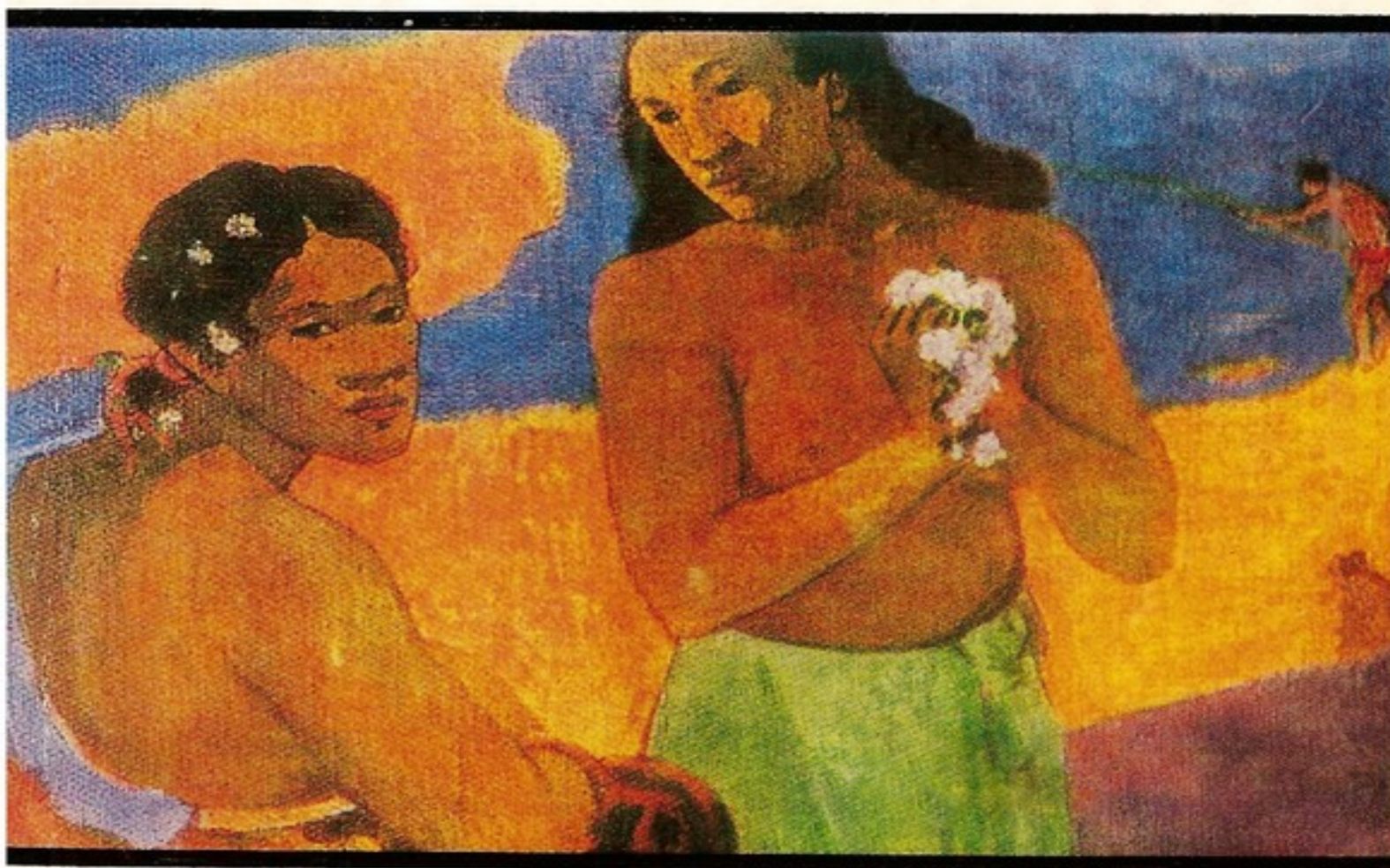

ЖИВОТЪТ НА ГОГЕН

АНРИ ПЕРЮШО

БЪЛГАРСКИ

ХУДОЖНИК

АНРИ ПЕРЮШО

ЖИВОТЪТ НА ГОГЕН

Превод: Никола Георгиев

chitanka.info

„Шестдесет години след смъртта си Пол Гоген продължава да буди същите страсти, които е пораждал приживе — безмерни възторзи и безмерна омраза... Гоген е станал жертва на многобройни легенди, създадени от враговете му, от приятелите му, а и от самия него“ — пише Анри Перюшо, вече добре познат на нашата публика със своите животописи на Сезан, Реноар, Мане, Тулуз-Лотрек, Ван Гог и Съора. Проследявайки перипетиите на тази необикновена и бурна съдба, той същевременно разкрива естетическата еволюция на големия художник от първите му стъпки в живописа до най-зрелите творчески изяви от „таитянския“ период.

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Шестдесет години след смъртта си Пол Гоген продължава да буди същите страсти, които е пораждал приживе — безмерни възторзи и безмерна омраза. Моите проучвания върху неговия живот протекоха в странна атмосфера.

Верен на замисъла, който ме ръководи във всички книги от тази поредица „Изкуство и съдба“, аз имах само една цел — да търся истината. Ето защо моето намерение не е да съдя, а да разбера и да помогна и на другите да разберат: да проникна, доколкото ми е възможно, в същината на един човек, да доловя подбудите на неговите действия и да го накарам отново да оживее. Какъв е този човек? На този именно въпрос се опитвам да дам отговор във всяка написана от мен биография. Сложен въпрос. Особено сложен е той в случая с Пол Гоген. Колкото повече се избистряха знанията ми за него, толкова повече се затвърдяваше у мен убеждението, че той е един непризнат — един непознат... Гоген е станал жертва на многобройни легенди — легенди, създадени от враговете му, от приятелите му, а и от самия него. Той обичал да се представя за загадка, но в същност не е ли бил той загадка и в собствените си очи? Мечтател, сънуващ буден, неспокоен и неудовлетворен дух, бродещ по света, той не съумял никога да разчете знака на своята съдба.

Тази съдба не ми дава покой вече петнадесет години — петнадесет години търся отговор на нейните „защо“ и „как“. Обаятелна тайна на човешките души! Настоящата книга е плод на тези мои дълги размисли, опиращи се на най-обширната документация, която някога ми се е удавало да събера. Защото и тук, както в другите ми биографии, няма без съмнение нито един елемент от изложението, който да е измислен, и аз бих могъл да обоснова всяка подробност.

В библиографията, поместена в края на книгата, посочвам най-важните източници, печатни или ръкописни, от които съм се ползвал. Освен това имах възможността да се срещна с някои хора, които на млади години са познавали Гоген, а именно Пол Фор, Мари Жад, г-жа

Жана Шуфенекер, дъщеря на Емил Шуфенекер, г. Льо Местрик от Понт Авен, г. Гулван и г-жа Льо Гоф от Льо Пулдю, г-жа Лозивит от Конкарно.

Работейки над този „Живот“, аз се оказах задължен и към много други лица. Моята документация щеше да бъде по-непълна и по-неточна, ако не бях получил съдействие от много места. Благодарение на неограничената отзывчивост на г-жа Анъес Хюк дьо Монфред аз можах да проуча на спокойствие в Корнея дьо Конфлан богатия архив на нейния баща — Жорж Даниел дьо Монфред. Също така г-жа Фукио, вдовица на Виктор Сегален, и дъщеря ѝ Ани Жоли-Сегален великодушно ми предоставиха текстовете и документите, които те притежават. Г-н Жак Вилиам, племенник на Албер Орие, се потруди да препише за мен различни статии на Орие, Гоген и Емил Бернар, излезли в списанието „Le Moderniste“, от което днес почти няма запазени годишници. Г-н Мишел-Анж Бернар ми разтвори още веднъж архива на своя баща Емил Бернар. Г-ца Одет дю Пюигодо ми предаде писма и документи, отнасящи се до баща ѝ, художника Фердинан дю Пюигодо, до Шарл Лавал и Гоген; г. Луи Кошнек от Роспордан — един непубликуван текст от Анри Мотре, както и различни бележки за Мари Куклата, Мейер де Хан, Филиже и др.; г-жа Пало, вдовица на доктор Л. Пало — събраните от нейния мъж сведения за пребиваването на Гоген в Льо Пулдю; г. Марсел Бугар от Ла Лувиер — преписи от писма на Гоген и Емил Бернар до Йожен Бош. Гравьорът Луи Жу ми разказа спомените си за Емил Бернар и Гюстав Файе. Художникът Фернан Дошо сподели с мен онова, което е чул за Гоген и неговите приятели от устата на някои вече покойни техни съвременници. Г-н Лаюек ми даде някои сведения за Емил Журдан, а госпожа Владислава Яворска от Варшава — за полския художник и приятел на Гоген — Слевински.

Художникът Андре Евен ми разясни редица моменти от историята на художествения живот в Понт Авен. Г-н Марсел Фюрик насочваше колкото вещо, толкова и любезно моите проучвания в Бретан. Много ми помогна със своята ерудиция и всестранно познаване на Бретан г. Емил Льо Тандр, прекрасният издател и печатар от Конкарно. Също особено полезни за мен бяха данните, отнасящи се до тихоокеанския период на Гоген, които бяха така добри да ми дадат г. г. Л. Ж. Буж, бивш губернатор на Френските владения в Океания, и А.

т'Серстевенс. От своя страна доктор Рьоне Пюиг ме осветли от медицинска гледна точка върху болестите на Гоген и тяхното развитие.

Още много други лица ме подпомогнаха при изпълнението на задачата, която си бях поставил, и особено: г-жа Бизе, дъщеря на Гоген и Жулиет Хюе, г. Жоел Одуи, началник на флотската архивна и библиотечна служба, г. Букар, г-жа Флоренс Браун, г. г. Шарл Шасе, Реймон Кониа и г. Дьолаграв, г-ца Марта Дрон, покойният Франси Журден, г.г. Анри дьо Мадайан и Бенжамен Мейер, г-ца Андре Паран от Париж, г. Луи Сатр, син на „Хубавата Анжела“, потомците или роднините на Мари-Жан Льо Глуанек — г. Реймон Льо Глуанек, г-жа Даниел Ломенек и г-жа Робер Льо Глуанек, собственицата на ателието на Льозавен — г-жа Каре-Рудо, г-ца Барбарен, г. Луи Берже, г-жа Калвез, г. Канвет, г-жа Жулия Корло, г. Дьору-Лолишон, г-жа Льо Бретон, г-ци Льо Кор, г-жа Льо Наур, г. Анри Сенкен, г. ректорът П. Тюар и г-жа Вели-Биан от Понт Авен, г. Рузе-Кошнек от Льо Пулдю, г. Льо Гревлек от Клоар-Карное, г. Ж. П. Савини, внук на художника Дьолавале от Скаер, г. Луи Анфре от Шербург, г. Ж. М. Симон от Орлеан, г. Пол Делсем от Брюксел, г. Мотенс Хаугстед, уредник на Кралската библиотека в Копенхаген.

Нека ми бъде позволено да изкажа тук на всички своята признателност.

А.П.

ПРОЛОГ

ДЪЩЕРЯТА НА ЛЪЧИТЕ И СЕНКИТЕ

Достатъчно беше да я видите с искрящия ѝ поглед, изтегнала се в креслото си като змия, приличаща се на слънце, за да разберете, че произходът ѝ се губи в далечни времена, че тя е дъщеря на лъчите и сенките, дете на горещите страни, залутало се в земите на Севера...

Жул Жанен, „Г-жа
Флора Тристан“

През тия бурни юнски седмици на 1848 година редакторът от вестник „Le National“ Кловис Гоген няма много време да се застоява при младата си жена, която на 7-и същия месец е родила момче, наречено Йожен-Анри-Пол, в тяхното жилище на улица Нотр Дам дьо Лорет 52^[1].

Преди четири месеца, през февруари, е свален крал Луи Филип и е провъзгласена Втората република — голяма победа за ръководителите на либералния орган „Le National“, чийто дотогавашен главен редактор Арман Мара, гасконец, бонвиван и скептик, съзрял в смяната на режима неочаквана възможност за лично преуспяване (за него социалистът Бланки казва, че е „маркизът на Републиката“), е станал на 9 март кмет на Париж.

Но ако Арман Мара и неговите приятели са доволни от резултатите на Февруарската революция, то други французи не са толкова очаровани. Сплотени за кратко време, скоро либерали и социалисти, буржоа и работници се изправят едни срещу други. На 15 май в Националното събрание нахлуват „червените“, „привържениците на общата собственост“. Провалът на тази демонстрация насърчава правителството да започне борба. При провъзгласяването на

Републиката и под натиска на социалистите то е обещало работа на всички граждани и за тази цел са били открити народни работилници; на 21 юни работилниците се закриват. Тутакси петдесет хиляди работници издигат четиристотин барикади в Париж.

Облечен с диктаторски пълномощия, генерал Кавеняк започва битка срещу бунтовниците. Бият се в квартала на Пантеона, край Общината, по булевардите, бият се в предградията, бият се навсякъде. В продължение на четири дни, от 23 до 26 юни, Париж ехти от пукотевицата на братоубийствена стрелба.

Какво мисли Кловис Гоген за тези събития? Може би те му вдъхват същия ужас, както и на неговия съсед от улица Нотр Дам дьо Лорет — Йожен Дьолакроа, чието ателие се намира непосредствено до неговото жилище, на номер 54^[2]. Не особено ярък журналист, Кловис Гоген, както и всичките му роднини са пламенни републиканци. Той е тридесет и четири годишен и произхожда от едно семейство от областта Гатине^[3], което още през 18 век се установило в Орлеан и се размножило в целия квартал отвъд Лоара, в Сен Марсо. Там е роден и той.

Гогеновци не са състоятелни хора и са почти всички градинари; само някои от тях се занимават с търговия, като например Гийом, бащата на Кловис, който държи бакалница в Кроа Сен Марсо, или като неговия по-малък брат Изидор — Зизи, станал бижутер. Близки или далечни, роднините на Кловис са живели или живеят мирно и тихо. Не може да се каже същото за семейството на жена му Алина, по баща Шазал.

И наистина майката на Алина, починала преди четири години, е не друга, а знаменитата Флора Тристан, онази революционерка и пропагандаторка, за която работниците от 1848 година пазят благоговееен спомен и чийто испански произход несъмнено обяснява донякъде необуздания ѝ нрав.

Колкото до бащата на Алина, той е още жив и се намира в централния затвор на Гайон, департамента Йор, където излежава присъда от двадесет години принудителен труд заради опит за убийство.

* * *

... 1789 година. Аристократите бягат през граница. Сред емигрантите се срещат всякакви хора, не само привърженици на монархическата идея, но и някои от ония авантюристи, тръгнали на лов за лековерни жертви, които изплуват във водовъртежа на всички големи исторически събития.

Заедно с емигрантите, избрали Испания за убежище, се промъква и една девойка на име Тереза Лене^[4]. Коя е тя? Откъде идва? Никой не знае^[5]. Никой не знае нищо за това младо момиче до времето, когато — постигнало може би своята цел — то вече живее в Билбао в незаконно съжителство с един испански драгунски полковник, кавалер на ордена „Свети Яков“ и племенник на архиепископа на Гранада — дон Мариано де Тристан Москосо.

Полковникът, който произхожда от твърде богато семейство от старата арагонска аристокрация, заселило се преди много години в испанската колония Перу, е посвоему поет. Задоволява се с най-малките радости и „не може да се нарадва на облаците, които се носят над главата му, на листата, полюшвани от вятъра, на водата, която тече в поточето, на растенията, които никнат по бреговете му“^[6]. Може би презира обществените условности, но било от нехайство, било от страх да не си навлече гнева на семейството или на своя господар краля, той не узаконява връзката си с младата францужойка.

Макар и незаконна, тази връзка е трайна. Тереза Лене ражда на Мариано едно подир друго две деца, от които едното е момиче, Флора, родено през 1803 година. Междувременно двойката се е преселила във Франция и от 1802 г. живее в Париж. Четири години по-късно дон Мариано купува на Гранд Рю дьо Вожирар разкошна къща — наречена „Пти Шато“, — обкръжена от множество пристройки и сенчест парк, осеян със статуи. Че Тереза Лене прави опити да узакони брака си с бащата на своите деца, е повече от вероятно. Събитията обаче ѝ попречват и, нещо по-лошо, ще я тласнат от лекото и охолно съществуване, което е водила досега, към немотия.

През юни 1807 г. дон Мариано умира внезапно от апоплектичен удар. Тереза Лене предявява иск да бъде призната като „действителна съпруга на покойния дон Мариано“. Временно ѝ предоставят правоползуването на доходите от „Пти Шато“, който тя дава под наем на един търговец въжар, за да си осигури известен приход. Но по това време в Мадрид избухва бунтът от Dos de Mayo^[7], който подпалва

испанското въстание срещу Наполеон. През септември 1808 г. поставят под възбрана имуществата на испанците във Франция. От тази мярка не остава незасегнат и „Пти Шато“. Тереза Лене повежда трудни и дълги дела, за да си запази парижките имоти на дон Мариано. Напразни усилия. С едно съдебно решение от 1817 г. отхвърлят окончателно иска ѝ.

През тези десет години тя изпада във все по-голяма бедност. Притисната от нуждата, потърсва убежище на село; там умира второто ѝ дете — братът на Флора. Естествено тя не пропуска да се обърне за помощ към роднините на дон Мариано, пише многобройни писма до Перу, излага доводи в защита на своите права, веднъж ги уверява, че съюзът ѝ с дон Мариано е бил тайно благословен от един свещеник, друг път привежда някакъв нотариален акт, удостоверяващ със свидетели, че тя е живяла с благородника като негова „законна съпруга“. Тези опити остават също тъй безплодни, както съдебните ѝ дела. От Перу не се получава никакъв отговор.

Тереза Лене е от хората, които трудно се отърсват от съня, от който са ги разбудили, и за които загубените възможности запазват обаянието на мираж. Колкото повече затъва в нищета, толкова повече тя се големее с миналото си, като противопоставя на жалкото си съществуване своите химери, суетната и наивна илюзия, че е изпаднала знатна дама. Започнала веднъж да играе тази роля, тя непрекъснато се усъвършенствува. Не споменава нито дума на дъщеря си за незаконния ѝ произход, но затова пък надълго и самодоволно ѝ разправя за благородническото достойнство на нейния баща, който водел потеклото си от самия Монтесума, императора на ацтеките. Перу на инките, Мексико на ацтеките, всичко за Тереза Лене е едно и също — приказно Елдорадо.

През 1818 година, осиромашала повече от всякога, тя се връща заедно с Флора в Париж, може би с надеждата, че там ще бъде по-лесно да се погрижи за задомяването на дъщеря си. Намира квартира близо до площад Мобер, в един от най-мизерните и ползващи се с най-лоша слава краища на столицата.

Тълпа безделници, леки момичета и просяци населяват по това време този квартал, лабиринт от мръсни улички, където между мрачните дюкянчета се гушат кръчми, все долнопробни вертепи, като прочутото кабаре на стария Люнет на улица Англе или още по-

съмнителното „Шато Руж“ на улица Галанд. Но блясъкът на перуанското злато заличава струпеите на това гнусно свърталище. Жалката дупка на улица Фуар, където е попаднала Тереза Лене, се озарява от великолепието на фамилията Тристан Москосо.

В тази необикновена среда живее Флора. Тя е отраснала с приказките на своята майка и говори за Тристан Москосо, за Перу и Монтесума със самонадеяна гордост — колкото самонадеяна, толкова и чистосърдечна. Флора и майка ѝ нямат нито гориво, за да се стоплят, нито масло, за да си светят, лишени са от всичко, но Флора страда по-малко от самата бедност, отколкото от унижението, че е бедна. Какъв бурен изблик на гняв в деня, когато майка ѝ се вижда принудена да ѝ разкрие тайната на нейното раждане! Тя е момиче с жарка природа, чието въображение е възбудено до крайност от лишенията. Кръвта бушува в жилите ѝ — тази кръв, която отчасти е наистина кръв на Тристан Москосо, — тя мечтае за съвършената любов. Завързала връзка с някакъв млад мъж, така пламенно му изповядва любовта си, че той се изплашва от тази твърде буйна страст и изчезва.

Всекидневието, което е обичайното състояние на този свят, ужасява Флора. Само необикновеното би я ощастливило; на нея ѝ се струва, че то ѝ е дължимо по рождение.

„Мразя нищожното, половинчатото. Искam всичко. Не мога, но искам да го завоювам. Оставете ме да си поема дъх и с нови сили да викна: «Налей, налей ми още», да бягам, да се задъхвам и да умира безумно. Мъдрост, как ме отегчаваш, как ме караш да се прозявам безспир!“

Тези думи са казани не от Флора, а от онзи, който ще бъде неин внук, от Пол Гоген, мълчаливия художник с профил на инка — но под тия думи би могла да се подпише и Флора. Това дребничко седемнадесетгодишно момиче, властно, необуздано и избухливо, жадува за изключителен живот. В своите дрипи то се вижда кралица.

За да припечелва нещо, Флора постъпва като оцветителка в ателието, което току-що е открил талантливият двадесет и три годишен гравьор-литограф Андре-Франсоа Шазал. Слабичка, крехка, цялата изтъкана от нерви, тя е забележително красива и съблазнителна. Флора

скоро долавя чувствата, които е събудила у Шазал, чувства, които споделя само наполовина, но които майка ѝ я подтиква да използва.

Шазаловци са уважавано и достойно за уважение семейство — у тях художествените занаяти се предават едва ли не по наследство. Майката на Андре е печатала и продавала щампи по времето на империята. По-големият му брат Антоан е също гравьор, а и живописец. Той се готви да излага в следващия Салон, прави илюстрации на книги и пише един труд: „Уроци по шев на гоблени за дами, които се посвещават на това занятие“; един ден той ще стане преподавател по анималистика в Ботаническата градина. В положението, в което се намира Флора — и навярно точно това ѝ изтъква нейната майка, — тя не би могла да очаква нещо повече. Било защото взема едва породилия се трепет за порив на сърцето, било защото се увлича от темперамента си, Флора твърде скоро си внушава, че е влюбена.

Обаче семейството на Шазал се възпротивява. Предупреждават литографа да не се свързва с това момиче, и то не толкова заради бедността му, колкото заради характера му — заради прекомерното ѝ своенравие и склонност към фантазъмство. „Тя никога не ще притежава — говорят на Шазал — качества на добра съпруга и добра майка.“ Заслепен от страстта, Шазал не се вслушва в предупрежденията.

„Характерът ѝ е неулегнал — отговаря той — само защото не е щастлива; омъжи ли се, заживее ли малко по-охолно, нравът ѝ ще се смекчи.“

Шазал има немалко причини да вярва, че не се лъже. Той получава от Флора писма, в които, увлякла се в собствената си игра, тя тържествено го уверява в прекрасните си намерения:

„Знаеш ли, аз ще стана свършена жена — му заявява тя... — Ще бъда добра с всички, ще бъда философ, но такъв кротък и приветлив, че всички мъже ще пожелаят да имат жена-философ.“

Не минава много време след сватбата — отпразнувана в началото на 1821 г. — и добрите намерения се изпаряват. Меденият месец скоро загорчава. Шазал е изтръгнал Флора от нищетата; много жени на нейно място биха били благодарни, а и поласкани от своята чувствена власт над този съпруг, който е все тъй влюбен, както в първия ден. Флора обаче въздиша и глухо роптае. Шазал е обикновен човек, не

особено умен, не особено честолобив, доволен от ограниченото си съществуване, пък и неспособен да си представи по-широки хоризонти. Той наистина прави всичко, което е по силите му, за да угажда на жена си, но какво са тези жалки любезности за Флора, за тази жена, която с цялото си същество се стреми към някакъв по-висш живот, за която любовта е „като диханието на бога, като животворната му мисъл, създателка на великото и прекрасното“? Този прекалено угодлив съпруг скоро ѝ опротивява с посредствеността си.

Ражда се дете, след него второ. Флора нехае за тях, оставя ги на грижите на майка си. Тя се чувства като впримчена в този брак, който все пак сама е пожелала. Всеки изминат ден засилва презрението ѝ към мъжа, когото е взела за съпруг. Жалбите и упреците се множат. Той е комарджия, казва тя, и прахосва парите за домакинството. Обвинява го, че лесно избухвал, като че ли тя — която е самата сприхавост — няма своя дял от отговорност за сцените, които твърде скоро започват да се разиграват между тях и от месец на месец все повече се ожесточават. Флора изразява презрението си по такъв оскърбителен начин, че Шазал не може да затваря очи. Той страда дълбоко.

Наранен, Шазал занемарява ателието си, където Флора отказва да му помага, под предлог че е болнава; работите му вървят зле, вървят от зле по-зле, отникъде не постъпват пари, той отсрочва плащанията си, затъва в дългове. За Флора това е още един повод да се нахвърля върху съпруга си и да роптае срещу този брак, към който я е тласнала — така твърди тя сега — майка ѝ. Но кой ли брак би допаднал на Флора? Тя е твърде влюбена в независимостта, за да не избухва при най-малкото посегателство върху свободата ѝ. Повтаряйки непрекъснато оплакванията си, тя въстава срещу подчиненото положение, на което нравите и законите на времето са обрекли жената. Провъзгласява правото на жената на еманципация. Скоро си дава обет да даде сама личен пример за това и „да бъде свободна“, „да се държи като свободна жена в пълния смисъл на думата“.

Това не са празни приказки. През 1825 г. Флора е отново бременна. Това ѝ състояние не я предразполага към по-нататъшно отлагане. Тя се възползува от представилия ѝ се случай да направи едно малко пътуване и избягва. Много по-късно Шазал ще види своята дъщеря — Алина, — която Флора ражда през октомври.

През следващите няколко години следите на Флора — децата е прибрала майка ѝ — повече или по-малко се губят. Както изглежда, тя се захваща за различни работи, за кратко време става отново оцветителка, работи като продавачка при сладкар, после като камериерка у едно английско семейство. Прекосява надлъж и нашир Европа, отива от Англия в Швейцария, от Испания в Италия; според някои сведения стигнала дори до Индия, където уж пребивавала в Калкута.

По време на тези си странствувания, отбивайки се в Париж през 1829 г., тя се запознава в един съмнителен хотел с корабния капитан Шабрие. Морякът току-що се е върнал от Перу. Това, което той ѝ разказва за Тристан Москосо, за голямото влияние на семейството (по-малкият брат на дон Мариано, дон Пио, участвувал във войната за независимост на Перу, е бил за известно време вицецрал на тази страна), съживява носталгията на Флора по загубените богатства. Още на часа тя пише на дон Пио и му разказва за своите „злочестини“, моли го за „справедливост“ и „защита“.

Писмото пристига в Перу точно по времето, когато майката на дон Пио поделя имуществото си между своите наследници. Може би от страх да не се намесят външни лица, дон Пио си прави труд да отговори на своята „уважаема племенница“. Умело написаното му писмо е пропито с ироничен присмех; въпреки това, като признава на Флора „съмнителни права“ върху имотите на своя покоен брат дон Мариано, той уверява младата жена в своята загриженост и, за да ѝ докаже това, ѝ изпраща 3000 пиастри и ѝ отпуска годишна рента в почти същия размер.

Ако дон Пио е смятал, че ще се отърве по този начин от Флора, той се е лъгал. Той просто я е снабдил с необходимите средства, за да замине тя за Перу и да поиска дела си от наследството на своя баща. Не е ли заявявал дон Мариано по думите на Тереза Лене: „Един ден дъщеря ми ще има четиридесет хиляди франка рента“? През 1833 година, след различни приключения, попречили ѝ да изпълни по-рано своя план, Флора пристига в Бордо и отплува за Америка на борда на кораба „Льо Мексикен“, командуван от капитан Шабрие.

Това пътешествие ѝ донася двойно разочарование. През време на пътуването Шабрие се влюбва във Флора и ѝ предлага да се омъжи за него; Флора пък, която храни нежни чувства към този човек, но не му е

признала особеното си положение, е принудена да измисля разни истории и хитрости, за да отклони невъзможния брак. За Шабрие тя ще запази завинаги в сърцето си горестен спомен. От друга страна, Флора претърпява неуспех и що се отнася до същинската цел на своето пътуване. В Перу дон Пио я посреща с найизлиятелна любезност, обгражда я с грижи и внимание, но не отстъпва нито крачка по главния въпрос; потвърждава само, че ще ѝ изплаща и занапред малката пенсия.

Завърнала се във Франция, Флора пише за своето пътуване с капитан Шабрие, за пребиваването си в Перу и за разправиите си с дон Пио една колоритна, живописна и пропита с горчивина книга под красноречивото заглавие „Peregrinations d'une Paria“ (Странствувания на една пария), която издава през 1838 година.

Минали са тринадесет години, откакто е напуснала дома на литографа. Бягството на жена му е било жесток удар за Шазал. Той е загубил и малкото интерес, който му е останал към работата, и предъвквайки безспир гнева си, живее само с мисълта за своето нещастие, когато в 1828 г. по искане на Флора съдът постановява подялба на имуществото. Шазал изпада все повече и повече, крие се от преследванията на кредиторите си в случайни квартири, където преживява в най-голяма нищета. Цялата му воля е устремена към една-едничка цел: да вземе при себе си децата, и той започва настървено да търси Флора.

Изглежда, че тази натрапчива мисъл и мизерията почти са го разстроили душевно. В 1835 г. той успява да се добере до дъщеря си Алина, която впрочем не го е виждала дотогава. Разиграват се невероятни сцени, в които се намесват полицията, националната гвардия, юристи и улични зяпачи. Най-после настаняват Алина в един пансион. За кратко време Шазал я измъква насила оттам, затваря я при себе си в жалката монмартърска мансарда, където се крие; но детето избягва. Той отново я намира, този път със законни средства, с помощта на един полицейски комисар. Но става нещо ужасно: Шазал прави опит да прелъсти дъщеря си (Алина е дванадесетгодишна) и тя, потресена, се връща при майка си.

По подадена от Флора жалба арестуват Шазал и го затварят в затвора „Сент Пелажи“; за да се защити, той разпространява едно изложение против жена си, в което я обсипва с обосновани или

клеветнически нападки. Изложението е написано от човек, побеснял от омраза.

Тъй като не успяват да съберат доказателства за прелюбодеянието, пускат Шазал на свобода, а жена му подава иск за правото да живее отделно от него. Издаденото през март 1838 г. съдебно решение срещу Шазал го довежда до границата на озлоблението, още повече че излизането на „Странствувания на една пария“, в които Флора разказва за съпружеските им раздори, никак не допринася за успокояването му. Един ден през май бившият литограф рисува един гроб. Над гроба написва „La Paria“, а отдолу:

„Има една справедливост, от която бягаш, но от която няма да убегнеш. Почивай в мир, за да служиш за пример на ония, които са се заблудили дотам, че следват твоите безнравствени наставления. Трябва ли да се страхуваме от смъртта, за да накажем един лош човек? Не спасяваме ли така неговите жертви?“

Няколко седмици по-късно Шазал си набавя пистолети и куршуми. Той не крие намерението си да убие Флора, броди около жилището ѝ на улица Бак, дебне я и я следи с див поглед, когато случайно я зърне. На 10 септември следобед, когато Флора се прибира в квартирата си, Шазал се приближава към нея и я прострелва с един куршум в гърдите, ранявайки я тежко.

Този криминален случай хвърля във вълнение столицата. Общественото мнение е на страната на Флора, следи със съчувствие оздравяването ѝ, което известно време е доста съмнително. Флора е героинята на деня и тази роля несъмнено ѝ допада. Когато Шазал се изправя пред углавния съд на 31 януари и 1 февруари 1839 г., съдебната зала гъмжи от многобройна тълпа. Красотата на Флора, нейната елегантност, дългите черни коси, тенът ѝ на испанка, крехката ѝ снага затрогват хората. Пред нея Шазал, който дори не се опитва да прикрие омразата си, изглежда направо жалък. Той заявява безстрастно, че съжaliaва само за едно — че не е успял да убие Флора. Суровата присъда е неизбежна: осъждат Шазал на двадесет години каторжен труд и публично порицание; три-четири месеца по-късно

наказанието бива заменено с двадесет години затвор без публично порицание.

Всичко, свързано с името на Шазал, потъва в забора, творбите му на гравьор и литограф ще бъдат приписвани на брат му Антоан, за което спомагат и еднаквите начални букви на имената им^[8]. От друга страна, Флора получава правото „да се откаже и да накара децата си да се откажат от името Шазал, за да вземат името Тристан“^[9].

И докато зад Шазал се затварят вратите на затвора, за тридесет шест годишната Флора Тристан започва нов живот. Опитът за убийство, на който е станала жертва, я е направил прочута. Книгата „Странствования на една пария“ бързо се изчерпва по книжарниците. Тя е вече литераторка. Сътрудничи на „Le Voleur“, и „L'Artiste“, издава нова книга — романа „Мемфис“, общува с писатели, философи, художници. Още през 1838 г., провъзгласявайки „правото на щастие“ на жената, тя се е обявила за възстановяването на развода, забранен от 1816 година. За нея това е само началото на една дейност, която тя си представя по-обширна, безкрайно по-обширна. Тъй като се смята за жертва на обществото, la Paria съвсем непринудено се сближава с всички, които искат да променят това общество, особено с фуриеристите. Започва да проявява интерес към участва на работниците. И те като жената, като самата нея, са жертва на съвременния обществен ред...

През 1839 година, малко след процеса, Флора заминава за Англия и проучва в Лондон плачевните жизнено условия на английския пролетариат. Тя му съчувствува, надига глас на протест. И тогава ненадейно става едно събитие, което ще изиграе изключителна роля в живота ѝ.

По време на едно нейно посещение в приюта за душевно болни в Бедлам ѝ предлагат да ѝ покажат един луд, по народност французин.

— Лудостта му е необикновена — ѝ казват, — смята се за бог. Той е бивш моряк, който много е пътувал, говори на всички езици и изглежда, че е бил издигнат човек.

— Как се казва той? — пита Флора.

— Шабрие.

— Шабрие! — Флора потреперва.

В същност този Шабрие няма нищо общо с бившия капитан на „Льо Мексикен“. Но сходството в имената разтърсва дълбоко Флора.

„О, сестро моя — извиква лудият, — сестро моя, сам Бог ви праща в това място на отчаянието, не за да ме спасите, защото аз трябва да загина тук, а за да спасите идеята, която донесох на света. Чуйте ме! Вие знаете, че аз съм пратеникът на вашия Бог, Месията, възвестен от Исус Христос. Аз завърших делото, което той започна. Аз сложих край на всякакво робство, освободих жената от игото на мъжа, бедния от игото на богатия и душата от робството на греха.“

Тези налудничави думи не изненадват много Флора. „Исус, Сен-Симон, Фурие — пише тя — са говорили така.“

„Сестро моя — ми каза той, — аз ще ти дам знака на изкуплението, защото те считам достойна за него!“ Нещастникът носеше на гърдите си десетина кръстчета от слама, обвити с черен креп и червена панделка. Над тях бяха написани думите: Печал и Кръв. Той взе едно от тях и ми го даде, като каза: „Вземи този кръст, сложи го на гърдите си и върви по света да възвестяваш новия закон.“ После подгъна коляно, взе ръката ми и я стисна до счупване, като ми повтаряше: „Сестро моя, изсуши сълзите си; скоро царството Божие ще замести царството на дявола...“ Помолих го да пусне ръката ми, той ме послуша безропотно и се просна целият на земята, целуваше края на роклята ми и повтаряше с глас, прекъсван от сълзи и хълцания: „О, жената е образът на Девата на земята! А мъжете не я познават! Те я унижават, влачат я в калта!“ Избягах. Плачех и аз.

Думите на „безумеца-пророк“ намират отклик. Неговите призови съвпадат тъй поразително със съкровеният въжделения на Флора, с представата, която тя си е създавала за себе си, с гордата жажда по изключителното, която я обладава, че Флора ги приема като зов, дошъл от самия бог. Чрез устата на лудия е проговорила небето. Сега тя знае, че е избрана, че е избраница. Незаконната дъщеря на испанския дворянин най-после открива своето предопределение: тя ще бъде месията на пролетариата.

През 1840 г. Флора издава книгата си „Разходки из Лондон“, в която описва мизерията на работниците в английската столица. Нейната мегаломания никак не ѝ пречи да разсъждава логично. Обмисляйки кой е най-добрият начин, по който работниците биха могли да извоюват освобождението си, тя стига до извода, че те трябва да се обособят като „класа“ в „споен, здрав, неразривен съюз“. Тези си мисли излага в една малка книжка „Съюз на работниците“, която излиза през 1843 година, когато тя вече води дейна борба сред парижките работници. Но това не ѝ стига. Тя трябва да разнесе навред спасителното слово. През април 1844 г. Флора предприема дълга агитационна обиколка из цяла Франция.

Въпреки че е с разклатено здраве, тя трескаво изразходва силите си. През Оксер, Дижон, Шалон, Сент Етиен и Макон стига до Лион, Авиньон, Марсилия. Болестта я разяжда, тя губи сили, но въпреки това упорито продължава да изпълнява мисията, с която сама се е нагърбила.

„С очи, озарени от огньовете на Изтока“^[10], със своята красота, в която пламъкът на една яростна убеденост внася нещо странно и съдбовно, „дъщерята на лъчите и сенките“ се възправя сред работниците, мъничка, но израснала от мистичния жар, в който гори, от вдъхновеното си красноречие. Будейки ненавист и възторзи, хвърлила в тревога полицията, която я следи от град в град, тя ораторствува последователно пред работниците в Ним, Монпелие, Безие, Каркасон.

Ала Флора надценява силите си. Здравето ѝ се руши с всеки изминат ден. Какво значение има това! „Изтощена физически, аз се чувствам тъй щастлива!“ — пише тя от Оксер. В бясното наслаждение, което изпитва от самата себе си, тя достига, опиянена, до пълно себеотдаване — мъченичеството е преображение. От Тулуза отива в Монтобан, после в Ажан, където полицията, подпомогната от войската, разгонва тълпата от залата, в която тя говори. Крепи я само изгарящата страст, която я погубва. Когато пристига в Бордо, Флора получава кръвоизлив в мозъка.

* * *

Напразно се мъчат да я спасят; тя издъхва на 14 ноември.

Алина е на деветнадесет години, когато умира майка ѝ. Бурните детски и юношески години, които е преживяла, биха могли да се отразят пагубно върху нея. Но като че ли няма да бъде така.

„Тя изглежда толкова нежна и добра, колкото майка ѝ беше властна и избухлива — пише Жорж Санд на свой приятел. — Това дете прилича на ангел; нейната тъга, нейната печал и хубавите ѝ очи, скромният ѝ и сърдечен израз ме затрогнаха.“

Алина е изучила шивашкия занаят, но това, което добрите хора — и на първо място Жорж Санд — ѝ желаят, е един съпруг. Не закъсняват да ѝ намерят жених в лицето на Кловис Гоген, за когото тя се омъжва на 15 юни 1846 г. Изглежда, като че ли това е тъкмо бракът, за който си е мечтало сдържаното, стеснително, малко наплашено момиче, което след бурите на младежките години се стреми само към пристана на домашното огнище, към обикновеното и отморяващо щастие.

От този брак се ражда в 1847 г. едно момиче, Фернанда-Марселина-Мария, а една година по-късно — и един син, Пол, видял за първи път света в метежния Париж, над чиито барикади витае сянката на неговата баба Флора.

Признателните френски работници решават да пуснат подписка, за да издигнат паметник на тази огнена жена. Паметникът бива открит в гробището на Бордо през есента на същата 1848 година.

[1] Днес номер 56. През 1930 г. на родната къща на Гоген бе поставена възпоменателна плоча. — Б.а. ↑

[2] Днес номер 58. — Б.а. ↑

[3] Навярно от селото Ле Гоген, отстоящо на петнадесетина километра от Куртне. — Б.а. ↑

[4] Или Мари-Пиер Лене. — Б.а. ↑

[5] Всичките ми издирвания относно произхода на тази прабаба на Гоген останаха безрезултатни. — Б.а. ↑

[6] Симон Боливар „Lettres de Bolivar“ (Писма на Боливар) в „Le Voleur“ от 31 юли 1838 г. — Б.а. ↑

[7] 2 май (1808 г.). — Б.пр. ↑

[8] Работите на този дядо на Гоген заслужават да бъдат разгледани по-отблизо. Андре Шазал е автор, пише г-жа Маркс-Ванденброук, не само на портрети на прочути мъже, на репродукции на барелефи и статуи, но и на многобройни рисунки за бродерия, две от които привличат вниманието: една твърде забележителна картина, изобразяваща две митологични животни, прекрасна с опростения си рисунък и майсторски изградена композиция, и с колорит, достоен за Гоген, а също и „Пон Де Роше при Меревил“, която е истинско чудо на умаленото изображение на пространството. — Б.а. ↑

[9] „Le Droit“ от 2 март 1839 г. — Б.а. ↑

[10] Жул Жанен. — Б.пр. ↑

ПЪРВА ЧАСТ
ДУХЪТ НА МЪРТВИТЕ БДИ (1848–1885)

I ЕЛДОРАДО

Всеки индивид е една история, както е казал Льо Дантек: една наистина безподобна история, споляла едно безподобно яйце. Ние сме това, което сме, преди всичко защото сме наследили един низ от зародиши, а после защото сме преживели всички обстоятелства на нашия живот.

Жан Ростан, „Мисли
на един биолог“

Откакто на 10 декември 1848 г. принц Луи-Наполеон Бонапарт е избран със съкрушително мнозинство за президент на Републиката, Кловис Гоген живее неспокоен.

В Елисейския дворец непрекъснато се редуват балове и празненства. „Племенникът кара Републиката да танцува, за да я хвърли накрая във въздуха“ — казват противниците на Бонапарт. Президентските избори са нанесли поражение на хората от „Le National“, които са се борили с всички сили за кандидатурата на генерал Кавеняк. Кловис е уверен, че някакъв държавен преврат ще сложи скоро край на Втората република. Вижда бъдещето си мрачно, изпълнено със заплахи.

Страхувайки се от най-лошото, той мисли да емигрира.

Вероятно е стигнал до това решение след много колебания, след дълги разговори с Алина, която сигурно също не е твърде въодушевена от този проект, чието осъществяване ще разстрои живота ѝ. Очевидно за нея не е никак примамлива мисълта да се впусне в неизвестността с две невръстни деца. От няколко години насам най-после се е радвала на спокойствие. Била е щастлива. Животът ѝ е текъл мирно и тихо в жилището на улица Нотр Дам дьо Лорет, край мъжа и децата ѝ, сред

книгите и картините, които е наследила от майка си. Сега ще трябва да се сблъска с несигурността на едно ново съществуване на чужда земя.

Естествено е, че в тревожните си размисли Алина понякога се сеща за своите „роднини“ от Перу. Перу наистина е далеч, но тази страна, за която нейната майка толкова често ѝ е говорила, ѝ е почти позната. Въпреки че след публикуването на „Странствувания на една пария“ роднините Тристан Москосо, възмутени от писанията на Флора, са скъсали с нея и са прекратили рентата ѝ (Дон Пио дори е изгорил книгата ѝ на площада в Арекипа), въпреки всичко Алина би могла да се надява, че те ще разберат затрудненията ѝ и ще ѝ помогнат. Щом веднъж се установят на новото си изгнаническо местожителство, Кловис възнамерява да започне да издава вестник; подкрепата на Тристан Москосо би намалила рисковете на подобно начинание.

С всеки изминат ден тревогите на Кловис растат, стават все по-определени. През юни 1849 г. отново размирици разтърсват Париж, тук-там по улиците Сен Мартен, Жан-Жак Русо и Транснотен се издигат барикади, властите подлагат на преследване различни политически личности. Кловис няма да отлага повече заминаването си; той решава да отпътува със семейството си през лятото.

Малкият Пол — Пти Пол, както го наричат родителите му — не е още кръстен. Мисълта за дългото морско пътешествие (пътят до Перу трае три или четири месеца в зависимост от премеждията) навярно подтиква Алина да побърза с кръщаването на своя син. Церемонията се извършва в църквата „Нотр Дам дьо Лорет“ на 19 юли в отсъствието на Кловис, който покрай републиканските си убеждения може би изповядва и волтериански възгледи; кръстник на детето е дядо му Гийом от Орлеан.

По същото време Гогеновци поръчват на наградения в Салона художник Жул Лор, някогашен ученик на Енгър и близък приятел на Флора (той е бил свидетел при сватбата на Алина), да нарисува портрет на Пти Пол. В картината на Жул Лор малкият Пол — той е на една година — е изобразен голичък, със свита пред гърдите ръчичка. Това бебе с кръгла глава и буден поглед, с руси, почти ръждиворуси коси, гледа света със сини, невинни очи...

Така амбициите на Луи-Наполеон Бонапарт и последиците, които те ще имат за семейството на един политически журналист, ще тласнат този младенец по пътищата на неговата съдба.

* * *

През месец август изтръгват рязко Пти Пол от привичната му среда. Семейство Гоген отплува от Хавър на не много удобния бриг „Албер“, който прави рейсове до Южна Америка.

Още от самото начало пътуването започва лошо. Платноходът, който е с малък тонаж, се клатушка ужасно на всички страни. Една нощ Пти Пол внезапно се събужда. Тясната кабина играе, всичко се люлее, в нощния мрак отекват скърцания, глухи и пронизителни шумове. С разширени от ужас очи Пти Пол започва да плаче. Алина притичва и се надвесва над леглото, в което се мята детето. С благия си глас тя говори на малкия Пол. И полека-лека, забравило уплахата си пред това успокояващо, закрилническо лице, детето се умирява и отново заспива кротко.

Скоро това майчино лице ще остане за Пти Пол едничкото олицетворение на сигурността.

Гогеновци трябва не само да търпят лошите условия, които „Албер“ предлага на своите пасажери. Те страдат и от тормоза на капитана, грубиян, който се отнася възмутително зле с тях. Кловис постоянно се кара с него. Тези непрестанни разправии му се отразяват зле, защото е с болно сърце. Дали в края на краищата те не са влошили състоянието му? Алина ще си остане завинаги убедена в това. Така или иначе, когато на 30 октомври „Албер“ стига до бреговете на Патагония и хвърля котва пред Порт Фамин, Кловис рухва в китоловната лодка, която трябва да го откара на сушата. Той умира от спукване на аортата.

* * *

Алина погребва съпруга си в Порт Фамин и продължава пътуването ужасно разстроена. След смъртта на Кловис тя не храни почти никаква надежда, че ще може да уреди живота си в Перу. Положението ѝ пред Тристан-Московосци ще се измени напълно. Тя много се бои, че ще я приемат зле. И докато „Албер“ плува покрай тихоокеанските брегове на Америка, тя с тревога си спомня как майка

й бе упрекувала дон Пио, как го бе обвинявала в егоизъм, алчност и коравосърдечие.

Алина напразно се измъчва: в Перу дон Пио посреща най-сърдечно „щерката на своята племенница“. Нещастията на тази млада жена, чийто мъж е загинал там, в мрачната пустош на Магелановия проток, по вина на един противен корабен капитан, събуждат съчувствието на цялото му домочадие. Всички я обграждат с внимание, гледат децата ѝ. Алина се е страхувала, че ще я посрещнат като натрапница, а ще живее в Лима задоволена, обсипвана с грижи и любезности, сред едно семейство, което от посещението на Флора преди петнадесет години непрестанно се е издигало и сега е едно от най-могъщите в страната както по богатство, така и по политическо влияние. Алина се е виждала изпаднала на последното стъпало на злочестината, а сега се озовава в някаква вълшебна приказка.

Обзет от неукротима амбиция, дон Пио не е престанал да множи богатствата си. Но материалните блага не стигат на тази жадна за власт и господство душа. Заплитайки нишките на безброй интриги, без да се спира пред измами, вероломства и лъжливи клетви, използвайки чара си, неоспоримото и подкупващо обаяние на своята личност — „истинска сирена“, казвала Флора, — дон Пио, чиито противници го наричат „най-върлия враг на народа“, се е домогвал дори до президентския пост на републиката. Той не е успял; на десет пъти едва не е бил убит. Сега обаче се готви да получи възмездие.

През 1834 г. той е омъжил най-голямата си дъщеря за двадесет и шест годишния полковник дон Хосе Руфина Еченике, който с помощта на своя тъст е станал в 1846 г. министър на войната и флотата, а в 1849 г. — и вицепрезидент на републиката. Петнадесет месеца след пристигането на Алина, през март 1851 година, Еченике се издига до най-високия сан — наследява генерал Кастиля като президент на републиката.

Огромна и разкошна резиденция, в която сноват множество слуги, където се дават големи приеми, и където идват най-високопоставените личности на перуанската държава — ето средата, в която ще живее Пти Пол до шест и половина годишна възраст. Ако не беше Луи-Наполеон Бонапарт, неговият свят щеше да бъде светът на едно френско дете от скромно семейство, растящо под небето на четиридесет и деветия северен паралел; ала сега — каква огромна

разлика! — той расте като малък перуанец сред княжески разкош, сред екзотичния, жарък и пищно обогрен свят на дванадесетия южен паралел. До шест и половина годишна възраст езикът, който той ще учи, няма да бъде френски, а испански; дърветата, които ще вижда, няма да бъдат дъбът и тополата, а палмата, магнолията и палисандърът; животните, които ще привлекат първите му погледи, ще бъдат ламите с дълги „лебедови шии“ изпълващи на стада пазарищата на Лима, ястребите-лешояди „урубубу“ с червени крака и синкави шии, които кацат на терасовидните покриви на къщите; той няма да знае какво е дъжд, защото в Лима кажи-речи никога не вали, затова пък добре ще познава земните трусове, защото в Перу почти всеки месец става земетресение; цветнокожите мъже и жени съвсем няма да бъдат нещо любопитно и необичайно за него, а част от всекидневието му.

Няма нищо по-обикновено от това, че двамата прислужници, дадени на Алина и децата ѝ, са едно малко чернокожо момиче и един китаец. В същност малко места на земното кълбо биха могли да се похвалят с по-пъстро население от тази столица с осемдесет хиляди жители — Лима. Хората със *sangre azul*^[1], чистокръвните африканци и азиатци, слезлите неотдавна от високите плата индианци се смесват тук с мулати, със *cholos* — метиси от индианци и бели, със *zambos* — метиси от индианци и черни, с всевъзможни разновидности на смесената кръв. Цветовете на кожата са тъй безкрайно разнообразни, както градежът на телата и чертите на лицата.

Сред това пъстроцветно и шумно човешко множество Пти Пол отваря очите си за света. Жителите на Лима обичат да се смеят, да викат, обичат веселието, обичат удоволствията. Лима е *Ciudad de los Reyes*, „град на царете“, град възторжен и щастлив. Боядисаните с най-различни цветове къщи му придават празничен вид. Президентският дворец на *Plaza Mayor* е охров, катедралата — бледорозова, изпъстрена със зелено, синьо и жълто. Тук-там червеното и зеленото на големите балкони се откроява рязко срещу кафявите или бледолилави фасади. Багри ярки, крециящи, но съзвучни с блясъка и пъстротата на лиманската тълпа. За жените няма други тъкани освен коприна и сатен. Те си шият поли, наречени *sayas*, които понякога така прилепват о тялото, че открояват без свян формите му. Съответно на своето население Лима харчи за тоалети много повече от Париж или Лондон. Обувките на жените са от сатен. Дори мулатките от по-долните

съсловия се обличат в коприна и се гиздят с накити. Луксът е голямата страст на този град. Заможните семейства не държат никога повече от четири години едни и същи мебели. Всички устройват приеми и блестящи балове. И стените на салоните, подобно на стените на църквите и манастирите, се губят под безбройни произведения на изкуството, под картини, дошли най-често от Испания или Италия.^[2]

Омайни са нощите на Лима, когато температурата само по изключение спада под дванадесет градуса! Стаята, в която спят Пти Пол, сестра му Мария и малката им черна прислужница, гледа към вътрешния двор на къщата. Всеки път, когато бие един часът, в нощта прозвучават флейтите на *serenos*, нощните пазачи, „които бдят над града“; след като изпяват „*Ave Maria purissima*“, те съобщават колко е часът, извикват „Да живее Перу!“ и известяват с една дума какво е времето: *sereno* или *tremblor* — времето е хубаво или земята се тресе.

Tremblor: една нощ Пти Пол се събужда; пред него един портрет на дон Пио се люлее. Дон Пио се олюлява и гледа втренчено малкия Пол.

През друга нощ Пти Пол съзира в озарения от бледия светлик на месеца двор някакъв човек, който слиза по една стълба от терасовидния покрив. Човекът се движи бавно. Бавно се отправя към вратата на стаята. Влиза. Приближава се. Спира се пред леглото на децата.

Това е лудият на къщата. Собствениците в Лима подлежат на една особена тегоба, наречена тегоба „на лудостта“: всеки собственик е длъжен да издържа по един луд. Тия нещастници живеят оковани на покривите-тераси. През тази нощ лудият на дон Пио навярно е успял някак да се отвърже. Неподвижен, безмълвен, той наблюдава Пти Пол... Тридесет и пет години по-късно в Арл, през някои декемврийски нощи, Пол Гоген ще бъде разбуден от чувството за нечие присъствие. Ще вижда надвесен над себе си един човек с неспокойно лице, който втренчено го гледа. „Какво ви е, Винсент?“ — ще го пита той и Ван Гог, без да промълви дума, ще се отдалечава... Лудият на дон Пио излиза от стаята, отправя се бавно към стълбата, изкачва се на терасата в посребрената от луната нощ.

Незаличими ще останат впечатленията от тия ранни детски години в Лима!

„Имам забележителна зрителна памет и си спомням за онова време, за нашата къща и за много случки.“

Пти Пол лудува на воля в къщата на дон Пио, който, въпреки напредналата си възраст — през 1854 г. ще навърши осемдесет и пет години, — е все тъй бодър. Слаб и дребен на ръст, с припряната походка и издръжливостта на планинците от Кордилерите, той е много жизнен и вечно засмян. У дома, където интригите на обществения живот са ненужни, където забравя своите интереси и амбиции, няма човек по-чаровен и с по-изискани обноски от този изключително интелигентен благородник с изтънчено възпитание. Неговата щедрост, разкошният живот, който води, правят къщата му — за всички, над които той властвува — истински дом на щастието.

Пти Пол получава съвсем невинно своя дял от това щастие под благия надзор на майка си. Един ден Алина не може да намери сина си. Изчезнал е. Измъкнал се на улицата, отишъл до бакалницата, която е само на няколко крачки, и без да го забележат, се настанил между две буренца с меласа; китайският прислужник го намира, че смуче захарна тръст. Друг ден сварват малкия Пол и една от неговите „братовчедки“, шестгодишно дете като него, да си играят на възрастни.

„Няколко плесници от една малка ръка, гъвкава, като каучук“, наказват тия своеволия, плесници, последвани впрочем веднага от гальовни наставления и целувки.

„Колко изящна и хубава беше майка ми, когато се обличаше като лиманка!“

Алина бързо се е приспособила към перуанската мода. Като всички жени, и тя носи този твърде особен костюм, образуващ заедно със сауа нещо като палто-сак, наречено manto, което обвива главата и оставя открито само едното око. Окоето на Алина гледа Пти Пол — това тъй благо и тъй повелително, тъй чисто и гальовно око! В очите на Пти пол майката знае всичко, може всичко, надарена е с вълшебни сили. Неотдавна са поправили купола на църквата или, по-точно, поставили

са ѝ нов купол от дърворезба, сглобен от предварително изработени части. Алина рисува с перо така подновената църква.

„Прекрасна рисунка. Тя беше от майка ми: сигурно ще ме разберете...”

През август 1853 г. Конгресът произвежда президента Еченике в чин дивизионен генерал. Никога Перу не се е радвал на такова благоденствие, както при неговото управление. Но въпреки това се надига силна опозиция, чийто главен подбудител е предшественикът на Еченике — генерал Кастиля. В началото на 1854 г. избухва гражданска война: Кастиля се вдига на оръжие против Еченике и се готви за поход към Лима. Край на щастливите дни!

Междувременно, докато бушува революцията, Алина получава писмо след писмо от Орлеан: дядо Гийом, уверен, че краят му приближава, настойчиво я увещава да се върне. През 1853 г. той е поделил имуществото си между своя син Изидор и двете деца на Кловис; без съмнение той желае да целуне двете си внучета, преди да си отиде от този свят.

Алина се колебае дали да се върне в Европа. Наистина политическите събития се развиват застрашително за семейния клан на Тристан Москосо. Но тя е свикнала с Лима. Знае какво ще загуби, като напусне Перу. Знае също, че дон Пио, който я е приел като член на семейството, ще ѝ остави прилично наследство. Алина се колебае. През август 1854 г. си изважда паспорт за Франция. При все това не бърза да замине. Все още се двоуми. Ала събитията се развиват стремително. Все повече намаляват войсковите части, останали верни на Еченике. В началото на януари генерал Кастиля помита и последната съпротива по пътя си и на 5-и влиза победоносно в Лима.

Алина вече е отплувала за Франция.

От пристанището на Калао тя може би е посочила на Пти Пол Лима, разположена там горе, на възвишението, на дванадесет километра от морето, „сред гигантските Анди“.

Лима, „този омаен край“, който Пти Пол, който Пол Гоген никога няма да забрави!

Лима — изгубен рай!

Дядо Гийом е починал на 9 април в къщата си на Ке Тюдел 25 в Орлеан, където чичо Зизи, тридесет и седем годишен ерген, сега живее сам. Там той посреща своята снаха, Мария и малкия Пол.

Записват Пти Пол като приходящ ученик в един пансион в Орлеан и той тръгва на училище, където попада в съвсем чужда среда. Тъй като досега е говорил само испански, трудно разбира учителите и другарчетата си, сред които се чувства чужденец.

Той се чувства като чужденец в този френски град със сиви зидове, под това френско небе, от което се изливат студени дъждове. Лицата на хората се бледи, цветовете — убити. Дори майка му е загубила веселостта си; тя е замислена, угрижена.

През 1856 г., една година след пристигането на Алина в Орлеан, умира дон Пио. В завещанието си той не е забравил дъщерята на Флора Тристан, отпуснал ѝ е пожизнена рента от около двадесет и пет хиляди франка^[3]. Но в Лима фамилията Тристан Москосо, използвайки отсъствието на Алина, прави опити да обезсили разпорежданията на покойния. Алина протестира. Малко по-късно Еченике, когото след победата на генерал Кастиля са осъдили на изгнание, пристига във Франция и предлага на Алина компромисно решение. Срещата завършва с разрыв — Алина гордо отговаря на Еченике, че иска „всичко или нищо“.

Сега вече Алина трябва да разчита само на себе си. Наследството на дядо Гийом не е малко; оценяват го на петнадесетина, хиляди франка^[4]. Но то се състои наполовина от земи, лозя и къщи, носещи малък доход. Така или иначе то не би могло да осигури издръжката на Алина и децата ѝ. Алина възнамерява да започне работа като шивачка в Париж и затова трябва да превърне в пари част от недвижимите имоти на Гийом Гоген.

Всички тревоги на Алина, загрижените и дълги разговори, които тя води с чичо Зизи, намират отклик у малкия Пол. Кловис Гоген ненапразно бе искал да избяга в Перу. Чичо Зизи, който по време на преврата на Луи-Наполеон Бонапарт е манифестирал пред кметството заедно с няколкостотин орлеанци привързаността си към

републиканския режим, бил арестуван и изпратен на заточение в Африка; по-късно го помилвали частично и след като лежал известно време в затвора, се завърнал в Орлеан, където сега живее „под наблюдение“. Дядо Андре Шазал пък бива освободен през март 1856 г. след седемнадесет години затвор, като са му опростили три години от присъдата. За местожителство му определят Еврьо^[5].

В градината на къщата на Ке Тюдел малкият Пол изпада в гневни пристъпи и яростно удря земята с крак.

— Кажи, Пти Пол, какво ти е? — го пита чичо Зизи.

Тропайки с всички сили, Пти Пол изкрещява:

— Бебо е лош!

„Още дете, аз се съдех сам и чувствавах нужда да го кажа и на другите“ — ще пише по-късно Гоген, който никак не би желал да го вземат за мамино синче. Или пък се затваря в мълчание и размишлява унесен за кой знае какво.

В училище напредва бавно. Безразличен е към всичко, което му се преподава, и е вечно потънал в мечти. Не е това, което хората наричат добър ученик. В същност не е и лош ученик. Учителите му стоят озадачени. Един от тях отсича: „Това дете ще стане или кретен, или гениален човек!“ Любопитна преценка, но тя несъмнено се обяснява със странния характер на това осем-девет годишно момче със замечтани синьозелени очи.

Сред сивото всекидневие на Орлеан, сред бедния живот, сред тъжните, безкрайни зими се възправя в позлатена и жарка мъгла Лима. Паметта прецежда образи от миналото. По улиците с канавки по средата червенокраките лешояди „урубуб“, спуснали се от покривите-тераси, поглъщат лакомо нечистотии. Малката чернокожа прислужница носи килима, на който коленичат в църква. А до Алина, тъй млада и тъй хубава, дон Пио изглежда необикновено стар...

Паметта, мечтите прекрояват, омагьосват, възвеличават изчезналия свят, потъналата Атлантида.

„Когато дон Пио умря, той беше на сто и тринадесет години! Еченике беше негов син, роден от втория му брак, който той бе сключил на осемдесет години^[6]!“

Фантастичен свят! Алина е донесла от Перу статуетки от самородно сребро, първобитна керамика — глинени изделия, които индианският гений е украсил с антропоморфни орнаменти. Варварските фигури тръпнат в сянката, одухотворени от тайнствен живот, вълшебни застъпници.

Пти Пол изрязва с нож дръжки на кинжали, „множество малки мечти, непонятни за големите хора“.

„Според легендата Инка е дошъл направо от слънцето и аз ще се върна там.“

У чичо Зизи има една гравюра, изобразяваща пътник, който върви, окачил торбата си на края на тояга, опряна на рамото му. Деветгодишният Пти Пол взема една пръчка, хвърля няколко шепи пясък в носната си кърпа и тръгва на път.

„Винаги ме е прихващало да бягам нанякъде...“

Месарят среща детето, смъмря го като уличник и го отвежда обратно на Ке Тюдел. Приключението завършва с няколко плесници.

„Пазете се от образите...“

* * *

През март 1859 г. Алина продава недвижимите имоти на дядо Гийом и заминава за Париж, където открива шивашко ателие на улица Шосе д'Антен 33.

Пол не придружава майка си в Париж. Продължава да учи и постъпва като пансионер в малката семинария на Орлеан. Сестрата на един лекар, Жени Мьоние, се грижи за него в дните, когато той излиза в града.

Занизват се мрачни години.

Твърде жарките понякога приятелства, които избухват в затворения свят на интернатите, не са никак по нрава на Пол. „Там свикнах да се съсредоточавам в себе си, следейки непрестанно държането на моите учители, да си измислям сам своите играчки, а също и своите наказания, с всичките отговорности, които те влечаха след себе си.“ Пол живее настрана от другите и, крайно чувствителен, но не и твърде сговорчив, непрекъснато ги наблюдава и преценява. „Мисля, че именно там се научих още от ранна възраст да мразя лицемерието, лъжливите добродетели, доносничеството (*semper tres*), да гледам с недоверие на всичко, което противоречеше на моите инстинкти, сърце и разум.“ Самотник. Юноша, заслушан само във вътрешните си гласове, мълчалив, непристъпен, който рядко се смее и чиито синьозелени очи, гледащи някак разсеяно, издават неудовлетвореност.

Той ли е поискал да бъде по-близо до майка си? През 1862 г. Алина го записва в един парижки пансион на улица Анфер. Успехът му там навярно е доста посредствен и в 1864 г. той се връща в Орлеан, за да постъпи този път в колежа.

Това ще бъде последната му година в училище. Здравето на Алина не е много добро и от това страда работата ѝ; тя би желала Пол да се насочи колкото може по-скоро към някаква професия. Учението му струва скъпо и тя се бои, че не ще може още дълго време да посреща разходите по него. Ами ако умре! Алина се безпокои за бъдещето на своя син. Безпокои се не само защото бележките на Пол не я настройват оптимистично, но и заради характера и държането му. Слабичък, на вид две години по-млад, отколкото е в действителност, някаква странна смесица от крехкост и съсредоточена енергия, вгълбен в себе си, Пол не обича да дава простор на чувствата си; всяка излиятелност му е чужда, та дори към майка му, която тази привидна безчувственост дълбоко огорчава.

„За да кажа «обичам те», би трябвало да си избия всичките зъби.“

Той е мрачен, недоверчив, далечен, често пъти недружелюбен. Близките на Алина не го харесват много. Той буди толкова малко симпатия у хората, че би се оказал твърде самотен, ако останеше без майка си.

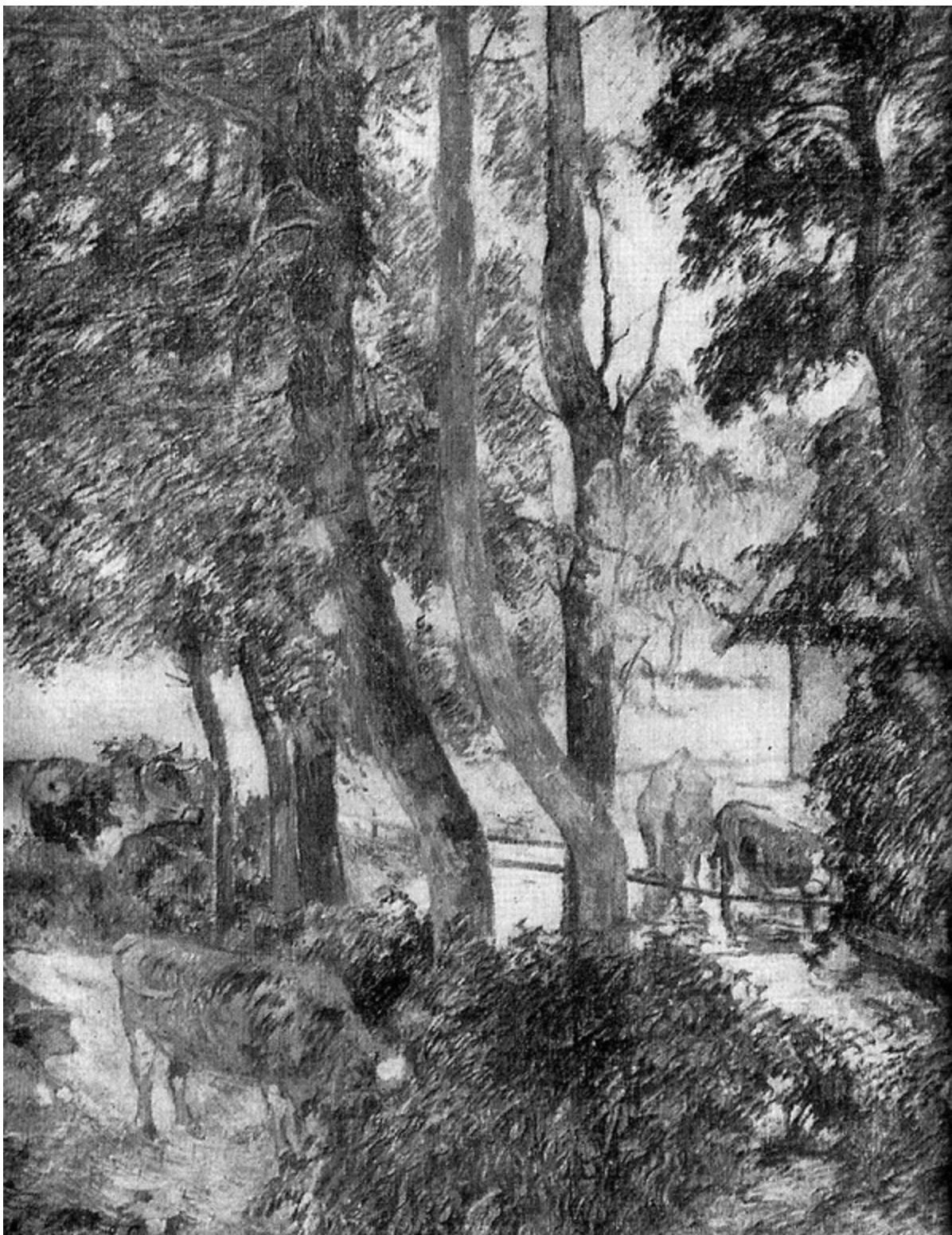
Автопортрет до статива. 1883. Берн, частна колекция.

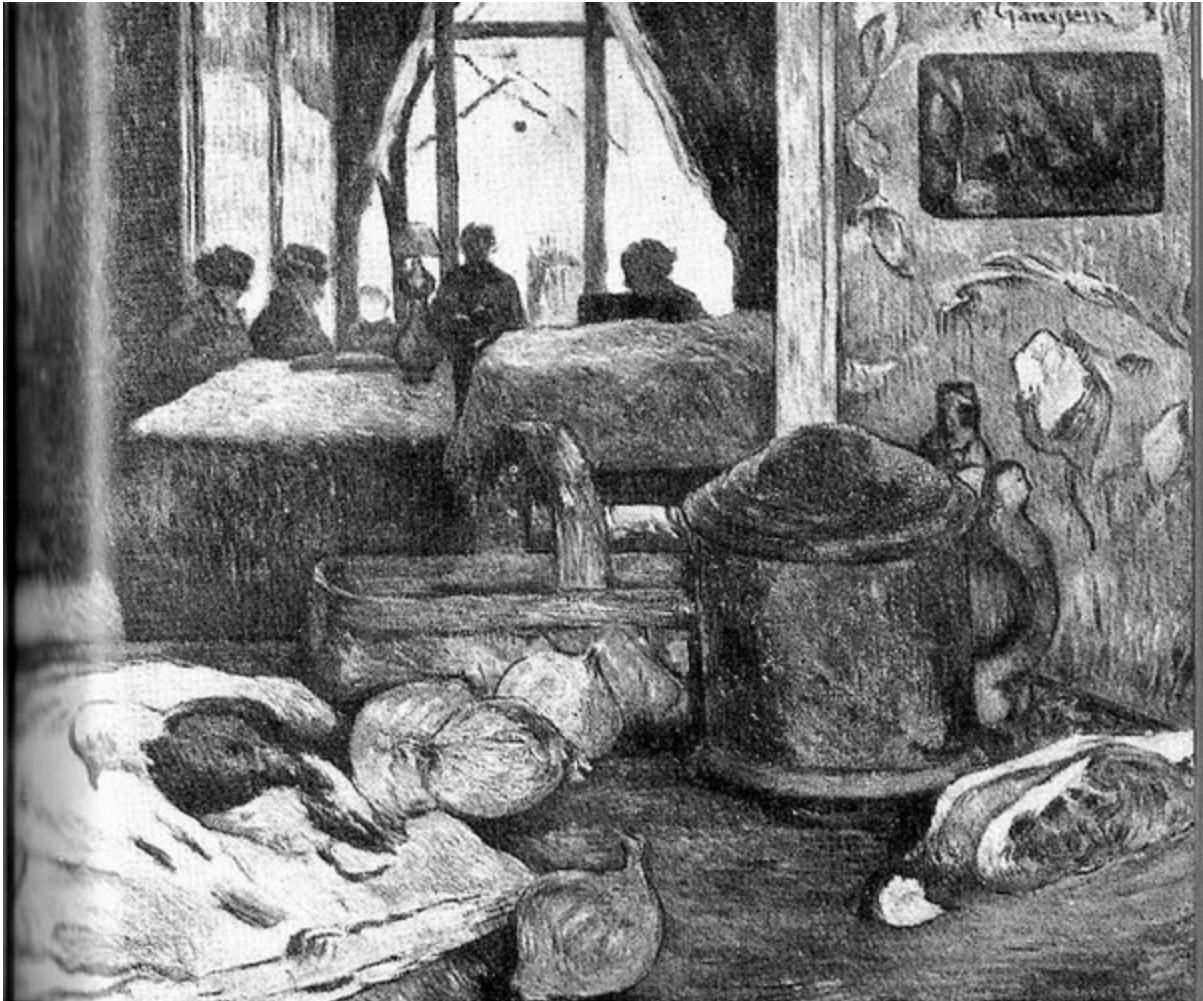
Градина в сняг. 1883. Копенхаген, Глиптотека Ню Карсберг.

Акт. 1880. Копенхаген, Глиптотека Нью Карсберг.

Крави на водопой. 1885. Милано, Галерия за модерно изкуство.

Натюрморт в стая. 1885. САЩ, частна колекция.

Морски бряг. Мартиника. 1887. Копенхаген, Глиптотека Нью Карсберг.

Пол Гоген на четиридесет години. Фотография.

Портрет на Алина, майката на Гоген. Базел, частна колекция.

Бретонски пейзаж със свинарче. 1888. Лос Анжелос, частна колекция.

Когато Алина запитва сина си какъв би искал да стане, една дума съвсем несприинудено идва на устата му — „моряк“. Под неговия поглед огромните сини петна на атласите трептят от ярката светлина на тропиците. Няма съмнение, че той нито за миг не помисля за моряшкия занаят. Да стане моряк, за него означава да замине, а да замине, значи да се възроди; да отиде някъде, вън от времето и пространството, да търси рая от детството.

Алина пък, готова като всяка майка да се залови за надеждата, си помисля веднага за Флотското училище. Въпреки слабите бележки на своя син тя го вижда вече като военноморски офицер. Пол скоро ще я

разочарова. Той се готви съвсем нехайно за трудния приемен изпит във Флотското училище и учителите му решават, че е безполезно да се явява на конкурса. За беда през същата 1865 година той навършва пределната възраст, която се изисква от кандидатите — седемнадесет години. Пол прекратява учението; ще стажува на един търговски кораб, за да стане, ако е възможно, поне офицер в търговския флот.

Това решение не задоволява много майка му, но поне я избавя от една грижа. Алина, която все повече и повече се безпокои за здравето си, се възползува от случая, за да закрие шивашкото си ателие. Премества се в ново жилище на улица Роменвил във Вилаж дьо л'Авенир. Уверена, че ще умре, преди децата ѝ да станат пълнолетни, тя пише там завещанието си. Целта ѝ съвсем не е толкова да подели между Пол и Мария малкото, което притежава — „Давам на Пол всичките си портрети и картини, книгите си, една верижка с часовника ми и дребните си украшения, както и пръстена с големия камък на моя дядо“, — колкото да посочи настойника, който е избрала за децата си.

Този настойник е отколешният техен приятел Гюстав Ароза, който заедно с жена си винаги е проявявал жив интерес към Пол и Мария. Ароза са богати хора. Те принадлежат към парижките финансови кръгове. Гюстав е съдружник на един борсов посредник, а брат му Ашил е банкер. Хора образовани и с изискан вкус, двамата братя не се задоволяват само с финансовите сделки. Двамата имат една обща страст — изкуството. И единият, и другият притежават забележителни колекции, които постоянно попълват. Гюстав е възторжен почитател на Дьолакроа и при посмъртната разпродажба на ателието на художника през 1864 г. — Дьолакроа е умрял преди две години — е купил много картини, етюди и скици на големия майстор, с когото впрочем лично се е познавал^[7]. Тези творби Ароза е прибавил към другите произведения на Коро, Домие, Йонгинд и Курбе в своето жилище на площад Бреда^[8] (8); те са неговата радост.

Голямо охолство, приятна обстановка в изискан стил — на която една сбирка от източна керамика придава екзотична нотка, — спокойна, щастлива атмосфера: не напомня ли всичко това на Пол за далечните години, прекарани в дома на дон Пио? Би било наистина странно, ако той не се чувствуваше добре у Ароза, и това навярно обяснява донякъде решението на Алина да посочи Гюстав за настойник на своите деца.

Нейното завещание заякчава още повече връзките ѝ с Ароза. Те притежават в Сен Клу на улица Калвер къща, в която често пребивават. Скоро Алина се премества в непосредствено съседство до тях, на улица Оспис 2. Тя ще живее там с дъщеря си докато Пол прави първите си стъпки в мореплаването.

Скоро след като е изпълнил различните формалности, изисквани от кадровите служби на флотата, Пол научава, че ще отплува на 7 декември от Хавър с един кораб на Съюза на стокотоварителите, „Луситано“, който прави рейсове до Южна Америка — местоназначение: Рио де Жанейро.

Застанал на хавърските кейове^[9], облъхнат от соления вятър който иде от морето, Пол се чувства нов човек. С един замах са заличени меланхоличните години в Орлеан и Париж. Да заминеш, наистина значи да се родиш за нов живот.

Още от първите му стъпки в Хавър всичко се нарежда до немайкъде благоприятно — комендантът на „Луситано“, капитан Фомбарел, е цветнокож, кварталон — един „твърде очарователен чичко“. Тримачтовият кораб с водоизместимост шестстотин петдесет и четири тона^[10] има прекрасен ход и е чудесно обзаведен. Между въжата и платната му хоризонтът се повдига и снишава. Вълните се плискат в свежото утро. Утро на живота. За да ознаменува началото на новото и многообещаващо съществуване, в което навлиза, Пол ще „прегреши за първи път“ в един увеселителен дом за моряци. Сега е вече мъж. Животът започва. Той ще отплува за Елдорадо.

Преди заминаването го посещава флотският стажант, на чието място е постъпил той.

— А, вие сте, значи, моят приемник? — му казва момъкът. — Ето ви една малка картичка и едно писмо, което ви моля да отнесете на посочения адрес.

Пол хвърля поглед върху плика: „Мадам Еме, улица Увидор“. Бившият стажант продължава:

— Ще видите една очарователна жена, на която ви препоръчвам по съвсем особен начин. И тя като мен е от Бордо.

Приятно предзнаменование.

Пътуването минава отлично. Попътни ветрове тласкат „Луситано“, който при благоприятни условия развива дванадесет възли в час. Заливът на Рио очарова Пол. Когато се освобождава от

служебните задължения, първата му работа е да отиде на ул. Увидор. С разкошните си магазини, с модните си шапкарски дюкянчета и с ателиетата за цветя от пера улица Увидор е една от найоживените артерии на Рио. Продавачките в магазините, много от които са французойки, са всеизвестни с лекото си поведение. Мадам Еме от Бордо, тридесетгодишна певица, която изпълнява главните роли в Офенбаховите оперети, не изневерява на тази галантна слава на улица Увидор.

— Дай да те погледам, миличък! Какъв си хубавец! — Тя посреща възторжено флотския стажант, който прекарва с нея един „чудесен“ месец.

„Още я виждам, богато облечена, как потегля с файтон, теглен от буйно муле. Всички я ухажваха, но по това време титулярният ѝ любовник беше един от синовете на руския император, ученик на учебен кораб. Той пилеел толкова много пари, че капитанът на кораба отишъл при френския консул, за да го накара да се намеси ловко.

Нашият консул поканил Еме в канцеларията си и и отправил неловко няколко упрека. Без да се ядоса, Еме прихнала да се смее и му казала: «Драги ми консуле, слушам ви очарована и мисля, че вие трябва да сте много тънък дипломат, но... но мисля също така, че от тънката част не разбирате нищо.» И си тръгнала, пеейки:

*Кажи ми, о, Венера, защо се
наслаждаваш
мойта добродетел тъй да развращаваш?*

И Еме наистина разврати добродетелта ми. Почвата, разбира се, беше благодатна, защото аз станах голям развратник.

На връщане имахме неколцина пасажери, между които една доста дебеличка прусачка. Сега беше ред на капитана да хлътне и той усилено я задиряше, но

безуспешно. Прусачката и аз си бяхме намерили едно очарователно гнездо в трюма за платната, чиято врата водеше към едно помещение до стълбата. Аз се проявих като голям лъжец и ѝ наговорих куп небивалици, та прусачката така хлътна, че поиска да се срещнем пак в Париж. Дадох ѝ за адрес: Ла Фарси, улица Жубер^[11].

Това беше много лошо от моя страна и известно време имах угризения, но все пак не можех да я изпратя при майка си!“

Подобни любовни приключения очевидно ще останат пикантен спомен за този мъж, който към края на живота си ще се сеца със самодоволна усмивка за тях. Но какво му носят те? Нищо. Най-много едно мимолетно опиянение, което продължава опиянението от самото заминаване. Но смехът вече гасне, отново се появява предишният мълчаливец.

Морето не е ощастливило Пол. Океанът обещава, но не изпълнява обещанието си. Дава и си взема обратно. Пристигаш и отново вдигаш котва. Животът на моряка е безкрайно скитане, пристанищата са само кратки спирки. А не за скитнически живот е мечтал несъзнателно синът на Алина, това изтръгнато от корена си същество. За него е било важно не морето, а пристанът. В мечтите си той е виждал хоризонта като някаква диря, водеща отвъд него; хоризонтът не е бил този затворен кръг, сред който платноходът пори вълните по един безкраен път...

„Луситано“ се носи в нощта. На мостика Гоген слуша откровенията на дежурния лейтенант, към когото е придаден.

„Той ми разказваше. Бил юнга на малък кораб, който правел много дълги рейсове из Океания: ценни пратки и всевъзможни дребни стоки. Една хубава утрин, като миел палубата, паднал във водата, без никой да го забележи. Момчето не изпуснало метлата и благодарение на нея се задържало четиридесет и осем часа над водата. По чудо минал някакъв кораб и го спасил.

После, малко по-късно, този кораб се отбил на някакъв мъничък гостоприемнен остров и нашият юнга тръгнал да се разхожда, но се забавил малко повече, отколкото трябва. Останал там, и то заслужено. Малкият юнга се харесал на всички и ето че го приютили, без да го карат да върши нещо, отнели му тутакси девствеността, хранили го, настанили го, галели го и го глезели всячески. Бил много щастлив.

Така преживял две години, но едно хубаво утро минал друг кораб и на нашия момък му се поискало да се върне във Франция.“

„Луситано“ пори вълните и нощния мрак с вълнореза си...

— Боже мой, какъв глупак бях! — възкликва лейтенантът. — Ето ме сега принуден да скитам по света... А бях тъй щастлив! Има нещо хубаво при диваците. Но какво да се прави — носталгия!

* * *

След две пътувания на „Луситано“ до Рио де Жанейро повишават Пол. От стажант-офицер той става старши лейтенант — с петдесет франка заплата вместо двадесет — на борда на „Чили“, тримачтов платноход с хиляда двеста седемдесет и седем тона водоизместимост, който към края на октомври 1866 г. потегля на околосветско пътешествие за повече от една година^[12].

След като се отбива в Кардиф, „Чили“ поема вече познатия на Пол път за Южна Америка, после се отправя към Патагония и Магелановия пролив, към онази студена и враждебна пустош на края на континента, където Кловис Гоген спи вечния си сън.

Този път е едновременно нов и отдавна познат на старши лейтенанта. Няма ли Пол чувството, докато корабът се носи покрай чилийския бряг, че отива на някакво поклонение? От Валпарейсо платноходът се насочва към Икике и там — о, спомени! — земята почва да се тресе. Събарят се къщи, корабите подскачат. Перу е съвсем наблизо.

Покрай перуанския бряг корабът се отправя на север към Централна Америка. Може би ще се отбие в някое пристанище, може би ще спре в Калао. Но за Пол сега Лима е недостъпна. „Всичко или нищо“ — бе отговорила Алина на Еченике. Лима е вече само име на един сън, баграта на един блян.

От пристанище на пристанище Пол съзерцава света през призмата на този блян.

Пред пристанището на Панама — където по това време могат да акостират само малки съдове — „Чили“ хвърля котва край един от многото острови, пръснати из залива — Табога. Не повече от два километра дълъг и километър и половина широк, Табога издига над блестящите води на Тихия океан насечения си релеф, своя остър връх, висок триста метра. Светлината играе върху тамариндите, олеандрите и палмите. Почти голи, туземните жители живеят безгрижно, природата им дава в изобилие плодове, риба, раковини, всичко, от което се нуждаят. Пол гледа през призмата на своя блян този остров на вечната пролет.

Скоро и други острови изникват пред него, островите на Полинезия, Таити... Пол гледа тази „земя на очарованието“, „девствена земя“, населена от „първобитно и просто племе“. Вазите и глинените фигурки на инките тръпнат в сянката на къщата в Сен Клу. Детството на човека се слива с детството на света. Върху пясъка на равните брегове океанът гони дългите си, шумолящи вълни, които унасят като майчина песен.

Алина пееше в къщата на Дон Пио. Пол не знае още, че този глас е замлъкнал, замлъкнал завинаги. Едва при пристигането си в Индия ще научи, че Алина е издъхнала на 7 юли в Сен Клу.

Пол Гоген не знае още, че детството му е мъртво.

[1] Синя кръв (исп.). — Б.пр. ↑

[2] „Броят на картините, които се изнасят за Перу, надвишава всякаква представа“ — пише в своите „Souvenirs de l’Amerique espagnole“ (Спомени от Испанска Америка) Макс Радиге, който пребивавал в тази страна няколко години преди да пристигне там Алина Гоген. Между представените в Перу художници той споменава Сурбаран, Мурильо, Рибера, Басано, Лука Джордано, Менгс. — Б.а. ↑

[3] Малко повече от 60 000 нови франка. — Б.а. ↑

[4] Около 40 000 нови франка. — Б.а. ↑

[5] Шазал умрял в този град през 1860 година, без да може — както напразно настоявал пред префектурата — да отиде в Париж, за да „събере някои останки от своето имущество, морални и материални“. — Б.а. ↑

[6] Дон Пио умрял на сто и тринадесет години (а не на осемдесет и седем), дон Пио баща (а не тъст) на Еченике и т.н.: всички тия „сведения“, дадени от самия Гоген, са били често използвани от авторите, писали за художника. Така те са представяли за историческа истина онова, което е било само в мечтите на Гоген, тези мечти, които до голяма степен са определили насоката на живота му и са били един от активните елементи на неговата по-нататъшна съдба. В преходните страници аз изложих точни факти (с помощта най-вече на перуански годишници от това време и на различни публикации на испански език, като „Galeria de Retratos de los Gobernantes del Peru“ (Галерия от портрети на президентите на Перу) от Доминго де Виверо, издадена в Барселона от издателство Маусси през 1909 г., която съдържа един добра биография на Еченике; използвах също така и „Странствованията“ на Флора Тристан, „Souvenirs“ (Спомени) на Макс Радиге и др.). Познаването на тези факти е абсолютно необходимо, за да се разбере психологията на Гоген. Впрочем любопитно е да се констатира, че авторите твърде рядко отдават значение на перуанското детство на Гоген и особено че никой не се е постарал да го проучи по-подробно, когато именно това детство е изиграло решаваща роля. Дори текстовете на самия Гоген и на Флора Тристан — която между другото посочва възрастта на дон Пио — не са разчетени както трябва. — Б.а. ↑

[7] Имената на г. и г-жа Ароза се срещат на два пъти в „Дневника“ на Дьолакроа (от 2 февруари и 26 март 1856 г.) — Б.а. ↑

[8] Днес площад Гюстав-Тудуз. — Б.а. ↑

[9] Седемнадесет години преди това, почти в същите дни, в началото на декември 1848 г., един младеж на възраст почти колкото Пол също отплувал от Хавър като ученик-матрос на борда на кораб, който пътувал към същата цел като „Луситано“. Той се наричал Едуар Мане. Сега сме в 1865 година — годината на скандала с „Олимпия“. — Б.а. ↑

[10] А не 1200 тона, както пише Гоген. — Б.а. ↑

[11] Ла Фарси била прочута куртизанка на времето. — Б.а. ↑

[12] Това пътешествие продължило точно тринадесет и половина месеца. То е единственото пътуване на Гоген, което досега не познавахме в подробности (от Валпарейсо нататък), но тъкмо затова се заех да го възстановя в едри линии и в главните му етапи с помощта на пръснатите тук-там сведения: в книгата със спомени на Гоген „*Avant et Apres*“ („Преди и след“) (Икике), в неговите писма (остров Табога), в интервюто с него, публикувано в „*L’Echo de Paris*“ от 13 май 1895 г. (Таити), в две статии на Октав Мирбо, поместени в същия вестник на 16 февруари 1891 г. и на 14 ноември 1893 г. (Таити), и в книгата на Шарл Морис за Гоген (Индия). — Б.а. ↑

II

ЧОВЕКЪТ СЪС СКЛЮЧЕНИТЕ УСТНИ

*Същата тази нощ очите на човека у мен се
отвориха: те бяха станали годни да гледат в
небесата, в света на идеите и в преизподнята.*

Сведенборг

„Чили“ се завръща в Хавър през декември.

Сега Гоген няма друг дом освен дома на Ароза. Пуст и тъжен е за него Сен Клу. В къщата на майка му се разпорежда Мария, властно момиче, което може би злоупотребява с положението си на по-възрастна... Той отново ще замине. Вече е на деветнадесет години и му предстои да отбие военната си служба; ще постъпи във военния флот.

След няколко седмици така и става. На 26 февруари 1868 г. вчерашният старши лейтенант, станал матрос трета степен под номер 1714, — пристига в Шербург и малко след това се качва като преносвач на въглища на борда на новопостроената корвета „Жером-Наполеон“, развиваща четиристотин и петдесет конски сили, която е превърната в императорска яхта и поставена на разположение на принц Наполеон, наречен Жером, на буйния „Плон-Плон“.

„Жером-Наполеон“ е постоянно в движение, снове между пристанищата на Ламанш, атлантическия бряг и Средиземно море. Месеци наред Гоген ще споделя живота на сто и петдесетимата членове на екипажа, живот, разнообразяван само от случайните слизания на сушата, когато корабът се отбива в Лориан или Генуа, в Лисабон, Кале или Гибралтар.

Гоген пренася въглища от трюма само няколко седмици; прехвърлят го в командната кабина точно по времето, когато „Жером-Наполеон“, на борда на който се намират принц Наполеон и принцеса Клотилда, се готви да отплува от Тулон на пътешествие, което през юни и юли отвежда техни императорски височества в Източно

Средиземно море и в Черно море, до Малта и до българското пристанище Варна, до Цариград, Солун и на Цикладските острови.

Нови и нови пейзажи се откриват пред очите на Гоген. През септември корветата прекосява Ламанш и по Темза стига до Лондон. Следващата година, през април и май 1869 г. — друго плаване: от Марсилия „Жером-Наполеон“ се отправя към Бастия, после към Неапол, откъдето отива до Корфу и далматинския бряг; през Адриатическо море той стига до Триест (родния град на Плон-Плон) и оттам до Венеция^[1].

Военният флот разочарова Гоген още повече от търговския. Дисциплината му тежи. Грубостта на другарите му го измъчва. На суша или на борда между матросите често избухват свади, които стигат до сбивания; той се отвращава от тези побоища и се държи колкото може настрана. Но тежко на оня, който се опита да се заяде с него! Военното обучение, въздухът на открито, суровият и здрав живот са развили тялото и са заякчили мускулите му. Среден на ръст — 1 метър и 63 сантиметра, — той е много добре сложен, с мощен торс над тесни бедра. Наистина не обича грубостите, противно му е да се намесва в разприте на моряците, но откликва настървено на всяко предизвикателство. Един ден, разгневен от една неоправдана според него забележка на някакъв подофицер, той се спуща върху него, сграбчва го за врата и натиква главата му в едно ведро с вода.

Историята насмалко не завършва с военен съд. Минаващ за непокорник, Гоген навярно не се учудва много, че го произвеждат матрос втора степен едва след двадесет и осем месеца служба на „Жером-Наполеон“ — на 1 юли 1870 година.

По това време императорската яхта се намира в Шербург. Тя трябва да отплува на 3-и за Северния полюс, пътуване колкото за удоволствие, толкова и за работа: още през 1856 г. принц Наполеон е направил едно изследователско пътешествие до арктическите морета и Гренландия. Този път той смята да продължи проучванията си в Лапландия и Шпицберген, придружен от неколцина учени и от своя приятел Ернест Рьонан. Преди да потегли към норвежкия бряг, „Жером-Наполеон“ хвърля котва в шотландското пристанище Питърхед. Времето е прекрасно, изключително хубаво. Корветата, която се движи с 15 възли на час, пристига в Берген на 8 юли. Там тревожни новини от Франция застигат пътниците: тъй като под

натиска на Бисмарк един Хоенцолерн е поставил кандидатурата си за испанския трон, френско-пруските отношения са се обтегнали застрашително.

Човек с твърде разностранни интереси, за да бъде истински амбициозен, но и донякъде недоволен, че не е сполучил в нищо, своенравният Плон-Плон, чиито лудории нямат брой, се намира в открита и яростна опозиция към политиката на своя братовчед, императора — „тоя мухльо“, както го нарича той. Война ли? „Та те не могат да направят това!“ — заявява принцът. И тъй „Жером-Наполеон“ продължава пътешествието си и на 13 юли вечерта преминава полярния кръг.

Заснежени планини, водопадите, спускащи се по склоновете в морето, причудливите очертания на островите, над които летят ята гарги, непрекъснатите промени в атмосферата и светлината хвърлят във възторг пътниците, които забравят събитията. На 14-и яхтата стига остров Тромсьо. Въпреки че същия ден се получава една по-скоро тревожна, отколкото успокоителна телеграма, принцът упорито държи на намерението си да отиде да види „големия лед“. Но телеграмите се редуват една след друга.

На 17 юли, в шест часа сутринта, Плон-Плон научава, че е предстоящо обявяване на война на Прусия. Той дава заповед за връщане.

— Къде отиваме, монсеньор?

— В Шарантон!^[2] — изкрещява принцът, който, крачейки яростно по палубата, е надянал тази сутрин „злата мутра на Вителий“^[3], както се изразяват някои. На притичалия Рьонан той казва троснато: „Това е последната им щуротия, друга повече те няма да направят.“

През Абърдийн „Жером-Наполеон“ се насочва към Булон, където пристига на 21 юли, два дни след влизането на Франция във войната^[4]. Корветата трябва да се присъедини към ескадрата в Северно море. След като попълва припасите си в Шербург, на 25-и тя излиза в открито море и отива да патрулира в датски и немски води, като прави разузнавателни набези чак до залива на Данциг в Балтийско море. От 26 до 30 август тя се отбива в Копенхаген, където живее младото момиче, което един ден ще стане г-жа Пол Гоген.

Режимът на Наполеон III рухва. На 4 септември е провъзгласена Републиката; на 19-и „Жером-Наполеон“ променя името си и става „Дезе“. През октомври той пленява последователно четири германски кораба, между които и „Франциска“ на 11 октомври. Гоген е в частта, определена да осигури охраната на пленения кораб. Той напуска „Франциска“ едва на 1 ноември.

Събитията се развиват все по-катастрофално за френската армия. Към средата на декември „Дезе“ се отправя за Бордо и кръстосва пред атлантическите пристанища до края на февруари 1871 година, когато се подписва примирието.

Войната е свършила. Гоген има само едно желание — да го освободят колкото се може по-скоро от този плаващ затвор. Петте години, прекарани по море, са го убедили колко много е сгрешил, като е избрал моряшкото поприще. Този опит, според собственото му признание, ще бъде „горчилката на неговия живот“^[5]. Блянът, на който се е поддал, го е измамил — блянът, същият този блян, който понякога, в свободните часове, го кара да взема молив и да рисува... Той не обръща голямо внимание на това. То е само прищявка. „Колкото да се убие времето“^[6].

Един последен рейс го отвежда в Алжир, после в Тулон. На 23 април в Тулон той получава десетмесечен отпуск, който може да бъде продължен, и напуска „Дезе“.

Той ще се върне при Ароза. Но къде живеят те сега? В Париж, обхванат от предсмъртните гърчове на Комуната? Или в Сен Клу, който германците са опожарили на 25 януари, в навечерието на примирието?

Къщата на Алина в Сен Клу не е избягнала опустошението. Там Гоген не намира вече нищо, нито предметите, които е пазел от майка си, нито перуанските глинени вази и фигурки. Всичко е изчезнало в пламъците. От миналото не е останало нищо освен спомените на освободения от служба моряк.

* * *

На 6 юни, няколко дни след падането на Комуната, на парижката борса трипроцентовите облигации се котират 53,65 франка. Това не е

кой знае колко много. Но пък трудно би могло и да се очаква нещо друго непосредствено след края на войната, от която Франция излиза тежко наранена, загрижена за бъдещето си.

В желанието си да намери някаква работа на Гоген, настойникът му Гюстав Ароза направо го настанява при един борсов агент, Пол Бертен, чиято кантора е на улица Лафит 1. Бертеновият зет Адолф Калсадо, директор на излизащия в Париж финансов вестник на испански език „Los Fundos publicos“, е същевременно и директор на фирмата. Гоген работи там като посредник.

Засега курсовете на борсата не са високи, обемът на сделките е доста ограничен, но осведомените хора предвиждат бърз подем на деловия живот. Има да се възстановяват развалини, да се попълват стокови фондове, та дори да се плащат военни репарации — пет милиарда франка — на германците; всичко това не може да не доведе в близко бъдеще до голямо финансово оживление.

Очевидно Гоген не е подготвен за работата си като борсов посредник. Но пък тази професия не изисква никакви специални познания. С бележник в ръка посредниците ходят да събират нарежданията за покупки и продажби на спекулиращите, които се срещат и разговарят в някои кафенета около борсата или на булевардите. За мнозина синове на добри семейства, млади аристократи или млади буржоа, тази дейност е удобен начин да се препитават или да увеличат доходите си.

Гоген се справя много добре със задачата, която са му възложили. Ако не беше бавната му, възтежка походка, в която е останало нещо от ритмичното поклащане на моряка, трудно би могло да се разпознае някогашният матрос у този елегантно облечен млад човек с цилиндър, който усърдно попълва бележника си с поръчките на клиентите от кафене „Тортони“ и кафене „Аngle“. И все пак едно произшествие ознаменува първите му стъпки в новата професия.

Служащите в посредническите фирми имат обичай да си правят малки шеги със своите новопостъпили колеги. В деня, в който Гоген влиза за пръв път в голямата зала на борсата, на два пъти събарят грубо цилиндъра му на земята. Съгледал група смеещи се, Гоген се спуща, сграбчва един от тях за гърлото и с тесните си длани и дълги пръсти го притиска до задушаване. Откъсват го насила от „жертвата“ му.

На борсата Гоген не си създава приятели. И тук, както преди десет години в семинарията, както вчера на борда на „Дезе“, той стои настрана от другите. Общуването му с хората рядко излиза от рамките на служебните отношения. Онова, което интересува, или забавлява колегите му, го оставя безразличен. Той си остава чужд, не се сближава истински с никого. Смятат го за особняк, по-скоро за несимпатичен човек. Вземат сдържаността му за високомерие, още повече че има успех в работата си. Макар и не словоохотлив, Гоген умее да каже това, което трябва, за да склони нерешителните спекуланти, да им обрисова най-примамливи перспективи, да ги убеди, че възможното е сигурно. Тъй като курсовете на борсата се покачват, предвижданията му често се потвърждават. Бертен е много доволен от него, а и Ароза е щастлив, задето го е въвел в това поприще.

Отношенията на Гоген с Ароза са отлични. Когато е у Ароза, съзерцателният борсов посредник става едва ли не друг човек, оживява се. Лицето му, почти винаги строго, се озарява понякога от усмивка. Очите му просветляват — от сивозелени зениците стават сини. Гоген слуша.

В дома на Ароза не се говори почти никога по финансови въпроси. При първа възможност Гюстав Ароза и брат му Ашил забравят деловите си грижи и се отдават на своята любима тема: изкуството, живописта. От няколко години насам Гюстав е разширил кръга на любителските си занимания. Вече не се задоволява да бъде само колекционер, а си е купил един фототипен апарат и илюстрира книги за изкуството като „Траяновата колона“ на Вилхелм Фрьонер и „Прюдон“ на Шарл Клеман. Братята Ароза заразяват със страстта си всички, които живеят около тях. По-малката дъщеря на Гюстав, Маргьорит, иска да стане художничка. Дори кръщелникът на Ашил, едно 9-10-годишно момченце, което се опитва да цапа върху платна, заявява, че като порасне, и то ще се занимава с живопис^[7].

Неделен ден в градината на Ароза на ул. Калвер в Сен Клу или в гората Вирофле сега често се изправят един до друг два статива — на Маргьорит и на Гоген; младото момиче въвежда борсовия посредник в живописта.

Сигурно не е било нужно да молят много Гоген да вземе четките, които му е предложила Маргьорит. Този спокоен и сякаш безстрастен момък, този затворен в себе си мълчаливец, който като дете дялаше

дръжки за ками, а като матрос рисуваше на борда на „Дезе“, чувствава необходимост да се изяви, но не чрез разговори, игри или приятелство. Той, който по майчина — Шазалова — линия произхожда от хора, занимавали се малко или много с изкуство^[8], задоволява чрез живописата едно от онези дълго време неосъзнати, но първични влечения, които човек възприема като съкровено свои, щом най-после му се разкрият.

Застанал край Маргьорит, Гоген рисува пейзажи. Той естествено се влияе от творбите, които вижда постоянно у Ароза и за които те неведнъж са му говорили — особено от платната на Коро. „Този прелестен Коро... Той е обичал да мечтае и пред неговите картини мечтая и аз.“

Гоген мечтае и пред много други творби, и то не само пред картините на майсторите, застъпени в колекциите на двамата Ароза — на Дьолакроа, от когото той никога не ще престане да се възхищава — „този човек е имал темперамент на див звяр“, — на Курбе, на Домие, „който вае иронията“. Намери ли свободно време, борсовият посредник обикаля музеите и галериите. Когато излезе от кантората на борсовия агент, достатъчно му е да поскита по улица Лафит — големия тогавашен център на търговията с художествени произведения, — за да може да гледа картини.

Гоген, чиито доходи все повече растат, води редовен и благоразумен живот. Установил се на квартира близо до дома на своя настойник, на улица Лабрюйер 15, той се връща в къщи веднага след вечеря. Не посещава увеселителните заведения освен понякога съботните балове. Предпочита да се прибере и да чете. Едгар По, Барбе д'Орвили, Балзак са наред с Шекспир някои от любимите му автори. Чете малко книги, но безброй пъти препрочита тези, които му харесват, като „Философски етюди“ на Балзак, „Серафита“ или „Търсене на абсолютното“.

У Бертен няма по-точен — и по-ловък — служител от него. Той с лекота изпълва бележника си с поръчки. Надарен с интелигентност, надвишаваща средното равнище, той схваща побързо от колегите си, а е и по-смел. Там, където другите се колебаят, той рискува и убеждава и клиентите си да рискуват. Не се спира пред трудностите, но не от самомнителност, а просто защото според него всичко трябва винаги да излезе на добър край. „Флора Тристан имаше много верни представи

за външния свят — казва Жул Жанен, — но твърде скоро облаците на някакъв сън в будно състояние и баснословният лабиринт на испанските замъци сподавяха този проблясък на разума.“ В това отношение борсовият посредник прилича на своята баба. Той бързо е овладял техниката на борсовите операции и дава съвети като човек, обигран в тайните на пазара. Но и той си гради свои въздушни кули, без да се замисли, че събитията може и да не вземат благоприятен обрат. В други времена тия кули скоро биха се разпръснали, но днес Франция е отново в подем и събитията дават право на Гоген, а това подхранва оптимизма му, като същевременно му спечелва име на опитен посредник и уважението на Бертен.

„Скъперникът е безумец“ — бе писала Флора Тристан. Гоген печели пари, но не мисли за пари. За него парите нямат значение. Те просто изтичат между пръстите му. Той е непредвидлив като дете — или като дивак.

„Аз съм две неща, които не могат да бъдат смешни:
дете и дивак.“

Преди много години в Орлеан Пти Пол се върнал един ден от училище с няколко цветни стъклени топчета. „Майка ми ме попита разгневена откъде имам тези топчета. Аз наведох глава и казах, че съм ги разменил срещу гумената си топка. «Как? Ти, моят син, да се занимаваш с търговия?» В представите на майка ми думата «търговия» се превръщаше в нещо недостойно. Бедната ми майка! Тя грешеше и имаше право в този смисъл, че още дете аз се досещах, че има сума неща, които не се продават.“

Никога един удар на борсата не може да изпълни преуспяващия посредник с онзи трепет, който той изпитва пред някоя картина на Енгър или Веласкес, пред екзотичните и първобитни глинени фигурки, които будят у него толкова спомени и тъга. Колко хубава беше майка му в костюма си на перуанка, когато се разхождаше сред златните цветя на paseo de amancaes!^[9]

В гората на Вил д'Авре дъбовете на Коро, обвити с бръшлян, са обагрени със „златисти, наситени краски“, имат „тропическа красота“...

От време на време Гоген ходи да се храни в семейния пансион, който е открила жената на един скулптор, госпожа Обе.

Към края на 1872 година той се запознава с две млади датчанки, дошли на разходка в Париж. Едната е гувернантка, на име Мете-Софие Гад, и придружава другата, която е наследница на едър копенхагенски индустриалец и се казва Мария Хегор.

Не дъщерята на индустриалеца, а гувернантката привлича вниманието на борсовия посредник. Засмяното лице на Мете-Софие Гад, буйната ѝ руса коса, закръглените форми на нейната фигура, решителният ѝ израз, смелата непринуденост, с която тя му говори и го разпитва, го покоряват отведнъж.

След първите срещи се зареждат много други. Водейки със себе си Мария Хегор, Мете не се стеснява да търси Гоген в малките гостилници близо до борсата, където той има обичай да обядва. Между двамата млади — Гоген е на двадесет и четири години, а Мете на двадесет и две — не липсват теми за разговор. Гоген познава Копенхаген. През август 1870 г. той е преминал на „Жером-Наполеон“ през Категат, недалеч от остров Лесьо, където във Вестерхавн през септември 1850 г. е родена Мете и където нейният баща е бил кантонален съдия.

Откакто е починал баща ѝ, Мете живее в Копенхаген заедно майка си, двамата си братя и двете си сестри. Тъй като майка ѝ получава само една скромна пенсия, тя е трябвало още отрано да се погрижи за препитанието си и на осемнадесет години постъпила като гувернантка в семейството на един политик — министъра Еструп. Животът рано я е закалил, а едно зле завършило приключение с някакъв флотски офицер я е направило твърде предпазлива към последиците от сърдечните пориви. В същност това не ѝ е никак трудно. Тя не е много сантиментална, още помалко е чувствена натура. Любовните истории, флиртовете не ѝ доставят никакво удоволствие; за нея те са детинщини. Свободното ѝ държане, независимостта, непревзетият ѝ език я открояват рязко от повечето млади момичета. Самите ѝ братя понякога дават израз на възмутеното си изумление. Човек би казал наистина, че създавайки Мете-Софие Гад, природата се

е излъгала в пола. Това момиче с яко тяло и широки рамене е безспорно повече мъжествено, отколкото женствено. Впрочем на нея не ѝ е неприятно да се облича при случай с мъжки дрехи; предложат ли ѝ пура, не отказва^[10].

Тези черти обясняват може би неуспеха на първия опит на Мете да се омъжи; те биха отблъснали не един мъж от нея. Но те притеглят и задържат съзерцателния и откъснат от действителността борсов посредник, чийто поглед нито една парижанка не е могла да привлече за дълго време. Има в тази добре сложена, властна, самоуверена и жизнена чужденка някаква „оригиналност на характера“, която го обайва. Присъствието ѝ е достатъчно, за да разсее онова усещане за самотност, което тъй често го гнети. Край хладната и разумна скандинавка той изпитва чувство на сигурност — на една отново намерена сигурност. Мете-Софие Гад запълва една празнина.

Гоген се разпалва. В този Париж, който е пуст за него, където той е — както многозначително ще пише един ден — „самотен, без майка, без семейство“, Мете му се вижда във вихъра на желанията онази силна, закриляща жена, в чиито ръце би било хубаво да се отпусне като дете. Мете е влязла в света на въображението му.

Двамата млади бързо се разбират помежду си.

Мете се смее, щастлива, че е покорила този порядъчен момък, който ще я изтръгне от бедното съществуване, този борсов посредник, чиито винаги успешни спекулации показват колко добър усет има той за цифрите и за значението на парите.

В началото на 1873 г. Мете-Софие Гад се връща в Копенхаген, за да съобщи на своите близки за годежа си.

* * *

Гюстав Ароза е изпълнил с чест мисията, възложена му от Алина. Решението и изборът на Гоген го задоволяват напълно, както задоволяват и Бертен.

Двамата делови мъже тутакси са одобрили Мете-Софие Гад, която им прави най-добро впечатление със своята жизненост и самоувереност, с живите си и остроумни отговори и с непоклатимия си здрав разум. Това улегнало младо момиче им се вижда идеалната

съпруга за тяхното протеже. Те присъствуват като свидетели на бракосъчетанието, което се извършва в събота, на 22 ноември, в кметството на IX градски район на Париж. Другите двама свидетели са бащата на Гюстав, осемдесет и седем годишният Франсоа Ароза, и един секретар от датското консулство. Тъй като Мете е протестантка, младоженците получават църковна благословия в лутеранската църква на Изкуплението на улица Шоша.

Брачната двойка се настанява в „малко жилище“ на площад Сен Жорж №28^[11], което Гоген обзавежда с вкус. Борсовият посредник се грижи не само за общата уредба на новия дом, но и за всяка подробност. Тъй като доходите му позволяват — Бертен го е повишил, като го е назначил борсов ликвидатор^[12], — той си набавя ценни предмети, старинен фаянс, източни килими. Сега има дори още по-малко желание да излиза, отколкото по времето, когато е бил ерген. Чувствува се добре само у дома. Четенето, живописата, рисуването — той се опитвал да нарисува един портрет на Мете в черно — си остават единствените му развлечения.

„Прекарахме една очарователна зима, може би малко дивичка за другите“ — пише той през април 1874 г. на съпругата на датския индустриалец г-жа Хегор. „Малко дивичка“ зима — без съмнение и за Мете. Защото младата жена обича светския живот, приемите, глъчката на събрани заедно хора. За разлика от своя мъж, винаги склонен да се затваря в себе си, тя по природа се стреми към външната изява. Този брак е поласкал честолубието ѝ — едно твърде изострено честолубие. На нея би ѝ било приятно да се показва пред хората в хубави тоалети, да се харесва, да получава комплименти. Процъфтяващото положение на „Пол“ — въпреки политическите вълнения^[13] борсата е извънредно оживена и устойчива — би трябвало да им позволи да си създадат хубави връзки.

Мете се опитва да убеди Гоген колко тези връзки биха били полезни и изгодни за кариерата му. Напразни усилия. С изключение на Ароза, с които отношенията му са все тъй сърдечни, и на семейство Калсадо, Гоген не общува почти с никого. Мете трябва да се задоволи с няколкото приятелки, които случайно намира тук-там, или с малкото скандинавци, минаващи през Париж, като норвежкия художник Фриц Таулов, който неотдавна ѝ е станал зет — оженил се е за една от нейните сестри, Ингеборг.

Но Мете не се оплаква. Тя няма в какво да упрекне своя мъж. Той е образцовият, винаги внимателен съпруг и никак не се скъпи с парите, които дава на „малката си женичка“; без съмнение той ще бъде и образцов баща. Мете чака дете.

Колко се заблуждават Гогеновите колеги, когато, гледайки го така мълчалив, гледайки това лице, с тежки клепачи и с уста, изрязана сякаш в иронична насмешка, го смятат за надут и високомерно самодоволен! Ако знаеха само колко малко внимание обръща той на обществената йерархия! И това е наистина така, защото в кантората на борсовия агент Гоген се сприятелява с един твърде скромнен служител, който получава едва двеста франка на месец.

Нисичък и набит, с къси крайници, с голяма глава и брада, с високо чело и малко изпъкнали очи, с кръгловати движения, буен говор и весел пламък в очите, този излиятелен и добродушен чиновник, който е три години и половина по-млад от Гоген (роден е през декември 1851 г. във Френ-Сент-Мамес, департамента Горна Сона; баща му е елзасец, а майка му е от Франш Конте), се казва Клод-Емил Шуфенекер. Наричат го просто „Шуф“. Отгледан от един вуйчо и една леля, той работел отначало в тяхната малка шоколадена фабрика близо до Халите, после постъпил в министерството на финансите и неотдавна попаднал при Бертен. Въпреки че, що се отнася до парите, той се различава напълно от Гоген, което ще рече, че е крайно пестелив и пресметлив, финансите никак не го интересуват, и колегите на Гоген навярно биха останали много изненадани, ако можеха да чуят разговорите на борсовия ликвидатор и дребния чиновник. Тези разговори се въртят изключително около рисуването и живописата.

Шуф мечтае да стане прочут художник. Слава! Би трябвало да го чуе човек как произнася тази дума с малко пискливия си глас! Златният медал, който е получил на осемнадесет години във вечерния курс на някакво рисувално училище в Париж, му е вдъхнал безусловна увереност в неговото бъдеще на художник. След работа той ходи да рисува в ателиетата, ръководени от академични майстори като Пол Бодри и Каролус-Дюран. Особено се възхищава от Бодри.

Сега Гоген и Шуфенекер прекарват заедно голяма част от свободните си часове. Шуф навярно не е от познанствата, за които си е мечтала Мете. Чиновникът е доста чудноват на вид: носи дрехи, купени на вехто, а обувката си набавя от търговците на стари вещи.

Ала този весел, съвсем незлобив и доста беззащитен момък, наивен като дете, с очи на вярно куче, който не крие възхищението си от нея — както се възхищава и от Гоген, ѝ става тутакси симпатичен. Тя го приема с удоволствие.

Когато вижда за пръв път опитите на Гоген, Шуф възторжено изразява убеждението си, че борсовият посредник притежава големи дарби. Той го въвежда в едно ателие на левия бряг на Сена — в академията на Колароси на улица Гранд Шомиер^[14].

Гоген придружава Шуф не само при Колароси. Понякога в неделя двамата приятели си дават среща в Лувър, а от време на време ходят и да рисуват в околностите.

Скоро обаче Гоген преустановява излизанията си. Въпреки снажната си физика Мете е изнежена и постоянно се оплаква; най-малката болчица я хвърля в тревога. Разбира се, предстоящото майчинство я безпокои. Тя хленчи, едва се влачи. Гоген вече не я оставя сама.

Но и край нея не стои със скръстени ръце. Рисува по десет пъти един и същ сюжет, повтаря и преповтаря етюдите си на ръце и крака. Мете ги намира много сполучливи и е до немай-къде изненадана от рисувателните заложби на своя съпруг. Какъв хубав любителски талант!

Но този любител влага толкова усърдие и толкова енергия в работата си, че няма очи и уши за нищо друго. Какво толкова търси Гоген с върха на своя молив? Липсва ли му нещо в живота, в това охолно съществуване, за което му завиждат?

В едно свое писмо г-жа Хегор пита Гоген дали няма някой ден да се реши да дойде в Дания.

„Аз съм от тези — отговаря ѝ Гоген през юли, — които съдбата е обрекла да си останат на своя земя; затова, че пътувах твърде много, сега съм принуден да работя непрекъснато. Примирияваме се с това доколкото можем.“

Тези думи звучат твърде странно в едно обикновено писмо. Като далечен ромон. Като глух тътен на буря.

На 31 август Мете ражда момче, на което дават името Емил. Гоген сияе. Той, мълчаливецът, ликува пред това дете, което е „бяло като лебед, силно като Херкулес“, пред този „мъничък феномен“, неговия син! „Не нашето бащино и майчино сърце го намират такъв, а всички“ — уверява той г-жа Хегор.

Малко след раждането Мете заминава за Дания, където прекарва известно време с детето. Веднага щом жена му се завръща Гоген взема малкия Емил да му позира като модел. Рисува го неуморно с молив и бои, като задоволява едновременно и влечението си към изкуството, и бащината си любов.

Работата му при Бертен го поглъща изцяло. На 4 септември — годишнината от падането на Империята, ден, който е вдъхвал опасения от размирици — държавните облигации достигат номиналната си стойност. Парите се стичат отвред в борсата, където през време на заседанията, в продължение на три часа, се тълпи все по-многобройно и възбудено множество. Около масите на борсовите агенти шуми развълнувана, неспокойна, наелектризирана от страстта на играта и печалбата, тълпата от спекуланти, борсаджии и всякакви комисионери, някои от които се събират и заговорничат на малки групи, шепнейки си на ухо имена на акции и цифри, съвети за продажби и покупки, докато навън, под колонадата на зданието, каквото и да е времето, борсовите посредници вършат своите сделки сред врявата на една може би още по-гъста и трескава навалица.

Макар и претрупан с работа, Гоген отново ходи редовно в академията на Колароси заедно с Шуфенекер. За разлика от много други любители, задоволяващи се лесно със своите произведения, защото не съзират трудностите, които трябва да се преодоляват, Гоген вижда, че колкото повече живописва и рисува, толкова повече се усложнява задачата му, и от ден на ден си дава все по-ясно сметка за своите слабости. Той не знае нищо. Мрачен, изтерзан, продължава да работи търпеливо, спокойно, но упорито, неспирно предъвква проблемите, които не му дават покой.

Гоген съвсем не е от огнените натури, които се носят с опустошителния устрем и съсък на пламъка. Всичко у него се

извършва скрито, в бездните на душата. Външният му вид с нищо не издава бавното клопочене на тази лава. Само понякога, много рядко, някоя по-рязко произнесена фраза у Колароси, някое категорично изказано мнение разкриват, че живописиста за него не е развлечение, на което човек се отдава с леко сърце. Официалните майстори — които Ароза никога не е ценял — го дразнят. На един унгарец, който му казва, че е ученик на Бона, той отговаря: „Моите поздравления!“ и добавя, като намеква за изложения от Бона в Салона през 1875 г. „Портрет на госпожа Паска“:

— Със своята картина в Салона вашият учител спечели наградата на конкурса за нова пощенска марка!

Под влиянието на подобни изказвания „добрият Шуф“, който се прехласва пред успехите на академиците, пред шумния блясък на загърнатия в наметалото си по модата от 16 век Каролус-Дюран, смята Гоген за твърде саркастичен и твърде опърничав човек.

Споровете, които понякога избухват между двамата художници в нейно присъствие, забавляват Мете. Но тя не обръща голямо внимание на тези „зальгалки“. Твърде погълната от себе си, за да се интересува от онова, което не я засяга пряко, тя живее в свой собствен свят, със своите грижи, суети и женски желания, със своя стремеж към еlegantност и лукс. Някой злъчен психолог би казал, че парите са единственото звено, което я свързва с Гоген. А пари тя иска от него непрестанно. Борсовият ликвидатор я нарича на смях „продажна“.

Все пак няма съмнение, че в неговите очи тя си остава жената, за която е мечтал. Любовта му е неизменна. Но дълбоко у него, в скритите глъбини на неговото „аз“ блика и приижда неподозирано едно разочарование, което по-късно, когато настъпи часът на горчивината, ще се излее в дълги и мъчителни жалби. Не, неговият брак не е онази „размяна на мисли и чувства“, за която е мечтал той, топла и закриляща обич, пристан между ръцете на жената-майка. И ако сега рисува с такова увлечение, то е може би защото в края на краищата той се озовава още веднъж сам със себе си и със своята съдба на човек, у когото говорят бленуващи, изгубени гласове.

Докато Мете се занимава с домакинството — след завръщането от Дания тя си е взела прислужница, Жустин, — с Емил и с пробите си при шивачките, Гоген реди една под друга цифри в кантората на борсовия агент или рисува по бреговете на Сена. От зимното небе се

сипе оловна, зеленикава светлина. Гоген рисува заснежените кейове, студената река, по която сноват кораби и шлепове. Мрачна атмосфера^[15].

Неуверен в себе си, сякаш търсейки да получи някакво потвърждение, че усилията му не са съвсем напразни, Гоген решава скритом от всички — нито Мете, нито Шуф са известени за намеренията му — да опита щастието си в Салона през 1876 година. Когато идва времето за предаване на картините, той изпраща на журито „Горичка във Вирофле“.

В ожесточението си срещу Едуар Мане, най-дискусионния художник на това време, журито от 1876 г. отхвърля двете картини, които му е представил прочутият и хулен автор на „Олимпия“, но то приема „Горичка“ на непознатия.

„Господин Пол Гоген... ни дава добри обещания“ — се изказва един критик^[16].

* * *

Гоген не споделя мнението на журито за Мане. Мане е навярно художникът, когото в този момент той счита за най-значителния от всички. Той внимателно проучва творбите му.

Гоген пристъпва слепешката. Цял един свят от форми, багри и усещания напират у него, но той не смогва да го улови. Свят мъгляв, загадъчен като ония небулози, бременни с хиляди, но още неродени звезди, чиято млечна маса с неясни очертания трепти в пространството. Този свят го подтиска. Гоген рисува под влиянието на Мане много платна, особено натюрморти. Отдавайки на живописиста всеки свободен час, той върви опипом, несигурен. Търси пътя си. Страдащ по природа от безсъние, често прекарва половината нощ в работа над някой етюд; откъсва се неохотно от него с гнетящото, мъчително чувство за нещо незавършено.

Тези нощни бдения не се отразяват с нищо на професионалния му живот. Всяка сутрин Гоген се отправя с изрядна точност към зданието на улица Лафит, на чийто втори етаж се намират канторите на борсовия агент — на новия борсов агент Галишон, комуто Бертен е прехвърлил своята дейност. Все тъй редовно, все тъй старателно, както

в миналото, Гоген изпълнява задълженията си, записва поръчки и борсови бордера със спокойния си, заоблен почерк без завъртулки. Изпод перото му постоянно се появяват имена на далечни страни. Имена, на чиято магия непрестанно се поддават безброй борсови спекуланти. Бялата раса залива земното кълбо със своите предприятия, предприятия понякога илюзорни като прословутите златни мини в Калифония, които преди двадесет и пет години са предизвикали създаването на триста-четиристотин финансови дружества, приканващи с многообещаващи призиви и разорили толкова много дребни спестители, подмамени от химери. Борсата също е сън.

Свечерява се. В приземния етаж на сградата — една от чиито фасади гледа към булевард де-з-Италиен — прочутият ресторант „Мезон Доре“ блести вече с всичките си светлини. Нощта отново поглъща Гоген.

На излизане от Галишон борсовият посредник се отбива в художествените галерии. Съвсем наблизко, на улица Льо Пелтие, се намира галерията на търговеца Пол Дюран-Рюел, където през пролетта на същата 1876 година се е състояла втората изложба на художниците, наричани сега „импресионисти“. Между тях има и един живописец на име Камий Писаро, за когото Гоген често е слушал от братята Ароза. Действително Гюстав и Ашил притежават осем картини от този художник, който въпреки таланта си, въпреки усилията си, въпреки дългите борби, които е водил — сега е на четиридесет и шест години, — все още едва преживява: открие ли любител, готов да му плати сто франка за картина, той не се двоуми да му я продаде. Няколко разговора, подхванати случайно при Дюран-Рюел или у някой от двамата Ароза, са достатъчни, за да сближат Гоген с Писаро.

Борсовият посредник веднага е разбрал колко проникателни и дълбоко обмислени са преценките на неговия непреуспял и повъзрастен събеседник. С голямата си, къделеста брада и почти плешивата си глава Писаро прилича на патриарх; впрочем по народност той е евреин. Страстен любител на техниките, на теориите — и политически, и естетически: той е привърженик на социализма, — Писаро обича да споделя с другите своите убеждения, своите знания и опит. Да учи другите — това е за него дълбока вътрешна необходимост. Чудно търпелив, без да изпада в наставнически тон, без никакво чувство за превъзходство, той обладава главното качество на

призвания учител — яснотата. Гоген го слуша с пламенен интерес. Струва му се, че Писаро с един замах осветява пътя му; чувства се избавен от терзанията!

Писаро е бил ученик на Коро, после е бил привлечен от Курбе и накрая — от Мане. Той е член на „бандата на Мане“, която се е образувала след скандала с „Олимпия“ през 1865 г. и се събирала в едно кафене в Батиньол. Това кафене — „Гербоа“ — е било люлката на „импресионизма“. Писаро запознава Гоген с живописиста на новаторите, на художниците, които решително са провъзгласили независимостта си от академиците, които печатът обсипва с хули и които се наричат Клод Моне, Едгар Дега, Огюст Реноар, Алфред Сисле, Пол Сезан, БERTA Моризо... Той научава борсовия посредник на онова, на което вече е учил други живописци. Пламенен привърженик на „светлата“ палитра, той му повтаря съветите, които някога е давал на Сезан, върху когото е оказал решаващо влияние — да живописва само „с трите основни цвята^[17] и техните непосредствени производни“.

Гоген усвоява без колебание уроците му. Той кани Писаро у дома си, разпитва го, показва му своите опити, вслушва се в забележките и критиките му.

Мете е възхитена от новото познанство. Не се случва наистина всеки ден мъжът ѝ да „доведе някого в къщи“^[18]! А въздействието на Писаро върху мрачния борсов посредник е до немайкъде благотворно; в негово присъствие Гоген се разведрява.

Оказва се освен това, че Писаро, чиито родители са по произход португалци, но сам той е роден на датския остров Сен Тома в Антилите, тъкмо по тази причина е и сънародник на Мете. Един датски художник, Фриц Мелбю, е бил впрочем първият му учител. Шегувайки се със забавното съвпадение, Мете веднага се сприятелява с Писаро.

Именно заедно с Фриц Мелбю двадесет и две годишният тогава Писаро предприел едно бягство, което решило по-нататъшната му съдба. Баща му имал на Сен Тома магазин за железария и, разбира се, готвел сина си за търговец. Но младият човек мечтаел само за живописиста. Още като дете Писаро прекарвал всичкото си време в рисуване. Тази негова склонност се изявила още по-ярко по време на школските му години в Париж, в един пансион в Паси, чийто директор го насърчавал да развива заложбите си. „Най-вече рисувайте кокосови

палми!“ — го посъветвал директорът, когато Писаро си тръгвал за Антилите. Младият човек работел в железарския магазин на баща си, когато се запознал с Мелбю; датският художник го поканил да замине заедно с него в Каракас и — разказва Писаро — „без да мисля повече, аз оставих всичко“. Три години по-късно отново заминал за Париж, този път, за да учи живопис... Противно на това, което сигурно си мислят Гоген и Писаро, синът на търговеца-железар от Сен Тома не само запознава потомъка на Тристан Москосо с основните начала на импресионизма, но и — без да иска — му дава за пример един живот, отдаден всецяло на живописиста. Изкуството не търпи делба. Аз оставих всичко; тези три думи са като фермент.

Понякога Гоген се среща с Писаро в кафене „Нова Атина“ на площад Пигал, където изоставяйки „Гербоа“, се е прехвърлила нарасналата с нови привърженици „банда на Мане“. Участници в импресионистичните изложби, техни приятели, критици и неколцина литератори идват да разговарят тук, в кръглата зала в дъното на заведението, наречена „le Cénacle“^[19].

Гоген не ще представи вече нищо на журито на Салона. Той се е наредил сред отцепниците. Между нападаните, хулени импресионисти и академиците, все тъй почитани от добрия Шуф, неизбежно е било Гоген да избере новаторите. Заедно с Мане, техния водач — непризнателен водач, които в упорития си стремеж към официални успехи ги отрича, но същевременно ги обича и подкрепя, — импресионистите представляват в 1877 година единственото направление на живата живопис. Думите на Писаро са откровение за Гоген — но откровение, за което го е подготвяло всичко: от първите му възмущения пред картините на Ароза до властното, но охотно прието влияние на Коро, а после и на Мане.

При все това Гоген не възприема еднакво творбите на различните импресионисти, чиято група е много по-малко единна, отколкото си мислят присмехулните зяпачи. Той не се увлича по трептенията на светлината в небето и водата, прецеждащи се при изпарения и зеленина, по блясъците, сенките и отраженията които обичат да пресъздават Моне, Реноар и Сисле — в момента Моне рисува поредица платна под стъкления навес на гарата „Сен Лазар“, Реноар току-що е завършил „Бал в Мулен дьо Ла Галет“, а Сисле — „Наводнение в Порт Марли“. Има нещо твърде пъстроцветно, твърде

ефирно в това изкуство, за да може то да го затрогне истински. Това изкуство и някои от любимите сюжети на импресионистите, всички тия платна, в които с игриви багри те изобразяват веселието на неделните тълпи, кръчмите в околностите, лодкарите и лодкарките, носещи се по блесналата на слънцето Сена, градините на влюбените, където цъфтят цветя сред пищна зеленина. Колко по-близки му са полските картини на Писаро с техните по-сдържани, по-приглушени, по-малко блестящи тоналности, но проникнати от суровата правда на хората и земните неща! Никога борсовият посредник — който все пак е тъй близо до своите прадеди-селяни от Гатине; пък и не са ли присъщи на Гоген тежката и унесена мудност, търпеливият размисъл на селянина? — никога борсовият посредник с цилиндър на главата не ще рисува някое от хубавите парижки момичета, които, разхождайки се в рокли с турнюр под сянката на чадъри обайват погледите на толкова много художници от „Нова Атина“.

При това Гоген не се сближава с почти никой от групата на импресионистите освен с едно протеже на Писаро — Арман Гийомен. Гийомен е седем години и половина по-възрастен от него и има вече зад себе си доста дълъг път на художник, тъй като е участвувал в паметния Салон на отхвърлените през 1863 година; но този път е бил твърде неравен. Той също е художник само през свободното си време, което може би обяснява по-голямата взаимност и непринудената симпатия, породила се между двамата мъже.

Гийомен е бил продавач на бельо и чиновник в деловодството на железопътната линия Париж — Орлеан. После изоставил работата си с безумната надежда, че ще се препитава от живописца, ала не успял и след две години лишения отказал да споделя повече мизерната участ на Писаро (заедно с когото рисувал транспаранти, за да изкара малко пари), върнал се към обикновения живот и станал чиновник в Парижката община.

Въпреки немотията си Писаро го упреква за това отстъпление, което той счита едва ли не за измяна; „Човек не бива да криволичи“ — говори той. Гийомен е предпочел редовната заплата пред рисковете на изкуството, но избирайки сигурността, е избрал и неудовлетворението. Той се измъчва, че не може да рисува тъй, както би желал. А няма ли един ден проблемите, с които се сблъсква той, да се изправят и пред борсовия ликвидатор на Галишон?

Гийомен придружава Писаро, когато той отива на гости у Гоген.

През пролетта на 1877 г. Гогенови се преместват от площад Сен Жорж в по-широка квартира, защото Мете отново е бременна — нещо, от което младата жена не е дотам възхитена. „Тия деца, които бог ми е свидетел, не съм искала“ — ще пише по-късно тя на Шуфенекер.

Доста далеч от квартала, в който е живял досега, Гоген наема едно жилище на левия бряг на Сена, във Вожирар, на улица Фурно 74^[20]. Там на 24 декември се ражда детето — момиче, на което очарованият Гоген бърза да даде името на майка си Алина...

Виждам те съвсем малка, много кротка, отваряше хубавите си, много светли очи — такава си си останала, вярвам, завинаги.

Няколко седмици по-късно, на 25 февруари 1878 година, в Отел Друо се разпродава на търг колекцията на Гюстав Ароза. Гоген не ще може вече да се възхищава на седемнадесетте творби на Дьолакроа, на четирите Домие, на седемте Курбе, на картините на Коро и Йонгкинд, притежавани някога от неговия настойник. Като спомен от щастливите часове, прекарани пред тези творби, ще му остане само каталогът на разпродажбата, с който никога няма да се раздели.

* * *

Сградата на улица Фурно, малка двуетажна къща, се намира на ъгъла на сляпата улица Фремен, където на № 4 живее не много известният скулптор Буйо, при когото пък по същото това време се настанява на квартира и скулпторът Обе^[21]. Това съседство навярно обяснява и решението на Гоген да се премести във Вожирар, на толкова голямо разстояние от борсата и търговския център.

Разстоянието е най-малкото неудобство за Гоген. Участващ за своя сметка в спекулациите, които хвърлят в треска финансовия пазар, ликвидаторът играе на едро и печели от неспирното покачване на курсовете. Смаяните му колеги го виждат как пристига в борсата в

„закрит файтон, който го чака до края на работното време“^[22]. В гардероба си има не по-малко от четиринадесет панталона.

Оживлението на борсата расте непрестанно. Минали са отдавна времената, когато тя е откликвала боязливо на най-дребното събитие. Политиката не оказва вече никакво влияние върху нея. Подтиква на посредници и пласьори на акции, възбудената тълпа раздува от ден на ден с поръчките си обема на борсовите операции. Постоянно се пущат в обръщение нови ценни книжа. През юни 1878 г. се основава банката „Юнион Женерал“, чиято цел е да „обедини и превърне в мощен лост капиталите на католиците“ и чиито основатели са получили „особената и собственоръчна благословия“ на свети Петър^[23]; банката се създава, за да конкурира израилтянските и протестантските банки, които дотогава са владеели пазара. Мечти за злато, за огромни състояния вълнуват тълпата, която по време на заседанията изпълва с невъобразим шум голямата зала на борсата. От десет часа сутринта борсовите посредници са в треска. И това не стига. Вечер от девет до десет и половина часа залата на „Креди Лионè“ на булевард де-з-Италиен кънти от виковете на борсациите.

Купувайте, продавайте!... Съкровищни бонове на Порто Рико, унгарски държавни облигации, бразилските държавни железници минават от ръка на ръка... Гоген играе, Гоген печели, прибира все по-големи и по-големи суми. Паричните му приходи надминават и най-смелите надежди на Мете-Софие Гад.

И Мете безспорно изпитва голямо „възхищение“ от този мъж, който е обладан „от почти безгранична увереност във възможностите си да набавя пари“^[24] и тъй убедително оправдава тази увереност, възхищение от този неуморим работник, който, вместо да се наслаждава съвсем спокойно на краткия си отдых, се мъчи на всичко отгоре, преследван от своята „художническа лудост“, да цапа върху платната. Мозъкът и ръцете му като че ли не могат да стоят в покой... Ръцете на Гоген, тия живи ръце, които са постоянно в движение, сякаш търсят да изваят, да сътворят нещо!

Да, Мете се възхищава от мъжа си. С изключение на „известна слабост към тютюна и коняка“ той почти няма недостатъци. Тя, която обича да се шегува и да се смее, просто съжалява, че той е толкова сериозен — толкова тежък по нрав, щото накрая човек почва да се „дразни“ — и толкова необщителен.

Когато Мете кани вечер приятели на гости, Гоген след няколко студено вежливи думи се оттегля. Един път дори, след като е изчезнал така, го виждат за миг да прекосява стаята по нощница, сякаш няма нищо необикновено в това, за да вземе някаква книга, молейки дамите „да не се смущават“. Не само колегите от борсата смятат Гоген за суров човек, упреквайки го едни в самомнителност, други — в недодяланост; повечето от хората, които го познават, нямат по-добро мнение за него. Истината е, че Гоген си остава чужд на света, който го заобикаля, че той се държи в него като актьор, изпълняващ ролята си, без да мисли за нея, че живее вън от този недостъпен за него свят, някъде другаде, винаги другаде, подобно на сомнамбул, пристъпващ с празен поглед сред тълпата на своите призраци.

Гоген кара жена си да му позира в ателието на Буйо, който го запознава с похватите на моделирането и скулптурата. Мачкайки глината между пръстите си, той прави един бюст на Мете, който след това Буйо изчуква от мрамор. После сам вае един бюст на Емил от мрамор.

През април 1879 г. Гоген участва едва ли не крадешком с една статуетка в четвъртата изложба на импресионистите, която се открива на 10-и на Авеню дьо л'Опера 28. По всяка вероятност са го приели там в последния момент — тъй като името му не фигурира в каталога, — и то навярно по настояване на Писаро, който може би трудно е успял да го наложи: някои от членовете на групата гледат на борсовия посредник с не твърде дружелюбно око...

В навечерието на закриването на изложбата, на 10 май, жена му ражда трето дете — момче^[25].

Гоген бе нарекъл дъщеря си на името на своята майка — Алина. На своя син той дава името на баща си — Кловис. Сантиментални възпоминания. Суровият Гоген би се почувствувал болезнено огорчен, ако домашните му забравеха на всеки 7 юни да го поздравят за рождения му ден.

* * *

От много години насам Писаро посещава околностите на градчето Понтоаз, където е наел една къща на улица Ермитаж. През

лято на 1879 г. Гоген прекарва отпуската си при него.

Работите на Писаро вървят все така зле. Въпреки неимоверно ниските цени, на които предлага картините си, той не продава почти нищо и напразно гони любителите. „Състоянието на търговията е плачевно — писал миналата година той на Теодор Дюре. — Скоро ще остарее, зрението ми ще отслабне, а ще бъда не по-далеч от там, където бях преди двадесет години.“ Това не му пречи да упреква Гийомен и да уверява, че сам той не би се поколебал да „остави всичко“, ако трябваше да започне отново. Гоген, който несъмнено се показва доста щедър към него, го подпомага с няколко откупки. А и Писаро от своя страна подтиква борсовия посредник и спекулант Гоген да залага върху бъдещия, неизбежния успех на импресионистите.

В Понтоаз или недалеч от Понтоаз, в Они, Гоген рисува рамо до рамо със своя приятел пейзажи. Окрилен от насърчителните думи на Писаро, които укрепват самоувереността му, той решава да се представи за първи път както подобава, с няколко значителни творби, на следващата изложба на импресионистите.

Тази пета поред изложба ще се състои от 1 до 30 април 1880 г. в един мецанин на улица Пирамид 10. На афишите, отпечатани с червени букви на зелен фон, които оповестяват изложбата и изброяват имената на участниците, бие на очи отсъствието на мнозина художници. Колко противоречия наистина разкъсват групата на новаторите! Някои измежду тях, като Реноар и Моне, изоставят другарите си и решават да излагат в официалния Салон. Допускането на Гоген и на неговите творби — седем платна и мраморен бюст — сигурно не е допринесло за уталожване на разногласията. И наистина, само след няколко седмици Клод Моне ще заяви на един от сътрудниците на „La Vie Moderne“: „Аз съм импресионист, но вече се срещам твърде рядко с моите колеги, мъже и жени. Малкият храм се превърна в банална школа, която отваря вратите си за първия дошъл цапач.“

„Първия дошъл цапач“? Ако тези думи наистина се отнасят до Гоген — както се говори, — те са доста жестоки. Така или иначе картините на Гоген остават почти незабелязани. Критикът на „Le Figaro“ Алберт Волф, непримиримият противник на Мане — „този крокодил“, както го нарича Гоген, — дори не благоволява да ги спомене в своята статия за „сбирщината от нищожества“, каквато

според него представляват изложителите на улица Пирамид. Резултатът носи разочарование. Но заслужавал ли е борсовият посредник повече? Да можеше да разполага с повече време да рисува, да се задълбочи в своите търсения, за да даде живот на това, което намира у него... Но борсата!

Борсата, където Гоген играе и печели, печели с неизменно щастие. Десет хиляди франка, двадесет и пет хиляди, тридесет хиляди... През изтеклите няколко месеца Гоген е спечелил, за най-голямо изумление на Шуфенекер, четиридесет хиляди златни франка^[26]. Той се възползува от случая, за да се премести в ново жилище; този път пренаема от художника Жобе-Дювал, член на общинския съвет на Париж, един разкошен павилион на улица Карсел 8 във Вожирар, който гледа към голяма градина и има просторно ателие.

Сега преуспяващият борсов посредник прави по-малко от всякога сметка на парите. Без да мисли за разходите, изпълва градината си с многобройни редки розови храсти и, откликвайки на едно желание, което отдавна го вълнува, покрива стените на жилището си с колекция от картини: на няколко пъти купува живописни платна за общо петнадесет хиляди франка^[27].

Мете се ужасява от това разточителство, от тази огромна сума, хвърлена за картини и рисунки. Впрочем тя никога не е разбирала и никога няма да разбере тия луди хора, които могат да се борят с цената на златото за някакви си правоъгълни парчета платно, покрити с бои, когато има толкова много възможности да се харчи за полезни неща! Ала Писаро, който напътствува със съветите си борсовия посредник, уверява, че това са изгодно вложени пари, и Мете е склонна да вярва на своя полусънародник — пък и какво би могла да възрази тя на Пол, който внася толкова много пари в къщи и ѝ позволява да живее в разкош, разкош, от който сега бившата гувернантка трудно би могла да се откаже? Пол е толкова лесен съпруг!

Гоген купува творби на Писаро, Гийомен, Реноар (успял е да се сдобие с една картина на Реноар за тридесет франка), на Моне, Сисле, Дега, Сезан — от когото и един великолепен натюрморт, — на Мери Касат, Домие, Йонгкинд, Люис-Браун. У Дюран-Рюел той купува също така и един „Изглед от Холандия“ на Мане. В желанието си да придобие и друга творба на майстора на „Олимпия“ той се обръща

направо към художника, който му продава за петстотин франка пастела „Плетачка“^[28].

Може би именно при този случай Мане, видял вече някаква картина на Гоген, го поздравява за работата му.

— Много добре! — казва той с обичайното си цъкване на език, израз на одобрение.

— О — отговаря Гоген, — та аз съм само любител!

— Съвсем не! — отвръща Мане. — Любители са само тия, които рисуват лошо.

„Това ми направи голямо удоволствие“ — ще каже по-късно Гоген^[29].

На борсата курсовете се покачват непрекъснато. Новите ценни книжа се разграбват. Някои спекуланти не се колебят да правят заеми, за да увеличат още повече възможностите си за печалба. През декември 1879 г. акциите на „Юнион Женерал“ са се котирали седемстотин и петдесет франка, а към края на 1880 г. надхвърлят деветстотин франка.

Погълнат от търсенията си, Гоген живописва или рисува улиците на Вожирар.

За да покаже колко много цени „любителя“, Дега купува от него една картина.

* * *

В кипежа на борсовото оживление „добрият Шуф“ запазва присъствие на духа. Починали са вуйчото и лелята, които са го отгледали. Той наследява от тях малък капитал — двадесет и пет хиляди франка, — но не се решава да го рискува на борсата.

По време на обсадата през 1870 г. се е запознал на укрепленията с някакъв момък, изобретател на особен вид позлатяване, който поради липса на средства не е можал да разработи откритието си. Шуфенекер се сдружава с него. Това здраво и порядъчно предприятие — Шуф води счетоводството — се развива бавно, но равномерно.

„Шуф е буржоа!“ — казва Гоген.

Този благ и твърде добросъвестен човек, този мъдрец е на път да извърши глупост. Подтикват го към женитба и той се поддава на

увещанията. Младото момиче, което се казва Луиз, е негова втора братовчедка и живее в манастир. Тя има неоспорими физически прелести, миловидна двадесетгодишна муцунка, дяволита уста, вирнато носле, много хубави очи. Тъничката ѝ снага е силно пристегната в корсет, който още повече изтъква малките ѝ високи гърди. Затова пък не толкова привлекателни са умствените ѝ и морални качества. Споменатата Луиз не е много интелигентна, но е властна и сприхава. Шуфенекер долавя това. Но чичото на госпожицата, който се грижи за нея, настоява, хитрува: „Тя си е малко своенравна, но ще се оправи! — говори той на добрия Шуф. — Тя с никого няма да бъде по-добре, отколкото с теб!“ Самата Луиз не е твърде убедена в това. Шуф я е завел туктам, при приятели, при художници, но средата на бъдещия съпруг ѝ се вижда чужда, прекалено „интелектуална“. Колкото и силно да желае да се измъкне от манастира, тя споделя страховете си с монахините. „Но не, ще видите! Господин Шуфенекер ще се издигне и вие сама ще се издигнете!“ — уверяват я монахините. Ясно е, че всички — с изключение на годениците — искат този брак; и бракът се сключва през октомври 1880 година.

Шуфенекер, добрякът, който не се поколебава да се обвърже тъй безразсъдно „за добро или за зло“, се показва много по-неподатлив по въпросите на живописиста. Съпротивлява се упорито, когато Гоген се опитва да го изтръгне от властта на академиците и да го приобщи към импресионизма.

— Вас не може да ви убеди човек, Шуф!

Но дали самият Гоген е толкова убеден импресионист? Каквото и да мисли той в този момент, неговите сходства с импресионистите си остават на повърхността, не засягат съкровената му същност. Да възпроизвеждаш действителността такава, каквато я вижда окото, да скрепяваш върху платното суровите зрителни възприятия, да се отдаваш на това транскрибиране на външния свят — външен за художника! — как би могъл Гоген да приеме, че тъкмо това е крайната цел на живописиста, той, за когото съществува вътрешният свят, и то само вътрешният?

Той рисува из улиците на Вожирар, рисува църквата „Сен Ламбер“, която се издига на едно сенчесто възвишение^[30] непосредствено до жилището му, рисува своята градина. Рисува и едно голо тяло, за което му позира прислужницата Жустин.

Чрез това голо тяло Гоген разкрива с пределна яснота всичко онова, което го дели от импресионизма. Колко трудно е наистина да се установи някакво сродство между тази жена, седнала на края на диван и навела безрадостно лице над плата, който кърпи, и голите жени на един Реноар, чиято плът разцъфтява с пищен блясък! Четката на Реноар гали кожата; под четката на Гоген през формите на тялото прозира душата. Реноар, импресионистите рисуват видимото; Гоген, съзнателно или не, се стреми да рисува онова, което е отвъд видимото — онова, на което видимото е само отражение.

Това голо тяло^[31] се откроява така ярко от другите творби на Гоген и от творбите на неговите другари, че на шестата импресионистична изложба, уредена през април 1881 г. в едно помещение на бул. Капюсин 35, окачената там картина задържа задълго вниманието на писателя натуралист Жорис-Карл Юисман.

„Миналата година — казва той — г. Гоген бе изложил... серия пейзажи, разводнени, още неуверени творби в стила на Писаро. Тази година г. Гоген се представя с едно съвсем самобитно платно, което разкрива безспорен темперамент на модерен живописец. То носи наименованието Етюд на голо тяло... Не се боя да заявя, че измежду съвременните художници, които са работили голо тяло, още никой не е придавал на действителността такова страстно ударение... Плътта крещи; това не е вече онази равна, гладка кожа без грапавини, без пори, онази кожа, която всички художници потапят равномерно във ведро с розова боя и пригладват с хладка ютия; това е кожа, която алее от кръвта и под която нервите трептят; и каква правда най-после във всичките тия части на тялото, в този малко пълен корем, надвиснал върху бедрата, тия бръчки, минаващи под отпуснатата шия, очертана в черно, в тия малко ъгловати стави на коленете, в тази изпъкналост на китката?... От години насам г. Гоген е първият, който се опитва да изобрази жената на нашето време... Той напълно е сполучил и е създал едно дръзко и правдиво платно.“

След това Юисман споменава набързо другите седем картини, „готически модерната“ дървена статуетка и рисувания гипсов медалион, представени също от Гоген на изложбата. „В пейзажа личността на г. Гоген — пише с известно пренебрежение той — все още не може напълно да се освободи от прегръдките на г. Писаро, неговия учител.“^[32]

Възхвалата на голото тяло, която прави Юисман, избавя Гоген от съмненията му: той е художник, истински художник, а не любител. Но от друга страна, тази възхвала сигурно го и смущава. В същност Юисман го хвали заради неговия реализъм; а Гоген несъмнено изпитва пред реализма същата инстинктивна колебливост, както и пред импресионизма. В последна сметка импресионизмът е само наследник на реализма. И в единия, и в другия случай работата се свежда до това, да се рисуват — с различни средства — „видимите предмети“^[33] Когато много покъсно Гоген ще е разбрал вече смисъла на собствените си усилия, когато ще знае накъде е трябвало да го отведат те, той ще пише твърде показателно за импресионистите, че те са търсели някъде „около окото, а не в тайнствения средец на мисълта“. С тежката си и неподправена фигура, със своята тъга, голата жена, която Юисман е харесал, не е героиня на някой натуралистичен „къс от живота“, а вестителка на вътрешния свят на Гоген, на този неизвестен свят, който с това платно излиза внезапно и за пръв път наяве.

Семейството на борсовия посредник отново нараства. На 12 април Мете ражда четвърто дете, момче, което наричат ЖанРьоне. Сега Емил, който е на шест години и половина, тригодишната Алина, двегодишният Кловис и новороденото поглъщат почти изцяло времето на Мете и тя обръща още по-малко внимание на „художническата лудост“ на Пол, въпреки че неохотно се е съгласила да му „заеме“ Жустин; що за непристойно хрумване — да кара това момиче да позира голо!

Месеците текат, приятелите на семейството намират, че Гоген става от ден на ден по-особен. Докато борсата кипи от бесни спекулации — акциите на Суецкия канал, които преди две години са се котирали седемстотин франка, днес достигат три хиляди; за няколко месеца „Юнион Женерал“ отскача от хиляда на хиляда и двеста франка, после на хиляда и триста, после на хиляда и петстотин..., — докато Гоген непрекъснато реализира крупни печалби и би трябвало

следователно да бъде в най-добро разположение на духа, той става, напротив, все по-мрачен. С мъка изтръгват дума от устата му.

Една вечер, когато той и Мете отиват на гости у нейния зет Фриц Таулов, те се запознават там с един друг норвежки художник, Скредсвиг, когото тази година журито на Салона е наградило с медал трета степен. Във възторг от това отличие, Скредсвиг, който е иначе много приятен, много сърдечен човек, възкликва че Салонът от 1881 г. е бил наистина „великолепен“, че там публиката е могла да се възхити на забележителни творби.

— А вие как мислите, господин Гоген? — пита любезно той борсовия посредник.

Отговорът на Гоген отеква леденостуден:

— Аз видях само една картина в салона — на Мане!^[34]

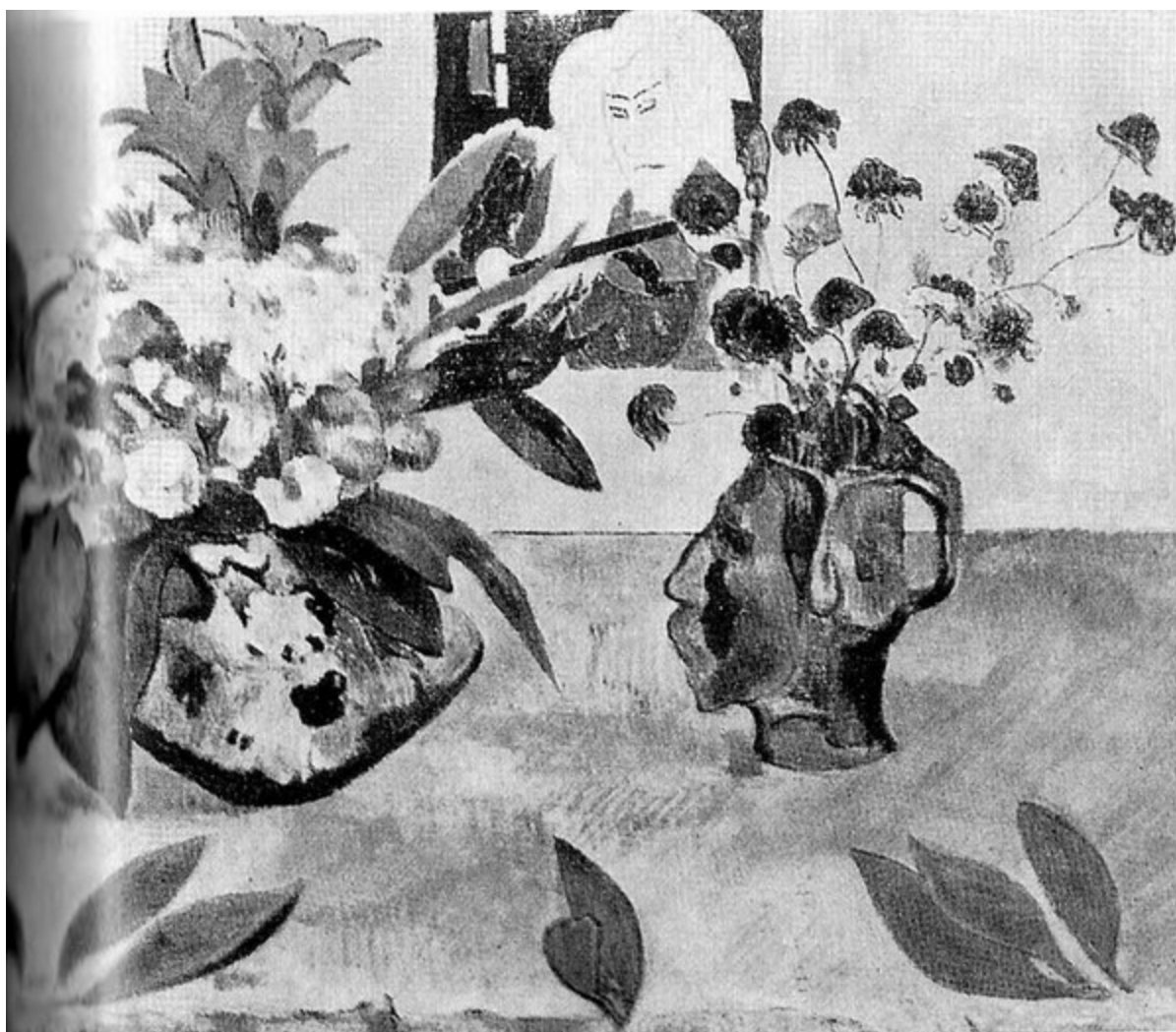
После, малко по-късно, Скредсвиг вижда как Гоген взема един свещник и отива да разгледа в ателието картините на Таулов, минава от една на друга, като само повдига рамене.^[35] Чудноват човек е този ням борсаджия!

И то още по-чудноват, отколкото си мисли Скредсвиг! Човек, който никъде няма чувството, че е на мястото си, който никъде не може да се приспособи. Не може да се приспособи към средите на деловите хора, където въпреки това е постигнал такива блестящи успехи. Не може да се приспособи към привичките и вежливостите на парижкото общество. Не може да се приспособи дори към времето си, към буржоазния и материалистичен свят на Европа, към този свят от края на 19 век, обладан от такава безпределна вяра в науката, че отрича духовното и субективното, силата на мечтите и чувствата. Оттук и друго едно смущение, което изпитва Гоген в средата на импресионистите: ако Зола — чиято „Нана“ е излязла преди една година — твърди че е създал „експерименталния“ роман, импресионистите също не убягват от общото течение. Именно от стремеж към обективно наблюдение те рисуват не нещата, а тяхната видимост и отричат, че духът посредничи между окото и ръката при анализа и при създаването на неуловимите миражи на светлината.

Да, чудноват борсаджия е този човек, тръгнал да търси душата си, навсякъде неприспособен, навсякъде негоден да се приспособи, който един ден ще прочете, развълнуван до дън душа, стиховете,

написани от един неизвестен учител по английски и приятел на Мане
— Стефан Маларме:

*Да полетиш!... Далеч!... Ламти да се издига
във полет птица там — сред пяна и небе!
Не съдържа туй сърце ни паркът, който бе
във поглед отразен, о нощи, нито тази
самотна светлина над листа, който пази
със чиста белота покоя си нечут,
ни младата жена с кърмаче в своя скут.
Потеглям! Котва в миг ще вдигне парахода,
ще люшне мачти той към тайнствена природа!*^[36]

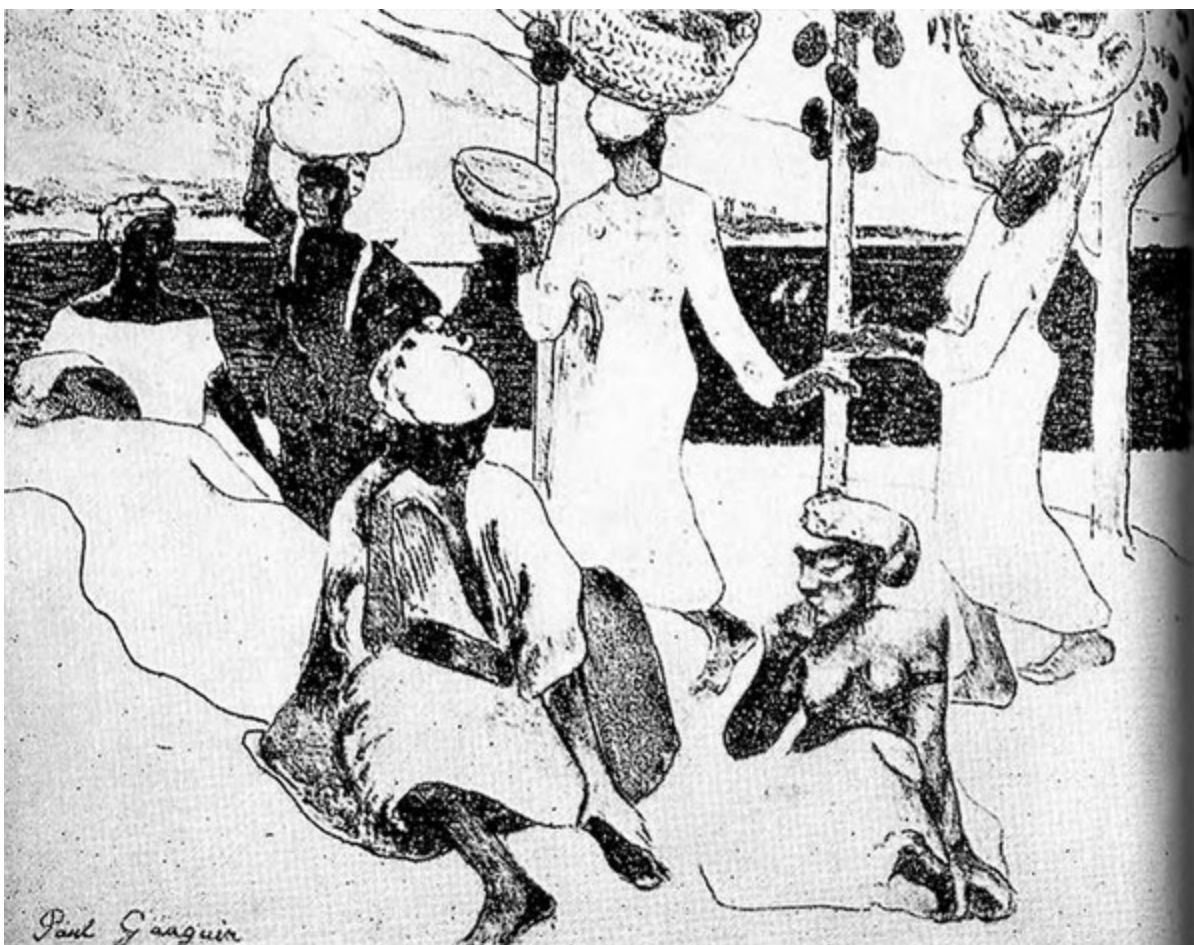
Натюрморт с японска гравюра. 1889. Ню Йорк, частна колекция.

Борбата на Яков с ангела. 1888. Единбург, Шотландска национална галерия.

Кафене в Арл. 1888. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“.

Скакалци и мравки, спомен от Мартиника. 1889. Лиъография.
Вашингтон, Национална художествена галерия.

Натюрморт с плодове и кана. 1888. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“.

Хубавата Анжела. 1889. Париж, Лувър, Музей на импресионизма.

Бретонски селянки. 1888. Мюнхен, Държавна баварска художествена галерия.

Пейзаж край Арл. 1888. Индианополис, Музей за изобразително изкуство „Джон Херън“.

Мете и Пол Гоген в Копенхаген. 1885. Фотография.

*Мете с децата. Отляво надясно: Кловис, Пол, Алина, Жан и Емил.
Фотография.*

Живописиста не би погълнала тъй властно Гоген, ако тя не беше за него освобождение. С едва сдържан гняв той въстава срещу игото на своята професия. Часовете, които отделя за борсата, са часове отдадени на смъртта, а не на живота, часове пропилены, загубени. О, ако тази негова работа не му ограбваше времето, ако можеше да рисува всеки божи ден, той би познал най-последно блаженото чувство да бъде това, което е! Той усеща, че живее само когато държи четка в ръка.

Гоген посещава галерии, изложби, музеи, изучава, размишлява. Рязкото, отчетливо изкуство на Дега, което е тъй далеч от импресионизма а ла Клод Моне, стилизираната, премислена живопис на Пюви дьо Шаван подхранват неговите размисли, както ги подхранват и гравюрите на големите японски майстори или азиатската скулптура. Изтокът го обайва. Под влиянието на азиатски мотиви той прави дърворезби. У стария Мори, французин, живял някога в Лима, отново е видял индиански накити, керамики на инките. За миг го пронизва носталгия: на изложбата през пролетта той е показал Малкият юнга. Изкуството е необятно, то е самият живот, това изкуство, оплодявано от поколение на поколение от големите самци на човешкото стадо, като Веласкес — „царският тигър“, или Рембранд — „тоя страшен лъв, който е дръзнал всичко“. Импресионист с не твърде правоверни вкусове, Гоген се възхищава от Енгър и подобно на Дега се връща постоянно към този майстор, у когото човек намира онзи „вътрешен живот“, чиято „привидна студенина... крие жарка топлина, стихийна страст“.

В Салона, тъй много превъзнасян от Скредсвиг, Гоген разменя няколко думи с Пюви дьо Шаван, който излага там картината „Бедният рибар“.

— Но какво има толкова за неразбиране? — възкликва Пюви пред борсовия посредник по повод на някаква злобна критика. — Та картината е съвсем проста!

Тогава Гоген му отговаря:

— А на ония, другите, всичко бива в притчи, за да гледат с очи и да не видят, за да слушат с уши и да не разбират!

Това, което в „Бедният рибар“ не се харесва на някои критици, включително и на Юисман, упрекващ Пюви в „наивна скованост“, в „предвзетата непохватност на примитивист“ — не е ли тъкмо то, което привлича Гоген?

През време на летния си отпуск той отива отново в Понтоаз при Писаро. От месец май в Понтоаз живее и приятелят на Писаро — Сезан. Изкуството на Сезан е еволюирало много през последните години. За Сезан импресионизмът също не е крайна цел. Зрителните възприятия не му стигат; те си остават само елементи, които живописецът трябва да преработи, да „премисли“, за да може да „композира“. Гоген следи с такъв жив интерес търсенията на художника от Екс — „Дяволски живописец е този Сезан!... Той постоянно свири на големия орган!“ — че мнителният провансалец започва да го гледа с недоверие: ами ако този борсаджия му вземе „малкото усещане“, ако му „задигне мотивите“! Това недоверие се смекчава донякъде от нескриваното уважение, с което се отнася към него борсовият посредник, който въпреки това не храни особена симпатия към човека Сезан, твърде дребнав и твърде често неприветлив по нрав. Но колко би се изненадал провансалецът, ако знаеше каква представа има Гоген за него: Сезан — казва Гоген — прилича на „древен, мъдрец от Изтока“; у него има някакъв източен мистицизъм.

Тези летни седмици отлитат бързо. Гоген със съжаление се завръща на улица Карсел. „Има една теория, която съм Ви слушал да развивате — пише той на Писаро. — За да работиш живопис, било абсолютно необходимо да живееш в Париж, та да можеш да се подхранваш с идеи. Това едва ли би могло да се каже сега, когато ние, бедните нещастници, се печем на шиш в «Нова Атина» докато Вие нямате друга грижа освен тази, да живеете като отшелник... Надявам се, че скоро ще Ви видя отново тук.“

Курсовете на борсата продължават да се качват. Акциите на „Юнион Женерал“ се котират хиляда и седемстотин франка, хиляда и осемстотин франка, две хиляди... Католическата банка е в стремителен възход. Тя разпростира дейността си в цяла Средна Европа и най-вече в Австрия, където е основала така наречената „Лендербанк“. Впуска се и в много други сделки и дори тази година е отпуснала заем от сто милиона франка на сърбите. Тези многобройни

операции изискват непрекъснат приток на средства. През ноември банката увеличава още веднъж капитала си и отново пуска сто хиляди акции на пазара. За да поддържа покачването на курсовете, католическата банка изкупува чрез посредници — както се говори — големи пакети от собствените си акции.

Купувайте, продавайте!... Колко благодетелствувани от съдбата са Писаро и Сезан, че са свободни да рисуват по всяко време, че могат неотклонно да търсят и да творят. А той, Гоген, е принуден постоянно да прекъсва. Недоволен от това, което прави, захващащ десет пъти едно и също нещо, той с мъка смогва да преодолява трудностите, които среща, и от ден на ден се озлобява все повече срещу професията си. Човек не може да рисува само в свободното си време! Това разкъсване между изкуството и работата му е дотегнало, измъчва го. Към края на 1881 година Гоген пише на Писаро: той вече няма да бъде „неделен художник“, ще напусне финансите. А и без това, казва той, работите му не вървят добре. Може би е загубил на борсата.

След дългите промеждутъци на мълчание идват внезапни излияния. Той се доверява на Шуфенекер. „Но нали трябва някак да се изкарва хлябът!“ — отговаря му Шуф. Гоген клати глава. Току-що е продал една картина на някакъв пътуващ датски търговец, който — уверява Гоген — „ще защитава импресионизма сред своите сънародници“. Той бързо ще си пробие път в живописата, както си е пробил път и на борсата. Не е ли дал достатъчно доказателства за практическия си усет?

Купувайте! Продавайте!... Акциите на „Юнион Женерал“ се котират три хиляди франка.

„Шуф е буржоа!“ — казва Гоген.

И бледа усмивка пробягва по лицето му с остро изрязани черти, по горчиво свитите устни, по големите зеленикави зеници, от които косо струи погледът, забулен в мечтание...

[1] Досега не се знаеше какви пътувания е извършил Гоген на борда на „Жером-Наполеон“. Посочените по-горе данни извлякох от „Matricule des Batiments (annees 1863–1880)“ (Матрикула на корабите, 1863–1880 г.), съхранявана в архивите на Флотската историческа служба. — Б.а. ↑

[2] Прочута психиатрична болница във Франция — Б.пр. ↑

[3] Н. de Viel-Castel, „Memoires“ (Х. Дьо Виел-Кастел, Мемоари). Вителий — римски император (15–69 г.), прочут с жестокостите си и с лакомията си. — Б.пр. ↑

[4] В „Матрикула на корабите“ не намираме почти никакви сведения за това плаване на „Жером-Наполеон“ в Далечния север, от което специалистите върху Гоген знаят до ден-дневен само за спирането на о-в Тромсьо. От съчиненията, посветени на принц Наполеон (между другото и от книгата на доктор Фламарион), аз можах да науча, че в пътуването взел участие и Рьонан. А в едно писмо на Рьонан („Lettres familiares“ (Приятелски писма), Париж, 1947) аз действително открих един твърде подробен разказ, описващ пътешествието едва ли не ден по ден. Някои допълнителни сведения извлякох от едно интервю на Рьонан, публикувано от Жорж Брандес в сборника му „Essais choisis“ (Избрани есета)(Mercure de France, Париж, 1914 г.) и от книгата на Henriette Psichari: „Renan et la Guerre de 1870“ (Рьонан и войната от 1870г.), Париж, 1947 г. — Б.пр. ↑

[5] Из едно писмо на сестра му Мария до Шарл Морис. — Б.пр. ↑

[6] Октав Мирбо. — Б.пр. ↑

[7] Това момченце, чийто произход си остава обгърнат в тайна, живяло до десетгодишната си възраст у Ашил Ароза. В 1872 г. финансистът се оженил и то напуснало дома му. Впоследствие детето станало не художник, а композитор — това бил Ашил-Клод Дебюси. От деня на раздялата си с Ароза до своята смърт Дебюси не споменал нито веднъж името на своя кръстник. — Б.а. ↑

[8] Братът на Андре Шазал, музейният преподавател по рисуване Антоан Шазал, починал в 1854 г. Като художник той излагал редовно в Салона; в 1831 г. бил награден с медал втора степен. Неговият син Шарл-Камий, роден в 1825 г., вървял по стъпките на баща си. От 1849 г. участвувал във всички Салони; в 1851 г. получил медал трета степен, а в 1861 г. — и медал втора степен. (Шарл-Камий Шазал умрял в 1875 г.) — Б.а. ↑

[9] Paseo — алея; amancaes — южноамерикаско растение с големи жълти цветове (исп.) — Б.пр. ↑

[10] Тези нейни особености се проявяват още по-подчертано впоследствие. През 1905 година, по времето, когато все още съществували купета „само за дами“, един кондуктор на Южната жп. линия поискал да свали от едно такова купе някакъв господин с

вратовръзка, каскет и дълга пура в уста; оказало се, че това е Мете-Софие Гад. — Б.а. ↑

[11] Този адрес, посочен в регистъра на бракосъчетанията в енорията на „Изкуплението“, се потвърждава и от акта на раждане на първото дете на Гоген (Оригинали на актове за раждане в кметството на IX градски район) — Б.а. ↑

[12] Борсов агент, който приключва извършените борсови операции чрез предаване на купените ценни книжа и изплащане на разликите. — Б.пр. ↑

[13] Тези политически вълнения били до голяма степен свързани с изработването на конституцията. Третата република се ражда официално едва през 1875 година, а междувременно монархисти и републиканци водели ожесточена борба помежду си. — Б.а. ↑

[14] Академията на Колароси наследила свободната академия на стария Сюис, създадена през 1815 г. на Ил дьо ла Сите, която била много популярна сред младите художници (вж. „Животът на Сезан“, I, 4). Сюис продал ателието на някой си Кребасол, който пък го преотстъпил на един модел на художници — италианеца Колароси. След войната от 1870 г. Колароси преместил ателието в Монпарнас. Той произхождал от село Пичиниско в Аbruците, което доставяло безброй модели на парижките ателиета. По времето на Втората империя италианците заместили почти навсякъде французите като модели (вж. „Животът на Мане“. II, 2) и запазили този си монопол до войната през 1914 г. — Б.а. ↑

[15] Рисуваната през 1875 г. картина, за която авторът наемква тук, е „Сена при Пон д'Йена“ (днес в Лувър). — Б.пр. ↑

[16] Шарл Ириарт в „Gazette des Beaux-Arts“ — Б.пр. ↑

[17] Червено, жълто и синьо. — Б.пр. ↑

[18] Pola Gauguin, „Paul Gauguin, mon Pere“ (Пола Гоген, „Баща ми Пол Гоген“). — Б.пр. ↑

[19] Трапезарията, в която се е състояла Тайната вечеря; общество от млади хора с еднакви идеи. — Б.пр. ↑

[20] Днес ул. Фалгиер. — Б.пр. ↑

[21] Сляпата улица Фремен се нарича днес Сите Фалгиер. По-късно там живеели много художници: Модилиани, Сутин, Фужита... — Б.а. ↑

[22] Спомени на М. Миртил, разказани от неговия син, Марсел Миртил. — Б.пр. ↑

[23] Проспект, издаден по случай учредяването на „Юнион Женерал“. — Б.а. ↑

[24] Цитатите в този пасаж са взети от „Баща ми Пол Гоген“ от Пола Гоген. — Б.а. ↑

[25] 10 май, а не 8 май, както е посочвано досега („Оригинали на актовете за раждане“, кметство на XIV градски район). — Б.а. ↑

[26] Около 100 000 нови франка. — Б.а. ↑

[27] Около 37 500 нови франка. — Б.а. ↑

[28] Тази продажба е спомената в неиздадения бележник на Мане (Национална библиотека, Кабинет за гравюри) — Б.а. ↑

[29] Това не било израз на вежливост. Интересът, който Мане проявявал към Гоген, се потвърждава и от приятеля му Антонен Пруст (Edouard Manet, „Souvenirs“ (Едуар Мане, „Спомени“), стр. 15). — Б.а. ↑

[30] Писано е, че останките на дон Мариано де Тристан Москосо почивали от 1807 г. в тази църква. Вълнуваща подробност, но за съжаление неточна. Дон Мариано не е погребан в тази църква „Сен Ламбер“, която по времето на Гоген била още нова (построена в 1853 г.), а в старата църква „Сен Ламбер“, разположена много по на юг и съборена в 1854 година. Останките на погребаните там покойници били изровени и пренесени в една костница в гробището на Вожирар. — Б.пр. ↑

[31] Тази картина се намира днес в Глиптотеката „Ню Карлсберг“, Копенхаген. — Б.а. ↑

[32] „L'Exposition des Independants en 1881“ (Изложбата на Независимите през 1881 г.) в „L'Art Moderne“ — Шарпантие, Париж, 1883 г. — Б.а. ↑

[33] Курбе. — Б.а. ↑

[34] „Портрет на ловеца на лъвове Пертюизе“, заради която четиридесет и девет годишният тогава Мане бил награден с медал втора степен. — Б.а. ↑

[35] По Пола Гоген, цит. съч. — Б.а. ↑

[36] Прев. Пенчо Симов, „Съвременни френски поети“, София, 1970г. — Б.пр. ↑

III КРАЛСТВО ДАНИЯ

*И той тръгна подир нея, както вол отива
на заколение.*

Соломонови притчи,
VII, 22

Никога групата на импресионистите не е била тъй разединена. Тези от тях, които като Писаро и Гюстав Кайбот желаят да се организира нова — седма — изложба през пролетта на 1882 година, се сблъскват със злонамереността, упорството, неотстъпчивостта и докачливостта, които твърде скоро разделят хората, обединили се за миг в името на общи интереси или общи мисли, на обща омраза.

„Дега — казва Кайбот — внесе разкола между нас.“ Това мнение е отчасти обосновано: Дега се мъчи да наложи протежираните от него живописци, като например Рафаели, когото пък другите художници от групата едва търпят. Но Дега не е единствената причина за злото. Реноар и Моне искат да играят за собствена сметка. Сезан — „Усамотение, ето за какво съм достоен аз!“ — не е участвувал от 1877 г. насам в изложба на импресионистите.

През декември правят опит да склонят Дега да отстъпи. Напразно. На 13-и Дега среща Гоген и като избухва, му заявява, „че по-скоро ще се оттегли той, отколкото да отстрани Рафаели“.

Гоген е добил самоувереност. Съобщавайки на Писаро за тази среща, той отсича категорично:

„Като разглеждам хладнокръвно вашето положение през десетте години, откакто сте се нагърбили със задачата да уреждате тези изложби, откривам веднага, че броят на импресионистите се е увеличил, че талантът им е пораснал, а също и влиянието им. Затова пък

въздействието, оказвано от Дега, единствено по негова воля е ставало все по-лошо и по-лошо: всяка година си е отивал по един импресионист, за да отстъпи място на нищожества и на ученици на Академията. Още две години и Вие ще останете сам сред най-долнопробни мошеници. Всички Ваши усилия ще пропаднат, а на това отгоре и Дюран-Рюел. Въпреки всичкото ми добро желание — добавя той — аз не мога да продължавам да служа за шут на г. Рафаели и съдружие. Затова Ви моля да ми позволите да се оттегля. От днес нататък аз оставам настрана... Мисля, че Гийомен има същото намерение като мен, но не искам по никакъв начин да повлияя на решението му.“

Писаро, въпреки уважението си към Дега („Той е ужасен човек — казва той, — но пряк и почтен“), трябва да се съгласи, че Гоген има право. Щом като Дега не иска да се откаже от неудобните си последователи те ще се откажат от него. „Ще кажете, че съм бил винаги необуздан и че много бързам — отбелязва Гоген в ново писмо до Писаро, — но все пак ще бъдете принуден да признаете, че предвижданията ми бяха правилни... Никога няма да могат да ме убедят, че за Дега Рафаели не представлява само повод за скъсване; у този човек има нещо опърничаво, което руши всичко. Помислете върху всичко това и нека действваме, моля ви!“

Това писмо носи дата 18 януари. Би ли могъл да помисли човек, като го чете, че Гоген — този Гоген, който „се държи като диктатор“, както пише Мане на Берта Моризо^[1] след един разговор с Писаро, — е пряко засегнат от тревожните събития, току-що разиграли се на борсата? На 11 януари покачването на курсовете внезапно е спряло в резултат на краха на „Банк дьо Лион е дьо ла Лоар“ на лионския пазар. На 18-и, същия ден, в който Гоген изпраща писмото си на Писаро, акциите на „Юнион Женерал“, които малко преди това са се котирали над три хиляди франка, спадат на хиляда и триста франка.

Докато Гоген води спорове за следващата изложба на импресионистите, борсата изживява все по-драматични часове. „Вчерашният ден е лош за Франция — пише «Le Figaro» на 20 януари. — Не става дума само за разорените спекуланти, за компрометираните

имена... Този път става дума за обществения кредит, за националното богатство, което трябва да се спаси от безумието на продаващите, от паниката на пазара.“

На 28 януари акциите на „Юнион Женерал“ спадат на шестстотин франка. Два дни по-късно банката официално затваря гишетата си. На 1 февруари арестуват нейния директор Федер и председателя на управителния ѝ съвет Бонту. На другия ден търговският съд обявява фалита на „Юнион Женерал“.

Крахът има големи последици. И в най-малките колиби, и в големите градове той засяга множество дребни спестители, работници, прислужници, търговци, селяни, селски ратаи, чиновници, които, вслушвайки се в съветите на своите работодатели, на кметовете на своите села и на пласьорите на „Юнион Женерал“, са гласували доверие на католическата банка. В Париж пред затворените врати на сградата се проточват опашки от хора с удължени лица и свити сърца, които въпреки очевидните факти се надяват, че банката ще им върне спестяванията.

При тези обстоятелства Гоген трябва да е загубил много пари. Но това сигурно го занимава много по-малко, отколкото изложбата на импресионистите. Така или иначе възможностите за спекулиране на борсата са сведени вече до нула. Крахът е предизвикал такова сътресение, последиците от него са толкова сериозни, и то чак на чуждестранните пазари в Лондон, в Брюксел, в Амстердам, във Виена, че в близко бъдеще не би могло да се очаква съживяване на деловия живот. Повишеното самочувствие е отстъпило място на страха. Голямата зала на борсата е почти празна. Заседанията протичат сред мрачна, подтискаща тишина. Каква поразителна разлика от шумното оживление през миналите седмици! Крахът дава възможност на Гоген да се занимава на воля с живописа.

Кайбот продължава своите усилия, запитва Моне и Реноар дали биха се съгласили да участвуват в замислената изложба. Моне отговаря уклончиво. Реноар, който се намира в Естак при Сезан, се е разболял там и също се измъква.

Няма съмнение, че изложбата не би се състояла никога, ако Дюран-Рюел, който през последните години непрекъснато е купувал картини от импресионистите и е защищавал художниците от групата, не бе решил да се намеси, за да убеди колебаещите се. На карта са

интересите на всички, защото крахът на „Юнион Женерал“ не е оставил незасегнат и търговеца, а покрай него и художниците, които той поддържа: Дюран-Рюел е ревностен католик, а директорът на „Юнион Женерал“ Федер го е кредитирал.

Пререканията продължават повече от месец. Реноар и Моне се колебаят, усукват. Клод Моне не крие нежеланието си да се представи в една зала с господата Гоген и Гийомен, Реноар пък упреква Писаро заради политическите му убеждения: „Да излагам заедно с Писаро, Гоген, Гийомен — пише раздразнен Реноар на Дюран-Рюел, — е все едно като да излагам с някаква бунтарска група. Още малко и Писаро ще покани руснака (анархист) Лавров или някой друг революционер. Публиката не обича онова, което мирише на политика, а аз не желая на моите години да бъда революционер... Да остана заедно с израилтянина Писаро, това значи революция.“

Най-после след големи усилия и оживена кореспонденция Дюран-Рюел успява да постигне помирение. Моне и Реноар отстъпват. На 1 март изложбата се открива на улица Сент Оноре 251. Гоген представя дванадесет платна и пастели и един бюст.

Едва ли Гоген не е дочул нещо от нелюбезните подмятания на Реноар и Моне по негов адрес; от това сигурно не му е станало много приятно. Впрочем немалко хора са на мнение, че творбите му тази година са „твърде посредствени“. И което е по-лошо, Юисман, който някога бе тъй възторжен в хвалбите си, сега не повтаря одобрителната си преценка:

„Господин Гоген — пише той — не е отбелязал напредък, уви! Миналата година този художник ни бе дал един превъзходен етюд на голо тяло, тази година нищо свястно. Ще посоча най-много, като по-сносен от останалото, неговия Изглед от църквата във Вожирар. Колкото до картината му Интериор на ателие, колоритът ѝ е хилав и мътен...“

Тази оценка разгневява Гоген. Хилав колорит: той не приема тези думи. Твърде суров по нрав, за да щади себе си и хората, неспособен да прави някому политика, Гоген стръвно напада Юисман заради

проявеното неразбиране. Всички тия критици са една пасмина; Алберволфовци нямат брой. И като си помисли човек, че художниците зависят от тия дърдорковци, за да могат да продават картините си!

Гоген вижда вече света само през призмата на живописиста. Тя се е загнездила у него като тумор. Ако беше друг човек, би следил катастрофалното развитие на финансовия пазар с „обезсърчението“, със „смута“ — тези думи се повтарят постоянно в специалните рубрики на вестниците, — в които са изпаднали всичките му колеги, всички борсови агенти и посредници. А той дори не мисли да ограничи разходите си. (Впрочем и Мете също.) Фактът, че вече могат да се правят толкова малко сделки на борсата, че приходите му твърде чувствително са намалели, вместо да го изтръгне от бляновете му, още повече го потапя в тях. Хилав и мътен колорит!... Какъв смисъл има да губи времето си из борсата, щом не може да получи дори отплата за робството си? Струва му се, че всичко ще се избистри изведнъж, щом се избави от тази тегоба.

Под ударите на финансовата криза търговията с картини едва крета. Особено разклатено е положението на Дюран-Рюел, на когото Гоген възлага големи надежди; задълженията на търговеца, засегнат тежко от фалита на „Юнион Женерал“, възлизат на стотици хиляди франка; „той ще издържи само още седмица“ — говорят колегите му. И неизбежно подкрепяните от него художници затъват отново в гнетящите грижи за утрешния ден. Но всичко това не спира Гоген. За него не действителността, а блянът е действителност. Когато стане професионален художник, ще рисува на воля — говори си той, — ще продава картините си, ще бъде щастлив. Той прекроява действителността според бляна си. Надеждите му са неразумни. Но за да съществува, неговият блян се нуждае от надеждата; а той, за да живее, се нуждае от бляна си.

Гоген крачи към хоризонта с очи, втренчени в миража.

* * *

Животът на Гоген е стигнал до критичен предел. Към края на 1882 г. Шуфенекер, чието малко предприятие за златно дубле процъфтява, решава да напусне службата си при Галишон и да се

насочи към друга професия, по-близка до вкусовете му и по-малко рискована. Няма съмнение, че финансовият погром го е уплашил. Въпреки че излага редовно в официалния Салон още от 1877 година, благоразумният Шуфенекер няма никакво намерение да се хвърли като Гоген в авантюрата на художническото поприще. Той просто смята да постъпи като учител по рисуване в общинските училища на град Париж. Следващия конкурс за приемане на преподаватели ще се състои през юли.

Всичко се развива така, сякаш напускането на Шуф дава на Гоген, окончателно „уморен от борсата“^[2], последния подтик. Една вечер през януари 1883 г. той се прибира на улица Карсел и съобщава на жена си, че си е подал оставката при Галишон и Калсадо. Мете загубва ума и дума, а той повтаря спокойно:

— Подадох си оставката. Отсега нататък ще рисувам всеки ден.

Мете гледа потресена своя мъж. Какво говори Пол? Полудява ли той?

Тя гледа мъжа, чийто живот споделя вече близо десет години — и когото не познава.

* * *

Мете се опитва да се самоуспокоява.

Ако Пол не промени решението си, това би било нещо толкова сериозно, че тя отказва да допусне подобна възможност. Пол преживява една от онези кризи, когато човек било от умора било от нервно изтощение или от някое от внезапните заболявания на духа загубва за миг сваяст и върши глупости; после всичко си тръгва отново по реда. Обикновено причината за такива болезнени пристъпи е жена; жената е най-големият враг на жената. Но живописиста! Мете не може да допусне такава нелепост. Напразно се пита тя каква може да бъде тази необикновена страст, която я застрашава и пред която се чувства обезоръжена. Пол, този човек на сметките, този борсов посредник, който за десет години успя да си създаде най-завидно положение, ще си възвърне равновесието. Мете не може да си представи, че зад борсовия чиновник, за когото се е омъжила, зад деловия мъж, който е печелел толкова пари за нея, се е криел безумец.

Наистина чиста лудост е да разчиташ на продажбата на картини по време, когато импресионистите, почти напълно лишени от подкрепата на Дюран-Рюел, са стигнали още веднъж до „просяшка тояга“^[3], и това го признава пръв Писаро, който все пак упрекваше Гийомен, задето отново е постъпил на служба. Вярно е, че Писаро губи в лицето на Гоген един възможен купувач. А и вярва ли той наистина в таланта, в бъдещето на своя приятел? Не е ли бил борсовият посредник в неговите очи един втори Кайбот — Кайбот, богат момък и художник-любител, към когото изпадналите в беда импресионисти никога не се обръщат напразно за помощ?

Самият Гоген твърде скоро си дава сметка, че всичко съвсем не е така лесно. Той не продава нищо. Капиталът, който е събирал и с който е смятал да преживее поне една година, се топи побързо, отколкото е предполагал. Би могъл да се върне при Галишон, тъй като Калсадо заявява, че е готов да го приеме отново, щом той пожелае; но Гоген няма да се откаже от свободата да рисува. Няма да се откаже от лудостта си. Тя е твърде здраво свързана с най-съкровеното у него, за да може той да отстъпи, за да не се вцепени дори при мисълта само, че би могъл да се върне към деловия живот. Но тревогата го дълбае пред лицето на съдбата, която е отприщил. През тия дни на 1883 г. Гоген се рисува, седнал пред статива си. Картината е красноречива като изповед: Гоген се изобразява неуверен, с мрачно лице, с бягащ поглед — като човек, притиснат от неизвестността, страхуващ се да се изправи срещу нея. Колко сладка беше сигурността! Сладка и омразна. „Това е; не мога да постъпя другояче!“

Никога Гоген не е бил тъй сам, както през тия месеци. Той не може да очаква от никого помощ освен празните съвети на онези, които подобно на Мете съдят за него по лъжливата представа, която са си съставили за него, и го увещават да се върне отново на работа, за да стане отново това, което никога не е бил. Да бъдеш особен, значи да бъдеш самотен: постъпката, заради която всички около него го порицават, би трябвало да му отвори очите за това; но той и не мисли да приеме тази угнетяваща истина.

Гоген търси някакво средно разрешение — някакъв начин да изкара малко пари, без да загуби свободата, която си е извоювал. Постъпва в застрахователната агенция на Алфред Томеро на улица Амбоаз 1^[4]. Но не остава дълго там. Това, което в същност търси, е

някаква работа, ако не художествена, то поне донякъде свързана с изкуството. През юни, когато посещава Салона заедно с Шуфенекер, той възкликва очарован пред изложената там прекрасна колекция от гоблени, а въображението веднага му внушава идеята, че в тази област пред импресионистите се откриват неограничени възможности. Това е първият от безбройните проекти, които Гоген ще развива през целия си живот, притиснат от обстоятелствата. *Аз вярвам защото искам да вярвам.* Илюзиите, които бликат тъй непринудено от нереалистичния ум, са за него нещо повече от потребност; те са защита срещу душевните терзания.

Предишната зима Писаро е напуснал Понтоаз и се е установил в близкото село Они. Гоген, който го е посетил вече веднъж в това село в началото на годината, отива на 15 юни за три седмици при него. През време на това пребиваване, докато рисува пейзажи, той бърза да сподели със своя приятел идеята си за импресионистичните гоблени. Писаро намира идеята отлична и обещава сам да направи някои опити; но начинанието им се проваля.

Писаро — изпаднал по това време в „голямо обезсърчение“^[5] — несъмнено предупреждава Гоген за трудностите, които го очакват; той много греша, ако се надява на каквото и да е от Дюран-Рюел, чието положение все повече се влошава. Търговецът не се е съгласил да организира нова изложба на импресионистите, въпреки че тази година Клод Моне лично го е помолил за това. Самостоятелните изложби, които той урежда последователно на различни художници — на Моне през март, на Реноар през април, на Писаро през май и на Сисле през юни, — не дават никакъв осезателен резултат. „Моята изложба не донесе никакви постъпления — се оплаква Писаро. — А изложбата на Сисле беше още по-зле, нищо, нищо!“

Разбирателството между Гоген и Писаро като че ли вече не е тъй пълно. Писаро все по-малко и по-малко разбира Гоген. Нетърпението на Гоген да продава, да извлича пари от живописата, му се вижда спекулантска черта. Събитията не са му отворили очите за истинския характер на пресметливия борсаджия; той не разбира, че нетърпението на Гоген е нетърпение на човек, жадуващ трескаво да се успокои, да получи доказателства които биха оправдали поведението му. „Той също е ужасен търговец, поне в мислите си — ще пише скоро Писаро. — Не смея да му кажа, че това е съвсем погрешно и не води до никъде. Има

твърде големи нужди, семейството му е свикнало на лукс, вярно е, но това ще му навреди много. Не че мисля, че човек не бива да се стреми да продава, но смятам, че е загубено време да се мисли само за това; губиш от погледа си изкуството, почваш да се надценяваш.“

У Гоген вече се откроява някакъв нов човек. Илюзиите не са достатъчни, за да застане с лице срещу новата действителност, в която го е поставило решението му от януари. Тази му постъпка не би имала смисъл, ако той не беше „големият Гоген“. Човекът, който се е изобразил правдиво пред статива си със своите страхове, сега вдига глава и изпъчва гърди, заема надменната поза на победител — тази поза също е защита срещу душевните терзания, срещу шемета на бъдещето.

Дали Писаро е свързал по това време Гоген не с купувачи на импресионистични картини, а с испанските революционери в Париж, обединили се около бившия министър-председател и водач на републиканската партия Руис Сориля? Опасната и несъмнено щедро възнаградена мисия (жената на Сориля е много богата), с която се нагърбва внукът на Флора Тристан за сметка на испанските революционери, сигурно му допада. Един Шуф не би се изложил на такъв риск. В началото на август, когато гарнизонът на Бадахос в Естремадура се вдига на бунт и провъзгласява републиката, Гоген прехвърля Сориля през френско-испанската граница при Сербер и малко след това, тъй като въстанието веднага се е провалило, го „връща във Франция, скрит в една каруца със сено“^[6].

Жалко, че революционерите не побеждават! Испанската република — мисли си Гоген — би му се отплатила, като му отпусне някоя синекурна служба, за каквато той мечтае.

* * *

Гоген броди из Париж... Жена му, казва той, „се приспособява трудно към бедността“. Той отново прави опити да постъпи някъде на работа, но напразно. С не по-голям успех търси и търговец на картини. А скоро разходите му ще се увеличат; от март Мете е бременна. Мрачен, угрижен, незнаещ какво да прави, Гоген скита из Париж.

През един октомврийски ден той научава у Дюран-Рюел, че Писаро работи в Руан, където рисува много хубави платна. Това е внезапният проблясък сред тъгата на тази есен.

Животът в провинцията — пресмята Гоген — не е толкова скъп, колкото в Париж. Той ще направи големи икономии, ако се установи със семейството си в Руан, да кажем, за една година — година, която ще използва, за да рисува упорито и да си „извоюва място в изкуството“. В Руан би намерил нови мотиви. При всички случаи там ще работи много по-добре, отколкото в тоя твърде изкуствен Париж, който в същност никога не е обичал, който никога не го е вдъхновявал. Още на следващата импресионистична изложба, през пролетта на 1884 година, ще видят напредъка му. А и Руан е процъфтяващ град! Пък и „руанците са много богати“! Сигурно ще може доста лесно да им се продават картини. При това бившият сладкар Мюре, съученик на Гийомен и приятел на импресионистите, е купил в Руан хотела „Дофен е Еспан“. Писаро е отседнал в този хотел, където Мюре го е приел на изгодна цена... Съвсем ненадейно в края на октомври Гоген съобщава на Писаро за предстоящото си пристигане в Руан, където възнамерява, му пише той, „да проучи мястото от практическа и художествена гледна точка“.

„Гоген направо ме тревожи“ — възкликва Писаро. Още с пристигането на Гоген той научава, че бившият борсов посредник ще се установи за постоянно в Руан, че е взел „най-твърдо решение“. Писаро не го насърчава. Изложбата на импресионистите, на която разчита Гоген, няма да се състои. „Безусловно не!“ Да заинтересува богатите руанци с импресионистична живопис? Импресионистите не продават нищо и никъде. Без помощта на Кайбот самият Писаро е щял да прекара едно мъчително лято. „Не вярвам — казва той, — че могат да се продават картини в Руан... Помислете си, че дори в Париж ние все още сме прокажени и голтаци. Не! Невъзможно е едно изкуство, което разклаща толкова вкоренени убеждения, да намери одобрение, и то в Руан, родния град на Флобер, когото те не смеят признаят за свой!“^[7] Но каква полза да се спори с бившия борсов посредник? „Свършено е, той ще превземе Руан с пристъп“ — пише Писаро на 10 ноември.

Гоген тръгва да търси квартира. Намерил една свободна къща на улица Малерн 5, той я наема, после се връща в Париж, да подготви

преместването си.

На 6 декември Мете ражда петото дете, момче, което наричат Пол-Ролон. В заснежената градина на улица Карсел Гоген рисува едно от последните си парижки платна. Картина, обляхната от меланхолията на зимата. Картина, обляхната от самотата на един човек.

* * *

В началото на януари 1884 г. семейството на Гоген пристига в Руан.

Напущането на жилището на улица Карсел е било много тежък удар за Мете. Той потвърждава страховете ѝ, с които тя все по-трудно се е борила, виждайки с каква упоритост Гоген преследва химерите си. Впрочем реакцията на Писаро и на Гийомен е била достатъчна, за да потвърди тревогите ѝ. Досега все още се е съмнявала — днес вече няма място за съмнение. И тогава у нея се надига всичко срещу това рухване на досегашния ѝ живот. Издигнала се благодарение на брака до едно обществено положение, за което при всичките си амбиции никога не е смеела да мечтае, тя се ожесточава още повече, задето ѝ отнемат това, което вече е постигнала.

Вярно е, че малко жени на нейно място не биха се уплашили от бъдещето. Дали един ден ще признаят гения на Гоген, или Гоген е бъдещ неудачник — това не променя същността на въпроса. Решението, което е взел този баща и съпруг, е гибелно от обществена гледна точка. И все пак някои жени не биха престанали по тази причина да се чувствуват единни със своя другар. Понякога дори крехките женски ръце са най-крепката опора, на която се облягат смелчаците на духа. Любовта означава разбиране; а любовта у жената често пъти е отъждествяване. Но ако Гоген представлява в човешкия род нещо като краен случай, някакво абсолютно възплъщение на силата на въображението у мъжкар, този вечен мечтател, неуморим оплодител на мисли и форми, Мете също олицетворява нещо като абсолютен случай в човешкия род. Мете не се опитва да проумее причината за неочакваната метаморфоза, превърнала борсовия посредник, за когото се е омъжила, в този непонятен човек. Този човек

не я интересува. Тя никога не се е опитвала да сподели интимния живот на своя мъж; а дали някога е изпитвала мънишко истинска нежност към него? „Нейният Пол“ ѝ е принадлежал; той просто е бил онзи, който ѝ е дал възможност да си създаде дом и от когото тя е чакала закрила. Мете е от жените, за които не съществува нищо друго освен техният женски живот и които вървят към целта си със слепия егоизъм на инстинкта, за които мъжът е само оплодител или „животно за сношаване“: тези жестоки думи, най-жестоките, които един мъж, говорейки за себе си, може да каже на една жена — един ден Гоген ще ги изрече в отчаянието си.

Трагична слепота на човешките същества едни към други! Нито Мете, нито Гоген са вярвали някога, че единият мами другия. Живели са заедно, но не са се виждали. Техният илюзорен съюз е можал да просъществува, както съществуват съюзите на много други брачни двойки, също тъй случайно събрани от прищевките на желанията и интересите, на които обаче нищо не отваря очите за истината. Крехкостта на връзката, която е обединявала Гоген и Мете, недоразумението, върху което се е градяла привидната им взаимност, всичко блъсва с ужасна яснота през тия седмици в Руан. Загубила положението си на щедро удовлетворена жена, Мете се чувства дори повече унижена, отколкото уплашена. Суетата ѝ е накърнена. С каква разкъсваща болка трябва да е хвърлила тя последен поглед към хубавия павилион на улица Карсел, който в наивната си гордост е наричала „малкия дом Жобе-Дювал“. Със зелените си и студени очи тя гледа мъжа, който я е измамил. Тя никога няма да прости на Гоген, задето ѝ е отнел това, което ѝ е дал. Никога няма да прости на живописиста, задето е провалила живота ѝ.

Тази мръсна живопис, колко често я оскърбяваше ти! Уязвена до смърт, Мете не помръдва и пръст, за да се бори с трудностите. Не се примирява с мисълта, че трябва да харчи по-малко, пък и не прави никакви усилия за това, като че ли безпаричието би трябвало да застави Гоген да почне да печели отново. Средствата на семейството се изчерпват.

Поведението на Мете покрусява Гоген. Той на драго сърце би искал да ѝ осигури същите възможности за харчене както преди. Но какво да стори? Писаро е имал право: руанците не купуват импресионистични картини. Бедната Мете! Той си обяснява нейното

разочарование, грубите ѝ сопвания, та дори саркастичните ѝ подмятания по адрес на французите — „тия чудаци французи“, които тя ненавижда, както говори вече в яда си.

Една надежда проблясва внезапно за Гоген. Благодарение на застъпничеството на неговия баджанак Фриц Таулов го поканват да участва в една изложба в Християния^[8], Норвегия. Той бърза да изпрати на уредниците няколко свои творби и съветва и Писаро да стори същото. Норвегия, му казва той, е прекрасна страна. Той е можал да се увери в това на времето, когато е пътувал на борда на „Жером-Наполеон“. Тази страна предлага големи преимущества на художника, който би решил да се установи там: с пет хиляди франка на година едно семейство може да живее охолно.

Мете няма никакво намерение да отиде да живее в Норвегия. Нито пък Писаро, който още веднъж предупреждава приятеля си да не се увлича. „Кажете на Гоген — пише той на Мюре, — че след тридесет години живопис, освен полученото тук-там признание аз все още тъна в немотия. Нека младите не забравят това. То е главното, всичко друго е лъжа!“

Когато на 8 август Писаро изпраща това писмо, Мете е заминала за Дания.

* * *

С всяка измината седмица, колкото повече е растяло огорчението ѝ, с толкова по-голяма носталгия Мете си е мислела за Дания. Преди единадесет и половина години тя бе пристигнала тук, в Руан, заедно с Мария Хегор на парахода, който прави рейсове между Есбйерг, пристанище на западния бряг на Ютланд, и Нормандия. Тогава започна пътуването ѝ из Франция. После се запозна с Гоген. И беше щастлива; а сега е само една измамена и оскърбена жена. Сирената на кораба от Есбйерг, на борда на който работи някакъв неин роднина, отеква като зов. И докато Гоген мечтае за Норвегия, тя мечтае за страната на своята младост. На френска земя тя отново се чувства чужденка.

Мете заминава заедно с Алина и с най-малкото си дете — Пол, което вече нарича по датски Пола.

Решено е, че тя ще остане в Копенхаген седем-осем седмици, през което време Гоген ще се помъчи да стъпи на краката си. Останал сам с другите деца и с прислужницата, той ще живее колкото може по-икономично. За да може да се издържа, той ликвидира застраховката си за живот, като я продава на половин цена.

И докато Гоген рисува портрети, пейзажи, изгледи от руанското пристанище, в Копенхаген Мете отново се озовава радостна сред познатите ѝ улици, в къщата на Фредериксберг Але, където живее нейната майка, Емилие Гад. И майка ѝ, и всичките ѝ роднини застават на нейна страна срещу Гоген. Увещават я да не се връща във Франция — и твърде лесно успяват да я убедят. Тя вече крои планове. Тъй като знае френски, ще предава уроци по този език на свои сънародници. След шест месеца Пол ще се прибере при нея. Може би междувременно той ще размисли върху това, кое е дългът му. Така или иначе тук ще се намерят хора, които да му го разяснят. Човек с неговия ум и така обигран винаги ще намери работа в Копенхаген.

Мете споделя с Гоген своите планове. После изведнъж променя решението си. Та тя няма да остави мебелите си във Франция! Ще прибере в Копенхаген всичко, което е пълнело къщата ѝ. През октомври тя пристига в Руан. За нея вече няма съмнение, че завръщането ѝ в Дания е окончателно.

Гоген не е много очарован от замислите на жена си. Но пред непреклонната решимост на Мете отстъпва. Тя винаги е действувала само по своя воля, това той го знае.

Спомни си как се отнасяше с мен — последния в дома!

Гоген отстъпва, той ще я последва в Дания, и то не след шест месеца, а веднага. Да приеме тази раздяла и да остане във Франция, би означавало да се съгласи, че миналото е мъртво; а с това Гоген не би могъл да се примири. Колкото и да го е огорчавало понякога поведението на Мете, той не иска да бъде лишен от онова, което нарича своя „привързаност“. Всячески се мъчи да се самоубеди, че въпреки всички сътресения предишният му живот продължава. В лицето на Мете той иска да вижда само жената, която е обичал, която никога не е преставал да обича.

Каквото и да изнамерят, не ще създадат нищо по-добро от семейната връзка.

В прилив на оптимизъм Гоген си казва, че семейството на жена му ще му помогне да си устрои дом. От друга страна, един начеващ търговец на картини, Берто, му е обещал подкрепата си. Освен това той се е свързал със собствениците на една „фабрика за непромокаеми и негниещи платна“, фирмата „Дили и С-ие“ от Рубе, която разработва някакъв отскоро патентован способ: защо да не му поверят те своето представителство в Дания? Покровителствуван от семейството на Мете, което — уверява самодоволно той хората от Рубе — има солидни връзки в официалните среди, сигурно няма да му бъде много трудно — няколко опита са достатъчни — да сключи многобройни и изгодни сделки.

На 27 октомври Мете се сбогува в Париж с Шуфенекер — от когото е взела на заем четиристотин и двадесет франка^[9], не можейки да устои на изкушението да си купи една „великолепна“ рокля, „въпреки че цената надхвърля възможностите й“.

Около седмица по-късно тя заминава с децата и мебелите си за своята родина. Веднага щом се договаря с фирмата за негниещи платна, Гоген на свой ред напуска Руан на път за Копенхаген.

[1] Това мнение е изказано в едно от писмата на Йожен Мане до жена му Берта Моризо. — Б.а. ↑

[2] Schuffenecker „Notes sur Gauguin“ (Шуфенекер, „Бележки за Гоген“). — Б.а. ↑

[3] Писаро. — Б.а. ↑

[4] За работата му при тази фирма разполагаме със съвсем оскъдни сведения. Може би Гоген се е опитвал да пласира осигурителни полици. Във всеки случай Писаро бил застрахован — или повторно застрахован — чрез посредничеството на Гоген. — Б.а. ↑

[5] Писмо на Писаро до Моне от 12 юни 1883 г. — Б.а. ↑

[6] Шуфенекер, „Бележки за Гоген“. — Б.а. ↑

[7] Откъс от едно писмо на Писаро до Мюре от 8 август 1884 г. — Б.а. ↑

[8] Днес Осло. — Б.а. ↑

[9] Малко повече от 1000 нови франка. — Б.а. ↑

IV МЕТЕ

Това, което ме привлича тъй неудържимо към теб, това, което пробуди вечно желание у мен, не принадлежи на нашето време. Ако можеше да видиш как изглеждаш в очите ми, какъв чуден образ се излъчва от теб и озарява света за мен!... Земният ти облик е само сянката на този образ... Този образ е вечен, предвечен, отломка от божествения и непознат свят.

Новалис, „Хайнрих фон Офтердинген“

Декември. Шейни се плъзгат по заледения сняг на копенхагенските улици, където термометърът показва десет градуса под нулата. В парка Фредериксберг се пързаят на кънки.

Гоген харесва този град, който намира „извънредно живописен“ и където тук-там някои „мотиви“ вече са привлекли погледа му. Той е готов да се нагоди към условията на новия си живот, да направи нужните усилия, за да се приспособи към него. Но тези добри намерения не срещат никакъв отзвук у семейството на жена му.

Обединени около Мете, нейните близки и техните приятели се отнасят към него със сдържаност, граничеща с враждебност, наблюдават го със студено и вежливо любопитство, в което изумлението се преплита с неприязън. За тях парите, общественият ранг са единствените реални неща. Постъпката на Гоген ги е потресла, остава неразбираема за тях. Не е ли показателно, че този човек, чието държане и начин на мислене се различават тъй много от техните, не говори езика им? Гледат го с инстинктивното недоверие, което вдъхва на хората всичко чуждо.

Гоген е мислел, че ще намери в Дания семейство, подкрепа, а се натъква отново на самотата си. Търсел е убежище, а те не го приемат в средата си; поривът му е пречупен, той отново остава сам със себе си.

„Прелестна страна“ е тази Дания!

Всичко в заобикалящата среда го отблъсква, дразни го със своята посредственост. Датчаните — кипи той — са страхотни еснафи, реакционери и шовинисти, обзети от най-тесногърд формализъм, от фалшиво благонравие и лицемерие — те практикуват системата на пробния годеж, чиято „мантия... покрива всичко“, но наказват свободното съжителство със затвор, — а на всичко отгоре, напълно лишени от вкус, поставят например върху някоя мебел с голяма художествена стойност „покривка за няколко франка, купена от евтинджийски дюкян“. Картини на Рембранд събират мухъл в помещения, където никога никой не влиза. „Семейството предпочита църквата, където се чете Библията и където всичко ви вкаменява.“ Датчаните са издигнали на своя скулптор Торвалдсен музей, от който човек излиза отвратен. „Видях го, много добре го видях, а главата ми бучеше. Гръцката митология е станала скандинавска, после с още едно промиване са я направили протестантска. Венерите свеждат очи и свенливо се загръщат във влажно бельо. Нимфите танцуват жига. Да, господа, танцуват жига, вижте само нозете им!“ За най-смелите датски художници големите живописци на деня са Де Нитис и Бастиен-Льопаж, които — казват те — „са увенчали делото на импресионистите“. Смехория!

Въпреки всичко Гоген се залавя смело за работа. Напечатва си бланки за писма с надпис:

Специална фабрика
за
непромокаеми и негниещи
платна
Дили & с-ие
Рубе
П. Гоген
представител

И докато „усърдно“ учи датски, започва да обикаля железопътните компании, корабоплавателните дружества, гражданските и военните болници, за да им предлага брезенти и платнища.

Щом става дума за търговия и пари, фамилията Гад го улеснява в работата му и го подпомага с връзките си. Един от роднините му, Херман Таулов, аптекар в Християния, дори му предлага да работи за неговата фирма на норвежкия пазар и да делят по равно. Гоген приема с готовност. Херман, казва той, е „ловък човек“, а с норвежците, „народ, който е доста различен от датчаните, може лесно да се върти търговия. Те следят внимателно всички нови изобретения и са готови да вървят напред. Не ми говорете за консервативните народи!“

За Гоген Норвегия очевидно има голямото предимство пред Дания, че се намира вън от кръга на пряката му дейност. Както обикновено околната действителност разочарова повече. На всяка крачка представителят на „Дили и С-ие“ се натъква на трудности. Преди всичко датските власти му искат да заплати двеста и двадесет крони^[1] за търговско позволително, а той няма пари да посрещне такъв разход. Дори няма пари да наеме кола, а разстоянията са големи, зимните дни — къси. Той моли „Дили и С-ие“ да го авансират с някаква сума, но му отказват. От друга страна, фабриката в Рубе се въздържа да му изпраща много мостри. Митницата пък облага стоките на фирмата по най-високата тарифа, което ги прави прекалено скъпи „в една страна — уверява Гоген, — където предпочитат евтиния боклук“.

Въпреки това Гоген се мъчи да убеждава хората от Рубе — а и да убеди сам себе си, — че усилията му скоро ще дадат резултати. Сега-засега обаче резултатите са нищожни. Навсякъде, където предлага своите стоки, почват да спорят безкрайно за техните качества, увъртат, измислят възражение след възражение, отлагат евентуалните поръчки за по-късно, след като проучат въпроса. В Норвегия работите не вървят по-гладко. Херман Таулов — защо е скрил това от Гоген? — не можел „официално да се занимава с друга търговия“ освен със своята; затова се споразумял с някакъв приятел да се заеме с негниещите платна, но приятелят му иска много висока комисиона...

Когато Гоген, уморен от тичане, се прибира в жилището си на Гамел Конгевей 105, той потърсва убежище в така наречения „артистичен дом“.

„Тук изкуството ме измъчва повече от всякога и нито паричните ми неволи, нито търсенето на поръчки могат да ме отклонят от него“ — признава той на Шуфенекер в едно писмо от 14 януари 1885 г. Боите, които се продават в Дания, са отвратителни; пък и твърде рядко може да ги купува. Все пак Гоген рисува по малко. Изписал е една сцена с кънкъори в парка Фредериксберг. Рисува и себе си в слабо осветения от малко прозорче таван, където го е заточила жена му с всичките му художнически принадлежности; тя има нужда от гостната, за да дава уроци по френски. И от тази гостна долита от време на време до Гоген ехото от смеха на Мете, разговаряща със своите ученици, елегантни млади хора, бъдещи дипломати — смях несъмнено малко пресилен, смях жесток, който наранява Гоген. О, Мете, обичана жена, жена-майка и закрилница на въображаемия свят, защо е този цирк? С покрусена душа Гоген рисува.

„Без пукната пара съм, затънал съм до шия; затова се утешавам, като мечтая.“ Нощем в леглото си той размишлява, задава си въпроси. Забравил платницата на „Дили и С-ие“, забравил фамилията Гад и датчаните, Гоген се потапя в дълбоки води. Под полупритворените тежки клепащи играят линии, танцуват багри. Напрежението, на което е подложена чувствителността му от месеци насам, активизира мисълта му. Всичко у този разсъдъчен тип се извършва първо в мозъка. Той продължава да работи картините си в импресионистичен маниер, но в тези мигове на бдение в размисъл вече съзира в светкавични проблясъци облика на живописца, която идва, облика на своето бъдещо изкуство.

„За мен — пише той на Шуф в писмото си от януари 1885 година, писмо в много отношения пророческо — големият художник е израз на най-висшата интелигентност; до него достигат най-тънките и следователно най-неуловимите усещания и излъчвания на мозъка.“ Утрешното изкуство ще се стреми не толкова да възпроизвежда видимостта на нещата, колкото да дава форма — „най-простата“ — на чувството или идеята, обладали художника, и да създава пластически еквиваленти на неговия вътрешен свят.

„Вгледайте се в необятното творение на природата и ще видите, че съществуват закони, които пресъздават и

съвсем различни и все пак сходни по въздействието си аспекти всички човешки чувства... Има лични благородни лъжливи и т.н. Правата линия изразява безкрая, кривата ограничава творението... Още по-ясно говорят цветовете, макар и не тъй многообразни като линиите, защото въздействуват мощно върху окото. Има тонове благородни, други обикновени, съзвучия спокойни, утешаващи, други, които ви възбуждат с дързостта си...”

Тази естетика, чиито основни начала^[2] Гоген нахвърля тук и от която по-късно ще черпят поколения художници, е отрицание на импресионизма, този продължител на реализма. Потресаващо откритие! Лишен от почти всякаква връзка с парижките артистични среди, развиващ мислите си в най-пълна самота, заобиколен от подтискащото презрение, Гоген се пита понякога дали не полудява. „И все пак колкото повече разсъждавам, толкова повече вярвам, че съм прав!“

От гостната долита смехът на Мете... Гоген прави опит след опит да продава негниещите платна на „Дили и С-ие“. Но с изключение на г. Хегор, който към средата на февруари купува пет платнища, никой не му поръчва нищо. А постоянните неуспехи не са от естество да подобрят отношенията му с фамилията Гад.

С особено злорадство се мъчат да го унижават жените. Тъща му, опърничава, студена и властна особа с винаги готова хаплива забележка на уста, балдъзите му и особено Ингеборг, „светилото на семейството“, не пропускат случай да го уязвят. И най-глупавият датчанин изглежда истинско чудо по ум и способности в сравнение с този некадърен французин, дошъл да яде хляба на семейство Гад. Ингеборг отново си е възвърнала някогашното влияние над своята по-голяма сестра Мете. Тържествуваща от злоба, тя упорито раздухва недоволството на Мете, насъсква я срещу изпадналия борсаджия, срещу този недостоен съпруг, който не може да припечели и крона, когато има да храни жена и пет деца.

Гоген мълчи. Той снове с мострите си от болницата до някаква сарашка работилница, от управлението на зеландската железница до арсенала. Дори подучват децата да казват: „Татко, трябват парички,

иначе, горкички ми татко, можеш да се пръждосваш!“ През последните дни на март Гоген най-последно получава от арсенала поръчка за сто двадесет и пет метра платно; той използва случая, за да помоли „Дили и С-ие“ да му позволят да запази фактурираната сума като аванс. Това сега е последната му възможност. Седемстайното жилище, в което се е настанила Мете и за което плащат наем четиристотин крони^[3] на полугодие, е твърде тежко бреме. През април Гогенови се преместват в поскромна квартира на Норегаде 51. За Мете преместването е нов повод за озлобление. Това, което е изстрадала суетата ѝ в Париж и Руан, не е нищо в сравнение с униженията, на които е изложена тук, където всички я познават, всички я следят и злословят за нея и за търговеца на негниеци платна. Тя хока мъжа си, обсипва го с упреци, обвинява го в егоизъм и безчувственост. О, добре, че има децата си! Те са нейната утеха, истинският смисъл на живота ѝ. Тя е много повече майка, отколкото съпруга — твърди Мете. Ала майка, на която ненавистта, изпитвана от съпругата, вдъхва болезнени антипатии към собствените ѝ деца, антипатии, споделяни и от нейните близки. Това, че бащата е особено привързан към малкия Кловис и малката Алина, които приличат на него — Кловис е сега на шест, Алина на седем и половина години, — е достатъчно основание за семейния клан да пести в своята отмъстителност обичта си към тези невинни същества. Това е жестоко, но е истина. Един ден през следващите месеци Гоген се вижда принуден да помоли Мете да надмогне чувствата си към Кловис, да се отнася с повече нежност към необичания син: „Това дете — я смърдя той — не бива да страда от това, че ти и семейството ти го обичате толкова малко; то, има сърце, което разбира, и няма да каже нищо, но ще страда.“ Друг път, години по-късно — защото жалбите на този баща без сърце няма да престанат, — той ще каже с болка по повод на Алина: „Зная добре, че тя прилича на мен, и това е причина, ти да се отнасяш към нея донякъде като към чужда. Тя разбира, че не я обичаш много, и не е щастлива.“

На 17 април Гоген пише на шефовете на „Дили и С-ие“:

„Пишете ми в писмото си, че съм изглеждал обезсърчен. Не съм точно обезсърчен, но признавам че ми дотегнаха всички тия тичания и срещи, които много

обещават, но ми дават твърде далечни изгледи за препитание... Господата невиннаги са любезни и днес в митницата трябваше да тичам и да се разкарвам за доставката на арсенала от десет и половина до три часа из канцелариите и на пристанището. Трябва да се признае, че ако спечеля нещо от Вашето предприятие, няма да съм го откраднал.“

Мълчаливецът почва да губи търпение. Приемат го, изслушват го, разглеждат стоката му. После отлагат поръчките за покъсно; нека намина след шест седмици или след три месеца, дотогава може би ще решат. И Гоген прибира мострите си, тръгва да тропа на други врати. Спънки, откази, протакания, чакане... гняв. „Господата невиннаги са любезни.“ Нито пък Гоген. Един ден, съзрял чаша вода на масата, той я сграбчва и я хвърля в лицето на един клиент.

В тези мрачни копенхагенски дни внезапно се появяват признаци на прояснение. Гоген се среща от време на време с неколцина датски художници. Показал им е някои от творбите си. Един от тях, Филипсен, дори е взел една картина, за да я проучи на спокойствие. Благодарение на тези си връзки Гоген бива поканен през април от Дружеството на приятелите на изкуството да уреди малка изложба на свои произведения.

Той безспорно се надява, че след толкова унизителни несполуки и ядове тази изложба ще му донесе известно насърчение. Днес повече от всякога неговите размишления върху живописиста („Убеден съм, че няма *пресилено изкуство* — пише през март той на Писаро. — И дори вярвам, че спасението е само в крайностите“), редките мигове, когато може да рисува на тавана или в градските паркове, единствено му носят нещо като успокоение. Той съвсем не подозира, уви! че изложбата му — открита в петък, на 1 май — ще му струва едно съкрушително оскърбление. И наистина преценяват платната му като толкова възмутителни, че не само критиката запазва единодушно мълчание, но и Дружеството на приятелите на изкуството решава още във вторник да закрие изложбата.

Гоген понася твърде болезнено тази обида, за която обвинява Датската академия. „Та аз не исках нищо!“ Извън себе си от огорчение,

той вижда навред „долни интриги“, насочени срещу него. А и толкова ли се лъже? В раздражението си сигурно е изтървал някоя и друга недружелюбна дума по адрес на Дания и датчаните, които семейството непрестанно му сочи за пример. Мразя Дания. Обиждан от фамилията Гад, той се задушава в този свят на прозаични, самодоволни буржоа, уверени в своите добродетели, които го обвиняват в най-тежкото за тях престъпление — че се е оказал неудачник в обществото. В очите на този син на слънцето, който ненавижда и климата, и хората на северната страна (Гоген страда от ревматизъм в рамото), Дания олицетворява всичко, което той, без да знае, е мразел.

Но има навярно нещо още по-лошо от сарказмите на един постоянно унижаван и оскърбяван човек. Гоген не умее да се преструва. В това общество със закован етика, където всеки бди за външното благоприличие, той въобще не се опитва да се съобразява с порядките, нито дори помисля за това, а и в никакъв случай не би могъл.

Ако изложбата му е предизвикала скандал, не по-малко лошо впечатление прави отсъствието му от църква. На всичко отгоре този цапач е и безбожник. До вчера подозрителен, сега Гоген става нежелан. И не пропускат да му го натякват. Работилниците за рамки отказват да изпълнят поръчките му — иначе „биха загубили клиентелата си“. Графиня Молке, която плаща пансиона на най-големия Гогенов син, Емил, преустановява помощта си „по религиозни съображения“. По същата причина някои ученици, които са искали да вземат уроци при Мете, не стъпват вече в дома на търговския представител без клиенти.

„Почва да ми дотяга!“ — възкликва Гоген. Нелепост е да продължава да живее в Дания, на тази враждебна земя, където може да очаква само мъки и обиди. „Дълг ли! Нека те дойдат на мое място, аз го изпълнявах докрай и отстъпих само пред материалната безизходица.“ През май той пише на Писаро, че „най-късно след два месеца, ако не се е обесил дотогава, ще се върне в Париж, където ще гледа да се оправи някак като работник или скитник“^[4]. Като работник — например при скулптора Буйо — той ще бъде „свободен“, няма да бъде принуден да търпи повече нападите на едно семейство, което би превърнало и най-хрисимия човек в „свишеп звяр“.

Така или иначе, все едно дали Гоген желае или не, фамилията Гад ще го застави да си отиде. Прекратената издръжка на Емил,

загубените уроци развихрят срещу бившия борсов посредник цялото семейство на жена му. Казват му направо, че е „излишен“. А и тук той постоянно изпада в невъзможни положения. В началото на лятото, разхождайки се край брега, където мъже и жени се къпят голи, но отделно и в определени часове — „прието е минаващият по пътя да не вижда нищо“ — той е предизвикал нов скандал, като се е загледал в жената на един пастор и в малката ѝ дъщеря. Не остава нищо друго, освен това нищожество да си замине за родината.

Самата Мете иска „раздялата“. Когато Гоген стъпи на краката си, ще размисли наново. „Би трябвало да те мразя, когато поглеждам назад и виждам как лошите страсти ни разделиха.“ Но Гоген не мрази Мете. Въпреки злото, което тя му причинява, въпреки надигащите се у него спомени за минали неправди, той не иска да я загуби.

Не иска един „разбит живот без никаква надежда“, не иска да остане отново „самотен, без майка, без семейство, без деца“, захвърлен пак в студеното изгнание, което някога бе изтърпял в Орлеан — спомня ли си го? — след годините в Лима. Тогава беше заминал, тласкан от несъзнателното желание да дири изгубения рай, бе тръгнал по море — измамни пътешествия, безполезни скитания, после се бе върнал във Франция и бе срещнал хубавата датчанка.

Гоген се бори, брани това, което се мъчат да му отнемат. Но „невъзможно е да се устои на бурята“! „Вие не можете да живеете заедно“ — заявява назидателно на Гоген един от братята на Мете и, като се обръща към сестра си, добавя: „Ние ще ти помагаме с каквото можем.“

Гоген няма сили да издържа повече. Щом като го „гонят“, ще си замине. Но не се решава да признае, че дванадесет години от живота му са пропилены завинаги. Това прекъсване на съвместния живот, което му налагат, ще бъде само временно.

Той не знае как ще изкарва прехраната си утре, в Париж. Заминава без пари, почти без дрехи, защото Мете е задържала всичко (тя ще му изпрати само един сандък в Париж). Но той взема със себе си Кловис, необичания син.

И — казва той — щом положението му започне да се оправя, ще прибере едно по едно и другите деца. После ще дойде и Мете. Ще забравят „мъчителните“ години. Той отново ще изгради своя дом.

[1] Около 750 нови франка. — Б.а. ↑

[2] Все пак Дьолакроа — както правилно припомня Ръоне Юиг — може да се счита в това отношение за предшественик на Гоген. Той е изказал твърде сходни възгледи, някои от които са подети от Бодлер. „Човекът — отбелязва Дьолакроа — има в душата си вродени чувства, които реалните предмети никога не ще задоволят, а тъкмо на тези чувства въображението на живописеца и поета умее да даде форма и живот... Има едно впечатление, което се поражда от определено разположение на цветовете, светлините и сенките... него бихме могли да наречем музика на картината. Това възбуждане се насочва към най-съкровената част на душата...“ Гоген, който впоследствие преписал някои от тези мисли, ще пише: „Приятно ми е да си представя какво би станало, ако Дьолакроа бе дошъл тридесет години по-късно на тоя свят и бе подел борбата, която аз се осмелих да подема, със своя успех и най-вече със своя гений. Какво Възраждане би настъпило днес.“ — Б.а.

↑

[3] Около 1350 нови франка. — Б.а. ↑

[4] Цитирано от Ховард Рострун. — Б.а. ↑

ВТОРА ЧАСТ
МЪРШАВИЯТ ВЪЛК (1885–1891)

I ТАБОГА

Ще промениш място, но няма да бъдеш по-добре.

„Подражание на
Христос“

През ноември 1884 година, по времето, когато Гоген се готвеше да последва Мете в Дания, Шуфенекер, получил неотдавна диплома за учителска правоспособност, е постигнал целта си в избраното от него поприще: от учител по рисуване в училището на улица Фурно са го назначили преподавател в лицей „Мишле“ във Ванв.

Добрият Шуф на драго сърце би помогнал на своя приятел, но и неговото бреме се е увеличило — има вече две малки деца — и той не може да направи много нещо за Гоген, освен да го кани от време на време на обед.

Гоген е намерил временен подслон близо до старата си квартира на улица Фурно, в съседство с Буйо, на сляпата уличка Фремен, която напомня малко, казва той, „Двора на чудесата“. Противно на очакванията му Буйо не го взема на работа при себе си; все пак след някое и друго време скулпторът ще го наеме, защото му предстои да получи голяма поръчка.

„Питах ме какво ще правя тази зима — пише на 19 август Гоген на Мете. — Самият аз не знам нищо; всичко зависи от средствата, които ще имам. Не се прави от нищо нещо.“

Да можеше поне да продаде някоя и друга картина! Търговията с картини — признава той — е „съвсем мъртва“. Самият той вече отдавна е престанал да разчита на Берто; Дюран-Рюел пък „проклет йезуит“, не иска да знае за него. Какво от това! Живописиста — Гоген пише това на жена си — си остава в последна сметка неговата голяма надежда. Напоследък се е срещнал с ЖобеДювал, бретонец от Каре, който между другото му е говорил за едно малко селище във

Финистер, посещавано от много художници — Понт Авен. Не само че там животът е евтин, но и съдържателката на една странноприемница, Мари-Жан Глоанек, отпущала на художниците голям кредит. Стига да намери малко пари отнякъде, Гоген ще отиде идното лято да живее там. „Ако търговията се съживи — пише той на Мете в писмото си от 19 август — и талантът ми продължи да расте, като намира и възнаграждение, ще помисля да се установя някъде за постоянно. Ти от своя страна помъчи да стана известен в Дания. Това би било един пробив, от който ще имаме полза и ти, и аз. А и най-добрата възможност да се съберем.“

Мете сигурно не мисли така; тя не отговаря на това писмо.

Докато чака да се осъществят далечните му замисли, Гоген трябва да мисли за най-неотложното: трябва да се храни и да храни „своя“ Кловис. Това му се удава твърде трудно, той води живот на „просяк“, което му е до немай-къде противно. На всичко отгоре фирмата „Дили и С-ие“ — тя има кантора в Париж на улица Пердоне 19 — го „тормози“ заради авансите, които е изтеглил, и за оставените на пазене стоки у Херман Таулов в Норвегия.

Но у Гоген мечтите никога не умират напълно. Сега, когато е напуснал Копенхаген, представителството на платнищата от Рубе му се вижда работа с добро бъдеще. Поразен от голямото разрастване на фирмата във Франция и Белгия, той моли Мете да следи датския пазар. „И вярвай ми — пише й той, — че тази работа е много важна!“ Възобновил е и връзките си с испанските революционери на Сориля. Към края на август Гоген отива при тях в Лондон — „ти знаеш къде“, пише той на жена си. Преди да замине, поверява Кловис на сестра си Мария, която се е оженила за чилийския търговец на едро Хуан Урибе и живее доста охолно, но неохотно приема момчето.

Гоген прекарва около три седмици във Великобритания. На връщане се отбива в Диеп, където иска да рисува. Той е много доволен от пътуването си: „Както сигурно си разбрала от копенхагенските вестници, испанските работи се заплитат и се развиват от само себе си в онази насока, към която се стремяхме. Така че всичко е само въпрос на време и аз не пропуснах случая да подновя старото приятелство. Та за в бъдеще това е — уверява той — нещо почти сигурно.“

В Диеп го очаква поща, но той остава много изненадан, като не намира никакво писмо от жена си. „Признавам, че мълчанието ти в

този момент ми се вижда странно, защото ето вече месец, откакто не продумваш нито дума... Трябва да имаш пред вид, че децата са при теб и че отсъстващият сигурно се тревожи за здравето им.“ У Гоген се надига подозрение.

От едно писъмце на Шуф той научава, че Буйо се е отказал от услугите му; скулпторът най-после е получил голямата поръчка, но са му наложили друг помощник за грубата работа. „В цялата тази история намирам нещо съмнително, което не смея да си обясня — разсъждава Гоген. — Да не си писала на г-жа Буйо? Знам, че желанието ти е да ме видиш в борсата...“ И добавя с престорена любезност: „У мен, както знаеш, има един инстинкт, който ми позволява да предугаждам какво става, и аз съм сигурен, че в този момент милата ти сестра дърпа конците... Ударът, който ми нанесох, беше тежък — заключава той наперено, — но аз съм човек, който се оправя, и то още повече сега, когато се връщам от Лондон с няколко коза в ръка.“

В Диеп Гоген среща Дега, който лети там при приятели. Поради неизвестна причина двамата се скарват. Дега, който по нрав е всичко друго, но не и дружелюбен, не оставя Гоген на мира с подигравките си. По това време в Диеп цяла група художници се въртят около Дега. Там е бившият баджанак на Гоген, Фриц Таулов (който се е развел с Ингеборг), там е синът на психиатъра Бланш, Жак-Емил, там са Уистлър и друг един английски художник, Сикерт, а и младият Ельо... Тези хора наблюдават Гоген и се забавляват за негова сметка. Жак-Емил Бланш отбелязва „чудноватата физиономия на Гоген, екстравагантното облекло и някак налудничавия му вид“, които, казва той, неговият баща толкова често му е „посочвал като признаци на мегаломания“. „Истински влѣхва, драги мой! — възкликва Ельо. — Вижте само ръката му! На показалеца си носи голям пръстен! Просто да ти прилее, като видиш такова нещо. Невъзможно е да имаш талант и да се носиш така смешно. Това говори само по себе си!“

Гоген не забелязва присмехулния интерес, който възбужда. Той рисува. От копенхагенските вечери, когато бе започнал да развива своята естетика, на практика не е променил много живописния си маниер. У него всичко зрее бавно. Той не е човек на внезапните пориви, а на дългия размисъл. Незабележимо обаче той се отдалечава от импресионизма, с чиито изразни средства все още си служи. Когато вмъкне животно в някой пейзаж, то почти винаги е крава: едрите

форми на кравата, мудната ѝ невъзмутимост отговарят на антиимпресионистичния му вкус към масивните обеми. През тия дни в Диеп той прави нова крачка към изкуството, което съзира в бъдещето: в едно платно „Къпещи се жени“, което рисува на плажа, опростява колорита и очертава контурите с отчетлив щрих.

Уви! Този опит продължава твърде кратко. Гоген трябва да се върне в Париж.

Той броди из града без подслон и пари, спи където намери, понякога у Шуфенекер, та дори у представителя на „Дили и С-ие“. Мария е побързала да му върне Кловис. За щастие Жобе-Дювал и жена му изявяват готовност да вземат детето за една седмица. Гоген търси да наеме някаква квартира и моли Мете да му изпрати малко бельо и завивки. Търси и „някакво малко местенце в борсата, докато изчаква“. Мете е отнесла в Дания повечето картини от сбирката му, но все пак някои са останали в Париж. Той се опитва да ги продаде, разчита да вземе шестстотин франка за една картина на Писаро и една на Реноар.

„Щом получа парите, ще ти пратя двеста франка“ — пише той на Мете, която „хленчи“.

В началото на октомври Гоген намира едно жилище недалеч от Северната гара, на улица Кай 10. Но постилките, поискани от Мете, не пристигат. Гоген, който отново е взел Кловис при себе си, се настанява криво-ляво. Взема под наем един креват за Кловис, а сам се задоволява с дюшек, на който спи, завит с пътническото си одеяло. Храната им е съвсем скромна. „Не се тревожи за Кловис — пише Гоген на жена си... — С едно яйце и малко ориз той се наядва много добре, особено когато има и ябълка за десерт.“

Мете очевидно не се „тревожи“ много. Гоген ѝ е пояснил, че ако търси място на борсата, то е „просто за да издържи, докато дойдат подобри времена за живописиста“, а когато ѝ съобщава, че продажбата на картините на Писаро и Реноар се е „изплъзнала от ръцете му“, тя отново потъва в мълчание.

Гоген прекарва времето си в тичане и търсене. На борсата няма никаква работа. Няма и купувач за платната на Писаро и Реноар. Той преживява от някое и друго подаяние. Храната, която може да осигури на сина си, става все по-оскъдна. На 2 ноември все още не е получил никаква вест от жена си — нито постилките. „Изпрати ли нещата, които ти поисках? Ужасно много ми липсват сега.“ И наистина навън

свива лют студ. Бащата и детето са твърде зле защитени от него в неотопленото жилище. Кловис няма дори бельо.

Към средата на ноември Гоген най-последно получава писмо от жена си: Мете иска да знае цената на някои картини от колекцията му, които е решила да продаде. Изненадан, Гоген изпада в тревога: „Както върви, един ден ще остана без нищо.“ Опитва се да убеди жена си да не продава две картини от Сезан: „Аз държа на двете картини, които са редки от този вид, защото Сезан е завършил малко от тях и един ден ще имат голяма стойност. Продай по-скоро рисунката на Дега.“ Впрочем Мете би сторила много по-добре да се заеме с неговите картини. „Важното е да се предлагат моите“ — ѝ напомня Гоген.

А постилките? За тях Мете не отронва нито дума. „В момента е извънредно студено и имам страшна нужда от дюшеци и завивки. Кой знае, може би някой ден ще ги получа!“

Декември е мразовит. Положението на Гоген се влошава от седмица на седмица. Синът му и той едва преживяват с малко хляб, купен на вересия. Отслабналото дете заболява от едра шарка. Видът на изгарящия от треска Кловис довежда Гоген до полуда. В джоба си той има само двадесет сантима. Внезапно му хрумва мисълта да отиде да потърси работа в едно рекламно предприятие като разлепвач на афиши. Като вижда градското му облекло, директорът на предприятието прихва да се смее. Но Гоген настоява, обяснява, че има болно дете. Наемат го: и той тръгва да лепи афиши по стените на Северната гара за пет франка на ден.

Той върши тази работа три седмици, докато Кловис бавно се съвзема; една състрадателна съседка се грижи за него в отсъствието на бащата. По време на това изпитание Гоген има чувството, че неволята му ще се поразсее. Рекламното предприятие му обещава служба като инспектор с двеста франка заплата. От друга страна, импресионистите замислят да организират изложба през пролетта и — пише Гоген — „може би това ще бъде началната точка на нашия успех“. Най-последно, в последните дни на декември, Мете се наканва да изпрати постилките.

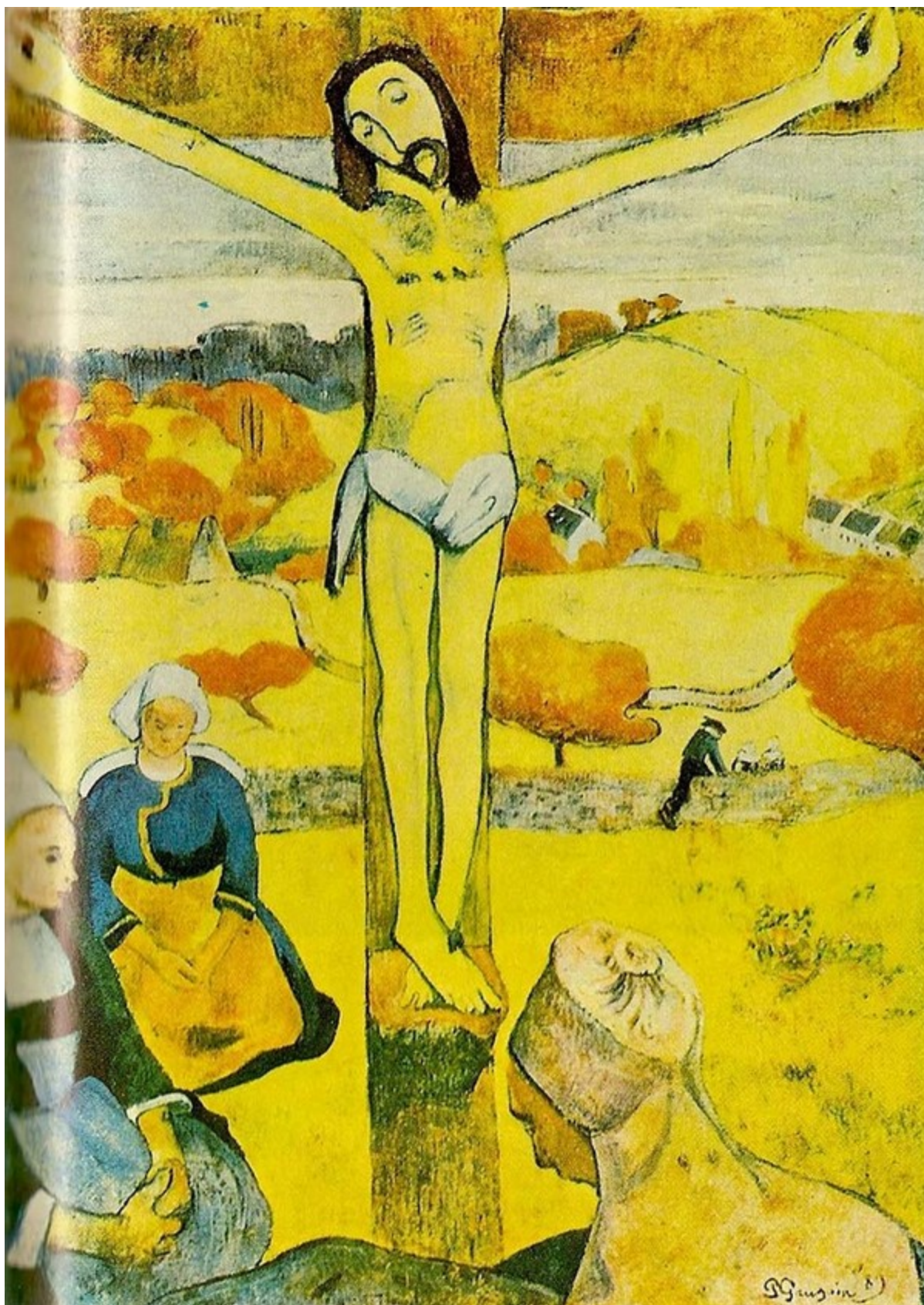
Понякога тонът на Гоген в писмата му до Мете прозвучава сурово. Мете долавя това. Навярно поизоставена от своите близки — прекарала е самотно Коледните празници, — тя се опитва да омилюва Гоген със собствената си „тъй тъжна“ участ, моли съпруга си за снизходителност. У Гоген тлее гняв, но той го отрича: „Много

грешиш, като мислиш, че съм ядосан. Аз стигнах до известно коравосърдечие... Не се безпокой за прошката на твоите грешки. Много време има, откакто съм забравил всичко: дори сестра ти, която беше най-лошата и най-глупавата, ми се вижда днес жена като всички други.“ Тези думи наскърбяват Мете, която моли мъжа си да ѝ „отговори с благост“. Не знае ли той, че тя го обича? Гоген избухва. Досега не е открил на Мете, че е бил принуден да работи като разлепвач на афиши. Внезапно признанието бликва от него:

„Честолюбieto ти на датчанка ще бъде наранено, че си имала за съпруг един разлепвач на афиши. Какво пък, не всеки има талант... С голямо спокойствие преглеждам всичките ти писма, които ми говорят с голямо хладнокръвие, пък и с право, че аз съм те обичал, но че ти си само майка, а не и съпруга, и т.н. Тези спомени са ми твърде приятни, но имат един много голям недостатък — че не ми оставят никаква илюзия за бъдещето. Затова и не бива да се учудваш, ако някой ден, когато положението ми се подобри, си намеря жена, която да бъде за мен нещо друго освен майка, и т.н.“

След като прочита тези редове, Мете се „сърди“ повече от два месеца.

„Кловис се държи като герой. Когато вечер се съберем на нашата трапеза пред парче хляб и малко колбаси, той не мисли за някогашното си лакомство, мълчи, не иска нищо, нито дори да играе, а отива да си легне. Такъв е животът му всеки ден; сега той има сърце и разум на голям човек, той расте от ден на ден, но не се чувства много добре, все го боли глава и е все някак бледен, доста ме безпокои.“

Жълтия Христос. 1889. Бъфало, Художествена галерия „Олбрайт“.

Това недохранено и едва надигнало се от болестта дете има нужда от силна храна и чист въздух. При все че не знае как ще посрещне този нов разход, Гоген се решава да настани момчето в един пансион в околностите на града; Кловис заминава за Антони.

Въпреки доста хладния прием, оказан от сестра му Мария, Гоген се надява, че тя ще му помага да плаща пансиона. Но Мария няма желание да се лиши от каквото и да било, за да подкрепи брат си. Ако той изнемогва, то е защото в края на краищата сам се е поставил в това положение; да се оправя както може! Жалбите на Мете — Мете не пише на мъжа си, но праща дълги писма своята зълва — са достатъчни, за да успокоят съвестта на Мария.

„Тя тръби наляво и надясно — казва Гоген, — че съм мерзавец, че съм напуснал Бертен заради живописиста, че тази клетка жена без жилище, без мебели, без опора била изоставена заради ужасната живопис. Вярвам наистина — процежда горчиво той, — че хората винаги имат право, че вие сте ангели и че аз съм долнопробен негодник; ето защо публично прося извинение и хвърлям в нозете ви.“

Гоген е като дете, което през сълзи разбира, че огънят пари и тръните бодат. Мечтателят се сблъсква с действителността и тя наранява. Ала от това сурово съприкосновение той не научава нищо. Далеч от мисълта да се нагоди към действителността, той се опълчва срещу нея, бунтува се. Ругаейки хората и обществото, виновни в неговите очи, задето не се съобразяват с бляна му, той се вижда като тяхна жертва и се потапя още по-дълбоко в този блян.

Поведението му е непрекъснато лъкатушено. Търси работа, но когато в началото на 1886 г. рекламната фирма му предлага обещаната инспекторска служба, след известно колебание той отказва. Какво желае в същност Гоген? Може би го съзнава още твърде смътно, но то намира у него: не иска да „изпусне питомното, за да гони дивото. А дивото е чиновническата служба“ — робуването, времето, загубено за истинската работа: живописиста. Само такава професия би му

допаднала, която би му носила пари, много пари — защо не? — без да го отклонява от живописата. В същност всичко, свързано с някакво трудово задължение, му вдъхва ужас. Това, което той чака, на което се надява, без да го казва и навярно без да го съзнава, е онази „великолепна сделка“, която би му открила пътя към бързо забогатяване и би направила всичко идеално лесно — чудото, което би прекроило действителността според неговия блян.

През тия първи месеци на 1886 г. Гоген е погълнат само от една мисъл — предстоящата изложба на импресионистите. Тя се подготвя бавно, не без стълкновения между художниците, чието единство е по-неустойчиво от всякога. След продължителни и разгорещени спорове тя най-после се открива — от 15 май до 15 юни — на улица Лафит, на първия етаж на сградата на „Мезон Доре“, тъй добре позната на борсовия посредник Гоген, който повече от единадесет години се е изкачвал всеки ден по стълбите ѝ към канторите на Бертен или Галишон.

Портрет на Мадлен Бернар. 1889–1890. Музеят в Гренобъл.

Семейство Шуфенекер. Фотография.

Семейство Шуфенекер. 1889. Париж, частна колекция.

Селска къща в Льо Пулдю. 1890. Париж, частна колекция.

Автопортрет „Добър ден, Господин Гоген“. 1889. Прага, Национална галерия.

Женски портрет (Мари Анри). 1890. Чикаго, Институт за изобразително изкуство.

Бретонски съберачки на водорасли. 1889. Есен, Фолкванг.

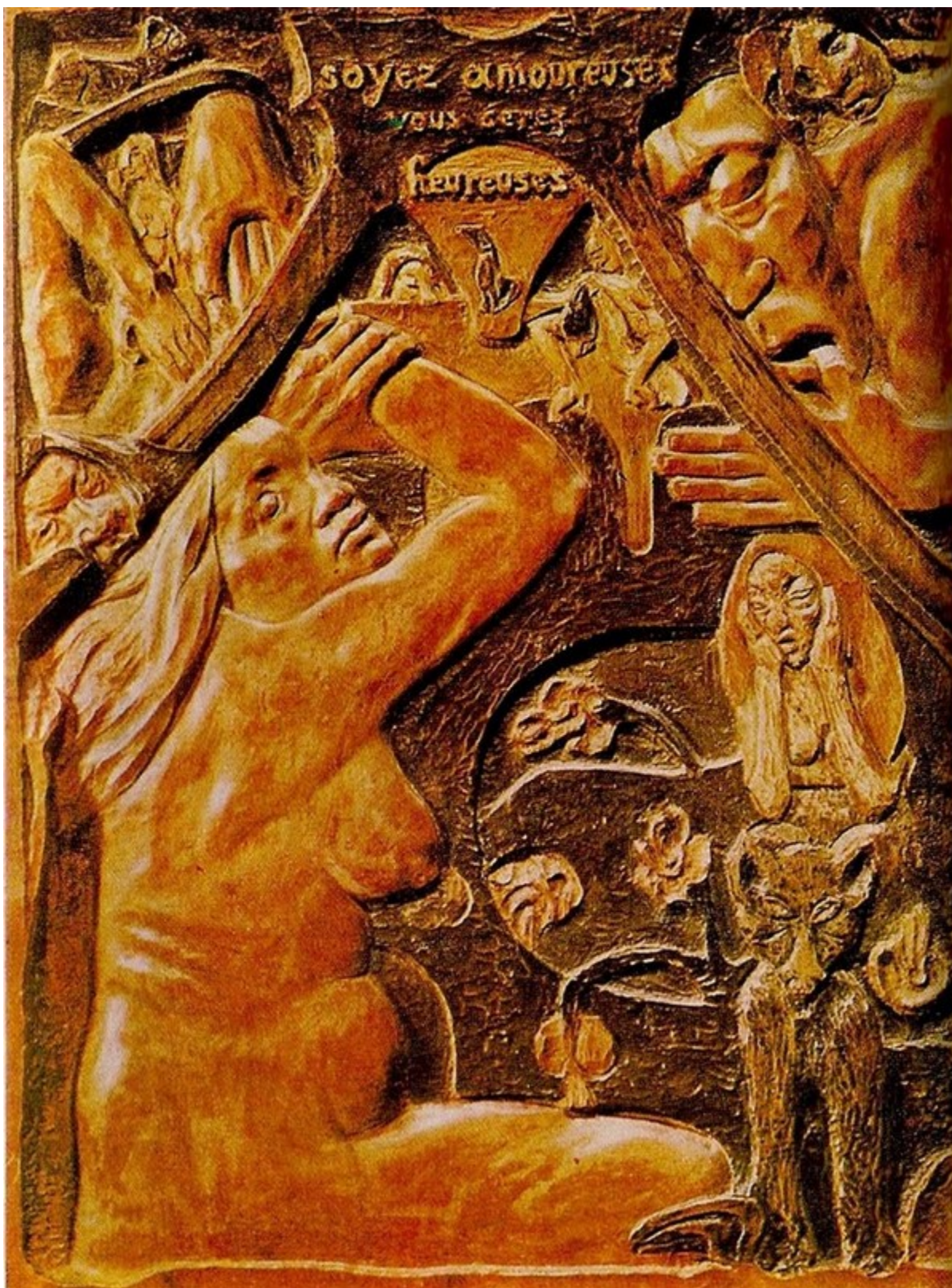
Гоген представя на тази изложба деветнадесет платна, ала не те привличат погледите. Още от деня на откриването публиката — публика възбудена, присмехулна — проявява интерес само към няколко творби, изпълнени в една и съща техника, измежду които се откроява една огромна по размерите си картина, рисувана от Жорж Сьора — „Неделен ден на остров Гранд Жат“.

Висок момък със студено изражение и скована стойка, някогашен възпитаник на Художествената академия, Сьора сега е на двадесет и шест години. Влюбен в науката и крайно методичен по дух, той не допуска прищевки нито в живописиста си, нито във външността и държането си (Дега го нарича „нотариуса“) и с голямо търпение е разработил своя така наречен „метод“. Прилагайки към импресионизма някои закони за цветовете, установени от физиците — Шеврьол във Франция, Рууд в Съединените щати, Хелмхолц в Германия, — той „разлага“ тоновете върху самото платно, което

„точкува“, „поантира“, с малки петънца чиста боя: смесването на багрите се извършва вече не върху палитрата на живописеца, а в окото на зрителя.

На изложбата на улица Лафит Съора не е единственият, който демонстрира този „дивизионизъм“. До „Гранд Жат“ са окачени творби на Синяк, приятел на Съора, на най-големия син на Писаро — Люсиен, и на самия Писаро, когото „научният“ импресионизъм е покорил и хвърлил във възторг. За Писаро, който сега „точкува“ с дълбоко убеждение, художници като Моне и Реноар са вече само „романтични импресионисти“. Той ожесточено брани от тях новите си другари. Ето защо Моне и Реноар, а също и Сисле и Кайбот не участвуват в изложбата — която в същност ще бъде последната изложба, организирана от групата на импресионистите.

Разпадането на групата не е случайно. Ето вече дванадесет години, откакто в 1874 г. се е състояла нейната първа изложба, дванадесет години, в течение на които всеки един от импресионистите се е развивал в своя собствена насока. Импресионизмът се разпуква като зрял плод. Теченията на изкуството и на мисълта се зараждат, разцъфтяват, после, изпълнили оплодителната си задача, се изтощават и замират. С изложбата на улица Лафит завършва историята на войнстващия импресионизъм и се очертава нов етап в развитието на живописата. Негов предвестник са не само творбите на Съора, но и една поредица от рисунки, пронизани всички от особена тайнственост, на един още малко известен художник, влюбен във фантастичното и причудливото — Одилон Рьодон. И така парадоксалното в тази осма и последна изложба на групата е, че на нея в крайна сметка са представени малцина от художниците, останали предани на правоверния импресионизъм. Освен Гоген там са само още Берта Моризо, Гийомен и Шуфенекер — който е помолил Берта Моризо да бъде допуснат в залата на улица Лафит: след един неуспех в Салона през 1883 г. добрият Шуф, открай време твърде чувствителен и докачливо суетен, изведнъж е открил, че е роден да бъде „непримирим“.

Бъдете влюбени и ще бъдете щастливи. 1889–1891. Оцветен релеф на дърво. Бостон, Музей за изящни изкуства.

Изкуството на Съора смущава Гоген. Строго изградените платна на автора на „Гранд Жат“ го поразяват с опростените си форми с йератизма на фигурите. Тази стилизация се доближава твърде много до някои негови търсения и затова намира дълбок отзвук у него. Впрочем той е дал на Съора да прочете една дълга поредица от „предписания“ за художника, които е открил у един турски поет и копие от които носи винаги със себе си: „Нека всичко у вас излъчва покой и душевен мир. Затова избягвайте раздвижената поза. Всяка от вашите фигури да бъде в статично състояние...“^[1] По отношение на самия поантилистичен похват обаче Гоген проявява голяма колебливост и сдържаност. Той присъства на банката в един ресторант в Белвил, с който дивизионистите чествуват шумния си дебют — в артистичния Париж се говори вече само за „Гранд Жат“ и за „малките точки“, — и остава озадачен, като чува категорично провъзгласяваните от Писаро и неговите приятели принципи. Не, противно на това, което вярват, поантилистите не са овладели „абсолютната истина на живописата“. Той изразява това с недомълвки, като същевременно споделя с Писаро своите желания, стремленията, които го терзаят, онази жажда за *нещо друго*, за далечното, за предвечното, която от време на време го изпълва с неясна тревога. „Предлагат ми в Океания място като работник в плантациите, но — преценява Гоген — това означава да се откажа от всякакво бъдеще и аз не смея да го приема, тъй като чувствам, че с търпение и малко подкрепа изкуството може да ми донесе още някой и друг хубав ден... Най-разумното би било да замина за Бретан; на пансион за шестдесет франка на месец може да се работи...“

Изложбата завършва наистина без всякакъв резултат за Гоген, но му спечелва приятелството на гравьора Феликс Бракмон, който му откупува една картина за двеста и петдесет франка. Петдесет и три годишният сега Бракмон, човек пряк и понякога груб, е взел участие в почти всички художествени битки през последната четвъртина на века. Някогашен приятел на Мане, той е бил заедно с него един от отхвърлените от Салона през 1863 г., посещавал кафене „Гербоа“ и представял свои творби в три от изложбите на импресионистите^[2]. Страстен любител на керамиката, след войната от 1870 г. Бракмон бил известно време ръководител на художествения персонал в Севърската манифактура, после постъпил при Хавиланд, чиито керамични

ателиета ръководел цели осем години — до 1880 г. В желанието си да помогне на Гоген той го свързва с един керамик на улица Бломе, когото смята за „равен на китайците“ — Ернест Шапле.

Художествените занаяти привличат Гоген не по-малко от самата живопис. Тутакси покорен от Шапле, от изключителните качества на неговите блестящи, изпалени с метални окиси керамични творби, той бърза да приеме предложението, направено му от керамика, който е видял негови скулптури: Шапле с готовност би работил заедно с него, като двамата ще делят наравно печалбите от общите си работи. По думите на Бракмон това предприятие има изгледи да стане доста доходоносно. Приятна перспектива! Проектът обаче няма да може да бъде осъществен преди зимата.

Гоген не съжالياва много за това, защото все повече гори от желание да отиде това лято да работи в Бретан. С малко пари би могъл да прекара няколко месеца в Понт Авен заедно с Кловис и да рисува там на спокойствие. „Да можеше да продадеш моя «Мане»...“ — пише той на Мете. Ала напразно ще чака никакви средства от този източник.

Мете се е заела да превежда романите на Зола за копенхагенския вестник „Politiken“, в който от месец април излиза в подлистник нейният датски превод на четиринадесетия том на „Ругон-Макарови“. Любопитно е, че изборът ѝ е паднал точно върху тази книга, в която се разказва историята на художника неудачник Клод Лантие — „Творбата“. Неколцина приятели ѝ помагат да отгледа децата си. След отстраняването на Гоген графиня Молке е възобновила благотелянията си. Лека-полека Мете си устройва свой личен живот, в който за Гоген, за бедняка Гоген, няма място. Гоген би трябвало да знае това, и той го знае.

„Получих едно писмо от Емил на ужасен френски; ще дойде ден, когато нито едно от децата няма да може дори да говори с мен. Добре скроено, няма що, всичко ви принадлежи и аз нямам думата. Същността на писмото ти е доста любопитна; свежда се до това: «Аз съм си много добре тук, децата ми също. Ти си виновен, че ти и Кловис нямате нищо. Не искам нищо друго, освен да бъдем добри

приятели; а аз си оставам в моето кътче.» Вие, жените, си имате особена философия. С една дума, *vae victis!*“

Гоген може да подхвърля такива думи на Мете: те са само израз на гнева му или на крайна досада. Наистина той не щади Мете с укорите си. Сурово я упреква, задето му пише рядко или въобще не му пише. „Ти мълчиш, за да задоволиш самолюбието си. Какво значение има една низост повече или по-малко! И, бога ми, щом смяташ, че постъпваш правилно, продължавай, това е път, който ти прави чест.“ Не пропуска да ѝ посочи за пример съпрузите Жобе-Дювал, които, изпаднали в беда, „изкупуват злочестината си пише той — *с единството на сърцата си*“. Язвително ѝ забелязва, че „да се споделя нищета и труд е нещо съвсем различно, отколкото да се споделя богатство“. Като ѝ съобщава, че Шуфенекер „има все по-големи неприятности с жена си, която не само не му е никаква другарка, но все повече се превръща в истинска харпия за него“, той набляга изтежко: „Странно е до къде води женитбата; или довежда до разруха, или до самоубийство.“ Но каквито и мъки да му причинява Мете, колкото и понякога те да го правят суров към нея, да го ожесточават в желанието му да я нарани, той упорито вярва в неразривната сила на тяхната връзка. За него Мете си остава Мете, жената, която е обичал, жената, която обича, с която наново ще съгради своя дом. „Има само едно престъпление — ѝ пише той — ... прелюбодеянието.“

„Да можеше да продадеш моя «Мане»...“ За да намали разноските си — Мария се е решила един-два пъти да плати пансиона на Кловис, — Гоген напуска квартирата си на улица Кай без да знае къде ще иде. През юни Синяк е заминал за Лез-Андели и му е разрешил да работи в неговото ателие. Но Съора не знае за това и погрешка на Гоген да се възползува от позволенията.

Кавгата, която избухва по този повод между Съора и Гоген, не остава без последици. Гоген оттегля обещанието си да участва заедно със Съора и Синяк в предстоящата изложба на основаното неотдавна Дружество на независимите художници^[3]. Сега той се отвръща, роптаейки, от дивизионистите, тия „дребни младежи химици, които трупат дребни точки“. А в очите на своя учител Писаро той ще бъде вече само един „разколник“.

Така умира едно приятелство, разклатено от дълго време. И не е никак случайно, че то не надживява разпадането на групата на импресионистите. Заедно с него завършват за Гоген годините на чиракуване, на размисъл, на бавно зреене, в течение на които, сред негодите на живота си, сред горчивините и обезсърченията, сред колебанията и гневните изблици, се е подготвяло у него раждането на едно изкуство, което той още само предусеща, докато някакъв властен, но смътно дочуван глас се надига от най-съкровени глъбини на съществото му. Непокойство. Копнеж. Води трептят на светлината край знойни и блажени брегове.

Към края на юли Гоген, принуден със съжаление да остави Кловис — синът му, казва той, ще му „липсва“, а и „няма да отиде във ваканция“, — взема на гарата „Сен Лазар“ влака за Кенперле. Някакъв бивш колега от борсата му е заел малко пари, за да замине за Понт Авен „да рисува евтино“...

* * *

За три месеца Гоген забравя тревогите за насъщния хляб. В продължение на три месеца и за първи път той може да се отдаде без грижи, без други мисли на живописата и само на живописата. Каква отмора! Каква отмора е за творците техният труд! И колко прекрасна е Бретан за Гоген, този лишен от суровост край на Бретан — Корнуай!

На петнадесет километра от Кенперле, по пътя за Конкарно, сред хълмове и покрай брега на Авен лежи Понт Авен със своите къщички, чиито покриви с плочи покриви са нашарени от лишеите на жълти петна. Нагоре по реката боботят десетина мелинци сред елши и тополи. По долното течение, отатък моста, до който се намира пансионът на Глоанек, речното пристанище, изложено на приливите и отливите, приютава цяла флотилия малки корабчета, които свързват Понт Авен със съседните селища по атлантическия бряг.

„Околностите на Понт Авен и особено градчето предлагат стотици чудновати гледки на рисувача, който иска да прави етюди там“ — писал един пътешественик към края на 18 век.^[4] Първите художници, които петдесетина години по-късно разбрали това, били американци. Те разнесли славата на Понт Авен; от 1870 г. той е сборен

пункт на многобройни художници, мнозина от които идват от англосаксонските и скандинавските страни. Навсякъде из Понт Авен жителите дават на художниците стаи под наем; някои не са се подвоумили да превърнат и таваните си в ателиета. Но две заведения си поделят голямата част от тази художническа клиентела: хотелът на големия градски площад, държан от Жулия Гийу, „добрата хазяйка“, и малко по-надолу към реката — по-скромният пансион, който Мари-Жан Глоанек, приближаваща по това време петдесетте, е уредила в малка едноетажна къща с три прозорчета на фасадата, под чийто покрив се гушат тавански стаички.

Гоген се настанява в една от тези мансарди. Повечето от художниците, които живеят заедно с него у Глоанек, са чужденци, американци и англичани, холандци и шведи; има дори трима датчани. Французите са малко: един двадесет и две годишен младеж от Нант, на име Фердинан дю Пюигодо, наричан Пиколо; един някогашен ученик на Бона — Шарл Лавал, висок и мършав момък, ленив, пък и доста слабосилен, разсипал здравето си от разгулен живот; тридесет годишният Гранши-Тейлор от Лион, който също се е настанил току-що у Глоанек и се носи доста чудновато: с редингот, цилиндър тип „йокохама“ и... дървени обувки.

Гоген би имал известно основание да се сприятели с Гранши-Тейлор. Лионецът е работил на борсата почти по същото време както и той: още юноша, Гранши-Тейлор искал да се посвети живописиста, но майка му, бедна вдовица, го посъветвала да се подсигури най-напред материално и той постъпил на работа при един борсов агент; останал там, докато решил, че е спестил достатъчно пари, за да се хвърли в несигурното поприще на художника.

Но спомените от борсата вече твърде малко вълнуват Гоген, а и Гранши-Тейлор има в неговите очи големия недостатък, че числи към клана на академиците, към тия, които той с гримаса на върховно презрение нарича „салонните лъвове“.

Повечето от гостите на Понт Авен са от този вид. Мнозина тях са учили или учат било в Художествената академия, било в академичните ателиета, каквито са ателието на Фернан Кормон или академията „Жулиан“. В тази конформистка среда Гогеновата живопис буди учудване. Говорят за нея. И ако сега Гоген рисува за първи път свободно, той също така за пръв път се вижда и предмет на почти

всеобщо внимание. Шарл Лавал вече не се отделя от него. Двадесет и четири годишният Анри Дьолавале от Реймс, живеещ в хотела на Жулия, и Пюигодо не пропускат случай да влязат в разговор с него. Под негово влияние един от новодошлите, Емил Журдан, син на съдия-следовател от Ван, се отказва от академичните традиции. „Работя тук много и с успех; тачат ме като най-добрия художник в Понт Авен... Всички търсят съветите ми“ — пише доволен Гоген на Мете.

И това не е самохвалство. По време на пристигането му в Понт Авен холандският художник Ф...^[5], награден с медал в Салона, който крачи високомерно изпъчен и влюбен в себе си из уличките на Понт Авен, със зелена кадифена барета а ла Рембранд, имал един ученик, П...^[6]. Една сутрин, когато Гоген се прибирал за обед, Ф..., говорейки важно сред група художници на прага на странноприемницата, поискал да се изсмее и да разсмее другите за сметка на „импресиониста“, обърнал се към него и го попитал защо, по дяволите, маже върху платното си такива сурови бои. Гоген се задоволил да хвърли мрачен поглед към Ф... и без да отговори, отминал. Но петнадесетина дни по-късно П... изоставил Ф... и станал ученик на Гоген, а сега холандецът усърдно подпитва П... за всичко, тъй като желае и той да се възползува от скъпоценните уроци^[7]. „Рисувам тук и дъжда, и хубавото време.“ Скоро Писаро ще пише не без хумор по адрес на Гоген: „Научих, че това лято, край брега на морето, той поучавал, следван от тълпа младоци, които слушали учителя, строгия разколник.“

Гоген се успокоява. Той е дошъл в Понт Авен единствено от икономически съображения — и Жобе-Дювал не го е излъгал: Мари-Жан Глоанек дава на клиентите си „храна, от която човек веднага надебелява“. Но Бретан не само го избавя — за кратко, уви! — от немотията, от грижата за утрешния ден. Тя също затвърдява у него представата, която той е имал за себе си, вдъхва му увереност, каквато не е изпитвал никога досега.

Освен това той открива тук една земя, с която се чувства в дълбоко съзвучие. Като него тази земя е строга, меланхолична. Няма нищо по-малко импресионистично от тия пейзажи с прости, трезви линии, чиито планове се редуват отчетливо един след друг, от тая самотна, обрасла с храсталаци степ, от нивите, заградени с жив плет, с техните грубо издялани с брадва дървени прегради, от селските

църквици, от гранитните разпятия със сурови форми, в които тръпне душата на едно племе, отдадено на мечтания, неспокойни търсения и мистика.

Белите забрадки на жените, украсените с панделки шапки на мъжете, религиозните шествия в неделя следобед, приказките за магьосници, които се разказват вечер на седенките, възкресяват духа на някакъв друг век. Изтънчеността на цивилизацията едваедва е докоснала този народ, израсъл почти непокътнат из стария, предвечен туйф. Племето, отзивчиво към скрития глас на нещата, към магията на невидимото и свръхестественото, унесено в хилядолетни мечти. „Откъде идем? Какво сме? Къде отиваме?“ Вечният въпрос витае над бреговете на този далечен край на континента, където бие пулсът на приливите и отливите.

Гоген прониква бавно в този нов свят. „Направил съм много скици и ти едва би познала живописиста ми.“ На една нива, високо над пътя за Конкарно, той рисува стари хижи, открояващи се срещу възвишенията на задния план — планината Сен Геноле. Спомняйки си за различни изказвания на Дега за рисунъка, за съветите на турския поет — „По-добре рисувайте по памет; така вашата творба ще бъде ваша“, — Гоген композира някои пейзажи по съвсем необичаен начин: започва ги в мансардата си и излиза само да ги завърши на самото място, пред мотива. Така се домогва до известна стилизация, като същевременно запазва „набраздената“ си мазка на импресионист. „Служа си само с цветовете на спектъра, като ги противопоставям един на друг и ги смесвам колкото се може помалко помежду им, за да получа по-голяма яркост — обяснява той на Дьолавале. — А рисунката опростявам колкото се може повече и я синтезирам.“ „Синтезирам“, „синтез“ са думи, които сега Гоген често произнася.

Но както някога в Копенхаген, когато нощем в леглото си той размишляваше върху живописиста — „Щрихът е средство да се подчертае една идея“, бе писал той на Шуфенекер, — така и сега мисълта изпреварва ръката му. Въпреки самоувереността си, която охотно преувеличава, той изпада понякога в несигурност. Лута се, опипва. Впуска се дори в един дивизионистичен опит, живописва пейзажи с багрени точки. Но не е ли това пародия? Фактът, че окачва този пейзаж между другите произведения в столовата на пансиона Глоанек, навежда на тази мисъл. Гоген не се разкрива пред хората и

обича да ги смайва. Това е проява на новия човек, който се ражда у него сред заобикалящото го уважение и дори страхопочитание.

От цялата му осанка лъха сила. Като минава с накривената над ухото барета, с нахлузената над мощния торс синя рибарска фланела, човек би помислил, че е по-скоро капитан на корсарски кораб, отколкото живописец, умуващ над възможностите на линията и баграта. Пенсионираният помощник-капитан от военния морския флот Керлюан, който е назначен за началник на понтавенското пристанище, е уредил за художническата колония фехтовъчна зала, където Гоген се проявява като отличен фехтовач. Тези подвизи засилват още повече обаянието му. Знае се, че взема уроци по бокс при някой си Буфар; видели са го да плува гол в устието на Авен. Той прави впечатление не само с картините и с естетическите си убеждения, които често изразява в парадоксална светлина или с подигравателен тон; прави впечатление и със запазената си, сурова физически сила, с която не парадирва, но която спокойно налага, наслаждаващ се сам на радостите, които му дава здравето тяло.

Сред тия млади художници шегобийци, които, за да се забавляват, шарят с ярки бои перата на гъските или вечер, когато Понт Авен спи, разместват фирмите на дюкянчетата, случва се и Гоген да скрои някоя изумителна шега, но той го прави със студена насмешка, а и такива хрумвания са само изключение. Понякога дружелюбен, но най-често затворен в себе си, унесен, той потъва за дълго време в мрачно мълчание, от което никой не би се осмелил да го изтръгне. След вечеря в столовата на пансиона художниците разговарят до към полунощ, когато Мари-Жан Глоанек ги подканва да се приберат по стаите си; в столовата се намират затворените бретански легла, на които спят нейните прислужнички. Гоген стои все настрана. Пуши и дълбае с длетото си тояга или чифт дървени обувки, които украсява с резба. Освен Лавал, с когото се е сприятелил, никой не би могъл да се похвали, че е проникнал в личния му мир. Изплъзне ли се от устата му някое откровение за миналото, той го произнася набързо, с полусериозен, полушеговит тон, който обърква събеседниците му. Гоген не се мъчи да разсейва ореола на тайнственост, който го обгръща. „Ако ви кажа, че по майчина линия произхождам от един арагонски Борджия, вицекарал на Перу, ще кажете, че съм самохвалко и че това не е истина. Но ако ви кажа, че семейството ми е семейство на

чистачи на канали, ще ме презирате. Ако ви кажа, че в рода на баща ми всички са се наричали Гогеновци, ще кажете, че това е до немай-къде нелепо. Най-добре е човек да си мълчи.“ И той мълчи, освен за да подхвърли от време на време някоя обмислено саркастична забележка. Любовните истории будят презрението му. „Никакви жени!“ — отсича той.

Гоген би желал да дойде при него и Шуфенекер. Шуф се съгласява, но тъй като не обича живота на село, побързва да се настани в Конкарно. Добрият Шуф е започнал да работи като поантилист. Един ден през август, когато рисува скалите при изхода на пристанището по време на отлив, зад него се спира някакъв млад човек. След малко Шуф се извърща, нервиран:

— Интересувате се от живопис ли?

— Да, когато е добра!

И Шуф научава от момъка, който е осемнадесетгодишен, че сам той се занимава с живопис, че е бил ученик на Кормон, но че Кормон го изгонил, задето си позволил да усвои палитрата на импресионистите, че в началото на април напуснал Париж и обикаля пеша Бретан, рисувайки, живописвайки и декламирайки стихове по пътищата, че Бретан го очарова, тъй като понякога му се струва, че там е попаднал „в скъпото си Средновековие“... и че името му е Емил Бернар. Дватама художници се сприятеляват. Шуфенекер говори на Бернар за Гоген и го съветва да отиде в Понт Авен. Дава му картичката си с няколко препоръчителни думи до своя приятел.

Бернар пристига в Понт Авен на 15 август. Четири дни по-късно той пише на родителите си, че в странноприемницата на Глоанек се намира „един импресионист на име Гоген, много способен човек“, който „рисува и живописва много хубаво“. Ала Гоген посреща недружелюбно младия художник. Увереният в своите — наистина безспорни — дарби и в голямото си бъдеще Бернар се нахвърля с нетърпеливо увлечение върху всичко, което е ново, с риск да отрече днес онова, което е обожавал вчера, и винаги готов да обоснове убежденията си за момента с куп теории. Младеж с многостранни вкусове, той се залавя за всичко с внезапно, но непоколебимо упорство. След като видял някои импресионистични картини, започнал да рисува при Кормон като импресионист^[8]. Сега-засега се прехласва по дивизионизма на Съора — както Шуфенекер, както толкова други

през това лято на 1886 година. И това, разбира се, не допада на Гоген, който все повече се дразни от дивизионизма и „с всички сили“ се бори срещу „цялата тази усложненост“^[9]. Това, което той говори на Бернар, не разколебава бившия ученик на Кормон, който, „упорит и подигравчив“^[10], бърза да окачи в столовата на странноприемницата един августовски пейзаж, изпълнен в „ситен бод“^[11]. През няколкото седмици, които Бернар прекарва в Понт Авен, Гоген седи срещу него на общата трапеза в пансиона без да разменя много думи с дивизиониста^[12].

„Да оставим всички упреци — пише Гоген на Мете. — Аз съм погребал миналото и далеч е от мен мисълта да бъда зъл, както не желая да бъда и мил. Сърцето ми е сухо като дървото на масата и сега, когато съм закален срещу изпитанията, мисля само за работата, за изкуството си. Това все пак е едничкото нещо, което не ни изневерява: слава богу, напредвам с всеки изминат ден и ще дойде време, когато ще мога да се радвам на плодовете.“

П... е предоставил на Гоген доста обширното ателие, което той заема в една стара господарска къща в местността Льозавен, на една гориста височинка отгъдето църквата. Сега Гоген често се отправя по най-краткия път за там, по една тясна пътечка, минаваща край каменни зидове и папрати. Осветеното от големи прозорци ателие се губи сред дъбове и тополи. Хубава алея с липи води до шосето. Там Гоген работи на спокойствие.

Септември... Октомври... „Дните се нижат така еднообразни че няма какво да ти разкажа отново, което да не знаеш вече.“ Месеците текат и е време да се мисли за връщане в Париж — „за жалост, за да търся работа“. Защото със завръщането ще започнат отново и грижите. „Да се надяваме, че керамичната скулптура, която ще работя, ще ни прехранва двамата с Кловис.“

Гоген удължава още малко престоя си в Понт Авен. На 13 ноември потегля за Париж, където Шуфенекер му е наел „една малка дупка“ на улица Льокурб 257.

В студения и мрачен през тази есен Париж Гоген се среща отново с несретата си.

Започва работа при Шапле, но не може да разчита на незабавни приходи от това сътрудничество. Една картина на Йонгкинд, която успява да продаде за триста и петдесет франка, му позволява да посрещне най-неотложните разходи и преди всичко да плати пансиона на Кловис, за когото Мария вече окончателно е престанала да се грижи.

Между нея и Гоген се разиграва бурна сцена. Мария го обвинява, че не се старае да печели пари, че упорствува с рисуването, и му предлага да замине за Панама, където мъжът ѝ Хуан Урибе смята да основе малка комисионерска и банкова фирма. „За Панама подобен служител въобще не се намира — пише Гоген на Мете; — на лошите чиновници плащат две хиляди франка, затова Мария си прави сметката да им работя кажи-речи без пари. Стига за това — отсича художникът, — противно ми е!“

Гоген се залавя с жар за новата си работа като керамик. „Да вдъхна на вазата живота на фигура, като се запази характерът на материала според законите на геометрията“ — ето целта, която си поставя той.^[13] Ако съдържаният Бракмон пести похвалите си, то Шапле горещо го насърчава. Все пак Шапле се съмнява, че тия „твърде артистични“ керамики ще могат лесно да се продават. Но след известно време подобни произведения непременно ще имат, вярва той, „луд успех“. „Дано го чуе дяволът!“ — възкликва Гоген.

Тази керамична техника, тъй нова за него, не ще остане без отражение върху изкуството му. Украсявайки една глинена ваза с бретонска сцена, той я „синтезира“, очертава с отчетлив, тониран със злато контур, формите на фигурата, на дърветата и облаците, които оцветява с плоски багрени петна.^[14]

Приблизително по същото време той рисува едно платно, което бележи явен напредък по пътя, който е поел: изобразява в профил Шарл Лавал (който го е последвал в Париж), гледащ през пенснето си плодове, сложени на маса до една керамика. Никога досега Гоген не е отивал толкова далеч в домогванията си към „синтеза“. Картината, в

която е приложил една от тези композиционни схеми с изместен център, които толкова допадат на Дега (краят на платното отрязва отвесно лицето на Лавал), има голямо декоративно въздействие. Сега Гоген е много по-близо до Дега — или до Сезан (плодовете на натюрморта обладават съвсем сезановска вещественост), — отколкото до Писаро.

Впрочем той поддържа усърдно връзката си с Дега, посещава го у дома му или се срещат в кафене „Нова Атина“. Двамата мъже са забравили скарването си от миналото лято в Диеп. Пък и неодобрението, с което и единият, и другият гледат на дивизионизма, е достатъчно да ги помири. Някогашната група на импресионистите е разделена сега на едва ли не враждебни лагери. Гоген, чийто престиж е пораснал, знае, че се вслушват в думите му, и непрекъснато напада с безпрекословен тон привържениците на „ситния бод“. Писаро фучи срещу него. „Трябва да се признае — заявява с досада той, че в края на краищата той придоби голямо влияние. Това наистина е плод, мъчителен и заслужен, на дълги усилия... в изкуството на сектантщината?... Разбира се! Борсаджия, няма що!“

„Борсаджията“ понякога се храни веднъж на три дни. Бракмон, който неизменно се старае да му помага, е взел при себе си няколко от творбите му, за да ги показва на колекционери, но без успех. Не плодonoсни са опитите на Гоген да продаде нещо на търговци на картини. „Попитай Шуфенекер какво мислят художниците за моята живопис — пише той на Мете, — и въпреки това — нищо!“

Здравословното състояние на Гоген не е много добро. Някакъв катар, който бързо се усложнява от възпаление на сливиците, го заставя да постъпи в болница. Той прекарва там двадесет и седем дни. Двадесет и седем дни, които са своего рода „спирка“, но през време на които трескавият Гоген се бори с най-черни мисли.

„Ако смяташ, че през нощите в болницата съм мислил с радост за цялата тая самота, която ме заобикаляше! — подхвърля язвително той на Мете. — Събрал съм толкова много злъч в сърцето си, че наистина, ако ти дойдеше в този момент (ти, която би искала да видиш Кловис за два часа), мисля, че бих те приел направо зле. Ти

си имаш свой дом и черният хляб ти е почти сигурен всеки ден, пази го като очите си. Това е рай в сравнение с...”

Когато излиза от болницата, не му остава нищо друго, освен да даде в заложната къща вещите си... и да се върне при Шапле, за да моделира вази, които никой не търси.

„Живях в най-голяма нищета... — ще пише по-късно Гоген в една тетрадка за дъщеря си Алина. — Това е нищо или почти нищо. Човек свиква с нея и с малко воля започва накрая да ѝ се надсмива. Ала ужасното е, че това пречи на работата, на развитието на умствените заложиби... Вярно е, че от друга страна, страданието изостря гения. Но то не трябва да бъде прекомерно, защото иначе убива човека... С много гордост аз успях да се въоръжа с голяма енергия и имах волята да желая.“

Студено е. Вали сняг. Понякога по монмартърските улици хората срещат Гоген, придружен от един нисък и набит човек с мършащо лице и рижава брада, загърнат в козя кожа и с калпак от заешка козина на главата, който крачи до него и възбудено ръкомаха. Този човек с дрезгав глас е тридесет и три годишен холандец, също художник, и се казва Винсент ван Гог. Гоген се е запознал с него след завръщането си от Понт Авен в художествената галерия на Бусо и Валадон на булевард Монмартър, чийто управител е братът на Винсент — Тео. Колкото търговецът е кротък, незабележим, толкова художникът е буен и излиятелен. „Аз съм човек на страстите, способен и склонен да върша повече или по-малко смахнати неща, за които после повече или по-малко се кая...“ Ако не е брат му, който го храни, той отдавна би пропаднал. Защото и той не продава нищо. Но увлечен от безмерната си страст, рисува платно подир платно. Когато пристигнал в Париж преди по-малко от година, той не знаел нищо за импресионизма. Няколко месеца са му били достатъчни, за да се запознае с различните направления на съвременното изкуство. След един разговор със Синяк

започнал да работи като дивизионист — за което Гоген сурово го упреква.

С личността си, с категоричния начин, по който изразява мненията си, с онази смесица от студенина и плам, която му е присъща, Гоген прави дълбоко впечатление на Ван Гог, който го счита за майстор и толкова повече се измъчва, като го вижда тъй беден. Впрочем трудностите, с които се борят толкова много художници, за да преживяват, са една от натрапчивите идеи на Винсент. Той увещава брат си да напусне Бусо и Валадон; тогава Тео би могъл да заработи за своя сметка и да стане търговецът, големият покровител на художниците, които двамата обичат. Твърде рискован проект! Ала с щедрото си сърце Винсент непрестанно измисля такива проекти. Той например мечтае да се въздадат художнически общини-фаланстери. Желаете да се организират „гигантски изложби“, които да привличат най-широка публика.

Тъкмо в началото на тази 1887 г. той е получил разрешение да изложи в един ресторант на авеню Клиши свои творби и творби на свои приятели. Естествено той поканва и Гоген да участва в тази изложба, както и един холандец, Конинг, а също и двамата приятели, с които се е сближил по време на краткия си престой в ателието на Кормон — Тулуз-Лотрек и Анкетен. Поканва и Емил Бернар, когото му е представил старият Танги, търговецът на бои от улица Клозел.

Винаги готов да хвали другите, Ван Гог е поздравил за работата му младия художник, който се е почувствувал много поласкан от това: Винсент е „единственият човек, който (го е) насърчил досега“^[15]. Но когато Винсент изказва намерение да покани и Синяк, Бернар заплашва, че ще оттегли картините си, ако приемат творбите на дивизиониста: неотдавна, след една среща със същия този Синяк, който може би се е показал прекалено настойчив в стремежа си да вербува привърженици, Бернар тутакси се е отрекъл от поантилизма. Заедно с Анкетен той се впуска сега в съвсем противоположни опити, в опростявания, като заимствува безразборно от японските щампи, от наивното изкуство на евтините гравюри и от някои произведения на Сезан, в които синкавите очертания на предметите му напомнят оловните прегради на стъклописите. Сега той би трябвало да бъде потизивчив към съветите на Гоген. Както изглежда обаче, Гоген си остава все тъй резервиран към него.

Впрочем Гоген сигурно проявява твърде сдържан интерес към изложбата на Винсент.

„Предложиха ми преди известно време — пише той на Мете — една великолепна работа. Тъй като познават енергията и интелигентността ми и най-вече моята почтеност, искаха да замина за Мадагаскар като съдружник, за да разработя някакво предприятие, организирано отпреди една година. За съжаление този, който бил изпратен там, се върнал почти забогатял и не иска никакъв контрол. Затова моите съдружници-командитори желаят да открият ново голямо предприятие, вместо да продължават със старото.“

През тази злокобна зима, когато Гоген живее далеч от семейството си, „лишен от обич“, когато гладува и студува — „студът ме вледенява и физически, и душевно; всичко става грозно пред очите ми“, — далечни образи нахлуват в съзнанието му. Мадагаскар! Майка му пееше в къщата на дон Пио. Блажени земи, майчински земи са тропическите земи.

„Според всичките сведения, които събрах, от тази работа човек може бързо да направи състояние, като при това живее много добре. Попитай Софус, който е пътувал, дали това не е страна, където може да се върти търговия. За нас би било отлично, защото мястото е на три дни път от остров Бурбон, днес много цивилизован, с колежи и пр. Там е по-подходящо от Копенхаген. Не мисля, че ти не би искала да дойдеш там при мен; ще мога да ви виждам всички от време на време, като същевременно наглеждам предприятието си. Но всичко това — заключава Гоген — засега е още твърде много в облаците.“

У Шапле, където той „вае повече душата, отколкото глината“^[16], Гоген придава на някои от керамичните си творби необикновени форми, моделира вази, чието странно изкуство се родее с изкуството на грънчарите инки. Перуанско детство, изгубена пролет! Той ще замине. „Това, което искам преди всичко, е да се махна от Париж, който е пустиня за бедняка.“ Той ще замине за слънчевите земи, където волната природа раздава щедро богатата си. „Не мога да продължавам това изнурително и размекващо съществуване и искам да опитам всичко, за да ми е чиста съвестта“. Тук здравето му се руши, той губи всякаква воля, докато там...

Едва пристигнал в Понт Авен, Гоген бе повикал Шуфенекер при себе си. Сега той увещава Лавал да го придружи при това пътуване. Така възторжено му хвали чудно лесния живот по екзотичните земи, че Лавал скоро се съгласява да го последва. По време на своите плавания Гоген, тогава втори лейтенант на „Чили“, бе слязъл срещу Панама на „почти необитавания, свободен и много плодороден“ остров Табога. Колко хубав беше този остров! Дните на туземните жители течаха в безгрижие под сянката на тамариндите. Там трябва да отиде той, докато се уреди окончателно работата в Мадагаскар. Щом като Хуан Урибе основава в Панама търговска фирма, добре, Гоген ще иде „да види дали Хуан не иска да има клон и на Мадагаскар“.

„Там можем да чакаме, тук — не“ — пише Лавал, вече напълно убеден, на приятеля си от Понт Авен — Пюигодо. Туберкулозният Лавал е крайно изтощен от тежката зима, която е прекарал. Но в Табога според Гоген „въздухът е много“ здрав, а за храна — риба и плодове, които не струват нищо. С една дума, казва Лавал, той и Гоген ще водят там, в Табога, „без тревоги за днешния и утрешния ден“, „най-разумния и здрав живот“. Пюигодо не би имал нищо против да замине с тях. „Ние често говорехме по този въпрос — му пише Лавал, — но това е мечта, която ще може да се осъществи едва по-късно.“

Гоген съобщава на Мете решението си; на 10 април той ще отплува от Сен Назер за Новия свят. „Искам да си възвърна... *енергията*, и заминавам за Панама да живея като *дивак*... Вземам със себе си боите и четките и ще се закаля отново далеч от всички хора. Аз пак ще страдам от отсъствието на семейството си, но вече няма да водя този просяшки живот, който ме отвращава.“ А междувременно работата в Мадагаскар ще се изясни. „Съдружниците“ му ще

поддържат връзка с него: „Господине — казали са му те, — днес хората от вашата закалка са рядкост и ние ще ги търсим, където и да се намират.“

Гоген моли Мете да „прибере отново“ Кловис. Освен това, не забравяйки нищо, ѝ изпраща пълномощно в случай, че почине чичо му Зизи от Орлеан — който е почти на седемдесет години. Дава ѝ наставленията си: „Парите, които ще получиш, са за децата. Мисля, че сега си твърде разумна, за да ги харчиш; колкото и малко да са, те са мощен лост, който ще оправи положението ни и ще ни помогне да се съберем отново.“

Последните писма на съпруга ѝ изпълват Мете със задоволство. Най-после Пол скланя да говори делово! Държана в течение на всичко от Мария — Гоген упреква жена си, че се „подвежда от престорено любезните“ писма на сестра му, — Мете предполага, че в Панама бившият борсов посредник ще почне по един или друг начин отново да печели много пари. Тя отново става нежна, споменава мимоходом, че „обичта на близките (й) не е успяла да замести обичта на съпруга (й)“.

„Днес казваш, че доста си се променила в добър смисъл — ѝ отговаря Гоген, — и бих искал да се надявам, че е така.“ Но той не може да не си спомня за миналото, за оня „удар, който са (му) нанесли“ в Дания — „удар, от който човек не се съвзема“. „Ако някой ден, след толкова много изпитания, аз успея, трябва да се съберем отново. Ще ми донесеш ли ти пъкъла в дома, вечни раздори? Любов ли ми обещаваш или омраза?... Знам, че в душата си ти си добра и донякъде благородна; затова се надявам на разума ти.“

Да, той трябва да се надява.

„Потеглям към приключението с цялото си имущество на гърба и без пари и ми е тежко, че не мога да ти пратя нищо. Всичките ми керамични работи остават за продан и съм дал нареждане да ти изпращат парите; надявам се, че скоро ще получиш нещо и че то ще ти позволи да дочакаш завръщането ми. Не задържам нищо за себе си и го правя от сърце. Не бива да ме кориш заради тези две години на безгрижие... Днес вече не изпитвам

никаква неприязън към теб — уверява той... — Целувам те хиляди пъти тъй нежно, както те и обичам.“

Мете се пита дали да не придружи мъжа си до Панама. Но би трябвало да се раздели с децата си, а и „обича твърде много (своя) дом“^[17]. В навечерието на това многообещаващо заминаване тя все пак не може, струва ѝ се, да не отиде и целуне Пол. В началото на април пристига ненадейно в Париж; ще прибере сама Кловис от пансиона, за да го отведе в Копенхаген.

Двамата съпрузи не са се виждали от петнадесет месеца. Гоген с радост се среща с жена си, но остава и донякъде разочарован. От времето в Копенхаген Мете за жалост не се е променила, забелязва той; все „същите прояви, които пречат на съвместния живот“. Въпреки това се старае да ѝ бъде приятен. Той не притежава почти нищо, но ако ѝ харесва нещо от това, което притежава, нека го вземе.

Мете не чака да я молят. След заминаването на Гоген тя подбира картини, рамки, книги, керамика и се връща в Копенхаген, натоварена с пакети.

[1] По-късно Гоген поместил текста на турския поет в своите спомени „*Avant et Apres*“, („Преди и след“). Съора проявил жив интерес към тези „предписания“. Той ги наричал „документът на Гоген“. Притежаваното от него копие бе намерено през 1950 г. от г-жа Жинет Кашен-Синяк, която можа да уточни името на същинския автор: Вехби Мохамед Зунбул Заде (у Гоген това име е станало Мани-Вехни-Зунбул-Зади); копиято на Съора бе публикувано в „*Les Lettres francaises*“ от 7 януари 1954 г. — Б.а. ↑

[2] Вж. „Животът на Мане“. — Б.а. ↑

[3] Основано две години преди това — в 1884 г. — Б.а. ↑

[4] Cambry, „*Voyage dans le Finistere (1798–1799)*“ — Камбри, „Пътуване из Финистер (1798–1799)“. — Б.а. ↑

[5] Може би Хуберт Фос. — Б.а. ↑

[6] Може би Пелен. — Б.а. ↑

[7] По А. С. Хертрик. — Б.а. ↑

[8] Относно първите стъпки на Бернар при Кормон вж. „Животът на Тулуз-Лотрек“. I, 3. — Б.а. ↑

[9] Gauguin, Notes sur Bernard (Гоген, Бележки за Бернар). — Б.а.

↑

[10] Тези епитети са употребени от самия Бернар. — Б.а. ↑

[11] Днес този пейзаж е в колекцията на г-жа Робер Льо Глуанек в Понт Авен. — Б.а. ↑

[12] По-късно, след като скъсал с Гоген, Бернар на няколко пъти припомнял това първо и студено запознанство, като обяснявал „лошия прием“ от страна на Гоген с „малкото възторг“, който той (Бернар) проявил към творбите на последния (нещо, което се опровергава от цитираното по-горе писмо), без да спомене нито веднъж за тогавашната си принадлежност към поантилизма, на което Гоген пък съвсем естествено набляга в своите Бележки за Бернар. Всъщност Бернар бил поантилист до края на 1886 г., когато изложил в Аниер няколко от платната си, работени в този маниер. Вярно е, че Бернар никога не е говорил охотно за своите поантилистични произведения. Повечето от тях са изчезнали. Тези, които са запазени, се ценят високо. — Б.а. ↑

[13] Гоген: писмо до „Le Soir“, поместено в този вестник на 23 април 1895 г. — Б.а. ↑

[14] Тази ваза се намира в Музея за изкуства и история в Брюксел. Нейното значение за художествената еволюция на Гоген е изтъкнато от Мерете Боделсен в „The Missing Link in Gauguin's Cloisonism“ (Липсващото звено в клоазонизма на Гоген). — Б.а. ↑

[15] Emile Bernard „Vincent Van Gogh“ в „A Emile Bernard, Lettres de Van Gogh, Gauguin etc.“ (Емил Бернар, „Винсент Ван Гог“, в „Писма на Ван Гог, Гоген и др.“ до Емил Бернар.). — Б.а. ↑

[16] Албер Орие. — Б.а. ↑

[17] Писмо на Мете до Ж.-Д. Дьо Монфред от 31 март 1905 г. — Б.а. ↑

II КОРАБЪТ ПРИЗРАК

*A la Martiniqu',
Martiniqu' (bis),
C'i ca qu'est chic! (bis)
Pas d'veston, de col, de pantalon
Simplement un tout petit cal'con...*
A la
Martinique!
(chanson de
Christine)^[1]

Седемдесет и пет километровият железен път през Панамския провлак, който свързва атлантическото пристанище Колон с пристанището на тихоокеанския бряг — Панама, минава през мрачната и плътна растителна маса на тропически лесове, удавени в дъждове. Лиани се вият около стеблата на кокосовите и банановите палми, между които растат дървовидни папрати. Реките влекат жълти води, в които се плъзгат каймани.

От средата на април на провлака е настъпил дъждовният сезон, който продължава до средата на декември. Изливат се безспир поройни дъждове, а температурата не спада — средно 32°. Нощем горещината почти не намалява.

След доста тежко пътуване — „лошо време, а пътниците от трета класа са наблъскани като овце в кошара, но най-после един мъж може да понесе това!“ — Гоген и Лавал слизат в Колон, като преди това корабът се е отбил в Гваделупа и Мартиника, „красива земя“, която ги е очаровала, „където животът е евтин, лек, а хората — приветливи!“ — казва Гоген.

Панама е по-малко привлекателна.

По времето, когато Гоген е пътувал на „Чили“, корабите е трябвало да заобикалят нос Хорн, за да преминат от Атлантическия в Тихия океан. Сега са се заели да съкратят този дълъг обиколен път. Една международна компания, основана през 1881 г. под председателството на французина Фердинан дьо Лесепс, си е поставя за задача да прокопае през провлака междуокеански канал. Десетина хиляди работници работят вече четири години там.

Строежът на канала е привлякъл множество хора от всички краища на света, комисионери, дюкянджии, дребни търговци. На провлака всичко се продава скъпо и прескъпо. За да отседнат в най-простия хотел в Панама, Гоген и Лавал трябва да плащат петнадесет франка на ден. Първа неприятност. Но негодите и несполуките се зареждат една след друга. Хуан Урибе очевидно няма никакво намерение да развива търговска дейност сред малгашите. „Моят тъпоумен зет има там магазин, който никак няма вид на процъфтяващ; дори сто су не му се откъснаха от сърцето, за да ни посрещне, с една дума, до немай-къде негодник. От яд взех, че му измъкнах един костюм за 35 франка, който струва 15 при амбулантните търговци.“

Остава остров Табога, за където Гоген и Лавал веднага заминават. Сред искрящия на яркото слънце залив островът действително изглежда такъв, какъвто Гоген го е виждал в мислите си. За жалост и той е „цивилизован“. Компанията по строежа на канала е построила там болница-почивен дом за своите служители. Туземните жители са научили вече цената на земята си.

„Откакто е прокаран каналът, тези идиоти колумбийци^[2] не искат да ти продадат и метър земя за по-малко от шест франка метъра. Почвата е съвсем необработена и все пак всичко вирее. Въпреки това е невъзможно да си построиш някъде колиба и да живееш от плодове, защото се нахвърлят върху тебе като крадец. Затова, че ходих по малка нужда в една воняща яма, пълна със строшени бутилки и изпражнения, ме разкарваха половин час из цяла Панама, воден от двама жандарми, и накрая ме заставиха да платя един пиастър. Няма как да кажеш «не». Щеше ми се да запратя нещо по жандарма, но

тук правосъдието пипа бързо: вървят на пет крачки от тебе и мръднеш ли, ти пращат куршум в главата. Няма що, глупостта е сторена и трябва да се поправи.“

И за да се поправи, има само един изход: да заминат за Мартиника. „Ето къде се живее хубаво — пише Гоген на Мете. — Ако можех да намеря във Франция купувач на картини поне за осем хиляди франка, бихме могли да живеем цялото семейство най-щастливо и дори мисля, че ти би могла да даваш уроци. Хората са тъй приветливи и весели!“

За да намерят средства за това ново пътуване, Гоген и Лавал се връщат в Колон. Лавал ще рисува там портрети. „Много добре се плащат тук — казва Гоген, — по петстотин франка, а клиенти колкото искаш (няма конкуренция).“ Само че тия портрети трябва да се рисуват „по особен и много лош начин“. Самият Гоген не може се съгласи на такова нещо и предпочита да се наеме като изкопчия на строежа на канала.

Колон не е място особено привлекателно за пребиваване. Преди две години, по време на една революция, почти всички къщи са били опожарени. Виждат се само жалки, мръсни бараки, стърчащи сред купища нечистотии и големи локви тинеста вода, от които се разнасят зловония. Тинята гъмжи от плъхове, червени раци на сини петна и змии, дошли от манглиевия лес, който започва току зад последната къща.

Сутрин Гоген отива на работа в пет и половина часа и върти кирката до шест вечерта. Изнурителен е трудът в тази тежка, задушна атмосфера, която е толкова наситена с влага, че само за няколко часа парче кожа се покрива с плесен. Нощта носи твърде несигурна отмора; комарите не оставят на мира спящите.

Казват — и е вярно, — че всеки метър на железопътната линия от Колон до Панама, построена преди тридесет години, е струвал един човешки живот. Същото се отнася и за канала. Жълтата треска, блатните трески, дизентерията нанасят страхотни поражения сред работниците и инженерите. Една трета от работещите вече са станали тяхна жертва. Опасността от епидемии е толкова голяма, че капитаните на кораби забраняват на екипажите си да слизат в Колон.

Гоген се мъчи да се самоуспокоява. „Смъртността не е тъй страшна, както се говори в Европа. Негрите, които вършат черната работа, умират девет на дванадесет, но другите — само наполовина.“ И все пак жълтата треска скоро поваля на легло Лавал. Драматични дни. В пристъп на буйство Лавал прави опит да се самоубие. Гоген трябва да бди над него, като го лекува както може с хомеопатични средства. Сам той чувства, че губи сили, „отровен от блатните миазми на канала“, но стиска зъби. Да издържи два месеца и ще има достатъчно пари — като изкопчия получава сто и петдесет пиастри^[3] на месец, — за да заминат с Лавал за Мартиника. Поради настъпилите обстоятелства обаче той не ще може да изпълни това си безспорно не твърде разумно намерение. Строителството на канала напредва много по-бавно, отколкото е било предвидено. Компанията пуска подписка след подписка за заеми, но капиталовложителите започват да се въздържат. Последната емисия на акции е останала непокрита. Париж нарежда да се преустановят известни работи по строежа. Уволняват работници. Гоген е един от първите, засегнати от тази мярка.

Той тутакси взема решение и напуска Колон заедно с Лавал на първия кораб за Мартиника. Двамата приятели нямат вече никакви пари. Още с пристигането си в Сен Пиер, на самия кей, те продават на търг часовниците си и се настаняват в една „колиба за негри“ край морския бряг, на два километра от града.

„Истински рай в сравнение с провлака! — възкликва Гоген. — И така, всичко е добре, щом свършва добре.“

* * *

Да, както пише Лавал на Пюигодо, „да имаше само малко повече монети, щеше да бъде истински рай“.

Пред колибата на Гоген и Лавал се простира пясъчен плаж с кокосови палми по края, чиито стебла се открояват на фона на индиговосиньото море. Горещо е, но не прекомерно, с приятни промеждутъци на прохлада.

Колибата се намира в голяма плантация, засадена с бананови дървета и палми. Цял ден сноват нагоре-надолу цветнокожи, които приказват или пеят. Жените крепят на главите си големи товари.

Загърнати в пъстроцветни тъкани, те пристъпват с хармонична мудност, люлеейки бедра, и нито за миг не спират да бърбят.

„Не мисли, че е еднообразно, напротив, разнообразието е голямо! — пише Гоген на Мете. — Не мога да ти опиша възторга си от живота във френските колонии — продължава той, — и съм сигурен, че ще бъде същото и с теб... Твърдо се надявам, че ще те видя тук някой ден заедно с децата; не надавай вик, в Мартиника има колежи, а белите са глезени като бели косове.“

Той разказва на жена си, че някаква чернокожа на шестнадесет години — „красива, бога ми!“ — му дала разпукната индийска круша, която притискала до гърдите си. Един мулат го осведомил, че това било любовен знак, че плодът бил „омагьосан“. „Уверявам те, че тук бял мъж трудно може да се опази чист, защо не липсват Потифарови жени...“ Но — добавя той — „можеш да бъдеш спокойна за моята добродетел“.

Колко жалко наистина, че не разполага с малък капитал, например с наследството на чичото от Орлеан! „Животът тук би бил без пари, ако си собственик.“ Една плантация, купена за тридесет хиляди франка, носи осем до десет хиляди на година; а „цялата работа е да се надзирават неколцина негри при прибирането на плодовете и зеленчуците, без земята въобще да се обработва“. Всъщност дон Пио, ако не се смятат главоболията, които са му създавали неговите амбиции, не е правил нищо повече...

След два месеца Гоген и Лавал ще останат „без пукната пара“: „това е единствената черна точка на хоризонта“. Но защо да се поддават на такива подтискащи мисли? На този бряг, сред тия тъмнокожи тела, сред ярките багри на тази природа мълчаливият художник е обладан от чувство на радост, което никога и никъде не е изпитвал досега. Тук една част от него, най-съкровената, се чувства удовлетворена. Защо да помрачава това щастие? Може би от Франция ще дойдат малко пари. Преди да напусне Париж, Гоген е оставил няколко платна при Портие, дребен търговец на картини на улица

Льопик. „Ако Портие е имал достатъчно ум да продаде нещо от моите работи, пратете ми веднага парите!“ — пише той на Шуф.

Гоген започва да рисува и да живописва. Екзотичната природа, животът на местните жители му се струват неизчерпаемо богати. У него те не само задоволяват човека, но въодушевяват и живописеца. Като отглас от разговорите му с Гоген Лавал пише на Пюигодо: „Туземците предлагат най-безкрайно живописните сюжети, които бихме могли да си пожелаем. Тук могат да наблюдават и да творят по един съвършено неутъпкан път няколко поколения художници.“

Но колко малко пригодни са рецептите на импресионизма, набраздените мазки, да предадат блясъка, контрастите, ярките тонове на мартиниканския пейзаж! Гоген трябва да насища боите си, да гради с по-рязък замах платната си, да подчертава със смела арабеска ритъма на композицията. Този опит е решаващ, той е предвестник на нови завоевания. Гоген се отърсва от миналото си. Тук, под палмите, той намира не само своята човешка правда, но и правдата на твореца, средствата, за да постигне онова, което нарича „самобитната красота, единствено човечната“.

Но Гоген не е работил безнаказано на Панамския канал. Откакто е дошъл в Мартиника, силите му отпадат от ден на ден. Един месец след пристигането си, през втората половина на юли, той рухва. Страда от стомах и черен дроб. Заболява от дизентерия. Не след дълго е вече „смъртно болен“.

Три-четири седмици наред лежи на сламеника от морска трева, раздиран от жестоки болки в стомаха, крещи и се мята в унес. След като преминава острата криза, се съвзема много бавно. Болестта го е изтощила напълно. Главата му се „носи“, вие му се свят, той се олюлява и зъзне с обляно в пот тяло. Измършавял е ужасно, вече е — казва той — само „скелет“. Колкото и малко да хапне, черният дроб му причинява мъчителни страдания. Това ново изпитание го обезсърчава. „Сякаш откакто напуснах Копенхаген — пише той на Мете, — всичко се сгромолясва върху мен; пък и така трябва да бъде, нищо добро не излиза, когато семейството е разделено.“

Лекарят, който го лекува, го съветва да се прибере час по-скоро във Франция; в противен случай ще остане „завинаги болен от черен дроб и от треска“. Но как да стори това? Лекарствата, посещенията на

лекаря са подяли значително малкото спестявания на двамата приятели.

Гоген отправя отчаяна молба към Шуфенекер.

„Умолявам Ви, направете невъзможното, за да ми изпратите незабавно двеста и петдесет до триста франка. Продавайте картините ми по четиридесет, петдесет франка, продайте на безценица всичко, каквото имам, но трябва да ме измъкнете от това място, иначе ще пукна тук като пес! Нервите ми са в такова състояние, че всички тия тревоги не ми дават да се съвзема. Краката ми не ме носят. Хайде, Шуф, направете нещо!“

Всичките му надежди са отправени отново към Франция: някой е писал на Лавал, че „един господин“ бил възхитен от Гогеновата керамика.

„Той бил склонен, както изглежда, да ме кредитира с двадесет или двадесет и пет хиляди франка, за да стана съдружник на Шапле — пише Гоген на Шуф. — При тези условия ще създадем чудесно предприятие и всекидневният хляб ще бъде осигурен, скромно, но осигурен. Освен това бъдещето би могло да ни донесе нещо добро. При тези условия трябва да се върна... Имам чувството — завършва той, — че керамиката ще ми помогне да се съвзема, а освен това имам и живописиста си.“

Трябва обаче да мине цял месец, докато дойде отговор от Франция. За щастие Гоген получава междувременно петдесет и шест франка от Шуф^[4]. Към края на август започва отново да рисува. „Въпреки физическата ми слабост никога моята живопис не е би тъй светла, тъй ясна; просто пълна с фантазия“ — пише доволен той. Това, което ще донесе във Франция, ще бъде „както трябва“; нарисувал е

вече, както казва, „дванадесетина платна, от които четири с фигури, доста по-добри от времето в Понт Авен“^[5].

От Панама, от Колон и от Сен Пиер Гоген не е престанал да пише редовно на жена си. Ала напразно очаква той всяка поща от Европа; от Копенхаген не идва никакво писмо. „Какво става там? Болен ли е някой?“ След едно-две „сърдечни“ писма, изпратени непосредствено след срещата в Париж, Мете е замлъкнала. И минават седмици, месеци, без тя да наруши това мълчание, което сега, при всяко идване на пощата, отново „поболява“ Гоген. „Всичките ми нощи минават в безсъние заради това. Ако жена ми умреше този момент, щях добре да се подреда пред децата си.“ Но Гоген долавя, че не болест е причината Мете да не пише:

„Въобразявахме си, че в Панама човек трябва само да се наведе, за да рине златото с лопата — пише й през октомври той; — после изведнъж се озовавам в Мартиника, настроението се променя, лицата се удължават... Безполезно е да ти разказвам за целия ужас на глада, който търпя в този момент, то навярно би ти доставило удоволствие... От всички злини, които си ми сторила, най-тежко е мълчанието.“

Отпаднал физически и духом, Гоген не може повече да издържа. Парите, за които е помолил Шуф, не идват. Прави постъпки да го репатрират — напразно. И все пак трябва да се върне във Франция! „На всяка цена!“ Предлага на капитана на един платноход да го вземе като матрос. Капитанът се съгласява и най-после Гоген напуска Мартиника, където Лавал ще остане още известно време.

* * *

Влезе ли човек през портата на улица Булар 29, струва му се, че се е озовал някъде извън Париж. От двете страни на една централна алея се редят малки къщурки сред градинки.

В една от тези вилички отдясно живее Шуфенекер с жена си и двете си деца. Там той посреща и настанява Гоген, когато приятелят му пристига в Париж през втората половина на ноември 1887 година.

От 14-и насам вали сняг. Гоген чувства осезателно разликата между зимното време тук и слънчевите дни на Антилите. Въздухът на Атлантическия океан го е освежил, но той все още страда от болки в стомаха, понякога „нетърпими“. Лошото здраве, съвсем разклатеното му материално положение, дълговете му към Шуф, към пансиона, където бе настанил Кловис — не го предразполагат към оптимизъм. Тъй като Шапле е преместил ателието си в Шоази-льо-Роа, керамичното предприятие, на което е разчитал, няма да се осъществи. „Още една работа, която ми се изплъзва!“

Един приятел на Шуфенекер, Жорж-Даниел дьо Монфред, работил някога заедно с него в ателието на Колароси, се запознава на улица Булар с Гоген, който му прави доста неблагоприятно впечатление.

„Надменният му вид — ще пише по-късно той, — очите му, които ви фиксират, едновременно недоверчиви, загадъчни и изпитателни, устата със свитите в непроницаемо мълчание устни не привличаха. После, идеите му върху изкуството, изказвани с малко думи, ми се виждаха парадоксални... И най-сетне творбите, които видях, ми се сториха объркващи.“

1887 година е твърде неспокойна в политическо отношение. Привържениците на Буланже, „генерал Реванш“, са в брожение, а в Германия канцлерът Бисмарк заема заплашителна поза.

„Работите в Париж вървят все по-зле и по-зле — пише Гоген на Мете. — Всички гледат на войната като на единствен изход от положението. И тя неминуемо ще дойде някой ден; в този ден ще опустеят много места и това ще бъде по-удобно за нас останалите.“

Почти цинично пожелание на един угнетен човек.

Той приема обясненията на Мете за дългото ѝ мълчание; тя твърди, че не знаела адреса му в Сен Пиер — въпреки че ѝ го е писал почти във всяко свое писмо. „Не губи смелост — пише ѝ той. — И двамата имаме нужда от нея.“ Един ден, разхождайки се в градинката на Шуф, той намира парче ламарина на земята и изрязва с ножа си един пандантив за жена си.

В началото на декември продава една от керамиките си за сто и петдесет франка и ѝ изпраща сто франка. Гоген съзира светлинка. Докато е бил в Мартиника, Ван Гог е продължил да обсъжда с брат си Тео възможностите да се подпомагат художниците в борбата им. Въпреки че политическите събития не са много благоприятни за търговията с художествени произведения, Тео е започнал да купува картини от приятелите на Винсент. „Малко по малко той ще накара клиентелата си да почне да ни смисла... — казва Гоген. — Макар че е много трудно, възможно е някой ден да заема мястото, което заслужавам.“

Платната му от Мартиника силно са поразили Ван Гог, който открива в тях, както във всичко, което създава приятелят му, „нещо нежно, покрусено, изумително“. „Неговите негърки са висша поезия“ — заявява той. Тео скоро се присъединява към възхищението на брат си.

Един неделен ден той отива на улица Булар, разглежда платната на Гоген и отделя едно, после второ, накрая трето. Брои на художника деветстотин франка^[6]. Гоген сияе.

„Моля те — пише той на Мете, — не вдигай ръце от всичко и направи всички усилия, за да изтърпиш още една година... Зная добре, че вие няма да повярвате в мен, докато не почна да продавам редовно... Зная добре, че тази проклета живопис е твоята мъка, но щом като веднъж злото е сторено, трябва да се примирим и да се помъчим да извлечем от него някаква изгода за бъдещето.“ Той от своя страна също ще „направи върховно усилие“: след като плати най-неотложните си дългове, с няколкото стотин франка, които ще му останат, ще отиде отново в Понт Авен, за да работи там усилено седем-осем месеца. Той знае, че Мари-Жан Глоанек ще му отпусне дългосрочен кредит; при нея ще може да изчака докато Тео продаде няколко негови картини.

Гоген тържествува пред Мете. Една малка изложба на негови творби — картини и керамика, — която Тео урежда през декември в галерията на Монмартър, не вдига много голям шум, но възбужда оживени разисквания сред малобройната публика на познавачите, които създават име на художниците. Сред тази публика няма никой, който, все едно дали го критикува или хвали, да не признава оригиналността на творбите му от Мартиника. Ето го вече „на път да стане известен“. Изпълнен с вяра в способностите на Тео, той е вече сигурен, че ще спечели започнатата игра. Блянът му не го е излъгал.

„Има две класи в обществото — пише той на Мете, — една, която притежава по рождение капитал, позволяващ на човека да бъде рентиер, чиновник на висок пост или самостоятелен търговец. А от какво да живее другата класа без капитал? От плодовете на своя труд. При едните дългото постоянство в поведението (администрация или търговия) води до повече или по-малко посредствени резултати. При другите предприемчивият дух (изкуство и литература) си създава, макар и много бавно, независимо и продуктивно положение. От какво децата в семейството на един художник страдат повече, отколкото децата на един чиновник? Кои чиновници не са принудени да теглят от немотията (поне за известно време)?

А коя е най-прекрасната част от живия народ, която оплодява, осъществява напредъка, обогатява страната? Човекът на изкуството? Ти не обичаш изкуството; какво обичаш тогава? Парите. А когато художникът печели, вие сте за изкуството. В играта има и печалба, има и загуба, и вие не бива да споделяте радостта, щом не споделяте мъката. Защо давате образование на децата си, щом това е настояща мъка с оглед на нещо несигурно?...

Веднага щом Мете научава за направената от Тео откупка и как мъжът ѝ смята да употреби малката сума, с която се е сдобил, тя му пише, опитвайки се да го разубеди да не ходи в Бретан: мисли ли той, че през зимата Понт Авен ще се отрази добре на здравето му? Няма ли

да стори по-добре да дойде в Дания, при жена си, през сезона на морските бани? Събрала няколко рисунки на Алина и другите деца, Мете ги изпраща на Пол. Ала Гоген не променя намерението си.

„Идеята ти (...) е лоша във всяко отношение — й отговаря без заобикалки той. — Първо, с парите за път мога да преживея три месеца в Бретан. Второ, работата, която ще свърша там, смущаван от децата, няма да се равнява на работата ми тук. Освен това нямам летни дрехи, което в една буржоазна страна е позор. Трето, от разстояние ние с теб кажи-речи се разбираме, но там ще започнат същите ядове, разправии и пр. А какво ще каже семейството ти? Та помисли, че така би могла да имаш още едно дете!

Четвърто, и това е последната причина — добавя той с по-остър тон, — откакто заминах, за да запазя душевните си сили, аз малко по малко затворих чувствителното си сърце. Всичко там е приспано и за мен би било опасно да видя край себе си децата, щом ще замина след това отново.“

Безчувственият се страхува от разкъсващата болка на раздялата. И безчувственият завършва писмото си с глава, зареяна в мъглата на своите блянове:

„Не бива да забравяш, че у мен има две природи: индианецът и чувствителният. Чувствителният го няма вече и затова индианецът може да върви право и неотклонно по пътя си.“

На бреговете на Карибско море Гоген се е припознал за син на великия Инка. В жилите му тече легендарна кръв. Той е художникът с профил на индиански вожд — той е Гоген Дивака.

Ван Гог също възнамерява да напусне скоро Париж. Откакто е дошъл тук, вече близо две години, той живее в постоянна свръх-възбуда. Чувствува се изтощен, има нужда от покой, от редовен живот. Гоген го кани да отиде заедно с него в Понт Авен. Но Ван Гог, привлечен от южната светлина, от онова, което той, възторженият поклонник на щампите на Хокусаи и Хирошиге, нарича „Япония“, иска да се оттегли „някъде на Юг“.

И така Гоген ще отиде сам в Бретан. Той заминава един четвъртък през февруари 1888 година^[7].

* * *

Над Понт Авен се лее студен зимен дъжд.

В странноприемницата на Глоанек, където по това време има малко гости, Гоген живее в почти пълно уединение. Отново измъчван от дизентерията, той трябва да прекарва на легло по три дни от всеки шест.

Все пак, преди да дойде краят на февруари, започва четири платна. Щом може да се вдигне от леглото и да работи, той се отдава „на безмълвно съзерцание на природата“. Сега, когато Бретан му е позната, когато от ден на ден прониква все по-дълбоко в „характера на хората и земята“ — „нещо съществено, казва той, за да се твори добра живопис“, — той по-ясно разбира защо тъй властно го покоряват полята и песъчливите брегове на Корнуай. На Антилите е открил нишката на своята съдба; а Бретан, тази най-крайна точка на западния свят, която, обърната с лице към океана — „бащата на всички неща“ — живее вън от времето, запазена и сякаш откъсната от всичко и почти не е Европа — тази Бретан е мъничка част от неговата изгубена родина. Там изпитва нещо, което никога не е могъл да почувствува в Париж. „Вие сте парижко чедо — пише той на Шуфенекер. — А на мен ми дай полето! Обичам Бретан: тук намирам дивото, първичното. Когато дървените ми обувки отекуват по гранатната земя, аз дочувам глухия, тъмен и могъщ тон, който търся в живописиста.“

Но Бретан няма яркия блясък на Мартиника и урокът от островите тук е трудно приложим. Гоген се връща отново към старата си техника.

Впрочем лошото време и болестта, която само от време на време го оставя на мира — черният му дроб е възпален от жлъчката, — му пречат да работи тъй, както би желал. Пролетта не е по-мека от зимата. Вали дъжд и град; невъзможно е да се рисува на открито. Невъзможно е също така да се рисува вътре по модели: Гоген няма пари, за да им плаща. Защото само след няколко седмици отново го наляга безпаричие. Още през март той пита Ван Гог — който към края на февруари е заминал за Южна Франция и се е установил в Арл — дали случайно Тео не е продал „нещо“ от него; изявява готовност да „намали още цената на картините си“.

Самотата тежи на Гоген. „Няма с кого да разменя една дума.“ В Понт Авен идват и други художници, но те са академици, „черни живописци“, с които той не благоволява да общува — като Гюстав дьо Мопасан, бащата на писателя, шестдесет и две годишен любител-художник с посредствен талант, който гръмогласно дрънка в рели-некипели на общата маса в столовата. Лавал е още в Мартиника и ще се завърне във Франция едва към средата на юни.

Ако самотата тежи на Гоген, още по-тежко я понася Ван Гог в Арл. Тео, който е получил неотдавна малко наследство, възнамерява да подпомогне Гоген. Защо Гоген не дойде в Прованс? — пита Винсент. „Знаеш, че винаги ми се е струвало идиотско, дето художниците живеят сами.“ Той е наел една малка къща, която лека-полека се е заел да обзаведе; Гоген ще живее там заедно с него, ще си готвят сами и разноските им ще се намалят до минимум. Всеки би имал полза от тази комбинация. За да осигури препитанието на двамата художници, не ще бъде нужно Тео да увеличи много месечната издръжка, която сега плаща на брат си. В замяна на гостоприемството си той ще получава от Гоген всеки месец по една картина. А самият Гоген ще се избави от грижата за утрешния ден. И това ще бъде началото на една художническа колония — на Ателието на Юга. По-късно и други художници, например Бернар, ще се присъединят към тях.

През първите дни на юни Тео съобщава това предложение на Гоген, като му изпраща петдесет франка. Гоген е съгласен да отиде в Арл, но не проявява такова нетърпение, каквото е очаквал Ван Гог. Преди всичко той не може да напусне Понт Авен, преди да уреди дълговете си към Мари-Жан Глоанек и към лекаря, който го лекува. Освен това съзира възможност да се основе някакво гигантско

предприятие, търговско сдружение на банкери и художници, чието художествено ръководство впрочем ще бъде поверено на Тео; на търговеца той пише, че се надява да намери капиталовложители, които да внесат шестстотин хиляди франка. Ван Гог надига врява от Арл; той е смятал, че Гоген ще пристигне веднага. „Не бих се учудил, ако тази надежда се окаже *фата моргана*, мираж на изпадналия в безпаричие. Колкото повече закъсваш особено когато си болен, — толкова повече ти се привиждат подобни възможности. Та в този проект виждам най-вече още едно доказателство, че той се измъчва до смърт и че най-доброто би било да го отървем от грижите колкото се може по-скоро.“ А дълговете, за които говори Гоген? Е добре, нека той остави „дълга си висящ и да заложи картини, а ако хората не се съгласят на това, да остави дълга си висящ, без да залага картини. И аз бях принуден да сторя същото, за да дойда в Париж, и въпреки че загубих много нещо, то в такива случаи не може да се постъпи другояче, и е по-добре да се върви напред, отколкото да се тъпче на едно място.“

Топлият юни тутакси ободрява Гоген. Сега той рисува по-уверен в себе си, отколкото в началото. И той като Ван Гог се възхищава от японците, които познава по-отдавна от него. Дега и Бракмон са подхранвали у него култа към тия майстори на гравюрата. За японците мисли той, когато рисува, за техния стремителен и отчетлив рисунък, за плоските им багрени петна, за силно декоративното въздействие на техните „крепони“. Рисува голи тела. „Последната картина — пише на 8 юли той на Шуф — представлява боричкане на две момчета край реката, съвсем японска, нарисувана от един дивак от Перу. Много леко нахвърляна — зелена морава, а горната част — бяла.“ Гоген вижда вече ясно пътя си — хвърлен е мостът между Мартиника и Бретан. „Сивото не съществува — казва той. — Всеки предмет си има ясно определена форма и цвят с точни очертания. Задачата на художника е да ги види.“

Така говори той на Ернест Понтие дьо Шамаяр. Към средата на юни, присъствавайки на една разпродажба в замъка Енан, недалеч от Понт Авен, се е запознал с този адвокат от Шатолен. Адвокатът е дребен земевладелец, който живее в имението Мескеон, близо до Дуарньоне, и произхожда от семейство на знатни бретонци; брат му Анри, адвокат от Кенпер, неотдавна е бил избран за кмет на Трегьонк, малко селище на осем-девет километра от Понт Авен. Ернест пък не

храни никакви политически амбиции. Захласнат по поезията и изкуството, от известно време той рисува като любител. Срещата с Гоген ще преобрази живота му. „Адвокат ли? Та вие се подигравате с хората! Вие сте художник; зарежете съдебните си дела!“ — му казва Гоген. Оттогава Шамаяр не се отделя от него.

„Започнах с един ученик, който ще върви добре; дружината расте“ — пише Гоген на Шуф. Междувременно в Понт Авен пристига Лавал, а и един новодошъл — Анри Море, спокоен, разумен, скромен нормандец със сини очи и снага на викинг, който се присъединява към групата на Гоген. Море живее у Керлюан, началника на пристанището, Шамаяр — при чиновничката от пощата, която му е леля. Те се хранят обаче заедно с Гоген, Лавал и един-двама „импресионисти“ в пансиона на Глоанек.

За групата там е отредена отделна малка стая. Отношенията им с „черните живописци“ от голямата столова са обтегнати. И от едната, и от другата страна се подхвърлят подигравки и обиди. Споровете, които избухват между тях, често стигат до кавга. Гюстав дьо Мопасан отправя кресливи заплахи. На една от Гогеновите рисунки неизвестна ръка е написала: „Филиал на Шарантон.“

Явно е, че Гоген държи да играе ролята на водач; той не крие стремежа си да вербува последователи. Обича да заповядва, да съветва, а съветът е друга форма на заповедта; обича да упражнява над другите тази върховна власт, каквато е властта на духа — върховна наслада! Но от групата, над която властвува, той получава и човешка топлина. Благодарение на нея той скъсва със самотата на „гонения“ човек, прокуден от своя дом. Превъзходството, което всички му признават, е за него отплата за проваления му брачен живот. „Упрекваш ме — пише той на Мете, — че дълго време не съм ти отговорил. Да отговоря на какво?... След изпитанието, преживяно в Панама, редките ти писма станаха ледени и един човек, който видя едно от тях напоследък (те могат да се показват като търговски писма, без това да е недискретно), виждайки как завършват, ми каза: А къде са поздравите?“

И като говори на Мете за „симпатията“, за „възхищението“, с които се отнасят към него, той злъчно отприщва дълго преглъщания гняв: „На 7 юни навърших четиридесет години, но в това отношение не съм получил досега и една десета част от собственото си семейство.“ Когато утре ще предложи на Шуфенекер коженото си

палто, спомен от някогашното охолство, той ще му каже, че „не иска вече елегантност“: „Уважението, което човек придобива към себе си, и оправданото чувство за собствена сила са единствената утеха на този свят. Ренти! В края на краищата повечето говеда имат ренти.“

В началото на август пристига в Понт Авен и Емил Бернар, който е прекарал три месеца в Сен Бриак. Ново попълнение на групата. Гоген бърза да му направи място в малката столова на пансиона Глоанек. Заедно с Море и Бернар се установява на квартира у Керлюан.

От времето на запознаването си в Понт Авен Гоген и Бернар са се виждали няколко пъти, но невинаги са се разбирали помежду си^[8]. Бернар не е забравил колко недружелюбно го бе приел тъкмо тук преди две години по-възрастният му колега. Днес обаче Гоген е съвсем другояче разположен. А и Бернар също. „О, много добре правиш, дете се сещаш за Гоген!“ — му е писал Ван Гог през май, след като Бернар е видял мартиниканските картини, взети от Тео^[9].

Откакто е изоставил поантилизма, младият художник се е приближил много до вкусовете на Гоген. Ван Гог го е научил да обича японските щампи и сега Бернар ги изучава заедно с приятеля си Анкетен. През февруари Анкетен е изложил при групата на „Двадесетте“ в Брюксел няколко свои творби, а неговият съученик Едуар Дюжарден го е миропомазал през март в „La revue independante“ за водач на нова живописна школа — „клоазонизъм“, наречена така поради резките очертания, които обграждат върху платното отделните предмети, нанесени като ярки багрени петна.

„Исходната точка — пише Дюжарден в статията си — е символичното схващане за изкуството... Силуетът е достатъчен да предаде едно лице; пренебрегвайки всякаква фотография със или без ретуш, живописецът ще се стреми само да скрепи с възможно най-малък брой характерни линии и цветове съкровената правда, същината на предмета, който изобразява.“

Сама по себе си тази теория не е чак толкова оригинална. Извлечена от японските щампи, тя би могла също така да се позове на

популярните гравюри или на символичното във висша степен изкуство на витражите. Дори в живописта преди доста време майсторът на предишното поколение, Едуар Мане, също поклонник на японците, е използвал резкия контур и плоските багрени петна — достатъчно е да посочат „Олимпия“ и „Флейтист“. Впрочем до същите изводи стига и Ван Гог от изучаването на „крепоните“:

„Ако видя в зелен парк с розови пътеки — е писал напоследък той на Бернар от Арл — някакъв облечен в черно господин, миров съдия по професия, четящ «L’Intransigent», а над него и парка небе в обикновено кобалтовосиньо — защо да не нарисувам въпросния миров съдия с обикновена костна черна, а «L’Intransigent» — с обикновена, съвсем сурова бяла? Защото японецът пренебрегва отражението и полага плоските петна едно до друго, като скрепява с характерни щрихи движенията и формите.“

Именно това е определението на клоазонизма.

В последна сметка теориите придобиват значение само като се свържат с хората, които ги прилагат. За да бъдат живи, те трябва да отговарят на вътрешна потребност. Не е оригинален онзи, който се мъчи да бъде оригинален. Произволните теории са теории мъртви. Не по-малко разностранен в интересите си от Бернар и подобно на него минал през импресионизма и поантилизма, Анкетен ще се отрече почти веднага от своя клоазонизъм, за да се впусне в други опити, все тъй външни и поради това обречени на провал.^[10] Съвършено различно е отношението на Гоген към клоазонизма, за който му говори Бернар: всичките негови търсения са водели към тази цел. Това, което му казва Бернар, хвърля светлина върху собствените му тежнения; той изведнъж разбира смисъла на своите опити, съзира неясната досега цел, към която се е домогвал пипнешком, с колебания и разочарования.

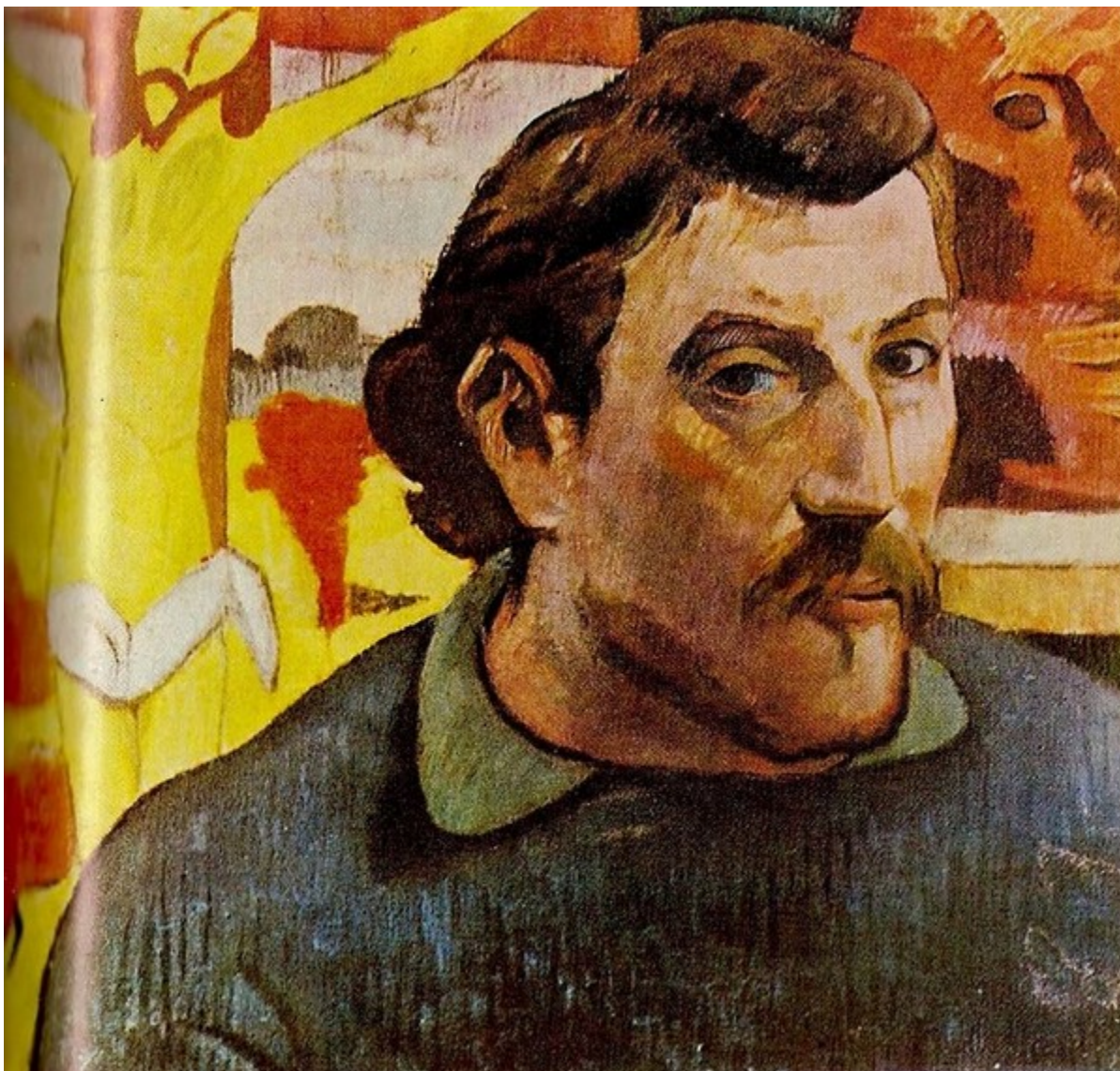
Макар и твърде малко склонен към тази игра на идеи, Гоген слуша с голямо внимание двадесетгодишния хлапак, този непоправим жонгльор с думи и понятия, комуто никога не липсват доводи и който словоохотливо развива доктрината на клоазонизма, като се позовава на

историята на изкуствата, на немските и италианските примитиви, на готиката и на Египет, на философията и теологията, на поезията на символистите, въстанали срещу натурализма на Зола, та дори цитира свети Дионисий Ареопагит: „Идеята е формата на нещата във от тези неща.“^[11]

„Ето един, който не си поплюва много!“ — възкликва Гоген. Гоген рисува с нова жар.

„Последните ми работи вървят добре — пише той на Шуф — и мисля, че ще откриете в тях една особена нотка или по-скоро потвърждение на предишните ми търсения, синтез на формата и на цвета... Един съвет: не копирайте прекалено много от натура. Изкуството е абстракция, извличайте я от природата, като я съзерцавате, и мислете повече за творчеството, отколкото за резултата; единственият начин да се въздигнем към Бога е да правим като нашия божествен учител, да творим... Тук — добавя той — всички американци беснеят против импресионистите. Бях принуден да ги заплаша с пердах и сега имаме мир.“

Като вижда, че го гледат с добро око, Бернар се приобщава към групата на Гоген. Никой не се намесва по-разпалено от него в споровете с „черните живописци“. Майка му и седемнадесетгодишната му сестра Мадлен са дошли при него в Понт Авен. Мадлен боготвори своя брат. Обладана от малко екзалтиран и отвлечен идеализъм^[12], тя напълно споделя неговите „блянове по красотата“, подкрепя го пред родителите им, насърчава го с всеотдайното си възхищение. Тя също се храни в малката столова на странноприемницата, следи с увлечение споровете и шумно одобрява словесните победи на „импресионистите“ над академиците. Тя става нещо като „муза“ на групата. Гоген я нарича „мила сестро“.

Автопортрет с „Жълтия Христос“. Около 1890. Париж, частна колекция.

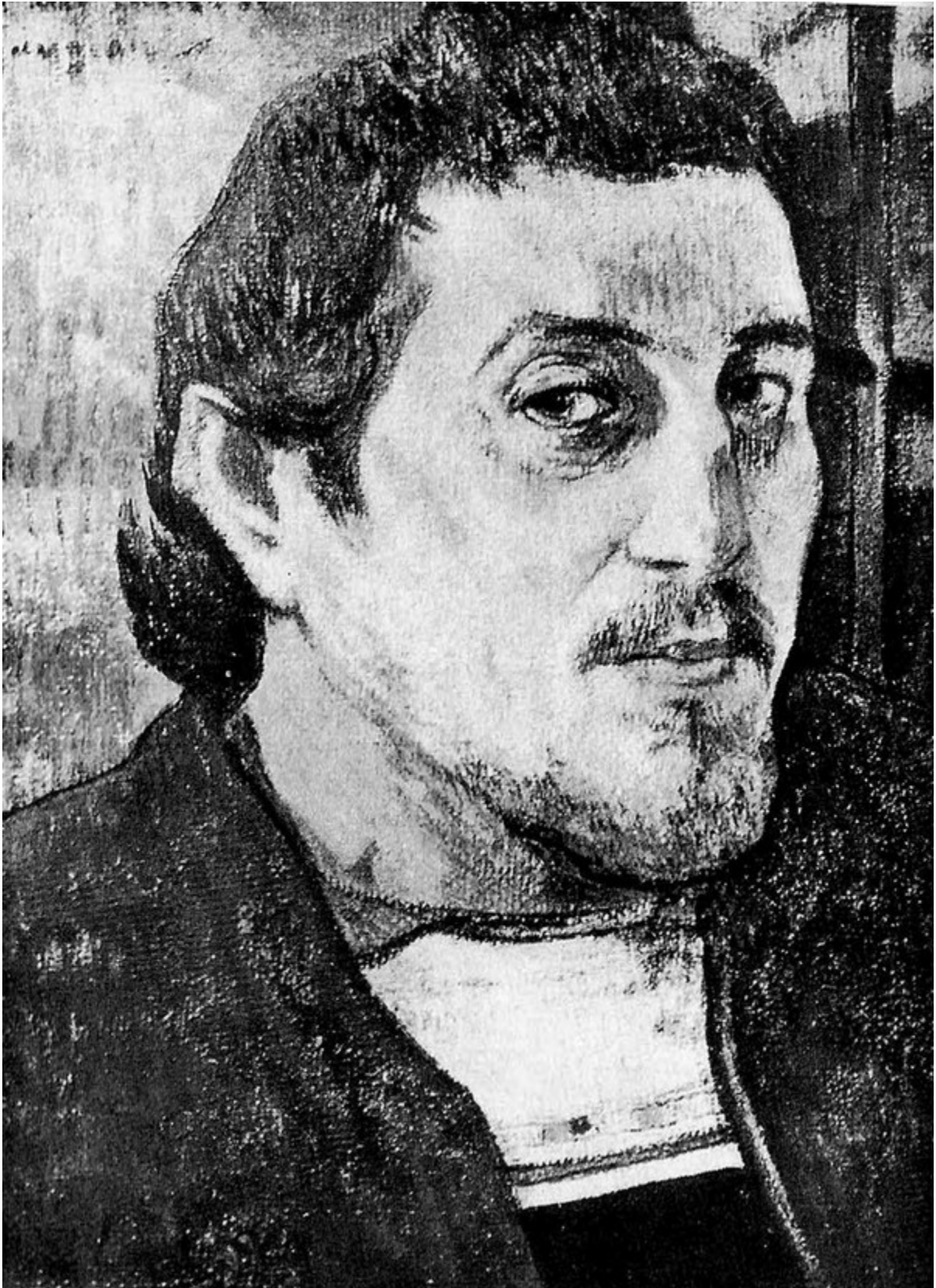
За рождения ден на Мари-Жан Глоанек, 15 август, Гоген намисля да окачи в голямата столова на пансиона един натюрморт. Щом научава това, Гюстав дьо Мопасан кипва. Той никога няма да се съгласи това платно на Гоген да мърси стените; по-скоро сам ще напусне пансиона. Гоген измисля една хитрост; подписва платното „Мадлен Б.“ — и с това е казано всичко. Подаръкът за Мари-Жан Глоанек е същевременно и израз на уважение към Мадлен Бернар.

Младото момиче позира с готовност. Гоген и Бернар й правят и двамата по един портрет^[13]. Бернар също така рисува сестра си край

брега на Авен, в подножието на един обрасъл с буки и храсти хълм, наречен „Любовният лес“, където художниците от групата често поставят стативите си. Бернар уверява, че „Любовният лес“ е място на загадъчни обреди, на магически тайнства. Той рисува там сестра си, излегнала се, заслушана в скрити гласове.

Гоген работи опиянен от радостта на творчеството. Пречи му понякога само безпаричието, което го заставя да се въздържа при купуването на платна и бои. „Ние плаваме на кораба призрак с цялото си своенравно несъвършенство... — пише той на Шуфенекер. — Музикантите се наслаждават с ухото си, ала ние с нашето ненаситно, настървено око вкусваме наслади без край. След малко, когато отида на вечеря, животното ще бъде нахранено, но жаждата ми по изкуството няма да бъде никога утолена...“ Гоген рисува, вае, учи Бернар да борава с длетото. Дързостите на младия му приятел, за чиито хрумвания неопитността не е никога спирачка — „чудноват тип е малкият Бернар!“ — освобождават и него от плахостта му. От ден на ден неговият синтетизъм добива плът, ту съчетан с някакъв остатък от импресионизма, ту следващ открито японските образци, както в един натюрморт, където рисува три лочеци кученца^[14]. Тази плодовитост, тази творческа сила удивлява Бернар. Ван Гог получава писма, които говорят за неговото „благоговение“ пред Гоген. „Той казва, че го намира толкова голям художник — пише Ван Гог на Тео, — че почти го е страх от него, че в сравнение с Гоген смятал за лошо всичко, което той, Бернар прави.“

Ван Гог, който губи търпение в Арл, задето Гоген протака заминаването си — по едно време той е мислел сам да замине за Бретан, после се е отказал, — предлага на двамата си приятели от Понт Авен размяна на картини; той ще изпрати на всеки от тях по един свой автопортрет, ако те от своя страна желаят да се нарисуват един друг и му изпратят тези платна. Но на Гоген му е трудно да предаде твърде подвижната физиономия на младежа, а Бернар „не смее да рисува Гоген, защото много се стеснява от него“^[15] — и те също решават да изпратят на Ван Гог автопортретите си.

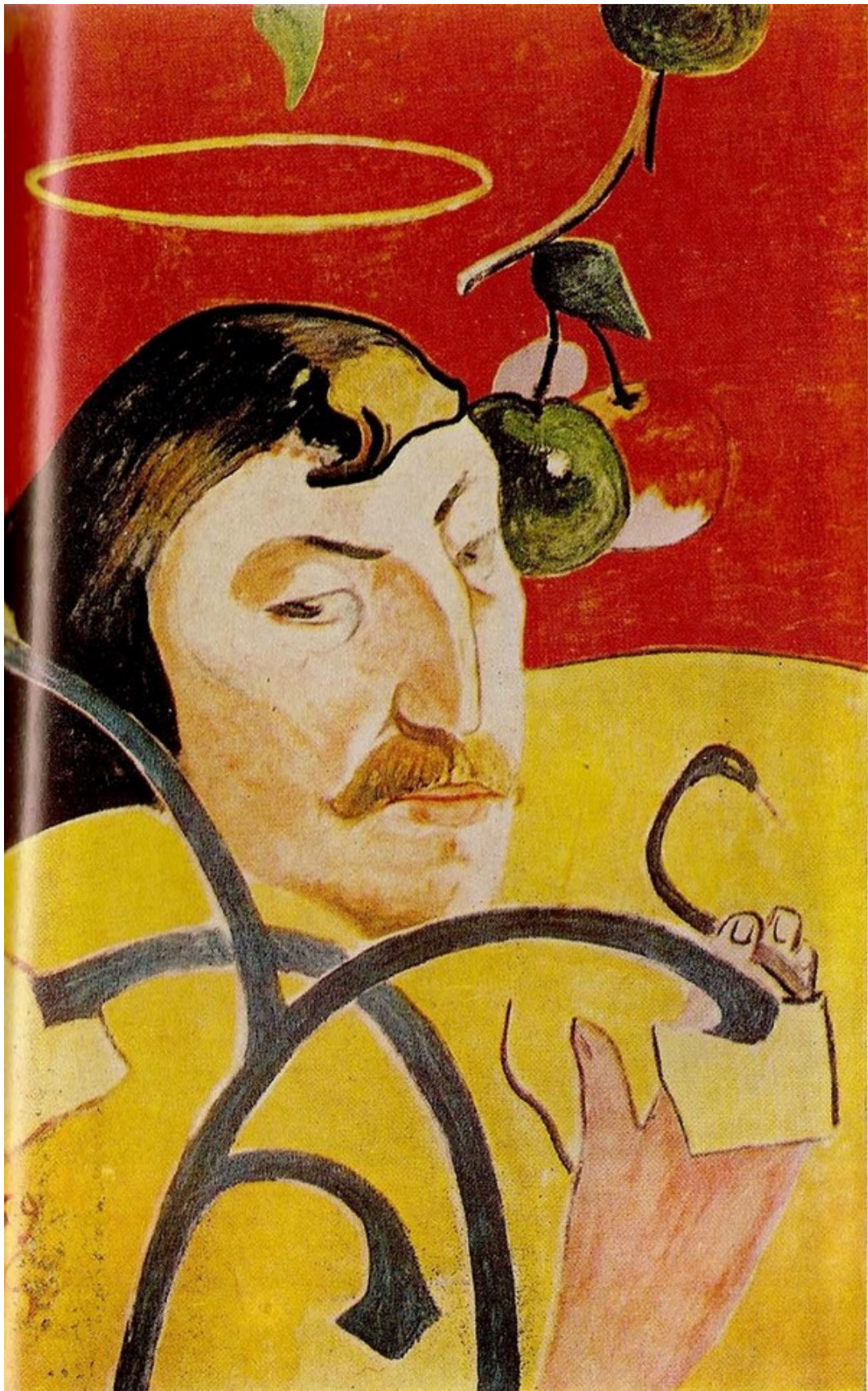
*Автопортрет „На приятеля карьер“. Около 1891. Вашингтон,
Национална художествена галерия.*

Автопортрет. 1891–1893. Копенхаген, частна колекция.

*Портрет на Маларме с гарван. 1891. Офорт. (Гарванът е
заимствуван от една рисунка на Мане)*

Автопортрет с ореол. Около 1889. Вашингтон, Национална художествена галерия.

Етюд към „Загубената девственост“. (Пролетно събуждане) 1891.

Човек с брадва. 1891. Нью Йорк, частна колекция.

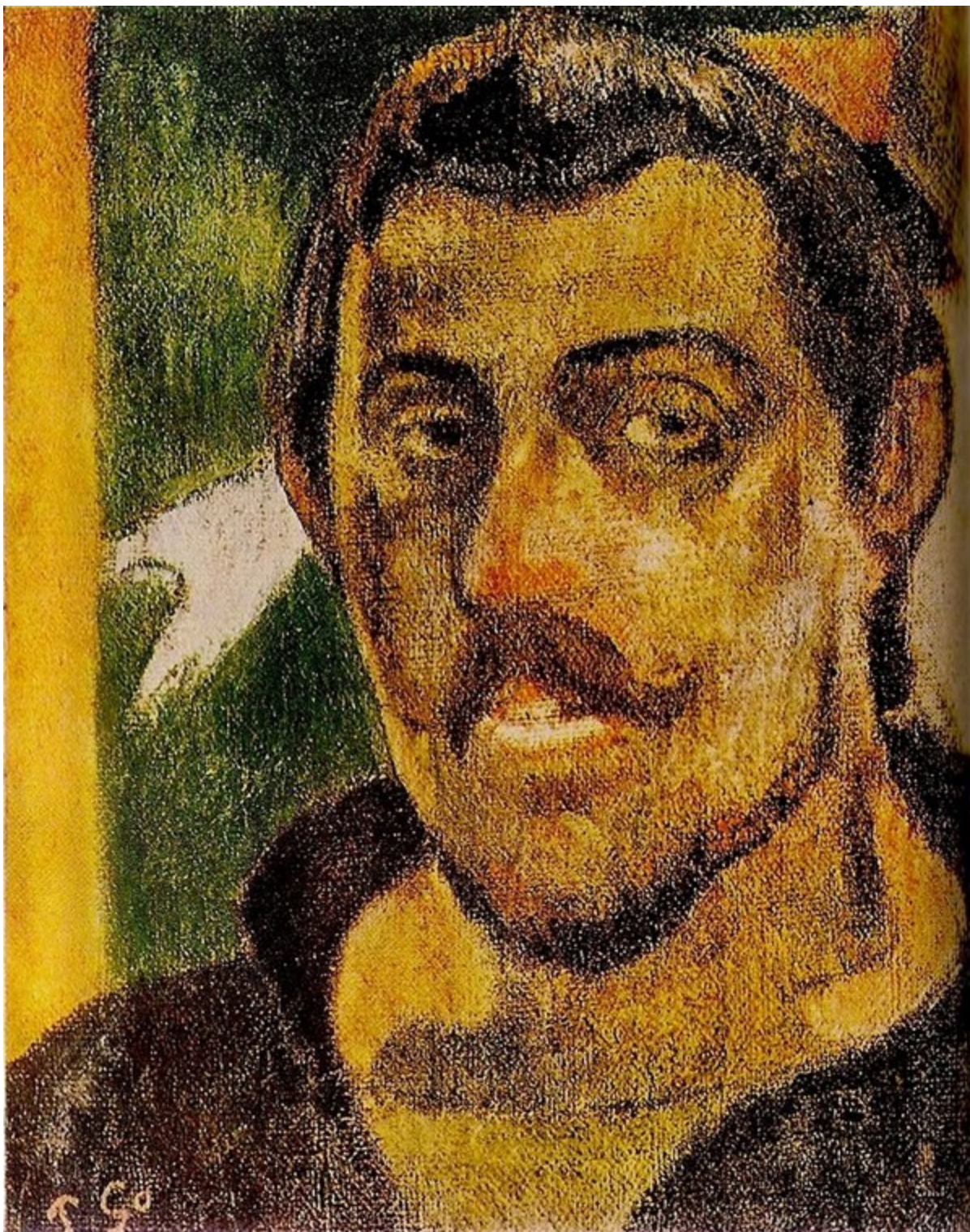
Цветята на Франция. 1891. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“.

На 16 септември, деня на поклонението в Понт Авен, Бернар рисува бретонки в празнична носия сред ливада. Картината допада толкова много на Гоген, че той я разменя срещу една от своите. Поразил го е мотивът на белите забрадки, открояващи се на едноцветен фон. На свой ред и той го разработва. В своите „Бретонки“ Бернар се е задоволил само да приложи „клетъчната“ техника на клоазонизма. Доста сухото му по изпълнение платно има само пластична стойност, лишено е от значително съдържание. Съвсем друга е творбата на Гоген. На яркочервен фон се борят две фигури, наблюдавани от забрадените бретонки на предния план. Това е смесица от действителност и недействителност: *Видение след проповедта или*

Борбата на Яков с ангела — видение на поет, на едно могъщо въображение, носещо се на призрачния кораб. Творба с изключително значение, и то не само поради майсторството, което се изявява в играта на изписаните с властна лекота арабески и багрени петна, но още повече и поради вълнението, пораждано от тези петна и арабески, което „блика някак тайнствено от платното“.

Гоген знае къде е мястото на тази картина — в някоя стара бретанска църква. Църквата в Понт Авен е построена твърде отскоро, през 1855 година, но съществува и една друга, много стара, в съседното село Низон. Тя има „мрачен феодален вид“^[16]. Заобиколена е от гробище, сред което се издига гранитно разпятие, разядено и почерняло от вековете. Гоген и неговите приятели обичат това кътче на древната Бретан. Дървените статуетки, които красят вътрешността на църквата, ги пленяват с наивността си. Гоген решава, че неговото *Видение* трябва да бъде поставено в тази селска църква. Под големите сини греди, сред изрязаните върху тях чудовищни образи тя ще изпъкне най-добре. Това ще бъде дарът, който Гоген Дивака ще принесе на първобитната Бретан. На бялата рамка художникът написва със сини букви: „Дар от Тристан Москосо.“

Дори и когато се върви напъряко през полето, пътят от Понт Авен до Низон е доста дълъг. Бернар и Лавал, които са се наели да носят картината, придружават Гоген. Когато пристигат в църквата, той избира мястото, където би желал да види творбата си. Бернар и Лавал я поставят така, че той да може да прецени въздействието ѝ. Не се е излъгал: *Видението* е в свършено съзвучие със стила на църквата. Бернар да иде бързо да потърси свещеника!

Автопортрет. 1888–1891. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“.

Кюрето чете молитвеника си. Когато Бернар му съобщава че един изтъкнат художник желае да му подари „една забележителна творба“, той отива заедно с младия човек в църквата, където Гоген му поднася картината си. Но дарът като че ли не хвърля свещеника във възторг. Името на дарителя му се вижда особено, а самата картина го слисва. Той изслушва недоверчиво обясненията на художника. Не е ли това *Видение след проповедта* „видение на шегобиец“? Той познава славата на цапачите от Понт Авен. Вежливо, но твърдо кюрето отказва да приеме картината.

На тримата не остава нищо друга освен да се върнат в Понт Авен. Ядосан, Гоген изпраща картината си на Тео, като ѝ определя цена петстотин франка^[17].

Макар и погълнат от работа, той не забравя проекта си за съжителство с Ван Гог. Различни причини обаче са му попречили да го осъществи досега... и може би на първо място онази, за която не говори: че в Понт Авен е прогонил самотата. Той малко мисли за самотата на Ван Гог, а и не долавя колко покъртителни са призивите, отправяни му от Винсент. В тях съзира някаква сметка, а не отчаяния копнеж за другар. Защото — мисли той — предложението на Винсент и Тео е продиктувано много повече от интерес, отколкото от приятелски чувства. Тео е търговец, който залага на бъдещето. Гоген пък набляга на условието, че без пари не може да напусне Бретан. Нека Тео го освободи от дълговете му чрез някоя продажба. „Хората, у които живее, се отнасят и са се отнасяли прекрасно към него“, и да „остави дълга си висящ“, както съветва Винсент, „би било долно“. Щом си изплати дълговете ще замине за Арл. След това, разбира се, вече „няма да се занимава с търговия“; издържан от Тео, ще трябва само да чака търпеливо при Винсент, докато дойде решителният успех. От време на време при мисълта за тази възможност го обзема неудържимо желание да замине. Нетърпеливи изблици, които бързо гаснат, но които в началото на есента все повече зачестяват. Бернар също би искал да отиде в Арл. Лавал, на когото един търговец ще осигури месечна издръжка от сто и петдесет франка, се зарича, щом Гоген замине, малко по-късно да го последва и той. Същите намерения имат Море и Шамаяр. Вече става дума за истинско преселение на групата.

„В Понт Авен — пише Ван Гог на брат си — понастоящем говорят само за това.“ През цялото лято Винсент не е престанал да

подрежда взетата от него къща; мебелирал е стаите, прокара е светилен газ, украсил я е със свои картини, та да може „Ателието на Юга“ да стане „достойна среда за художника Гоген, който ще го ръководи“.

Автопортретите, обещани на Ван Гаг, са готови. На Гогеновия, над посвещението „на приятеля Винсент“, е написано: Клетниците. Заглавието на Юго пояснява замисъла на художника. Рисувайки собствения си портрет, Гоген е искал да предаде символичния образ на един от ония художници, които — „нещастни жертви на обществото“ като Ван Гог и самия него — са обречени да бъдат хора извън закона, клетници, които си отмъщават само като изпълняват своя дълг.

„Мисля, че това е една от най-добрите ми работи... — пише той на Шуфенекер. — На пръв поглед, глава на бандит, един Жан Валжан... олицетворение също така на един презрян художник импресионист, който в очите на хората все още носи верига. Рисунъкът е съвсем особен (пълна абстракция). Очите, устата, носът са като цветя на персийски килим и по този начин олицетворяват символичната страна. Колоритът е колорит, доста отдалечен от природата; представите си някакъв смътен спомен за моята керамика, изпечена на силен огън. Всички червени и виолетови, набраздени с огнени мълнии, като пещ, която блести в очите, средище на мисловните борби на художника. Цялото е на фон от чиста хромова, осеян с детински букети.“

Тази автопортрет прави странно впечатление на Ван Гог, когато той го получава: „Затворник. Нито сянка от радост.“ Но тъкмо по това време Винсент научава от едно писмо на Тео, че мъките на неговия приятел са към края си: преди няколко дни Тео е изпратил на Гоген триста франка, за да може той да замине за Прованс. „На своя измъчен портрет Гоген има болнав вид! Но почакай малко, това няма да трае дълго и ще бъде много любопитно да се сравни този портрет с онзи, който той ще си нарисува отново след половин година.“

На 8 октомври Гоген, ликуващ, съобщава новината на Шуф: „Ван Гог (Тео) току-що взе от мен керамика за триста франка. Така че към края на месеца заминавам за Арл, където смятам да остана дълго време, при условие че престоят ми там има за цел да улесни работата ми и ме освободи от грижите за пари, докато той *успее да ме наложи*.“

През последните седмици дизентерията отново го безпокои, но той не мисли за нея. Сега за него започва период на спокойствие; скоро ще прибере плодовете на труда си.

„Добре знам — пише гордо той на Шуфенекер, — че занапред ще ме разбират все по-малко и по-малко. Какво значение има, че се отдалечавам от другите! За масата аз ще бъда загадка, за неколцина ще бъда поет, а рано или късно доброто отива на мястото си. Няма значение — казвам Ви, че така или иначе аз ще успея да създам неща от най-висок порядък, знам го, пък и ще видим! Знаете добре, че що се отнася до изкуството, в крайна сметка винаги съм имал право.“

Не е ли доказателство за това възхищението на художниците, които го заобикалят? Рядко се случва Бернар да пише на Ван Гог, без да му каже колко високо цени Гоген; той го почита като „човек недостижим по характер и ум“, като „голям майстор“. „Най-големия художник на века!“ — възкликва Мадлен, сестрата на Бернар, която споделя възторзите му. А съвсем наскоро Гоген е спечелил още един привърженик, възпитаник на академията „Жулиан“, живеещ в странноприемницата на Глоанек — Пол Серюзие, който в последния ден на ваканцията си се престашава да го помоли за един „урок по живопис“.

Гоген го завежда в „Любовния лес“ и го кара да нарисува една силно синтезирана скица. „Как виждате това дърво! Зелено ли е? Сложете тогава зелена, най-хубавата от палитрата ви. А тази сянка? Като че ли е синя? Не се страхувайте да я нарисувате колкото се може по-синя!“ Серюзие отнася като скъпоценност в Париж този пейзаж, нахвърлян набързо върху капака на кутия за пури. За него и за някои негови другари от академията „Жулиан“ и Художествената академия,

за тия, които не след дълго ще се нарекат набисти — Морис Дени, Бонар, Вюйар, К.-Кс. Русел, Пол Рансон, Анри-Габриел Ибел... — този пейзаж ще стане „Талисманът“.

„Обърнете внимание — пише Гоген на Шуфенекер, — сега сред художниците духа един твърде благоприятен за мен вятър... и бъдете спокоен, колкото и влюбен да е Ван Гог (Тео) в мен, той не би се заел да ме храни в Юга заради черните ми очи. Той е проучил положението хладно, по холандски, и смята да развие работата колкото може по-добре, и то сам. Помолих го да намали цените, за да привлече купувачи, а той ми отговори, че намерението му било, напротив, да ги повиши. Колкото и да съм оптимист, този път вече стъпвам на здрава почва.“

В неделя, на 21 октомври 1888 г. по обяд, Гоген се сбогува със своята „банда“ и се качва на дилижанса, който чака на големия площад пред хотела на Жулия, за да потегли за Кенперле. След два дни шефът на „Ателието на Юга“ ще бъде в Арл.

[1]

На Матиник',
Матиник' (бис).

Колко е там шик! (бис)

Няма сако, яка, панталон,
само съвсем малки гащи...

„На Мартиника!“ (песен на Кристине). — Б.пр. ↑

[2] По това време Панамският провлак принадлежал на Колумбия. — Б.а. ↑

[3] Около 1500 нови франка. — Б.а. ↑

[4] Не е известен източникът на тази сума, изпратена от Шуфенекер. Може би е била получена от продажбата на някоя картина при Портие. — Б.а. ↑

[5] От периода в Мартиника се наброяват около тридесет платна. Истина е, че с течение на времето и с помощта на фалшификатори някои творби на Лавал са се накичили с подписа на Гоген. — Б.а. ↑

[6] Около 2250 нови франка. — Б.а. ↑

[7] По всяка вероятност на 9 февруари. — Б.а. ↑

[8] „Знаеш, че и тази зима Бернар още се заяждаше с Гоген“ — пише Ван Гог на Тео. — Б.а. ↑

[9] „Под влиянието на Винсент аз видях човечния Гоген, евангелиста, символиста; но тези превъплъщения не можах никога да заличат в съзнанието ми човека, с когото се запознах в Понт Авен през 1886 г.“ (Е. Бернар, Предговор към „Писма на Ван Гог“, Волар, 1911 г.) — Б.а. ↑

[10] Относно Анкетен вж. „Животът на Тулуз-Лотрек“. — Б.а. ↑

[11] „Символистичната поезия се стреми да облече Идеята в осезаема форма“ — се казва в „Манифест на символизма“, който Жан Морес публикувал две години преди това, през септември 1886 г. в „Le Figaro“. — Б.а. ↑

[12] „Знаеш ли какво жилище ми се струва истински достойно за пожелаване? — е писала един ден тя на брат си. — Една стара кула, която би ме издигнала над делничната суета. Там бих била съвсем близко до облаците, до красивите звездни нощи. О, как те карат те да желаеш невъзможното и да страдаш! Бих виждала там изгрева на слънцето и тържествения му залез.“ — Б.а. ↑

[13] Портретът, рисуван от Гоген, се намира днес в гренобълския музей, а този на Бернар — в музея в Алби. — Б.а. ↑

[14] Натюрморт с три кученца се намира днес в Музея за модерно изкуство в Ню Йорк. — Б.а. ↑

[15] Писмо на Ван Гог до Тео. — Б.а. ↑

[16] Емил Бернар. — Б.а. ↑

[17] Видение след проповедта принадлежи днес на Шотландската национална галерия в Единбург. — Един следобед през лятото на 1959 г., търсейки в Бретан следите на Гоген, аз почуках на вратата на свещеника в Низон. Целта на посещението ми, струва ми се, му се видя също тъй подозрителна, както някога дарът, предложен от Гоген — на предшественика му. Аз съм му признателен за оказания ми прием: този ден ми се стори, че изживявам отново сцената, която разказах по-горе. — Б.а. ↑

III КЛЕТНИЦИТЕ

И вие сте нещастник като мен.

Ван Гог, Писмо до
Гоген

Зората лека-полека посребрява небето. Гоген, пристигнал в Арл с нощния влак, чака в кафене „Алкасар“ да се съмне, за да отиде у Ван Гог, на отсрещната страна на площад Ламартин.

Винсент живее в дясното крило на една едноетажна къща с фасада, боядисана в жълто, над която стърчи двоен триъгълен фронтон. На известно разстояние зад нея минава железницата; гарата е съвсем наблизо. Отляво, покрай брега на Рона, се простира обществен парк — паркът „Ламартин“, — засаден с кипариси, кедри, ели, платани и олеандрови храсти. Това е предградието Танплие. В същност градът започва едва отатък портата Кавалри, минаваща през старото укрепление от 15 век, от двете страни на която стърчи по една кръгла кула; портата се издига точно срещу жълтата къща, от която я дели цялата дължина на площада.

Винсент посреща Гоген с излиятелна възторженост — твърде излиятелна може би. Гоген върви мълчалив подир него от стая в стая. На приземния етаж има ателие и една кухня-ателие. На горния етаж — две спални. По-голямата, в която се мъдри огромен орехов креват, Винсент е отредил за Гоген. Той я е украсил с няколко картини — изгледи от парка „Ламартин“. „Исках да нарисувам тази градина — е писал той на Гоген — по такъв начин, че да навява едновременно мисълта за стария тукашен поет (или по-скоро от Авиньон) Петрарка, и за новия тукашен поет — Пол Гоген. Колкото и несръчен да е този опит, все пак ще видите може би в него, че съм мислил с твърде голямо вълнение за Вас, когато подреждах ателието Ви.“ Гоген гледа тия градински пейзажи и другите платна, които Винсент е окачил

навсякъде по белосаните стени на къщата, но мълчи; те не всички му харесват. И все пак тия „Слънчогледи“, тази „Жълта стая“...

Ван Гог е изненадан от здравословното състояние на Гоген. Смятал го е за болен, отпаднал. А пред себе си вижда човек, който наистина страда от чести неразположения, но не е загубил здравия си вид. Гоген също се изненадва, но тъкмо в обратния смисъл. Ван Гог му се вижда доста възбуден. Какво безредие в ателието! Кутията за бои едва побира смачканите незатворени туби.

През цялото лято Винсент е работил „нажежен до бяло“, рисувал е навсякъде, по всяко време, рисувал е из нивята под жаркото слънце, рисувал е нощем по брега на Рона или на площад Форум. „Вървя като някой локомотив за живопис“ — е писал на Тео^[1]. Но това извънмерно напрежение е криело опасности — тук-там в писмата до брат му са се прокраждали обезпокояващи думи. „Няма какво да го усукваме, след някой и друг ден може настъпи някоя криза.“ Съвсем неотдавна, точно преди пристигането на Гоген, той е признал на Тео: „Не съм болен, но без съмнение бих се разболял, ако нямах силна храна и ако не бях престанал няколко дни да рисувам. С една дума, пак съм стигнал кажи-речи онова състояние на лудост, в което виждаме Хуго ван дер Хус в картината на Емил Вотерс.“ Този образ го преследва, образът на фламандския художник от 15 век, който умрял луд в Руж Клоатр при Соани и чието безумно лице е изписал Вотерс. „Все пак не бива да се доверявам на нервите си!“ Ако Ван Гог е копнял с такъв жар за идването на Гоген, то е било не само за да разбие обръча на самотата, а и за да прогони чрез това съжителство дебнещите го сенки. Той се чувства изтощен, очите му са преуморени — „но пък най-последно имам амбицията да направя с работата си известно впечатление на Гоген“. Едно последно „отчаяно напрежение на силите“ го е омаломощило съвсем.

Тия въпроси около здравето не занимават дълго Гоген, нито пък смесените чувства, които е изпитал при влизането си в жълтата къща. Той се чувства все повече оптимист. Тео е продал една негова картина с бретонки за петстотин франка; така ще може да уреди и последните си дългове в Понт Авен. „Аз вярвам в бъдещето... Така, както Ван Гог (Тео) е подготвил пътя, смятам, че е възможно за всички талантиви художници от нашата група да се оправят.“ Гоген ще успокои Винсент. А и ще сложи час по-скоро ред в техния съвместен

живот, в живота им на иноци, чийто прост режим Винсент вече е определил: „Да живее като монах, който веднъж на две седмици се отбива в публичния дом.“

Гоген се запознава с арлезианските приятели на Ван Гог, със зуавския подпоручик Милие, бивш участник в индокитайска война, с Жозеф Рулен, четиридесет и седем годишен пощенски чиновник, висок близо два метра, с голяма двувърха брада, старши надзирател при арлската гара, когото всички наричат „пощальонът Рулен“, и със съпрузите Жину, съдържатели на кафенето при гарата, където се храни Винсент. Но сега вече двамата художници ще се хранят у дома. Винсент се заема с пазаруването, а Гоген — с кухнята.

„Гоген е удивителен като човек! — възкликва Винсент. — Не се увлича и ще изчака тук съвсем спокойно и в усилена работа подходящия момент, за да направи огромна крачка напред.“ Да, спокойно — и без особено въодушевление от Прованс, където той се чувства „чужд“...

Гоген не е дошъл в Арл, воден от дълбоки подбуди; Прованс не е част от неговия блян. Тя не може да се сравни с Бретан. Не обладава нито устойчивите ѝ форми, нито нейната одухотвореност и вълнуваща тъга. Всичко в Бретан — обяснява той на Винсент — е „по-просторно“, „по-внушително и най-вече по-цялостно и по-определено от дребната, хилава, изгорена природа на Прованс“. Вярно е, провансалските цветове са по-пищни, но пък колко бледи изглеждат те в сравнение с багрите на тропиците!... Те събуждат копнежа му по знойните земи, копнеж, който са съживили само няколко разговора със зуавския подпоручик за френските колонии, за Тонкин.

„Това, което Гоген разказва за тропиците, ми се вижда чудесно.“ В радостта си от присъствието на своя приятел Ван Гог разкрасява още повече казаното от Гоген: няма съмнение, че в тропиците е „бъдещето на голямото възраждане на живописиста“; ако беше десет години по-млад, той на драго сърце би участвувал в създаването на една „колористична школа“ на остров Ява. „Все едно, и той като мен обаче харесва това, което вижда, а особено го интересуват арлезианките.“

Докато Ван Гог се залавя отново да рисува, Гоген наблюдава хората и нещата в Арл.

„Чудно нещо, Винсент смята, че тук може да се работи в духа на Домие, аз пък, напротив, виждам някакъв цветен Пюви, смесен с японците. С изящните си прически, с гръцката си красота, със своите шалове, образуващи гънки като при ранните живописци, тукашните жени представляват, казвам, истинско гръцко шествие. Лекото момиче, което минава по улицата, е също тъй дама като всяка друга, и е целомъдрена на вид като Юнона. Във всеки случай тук има източници на един хубав *модерен стил*.“

На свой ред и Гоген взема четките. Той отива заедно с Ван Гог до древния некропол Аликан, от който е останала само една алея със саркофази, водеща до развалините на малка църква. Там започва няколко пейзажа^[2]. Захванал е също така и едно *Нощно кафене* с женска фигура на предния план, скицирана в някакво заведение в квартала на публичните домове.

Гоген не се задоволява само да организира задружния живот, материалното съществуване на Ателието на Юга. Още по-голямо старание полага той да поеме духовното му ръководство. Непоклатим в убежденията си, сляп за всичко, което е вън от него, той се отнася към Ван Гог точно така, както вчера се е отнасял към художниците в Понт Авен. Стреми се да налага своите живописни концепции, ръководи, съветва с наставнически и често пъти повелителен тон. Ван Гог прекалява с употребата на допълнителни цветове; нека работи повече по памет, нека овладява буйните си изблици. А и да внесе малко ред във възторзите си. Тези възторзи дразнят със своята обърканост; той е готов да се възхищава на когото и да било, от каквото и да било, говори с еднакво въодушевление за гениите на живописиста и за четвърторазредни художници. Подчинявайки се на влиянието на Гоген, към когото храни, както сам признава, „страхотно уважение“, покорен от властния му глас, от непрекословните му внушения, Ван Гог послушно изпълнява това, на което го учи майсторът от Понт Авен. Гоген е донесъл в Арл рисуваната от Бернар картина „Бретонки сред ливада“; Ван Гог я копира. Той „клоазонира“,

рисува в тази техника една интериорна сцена от увеселението във „Фоли Арлезиен“.

В Бретан Гоген е навестявал понякога публичните домове заедно с Бернар, който обича атмосферата на тия заведения и е направил цяла поредица скици, озаглавени „В публичния дом“, някои от които доста тривиални по замисъл. Всичко това не допада твърде много на Гоген. „Локалният колорит не ми приляга“ — казва той. И все пак тъкмо в този локален колорит е изградено неговото „Нощно кафене“. Публичните домове са част от арлезианското царство на Ван Гог. Уличките на насладите са съвсем близо до неговото жилище, зад укреплението, до самата порта Кавалри. Той си има свои привички и е редовен посетител на някоя си Рашел, наричана Габи, от дома на улица Бу д'Арл 1. Когато е организиран финансите на жълтата къща, Гоген е заделил част от общите средства за „нощни и хигиенни разходки“. Често пъти вечер двамата иноци седат в „белосаните със синкава вар“ помещения на вертепите, където се смесват с военните от гарнизона, с жените, чиито леки небесносини или яркочервени пенъоари хвърлят Винсент във възторг.

Един от съдържателите, старият Луи, с гордост е показал на Гоген двете репродукции от фирмата „Бусо и Валадон“, които красят неговия „салон екстра“ — една „Богородица“ и една „Венера“ от Бугро. „Като великолепен сводник“ — говори Гоген — старият Луи е разбрал къде е мястото на това академично светило! Дори сред проститутките Гоген не губи иронията си. Разхожда се из вертепите снажен, широкоплещест, невъзмутим, с глава на развратник, който не се бои от нищо и от никого, с мощните си инстинкти. Дълбоките различия между него и Ван Гог не се проявяват никога тъй остро, както по време на тия вечери, когато те тръгват „да се шляят“ из увеселителните домове. Докато Гоген при всички обстоятелства остава спокоен, Ван Гог, стига да е пийнал един абсент, бързо се разгорещява, ръкомаха и бърби възбудено. Винсент не обладава физическата сила на Гоген, не понася като него алкохола, а в отношенията си с жената е непълноценно същество. Гоген несъмнено греши, като не го щади. Както всички силни хора, той трудно си дава сметка за ограничените възможности на по-слабите от него.

За Гоген идват една след друга добри новини. Тео е уредил изложба на творбите му от Понт Авен, която има доста добър успех.

На 13 ноември той му съобщава, че са продадени вече две платна, че ще може да продаде и трето, ако Гоген се съгласи да нанесе една малка поправка, и че също и Дега ще купи едно; Дега „е така въодушевен от Вашите работи, че говори за тях на много хора“ — пише Тео.

Признанието на Дега трогва Гоген.

„Това е за мен — пише той на Бернар — най-голямото ласкателство... Освен това в търговско отношение то е много добро начало. Всички приятели на Дега му вярват. Ван Гог (Тео) се надява да продаде всичките ми картини. Ако имам щастие, ще замина за Мартиника. Убеден съм, че сега ще направя там хубави работи и дори бих събрал по-голяма сума, за да купя там къща и създам ателие, където приятелите ми да могат да живеят почти без пари. Споделям донякъде мнението на Винсент, че бъдещето принадлежи на художниците на тропиците, които още не са рисувани, а за глупавите купувачи са нужни нови мотиви.“

По същото време „La Revue Independante“ поканва Гоген да вземе участие в една от изложбите на списанието. Но художникът рязко отказва: той не може да прости на Феликс Фенеон, големия защитник на Съора и дивизионистите, който е един от основателите и критикът на списанието, задето в рецензията си за изложбата му през месец декември в галерията на Тео го е нарекъл „свадлив художник“^[3].

Затова пък Гоген бърза да се отзове на друга една покана — признаците на успеха явно зачестяват! — отправена му от групата на „Двадесетте“ в Белгия, покана, която го изпълва с удовлетворение. Създадена през 1884 година, брюкселската група „ХХ“ поканила през 1887 г. Съора да участва в нейните изложби. Тогава Гоген бил недоволен, задето го били пренебрегнали. Днес той получава възмездие. В Брюксел той ще устрои „една сериозна изложба в противовес на поантилистите“. Няма съмнение, че ще възтържествува. „Виждам как всичко се засилва стремглаво като локомотив“. Може би ще успее да привлече клиенти в Белгия; в такъв случай ще се установи в Брюксел, докато дойде време да замине за Мартиника.

Гоген ликува. „Ако почна да храня семейството си, както се надявам, може би ще признаят, че съм бил прав.“ Семейството! Той скърца със зъби, когато си спомня за Мете, от която не получава никакво писмо. „Няма значение! Аз вложих щастието си в съвсем други неща и всичкият жар ще отиде в изкуството ми.“ На Шуфенекер, който му е подхвърлил, че е доста голям оптимист, отговаря възторжено:

„Да, оптимист съм, но вие се лъжете, ако мислите, че този оптимизъм се отнася до парите. Не си правя илюзии, но толкова много съм страдал в това отношение, че и малкото е много за мен и аз ще ги употребя не за да се наслаждавам и да почивам, а напротив, за да се подготвя за голямата борба, защото засега аз водя само малка борба в изкуството. Ще мина в нападение едва когато имам в ръцете си всичко необходимо. Усещам в себе си много големи сили и казвам гордо: *ще видим!* Можете да попитате Писаро дали не съм даровит. Хигиената и коитусът — в ред ли са те и може ли да работи независим, човек се справя.

Виждам Ви, добродетелни ми Шуф, как се ококорвате при тези доста дръзки думи. Успокойте се, хранете се добре, любете се добре, работете също така, и ще умрете честит.

На цялото малко семейство сърдечни поздрави от големия безумец, който ви обича.“

Тия обещания, които му дава бъдещето, пришпорват Гоген. Той пръв прилага на дело съветите, които дава на Шуф. След като е рисувал без отдых през целия ден, вечерта повлича Винсент из кафенетата и публичните домове. „Съсипани сме от умора“ — пише Ван Гог на брат си. Той се лъже: Гоген се радва на възможно най-доброто здраве.

Лекомислено той посвещава Винсент в плановите си да се установи в Брюксел или в Мартиника, без да вижда болката, която причинява на приятеля си. В Ателието на Юга Ван Гог е заложил

всичките си надежди. Ако замине Гоген, всичко ще рухне! Пак ще го сграбчи ужасната самота, нещата ще загубят „успокояващия си и познат облик“, и отново в малката жълта къща ще се всели образът на лудия художник Хуго ван дер Хус.

*Je suis Saint-Esprit,
Je suis sain d'esprit*

е написал Винсент^[4] на една от стените в стаята си. И тъй Прованс, изглежда, е за Гоген само временна спирка. Впрочем Гоген не обича Арл и не крие това. „Най-мръсното място във френския Юг!“ Всичко тук е „дребно, жалко, и пейзажът, и хората“.

Винсент понася тези критики с мъка, с едва сдържан гняв, със стаен ропот. Мартиника! Брюксел! „Чел ли е Гоген «Тартарен в Алпите»^[5] и спомня ли си за славния тарасконски другар на Тартарен, който имал такова въображение, че за миг си измислил цяла една въображаема Швейцария?“ Да, Гоген е подредил чудесно бюджета на жълтата къща, „но слабото му място е, че с някое внезапно хрумване или глупави грешки обърква всичко, което е подредил“.

Времето се разваля и тъй като вятърът и дъждът често принуждават двамата приятели да остават в къщи, Гоген кара Ван Гог да рисува по памет. Винсент пак се подчинява, но първият му опит — „Спомен от градината в Нюнен“, в Холандия — излиза несполучлив. Неговото изкуство не е и не може да бъде изкуството на Гоген. Изкуството на големите творци е твърде много свързано с тяхната съкровена същност, за да може да се нагоди към изкуството, породено от също тъй повелителните, но различни изисквания на друг голям творец. За тях подчинението е равносилно на самоунищожаване. Те са обречени да живеят на своя самотен връх.

Драматичен е сблъсъкът между Гоген и Ван Гог през тия седмици в Арл, между тия двама мъже, които всичко разделя, които се намират на полюсите на изкуството — единият суров и своенравен, проникателен естет със силно развито въображение, варваринкласик, другият не по-малко своенравен, ала изгарян от страстта, изпълнен с бури и кипеж, хвърлящ се в творчеството като в разпалена пещ.

Деспотичен, догматичен, затворен в своето егоистично и всепоглъщащо творческо „аз“, Гоген поучава, заповядва, опитва се да превие под своя закон тази друга воля. И Винсент се покорява. Покорява се заради приятелството, защото не иска да загуби Гоген. Но се покорява намръщен. Спори нескончаемо, заяжда се, за миг надига гневно глава.

„Винсент и аз сме доста рядко съгласни по каквото и да било, особено по въпросите на живописиста — пише Гоген на Бернар. — Той се възхищава от Домие, Добини, Зиер и големия Русо, все хора, които аз не мога да търпя. И обратното, ненавижда Енгър, Рафаел, Дега, все хора, от които аз се възхищавам; отговарям му: «Капитане, вие сте прав!» — за да имаме мира. Той много харесва картините ми, но когато ги работя, все намира, че съм сбъркал това или онова. Той е романтик, а аз клоня повече към примитивното състояние. Що се отнася до колорита, той се увелича по случайните образувания на мазката, както у Монтичели, а аз се отвращавам от безредно наслоените бои и т.н.“

Гоген е разочарован не само от съпротивата, която среща. В чувствата Ван Гог познава само крайностите. Привързаността му е обсебваща, тиранична и в края на краищата ужасно тягостна за тия, към които е насочена. А привързаността му към Гоген се изостря още повече от страха, който го разяжда, че приятелят му ще замине: той е изписал едно платно със съвсем прост сюжет — кресло от червено дърво със седалище от зелена слама, креслото на Гоген — неговото *празно* кресло. Най-малко могат да го успокоят абсентът и леките момичета. Той се дразни, избухва или потъва в обезпокоително мълчание. Кипи, като гледа челото на Гоген, твърде ниско, за да бъде по неговия вкус. Плаче, когато говори за Монтичели. Една вечер настоява да сготви сам супата, забърква един невъзможен буламач и се провиква, тресейки се от смях: „Тараскон! Каскетът на дядо Доде!“ Гоген въздиша. О, по-скоро да дойде спокойствието! По-скоро да дойде Мартиника или поне Париж!

Двамата художници са обзети от „работна треска“. Гоген заявява, че е доста доволен от последните си платна. Изпраща на Тео две от тях, в които е търсел, както казва, „едно широко виждане на нещата“, и настойчиво увещава Шуф да отиде да ги види, за да му каже мнението си. На 11 декември Шуф му пише възторжено писмо:

„Те са още по-хубави от Вашите картини от Бретан, по-абстрактни и по-силни. Освен това ме изумяват плодовитостта и изобилието на това, което сте направили. А аз, жалкият нещастник, се потя месеци наред над едно малко платно. Всеки прави каквото може, вярно е, ала Вие, скъпи ми Гоген, докъде ще стигнете Вие? Другарите ни сигурно ще се пукнат от яд. Тъй като не виждам никого от тях (освен Гийомен), не мога да знам какво мислят, ако въобще го показват. Колкото повече разсъждавам и гледам, толкова повече се убеждавам, че Вие ще ги сразите всички с изключение на Дега. Той е колос, но пък Вие сте титан. Знаете, че титаните са щурмували небесата. Вие ще възкачите Оса върху Пелион, за да стигнете до небето на живописиста. Вие няма да го достигнете, защото то е абсолютното, ще рече Бог, но Вие ще подадете ръка на онези, които са се добрали най-близо до него. Да, скъпи ми Гоген, в изкуството Вас ви очаква не само успехът, а и славата, наред с такива като Рембранд и Дьолакроа. Вие също сте страдали като тях. Надявам се, че поне сега материалните неволи (парите) ще Ви бъдат спестени.“

Гоген бърза да прати на Мете това писмо, което укрепва още повече самоувереността му. Пъха го в един плик заедно с няколко банкноти и едно доста суховато писъмце:

„Прилагам тук двеста франка. Моля те да потвърдиш получаването им, за да не се изгубят. И ако това не те уморява много, би могла в същото писмо да ми съобщиш как са децата. Ето вече доста време, откакто не съм чувал

нищо за тях. Започвам да се съвземам, но не върви леко. А и работите ми се оправят. Макар и доста бавно. Във всеки случай името ми се утвърждава вече както в Париж, така и в Брюксел... Изпращам ти едно писмо на Шуфенекер, което ще ти покаже по-добре от мен какво мислят другите за моята живопис. Работя до изнемогване, но съзирам отплата в бъдещето... Навярно тази зима ще ти пратя още нещо, ако изложбата ми в Брюксел, където съм поканен, потръгне добре, което е вероятно.“

Но какво търси той в Арл? Раздражителността на Винсент, променчивите му настроения, пререканията, които той предизвиква с повод и без повод, настървението, което влага в тях, измъчват Гоген. И той пише на Тео, че ще се върне в Париж; в същото време запитва Шуф дали би могъл отново да го приеме у дома си.

Преди да напусне Юга, той би желал да посети музея Фабър в Монпелие и особено да види сбирката на Алфред Брюйа, приятеля на Курбе. На времето е видял този музей^[6], където картините на Курбе и Дьолакроа, на Коро и Шарден, на Енгър — особено „Стратоника“ — са го изпълнили с възторг. И един ден той се качва заедно с Винсент на влака за Монпелие. Пред картините и рисунките споровете се разгорещават. „Бяхме в плен на истинска магия“ — пише Ван Гог на Тео след това пътуване. Само че, заявява той, „споровете са наелектризирани до крайност“...

До крайност се изостря и възбудата му, откакто Гоген му е съобщил за заминаването си. Той увещава приятеля си „да размисли и да си направи отново сметката“. Гоген е „голям талант, голям творец“, но „тъкмо затова му трябва покой“. А, пита Винсент, „ще го намери ли другаде, щом не го намира тук“?

Гоген, който не разбира много добре причината за вълнението на Винсент, решава — по най-различни съображения — да изчака.

„Очаквате ме с отворени обятия и аз Ви благодаря — пише той на Шуф, — но за жалост все още не идвам. Положението ми тук е крайно тягостно. Аз дължа много на Ван Гог (Тео) и на Винсент и въпреки някои разногласия не

мога да се сърдя на едно прекрасно сърце, което боледува, което страда и има нужда от мен. Спомнете си за живота на Едгар По, който поради огорчения и нервното си състояние станал алкохолик...”

Винсент му е разказал някои свои спомени от времето, когато като мисионер е проповядвал словото Христово в белгийския Боринаж. Разказал му е как спасил един миньор, тежко ранен при избухване на гризу, когато всички лекари смятали за загубен и изоставили на произвола^[7]. С тези и с много други свои черти, с „голямата (си) нежност“, със своя „евангелски алтруизъм“ Винсент го затрогва. Е добре, той ще прояви по-голямо търпение и ще остане още известно време в Арл. И без това финансовото положение в Париж започва да се влошава. Компанията на Панамския канал е претърпяла крах. Това неизбежно ще се отрази върху търговията с картини. По-добре е да изчака. „Ако можех да замина през май за Мартиника, като животът ми бъде осигурен за осемнадесет месеца, бих бил почти щастлив смъртен“ — пише той на Шуф. Видения от рая играят пред очите му.

„Според преданието Инка е дошъл направо от слънцето и аз ще се върна там... — се провиква той. — Винсент ме нарича понякога човекът, който иде отдалеч и ще отиде далеч. Надявам се, че ще ме последват всички добри сърца, които са ме разбирали и обичали... Подготвя се един по-добър свят, където природата ще следва естествения си път; хората ще живеят под слънцето и ще знаят да обичат.“

В това свое писмо Гоген пише на Шуф, че „заминаването му е всякога възможно“. Тъкмо това долавя и Винсент: всеки ден Гоген може да замине. И тази заплаха, която тегне над него, над бъдещето на Ателието на Юга, над бедната малка жълта къща, го разстройва напълно. С безкрайна тревога наблюдава той Гоген, мъчи се да прозре

намеренията му. Понякога нощем става, отива в стаята на своя приятел, навежда се над него и го гледа.

— Какво ви е, Винсент? — пита Гоген, стреснат внезапно в съня си.

Без да промълви дума, Винсент се изправя и си отива — също като лудия в Лима, някога, в къщата на дон Пио.

Странна напрегнатост цари в ателието на площад Ламартин към края на този месец декември. Един ден Ван Гог запитва Гоген:

— Ще заминете ли?

— Да — отговаря Гоген.

Тогава Ван Гог раздира един вестник, откъсва от него парче, на което са напечатани думите: *Убиецът е избягал...* и го тиква в ръката му... Гоген започва сериозно да се безпокои от чудатостите на Винсент, от все по-засилващата се нервност, от тия все по-шумни изблици, следвани от внезапно мълчание. Наблюдава го недоверчиво, винаги нащрек. „Това вече не беше живот“ — ще каже по-късно той.

На 22 декември^[8], един съботен ден, Ван Гог разглежда портрета, който му е нарисувал неговият приятел, и възкликва:

— Да, това съм аз, но полудял!

Същата вечер в кафенето той хвърля чашата си с абсент в лицето на Гоген. Гоген отбягва удара. Запазвайки самообладание, той сграбчва Винсент и го отвежда в къщата на площад Ламартин, където Винсент веднага се унася в сън.

Стига вече! Гоген няма да отлага повече. Ще се махне от това опасно съжителство. По дяволите проектите му! На другата сутрин той съобщава на Ван Гог, че ще напусне Арл още на следващия ден, в понеделник.

Вечерта на този неделен ден Гоген излиза да се поразходи за последен път. Смрачава се. Художникът прекосява площад Ламартин. Той е почти при портата Кавалри, когато чува зад себе си някой да тича. Познава стъпките на Ван Гог и се извъръща бързо, тъкмо навреме: Винсент се спуска върху него с отворен бръснач в ръка. Под погледа на Гоген Винсент се спира смутен, навежда глава.

— Вие мълчите, но и аз ще мълча — казва той, после побягва назад към жълтата къща.

Гоген няма да го последва, ще иде да спи на хотел. Преживяната сцена го е потресла. Толкова е възбуден, че заспива едва към три часа

сутринта.

„Страхлив ли се показах в този момент и не трябваше ли да го обезоръжа и да се помъча да го успокоя?“

В понеделник, щом става от сън, Гоген се отправя към площад Ламартин. Когато пристига там, вижда пред жълтата къща струпани хора, жандарми, а пред вратата човек с бомбе — полицейският комисар. Когато се приближава, комисарят му казва, че е заподозрян в убийството на своя приятел. Цялата къща е изпоцапана с кръв. Почервенели кърпи се търкалят по плочите на стаите в приземния етаж. Винсент лежи горе в стаята си, свит на кълбо в завивките, неподвижен.

— Той е мъртъв — казва комисарят.

Потресен от тези думи, от обвинението, което му отправят, Гоген изгубва за миг ума и дума. После с мъка се окопитва и замолва комисаря да го придружи до горния етаж. Там с облекчение установява, че тялото на неговия приятел е топло, че Ван Гог е жив.

— Моля ви, господине, да събудите много внимателно този човек — пошепва той на комисаря, — и ако попита за мен, кажете му, че съм заминал за Париж. Видът ми би могъл да се окаже гибелен за него.

Комисарят праща веднага да повикат лекар и кола. Нещата се изясняват, събитията се възстановяват. Предната вечер, след като се нахвърлил върху Гоген на площад Ламартин, Винсент се върнал у дома и отрязал долната част на ухото си и го занесъл на своята „позната“ Рашел в дома на улица Бу д'Арл 1. „Това е за спомен от мен“ — й казал той, после се прибрал и си легнал...

Ван Гог се събужда; настоява да види своя приятел. Но Гоген се пази да не се мерне пред очите му. Малко по-късно отвеждат Винсент в болницата. Едва пристигнал там, състоянието му се влошава: той крещи, хули сестрите-монахини, начерня лицето си с въглен. Налага се да го затворят сам в килия.

Гоген очаква Тео, на когото е телеграфирал. В своята килия Винсент вие или пее. Над града се спуска нощта, коледната нощ, в която ще отекне звънът на бронзовите камбани.

* * *

Гоген се връща в Париж заедно с Тео и отсяда у Шуфенекер^[9]. Тъй като Тео го обезщетява щедро за дребните разходи, които е направил в Арл, той наема за три месеца едно ателие на авеню Монсури 25.

Краят на задружния живот с Ван Гог не променя осезателно плановите му. Той не смята да се застоява в Париж. Ако щастието му се усмихне поне малко, ще може — мисли си Гоген — да осъществи проекта си за Мартиника. Продължава да възлага големи надежди на своята изложба при групата на „Двадесетте“. Възнамерява дори по този случай да замине за Белгия; оттам ще отиде Копенхаген, където ще прекара един месец. След като ѝ е изпратил двестата франка заедно с писмото на Шуф, Мете отново му е писала „сърдечно“...

„Казваш, че Шуфенекер несъмнено ме превъзнасял прекалено много — отговаря Гоген на жена си, — и все пак той повтаря почти същото, което говорят мнозина други, дори Дега. Той е безскрупулен тип, казва Дега, но истински дявол... Той е възплъщение на изкуството.“

Но Гоген скоро се вижда принуден да се откаже от пътуването си за Белгия. Изложбата при „Двадесетте“ се открива по-рано, отколкото е очаквал, а и освен това, винаги нехаен към сметките си, той е останал почти без пари. Отлага за края на зимата пътуването за Дания.

В очакване на резултатите от брюкселската изложба той моделира глинени съдове, статуетки, които добрият Шуф внимателно пренася, увити във влажни кърпи, до пещта на керамика Дьолаерш на улица Бломе. Гоген работи по-често у Шуфенекерови, отколкото в ателието си. Там рисува един групов портрет на своите домакини и децата им. В тази картина добрият Шуф е застанал до статива си с малко наведена глава, потриващ ръце, с големи пантофи на краката, наивен, незначителен и смешен. В това платно се чувства подигравката — подигравка, граничеща с презрение^[10].

От Белгия започват да пристигат новини. Те не са много добри. Гоген е изпратил в Брюксел дванадесет платна, чиято цена е определил от петстотин до хиляда и петстотин франка. Но белгийската публика

посреща тия творби като истинско предизвикателство. Не се продава нито една. „Видение след проповедта“ прави на брюкселчани същото впечатление, както някога на кюрето в Низон. Пълен провал.

Гоген е обезсърчен. Той няма да замине скоро за Мартиника! Тео не продава нищо или почти нищо от него. Отгоре на всичко в началото на 1889 г. състоянието на финансовия пазар се влошава от ден на ден. На 4 февруари ликвидират официално компанията на Панамския канал. На 7 март се самоубива директорът на Сконтовата банка и отново криза разтърсва борсата. Какво може да направи при това положение Гоген, освен да се върне в Понт Авен при добрата Мари-Жан Глоанек?

И той взема това решение. Този път обаче няма намерение да остане дълго време в Бретан. Не е изоставил проекта си да отиде в Копенхаген; от друга страна, тъй като не може да замине за тропиците, смята да посети Световното изложение, което ще се открие през май в Париж, защото в него ще има голям раздел, посветен на колониите. Ще иде да го види, та да му се стопли душата.

Изложението ще включва също така и една художествена изложба. Непосредствено до Айфеловата кула, която бързат да завършат, на Марсово поле строят Палата на изящните изкуства. Гоген и неговите приятели не могат да се надяват на честта да бъдат представени в този дворец, предназначен преди всичко да приеме творби на академичните майстори, на Жером и Тома Кутюр, на Кабанел, Месоние, Фернан Кормон и тям подобни. Най-много да допуснат някоя и друга картина от „ветераните“ на импресионизма, от Писаро и Клод Моне. Няма да участвуват нито Реноар, нито Сюра. Сезан ще бъде приет само така, между другото^[11]. Но Шуфенекер няма да се остави да го отстранят от Световното изложение. В самото приземие на Палатата на изящните изкуства собственикът на „Гран Кафе“ Волпини обзавежда едно „Кафене на изкуствата“. Шуфенекер се заема да го убеди да позволи на неколцина художници да украсят заведението му със свои творби. Волпини е поръчал големи огледала в Сен Гобен. Понеже закъсняват с доставката им, накрая приема направеното му предложение.

„Браво! Вие успяхте — пише Гоген от Понт Авен на Шуфенекер. — Вижте се с Ван Гог (Тео) и уредете работата до края на престоя ми тук. Само не забравяйте, че това не е изложба за другите.

Следователно да я подредим за малка група колеги.“ „Колегите“ определя Гоген: Шуф, Бернар, Гийомен и самият той ще изложат по десет платна, Ван Гог — шест, а двама приятели на Шуф — Леон Фоше и един негов колега от лицеза „Мишле“, Луи Роа, ще участвуват с по две картини.

Но отново се зареждат спънки и разочарования. Мете измисля всевъзможни възражения срещу пътуването на Пол до Копенхаген. „Да се правят такива разходи“ не е „сериозно“. „Боя се — пише тя на мъжа си, — че ще се срещнеш с братята ми, а аз обичам спокойствието си над всичко. Помисли добре, преди да дойдеш, мисли за раздялата след това.“ Ядосан, Гоген слага точка на всичко. Той няма да отиде в Дания. „Да не говорим повече, забавлявай се добре това лято и нека бог ви е на помощ!“

Завърнал се в Париж през първата половина на април, той се сблъсква с нови неприятности. Тео го упреква, задето ще излага в кафенето на Волпини. Това значи да се влезе в Палатата на изящните изкуства през „задния вход“ и затова Тео от своя страна отказва да даде картини на Винсент. Гийомен пък се колебае и след много извъртания се оттегля. Поканват трима други, които заместят отказалите се: Шарл Лавал, когото Гоген е пропуснал да посочи в списъка си, Анкетен и Жорж-Даниел дьо Монфред.

Но ако Тео и Гийомен се отдръпват презрително от кафенето на Волпини, съвсем другояче гледат на работата Шуфенекер и Бернар, които желаят да се представят там с колкото може повече творби. В края на краищата Гоген показва само четиринадесет картини с маслени бои, два пастела и един акварел, докато Шуф излага деветнадесет картини и един пастел, а Бернар — двадесет картини и три акварела. Освен това Бернар представя и две платна под псевдонима Людовик Немо, а и фигурира с две творби в един албум от тринадесет цинкографии, съставен от Гоген в началото на годината.

На 6 май президентът на републиката Сади Карно открива тържествено Световното изложение, но членовете на „групата импресионисти и синтетисти“ — това наименование са избрали Гоген и другарите му — все още не са готови да посрещнат публиката. Те едва започват да окачват творбите си по тапицираните с хубав червен плат стени на кафенето на Волпини. Рамкирали са картините си с

прости летви от бяло дърво и ги докарват на ръчна количка; Гоген тегли количката, а приятелите му я тикат.

Сега всеки ден стотици хиляди хора изпълват Марсово поле. Палатата на изящните изкуства се издига край авеню Бурдоне, увенчана с огромен купол от емайлирани бели, тюркоазени, жълти и златни плочки, висок петдесет и пет метра. Зад Палатата се ширят градини, сред които, в подножието на Айфеловата кула, бликат искрящи водоскоци. Когато излиза от кафене „Волпини“, където една русокоса руска княгиня дирижира оркестър от цигуларки, Гоген се застоява дълго в залите на Палатата, подхвърляйки от време на време саркастични забележки по адрес на официалните художници. „Думите на Курие — казва той — си остават винаги верни: това, което държавата поощрява, линее, а което покровителствува, умира.“

Екзотичните павилиони привличат много по-силно вниманието му. Той се разхожда неуморно из колониалната изложба, която се намира на Площада на инвалидите, наблюдава там тонкинците, конгоанците, канаките, аисуасите. До една реконструкция на храма в Ангкор е отредено място на селце от остров Ява. Шестдесетина туземни жители, от които двадесет жени, живеят там в седем колиби, построени от бамбукови пръти и листа от захарна палма, свързани с кокосови влакна. Млади дванадесет-четирнадесетгодишни баядерки изнасят представление с танци, което прави дълбоко впечатление на художника. „Фотографиите, които имам от Камбоджа, могат да се видят там оживели“ — пише той на Бернар. От един източен павилион се е отчупило парче от фриза, изобразяващ танцорка; Гоген го прибира като скъпоценност, за да го отнесе в Бретан. Не по-малко го въодушевява трупата „Дивият запад“ на полковник Коуди, прочутия „Буфало Бил“, която по същото време изнася спектакли недалеч от портата Терн. Преди да замине за Понт Авен, той си купува една широкопола шапка а ла Буфало.

Лека-полека кафене „Волпини“ се изпълва с картини. Многобройни посетители вече са ги видели. „Сега вече съм от вашите“ — е заявил на Гоген младият Пол Серюзие, когото „урокът по живопис“ в „Любовния лес“ през миналата есен, изглежда, не е можал да убеди напълно. Гоген приема с насмешка новия привърженик. И няма съмнение, че много по-интересна му се вижда срещата с един млад критик, с когото го запознава Бернар — Албер Орие.

Този син на нотариус от Шатору с атлетическо телосложение, здраво вкоренен във френската провинция — той произхожда наполовина от Поату, наполовина от Бери, — е колкото як, толкова и амбициозен. Но той е честолубец, който не хитрува, честен, великодушен, готов да се възхищава, едър и снажен мъжага с душа на идеалист. Сърцето му е на страната на всички, които се борят. Главен редактор на малкото авангардно списание „Le Moderniste“, чийто пръв брой е излязъл едва преди два месеца, на 6 април, той предоставя страниците му на Гоген и на Бернар. Гоген написва за него „Бележки за изкуството на Световното изложение“, издържани в доста язвителен тон^[12].

Бернар иска нещо повече. Би желал „Le Moderniste“ да публикува в специален брой каталога на изложбата при Волпини. На това обаче Орие не може да се съгласи. Затова пък той ще отрази в списанието изложбата на синтетистите, щом тя бъде окончателно подредена — към 10 юни.

Гоген не изчаква тази дата и заминава за Бретан. През първите дни на юни, докато все още продължават някои спорове — „изложете всичко, каквото искате“, е казал накрая Гоген на Бернар, — той се завръща в Понт Авен. Малко по-късно Серюзие отива при него.

С „Талисманът“ Серюзие е посял смут и раздори в академията „Жулиан“. Увлечен по философията, метафизиката, ориенталистиката, изучил за собствено удоволствие арабски и староеврейски, Серюзие е влюбен във всичко езотерично и загадъчно. На своите другари той е показал „Талисманът“ като някакво тайнствено откровение. Ще се роди едно ново изкуство, което неколцина посветени ще се заемат да защитават. Те ще бъдат пророците — на староеврейски: небиим, — братята „набисти“ на това художествено евангелие в противовес на тълпата от филистери — пелихтим. Групата на Серюзие добива облика на тайна секта.

„Серюзие ми говори само за своята еволюция“ — пише с известна ирония Гоген на Бернар. И наистина връзката между „набиста с яркочервената брада“ и „учителя Гоген“ се установява доста трудно. Твърде вероятно е в очите на Гоген заговорническото потайничене, в което се увеличат набистите, техният жаргон, ритуалът, който са въвели помежду си, да са само нелепи чудатости, детинщини. Той отговаря само с присмехулни реплики на Серюзие, който пък се оплаква на

Морис Дени, „набиста с хубавите икони“, че не намира в лицето на Гоген „художника на (своите) мечти“. Всеки човек живее в затворения свят на своите представи.

Понт Авен се е променил. Растящият наплив на художници е преобразил градеца. Художници в кадифени дрехи висят по тезгяхите на кафенетата и се закачат с момичетата. Прислужничките в странноприемниците кичат косите си с панделки. Тютюнопродавецът си поставя за фирма една палитра с надпис: Artist's material^[13]. Понт Авен, казва Гоген, „гъмжи от противни чужденци“. Той се уединява в ателието на Лъозавен, но и това не му стига и той поканва Серюзиe да го последва в едно закътано и усамотено село на южния бряг — Лъо Пулдю. Рисувал е вече в това село и иска отново да отиде там. Там ще бъде спокоен.

По време на пребиваването си в Понт Авен Гоген се е сближил с митническия началник Жакоб. Главната задача на митничаря е да следи за контрабандата на сол между Понт Авен и Кенперле. Лодката на митничарите слиза по течението на Авен и през Робра, Бриньо и Дуелан минава покрай брега до Лъо Пулдю, после се отправя към Кенперле по големия речен ръкав Лаита, който бележи границата между Финистер и Морбиан. Един ден през юни Гоген и Серюзиe потеглят заедно с капитан Жакоб, който ги сваля на пристанището на Долен Пулдю.

Двамата художници се установяват на пансион в скромния хотел „Десте“, разположен на височината край един кръстопът. Един от пътищата идва от Долен Пулдю, други два водят към Кенперле и Клоар-Карное, а четвъртият се спуска към дюните и плажовете на Гран Сабл.

С разпръснатите си селски дворове, с редките си рибарски къщурки Лъо Пулдю не наброява повече от сто и петдесетина жители, сурови хора със стародавни обичаи, съвсем различни по физически тип от населението на вътрешността. Местността е до нямайкъде дива. Тук не се мярка художник в кадифени дрехи. Освен селяните и рибарите се срещат само каруци, дошли да натоварят колите си с пясък от много високите дюни, които се издигат край брега. От височината на стръмния бряг, където дребни крави хрупат ниската трева, погледът се плъзга по океанската шир чак до остров Гроа. Чува се само шумът

на морето, неспирното дихание на водите, които се разливат пенливи и прозрачно зелени върху пустия песъчлив бряг.

Гоген не работи много. Покрай този бряг, шибан от мощния атлантически прибой, той се унася в мечтите, които не му дават покой. Льо Пулдю задоволява — но и засилва — вселилия се у него копнеж по първобитния живот, копнеж, който са разпалили още повече посещенията в колониалните павилиони на Световното изложение. Никога, както през това лято на 1889 година, не е долавял така ясно тайнствените гласове, които напират от древната бретанска земя. Пантеистичното опиянение на Ван Гог го е разтърсило въпреки волята му. Бродейки около дюните, където растат сини трънаци, край малките заливчета, където дрипави момичета, нагазили до гърди във водата, събират морска трева, той слуша гласовете на морето и земята, търси „нещо повече“: „Чувствувам го и не го изразявам още.“

На стената в хотелската им стая Серюзие е написал тези редове от Вагнер:

„Вярвам в един Страшен съд, където ще бъдат осъдени на ужасни мъки всички ония, които на този свят са се одързостили да търгуват с възвишеното целомъдрено изкуство, всички ония, които са го омърсили и покварили с долните си чувства, с гнусната си алчност за материални наслади. Затова пък вярвам, че верните апостоли на голямото изкуство ще бъдат възвеличени и че, обгърнати от мантията на небесни лъчи, благоухания и мелодични съзвучия, ще се върнат, за да потънат за вечни времена в лоното на божествения извор на всяка хармония.“

Гоген възприема това верую като свое. Подобно на онези слепци, които търсят с тояга скрити извори, той дири тръпнещите издънки на дълбоко заровените в човешката душа пластове. Творецът поема върху себе си върховни функции: изкуството е бог, художникът е неговият избраник, обреченият му младенец, предопределеният жрец.

„Съжалявам за това, което ти бях казал за Гоген — пише Серюзие на Дени. — У него няма нищо шарлатанско, поне спрямо ония, за които знае, че могат да го разберат.“ Сега разбирателството

между двамата художници е пълно. За жалост тази дружба продължава твърде кратко, едва двадесетина дни, тъй като Серюзиет трябва да замине, за да отбие военната си служба.

Гоген се прибира в Понт Авен, но малко по-късно се връща отново в Льо Пулдю заедно с един друг художник, холандеца Якоб Мейер де Хан, който миналата зима е живял известно време у Тео ван Гог. Дребен на ръст, гърбав, набит, с глава, хлътнала между раменете, Де Хан странно контрастира с Гоген. И като че ли желаещ да прибави още нещо причудливо към осанката си, той носи червена спахийска шапка. Той си има и други особености. Всичко, което е здраво и силно, всичко голямо привлича този недъгав, болнав на вид човек. Той мъкне със себе си една огромна библия, тежаща не по-малко от десет килограма, и рисува с много дълги четки натюрморти с уголемени предмети.

Де Хан произхожда от еврейско семейство в Амстердам. В този град дълго време държал заедно с тримата си по-млади братя пекарница за сладкиши. И четиримата били запалени любители на музиката. Под ръководството на Де Хан образували квартет, чието име бързо се прочуло из цяла Холандия. Скоро толкова много се прославили, че ги поканили да дадат концерт пред кралицата и двора. Тази чест ги ощастливила, но сложила край на музикалната им кариера: за сантименталните младежи тя била нещо толкова скъпоценно, че се зарекли повече да не свирят пред никого другото.

Де Хан се занимавал също и с живопис. Това изкуство му останало. Отначало рисувал жанрови сцени в духа на Тениерс и портрети. Един ден посетил някаква изложба, която му донесла откровението на импресионистичното изкуство. То го развълнувало дълбоко и той решил да се присъедини към школата на новаторите и да се посвети всецяло на живописата. Отстъпил своя дял от пекарницата на братята си, които оттогава започнали да му изплащат в замяна месечна издръжка от триста франка.

Напътствувайки Де Хан, Гоген същевременно продължава собствените си търсения. „Надявам се, че тази зима — пише той на Бернар — ще видите от мен един почти нов Гоген; казвам «почти», защото всичко е свързано и не претендирам да съм изнамерил нещо ново. Това, към което се стремя, е едно още неизвестно кътче от мен самия.“ Всичко е свързано наистина. А пътят на Гоген само привидно

лъкатуши. Той никога не е преставал да се възкачва към своите извори. Дълго се застоява пред кръстовете по могилите и в църквите, където дървени Христови фигури протягат мършави и вдървени ръце, и той, невярващият, долавя по-ясно от всеки друг свещения порив, вдъхновявал древните резбари с проста и сурова душа. Гоген се докосва до първичното. *Първобитното... е за мен подмладяване.* Каквото и да му струва това, той трябва да напусне Франция, да напусне Европа, да замине за девствени земи. Зуавът Милие му бе говорил за Тонкин. Той ще остане в Бретан до зимата. „Ако мога по това време да намеря каквото и да е място в Тонкин — пише той на Бернар, — ще отида да изучавам анамитите. Ужасен копнеж по неизвестното, който ме кара да върша лудории.“

Към средата на август Гоген остава без сантим в джоба и се връща в Понт Авен. Едно след друго рисува там няколко платна, в които мощно се изявяват тежненията, зародили се у него. На едно от тези платна — „Голгота“^[14] — пиетата от Низон се възправя пред дюните на Льо Пулдю като езически идол. На друга картина Гоген рисува един „Жълт Христос“^[15]. Този Христос е същият, който се намира в малък параклис, издигнат до един селски двор в местността Тремало, на едно възвишение, от което се вижда целият Понт Авен. Селски параклис със сводест дървен син таван и стени, боядисани в бледосиньо; в слънчеви дни Христовата фигура изглежда жълта. Това съчетание на цветовете трябва да е поразило Гоген не по-малко от красноречивата недодяланост, трогателната наивност на скулптурата. Едно трето платно, портрет на бретонка — „Хубавата Анжела“^[16], — съвсем не се отклонява толкова от това мистично течение, колкото изглежда на пръв поглед.

С този портрет Гоген иска да изрази благодарността си към съпрузите Сатр за доброто им отношение към него, за кредита, който му дава г-жа Сатр в малкото кафене, което тя държи до странноприемницата на Глоанек. Омъжила се осемнадесетгодишна, сега г-жа Сатр — Анжела — няма още двадесет и една години. Тя минава за най-хубавата жена в Понт Авен. Гоген ще ѝ подари картината си.

Ако хубавата Анжела мисли, че художникът ще изпише по нейно подобие образа на красива жена, тя много се лъже. Гоген я рисува в празничната ѝ бретонска носия, едра и набита, мудро невъзмутима;

това е някакво прастаро изображение на жена без възраст, отделено чрез един полукръг от декоративния заден план, където съвсем неочаквано се появява — „Духът на мъртвите бди“ — една перуанска статуетка. Какви викове на ужас се разнасят у семейство Сатр, когато художникът им открива творбата си! По време на сеансите той упорито е отказвал да покаже платното на статива, защото е държал да ги изненада. Но сред враждебните на Гоген художници са почнали да се носят злонамерени слухове. Съпругът Фредерик кипва. Гоген е искал да направи за смях жена му, а отгоре на всичко да подиграе и самия него — Фредерик е много нисък на ръст и лошо сложен, — като е поставил до тъй обезобразената хубава Анжела тази разкривена статуетка. Объркан и смутен, Гоген се опитва да се защити. „Не си прав, Фредерик. Аз вложих всичко, каквото можах, в тази картина.“ Но той смогва да убеди Фредерик и хубавата Анжела не повече, отколкото кюрето в Низон. Художникът трябва да си прибере картината.

Гоген, неуморимият, не се задоволява само с живописиста. „Направих и една голяма дърворезба — пише той на Бернар... — В скулптурата това е най-хубавото и най-необикновеното, което съм правил досега. Гоген във вид на чудовище взема ръката на една жена, която се брани, и ѝ казва: «Бъдете влюбена и ще бъдете щастлива». Лисица — индианският символ на покварата, а в междините — малки фигурки.“ Перуански статуетки, индиански символи — едва ли може да се очертае по-ясно пътят, който следва Гоген. „Бъдете влюбени“^[17] поставя началото на един стил, който не е вече европейски.

Тази плодовитост и неуморна работа, тази увереност на творческия устрем изпълват Бернар със завист. Колко му върви на Гоген! — пише той на Шуф. Бернар заминава от Париж за Бретан, но не за Понт Авен, а за Сен Бриак, тъй като баща му, който всячески се противопоставя на художническото му призвание, му е забранил да отиде при Гоген. А Бернар в този момент е обзет от дълбок душевен смут. За голямо негово разочарование изложбата в кафене „Волпини“ е имала твърде слаб успех. Никакви продажби, съвсем малко статии. С изключение на Феликс Фенеон и Албер Орие никой досега не е говорил за тази проява^[18]. И все пак това не е най-лошото. „Някакви съмнения за пълна немощ — пише той на Гоген — ме обладават по всяко време, като гледам колко нелепи са моите произведения. Това, което правя, ми се струва, да Ви кажа истината, само начало на

някакви опити...“ Напереността на самонадеяния момък, големите приказки, самодоволството, завоевателният вид, който си е придавал — всичко е отстъпило изведнъж пред гнетящата го тревога.

„Обхванало ме е извънмерно безпокойство не за моето съществуване, а за възможното съществуване на моя талант... Всички художници освен Вас ме отритнаха, едни от злоба, други може би след като са размислили... С една дума, някои несръчни мои опити може би Ви накараха да се отнесете с доверие към мен, а всичко това сега несъмнено е изчезнало — заключава жаловито той. — Благодаря Ви за приятелските чувства, които винаги сте проявявали към мен; това е може би последната опора на надеждата ми.“

Гоген познава по-добре от всеки друг слабостите на младия художник, повърхностното, непостоянното в неговия характер, което обяснява променчивостта на настроенията му. Дали това е само недостатък на младежката възраст, липса на зрелост? Бернар е отличен техник, който много е изучавал майсторите. Прекалено може би! Той твърде много е гледал творбите в музеите, а недостатъчно се е вглеждал в себе си. Техниката не е всичко. Гоген пише на Бернар едно утешително писмо:

„Сълзите на едно дете също така са нещо и все пак те имат малко общо с учеността — му казва той... — Вие сте млад и аз мисля, че Ви липсва нещо, една празнина, която възрастта скоро ще запълни... Живели са някога хора, които още в младостта си са утвърждавали своите вярвания, но те не са имали като нас какво да ги смуцава: несгодите на живота и картините на другите. Вие сте видели твърде много за твърде малко време. Починете си от гледането — и то задълго.“

И като съобщава на Бернар, че към края на септември ще се върне в Льо Пулдю, че заедно с Де Хан и самия него там ще се установят навярно и Лавал и Море, той го поканва да се присъедини към малката колония.

Мейер де Хан има сега в Льо Пулдю сърдечна връзка. Влюбил се е в една едра мургава жена, яка и енергична селянка в разцвета на тридесетте си години — Мари Анри, наричана Мари Куклата. Тя не го е отблъснала. Сред нивята, недалеч от морето, тя държи странноприемница с няколко стаи — така наречения хотел „Дьо ла Плаж“. На 2 октомври Гоген и Де Хан се настаняват на квартира при нея. Освен това на втория етаж на една съседна къща, издигаща се точно срещу океана, холандецът наема огромно помещение с размери петнадесет на дванадесет метра, което ще им служи за ателие. Мари Анри, изглежда, никак нехае за хорските приказки. През месец март е родила едно момиченце, чийто баща е неизвестен, и сега не се стеснява да разгласява връзката си с Де Хан — в странноприемницата холандецът чисто и просто споделя нейната стая на първия етаж. Гоген пък заема на същия етаж една стаичка, чиято врата се открехва понякога нощем: Гоген отива при прислужничката на Мари Куклата^[19].

Двамата художници, към които за известно време се присъединява и Серюзие, превземат столовата на приземния етаж, отделен с врата от кръчмата. Пищно я украсяват и декорират, като изписват стъклата на прозорците и тавана, и окачват навсякъде платна рисунки, литографии. Украсата има полусериозен, полушеговит вид. На тавана Гоген рисува една „Жена с лебед“ с надпис: „Проклет да бъде, който мисли зло!“, както и една връзка лук, придружена от следното заявление: „Обичам лук, пържен със зехтин.“ Един натюрморт, изписан според принципите на Съора, носи наименованието „Ripirpoint“, намек за някаква въображаема личност със същото име, измислена от Гоген, Бернар и техните приятели за присмех на поантилизма — „rit du petit point“^[20]. Гоген нахвърля един почти карикатурен портрет на Де Хан — изпъкнало чело, кълбести очи, сплеснат нос, — а на себе си прави силно стилизиран шарж, като изписва един ореол над главата си и подчертава орловия си профил.^[21] Спомняйки си за картината „Добър ден, господи Курбе“, която е видял заедно с Ван Гог в музея на Монпелие, той рисува също така „Добър

ден, господин Гоген“. И Мейер де Хан внася своя дял в декорацията, която лека-полека се попълва, с един портрет на „Мари Анри, кърмеща дъщеря си“, и с едно голямо пано, на което изобразява „Чукачки на лен“. Под „Чукачките“ са изписани като фриз думите на Вагнеровото верую.

Есента прогонва от Льо Пулдю малкото посетители, които са се навъртали по тия места. Небето е ниско, морето се пени в далечината и бучи в заливчетата. Художниците остават сами със себе си и с природата. Странноприемницата на Мари Куклата се превръща в усамотеното художническо убежище, за което е мечтаел Ван Гог. Животът тук тече почти като в манастир. Художниците стават в зори и следват съвсем редовен режим: излизат към седем часа, връщат се в единадесет и половина, потеглят наново в един и половина или два, прибират се в пет и си лягат в девет. Освен в дните, когато лошото време ги заставя да се затворят в ателието, бродят по песъчливия бряг или из полето. „Да вървим да направим един Сезан!“ — казва Гоген. Вечер, на светлината на лампата, разговарят или рисуват, или пък играят на дама или томбола. Само някое посещение — на Море, Журдан или Шамаяр — нарушава от време на време еднообразието на това всекидневие. Лавал е заминал за Париж. Неговата леност и безразличие огорчават Гоген. „Има един дълг на тази земя“ — обича да повтаря той.^[22]

Загърнат в широка зеленикава пелерина, с дървени обувки, по които се вият златни, сини и яркочервени арабески, Гоген е наистина отецът „игумен“ — както казваше Ван Гог — на това общежитие. Де Хан и Серюзие го слушат със страхопочитание, записват си сентенциите, в които той понякога обобщава своите размисли: „Линията е цветът, защото тя може да се роди само от контура на петната“, или: „Един квадратен сантиметър зелено посред сукното на билиярда е по-зелен, отколкото ако беше откъснат в пространството“, или пък: „Грозното може да бъде красиво; хубавичкото — никога.“

Гоген има съвсем особен начин на работа. Застоява се с часове, погълнат от някой мотив, връща се да го изучава много пъти, като само нахвърля някоя и друга линия на скицата си; картината си захваща едва когато вече „я знае наизуст“: „Всичко трябва да се направи за един сеанс — твърди той. — Иначе се разваля. По-добре е да се започне наново едно платно, отколкото да се поправя.“ Да гледат Гоген как

работи, е за другарите му винаги омайващо зрелище. Той живописва, без да бърза, без да поправя, полага мазките „с плавни, гъвкави и котешки движения“. Със спокойна дързост покрива платната си с трептящи багрени съзвучия. „Тъй като самата багра е енигматична в усещанията, които буди у нас — казва той, — то тя може закономерно да се употребява само енигматично.“ Строгостта на Гоген се прониква от напрегната сила. Мазката трепти, цветовете стават по-ярки. Художникът излиза на царския друм на голямото творчество.

В странноприемницата той прибавя нещо ново към украсата на столовата. Върху плата на вратата рисува „Карибска жена със слънчогледи“, идеята за която взема от скулптурната отломка, намерена на Световното изложение. Натрапчивата мисъл по далечното не престава да го терзае. С писмо до държавния секретар на колониите е поискал някаква служба в Тонкин, където — пише доста странно той — „вярвам, че ще мога да служа предано и умно на правителството като добър републиканец“. Не бързат да му отговорят. „Хората, които пращат в колониите — мърмори той, — са обикновено тия, които вършат щуротии, грабят касата и т.н. Но за мен, художника импресионист, ще рече бунтар — за мен това е невъзможно!“

Всичко към края на тази година му носи разочарования и огорчения. След като не му е писала няколко месеца, Мете ненадейно съобщава, че синът им Пола е паднал от третия етаж и само по чудо е оцелял. Гоген много би искал да прати за случая малко пари на Мете, но има само дългове. Упрекват го, че не е постигнал нищо.

„Какво искате да направя? Моя ли е вината? Та аз съм първият, който страда от това. Мога да те уверя, че щях отдавна да се откажа, ако хората, които разбират нещо, ми кажеха, че нямам талант и че съм ленивец. Може ли да се каже, че Миле не е изпълнил дълга си и е завещал на децата си едно окаяно бъдеще?“

Мете съобщава на мъжа си, че е дала намиращите се у нея картини за една изложба, уредена в Копенхаген от Дружеството на приятелите на изкуството. „Можеше поне да поискаш мнението ми“ — отговаря Гоген, ядосан, че са показали негови „стари неща“. Но не

упорствува: някои датски критици се отзовават по този случай доста благоприятно за живописиста му — „това е показателен обрат“.^[23]

Затова пък новините от Париж горчиво го разочароват. Сега, когато Гоген създава най-хубавите си творби, последните платна, които е изпратил на Тео, предизвикват всичките — с изключение на Хубавата Анжела — ожесточени критици от страна на посетителите на галерията. Дори от Дега. Тео също не ги харесва.

Тези критици, тази ненадейна „буря“, болезнено поразяват Гоген, обезсърчават го напълно. Ако и тия, които са го подкрепяли досега, престанат да му вярват, тогава за какъв дявол да рисува? Трябва ли да се признае за победен? Объркан и смутен, той почти е престанал да работи. „Разхожда старото (си) тяло на северния вятър“, покрай бушуващото море, предъква мрачните си мисли „Боже мой, може би аз греша, а те са прави.“ И все пак! „Нека разгледат внимателно последните ми картини, ако въобще имат сърце да чувствуват, и ще видят колко примирена мъка има в тях. Нима един човешки вик не е нищо?“

„Работя машинално — пише той на Бернар — някои етюди, ако могат се нарекат етюди ударите на четката, съгласувани с окото. Но душата отсъствува и тъжно гледа зиналата пред нея яма. Яма, в която виждам отчаян семейство, останало без бащина подкрепа; няма никой, на когото да излея мъката си. От миналия януари насам съм продал картини за деветстотин двадесет и пет франка^[24]; на четиридесет и две години да се живее с това, да се купуват бои и т.н. би могло да разстрои работата и на най-закаления човек... Исправен пред тази невъзможност да се живее, дори оскъдно, не зная какво да предприема. Ще се опитам да получа каквато и да е служба в Тонкин; там може би ще мога да поработя в покой изкуство по мой вкус.“

Да се раздвижи, да се махне: Гоген никога не е виждал друг цяр за своите неволи освен да замине за химеричните земи на „покоя“.

Удивителна неизменност на човешките същества, които от началото до края на живота откликват все по един и същ начин; автоматизъм, сляп като инстинкта. Зрелият, закоравелият в изпитанията мъж, който размишлява върху своите поражения на брега при Льо Пулдю, си остава същото онова деветгодишно момче, което бе тръгнало по пътищата на Орлеане със закачена на върха на пръчка носна кърпа, напълнена с пясък. Колкото и убеден да е в противното, Гоген прави кариера не повече от Винсент ван Гог, другият „клетник“, който по това време се бори с лудостта в приюта на Сен Реми дьо Прованс. Кариерата предполага хитрувания, отстъпки, стремеж към утвърждаване, гъвкавост по всяко време, кроежите на шахматист, местещ своите пешки. Колко далеч са те, колко далеч е той от всичко това! Той мечтае да замине за Тонкин — или за Перу, все едно! Само да замине! С тежка стъпка броди Гоген по брега, където се разбиват вълните. Вятърът яростно свисти, над морето бушува буря. Да замине! Той е играчка на своите привидения — привиденията, от които се ражда творчеството му. Живописва и бленува, а живописиста за него е друг начин да бленува. „Още няма да им дам кожата си — пише той на Бернар. — Сега Западът е прогнил и всеки Херкулес днес може подобно на Антей да добие нови сили, като се докосне до онази далечна земя. И след една-две години се връща, стъпил здраво на краката си.“

В приюта в Сен Реми Винсент често мисли за Гоген, с когото продължава да си пише, мисли за тъй злощастно прекъснатия им задружен живот. Колко съжالياва той за него! Обкръжението от умопобъркани, сред което живее, му е непоносимо. Той иска да напусне приюта и да се върне на север. Защо Гоген и той да не се опитат отново да „заживеят заедно“? Защо той да не отиде в Бретан? В началото на 1890 г. Ван Гог поставя този въпрос на приятеля си. Гоген подскача. „За нищо на света! — възкликва той. — Винсент е луд. Той искаше да ме убие.“ После размисля, пресмята. Ако случайно не успее да получи служба в Тонкин, би могъл, вземайки всички предохранителни мерки, да създаде някъде — но в голям град, не в Льо Пулдю, където няма лекари — едно ателие заедно с Ван Гог и Де Хан. По внушение на Де Хан Гоген предлага на Винсент град Антверпен. В този град се съчетават възможно най-добрите условия: животът там е също тъй евтин, както в провинцията, има превъзходни

музеи, намират се и много любители на живописиста, които биха били евентуални купувачи. Впрочем откакто в Дания са проявили известен интерес към произведенията му, Гоген е уверен, че успехът ще дойде от чужбина. Тъй че ще бъде разумно да се установят във Франция. „Ако имах някой и друг сантим — пише той по същото време на Шуф, — бих започнал отново борбата в Копенхаген.“ Но Копенхаген, Антверпен могат да бъдат само краен изход; заради тях той не забравя Тонкин.

По времето, когато се е установил в Льо Пулдю, у Мари Анри живеела някаква графиня дьо Нимал. Тя се въодушевила от творбите на художника и, хвалейки се с големите си политически връзки, с приятелството си с министъра на финансите Рувие, уверила Гоген, че ще уреди да му бъде откупена от държавата дърворезбата „Бъдете влюбени“ и ще му издействува добра служба в Тонкин. Гоген повярвал на тези приказки и не се поколебал да обещае на жена си триста франка при „вероятната“ продажба на своето произведение. Оттогава графинята е потънала вдън земя...

„Има моменти — пише той на Шуф, — когато се питам дали не бих сторил по-добре да си разбия главата; трябва да се признае, че си струва човек да прати всичко по дяволите. Представяте ли си, че холандецът ме храни тук? Той ме помоли да напусна Понт Авен, за да дойда в Льо Пулдю да го уча на импресионизъм, и тъй като нямах вече предишния кредит, ми плаща пансиона под формата на заем, докато продам нещо... Лишавам се от пушенето, нещо което е мъка за мен; пера скришом част от бельото си, с една дума, лишен съм от всичко освен от обикновено ядене. Какво мога да направя? Нищо, освен да чакам като плъх на буре сред водата... Ако може да се уреди нещо в Тонкин за две години ще се посъвзема, за да мога да се боря отново, ако ли не... не смея да мисля за това.“

Гоген губи търпение. Той трябва на всяка цена да отиде в Париж, за да „доведе до край проекта си за Тонкин“. Още веднъж Шуфенекер

му плаща разносните за пътя и на 8 февруари 1890 художникът е в столицата.

[1] Вж. „Животът на Ван Гог“. — Б.а. ↑

[2] Един от тези пейзажи, Аликан, се намира днес в Лувър. — Б.а. ↑

[3] Статията е „приемлива за художника, но странна, що се отнася до характера му като човек... — се изказал Гоген. — Изглежда, че тия господа са се почувствували уязвени от държането ми и са всички мънички ангели“. Критикът (Феликс Фенеон) похвалил най-вече керамиката на Гоген, която предпочитал пред картините му. „Той обича поруганата, пагубна и сурова глина“ — писал Фенеон в „La Revue Independante“ от януари 1888 г. — Б.а. ↑

[4] Аз съм Свети Дух,

Аз съм със здрав дух. — Б.пр. ↑

[5] Продължение на „Тартарен Тарасконски“ от Алфонс Доде. — Б.пр. ↑

[6] Навярно през 1883 година, на връщане от своята експедиция със Сориля на испанската граница. — Б.а. ↑

[7] Вж. „Животът на Ван Гог“, I, 4. — Б.а. ↑

[8] Откриването на нови документи ме заставя да променя някои подробности в разказа за тези дни в Арл, който съм дал в „Животът на Ван Гог“. Следващите издания на „Животът на Ван Гог“ ще бъдат естествено поправени в този смисъл. — Б.а. ↑

[9] Гоген и Тео напуснали Арл по всяка вероятност на 26 декември. Във всеки случай на 27-и Гоген бил вече в Париж. На 28-и призори той присъствувал на площад Рокет на екзекуцията на някой си Прадо, който шест седмици преди това бил осъден на смърт за убийство. Винсент говорил на Гоген за това престъпление, което според него било извършено в кабаре „Тамбурен“. — Б.а. ↑

[10] Картината Семейство Шуфенекер се намира днес в Лувър. — Б.пр. ↑

[11] Вж. „Животът на Сезан“, IV, 4. — Б.а. ↑

[12] Тези Бележки излизат в броевете от 4 и 13 юли 1889 г. „Le Moderniste“ помества друга статия от Гоген на 21 септември — Б.а. ↑

[13] По едно писмо на Пол Синяк до Максимилиен Люс. — Б.а. ↑

[14] Днес в Кралския музей за изящни изкуства в Брюксел. — Б.а. ↑

[15] Днес в Художествената галерия „Олбрайт“ в Буфало, САЩ. — Б.а. ↑

[16] Днес в Лувър. — Б.а. ↑

[17] В дърворезбата си (днес в Музея за изящни изкуства в Бостон) Гоген употребява множественото число. — Б.а. ↑

[18] Малко по-късно, през ноември, излязла в списание „Art et Critique“ една доста неблагоприятна рецензия за изложбата, подписана от Жул Антоан. — Б.а. ↑

[19] Един ден в странноприемницата на Мари Куклата се отбил един млад човек и видял там художниците, „тия господа“. „Не ще и дума, че помолих да ми сервират при тях, ако, разбира се, това не би ги притеснило. Впрочем те дадох да се разбере, че не ги притеснявам никак, т.е. че те не се притесняват никак. И тримата бяха боси, пищно разгърдени и говореха на висок глас. През цялото време седях задъхан, поглъщах думите им, измъчван от желанието да им заговоря, да им кажа кой съм и да разбера кои са те, и да кажа на този, големия със светлите очи, че мелодията, която пееше с цяло гърло и която другите подемаха в хор, не беше от Масне, а от Бизе... Срегнах се по-късно с един от тях у Маларме: беше Гоген. Другият беше Серюзие. Не можах да разбера кой бе третият...“ Младият човек бил Андре Жид. — Б.а. ↑

[20] „Смее се на ситния бод“. — Б.пр. ↑

[21] Днес този автопортрет се намира в Националната галерия във Вашингтон. — Б.а. ↑

[22] Ван Гог пише за Гоген: „Тоя приятел обича да ни кара да чувствуваме, че добрата картина трябва да бъде равностойна на добро дело, не че го казва, но е трудно да общуваш с него, без да те осени мисълта за някаква нравствена отговорност“ — Б.а. ↑

[23] Тази изложба се състояла от 31 октомври до 11 ноември. — Б.а. ↑

[24] Около 2300 нови франка. — Б.пр. ↑

IV И ЗЛАТОТО НА НЕГОВОТО ТЯЛО

Вярно е, за рая мислех аз.

Рембо, „Един сезон
в ада“.

Понякога Шуфенекер трябва да проявява голямо търпение, за да може да понася Гоген.

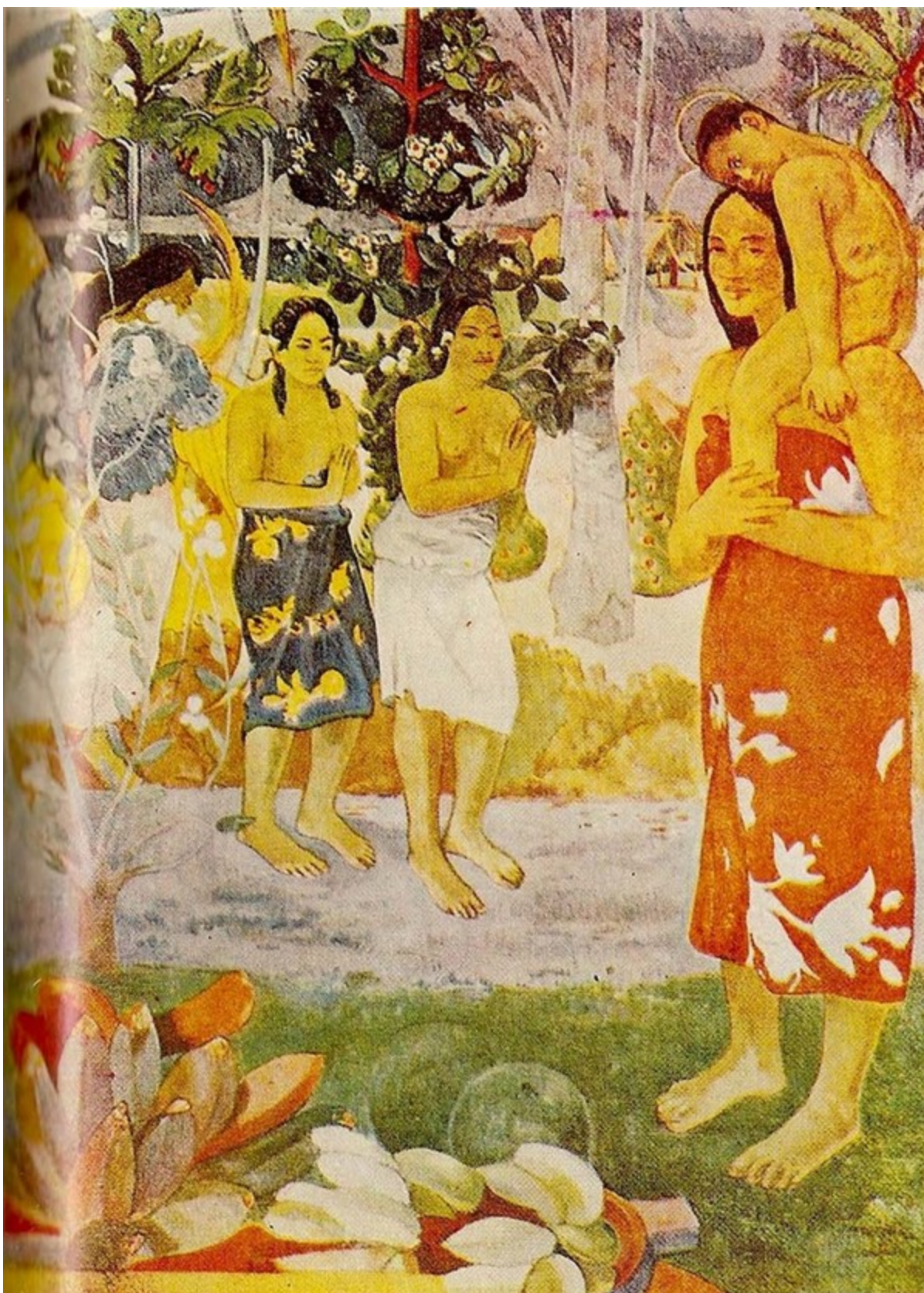
Шуф се е преместил в друго жилище. Сега живее на края на Плезанс, недалеч от укрепленията, в един още рядко застроен квартал, където сред няколко строежа се ширят сиви, пустеещи места. На улица Алфред Дюран Кле 12, край Западната железопътна линия, той обитава една малка тухлена къща на два етажа с каменно приземие. Настанил е Гоген в една стаичка на втория етаж до голямата стая, която служи за ателие.

В това ателие царува Гоген. Той не се съобразява с никого. Положението му на длъжник, възхищението, което изпитва към него Шуф, нищо не е в състояние да го накара да щади другите. Затворил се в собствената си личност, а и твърде пряк, за да разиграва комедията на вежливости, той не крие от Шуф колко малко цени живописиста му. Още по-лошо е, когато мълчи: мълчанието му, придружено от пронизващи, забулени в ирония погледи, уязвява повече от думите му.

Гоген дори не забелязва колко болезнено засяга по този начин своя домакин. Той е от онези хора, които са до такава степен неспособни да се откъснат от себе си и от своите проблеми, че не виждат другите, освен за да се учудят на поведението им, когато то е враждебно към тях. Отрупвайки щедро Шуф с единственото, което притежава, а именно творбите си — керамика и картини, — Гоген е убеден, че се отнася до немай-къде добре с него, докато в същност държанието му често пъти е направо оскърбително.

Шуф обича да разисква безконечно върху живописиста в присъствието на своите приятели — млади художници, като си

придава многознаещ и самоуверен вид. Гоген, седнал настрана в един ъгъл на ателието, го слуша пушейки, с нацупени устни, поклаща глава. „Какъв глупак!“ — мърмори той.

Иа Орана Мария. 1891. Нью Йорк, Музей Метрополитън.

А един ден, когато идва Тео ван Гог да разгледа последните му работи, той се затваря с него в ателието, като оставя Шуф отвън.

Чудно ли е тогава, че въпреки търпението си добрият Шуф често избухва! Гоген се опитва да го склони да замине заедно с него на другия край на света. Наистина Шуф току-що е ликвидирал твърде изгодно малкото предприятие за златно дубле, което бе захванал преди десетина години. Гоген му предлага да вложи част от седемдесет и петте хиляди франка, получени при ликвидацията, за да основат едно ателие в тропиците. Но колкото и да се възхищава, та и да завижда на Гоген за „гения“ му, който го покорява и го прави тъй безкрайно търпелив, Шуф нито за миг не се увлича по екзотичните блянове на приятеля си. Със своя капитал той иска да построи пететажна сграда на близката улица Патюрл. Гоген клати глава. Смешен, глупав еснафски проект! „Да се надяваме, че няма да се каете!“

Духът на Гоген пада съвсем. Постъпките му пред министерството са останали без последствие. Тонкин му се изплъзва. Никаква надежда вече. На четиридесет и две години той се чувства „стар“, „изпял си песента“ и „смята за безполезно да продължава борбата без козове в играта“. За да припечели малко пари приема да поправя работите на учениците в едно ателие в Монпарнас — академията „Вити“, но учителствуването скоро му дотяга и той се отказва. Париж, Европа са му опротивели. С наметната върху раменете пелерина той крачи замислен, потънал в меланхолия. През март в Салона на независимите силно са го поразили десетте платна, които Тео ван Гог е представил там от името на своя брат, за когото през януари Орие е поместил голяма студия в първия брой на новото списание „Mercure de France“. Както Казва Гоген, те са „гвоздеят на изложбата“. Един-два пъти той се отбива и в ателието на Пол Рансон на Монпарнас, „храм на набистите“, където „братята набисти“ имат обичай да се събират в събота. Но изложби и срещи трудно могат да го отклонят от натрапчивата му мисъл: да замине! Не работи или работи малко. Какво да предприеме? Гоген вече мисли да се върне в Бретан, когато внезапно, през май, „на хоризонта проблясва светлина която разпръсва надвисналите облаци“.

Луи Роа, колегата на Шуф от лицеза „Мишле“, който миналата година бе излагал при Волпини, запознава художника с някой си Шарлопен, лекар, а същевременно и изобретател. В момента

Шарлопен уговаря продажбата на един от своите патенти и след месец, най-късно след месец и половина, ще получи значителна сума. Той обещава на Гоген да му помогне да напусне Стария свят; щом получи парите, ще му откупи картини за пет хиляди франка. Макар и да уверява, че няма да повярва в тази сделка, докато тя не се осъществи, Гоген се разпалва. Съставя заедно с изобретателя списъка на творбите, които ще му продаде — всичко тридесет и осем картини и пет керамики, — и започва да крои планове.

Жена с цвете. 1891. Копенхаген, Глипотека Ню Карлсберг.

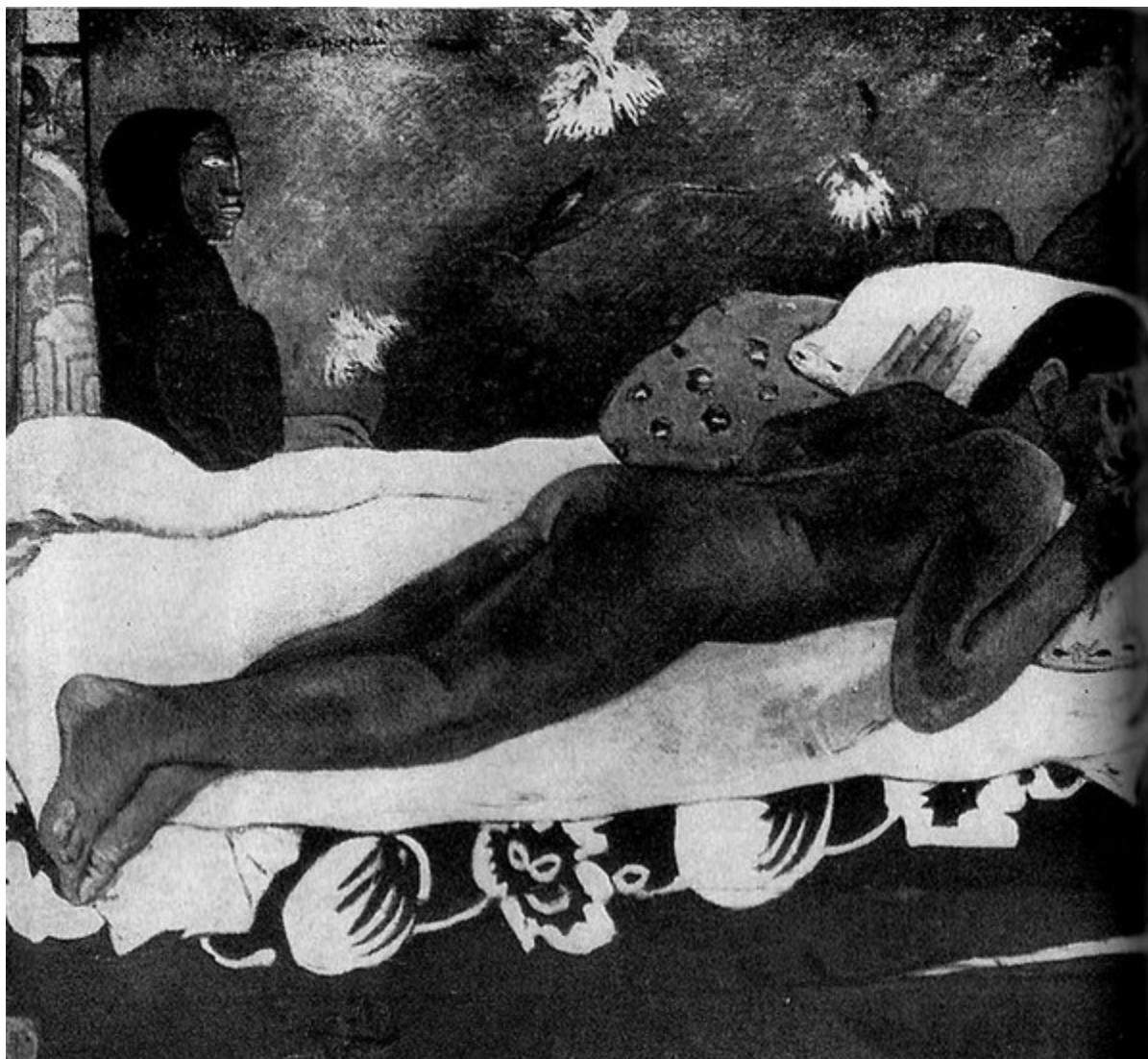
Духът бди. 1891–1893. Монотипия.

Oviri. 1891–1893. Франция, частна колекция.

Натюрморт с цветя. 1891. Париж, частна колекция.

Духът на мъртвите бди. 1892. Ню Йорк, частна колекция.

*Автопортрет с идол. 1893. Сан Антонио, Тексас, Институт за
изобразителни изкуства.*

Светата вода. „Папе мое“. 1891–1893. Гравюра на дърво.

Първо ще отиде в Льо Пулдю, за да „събере сили за пътуването“. Най-късно до 15 юли Шарлопен ще му предаде петте хиляди франка. Достатъчно време, за да стегне багажа си, та да бъде готов да отпътува към 15 август. За Тонкин? Не, след като е обмислил всичко, той решава да основе Ателието на тропиците в Мадагаскар, за който му е говорила съпругата на Одилон Рьодон, родена на остров Бурбон. „С пет хиляди франка — го е уверила г-жа Рьодон — можете да живеете там тридесет години, ако искате.“ Остава да си намери другар. Този „тъпак“ Шуфенекер продължава глупаво да упорствува с проектите си за недвижими имоти; Серюзие няма намерение да се изселва, а колкото до Лавал, Гоген не иска да го взема отново със себе си. През първите дни на юни Шуф получава писмо от Бернар, който е решил да се ожени и от няколко месеца насам работи в Лил като художник-десенатор на тъкани. Той се оплаква от положението си, от несигурното бъдеще. Гоген тутакси му пише:

„Решено е безвъзвратно, заминавам за Мадагаскар. Ще си купя извън града къщичка със земя, ще я разширя, ще обработвам земята и ще живея просто. Модели и всичко, което е нужно за етюди... Който иска, нека дойде при мен. Събрах различни сведения, всичките непротиворечиви...

Животът е без пари за този, който е готов да живее като туземците. Храната може да се набавя само от лов и т.н. Следователно аз заминавам, стига работите ми да се уредят, да основа това, за което Ви говорих, да живея свободен и да творя изкуство. Не искам да давам никакви съвети, но с цялото си сърце се обръщам към човека, който страда, към художника, който не може да твори изкуството си тук, в Европа. Ако след всички усилия не намерите удовлетворение, щом се освободите от военната служба, елата при мен. Ще намерите без пари осигурено съществуване в един по-добър свят. Вярвам, че ако човек се

поразтича, може да си издействува безплатно пътуване. Както се казва, и най-хубавото момиче на света може ми даде само това, което има. Аз съм в същото положение. И ако Вие сте нещастен, не мога да Ви дам друга утеха освен тази. Половината от палтото си. Това все пак е най-добрият начин да бъдеш християнин...“

Мъчителните съмнения в собствените сили и във „възможното съществуване на своя талант“, които Бернар бе споделил миналото лято с Гоген, са били само една от страните на кризата, която изживява младият човек. Той се е увлякъл по една приятелка от детинство, Шарлота Брис, и се мъчи да стъпи на краката си, но професията на промишлен десенатор му е „непоносима“ и това още повече го обърква. „Животът ми е разсипан, загубен“ — пише той на Шуф. В отчаянието си Бернар отново се залавя за религиозната вяра, която е имал като дванадесетгодишно дете. Както сам казва, той „се опива от тамяна, органа, молитвите, старинните стъклописи, йератичните гоблени“. Изтерзана вяра, чиито пориви се пречупват от пристъпи на „сатанизъм“ и в която понякога се прокрадва нещо почти налудничаво. Ненапразно го измъчва тревога за бъдещето му като художник, този страх определя навярно и цялото му поведение. Още миналата есен Ван Гог, след като видял фотографски репродукции на последните му картини — композиции с религиозни сюжети, — го е предупредил от приюта в Сен Реми да внимава. Припомнил му е неговите „Бретонки сред ливада“: „И да замениш това — му писал той — срещу — да кажа ли думата? — изкуственото, предвзетото... С настоящото се обръщам най-настойчиво към теб, като те нахоквам здраво с всичката сила на дробовете си, да благоволиш да се върнеш към себе си.“ Лесно му е било на Ван Гог да говори (оттогава, изглежда, Бернар въобще не му е писал повече)! Платната, над които се мъчи младият художник, са сковани от сухота и маниеризъм. Животът се отдръпва от четките му. Как би могло всичко това да не го разстрои?

Жени от Таити. 1892. Дрезден, Държавни художествени сбирки.

Като получава писмото на Гоген — изразът не е пресилен! — той полудява от радост. За него то е като вест за избавление. Той ще се роди отново, ще намери себе си. Още начаса отговаря на Гоген, че ще го последва, и добавя, че и любимата му също ще дойде с тях. Но по този въпрос Гоген е на друго мнение. Бернар иска да заведе европейка на Мадагаскар, негова си работа, но той, Гоген, не иска да има нищо общо с това. „И тъй, да се измъкваме. Там жената — уточнява той — е, така да се каже, задължителна... И аз Ви уверявам, че малгашката жена има също тъй сърце като французойката, а е много по-малко сметкаджийка.“

Към средата на юни, след една последна среща с Шарлопен, Гоген се връща в Льо Пулдю при Де Хан. Холандецът на свой ред изявява готовност да го придружи; той ще внесе пет хиляди франка за основаването на „Ателието на тропиците“, сума, „от която би могла да

излезе — разсъждава Гоген — една доста хубава плантация“. Има и друг, който също би заминал на драго сърце за Мадагаскар — това е Ван Гог, макар че той гледа твърде скептично на сделката с Шарлопен. През май Винсент е напуснал Сен Реми дьо Прованс на път за Овер сюр Оаз, отбил се е при Тео в Париж, но не се е застоял там. „Тъй като парижкият шум ми се отрази доста зле, реших, че ще е по-разумно за главата ми да се вдигна и да ида на село, иначе щях направо да дойда при Вас“ — пише той на Гоген. И все пак как би искал Винсент да се види с приятеля си! Той има намерение да прекара един месец заедно с него в Бретан. „Ще се опитаме — казва той — да направим нещо особено и внушително, което навярно щяхме да направим, ако бихме могли да продължим да живеем заедно.“ Но Гоген не иска и да чуе за това. Нито месец, нито ден не иска той да живее в едно село, далеч от всякакъв лекар, заедно с човека с отрязаното ухо.

Животът в Льо Пулдю отново тръгва постарому, почти както миналата година, с тази разлика, че сега художници по-често сноват между селцето и Понт Авен. И наистина многобройни са приятелите на Гоген, които с удоволствие споделят убежището му за няколко дни или за няколко седмици. Там е Серюзи. Море се е настанил в една странноприемница в Долен Пулдю. Тези художници изпълват селото с шум и оживление. Неколцина от тях се отдават на същите шегички, които са правили в Понт Авен. Нощем, загърнати в чаршафи, играят на призраци и бродят по пътищата. Поради тази им лоша слава Де Хан не е могъл да задържи голямото ателие срещу морето. Но Мари Куклата му намира друго, като настила с дъски и поставя стъкла на една пристройка, долепена до островърхата стена на нейния хотел.

През юли групата се увеличава с двама новодошли — гравьора Пол-Емил Кален и един елзаски художник с доста странно държане, Шарл Филиже. Нисък, пълен, той поразява с екстатичния израз на лицето си. Прилежно рисува религиозни изображения, образи на богородици и светци, ярко оцветени като византийски миниатюри. Ако се съди по едно-друго, човек би могъл да вземе Филиже за мистична душа. Но този двадесет и шест годишен елзасец вярва единствено в живописа и може би само голямата му слабост към Чимабуе обяснява подбора на сюжетите му. Кой знае? Той говори малко, пък и нищо у него не е просто, нито ясно. Изповядва някакъв паганизъм, но го терзаят объркани помисли, желания, на които не може да устои. В

мнителността му има нещо болезнено, едва ли не патологично. Избягал е от Париж след някакво загадъчно приключение: една сутрин го намерили окървавен на тротоара, с намушени с нож бедро и ръка. По всяка вероятност сантиментална история: художникът на богородици и светци познава само хомосексуалната любов.

Гоген научава от елзасеца, че Бернар се е завърнал в Париж: отказал се от десенаторската професия и вследствие на това скъсал с Шарлота. Тъй като баща му отказал да го издържа повече, разиграл на томбола една своя картина. Понякога Бернар тропал на вратата на добрия Шуф: „Дайте ми да ям и ще ви декламирам стихове.“

Бернар е изцяло погълнат от мисълта за предстоящото пътуване и това безспорно е повлияло на всичките му решения напоследък. Орие възнамерява да посвети на Гоген една статия, подобна на тази, която е публикувал за Ван Гог. Бернар го подтиква да побърза с написването ѝ: тя би могла да спомогне за продажбата на някои Гогенови картини, с което спестяванията на бъдещите емигранти ще се увеличат. От друга страна, Бернар предлага на Гоген да промени целта на тяхното пътуване: защо да не отидат в Океания, на Таити, райския остров, възпят от Пиер Лоти?

В първия момент Гоген не посреща много благосклонно тази идея. Пътуването би струвало много по-скъпо. „Освен това — казва той — Мадагаскар предлага повече възможности по отношение на типове, религия, мистицизъм, символизъм. Там имате индуси от Калкута, чернокожи племена, араби и малгаши, полинезийски типове. Въпреки това — добавя той — осведомете се относно пътуването през Панама.“

И без това не целта на пътуването тревожи сега Гоген. Седмиците текат, а от Шарлопен нищо! Гоген почва да нервничи. „Вече не работя. И ми дотегна да чакам Мадагаскар. Там е бъдещето на живописиста.“ Направил си е няколко дървени стрели и „се упражнява на пясъка да ги мята като Буфало Бил“.

В началото на август, докато той все повече губи търпение поради протакането на сделката с Шарлопен, пристига вестта за смъртта на Ван Гог. На 27 юли Винсент се е застрелял с куршум в гърдите сред полята на Овер.

„Колкото и печална да е тази смърт — пише Гоген на Бернар, — не ме наскърбява много, защото я предвиждах и познавах мъките на този беден човек, борец се със своята лудост. Голямо щастие е за него, че умира в този момент, това е именно краят на мъките и ако той се върне отново в друг живот, ще прибере плодовете от прекрасното си държане на този свят (според закона на Буда). Той отнесе със себе си утехата, че не бе оставен от брат си и че бе разбран от неколцина художници...“

На тези редове не липсва студенина. Но представлявал е все още Винсент нещо за Гоген? Гоген е твърде много обсебен от собствената си съдба, за да го вълнува участието на онези, които само бегло се докосват до нея.

Една брошура за Таити, издадена от колониалното ведомство, го е убедила да се вслушва в предложението на Бернар. „Мадагаскар е все пак твърде близо до цивилизования свят“. Трябва да заминат за Океания, далеч от Европа и от нейните безплодни борби. „Какво значение има славата за другите! — възкликва той. — Свършено е вече с Гоген тук. Повече няма да видят и следа от него!“

Тъй като Бернар е посетил Шарлопен, Гоген го подканва да не оставя на мира изобретателя. „Тия работи трябва да се гонят, докато човек се добере до парите...“ Възлага му да се осведоми за цената на пътуването, колко трае то, за датите, на които тръгват корабите, за улесненията, които прави френската емиграционна служба. О, кога най-после ще замине? Кога най-после „дивакът“ ще се върне към дивачеството? От ден на ден мисълта за островния рай разпалва все повече въображението му.

„Чудесна страна — пише той на Шуф, — в която бих искал да завърша живота си, заобиколен от всичките си деца. По-късно ще се погрижа да дойдат и те... Тук живея вече само с тази надежда за обетованата земя. Де Хан, Бернар и аз, а може би по-късно и семейството ми — с труд и воля ние можем да изградим малко и здраво гнездо,

защото знаете, че Таити е най-здравословното място, което съществува на света... В тази прогнила и зла Европа бъдещето на децата ни се очертава доста мрачно, па макар и да имат някой и друг сантим... Докато на единия край на земното кълбо мъже и жени задоволяват нуждите си само с цената на труд без отдих, докато те се борят с пристъпите на студа и глада, в плен на мизерията и на всякакви лишения, таитяните, напротив, щастливи обитатели на неизвестните райски кътчета на Океания, познават само сладостите на живота. За тях животът е песен и любов. Ето над какво трябва да се замислят европейците, които се оплакват от съществуването си...”

Септември... Седнал във вдлъбнатината на една скала, Гоген слуша шума на прибоя. Понякога, съпровождан от китарата на Филиже, свири на мандолина някоя тъжна, полуимпровизирана мелодия. Отново е взел четките и длетата си, рисува и скулптира от време на време. Но той е далеч от Льо Пулдю. Раждат се странни творби — една дърворезба във варварски стил. „Бъдете загадъчни“, която е пандан към „Бъдете влюбени“, и едно още по-необикновено платно: спомняйки си за мартиниканската растителност, Гоген рисува една гола Ева сред екзотичен декор. О, острови на Южните морета, о, рай, о, детство! На голата Ева в този рай Гоген дава образа на своята майка...

За жалост сделката с Шарлопен все още се протака. Но ако се наложи, Гоген ще мине и без изобретателя. Той е толкова разпален от мисълта за тропиците, че ще замине — по какъвто и да е начин! Трябва да замине! Утрешният си живот го вижда вече само на Таити. „Не се бойте, ще отидем — уверява той Бернар. — Решен съм по-твърдо от всякога и ако с Шарлопен не излезе нищо, ще ида в Париж и ще обърна дърво и камък, но ще уредя някаква подобна сделка.“ Пристигнат ли веднъж на Таити, всичко ще бъде съвсем просто. „Възможно и вероятно е Де Хан да се занимава там — без това да пречи много на нашия див и свободен живот — с търговия със скъпи перли и да поддържа връзки с най-големите търговци на Холандия.“ Но преди всичко, разбира се, трябва да си осигурят пари за пътя. А

обещаната от Орие статия? Ами Тео Ван Гог? От дълго време Гоген не е получил нито сантим от него. Какво става с него? Той трябва вече да е прежалил своя брат...

Тъй като е сгрешил адреса на едно писмо до Бернар, Гоген остава близо месец без всякакви новини. Той се ядосва. За това мълчание няма извинение! После изведнъж, в началото на октомври, връчват на Гоген и Де Хан две телеграми. Те са от Тео. „Заминаването за тропиците осигурено. Следват пари“ — гласи първата. „Изпратете всичките си произведения. Имам сигурна продажба“ — гласи втората.

Тези телеграми са тъй неочаквани, че Гоген проявява известно съмнение. Да не би да е някаква шега? Но от кого? От Бернар, от Писаро? Нелепа мисъл! Тогава? И тогава, лека-полека, Гоген се възпламенява. „Ако всичко върви добре — пише той на Шуф, — пътуването ми за Таити ще се превърне във вълшебен сън и аз ще го направя още по-хубав, отколкото съм мислил. Така или иначе последната част от живота ми ще бъде щастлива, изцяло отдадена на изкуството и на щастието да живея без грижи за пари сред таитянската природа!... Там е вечният отдих и радостта от живота!“

Разочарованието е жестоко. Тео, поразен от хроническа болест, която изведнъж рязко се е влошила, е изпаднал в умопомрачение. По време на бълнуванията му, изглежда, го измъчва споменът за брат му и може би някои угризения — защото в неделята преди самоубийството двамата братя са си казали може би тежки, непоправими думи. — След като подал оставката си при „Бусо и Валадон“, той решил да създаде сдружение на художници — според желанието на Винсент — и искайки да подпомогне Гоген — според желанието на Винсент, — изпратил до Льо Пулдю тези телеграми, после направил опит да убие младата си жена и своя няколкомесечен син, чиято поява на този свят бе смутила ревнивата и болезнена обич на неговия брат и изострила чувството му за вина. „Сега, когато си вече женен, не бива повече да живеем за големи идеи, а вярвай ми, само за малки.“ На 12 октомври откарват Тео в болница, а два дни по-късно го въдворяват в приюта за душевно болни на доктор Бланш.

„Клетниците“ — бе написал някога Гоген на автопортрета, който бе подарил на Винсент.

Когато научава за тези събития, Гоген се разярява. Не само че телеграмите са били изпратени от един луд, но на всичко отгоре губи в

лицето на Тео единствения си търговец. Това ще усложни още повече положението му. Какво ще предприемат наследниците на Тео? Сигурно нищо добро. Съболезнователните му думи са още по-кратки, отколкото при смъртта на Винсент. „Полудяването на Ван Гог (Тео) — пише той на Бернар — е мръсен удар за мен, и ако Шарлопен не ми даде нужното, за да замина за Таити, оставам на сухо. Кога най-после ще мога да заживея свободно сред лесовите? Боже, колко дълго трябва да чакам! Като си помисли човек, че всекидневно пускат подписки за подпомагане на пострадалите от наводнения — ами за художниците! За тях никога не правят нищо. Пукни, ако щеш!“ Уведомен от Серюзи, че Бернар се е заел да организира изложба от творби на Винсент, Гоген го упреква ядно за това му начинание: „Що за недомислие! Вие знаете колко обичам изкуството на Винсент. Но като имате пред вид глупостта на публиката, съвсем неуместно е да ѝ се напомня за Винсент и неговата лудост в момент, когато брат му е на същия хал! И без това много хора говорят, че нашата живопис е лудост. По този начин ще ни навредите, без да сторите добро на Винсент, и т.н. Най-после правете каквото искате — но това е *идиотицина*!“

От няколко дни Гоген е останал сам с Филиже у Мари Куклата. Де Хан — още една приятна новина! — е заплашен да остане без месечната си рента; неговото семейство „му прекъсва издръжката“. Наложило се е да замине за Париж, за да се срещне с един от чичовците си. Гоген, който „се измъчва“ в неизвестност, пише писмо след писмо на приятелите си. Трябва най-после да „вдигне котва“ от Льо Пулдю, където е „прикован“ от дълга си — триста франка — към Мари Анри, трябва да замине за Париж, „за да се оправи“. Едно успокоително писъмце на Шуф му възвръща донякъде надеждата. Противно на това, от което се е опасявал, изглежда, че Бусо и Валадон не гледат с лошо око на него. Той се окопитва. „Казвате, че известността ми сега е пораснала много; предвиждах, че ще стане така след случая Ван Гог. И тъкмо затова бързам да се върна в Париж, за да подсиля създалото се раздвижване, преди да е угаснало, и да се опитам да се възползувам от него. Убеден съм, че ако някой ден имам възможност да се оттегля и да поприбера картините си, като ги предлагам по-изрядко, те ще добият голяма стойност...“

Една продажба на пет платна по сто франка едното, уредена чрез посредничеството на Бернар — купувачът е художникът Йожен Бош,

син на големи люксембургски производители на фаянс, който се е познавал с Ван Гог в Прованс, — донася освободението на Гоген. На 7 ноември той напуска Бретан.

* * *

С изцапаното си от бои сетре, което навлича върху синя фланела, украсена с бретонска везба, със старата си пелерина, с баретата, дървените обувки и панталона с широки крачоли, купен за дванадесет и половина франка от магазин „Л’Енкомпарабл“, Гоген, който отново се появява в Париж през тия ноемврийски дни, съвсем няма вид на триумфатор.

Ето вече близо осем години, откакто е напуснал борсата. Осем години, през които почти непрестанно е трябвало се бори с неуспехи, всевъзможни пречки, болести, понякога с глада и винаги с нуждата, и с тази люта мъка в душата, че е човек извън закона, без дом, без жена, без деца. „Прокълнат от всички свои!“ Тези осем години са оставили следите си върху лицето му, чийто енергичен израз е помрачен от умора. Още повече са натежали клепачите му, по-горчива е станала гънката около устата му. Миналата година е нарисувал Христос на Елеонския хълм, картина, в която е искал да изобрази „крушението на един идеал, една колкото божествена, толкова и човешка болка“, и на този покрусен Исус е дал собствените си черти. „Знаете ли, тъгата е моята участ“ — е писал той на Шуф.

Не, съвсем няма вид на триумфатор този Гоген на четиридесет и две години, чиито дървени обувки отекуват тежко по парижкия тротоар. И все пак, без да го съзнава, той се приближава към онзи предел, който настъпва почти неизбежно в живота на големите творци, и то почти винаги в зрялата възраст на четиридесетте, когато техните постижения, лека-полека извоювали признание, блясват с внезапна сила. Серюзи и другите „братя набисти“ разнасят името му, разгласяват естетическите му възгледи. Това лято в една статия, поместена в „Art et Critique“ Морис Дени е формулирал принципите, извлечени от неговото учение, като е дал определението на така наречения „неотрадиционализъм“^[1] и е посочил майстора от Льо Пулдю като „доминираща личност“ в новата школа. Също и Шуфенекер, Бернар, Орие, Дега привличат

вниманието върху него, всеки в своята среда. Та дори неприятелите и може би най-вече неприятелите — между които и Писаро („мръсният Писаро“, казва Гоген), който не прощава на бившия си ученик, задето е еволюирал в насока, различна от неговата — спомагат с нападките си за засилването на интереса. Критикуван или възхваляван, Гоген сега е художник, за когото се говори — художник, с когото трябва да се съобразяват.

Орие ще има голям дял в изграждането на славата му. Като художествен критик на „Mercure de France“ той е започнал да осъществява своите амбиции; сега заема видно място сред младите символисти, чийто водач в областта на изобразителното изкуство иска да бъде. През тази есен на 1890 г. символизъмът в самата литература се намира в стремителен подем. Основаването на „Mercure“ през миналия януари е ускорило сплотяването на неговите сили. На символизма е липсвал театър; през ноември осемнадесетгодишният поет Пол Фор го създава под името „Theatre d'Art“ (Художествен театър). На символизма все още липсва голям художник, който да представлява достойно движението. Този художник, според Орие, може да бъде само Гоген. Не съответствуват ли неговият антиимпресионизъм, първенството, което той отрежда на душата и мисълта, на чувството и вълнението, склонността му към бляна и усетът му за тайнственото, неговият субектизъм и синтетизъм — не отговарят ли те по твърде показателен начин на основните тежнения на символизма?

Орие представя Гоген на някои свои приятели, сред които е и поетът Жулиен Лъоклерк. Води го и в различни заведения, където имат навик да се срещат символистите — в кафене, „Франсоа I“, в „Кот д'Ор“ и особено в кафене „Волтер“ на площад Одеон № 1, където се събират редовно всеки понеделник вечер. Там могат да се видят Верлен с голямата му глава на сатир, директорът на „Mercure“ Алфред Валет и жена му Рашилд, авторката на романа „Господин Венера“, с нейните „сиви очи, засенчени от дълги ресници, с пронизителен смях и винаги готови хапливи отговори“^[2], Жан Мореас, издал преди четири години „Манифест на символизма“, сдържаният Анри дьо Рение с монокул на окото, американецът Стюарт Мериел, Жан Долан, който работи при един златар, а през свободното си време вае с изискани фрази есета върху литературата и изящните изкуства, Шарл Морис, „мозъкът на символизма“, който след публикуването през

миналата година на труда му „Литературата на настоящия момент“ се очертава като големия водач на движението...

При първите срещи Гоген слисва, дори шокира символистите с грубите си обноски, с резките си мнения, със своята надменност, с бруталността и цинизма, които прекалено подчертава, особено в присъствието на непознати. Дори само за да подаде някому огън, той го прави с широко движение на ръката — „движение, достатъчно да се размаха главня“^[3]. Впечатлението за физическа сила, което се излъчва от осанката му, също смущава; хората трудно смилат чуждото превъзходство.

От своя страна Гоген изпитва известно недоверие, известно презрение към тия „теоретици с позлатени езици“. Школи, теории, всичко е детинщина — мисли си той. „Художникът трябва да бъде свободен, иначе не е художник...“ Върху едно глинено гърне, което е подарил на Филиже, той е изрязал „Vive la Sintaise!“^[4], като е написал по този начин думата „synthese“, за да се римува по-добре с „foutaise“^[5], а днес лицето му просиява от усмивка, когато чува Верлен да се провиква „Ей, по дяволите, втръснаха ми тия цимбалисти!“^[6] Но щом като господата толкова държат да му се харесат — „горе символизъм!“

Въпреки всичко Гоген скоро завързва здрава дружба с неколцина измежду тях, в това число и с Шарл Морис, който тутакси е изпаднал във възторг от него. Преди две години Морис е провъзгласил в една забележителна студия гения на Верлен; сега той величае гения на Гоген. За Гоген неговата подкрепа е особено ценна, защото всички отдават голямо значение на мнението на пламенния естет, от когото очакват капитални трудове. Удивителна личност е този литератор с огнено слово, който се опива — в буквалния смисъл на думата — дори повече от собственото си красноречие, отколкото от алкохола. „Разхождайки върху източено, мършава тяло глава на романтичен пианист“^[7], той обикаля кафенетата и литературните клубове и развива безкрай неизброимите проекти, които един след друг го покоряват, като ги представя в блестящи краски на своите слушатели, почти уверен, че твори, когато само мечтае, и като пропилява в приказки малкото време, което му остава свободно от платените поръчки, с които едва-едва се препитава, и от безкрайните му похождения по жени.

Морис, с когото Гоген споделя желанието си да напусне Франция, съветва художника да уреди една изложба-разпродажба и своите творби, щом като не може да разчита на Шарлопен. Той ще се постарее да му доведе купувачи, политически мъже като Клемансо или Антонен Пруст, бившия министър на изящните изкуства и приятел на Мане. Така Гоген ще може да събере необходимата сума за пътуването си. Художникът прави няколко опита да намери галерия, но безуспешно. Наследникът на Тео при „Бусо и Валадон“ — Морис Жоаян^[8] наистина харесва живописиста му, обещава подкрепата си, но заявява, че би му било твърде трудно — предвид неприязненото отношение на собствениците на галерията към неофициалните художници — да поеме отговорността за подобно начинание.

Благосклонното отношение на символистите към Гоген, фактът, че са го избрали за „водач“ на символизма в живописиста, предизвикват враждебността на някои хора. Особено изненадваща на пръв поглед е неприязнеността на Бернар, който в същност би трябвало, напротив, да се радва на тази растяща слава.

В недоволството от самия себе си, в което бе изпаднал под ударите на онази първа тревога за своето бъдеще, Бернар бе проявил отначало сърдечна откровеност; имаше нещо трогателно в неговите изповеди пред Гоген. Днес Гоген се издига и трагичното съзнание на Бернар за собствената „немощ“ — това е неговата дума — лека-полека се преплита, или може би коригира, от една мрачна подозрителност по отношение на приятеля му. Докато символистите приветствуват в лицето на Гоген майстора на новата живопис, на него, Бернар, не обръщат кажи-речи никакво внимание. Той протестира, иска своя дял от този успех. Гоген, който търси начин да излага, но да излага сам, е изменник. „Колкото повече се стремя към нещо много зряло, много премислено, толкова повече затъвам, толкова повече изпадам в отрицанието, в кухото и пустото“ — е писал миналата година Бернар на Гоген. Днес той се мъчи да компенсира, да омаловажи този изповядан провал в творчеството^[9] чрез един странен обрат, като раздува значението на идеите, думите, теориите. „Създавай образи, художнико, не говори!“ — е казал Гьоете. Спомняйки си за своите разговори с Гоген през 1888 г. в Понт Авен, за интереса, проявен от Гоген към неговите „Бретонки сред ливада“, Бернар забравя възхищението си, почти уплашеното удивление, в което изпадаше

някога пред по-възрастния си събрат, и заявява, че ако символистите възхваляват Гоген, заслугата за това се пада на него, на Бернар. Преди да се срещне с него, Гоген не е знаел нищо, бил е само някакъв второразреден импресионист: „Една дребна мазка тъчеше колорита и напомняше Писаро; почти никакъв стил“. Когато в 1888 г. Гоген се бе запознал с Бернар, бе минала вече една година, откакто той бе нарисувал в Мартиника първите си платна с плоски багрени петна, най-малко две години, откакто бе започнал да занимава приятелите си със своите синтетични търсения, и три години, откакто в едно писмо, изпратено от Копенхаген до Шуфенекер, бе възвестил основните принципи на своето бъдещо изкуство; но това няма значение! — именно той, Бернар, с магията на няколко думи е преобразил отведнъж и из основи Гоговата живопис. През 1881 година, когато Гоген е работил заедно със Сезан в Понтоаз, Бернар е бил едва тринадесетгодишен; но това няма значение! — именно той, Бернар, е отворил очите на Гоген за достойнствата на Сезан. Гоген му дължи всичко. Гоген го е измамил, ограбил.

Какво да отговори на тия жалки брътвежи? Гоген повдига рамене. На свой ред и той забравя какво е говорил за Бернар — „Обърнете внимание на малкия Бернар, той не е кой да е!“ — забравя своите похвали, братските думи, дружелюбните напътствия. Дори не иска да признае, че думите на Бернар не са му били безразлични. Тяхната дружба е мъртва. Те няма да заминат заедно за Таити. Гоген трябва да се примири с това — ако замине, ще замине сам, защото и Мейер де Хан няма да го придружи; той е болен и ще се върне в Холандия^[10].

Има един човек, който се вслушва с доста отзивчиво ухо в обвиненията на Бернар — Шуфенекер. Наистина той все по-трудно понася тираничното и оскърбително приятелство на Гоген. Още през пролетта, към края на престоя си в Париж, Гоген се е видял принуден да се премести в един евтин хотел на улица Дьоламбр. След завръщането си от Бретан той продължава да използва ателието на Шуф, но живее на улица Гранд Шомиер 10, в зданието на академията „Колароси“. Шуф търпи безцеремонното му отношение, винаги го е търпял, винаги е допускал Гоген да се държи у дома му като гост, на когото всичко е позволено. Ала оскърбленията, които трябва да понася, го засягат болезнено. Един ден, когато в ателието на улица Дюран-Кле

идва Жан Долан и изразява възхищението си от едно платно на добрия Шуф, Гоген стрелва с такъв поглед писателя, че Долан се пита дали случайно не е сторил „някоя непростима грешка“^[11].

Уязвеният Шуф се съгласява с Бернар — ако не с детинските му претенции, то поне с укорите му към човека Гоген. Гоген е чудовищен егоист и неблагодарник. Той не помага на Шуф да се измъкне от неизвестността, както не помага и на Бернар. И през тази година „Двадесетте“ в Брюксел са поканили Гоген да направи изложба. Нима не можеше той да препоръча на ръководителите на тази група и бившия си колега от борсата? Та нали им е писал едно писмо, застъпвайки се за Филиже! Гоген отговаря, че ако е пратил това писмо, то е защото Филиже го е помолил да ходатайствува за него, докато Шуф въобще не е изказал подобна молба, нито пък Бернар. Спречкване... Нищо и никакъв повод, но той се притуря към толкова много горчиви спомени и сподавен гняв, Шуф толкова често е търпял безмълвно грубостите на Гоген, че тази жалка история е достатъчна да ги скара, макар и да не довежда до пълен разрив. Просто Шуф смята, че не могат повече да живеят заедно. „Вие сте роден да господствувате — ще пише той на Гоген, — докато аз съм създаден да бъда в сянка.“ През януари 1891 г. Гоген е принуден да напусне окончателно улица Дюран-Кле. „Ще дойде ден, когато ще разберете истинската цена на приятелите, които са ви заобикаляли“ — казва той на Шуф.

Гоген фучи срещу Бернар. „Бедният Шуф, как се е оставил да го оплете този сополанко! И, разбира се, всичко се сипе върху моята глава!“

Все пак може би не би се стигнало до това скарване, ако Шуфенекер, разочарованият художник, не беше също така и разочарован съпруг, ако той все още бе запазил някогашната си веселост, възторженост и оптимизъм. Днес обаче той тъне в дълбоко униние. Все повече се влошават отношенията между него и жена му — „неговата драка“, както казва Гоген. Луиз не пропуска случай да го подиграе. Напоследък се е увъртала около Гоген и се е държала така двусмислено, че Шуф ѝ е направил забележка.

Това не убягва от някои близки на Шуф, които се възползват от случая, за да му се надсмиват, а и немалко хора било от неприязън към Шуф, било от неприязън към Гоген, в желанието си да покажат докъде

може да стигне глупостта на първия и мерзостта на втория, разпространяват слухове за някаква изневяра.

Те навярно биха проявили по-голяма сдържаност в приказките си, ако познаваха по-добре интимния живот на Гоген. Почти още със самото пристигане на художника в Париж една жена е влязла в този живот — двадесет и четири годишната Жулиет Хюе. Понякога вечер Гоген придружава Жорж-Даниел дьо Монфред до вратата на едно шивашко ателие в Монпарнас. Бракът на Монфред не е по-щастлив от брака на Шуфенекер, и Монфред дири утеха за съпружеските си неволи при една малка шивачка, по която се е увлякъл. Шивачката има приятелка, която работи в същата работилница — това е Жулиет.

Това малко дивичко, не много образовано, простодушно и добро момиче дава на Гоген, от когото се стеснява, нежността, от която той винаги е бил лишен. Тя му се отдава без сметки.

Така за първи път в живота на бездомния художник се появява една жена, която има име и образ^[12]. Между Мете Гад и Жулиет Хюе са се мяркали само сенки, проститутки или хотелски прислужнички, тела, които се вземат и после се отхвърлят. През тия дни младият художник Могенс Балин потърсва Гоген от името на жена му, от чието последно писмо са минали месеци и месеци; Гоген дори не знае сегашния ѝ адрес. „Твоето мълчание — ѝ е писал той — несъмнено ме измъчи и направи по-нещастен, отколкото паричните ми неволи, но поне ползата от него бе, че ме накара да закоравея и да презра всичко.“ Неведнъж, когато си спомня за своето минало, Гоген се разкайва за твърде суровата си младост, за юздите, които е налагал на инстинктите си. Таитянският рай е също така и земя на голямата чувствена свобода...

Гоген е стигнал до един от онези прагове в живота, които са като вододел, откъдето водите потичат в различни посоки. Приключва един период от живота му, започва друг.

Докато се рушат или охлаждават старите приятелства, връзките му с Морис, с Монфред се заякчават. Напълно се е изличило неблагоприятното впечатление на Монфред от първите му срещи с Гоген; той разбира художника и разбира човека. Гоген от своя страна цени този изискан хугенот с душа и обноски на благородник. При това ги сближава и общият им опит от морето. Монфред, когото наричат „капитана“, е притежавал една след друга яхти от седем и от тридесет

тона, с които е правил много плавания по крайбрежието на Франция, Испания и Алжир. „Капитанът“ е роден да бъде приятел. Винаги е готов да послужи, да се жертвува, да се забрави във всеотдайността си. Разбира се, днес той не би могъл да предвиди колко много жертви ще иска от него в бъдеще приятелството на Гоген, но едно е сигурно, че никога няма да съжалява за нищо. Съвсем непринудено той предоставя на художника своето ателие на улица Шато, за да замести ателието на Шуф.

В края на краищата, ако наистина искаше, Гоген би могъл просто да се възползува от извоюваното досега, за да постигне в доста кратък срок онова, което — както твърди той — е било целта на усилията му: да стане признат художник, живеещ от изкуството си. Той стои начело на постоянно растяща група последователи, има подкрепата на поети и критици. От времето на Мане никой друг художник не е възплъщавал в такава степен надеждите на едно поколение^[13].

Достатъчно би било сега Гоген да прояви малко търпение, ловкост, пресметливост, за да се наложи окончателно. Но не този е неговият път. Противно на това, което мислят, хората не са свободни; пленници на своето „аз“, те никога не могат да изменят на природата си. Приемът на парижките литературни кръгове, шумоленето на славата, все по-задълбочаващото се влияние, нищо не е в състояние да попречи на Гоген да последва зова на тропиците. Той ще замине.

Постигнал при директорите на галериите не по-голям успех, отколкото в сделката с Шарлопен, Гоген обмисля сега възможността да заложи всичко на една карта, като предложи на търг тридесет платна в „Отел Друо“. Този път обаче работата ще бъде подхваната из основи.

За да се осигури по-голяма гласност на разпродажбата, е необходимо в някой голям вестник да излезе статия, подписана от прочуто име. Морис, който на няколко пъти е водил Гоген на „вторниците“ на Стефан Маларме, пита поета за мнението му. „Срещнете се с Мирбо!“ — отговаря Маларме. Отличен съвет: писател, от когото се страхуват, пламенен и често пъти невъздържан полемист, непознаващ други чувства освен възмущението и възторга, Октав Мирбо си е спечелил много широка публика със своето жарко перо на памфлетист, със своята откровеност и вроденото си великодушие; статиите му в „L'Echo de Paris“ и в „Le Figaro“ намират широк отзвук. На 15 януари 1891 г.^[14] Маларме му говори за Гоген.

Няколко дни по-късно Мирбо заявява, че е готов да подкрепи художника, чието творчество отчасти познава; то го интересува „извънредно много“ — казва той на Маларме. Мирбо поканва Гоген и Морис на обяд в имението си в Дан, недалеч от Пон дьо л'Арш. Срещата е задушевна. Както изглежда, Мирбо е напълно покорен от художника. „Той е симпатичен по характер и наистина изтерзан от мъките на изкуството — пише той на Клод Моне. — А и умът му е достоен за възхищение. Много ми хареса.“ Мирбо ще замине наскоро за Париж, за да види, или за да види отново, картините и керамиките на художника, чието име ще възвести на широката публика, както е сторил преди една година за един съвсем непознат дотогава белгийски поет — Морис Метерлинк.

Гоген се старае да си обезпечи всички възможни условия за успех. Моли за подкрепа всички свои приятели, обръща се дори към Писаро, който се отзовава, но доста неохотно:

„Ние се борим с гениални хора, които са страшно честолюбиви и желаят на всяка цена да смажат всичко по пътя си — пише шестдесетгодишният художник на сина си Люсиен. — Отвратително е. Ако ти знаеш с каква простащина действуваше Гоген, за да наложи да бъде избран (това е думата) за гениален човек, и то до немай-къде ловко! Просто нямаше начин да стори човек друго, освен да улесни възхода му. Всеки друг би се свил от срам!“

Разпродажбата ще се състои в понеделник, 23 февруари, и ще бъде предшествувана от изложба на картините, уредена в събота при „Бусо и Валадон“, а в неделя — в „Отел Друо“. Освен Мирбо, който не без мъчности е получил разрешение да публикува една уводна статия за Гоген в „Le Figaro“, двамата критици Гюстав Жефроа и Роже Маркс са обещали поддръжката си на художника. Орие пък бърза да завърши голямата студия за него, над която работи. „Всичко е добре подготвено“ — пише Гоген на Мете. Ако картините му намерят купувачи на доста високи цени, както се надява, той ще отиде в Дания, за да се сбогува с домашните си, преди да отпътува за Океания. Вече е

предизвестил Мете: „Мога ли да дойда в Копенхаген и да целуна децата си, без да бъда наречен от теб и семейството ти несериозен човек? Не се страхувай, че ще те притесня, ще отида на хотел през няколкото дни, които ще прекарам инкогнито в Копенхаген.“ Мете се съгласява и му поръчва да ѝ донесе от Париж корсети.

Денят на разпродажбата наближава. Гоген признава, че е „много нервен“. Точно една седмица преди търга, в понеделник, на 16 февруари, Мирбо открива кампанията си: публикува в „L’Echo de Paris“ статията, която ще послужи като предговор към каталога.

„Научавам — казва той в статията, в която проследява надълго творческия път на художника, — че г. Пол Гоген ще замине за Таити. Намерението му е да живее там няколко години сам, да си построи колиба, да подхване изначало нещата, които не му дават мира. Примерът на един човек, който бяга от цивилизацията и доброволно търси забравата и мълчанието, за да почувствува по-добре себе си, за да чуе по-ясно вътрешните гласове, заглушавани от шума на нашите страсти и спорове, ми се видя любопитен и затрогващ. Г-н Пол Гоген е твърде необикновен, твърде смущаващ художник... Блянът не почива никога в този жарък мозък; колкото повече се избистря, толкова повече расте и се разгаря. И ето че отново го обзема копнежът по земите, където са се родили първите му мечти... Същата потребност от тишина, от съсредоточаване, от абсолютна самота, която го бе тласнала към Мартиника, го тласка този път още по-надалеч, към Таити, където природата съответствува повече на бляна му, където се надява, че Тихият океан ще го обгърне с понежни ласки, със старата и неизменна любов на отново намерените предци. Където и да отиде, г. Пол Гоген може да бъде уверен, че нашата почит ще го съпровожда.“

От този момент статиите се зареждат една след друга. Статията, която Мирбо е написал специално за „Le Figaro“ и в която — погрешно — оповестява, че държавата „се е погрижила преди публичната

разпродажба да си осигури собствеността на една картина“, излиза в сряда, на 18 февруари. В петък Роже Маркс публикува своята в „Le Voltarie“, после, в неделя, Гюстав Жефроа на свой ред се обръща към читателите на „Le Gaulois“ и „La Justice“. В навечерието на разпродажбата, в събота, по време на изложбата при „Бусо и Валадон“ журналистът от „L’Echo de Paris“ Жул Юре, несъмнено изпратен от Мирбо, посещава Гоген, за да му зададе няколко въпроса. Дописката за този разговор излиза сутринта в самия ден на търга — понеделник. Тя завършва със следното изказване, което Жул Юре — както казва той — е чул от устата на един посетител на галерията: „Виждате ли тия картини? Е добре, след двадесет години те ще струват като нищо двадесет хиляди франка!“

Многообещаващо предсказание. Печатът е възбудил жив интерес към Гоген в средите на любителите. В зала № 7 на „Отел Друо“ нахлува многобройна тълпа — сред която се виждат румънският лекар Де Белио, голям колекционер на импресионистични картини, граф Антоан дьо ла Рошфуко, Манци, един от сътрудниците на Бусо и Валадон, братята Натансон, търговецът на картини Тома, Роже Маркс; разпродажбата протича много задоволително. Нито една картина не получава оценка по-ниска от двеста и четиридесет франка^[15], а „Видение след проповедта“ достига сред ръкопляскания твърде внушителната цена деветстотин франка^[16]. Манфред купува едно платно от Арл, Мери Лоран, приятелката на Маларме, плаща триста и петдесет франка за един пейзаж от Бретан, а Дега взема за четиристотин и петдесет франка Хубавата Анжела. Общо Гоген получава за тридесетте си картини — като се спаднат разносните по каталога и цената на най-евтино продадената картина, която той си е откупил обратно, тъй като е сметнал сумата за твърде малка — над девет хиляди франка^[17] или почти двойно повече, отколкото е очаквал от сделката с Шарлопен. Победа!

Тази победа не допада на всички. Шумът около Гоген разярява Бернар. Придружен от сестра си Мадлен, той отива в „Отел Друо“, за да види има ли успех някогашният му приятел. Мадлен стрелва художника: „Господин Гоген, вие сте изменник. Вие изменихте на поетото от вас задължение и причинихте най-голяма вреда на моя брат, истинския основоположник на изкуството, с което Вие се хвалите сега.“ Гоген се извъръща, без да отговори.

Яростта на Бернар достига до пароксизъм, когато в мартенския брой на „Mercure de France“ излиза студията на Орие върху Гоген и символизма в живописата — студия, написана по настояване, по внушение на самия Бернар и в която неговото име дори не се споменава. Този пропуск от страна на Орие безспорно е умишлен. Машинациите на Бернар са опълчили срещу него повечето от Гогеновите приятели. Морис го нарича безочлив и „наивен кариерист“, а Монфред — „малък мухльо“. Орие казва, че преди да пише за него, ще почака, докато творчеството му, „пълно с различни влияния, се избистри и стане самобитно“. Гоген злорадствува: Орие ще има много да чака! Майсторът от Льо Пулдю, който отправяше към Бернар — но много по-внимателно — същите критики като Ван Гог, изоставя всякаква сдържаност спрямо своя противник: „Ще видите, че накрая той ще почне да рисува като Бенжамен Констан“ — и очевидно в устата на Гоген този намек за академичния художник е най-тежкото оскърбление^[18]. Студията на Орие се налага като истински манифест на символизма в живописата, който критикът противопоставя по категоричен начин на импресионизма, тази „разновидност на реализма“.

„Художествената творба — пише той — трябва да бъде:

първо, *идеистична*, защото нейният единствен идеал е да бъде израз на Идеята;

второ, *символистична*, защото изразява тази идея във форми;

трето, *синтетична*, защото пише тези форми, тези знаци по един общоразбираем начин;

четвърто, *субективна*, защото в нея обектът не се разглежда никога сам за себе си, а като знак на идеята, породила се у субекта;

пето (това е следствие), *декоративна*, защото декоративната живопис, в същинския смисъл на думата, така както са я разбирали египтяните и по всяка вероятност гърците и ранните художници, не е нищо друго освен

проява на едно изкуство едновременно субективно, синтетично, символистично и идеистично.

Но художникът, притежаващ всички тия качества, ще бъде само обикновен учен, ако не обладава дара на чувствителността... Тази тъй голяма и тъй скъпоценна трансцендентна чувствителност, която кара душата да тръпне през развълнуваната драма на абстракциите.“

Този манифест навлича на Гоген окончателната и открито изразена ненавист на Писаро. Художникът-социалист упреква бившия си ученик, че не прилага своя синтез към съвременната философия, която, твърди той, е „безусловно социална, антиавторитарна и антимиистична“, и порицава в негово лице „хитреца, който е надушил връщането на буржоазията назад“: „От дълго време вече виждам как идва този лют враг на бедняка, на работника — пише гневно той на своя син Люсиен. — Ето защо това движение може да бъде само предсмъртен хрип — последният! Истината е на страната на импресионистите, там е здравето изкуство, което се гради върху усещанията, и това е честно!“

* * *

В новото жилище на Мете на Вимелскафтет 47 Гоген гледа мълчаливо своите деца.

Косите на Мете почват да сивеят. Изтекло е много време. Минали са почти шест години, откакто през 1885 г. Гоген е напуснал Копенхаген. Тогава малкият Пола беше бебе, а днес е на седем години; Емил е на шестнадесет и половина, Алина — на четиринадесет, Кловис наближава дванадесетте, Жан е на десет...

И децата гледат също тъй мълчаливо Гоген. Гледат този чужд човек, за когото им казват, че е техен баща и чието облекло, държане и език им се виждат така странни. Освен едно „добър ден“ най-малките не знаят нито дума френски.

Художникът е пристигнал в Копенхаген на 7 март сутринта. Мете го е посрещнала на гарата заедно с Емил и Алина.

Идването на мъжа ѝ е смутило много датчанката. От последната им среща, преди заминаването на Гоген за Панама, тя все повече се е затваряла в личното си съществуване. Отсъстващият наистина е отсъствувал. „Пиша му тъй рядко и още по-рядко мисля за него.“ И ето че сега Пол отново ще се изправи пред нея. Още отнапред тя чувства някакво притеснение, засилено от натрапливите наставления на майка ѝ: „Какво ще стане с тебе, мило дете, ако случайно Бог благослови още веднъж твоя брак?“ Мете има само едно желание — да мине по-бързо седмицата, която Гоген ще прекара в Копенхаген, да мине безметежно.

Веднага след разпродажбата Гоген е побързал да пише на жена си: „Моралният успех е огромен и вярвам, че не след дълго ще даде плодове.“ Той е заминал за Копенхаген с мисълта за този успех. Противно на всичко, което му е говорила напоследък Мете, техните два живота не са разбити. Жена му се държи сдържано, студена е, но той не губи надежда да я спечели отново. „Само теб съм обичал и те обичам още без обич от твоя страна.“ Покорно, както е обещал и както тя го е помолила, той отсяда в хотел^[19]. Така целувките, които двамата ще си разменят, няма да бъдат „опасни“. Само ще се хранят заедно. „Семейството ти греши, като те насъсква срещу мен.“ Гоген предугажда всичко, което фамилията Гад говори по негов адрес, чете го в очите на децата си. Те са синовете на „смахнатия“, на „престъпния егоист“, заради когото по-късно ще има да се „червят“.

Гоген се брани. „Разбирам, че бремето, което носиш, е тежко, но вярвам, че един ден ще мога аз да го поема изцяло. Ще дойде ден, когато твоите деца ще могат да застанат пред когото и да било, където и да било под закрилата и честта на бащиното си име.“ Мете трябва да има доверие. Успехът, който сега започва, утре ще се утвърди, особено след трите години, които той ще прекара в Океания. От своята разпродажба той е получил два пъти повече пари, отколкото са му донесли всички картини, рисунки и керамики от началото досега. Не говори ли това достатъчно ясно? Той знае какво приказва: направил си е сметката. „Живописиста е нашата спасителна дъска и ти знаеш, че аз не виждам и не искам друга.“ Статията на Мирбо съвсем не е, както твърдят нейните роднини, „смешно преувеличена“: „Уверявам те, че след три години ще съм спечелил една битка, която ще ни позволи — на теб и на мен — да живеем без несгоди. Ти ще си почиваш, а аз ще работя. Може би един ден ще разбереш какъв човек си дала за баща на

децата си... Когато вече ще е угаснала страстта, ние ще можем с побелели коси да навлезем в един период на покой и духовно щастие.“ Нека Мете не губи търпение. „Аз се гордея с името си и се надявам — сигурен съм дори в това, — че ти няма да го опетниш...“ Гоген е съзрял бегло около жена си сянката на някакъв мъж. О, Мете сигурно е „съгрешила само в помислите си“ с този „блестящ“ капитан! „Може да ревнувам, но нямам право да говоря за това... Аз разбирам, че една жена, която прекарва годините на младостта си далеч от своя мъж, може понякога да изпитва желания — на плътта и на сърцето. Какво пък? Не съм виновен аз, че съм се родил по време, което е тъй малко благоприятно за художниците...“

Гоген се разхожда с файтон из града заедно с Емил — който носи униформата със златни копчета на своя колеж — и Алина. Само с тези две деца, най-големите, може да размени някоя и друга дума, въпреки че и те говорят на доста лош френски. Другите са станали това, от което се е страхувал: датчани. Дори Кловис, скъпият му Кловис, който поради нежелание да се учи е напуснал училище и е постъпил като ковашки чирак в една фабрика; той се прибира в къщи едва вечер.

Гоген се чувства най-привързан към дъщеря си. С дългите си руси плитки, с бледия цвят на кожата, със своите сини, замечтани очи Алина е, въпреки неблагоприятната възраст, необикновено красива. Тя все повече започва да прилича на баща си. По външност и по характер. Гоген знае, че от всичките му деца само тя страда, задето него го няма, страда, като чува как близките на майка ѝ го корят. „По-късно аз ще стана твоя жена“ — му казва веднъж тя. Наивни думи на едно невинно момиче, на които художникът се е усмихнал трогнат. Далеч там, в своето усамотение сред островите на Океания, той ще си спомня от време на време за тия чистосърдечни думи на обич.

Мете слуша своя мъж. Отговаря му само с незначителни фрази. Горчивина изпълва сърцето ѝ, но тя сподавя укорите си, иска да избегне всякакво спречкване. „Ах, ако нямах тъй предани приятели, какво щеше да стане с мен, боже в небесата!“

Гоген гледа Мете, гледа Алина и другите си деца. След три години, когато се завърне, жена му и той ще се „оженят наново“. Неговите целувки днес, да, тези целувки са „годежни целувки“.

Гоген се завръща в Париж. Видял е семейството си. Нищо повече не го задържа в Европа; едничката му мисъл сега е да замине час по-скоро.

Около него цари голяма възбуда. Духовите се вълнуват при мисълта за това пътешествие до края на света. „Гоген е прав — казва Морис, — ние пропиляваме времето си тук, в тоя ужасен Париж.“ От само себе си се разбира обаче, че колкото и убедителен да се мъчи да бъде художникът, никой не се решава да го последва на другия край на света. Затова пък приятелите му полагат големи усилия да отстранят всички затруднения от пътя му. По тяхно внушение той отправя на 15 март молба до министъра на народната просвета и изящните изкуства, да му бъде поверена някаква мисия в Таити, подобна на тази, с която на времето е бил натоварен художникът Дюмулен в Далечния изток. Тази мисия ще бъде безвъзмездна, но ще улесни отношенията му с официалните власти на островите и ще му помогне да си издействува от корабната компания „Месажери маритим“ намаление на цената на билета. Въвеждат Гоген във ведомствения лабиринт и нещата тръгват гладко. Клемансо, до когото Морис е успял да се добере, изпраща на г-н министъра препоръчително писмо. Ари, синът на Рьонан, който сам е художник и е помолил Гоген да изложи няколко керамики и „Бъдете влюбени“ на изложбата на новооснованото Национално дружество за изобразителни изкуства, прави от своя страна постъпки в държавните учреждения.

Всичко се нарежда и съгласува с лекота, на която Гоген твърде малко е свикнал. Последните му дни в Париж се превръщат в нещо като апотеоз. На 23 март символистите дават в негова чест банкет в кафене „Волтер“ под председателството на Маларме. Присъствуват почти всичките му приятели — Монфред, Орие, Шарл Морис, Жан Долан, Серюзие, Одилон Рьодон, Жулиен Льоклерк, Мореас, Ари Рьонан, Валет и Рашилд, Леон Фоше, Могенс Балин, Кориер... Четиридесет души честуват художника. Пръв вдига чаша Маларме: „Господа, за да избързаме колкото се може напред, нека прием за завръщането на Пол Гоген, но не без да се възхитим на тази горда съвест, която в разцвета на своя талант, за да го закали, се отправя към

далечни земи и към себе си.“ През време на банкета символистите решават приходът от следващото представление на Художествения театър да бъде в полза на Гоген и на Верлен: в програмата фигурира „Херувим“, голямата пиеса, за която Шарл Морис от толкова време говори на своите познати и за която никой не се съмнява, че ще бъде драматургическият шедьовър на символизма. Спектакълът ще донесе хиляда и петстотин франка на Гоген; към тях с течение на времето ще се прибавят и постъпленията от продажбите, които ще извършат тримата търговци на картини Жоаян, старият Танги и Портие — дребният търговец от улица Льопик, у който той е оставил свои творби. Материалното съществуване на художника е осигурено.

През тези дни Гоген отива заедно с Морис на улица Валоя, в кабинета на главния директор на изобразителните изкуства Ларуме. Исканата мисия ще му бъде възложена; съответната заповед ще излезе на 26-и. От друга страна, държавният подсекретар на колониите ще му даде препоръчително писмо до губернатора на френските владения в Океания, а „Месажери маритим“ ще му направи тридесет на сто отстъпка от цената на билета. Освен това Ларуме му съобщава, че при неговото завръщане, за което ще му окажат най-голямо съдействие, държавата ще му откупи няколко картини.

Гоген е получил всичко, което е искал. На 28 март ще си купи билета от „Месажери маритим“^[20] и на 1 април ще отплава от Марсилия на борда на „Осеаниен“ за тихоокеанския рай^[21]. Ще се осъществи блянът, който още от детинство го тласка по пътищата на съдбата му.

— Времето на мъчителните борби завърши за теб... — казва на улицата Морис на Гоген.

Тъй пълният успех, който е постигнал приятелят му, изпълва с радост писателя. Той ликува. Да можеше да замине и той! Но Морис изведнъж се смълчава. До него Гоген върви с втрепен поглед и побледняло лице. Морис го докосва за ръката. Гоген потреперва.

— Да влезем тук! — смотолевя той и бутва вратата на някакво кафене, отпуска се на една пейка и започва да плаче.

Морис е като втрещен. Той не проумява причината за тези сълзи. Тук плаче Гоген, мъжът със сурова душа, големият смелчага в изкуството, най-силният измежду силните!

— Никога не съм бил така нещастен — промълвя най-последен художникът.

— Как! — възкликва Морис. — Тъкмо днес, днес, когато идва славата!

— Чуй ме! — отговаря Гоген... — Аз не съумях да живея едновременно за семейството и за мисълта си... Досега дори не съумях да живея само за мисълта си... И днес, когато ми е позволено да се надявам, чувствавам по-мъчително от когато и да било колко страшна е жертвата, която направих и която е непоправима.

Гоген дава воля на чувствата си. Говори на Морис за жена си, за децата си, за раната, която таи в сърцето си, непристъпен и затворен, ревнив към своята тайна, прикриващ се зад маската на твърдостта и иронията, груб към другите и към себе си. В този момент, когато завършва една глава от неговия живот, може би го осенява предчувствието, че преди две седмици в Дания е видял жена си и децата си за последен път, че е съвсем суетна надеждата, с която се залъгва, да стане отново съпругът и бащата, който някога е бил, че много отдавна непоправимото е сторено.

— Остави ме да си вървя — казва той на Морис и се изправя. — Имам нужда да бъда сам. И нека не се виждаме няколко дни...

Той вдига глава, лицето му се изкривява в усмивка — една „покрусена“ усмивка.

— Времето, което е нужно — добавя той, — за да ми простиш, дете плаках пред теб.

[1] В тази статия, публикувана под псевдонима Пиер Луи на 23 и 30 август, се намира знаменитото определение: „Трябва да се помни, че картината, преди да бъде боен кон, гола жена или някакъв анекдот, е по същество равна повърхност, покрита с багри, разпределени в известен порядък.“ Уместно е да се допълни това определение с друго, също формулирано от Дени: „Всяко произведение на изкуството е транспозиция, емоционалният еквивалент на едно получено възприятие.“ — Б.а. ↑

[2] Камий Моклер. — Б.а. ↑

[3] Таде Натансон. — Б.а. ↑

[4] „Да живее синтезът!“ — Б.пр. ↑

[5] Дреболия (вулг.). — Б.пр. ↑

[6] Игра на думи със symbolistes и symbalistes. — Б.пр. ↑

[7] Камий Моклер. — Б.а. ↑

[8] Относно Жоаян вж. „Животът на Тулуз-Лотрек“; той бил интимен приятел на художника от Монмартър. — Б.а. ↑

[9] Все пак през 1892–1893 г. Бернар нарисувал още няколко хубави картини, повечето с бретонски сюжети. „Това е лебедовата му песен като художник новатор“ — пише Джон Реуалд. — Б.а. ↑

[10] Де Хан оставил Мари Куклата бременна в Льо Пулдю. През юни 1891 г. младата жена родила момиче, Ида. Холандецът умрял в Амстердам на 24 октомври 1895 г. — Б.а. ↑

[11] По Ротоншан. — Б.пр. ↑

[12] Гоген нарисувал по Жулиет едно „символистично“ платно — „Загубената девственост“ (наричано понякога с по-благопристойното название „Събуждане на пролетта“): Жулиет се е излегнала гола сред бретонска степ, през която минава сватбено шествие; до рамото ѝ има лисица — „индиански символ на покварата“. Гоген не останал много доволен от тази картина и след като напразно се мъчил да я поправи, я изоставил и нарисувал друго голо тяло, копие по „Олимпия“ на Мане. — Б.пр. ↑

[13] Това изрично ще признае по-късно и Морис Дени: „Това, което беше Мане за поколението от 1870 година, Гоген беше за поколението от 1890-а.“ — Б.а. ↑

[14] За да се отблагодари на Маларме, Гоген гравирал портрет на поета на офорт. — Б.а. ↑

[15] Около 600 нови франка. — Б.а. ↑

[16] Около 2250 нови франка. — Б.а. ↑

[17] Около 22 500 нови франка. — Б.а. ↑

[18] „Господин Бернар изпълни точно задължението, което поеа от негово име“ — писал тринадесет години по-късно Шарл Морис („Mercure de France“ от февруари 1904 година) — Б.а. ↑

[19] В хотел „Дагмар“ на улица Халмторвет 12 — Б.а. ↑

[20] Този билет му струвал малко повече от осемстотин франка (около 2000 нови франка). — Б.а. ↑

[21] Благодарение на Жан дьо Ротоншан винаги се е писало, че Гоген заминал от Париж за Марсилия на 4 април. Но това е грешка. (Досие на Гоген, отдел за изящни изкуства при Националния архив; Движение на корабите, архив на „Месажери маритим“). — Б.а. ↑

ТРЕТА ЧАСТ
АТЕЛИЕТО НА ТРОПИЦИТЕ (1891–1898)

I

СМЪРТТА НА КРАЛЯ

*Духът ни е фрегат, залутан
към Икария.*

*И всяко островче в морето
непознато
е Елдорадо — дар от жребия
щастлив;
фантазията все е горда, но
когато
зората заблести, намира само
риф.*

Бодлер,
„Пътешествие
то“^[1]

След като се отбил в Суец на 7 април и в Аден на 11-и „Осеаниен“ спира на 16-и и 17-и в Мае на Сейшелските острови. Сега той пори водите на Индийския океан по посока към Австралия, където ще пристигне след по-малко от две седмици.^[2]

Времето е „чудесно“. Гоген се разхожда по палубата, гледа хоризонта и делфините, които понякога изскачат над водата. Дългите му коси и широкополата шапка а Ла Буфало Бил са достатъчни да го отличат от другите пътници, повечето колониални чиновници, с които почти не общува. Той наблюдава без особено снизхождение тия „излишни хора“, на които „щедротото правителство плаща малки увеселителни разходки, струващи разноските по преместването на цяло семейство с жена и деца. В края на краищата — съгласява се той

— те са съвсем достойни люде, които имат само един недостатък, впрочем широко разпространен — че са свършено посредствени“.

Видът на тези господа с колосани яки, заобиколени от своите семейства, засилва чувството на самота, което изпитва художникът, откакто за последен път е стиснал ръцете на неколцина приятели, дошли да го изпратят на Лионската гара. „На палубата на нашия кораб... аз наистина съм някак странно самотен.“

Гоген си е взел второкласен билет, за което съжалява, защото трета класа е почти също тъй удобна, а при това би спестил няколкостотин франка. Малкият му капитал е вече значително подяден. Уредил е дълговете си, заел е петстотин франка на Шарл Морис, а накрая, преди заминаването си, е настанил Жулиет Хюе в една партерна стая на улица Буржоа 9, близо до Монфред, и ѝ е купил шевна машина, за да може да работи самостоятелно. Каква беда! Младата жена е бременна...

На 30 април „Осеаниен“ пристига в Австралия. Плавайки покрай южния бряг, той се отбива последователно в Олбани, Аделаид и Мелбърн, после се насочва към Сидней. Австралия разочарова Гоген. Дванадесететажни къщи, парни трамваи и кабриолети, както в Лондон. „Същите тоалети и екстравагантен лукс. Да минеш четири хиляди мили, за да видиш това!“ — възкликва художникът.

Нова Каледония, която е крайната точка на линията на „Месажери маритим“, е само на три дни път по море от Сидней. На 12 май „Осеаниен“ хвърля котва в пристанището на Нумея. Още от Аден Гоген се е тревожил как ще уреди пътуването си от Нова Каледония до Таити. Няколкото сведения, които е можал да събере по този въпрос, не са много насърчителни; може би ще трябва да чака връзка три, четири или пет месеца. Ето защо при слизането си в Нумея решава да се представи на губернатора. Добра идея: като вижда официалната заповед за мисията му, губернаторът му разрешава да замине за Таити с военния кораб „Ла Вир“, който ще отплува на 21-и.

„Каква смешна колония е Нумея! — пише Гоген на Мете. — Много хубава и забавна. Чиновници с жените си; семейства с пет хиляди франка годишна заплата, които могат да си позволят да се разхождат с екипажи, а дамите

да се обличат в разкошни тоалети. Невъзможно е да се реши тази загадка! Освободените каторжници^[3] са най-богатите от всички и един ден ще станат големци. Това те изкушава да се наслаждаваш на живота чрез мошеничество, а ако те осъдят, не след дълго ще станеш много щастлив. С една дума, всеки намира щастието си където може.“

На борда на „Осеаниен“ Гоген е пътувал сред чиновници. На „Ла Вир“ ще пътува с офицери. Сред корабните офицери се смесват и сухопътните, които отиват на местоназначенията си. Един от тях, капитан Сватон, ще пътува с Гоген до Таити, където трябва да поеме командването на ротата морска пехота, настанена в Папеете.

На „Ла Вир“ Гоген прекарва близо три седмици.

През нощта на 8 юни, осемнадесетия ден на плаването, съзира далечни огньове, които лъкатушат в подножието на назъбен планински конус. Корабът заобикаля Мореа — острова-близък на Таити. Вече се вижда очакваната с такова нетърпение земя.

Часовете текат. Когато на 9-и зората изгрява над океана, тя разкрива виолетовите върхове на двойния вулканичен масив, който някога се е издигнал от океанските гълбини и е образувал Таити и скалистия му полуостров Таиарапу. Край брега се извисяват стройните стволове на кокосови палми. Тук-там сред зеленината се подават колиби. След като минава през тесен провлак, „Ла Вир“ влиза в залива на Папеете и бавно се доближава до кея, където листата на цезалпиниите се открояват като пурпурни петна. По водата се плъзгат пирогите на местни рибари... Не като залива на Рио, мисли си Гоген.

През време на пътуването той се е сприятелил с капитан Сватон. Това ще улесни първите му стъпки на острова. Офицерът, който посреща Сватон, лейтенант Жено, му предлага съдействието си и Гоген приема на драго сърце. Впрочем той няма никакво намерение да стои настрана от европейската колония. Колкото повече хора познава в тази страна, мисли си той, толкова по-добре.

Още в десет часа сутринта поисква да бъде приет от губернатора Лакаскад, по произход мартиниканец, показва заповедта за своята мисия, статиите на Мирбо, препоръчителните писма. Лакаскад приема

художника „като важна личност“, от което Гоген е много поласкан^[4]. Той е много поласкан от вниманието, което му оказват навсякъде. Първенците на града го канят на обед; питат го дали би приел да рисува портрети. Явно е, че никой в Таити не знае що за художник и що за човек е Гоген, а Гоген, наивникът, винаги готов да се разпали, не се усъмнява и за миг, че тези прояви на уважение са наистина предназначени за него. Гоген е оптимист, моли Жено да го въведе в различните кръгове на белите в Папеете. Ще си създаде клиента.

„Вярвам, че не след дълго ще ми възложат няколко добре платени портрета — пише той на Мете още на третия ден след пристигането си. — Сега-засега се правя на колкото е възможно по-недостъпен (най-сигурният начин да ги накараш да ти плащат добре). Във всеки случай вярвам, че ще печеля пари тук, нещо, на което не разчитах... Ето какво значи рекламата и колко глупаво е всичко; но пък най-после ще караме така.“

Откакто е пристигнал в Папеете, в града цари голямо оживление; тълпи от местни жители прииждат от вътрешността и от съседните острови: последният от кралете на маорите, Помаре V е в предсмъртна агония.

Таити е открит от европейците преди малко повече от един век — в 1767 година. Западните сили дълго време са си го оспорвали, подтиквани към тази борба не толкова от стремеж към колониална експанзия, колкото от религиозни съображения. И наистина на островите английските пастори и френските мисионери, дошли тук да покръстят населението, се сблъскали помежду си с крайна ожесточеност, искайки и едните, и другите помощ от своите правителства. В 1842 г. Франция успяла да наложи протектората си над земите на Таитянската корона, но този протекторат съвсем не сложил край на религиозните и политическите борби; затова преди десетина години Франция поискала от Помаре V, възкачил се на престола в 1877 година, да се откаже от правата си. През юни 1880 г. владетелят дал съгласието си и Таити бил обявен за колония. Все пак Помаре запазил титлата си заедно с почестите и прерогативите, свързани с нея; над

двореца му продължил да се развява таитянският флаг. Това състояние на нещата ще бъде прекратено при смъртта му, която настъпва на 12 юни. Заедно с него изчезва завинаги местната монархия.

Погребението на Помаре V почти съвпада с празненствата по случай 14 юли, които на Таити траят цял месец. Със скицник в ръка Гоген ходи от група на група сред маорите, които, насядали на тревата край двореца, пеят през цялата нощ химни — именес. Редуващите се един след друг припеви затрогват художника. Маслиненокафявите тела, открояващи се срещу тъмна зеленина, особено телата на мъжете, много от които, мощно изваяни, са истински херкулесовци, го поразяват с красотата си. Все пак това отговаря само отчасти на представите, които е имал. Гоген признава, че е смутен.

С помощта на лейтенант Жено той наема една колиба до църквата, на края на града, в квартала, който опира до самото подножие на планината. Вижда се често с Жено, който му предава уроци по таитянски и заедно с когото започва по малко да рисува и скулптира. Но поради лошата си памет Гоген напредва бавно в усвояването на таитянския език. Той не обладава нито езиковата дарба на Ван Гог, нито лекотата на Мете. „Често си казвам, че ако Мете беше тук, нямаше да ѝ трябва много време, за да проговори таитянски.“ Не го задоволяват и художествените му опити. Явно е, че съвсем не е от хората, които се приспособяват лесно и бързо към нова среда. Но и защо да се заблуждава? Таити го разочарова.

Много скоро се разсейва недоразумението, на което са почивали първите му връзки с белите. Онази Европа, от която е мислил, че ще „се избави“, сега той я открива отново сред колонистите, чиновниците и търговците — които, както свидетелствуват всички пътешественици, наистина са хора печално посредствени — само че „под още по-жалката форма на колониалния снобизъм, на едно детинско и гротескно до карикатурност подражателство“. Мислил е, че ще избяга от „царството на златото“, а в Папеее се натъква отново на златото. Там стойността на човека се измерва с парите, които притежава. На всичко отгоре животът в Папеее е много скъп, още повече че Гоген — противно на очакванията си — няма да може да се храни от лов: освен плъхове и малкото свине, живеещи на свобода, на острова няма никакъв дивеч. Ненужни ще му бъдат пушката „Винчестер“ и запасите от муниции, които е донесъл. Разбира се, вече не може да става и дума

за портрети. Нека не чакат от него да им „измайстори някоя илюзионистична картинка“. „Все пак тоя Гоген — почва да се шушука в Папеее — е маа маа (смахнат).“

Затова той обръща поглед към местните жители, които съвсем естествено противопоставя на белите. Към тях се отнася с доверие. Мъчи се да ги разбере, да ги гледа през очите на своя блян. „Всички тия хора — пише той на Мете — ходят навсякъде, в което и да е село, по който и да е път, спят в някоя къща, ядат и т.н., без да кажат «благодаря» за отплата. И ги наричат диваци? Пеят, не крадат никога, вратата им никога не е затворена, не убиват. Две таитянски думи ги характеризират: иа орана (добър ден, сбогом, благодаря и т.н.) и онату^[5] (не ме е грижа, няма значение и т.н.) — и ги наричат диваци?“

Но и туземците далеч не оправдават очакванията му. Маорите в Папеее приличат малко или много на онази „вахине“ (жена) Тити, която той понякога приема в колибата си — мулатка, дъщеря на англичанин, „забравила расата си“. Маорите са дегенерирали. Но те ли са виновни за това? — пита се Гоген. Мисионерите са убили поезията у това племе; изтръгнали са го от нощта на неговото минало^[6], изкоренили са древните му вярвания, сринали са храмовете му — марае — и са го научили на „протестантско лицемерие“. Ето какви са облагите от цивилизацията, „без да се смята сифилисът“.

За Гоген смъртта на Помаре V е истинско „бедствие“ — бедствие, което пряко го засяга. С нея цивилизацията ще възтържествува окончателно тук — „военщина, търговия и чиновничество“, изброява художникът, — а маорската традиция ще изчезне завинаги^[7]. „Да бия толкова много път, за да намеря това, тъкмо това, от което бягах!“ Не за този покварен, европеизиран Таити е дошъл той в Океания, а за Таити на своите мечти, за райския и първобитен остров.

Тази омайна земя е изчезнала. Но тя е съществувала и въпреки всичко трябва да е останало нещо от нея. Невъзможно е, говори си Гоген, расата на маорите да не е „съхранила нещо някъде от своето древно величие“. Той няма да остане дълго в Папеее. Ще тръгне да търси някогашния Таити. Ще се върне по стъпките на времето. Ще проникне в тайната на таитянската нощ.

„Тишината нощем в Таити е още по-странна от всичко останало. Тя съществува само там и нито вик на птица не смущава покоя. Тук-там пада някой голям сух лист, но не дава представа за шум. То е по-скоро като полъх на духа. Туземците често се движат през нощта, но боси и безмълвни. Винаги тази тишина. Разбирам защо тези хора могат да стоят с часове, с дни, без да продумат нито дума и да гледат небето с тиха тъга. Усещам как всичко това ще обладае и мен и си почивам необикновено много тук. Струва ми се, че цялата суетня на живота в Европа не съществува вече, че утре, винаги, ще бъде същото, и така до края...”

* * *

На четиридесет и пет километра от Папее, на южния бряг, в окръга Матаиеа, Гоген наема една туземна колиба^[8].

В този край на острова крайбрежната ивица не е така тясна, както другаде. Планината започва да се издига едва на хиляда и петстотин метра от брега. От там до плажа се гушат под дърветата, разпръснати или събрани заедно, колибите на Матаиеа. В съседство до Гогеновата има три, в една от които живее неговият хазяин Анани. Множество други стърчат тук-там върху червената земя, сред зеленината, всичките почти еднакви със своите покриви от панданусови листа^[9]. От колибата си Гоген вижда планината, обрасла с пищна растителност, която скоро става непроходима, щом човек се отправи към високите отвесни базалтови скали, от които се спускат потоци. „Уру“ или хлебните дървета, „аито“ или железните дървета, кокосовите палми, „бурао“, чието дърво се употребява за строежа на колиби, растат нагъсто, стърчащи над шубраците, преплетени с лиани и дървовидни папрати, по склоновете на планината, която на това място се пречупва в голям разсед, обрасъл с мангови дървета, отрупани с оранжеви плодове.

Следобедна почивка. Таити. 1893. Нью Йорк, частна колекция.

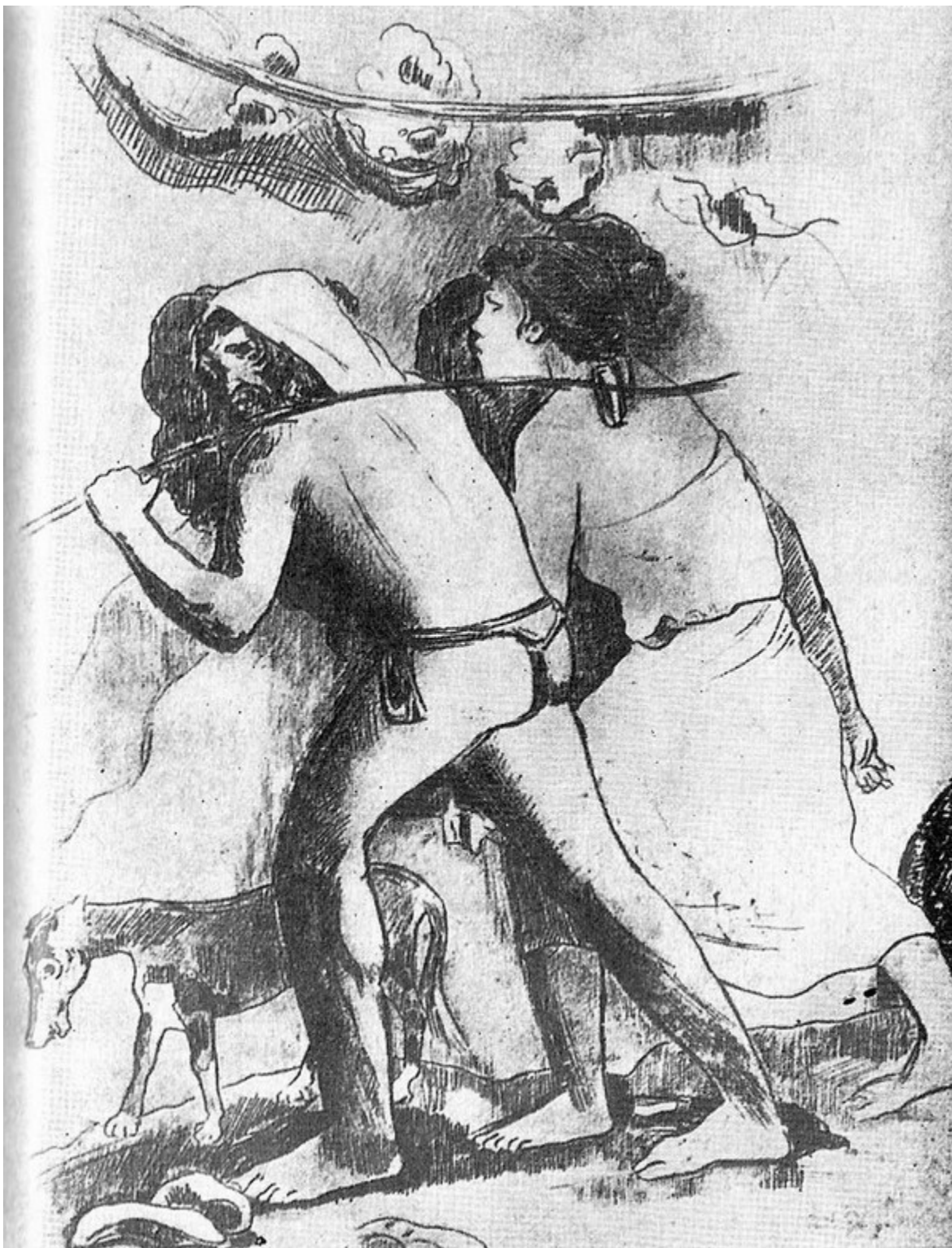
Пейзаж от Таити. 1891. Миннеаполис, Художествен институт.

Мечти. 1891. Канзас Сити, Музей Аткинс.

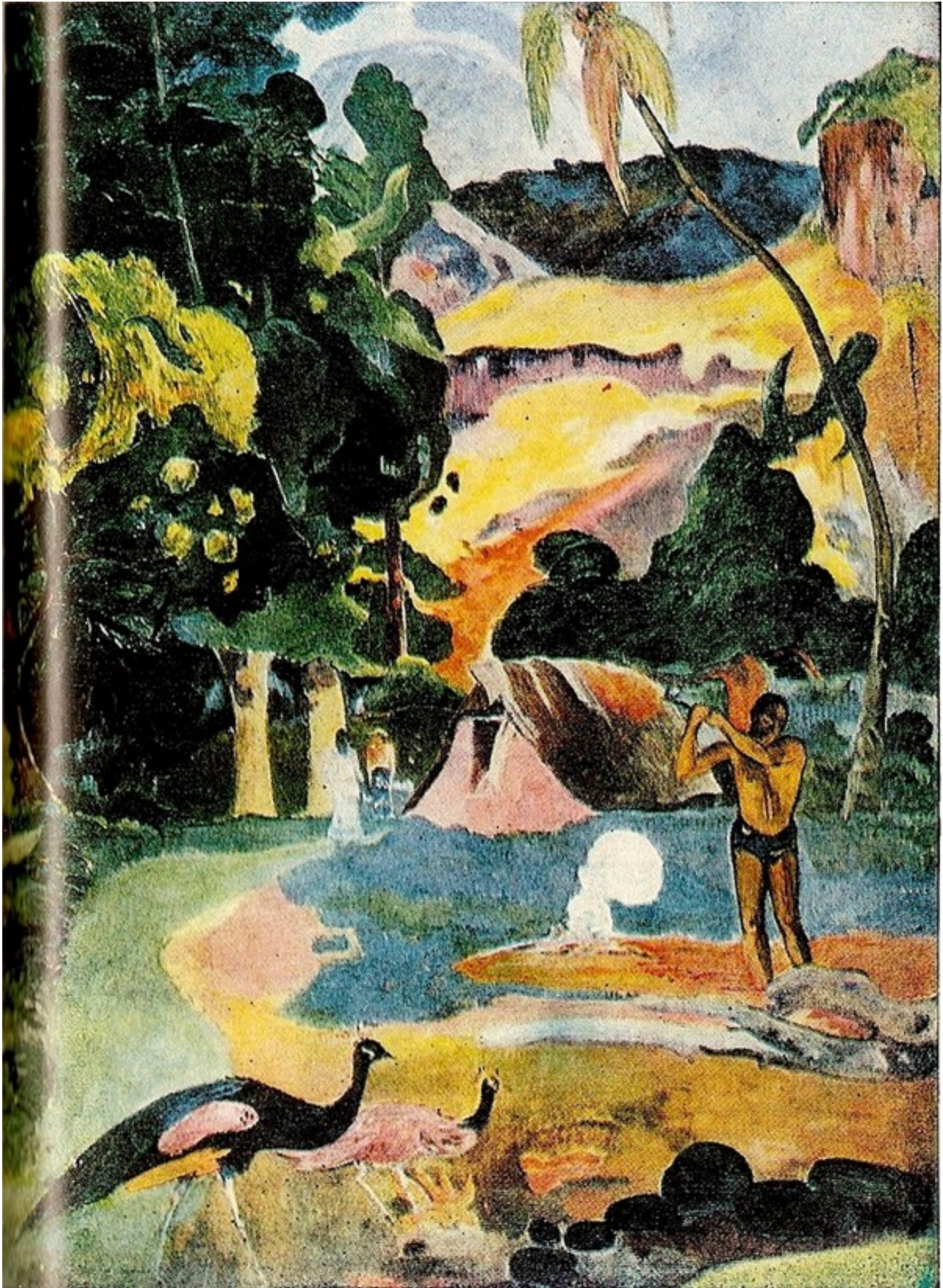
Разговор. 1891. Ленинград, Държавен Ермитаж.

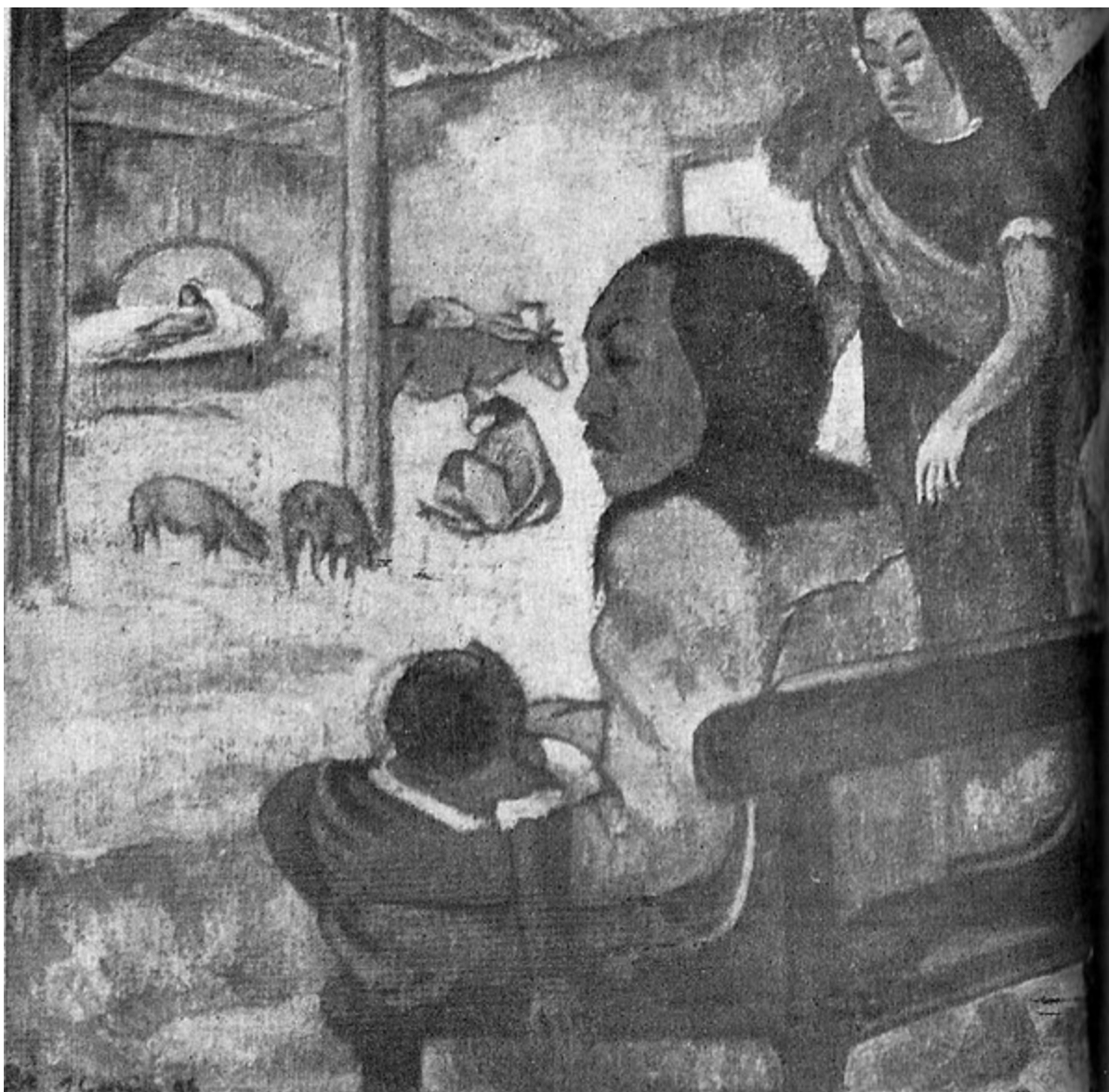
Таитянски Адам и Ева. 1891–1893. Монотипия.

Пазар. 1892. Базел, Музей за изобразително изкуство.

Пейзаж с пауни. 1892. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“.

Рождество. 1896. Ленинград, Държавен Ермитаж.

Тясната зеленееща се долина се спуща плавно към лагуната, която бариерата на кораловия риф, опасващ Таити, пази от прибоя на океана. Преплетените клони на панданусите, сивите и стройни стебла на кокосовите палми се оглеждат в спокойните прозрачни води, които в зависимост от дълбочината, времето на деня и ъгъла, под който пада светлината, се оцветяват синьо или зелено, розово или лилаво. В далечината вълните на Тихия океан, които се разбиват върху коралите,

изглеждат зелени. Въздухът е лек и прохладен, наситен с нежния и упоителен аромат на „тиаре“ — местната гардения, цветето-царица на Таити. По лагуната маори със сини и бели препаски, наречени „парео“, придвижват пирогите си с отривисти удари на къси весла или с леки тласъци на тялото. Вдясно на хоризонта се откроява скалистият и остро изрязан масив на Мореа...

„Малко съм самотен“ — пише Гоген на Мете.

Когато художникът е напуснал Папеете, за да отиде да „дивее“ — както презрително казват европейците, той е оставил там Тити, убеден, че тази жена, твърде европеизирана, само ще му пречи при търсенето на първобитния Таити. Сега често съжалява за това, чувства се „малко самотен“, „твърде самотен“ сред туземците на Матаиеа. Никой в селото не говори френски, а неговите познания по таитянски са още съвсем оскъдни.

Впрочем на Гоген съвсем не му е така лесно да „подивее“, както си е мислел. Отдалеч животът на „добрия дивак“ изглежда много прост и неусложнен. За жалост не е достатъчно да си вържеш препаска около бедрата, за да станеш тутакси първобитен човек. Таитянската земя е богата и щедра, но не предлага благата си току-така. Плодовете принадлежат на всички, но човек трябва да се катери по дърветата, за да ги откъсне; а „маиоре“ — плодът на хлебното дърво, основна храна на местните жители, скоро втръсва с блудкавия си вкус. Лагуната изобилствува с риба и раковини. Но хората трябва да се гмуркат в нея, за да изтръгват раковините от скалите, трябва да умеят да ловят рибата, а и да знаят да различават годните за храна видове от отровните.

Гоген отново е започнал да рисува и да живописва. Не „без мъка“: „Винаги ми е трудно да пусна машината в ход в някоя нова страна.“ В същност липсва му нещо съществено, липсва му разбирането на тия маори, които го наблюдават, държащи се малко или много настрана, и с които той доста трудно се сближава. Смуцава го и пейзажът със своята интензивна светлина, с резките си и ярки по тон цветове. Тези цветове го „заслепяват“, „ослепяват“. Той не смее да ги нанася така сурови върху платното си.

Един ден една от неговите съседки се престашава да влезе в колибата му, за да погледа забодените на тънките преградни стени картини, репродукции от творби на Мане, на ранни италиански

живописци и японски художници, които е окачил наред с фотографии на Мете и децата си. Той използва случая, за да нахвърли набързо един портрет на таитяката. Но тя се намръщва, казва „аита“ (не) и се измъква. След малко обаче идва отново: отишла е да си облече хубава рокля и да си втъкне цветовете в косите. Съгласна е да позира. Най-после Гоген ще има възможност да проникне малко в характера на едно маорско лице. Живописва с такова увлечение таитяката, че рисуването на такъв портрет^[10] е равностойно за него, както казва, на „физическо обладаване“: „Вложих в този портрет това, което сърцето ми позволи на очите да видят, и най-вече това, което очите ми сами може би не биха видели.“ Отсега нататък Гоген ще работи по-свободно. Откакто е нарисувал този портрет, той чувства, че сам става „маори“.

Това скоро се потвърждава от един опит за съжителство с Тити. Въпреки че от ден на ден все повече печели доверието на маорите, общуването с местните хора не смогва да облекчи самотата му, която се засилва и от това, че не идва никакво писмо от Европа. Само от Мете е получил веднъж досега известие. След като размисля, той поканва Тити да дойде при него в Матаиеа. Но тази жена скоро му дотяга — тя е само същество, откъснато от расата си. По отегчението, което изпитва край нея, той преценява какъв „истински напредък“ е направил вече в „дивачеството“. След няколко седмици отправя Тити в Папеете.

Все повече и повече Гоген се приобщава към живота на маорите, които са го приели като свой. Рисува различни пейзажи, но преди всичко хората, които го заобикалят — жена, седнала намръщена на прага на колибата си, други, които разговарят под сянката на дърво, трима таитяни, насядали около блюдо с попои (супа) и плодове, две жени, спрели се да побъбрят под панданусите на брега, млад тане (мъж), който поваля с брадвата си дърво на брега на водата, докато неговата вахине, навела се с разголена гръд над дъното на лодката им, я приготвя за отплаване в морето.^[11]

Тези мотиви са съвсем прости. Както в подбора, така и в начина на разработването им Гоген не търси живописното, колоритното. Екзотичният декор си остава съвсем чужд за художника. Екзотиката е отчуждаване, тя винаги набляга върху различното, причудливото, необикновеното, неочакваното. А не към този вид бягство се стреми

Гоген. Той не рисува сцени от туземния живот, изображения на бита. Рисува маорите в тяхното най-обикновено всекидневие, именно най-простото, най-оголеното, което го е завладяло, така както някои митове завладяват духа на хората. Митът на изгубеното детство. Митът на изгубения рай. Тези митове се срещат у Гоген. Те тласкат по друмищата на света с неспокойна и сякаш налудничава крачка този слепец, този ясновидец, чието голямо, истинско приключение се разиграва в крайна сметка само в душата. Гоген наистина рисува нещата, които наблюдава, но рисува — както е казал по повод на Вахине но те тиаре — най-вече онова, което очите сами не могат да видят. Рисува рая, времето, когато още е нямало време, когато човечеството в своето детство е живеело вечно младо, свършено невинно, в общение със земята и небето.

По стените на колибата си Гоген окачва фотографии на фризовете, украсяващи явайския храм в Барабудур, на една египетска рисунка от XVIII династия и на фриза на Партенона. Има и други фотографии на татуировки от Маркизките острови. И всичко това, и всичко, което вижда в Матаиеа, се преплита пред погледа му — пред душевния му взор. По вървежа и формите си малките коне на таитяните му се виждат досущ като конете на Партенона. Но той иска да отиде „много по-далеч от конете на Партенона“ — да отиде „при кончета от детските (си) години, при хубавото дървено конче“. Рисува маорите не в движение, а строго и величествено неподвижни, със застинали, увековечени жестове. Статични фигури, чиито форми се открояват едри и наситени; един свят във времето, който нищо не движи, нищо не смущава и над който витае мълчанието на мечтите.

Голям художник е Гоген именно защото е този ясновидец — ясновидец, толкова потънал в своите блянове, че у него няма и капка увереност в стойността на това, което прави: „Струва ми се, че е отворително“ — пише той на Серюзие. „Понякога — пише на Монфред — намирам, че е добре, а в същото време ми се вижда ужасно.“ Но тъкмо защото е такъв ясновидец, той е — по силата на безмилостното възмездие — и слепец, който броди опипом сред нещата и хората, винаги изумен, когато се удря о действителността и се разкървавява, „клетник“, който върви от беда на беда. Останал е вече без пари, храни се „до немай-къде зле“ в очакване да получи някакви средства от Франция. „Почвам да мисля, че всички в Париж са

ме забравили.“ С изключение на Монфред и Серюзие, от които за пръв път получава писмо през ноември, никой не му пише. От един брой на „Le Figaro“ научава, че представлението, дадено на 21 май във „Водевил“ от Художествения театър, за да бъдат подпомогнати той и Верлен, не е донесло никакъв приход. А какво прави Морис, на когото е поверил „грижата за неуредените си работи“? Морис, пресмята той, трябваше да му върне взетите на заем петстотин франка, към тях се прибавят тристата франка, които Жан Долан трябваше да му плати за една картина, оставена при стария Танги, а и невъзможно е Жоаян и Портие да не са успели да продадат някое и друго платно. И въпреки това нищо, нито сантим, нито дори ред от Морис! „Признавам, че имам основание да се безпокоя; това обърква всичките ми сметки.“ Гоген моли настойчиво „скъпия Серюз“ да отиде и се осведоми при Морис и да му пише „надълго какво става, защото писмата, отиване и връщане, пътуват четири до пет месеца.“

Сред тези отново налетели го грижи едно внезапно влошаване на здравето му разтревожава силно Гоген. Ненадейно започва „да повръща кръв — цял леген“. Заминава веднага за болницата в Папее, където с помощта на синапени лапи и вентузи на гърдите лекарите успяват да спрат кръвохраченето. Белите дробове са в ред, казват те на художника, но сърцето е засегнато. „То е видяло толкова много тегла, че това не е никак за чудене“ — възкликва Гоген, на когото предписват лечение с дигиталис. Лекарските грижи за жалост не са безплатни. Управата на болницата иска от художника по дванадесет франка на ден. Гоген няма възможност да си позволи подобен разход и въпреки съветите на главния лекар, щом решава, че е достатъчно здрав, се връща в Матаиеа.

Тази сърдечна криза го угнетява. „Откакто съм заминал от Париж, само мъчнотии и несполуки, и принудителни разходи за път и настаняване... Ако това не беше необходимо за изкуството ми (в което съм сигурен), щях веднага да си замина.“

Никакви писма. Никакви пари. Самота. Да беше хрумнала поне на Де Хан добрата мисъл да дойде с него — или на Серюзие. „Мау тера (вземи тази)!“ — му говорят старците от Матаиеа, сочейки му една или друга вахине от селото. Но някаква плахост го сковава. Жената маорка го смущава. Тук половете не са така рязко разграничени, както в Европа. В движенията на мъжа има някаква

мудна грация, жената пък, привикнала на същия труд като своя другар, е наследила нещо от неговата сила. С яко сложеното си тяло, с доста едрите си стави, с тесните бедра и широки рамене, над които се стелят буйни синкавочерни коси, тя пристъпва с плавната и мощна крачка на красиво животно. Любовните отношения между мъжа и жената са съвършено открити, лишени от всякакво двусмислие — и от всякаква сантименталност. Физическата наслада решава всичко. Любовта у маорите не познава подготовката, въведението, както не познава и сваяна. Думите мау тера трябва да бъдат разбирани в най-тесния им смисъл. Да вземеш една жена, значи да я вземеш без нито дума, брутално, както при похищение — похищение прието и желано. „А пред тях, поне пред ония от тях, които не живееха с тане, аз наистина се чувствавах смутен.“

Самота. За да се развлича, Гоген има само мандолината си. Вечер ходи на брега да слуша песните на туземците, докато Мореа лека-полека потъва в мрака. Песните замлъкват и остава само шумът на морето, шумът от две ноти — къса и висока, протяжна и ниска — на вълните, които се разбиват и заливат кораловия риф. В Океания почти няма здрач. Ярката светлина на деня преминава без преход в мрака на нощта — на нощта, в която бродят тупапау, демоните, злите духове, духовете на мъртвите, слезли от планините, за да измъчват спящите туземци. Тези острови на насладата са също така и острови на страха. Във всички колиби нощем гори светлинка, за да държи на разстояние тупапау с фосфоресциращите очи.

Гоген, подтиснат от самотата, рисува с по-малко увлечение. Изведнъж, обзет от някакъв стихийен порив, решава да предприеме една обиколка без определена цел из Таити. Като тръгва направо през вътрешността на острова, той се отправя към северния бряг, пристига в Таравао. Там взема кон от един жандарм, за да продължи към Ития.

„Във Фаоне, малък окръг пред Ития, чувам един туземец, който ме вика:

— Ей, човече, който правиш човеци! — Той знае, че съм художник. — Хаере май та маха (ела да ядеш с нас)! — таитянската формула за гостоприемство.

Не чакам да ме молят, толкова приветлива и блага е усмивката, която съпровожда поканата. Слизам от коня, домакинят ми го взема и го завързва за един клон... И влизаме двамата в една колиба, където са се събрали мъже, жени и деца, насядали на земята; разговарят и пушат.

— Къде отиваш? — ме пита хубава маорка на около четиридесет години.

— Отивам в Ития.

— Какво ще правиш там?

Не знам каква мисъл ми мина през главата и може би, без да го съзнавам, казах истинската, тайна и за мен, цел на пътуването си:

— Ще си търся там жена — отговорих.

— В Ития има много и хубави. Искаш ли една?

— Да.

— Ако искаш, ще ти дам дъщеря си.

— Млада ли е?

— Да.

— Здрава ли е?

— Да.

— Добре. Доведи ми я.

Жената излезе. След четвърт час, докато поднасяха за ядене диви банани, раци и риба, тя се върна, следвана от едро младо момиче, което носеше малък вързоп в ръка. През роклята от много прозрачен муселин се виждаше златната кожа на раменете и ръцете. Две пъпки напиреха от гърдите ѝ; в очарователното ѝ лице не открих онзи тип, който дотогава бях виждал да господствува навсякъде из острова, а и косата ѝ беше съвсем особена, израснала като гъст лес и леко накъдрена. На слънцето всичко това беше като оргия от багри. Впоследствие научих, че произхожда от племето «тонга». Когато седна до мен, ѝ зададох няколко въпроса:

— Не се ли страхуваш от мен?

— Аита (не).

— Искаш ли да живееш в моята колиба, винаги?

— Еха (да).

— Никога ли не си била болна?

— Аита.

Това беше всичко. Сърцето ми биеше, докато младото момиче невъзмутимо подреждаше върху голям бананов лист на земята пред мен ястията, които ми поднасяха. Ядях с добър апетит, но бях умислен, смутен. Това младо момиче, това дете на тринадесетина години^[12] ме очароваше и плашеше. Какво ставаше в тази душа? И не друг, а аз, който бях тъй стар за нея, се колебаех да подпиша в този момент един така набързо съставен и сключен договор. Може би, мислех си, майката е наредила, заповядала е; може би това е сделка, която са уговорили помежду си. И все пак виждах твърде ясно у голямото дете признаците на независимост и гордост, отличителни белези на нейната раса.

Най-вече ме успокояваше това, че у нея имаше — без всякакво съмнение — онова държане, онзи ведър израз, който у младите хора съпровождат честната, достойна постъпка. Но насмешливата гънка около устата ѝ, иначе добра, чувствена и нежна, ме предупреждаваше, че опасност съществуваше за мен, не за нея...

Не смея да отрека, че когато прекрачих прага на колибата, сърцето ми беше свито от странна тревога, от трепетна уплаха, от истински страх.“

Изпроводен от семейството на Техура^[13] — така се казва младата маорка, — Гоген се връща в Таравао със своята „годеница“.

„Върнах коня на жандарма. Жената на жандарма, францужойка, без притворство, но и без никакъв такт ми каза:

— Как! Взели сте си и държанка?

И изпълнените ѝ с ненавист очи разсъблякоха младото момиче, което посрещна този оскърбителен оглед с гордо безразличие. Погледнах за миг символичното

зрелище, което ми предлагаха двете жени: това бяха разрухата и първият цъфтеж, законът и вярата, изкуственото и природата. И първото облъхваше второто с нечистия дъх на лъжата и злобата. Това бяха също така и две раси, застанали една срещу друга, и аз се срамувах заради своята. Струваше ми се, че тя петнеше с облак мръсен дим това тъй чисто небе. И бързо отвърнах поглед, за да си отдъхне и се наслади той на блясъка на това живо злато, което вече обичах.

Раздялата със семейството стана в Таравао, при китаеца, който там продава всичко — и хора, и животни.

Годеницата ми и аз взехме дилижанса, който след двадесет и пет километра ни остави в Матаиеа, в моя дом.

Жена ми беше малко приказлива, меланхолична и насмешлива. Непрекъснато се наблюдавахме един друг, но тя си оставаше непроницаема за мен и аз скоро бях победен в тази борба. Колкото и да се заричах, че ще се следя, че ще се владее, за да мога да остана проницателен наблюдател, нервите ми скоро надделяха над най-сериозните ми намерения и не след дълго аз бях за Техура отворена книга. Така разбрах — в известен смисъл за моя сметка и на собствен гръб — каква голяма пропаст дели душата на океанеца от душата на латинеца, най-вече на французина. Маорската душа не се отдава веднага; нужно е много търпение и изучаване, за да можеш най-после да я обладаеш. Отначало ти убягва и те обърква по хиляди начини, прикрива се със смях и променчивост; и докато ти се поддаваш на тази привидност като на прояви на съкровената ѝ правда, без да мислиш да разиграваш някаква роля, тя те наблюдава със спокойна увереност от глъбините на своето смеещо се безгрижие, на детинската си непринуденост.

Мина една седмица, през която аз се намирах в състояние на «детство», непознато и на самия мен. Обичах Техура и ѝ го казвах, и то я караше да се усмихва: тя добре го знаеше! Тя също като че ли ме обичаше — и не ми го

казваше. Но понякога, нощем, светкавици прорязваха златото на кожата на Техура.

На осмия ден — струваше ми се, че току-що бяхме влезли за пръв път в моята колиба — Техура ми поиска позволение да иде да види майка си във Фаоне, както се бяхме уговорили предварително. Тъжно се съгласих и като завързах в кърпичката ѝ няколко пиастри, за да може да си плати пътя и да занесе ром на баща си, я изпратих до колата. За мен това беше като раздяла. Щеше ли да се върне тя?

Самотата на моята колиба ме прогони навън. Не можех да събера мислите си за каквато и да е работа.

Няколко дни по-късно тя се върна. И тогава започна живот на пълно щастие, градящ се на сигурността в утрешния ден, на взаимното доверие, на споделената увереност в любовта.

Залових се отново за работа и щастието живееше в къщата ми: то изгряваше заедно със слънцето, лъчезарно като него. Златото по лицето на Техура заливаше с радост и ведрина вътрешността на колибата и околния пейзаж. Ние бяхме и двамата тъй свършено естествени! Колко хубаво беше да ходим сутрин заедно, за да се освежим в близкия поток, както без съмнение са ходили в рая първият мъж и първата жена!

Таитянски рай, наве наве фенуа...“

Преди да срещне Техура, Гоген е обичал, *искал* е да обича маорите. Но колкото и усилия да е полагал, си е оставал настрана от тази раса. Слушал е песните на брега или именес в колибите, както се слуша музиката от някакъв друг свят. Откакто Техура е влязла във всекидневието му, всичко се е променило. С право са му говорили старците от селото: „Мау тера!“ — без единението на телата има прагове, които не могат да се прекрачат. Любовта към Техура и любовта към маорите са едно и те разцъфтяват у него. Чувството прониква по-надълбоко от разума. Младото момиче е красиво, красиво с първичната си красота, красиво с първичната си детска, капризна

душа, но и строго, съзерцателно, сериозно, както са сериозни само децата, и чрез душата на Техура се разкрива душата на маорската раса, и тя пее в златистото тяло на Техура, както пее в песните, долитащи от брега, когато падне здрач и в колибите на Матаиеа замъждукат малките нощни светлилки.

Гоген не може да се насити да рисува младото момиче. Рисува я на пясъка заедно с една другарка. Рисува я седнала в кресло, със сведено и замислено лице^[14]. Рисува я права, взела на рамене маорско момиченце, в една много сложна и странна композиция — „Иа Орана Мария“ (Приветствувам те, Мария). Няма и десет години от времето, когато Гоген нижеше една под друга цифрите в кантората на борсовия агент Галишон. В часа, в който тупапау слизат от планината, той, елегантният борсаджия, излизаше на улица Лафит с цилиндър на глава. Днес носи само една препаска около бедрата. Но погледът си е останал същият, погледът, който струи малко косо от зеленикавите зеници. През тези години на заседнал живот, години неподвижни, Гоген бе започнал дългото си пътешествие. Преди две години в Бретан, рисувайки „Жълтият Христос“, той бе издигнал сред полята на Корнуай едно грубо дървено разпятие, нещо като християнски тотем. Днес, към края на 1891 година, той рисува „Иа Орана Мария“, картина, в която пренася сред таитянски декор една християнска сцена: две млади маорки със сключени ръце се молят на Богородица, взела образа на Техура, както позите на двете маорки са взети от две фигури на фризовете от Барабудур и както утре маорките в празнично облекло, седнали на пейка, от картината „Та Матете“ ще заемат позите на фигурите, които е рисувал един тивански художник от XVIII династия. Пред този поглед, който струи малко косо от зеленикавите зеници на Гоген, всичко се преплита и всичко се свързва наново, всичко се ражда и заживява нов живот. Дългото неподвижно пътешествие продължава. Корабът-призрак се носи към зорите на света^[15].

„Не, аз имам цел — пише Гоген в отговор на едно писмо на Мете — и я преследвам непрестанно, като трупам документи. Всяка година има промени, вярно е, но те се редуват винаги по един и същ път.“

Мете е ходила в Париж. Там е установила, че мъжът ѝ действително си е спечелил известност. Имат ли наистина картините на Гоген търговска стойност? Мете е отишла при Жоаян и Портие и е поискала от единия и от другия няколко картини. Ще се опита да ги продаде. И действително след завръщането си в Дания тя продава за деветстотин франка^[16] на художника Филипсен „Етюд на голо тяло“, за който някога бе позирала Жустин. Но във Франция Мете също е дочула и това, което се шушука в някои кръгове по адрес на Гоген — че пътуването му до Океания е само реклама, че е искал да оригиналничи или — по думите на Реноар, — че няма нужда да се бие пътят до Таити, че може също тъй добре да се рисува и в Батиньол. И Мете пише по този повод на Гоген: щом иска да прави кариера, защо не я прави във Франция, на спокойствие?

„Аз съм художник и ти си права, не си луда — отговаря Гоген на жена си. — Аз съм голям художник и го зная. И защото съм такъв, затова изтърпях толкова страдания. За да следвам пътя си, иначе бих се смятал за разбойник. Такъв съм впрочем за мнозина. В края на краищата, няма значение! Най-много ме покрусява не толкова мизерията, колкото постоянните спънки пред моето изкуство, което не мога да работя тъй, както го чувствам и както бих работил, ако мизерията не ми връзваше ръцете. Казваш ми, че греша, задето стоя далеч от центъра на изкуството. Не, аз съм прав, от дълго време вече зная какво правя и защо го правя. Моят център на изкуството е в мозъка ми, а не другаде, и аз съм силен, защото никога не се оставям другите да ме объркат и защото правя това, което е в мен. Бетховен е бил глух и сляп, бил е откъснат от всичко, затова в неговите творби се чувства художникът, живеещ на своя собствена планета.“

Гоген с радост научава за продажбата на „Етюд на голо тяло“.

„Това ми доказва, че по онова време съм имал малко талант, а след това и пари в джоба. Ти доста много викаше на времето, когато купувах картини. Какво правят обикновено съпрузите и особено борсовите посредници? Неделен ден ходят или на конни надбягвания, или в кафенето, или по леки жени, защото мъжете имат нужда от малко развлечение, иначе работата не върви и най-после това е човешко. А аз работех и това беше развлечението ми.“

Щом Мете е продала една картина, да се опита да продаде и други. Гоген я кара да търси купувачи в Дания. „Достатъчна е приумицата на някой богат и влиятелен човек, за да се лансира един художник. А тази приумица често се поражда, когато работиш малко по малко всеки ден... Колкото повече продаваш, толкова повече пари ще вземеш и ще си осигуриш по-добро бъдеще.“

Мете е получила деветстотин франка от Филипсен. Гоген знае, доволен е и не иска нищо от жена си. Затова пък не знае, че през май миналата година Шарл Морис, който не връща взетите на заем петстотин франка, е изтеглил от Жоаян за негова сметка осемстотин петдесет и три франка и двадесет и пет сантима. Морис е заявил на Серюзие, че е изпратил две писма на Гоген, от които едното като ценна пратка. Художникът въобще не е получил тези писма, и то по простата причина, че никога не са били изпращани. Представлението на Художествения театър в полза на Гоген и Верлен не само не е донесло никакъв приход, но е разсеяло и вярата, която символистката школа е хранила в Морис. Пиесата „Херувим“, за която той месеци наред е говорил възторжено на своите приятели, е потресла всички, които са били готови да ѝ се възхищават. Писателят, който пилее живота си в приключения с жени, в пиянство и приказки по литературните кафенета, който кове толкова прекрасни проекти, но постоянно отлага осъществяването им от днес за утре, няма да се съвземе от този провал. Все повече и повече се заплита той в безредното съществуване на бохем, който постоянно търси пари на заем и не се спира пред никакви средства. Много отдавна той е похарчил хиляда и тристата франка на Гоген. Как би могъл да му ги върне?

В Матаиеа Гоген е „на края на възможностите си“. Ще бъде ли принуден да се завърне в Европа? Тъй като се храни само с корени, плодове и риба, той е много отслабнал. Косите му сивеят. Винаги се надява, че следващата поща ще му донесе писмо или пари от Морис. Но нищо! Разяжда го несигурност. Какво да прави? Да поиска да го репатрират? Не може да се реши, чака пощата, вкопчва се в твърде крехки надежди (един капитан на гемия му е обещал поръчка за портрет след няколко седмици, през май 1892 г.), за да отлага всякакво решение. Би било твърде нелепо, ако го принудеха да прекъсне престоя си, когато едва започва да създава таитянските си творби. В плен на свръх възбуденото си въображение — „мозъкът ми се пръска“ — Гоген открил древната религия на острова; и пред него, и около него полека-лека израства старият Таити, онзи Таити, за който е мечтал и който най-после съзира — който вижда така ясно, че го рисува на платната си. Накъде отива Гоген? Той сам не знае. Платната му го „плашат“ — казва той на Серюзие: „Това, което правя сега, е доста грозно, доста смахнато. Боже мой, защо си ме направил такъв? Аз съм прокълнат.“

Адвокатът Гупил от Папеете му е заел книгата „Пътувания до островите на Великия океан“ от някогашния консул на Съединените щати в Полинезия Джеймс-Антони Муренхаут, издадена в Париж преди около петдесет години, в 1837 г. Този консул играл решаваща роля в историята на колонизацията на Таити; той положил особени усилия, да убеди някои вождове да приемат френския протекторат. Още по негово време древният Таити агонизирал. Но благодарение на дълбокия и искрен интерес, който проявявал към туземното население, той успял да събере сведения от последния от онези таитянски жреци, харепо, които някога предавали по устен път на вярващите „в тишината на тъмните нощи“ свещеното учение на маорите — предания, които маорите с присъщата си леност, с безгрижното си покорство пред хода на събитията не се помъчили да опазят от домогванията на мисионерите.

Местната религия изчезнала заедно с този последен жрец. Повече от половин век е минал оттогава. Споменът за нея е запазен само в книгата на Муренхаут. Когато лейтенант Жено съобщил на Гоген, че почти нищо не е останало от статуите, от свещените паметници, разпръснати някога из целия остров, че почти всички храмове, мараете, са разрушени, че само тук-там съществуват още,

скрити в леса, някои скулптури — тики, — но твърде изрядко и без особена стойност, художникът остава крайно разочарован. Лишен от боговете си, народът на маорите е народ осакатен, откъснат от корените си, с ограбена душа. Първобитната и запазена раса, която Гоген се е надявал да намери в Океания, е запратена в бездната на памтивека. Четейки Муренхаут, художникът се вълнува от същите чувства, които изпитал американският консул, когато му дали за пръв път да прочете един свещен текст на древните маори. „Заше метен от това изумително откритие, стори ми се, че виждам как изведнъж се вдига пред очите ми завесата, която дотогава закриваше миналото от мен.“ Завесата се вдига и пред Гоген. Отново оживяват варварските божества, възкръсва миналото и отново човекът се възправя в своята първична цялост, в родната си чистота и невинност, която му позволява да общува с великите космически сили. „Голотата“, „първичното“, чиято магия обайва Гоген, чийто зов той дочува от глъбините на вековете, от глъбините на своята памет, където тръпнат разкривените форми на статуетките на инките, всичко той открива у Муренхаут. Той преписва от съчинението на консула, изцяло или съкратени, дълги пасажии в една тетрадка, която украсява с акварели и рисунки^[17]. Свещените тайни терзаят този безбожник, който в Бретан бродеше край недодяланите и трогателни „пиети“ на старите бретански резбари. Гоген тръпне, изпада в захлас. Древните храмове израстват наново в планината. Гигантски идоли се появяват сред ибискусите^[18] и дърветата „бурао“. Възкръсва миналото на Таити, минало, което се преплита с настоящото и го поглъща...

Сега навсякъде около Гоген оживява намерената отново душа на маорската раса. Сред туземците на Матаиеа той, европейецът, е единственият, който знае забравените тайни, и всичко тук му ги повтаря. Гоген слуша Техура. Струва му се, че знанията, които получава от Муренхаут, му ги предава Техура. Бронзът на нейното тяло се превръща в слово...

„Боговете от миналото са намерили убежище само в паметта на жените“ — твърди невъзмутим художникът-визионер. На леглото, край което с настъпването на нощта светва малката лампа против тупапау, Техура се е излегнала подобно на идол, обладан от присъствието на бога. „Таароа било името му (на върховния бог); той почивал в празнотата...“

Гоген слуша забравените гласове. Той рисува това, което не съществува вече, жертвените места, където марае издигали своите стъпаловидни пирамиди, големите каменни идоли с чудовищни лица, при които идвали туземците от пасторалното време и свирели на своите флейти, наречени виво. Сред пейзаж, където на фона на синкавия планински масив кокосови палми люлеят жълтите си корони, той представя Техура гола като царица на ареите, на онази секта, която някога изпълвала острова със свещените си оргии... [19]

Откакто е дошъл в Таити, Гоген е изписал тридесет и две картини. Но ще може ли да остане още дълго в страната на варварските божества? С празен джоб — „изпаднал в ужас!“ — той очаква пристигането на капитана на гемията и евентуалната му поръчка за портрета. Ако можеше да получи тази поръчка и цената, която иска за нея, би могъл да остане още една година в Океания и да завърши там работата си. „След като съм вече тук (с крак в стремето), да трябва да си ходя — просто да побеснее човек!“ В началото на май 1892 г., получава от адвоката Гупил тридесет и шест франка и седемдесет и пет сантима „за единадесетдневно съхраняване на мебелите и вещите“ на един фалирал китаец в Папее. С тези пари не може да стигне далече, въпреки че намалява до краен предел разходите си за храна. Скоро след това, „разярен като буйстващ луд“, Гоген е принуден да се реши да поиска от губернатора репатрирането си. Пред вратата на губернатора среща случайно един от капитаните на гемии, хора полуавантюристи, които плават от остров на остров. Художникът споделя с него неволите си. „И тогава — разказва ликуващ Гоген — този юначага ми пхна четиристотин франка в ръката: «Ще ми дадете една картина и с това сметката се урежда!» Не влязох при губернатора и ето ме отново надяващ се на пари от Франция.“ Няколко дни по-късно, на 12 юни, той все пак отправя една молба за репатриране до Дирекцията на изобразителните изкуства в Париж. Ще минат няколко месеца, си мисли навярно той, докато му отговорят. Във всеки случай предвидливостта е разумна.

„Научих от Париж — пише Гоген на Мете, — че си възнамерявала да продадеш няколко картини в Дания. Ако ти се удаде това, направи усилие да ми изпратиш малка част от полученото.“ Откакто е продала „Етюд на голо тяло“, Мете действително се е заела да превърне в пари както платната на своя мъж, така и картините от

колекцията на бившия борсов посредник. Впрочем има един човек, който живо се интересува както от едните, така и от другите — Едвард Брандес от вестник „Politiken“, за когото се е омъжила сестрата на Мете, Ингеборг, след развода си с Фриц Таулов. Действайки от „благодетелни“ побуди, както казва той, за да подпомогне нещастната си балдъза, Едвард Брандес отнася една след друга творбите, на които е хвърлил око. В разстояние на две години той ще купи от Мете картини за десет хиляди франка^[20]. Гоген научава това едва по-късно. Впрочем пощата идва редовно, без той да получи нито ред от жена си. Когато Мете най-после му пише, то е за да му поиска картини от Таити. Идната пролет тя ще уреди една изложба в Копенхаген и организаторите смятат, че е уместно да се представят най-новите творби на художника. Мете споменава мимоходом, че току-що е продала още четири картини за хиляда и петстотин франка^[21]. „Ето ти пари, ще кажете Вие — пише Гоген на Монфред. — Но бедната жена имаше нужда от тях. Няма значение, работите в Дания вървят на добре за мен.“ Той изпъчва гърди. „Да, в Дания има сума глупци, които вярват на вестниците, и затова сега смятат, че имам талант.“ До края на годината ще се помъчи да изпрати за изложбата „няколко добри платна“, ако — заявява той на Мете — „не ми е съдено да ги донеса сам“. Но разходите по изпращането са големи. Откъде да набави нужната сума? Досега е успял да изпрати във Франция — благодарение на един услужлив жандарм, завръщащ се в метрополията — само една картина, „Вахине но те тиаре“. Монфред я е получил през юли; Жоаян ще я изложи през септември при „Бусо и Валадон“. Монфред намира картината „великолепна“. „Толкова по-добре“ — му отговаря Гоген и подмята иронично: „Знаете, тя е от мене, не от Бернар.“

Въпреки безпаричието, въпреки тревогите за здравето си — „Аз сигурно имам лошо устроено сърце; всеки ден чувствавам, че става по-зле. Най-малката изненада, най-малкото вълнение ме разстройват напълно. Когато се кача на кон, най-малкото олюляване ме хвърля в ужас за четири-пет минути.“ Гоген продължава „все още да стиска яростно и упорито зъби“, прави резби върху стебла на дървета, когато няма материали за рисуване. Вече е нарисувал петдесетина картини. „Едно такова пътуване не се прави току-така, за разходка — пише той на Мете. — То трябва да бъде използвано докрай, за да не става

нужда да се връщам отново. И това ще бъде краят на моите странствувания“ — уверява той, като същевременно заявява, че ако имаше хиляда франка, би потеглил тутакси за другия край на Тихия Океан, би отишъл на хиляда и петстотин километра от Таити, на Маркизкия архипелаг, в Доминика, „малък остров, на който има само трима европейци и където полинезиецът е по-малко покварен от европейската цивилизация... На Маркизките острови ще има какво да ям — обяснява той, винаги готов да обосновава с превъзходни икономически доводи своите бягства, — един вол струва три франка или труда да го хванеш.“

Очаквайки някаква възможност да отиде да поживее няколко месеца сред татуираните маркизци, Гоген продължава да живописва Таити, където е царството на Техура. Един ден отива от Матаиеа в Папеее, но на връщане го забавят неприятности по пътя. Когато се прибира към един часа сутринта, в колибата му е тъмно и тихо. Обзет от внезапен страх, че Техура го е напуснала, бързо драсва клечка кибрит — и вижда младото момиче голо, неподвижно, проснало се по корем върху леглото, с разширени от уплаха зеници. Тъй като нямало гориво за лампата, Техура не могла да се защити от тупапау. Ужасът в очите ѝ, вцепенението от преживения страх дълбоко разтърсват Гоген, който не смее да се помръдне. На трепкащата светлина на кибритените клечки младото момиче го гледа с втренчен поглед. Преобразена от древния страх на своите прадеди, тя е по-хубава от всякога, по-хубава, но и по-далечна, по-чужда. Сякаш пред Гоген са зинали нощните глъбини на маорската душа. Полумракът е населен със страховити сенки, с онези призраци, които живеят в подсъзнанието на расите. „Най-после тя дойде на себе си и аз се помъчих с всички сили да я успокоя, да ѝ вдъхна отново упование... И тази нощ беше сладка, сладостна и жарка нощ, тропическа нощ.“

Това необикновено преживяване дава повод на Гоген за една от най-значителните му творби от неговия престой на Таити — „Манао Тупапау“ (Духът на мъртвите бди)^[22], в която изобразява Техура така, както я е заварил, просната гола върху жълтия чаршаф от тъкани влакна. На виолетовия фон на картината, където светкат зеленикави искри, се откроява злокобният силует на привидение. В тази картина Гоген е искал да представи, както сам казва, „духа на една жива, свързан с духа на мъртвите“.

Манао тупапау...

Както край малката маорка, духът на мъртвите никога не е преставал да бди и край бившия борсов посредник, загърнат в своята препаска от тъканта тапа.

* * *

Гоген продължава да „се бори с нокти и зъби с негодите на живота“.

През лятото е продал две дърворезби за триста франка; през ноември получава други триста франка от Монфред, който от своя страна е намерил купувач за една от картините, оставени на съхранение у него. Тези шестстотин франка, заедно с малкото пари, взети на заем, са всичко, с което художникът преживява месеци наред. Положението му става критично. Лишен почти от всякакви средства, той не може да мисли за по-нататъшно оставане в Океания, а и няма възможност да се върне в Европа. От молбата му за репатриране, препратена от Дирекцията на изобразителните изкуства до Държавния подсекретариат на колониите, а от споменатия подсекретариат — до местното управление на Френските владения в Океания, засега няма резултат, както му съобщават в началото на декември. „Междувременно съм закъсал съвсем; и така ми се пада, не трябваше да се залавям с тази работа!“ Тези тревоги се отразяват сериозно на здравето му, което недояждането още по-малко може да подобри. „Без да съм истински болен, чувствавам, че всичките здрави някога струни ще се скъсат от опъване.“ Страда от стомах, зрението му се влошава; открива, че „изведнъж изумително много е остарял“.

Към края на декември Гоген изпада в такова униние, че обмисля при завръщането си във Франция да зареже изкуството, „което не може да (го) храни“: „В продължение на осемнадесет месеца — пише той на Монфред — не можах да видя нито сантим от картините си, ще рече, продал съм по-малко от преди. Изводът от това може лесно да се направи.“ По една точка все пак умозаклученията му са погрешни. Няколко седмици по-късно, през февруари 1893 г., той прочита слисан извлечението от сметките, изпратено му от Жоаян, в дебита на което фигурира сумата, изтеглена от Шарл Морис. „Признавам, че вестта за

тази кражба ми подкоси и ръцете, и краката. Защото това е кражба.“ Със същата поща получава писмо и от Мете. В началото на декември един артилерийски офицер, завръщащ се във Франция, се е съгласил да вземе със себе си осем таитянски платна, които Гоген подбрал за изложбата в Копенхаген. Сега Мете е намислила да устрои нова изложба, този път в Англия. Освен това тя съобщава на мъжа си, че е направила още една малка сделка: продала е на някакъв швед един бретонски пейзаж за осемстотин и петдесет франка^[23]. „Ако ми беше изпратила парите от последната картина, щеше да ми спасиш живота — й отговаря Гоген... — Предпочела си да задържиш парите, не ти се сърдя, но това не е било безусловно наложително.“

Гоген не работи вече. След като изписва още няколко картини — едно голямо голо тяло край извор, внушено му от маорската митология, „Хина Тефату“ (Луна и земя)^[24], пейзажи около един идол, един портрет на Техура, която държи в ръка ветрило, символ на древната таитянска аристокрация, един прекрасен етюд на жена, гледана откъм гърба, с лакти и колене, зарити в пясъка на брега, „Отахи“ (Сама), — той спира. През време на престоя си на острова е създал — освен „няколко ултрадивни скулптури“ — шестдесет и шест картини. Той е уморен, задоволява се „да наблюдава, да размишлява и да прави скици“, да нахвърля на хартия някои спомени от тези дни сред благоуханната природа — „Ноа Ноа“ — на Таити, да събира мисли и разсъждения в една тетрадка, която започва да пише за дъщери си Алина — „пръснати бележки, несвързани като сънищата, като живота, целият изграден от отломки“^[25]. Няма да може да отиде на Маркизките острови, толкова по-зле! Трябва да се върне във Франция, да сложи в ред работите си. Монфред му съобщава за смъртта на Албер Орие. Младият критик, който миналата година е писал още веднъж за Гоген в една статия за „Символистите“, излязла през април в „La Revue encyclopedique“, е бил внезапно покосен от тифус през октомври, на двадесет и седем годишна възраст. „Наистина не ми върви. Ван Гог (Тео), после Орие, единственият критик, който ни разбираше и който един ден щеше да ни бъде много полезен.“ Нищо не върви вече. От два месеца „всеки ден само дивни банани и чаша вода“; Гоген не може дори да си позволи чашка чай, защото няма пари да си купи захар. Когато се завърне, вече е решил, ще остави живописата, ще си потърси служба като инспектор по рисуване в лицейте. „Това ще

бъде за нас, мила Мете, осигуровката за старините ни, събрани заедно с нашите деца и щастливи. Край на несигурността!“

Гоген е помолил Серюзие да се погрижи за репатрирането му. Тъй като не е много сигурен какво ще излезе от тази намеса, търси на самия Таити някой, който би се съгласил да му авансира парите за път срещу залог от няколко картини. Най-после през март намира такъв човек. Корабът-вестоносец „Ла Дюранс“ ще отплава на 1 март от Папеее за Нумея. В този ден, „каквото и да става“, Гоген ще замине.

Междувременно приятелите на художника в Париж не стоят със скръстени ръце. По молба на Серюзие критикът Роже Маркс и жената на набиста Рансон правят постъпки на различни места. На 25 февруари Министерството на вътрешните работи се съгласява да поеме за своя сметка репатрирането на „изпадналия в беда художник“. От своя страна Шуфенекер, въпреки скарването си с Гоген и въпреки сърдечното си съчувствено отношение към Мете, пише на датчанката, като я упреква, че би могла въпреки всичко да направи един „жест“ за своя съпруг и да му прати част от парите, които е получила от картините му.

През април Гоген остава колкото изненадан, толкова и доволен, когато му връчват седемстотин франка^[26], изпратени от жена му. „Ако ги бях получил един-два месеца по-рано, щях да замина за Маркизките острови да довърша творчеството си, най-интересното — възкликва той. — Но съм уморен... Прощавам се с Маркизките острови и след някой и друг ден ще се изтърся в Париж.“

Малко по-късно в Папеее пристига съобщение за репатрирането му.

* * *

Докато корабът се отдалечава от брега, Гоген гледа с бинокъл Техура, която плаче на кея. После Папеее се изгубва, Таити избледнява на хоризонта. Художникът вече забравя разочарованията, мъките.

„Прощавай гостоприемна земя, прекрасна земя, родина на свободата и красотата! Заминавам с две години по-стар, подмладен с двадесет.“

„Ноа Ноа“. Хоризонтът се сключва над райския остров.

[1] Превод Пенчо Симов — Б.пр. ↑

[2] Маршрутът и спирките по време на това пътуване на Гоген можаха тук да бъдат уточнени благодарение на сведенията, получени от архива на компанията „Месажери маритим“ и от архива на Флотската историческа служба. — Б.а. ↑

[3] По това време Нова Каледония била наказателна колония. Каторжниците излежавали присъдите си на остров Ну срещу Нумея. — Б.а. ↑

[4] По-късно Гоген писал по повод на тази среща с губернатора Лакаскад (когото тогава започнал да нарича „негъра“): „Художествена мисия... В очите на негъра тази дума беше само официален синоним за шпионаж и аз напразно положих всички усилия, за да го разубедя. Всички около него споделяха заблудението му и когато казвах, че мисията ми е безвъзмездна, никой не пожела да ми повярва.“ Но дали в случая Гоген не преиначава малко истината? — Б.а. ↑

[5] По-точно: ноа ату (произнася се ноа'ту). — Б.а. ↑

[6] Таитянската дума „по“ означава едновременно „нощ“ и „минали времена“, нощта на времето. — Б.а. ↑

[7] В „Сватбата на Лоти“, издаден през 1880 г. Пиер Лоти датира с възкачването на трона на Помаре V „края на Таити от гледна точка на обичаи, местен колорит, чар и своеобразие“. Към средата на века дьо Бови писал за маорите в своята книга „Etat de la Societe taitienne“ (Състояние на таитянското общество): „Това което е останало днес, едва напомня какво те са били някога.“ — Б.а. ↑

[8] Възможно е, преди да се установи на това място, Гоген да е живял известно време в село Паеа, разположено приблизително на средата на пътя между Папеее и Матаиеа. По този въпрос обаче липсват каквито и да е точни данни. — Б.а. ↑

[9] Панданус — тропическо дърво, подобно на палма. — Б.пр. ↑

[10] Това е по всяка вероятност картината Вахине но те тиаре (Жена с цвете), днес в Глиптотеката Ню Карлсберг в Копенхаген. — Б.а. ↑

[11] Това са съответно картините Те Фаатурума (Угрижената), която се намира днес в Музея за изобразително изкуство в Уорчестър, Те Раау Рахи (Голямото дърво), Трапезата, която принадлежи на Лувър,

И Раро те Овири (Под панданусите), намираща се в Института за изобразителни изкуства в Минеаполис, Човек с брадва. — Б.а. ↑

[12] Жените на маорите достигат пълна зрелост пет-шест години по-рано от жените в умерените зони. — Б.а. ↑

[13] Истинското име на момичето било Техамани. В биографичния си разказ „Ноа Ноа“ Гоген я нарича Техура. — Б.пр. ↑

[14] Двете платна, за които става дума тук, са „Таитяни на брега“ (Лувър) и „Мечтание“ (Художествена галерия Уилям Рокхил Нелсън в Канзас Сити). — Б.а. ↑

[15] „Иа Орана Мария“ се намира днес в музея „Метрополитън“ в Ню Йорк, а „Та Матете“ (Пазарът) — в „Кунстмузеум“ в Базел. — Б.а. ↑

[16] Около 2250 нови франка. — Б.а. ↑

[17] Тази тетрадка, която носи на корицата си заглавието „Ancien Culte maorie“ (Древният маорски култ), принадлежи на Лувър. Тя е публикувана заедно с един находчив коментар от Ръоне Юиг. — Б.а. ↑

[18] Тропическо дърво с красиви цветове. — Б.пр. ↑

[19] Картините, за които става дума тук, са по реда на изброяването им: „Парахи те мараете“ (Там се намира храмът), „Матамуа“ (Някога), „Ареареа“ (Закачки), намираща се в Лувър, и „Те Аа но Ареогис“ (Царицата на аероите). — Б.а. ↑

[20] Около 25 000 нови франка. — Б.а. ↑

[21] Около 3750 нови франка. — Б.а. ↑

[22] Всъщност — Мисъл (вяра) и привидение, което би могло да се изтълкува като Мисли за привидението! — Б.пр. ↑

[23] Около 2125 нови франка. — Б.пр. ↑

[24] Днес в Музея за модерно изкуство в Ню Йорк. — Б.а. ↑

[25] Тези размишления — пише Гоген — са отражение от мен самия. И тя (Алина) също е дивачка. Тя ще ме разбере. Ще ѝ бъдат ли от полза моите мисли? Няма значение! Зная, че обича баща си, че го уважава. Оставям ѝ един спомен. Тетрадка за Алина се намира днес в Библиотеката за изкуство и археология в Париж. — Б.а. ↑

[26] Около 1750 нови франка. — Б.а. ↑

II АНА ЯВАЙКАТА

*Най-вълнуващото, което всяко същество
предлага на любителя на душите, е начинът, по
който то се самозалъгва.*

Монтерлан

В неразсънения още от лятната ваканция Париж Гоген пристига в петък на 1 септември. Монфред е на летуване в Лозер, Серюзие — в Юелго в Бретан, а Шуфенекер — в Диеп. Завръщане тихо, меланхолично, твърде различно от заминаването за островите преди близо две години.

Впрочем пътуването на Гоген не е минало много гладко. Художникът е трябвало да чака двадесет и пет дни в Нумея кораба за Франция — „Арман Беик“, вдигнал котва едва на 16 юли. Триста войници са натъпкани на борда. Гоген разполага с толкова малко място — „петдесет квадратни сантиметра, за да се раздвижиш“, — че накрая се решава да доплати четиристотин франка, за да се прехвърли във втора класа. В Сидней е студено. Лошото време продължава до Мае на Сейшелските острови. В Червено море пък жегата е непоносима; трима пасажери умират и хвърлят труповете им в морето. Изнурително и скъпо пътуване. Когато на 30 август по обед^[1] слиза в Марсилия, Гоген има в джоба си само четири франка. За щастие Монфред и Серюзие са се уговорили да му се притекат на помощ още при слизането от кораба. В марсилската поща едно писмо на Монфред, оставено „до поискване“, му посочва адреса на приятели на Серюзие, на които трябва да телеграфира. Достатъчно е да изпрати една телеграма и от Париж пристигат пари.

Затова пък от Мете — нищо. Гоген ѝ е писал едно първо писмо още когато се е намирал на борда на „Арман Беик“. Пише ѝ второ от Париж, но не получава отговор. Минали са вече пет месеца, откакто няма известие от семейството си. Гоген е мислил, че щом научат за

завръщането му, Мете или най-големият му син Емил ще дойдат в Париж. Разчитал е, че след изложбата в Копенхаген и направените вероятно от нея продажби Мете би го подпомогнала малко, както я е помолил, докато той, се подготви със своите таитянски творби да направи „големия удар, от който зависи цялото бъдеще“. Но нищо! „Откровено казано, какво става?“

Гоген се настанява временно в ателието на Монфред, храни се на вересия в една млекарница на улица Гранд Шомиер, чиято съдържателка, госпожа Карон, много обича художниците. Въпреки че гардеробът му е твърде оскъден, още с пристигането си той тръгва да обикаля града. Разочарование при „Бусо и Валадон“: Жоаян, който не се разбирал вече с „тия господ“, е напуснал галерията. „Нищо няма вече от мен при тях.“ В замяна на това Пол Дюран-Рюел обещава на Гоген — когото Дега горещо му е препоръчал — да организира изложба на таитянските му творби. Художникът не би могъл да се надява на нищо по-хубаво. Ще води решителната битка при възможно най-благоприятните условия. За да приеме както подобава търговецът, който ще дойде да разгледа картините му, той се решава да наеме едно ателие на улица Гранд Шомиер 8; г-жа Карон му заема пари да плати наема за първия месец.

Въпреки това Гоген е затруднен. Изложбата му ще бъде свързана с големи разходи; необходимо е да купи рамки и подрамки, да поеме разносните по издаването на каталог... Трябва също така да си набави дрехи, малко бельо, чифт обувки. Тъй като зрението продължава да му създава грижи, би искал да се посъветва с някой очен лекар. Къде ще намери необходимите средства? А и в Таити има още един неуреден дълг от четиристотин франка...

Тревогите се разсейват изведнъж. Една неочаквана телеграма от Мете известява на художника, че неговият чичо Зизи е починал на 9 септември в Орлеан. Гоген и сестра му Мария са единствените преки наследници.

Художникът заминава за Орлеан, за да присъствува на погребението и да се срещне с нотариуса. Наследството, което според първите пресмятания възлиза на двадесетина хиляди франка, не може да бъде уредено веднага, тъй като Мария е омъжена за чужденец и трябва да се изискат документи от Колумбия. Гоген ще получи своя дял едва след два-три месеца. В края на краищата това забавяне само

по себе си не е толкова неприятно. Сигурен, че ще получи в скоро време пари, Гоген ще може вече без страх да прави заеми. Облекчение. И това облекчение е толкова по-голямо, защото при завръщането му от Орлеан в неговите ръце най-после попада едно — „не много успокоително“ — писмо на жена му, едно вече остаряло писмо, адресирано от Мете до Шуфенекер, който го е препратил на Монфред, който пък го изпраща на Гоген. В това писмо Мете пише на съпруга си, че „трябва да се оправя съвсем сам“, че във финансово отношение датската изложба е завършила с неуспех — „нито сантим“.

„Това, което ми съобщаваш, не е радостно — й отговаря веднага Гоген, — и наистина, ако не беше смъртта на чичо ми, не мисля, че бих могъл да организирам без пари каквото и да било, и плодът от работата ми щеше да отиде напразно. Както и да е, да не говорим повече за това! Смъртта на чичо ми ще оправи всичко... Тъй като имаш малко свободно време — добавя Гоген, — защо не дойдеш с малкия Пол в Париж, това ще те отмори малко и аз ще бъда щастлив да те прегърна... Имам почти обзаведено ателие, така че няма да има неудобства, нито разноси; от всяка гледна точка това би било много полезно. И ако можеш да намериш пари за път, най-много до два месеца ще бъдат върнати. В къщата има две датчанки, които познаваш, и ще бъде много лесно да се намери легло за едно от децата. Ще направим някои полезни посещения и по-късно ще приберем плода от този малък разход. Излишно е да правиш възражения и сметки, оправи се някак и ела колкото можеш по-скоро.“

В същност Гоген няма основание да се чувства огорчен от своята изложба в Дания. Открита на 26 март, тя е включвала около петдесет негови творби. В същия ден е била открита в Копенхаген и „изложбата Марс“, на която Мете също е представила седем картини и пет керамики. Благодарение на подкрепата на Едвард Брандес и на „Politiken“, публикувал една много дълга статия в деня на вернисажа, изложбата действително отбелязва шумен успех, както е предсказал на

25-и някакъв журналист от „Kobenhavn“: „Утре вечер името на Гоген ще бъде в устата на всички“. Посещават я десет хиляди души и цялата преса я обсъжда — било хвалебствено, било остро критично. „Нито сантим“ — пише Мете. Забравя ли, че е продала от двете изложби седем картини и пет керамики? Тя съвсем не го забравя, защото на 15 септември признава на Шуфенекер:

„Пол ми писа, за да ме пита дали бих могла да му пратя малко пари; за нещастие няколкото стотин крони, които получих — продадох на изложбата някои стари картини, — бяха погълнати от различни непредвидени или по-скоро предвидени неща, излизането на Емил от колежа, дрехи за този великан и т.н., и аз нямах, разбира се, нищо... Освен това той ме кара да намеря пари за едно малко пътуване до Париж!... Ако има желание да ни види, знае къде да ни намери! Аз не скитам по света като смахната!“

Откакто е починал чичо Зизи, Мете няма друга мисъл освен наследството, което ще получи мъжът ѝ. Праща му писмо след писмо, за да иска половината от парите. Колкото и Гоген да ѝ повтаря, че наследството ще бъде уредено едва след няколко седмици, тя не го оставя на мира, настоява да ѝ изплати веднага нейния дял, упреква го, задето още не го е сторил. Не иска да чуе никакви обяснения.

„Той се е върнал — пише тя в писмото си до Шуф — такъв, какъвто замина, обладан от най-чудовищен и груб егоизъм, за мен феноменален, непонятен! Не, Шуф, с човек като него няма надежда! Той винаги ще мисли само за себе си и за своето добруване, винаги ще съзерцава с възхищение собственото си великолепие!... Да, този път аз съм възмутена... Можете ли да разберете един баща, който не чувства нищо, нищо, нищо! Мисля, че би ни гледал как умираме всички, без много да се трогне! Какво щастие, че можах да живея така заобиколена от близки и галена, без друга мъка освен грижата за утрешния ден и мъката,

все пак доста остра, да бъде лишена от обичта на онзи, който е баща на всичките тия деца.“

Колкото и бурни да са чувствата, които я вълнуват, все пак в мигове на проблясък Мете сигурно се пита дали е достатъчно убедителна. „Не показвайте това писмо на жива душа, обещавайте ми“ — добавя тя в послепис в края на писмото си.

Гоген е поискал от Мете да му върне таитянските платна, които са му нужни за неговата изложба. Датчанката не бърза с изпращането им. Когато най-после, след много писма, получава картините си, Гоген установява, че липсват две от най-добрите — продадени от Мете на Брандес. „Бъди така любезна да ми кажеш какво е станало с тях!“ — пише той. У него се пробужда недоверие: „мами“ ли го тя?

Животът на Гоген по това време е крайно неспокоен, объркан, трескав. Вернисажът на изложбата му при Дюран-Рюел ще се състои в събота на 4 ноември. „Най-после скоро ще узная — пише той на Мете — дали е лудост да заминеш за Таити.“ Той не пропуска нищо, за да осигури най-голяма гласност на изложбата си. Октав Мирбо пак ще го подкрепи, ще излезе с голяма статия в „L'Echo de Paris“. Шарл Морис се заема да напише предговора за каталога. Гоген отново се е срещнал с Морис и му е простил неговото „нехайство“. Художникът и писателят пак се сближават. Гоген често се изкачва на Монмартър, към бедната квартира на улица Абес 57, където Шарл Морис живее с една млада вдовица, майка на седем-осемгодишно момиченце. Гоген е извадил отново своите бележки от Таити и работи заедно с Шарл Морис над една книга — „Ноа Ноа“, в която ще опише пребиваването си в Океания. Морис ще „обработи“ отново книгата и ще прибави някоя и друга глава, а също така и стихове. Тази книга, казва художникът, „ще помогне много за разбирането на моята живопис“.

Гоген не би имал нищо против, ако в навечерието на изложбата му неговият талант получеше и официално признание. Затова предлага на Люксембургския музей една от най-хубавите си таитянски картини — Иа Орана Мариа. Напразно! Уредникът на Люксембург Леонс Бенедит отказва този дар, който сигурно преценява като неуместен. Напразно Гоген се обръща и към Дирекцията на изобразителните изкуства с молба държавата да му откупи една или две творби, както

му е било обещано на времето, когато са му възложили безвъзмездната мисия. Междувременно директорът за изобразителни изкуства е сменен. Приемник на Ларуме е Анри Ружон^[2], човек крайно академичен по дух. Със засуканите си мустаци той заявява на Гоген:

— Не мога да насърчавам вашето изкуство, което ме възмущава и което не разбирам; вашето изкуство е твърде революционно, за да не предизвика една такава откупка скандал сред нашите изящни изкуства.

— В изкуството — отвръща Гоген — всички, които са направили нещо различно от своите предшественици, са заслужили епитета революционери; но затова пък само те са майстори.

Тъй като художникът упорствува и напомня за даденото от Ларуме обещание, Ружон го пресича:

— Имате ли някакъв документ?

Гоген не е получил нищо писмено от Ларуме; разговорът е приключен.

В началото на ноември Гоген окачва в галерията на ДюранРюел на улица Лафит четиридесет и една картини от Таити, които заедно с три картини от Бретан и две скулптури ще съставляват неговата изложба. Бретанските платна участвуват само като напомняне, за да покажат приемствеността в творчеството му.

Сред ярката светлина на Океания — а и поради слабото си зрение — Гоген е намирал всички тези платна „бледи по колорит“. Днес, не ще и дума, той ги преценява съвсем другояче. Сега е така сигурен в стойността на таитянското си творчество, в неговите очи то се откроява така ярко от съвременното изкуство, че определя доста високи цени на картините си, не се колебае дори да иска по три хиляди франка^[3] за някои от тях. ДюранРюел счита тези цени за неразумно високи и без съмнение това е така, защото досега не е продадена творба на художника за повече от деветстотин франка. Но Гоген, обладан от високото мнение, което има за себе си и за своето изкуство, не приема по този въпрос никакви мъдри съвети. Играта, която започва, е твърде решителна за него. Той не иска да я омаловажава. Както някога майка му бе отговорила на Еченике, дошъл да ѝ предложи компромисно разрешение след смъртта на дон Пио, и той иска „всичко или нищо“. Така постъпват фантастите. Те плуват с устреман към звездата поглед, без да виждат дълбочините и подводните скали.

Гоген не се заблуждава, че изложбата му ще предизвика голям интерес — и това го установява още в събота, на вернисажа. Случаят с този художник, отишъл на другия край на света за да живее сред туземците, изоставил, както се говори, добро положение, жена и деца, за да се отдаде на живописта, дразни любопитството на публиката. Но докато наблюдава реакцията на първите посетители, някакво съмнение осенява Гоген и той скоро е принуден да се преклони пред очевидното. Неговите таитянски творби, техните сюжети и „баснословни бои“ слисват тия мъже и жени, които се мъчат да разчетат наименованията на маорски език, клатейки глава или сподавяйки смеха си. Около него се тълпят верните приятели-литератори Шарл Морис, Жулиен Льоклерк, някои набисти като Бонар и Вюйар, уверяват го във възхищението си. Дега потвърждава одобрението си, като купува една картина^[4]. Идва Маларме и пред тия платна с ярки багри той, поетът на белотата, на „чистите ледници на Естетиката“, изпада в удивление. „Необикновено е — казва той, че може да се вложи толкова тайнственост в толкова блясък.“ Но отвъд тия одобрителни възгласи Гоген предугажда поражението си. Струвало му се е невъзможно неговото таитянско творчество да не се наложи тутакси и да не му донесе най-после признанието, което би сложило край на грижите, нищетата и тревогите, на нелепото тичане подир парите, на раздялата със семейството. Сега вече знае — това няма да стане. Достатъчно е даде ухо на приказките, които се шушукат. Хората не го възприемат. Не го разбират.

— Red dog!^[5] — се провиква ужасена някаква англичанка, сочейки едно от платната му. Къде се е чуло и видяло червени кучета, сини дървета?

— Абсолютно лошо и налудничаво! — възкликва доктор Де Белио.

Заровете са хвърлени — Гоген е загубил. Статията, която Мирбо публикува на 14 ноември, не променя с нищо отношението на публиката. „Ако искате да поразвеселите децата си, изпратете ги на изложбата на Гоген — пише някакъв вестник. — Те ще се забавляват пред оцветените изображения, представляващи женските на четириръки животни, прострени върху билиардно сукно, всичко това украсено с туземни думи.“ Моне и Реноар не крият враждебността си. Писаро, един от последните посетители, обвинява Гоген, че е „ограбил

диваците от Океания“, и му заявява без заобиколки, че изкуството в таитянските му платна не е негово.

Безмълвен, Гоген наблюдава крушението на своите мечти. Подтиска го тъга. Още по-тежко падат клепачите над зеленосинкавните му очи — „очи на човек, който иде от планетата Марс“, казваше Ван Гог. С покрусено сърце гледа той своите картини. Подигравките, сарказмите не са разколебали увереността му. Нищо, никой, никакъв неуспех не може да го убеди, че творчеството му не е добро, че той не е „най-големият съвременен художник“. Той страда, затваря се в горда непримиримост. Сега по-твърдо от всякога е решил — всичко или нищо! С презрителна надменност отблъсква предложенията на купувачите, които искат някакво намаление. Това му държане гневи Дюран-Рюел, у когото то дразни човека дори повече, отколкото търговеца. Дюран-Рюел, едър буржоа-католик, консерватор и здравомислещ, краен традиционалист — „вашата ужасна революция“, казва той, когато говори за 1789 година, — не може да не храни антипатия към личността на Гоген. Той стига дотам, че възмутен до крайност, не стъпва вече в галерията, когато художникът е там.

Гоген се явява сега в доста ексцентрично облекло. Нахлупил голям астраганен калпак над посивялата си коса, носи дълга синя пелерина с галони, наметната над кафява куртка. На ръцете си има бели ръкавици. Върви, опирайки се на украсен с резба бастун, на чийто горен край е вложена перла. Тези необичайни одежди са нещо като предизвикателство към Париж, който го е отрекъл. Разривът е вече свършен факт. „Няма на какво да се надявам тук“ — казва Гоген.

Изпитанията, преживени в продължение на десет години, още от времето в Копенхаген, са оставили следите си. Той е загубил някогашната си енергия, борбеността му е пречупена. На четиридесет и пет години, с болно сърце, се чувства уморен, „почти старец“, от ден на ден все по-слабо въоръжен за тази борба, която подхваща винаги напразно. Никога Гоген не ще постигне това, което желае. Никога не ще се радва на сигурността. Никога не ще може да извести тържествуващ на жена си, че е победил, че животът им може да разцъфти отново. Никога! „Искам да ти кажа, че те моля да си припомниш, че имаш деца“ — му повтаря сухо Мете, упорито настояваща да ѝ се даде половината от орлеанското наследство, формалностите по което все още не са уредени. Битката, която Гоген е

загубил, е загубена по всички полета. Понякога, когато е у Морис, той се вглежда в малкото момиченце, което играе в този дом, гали русите му къдрици и почва да говори за собствените си деца. Затворил очи, говори за тях с глух глас, сякаш на себе си. Говори, сякаш говори за мъртви деца. Машинално ръката на Гоген милва къдриците на момиченцето. Той никога не ще стане пак бащата на Алина и на четирите си момчета... Никога! „Малкото ми момиче“ — мълви той.

„Не искам вече да виждам европейци“ — признава Гоген на Морис. Сред пустотата на бъдещето отново се възправят в южната светлина островите на Океания. Червените цветове на ибискуса, дългите бели цветове на пандануса, жълтите цветове на „бурао“ блестят сред зеленината. Гущери пробягват по листния покрив на колибата му. Таитянски дни и нощи. Духът на живите и духът на мъртвите. Отново Гоген се вслушва в тишината на таитянската нощ, на великото, тайнствено *по*...

В деня на вернисажа Дега довел в галерията на Дюран-Рюел един от синовете на Руар и когато младежът го попитал нещо за Гоген, му рецитирал баснята „Вълк и куче“ от Лафонтен: „Гоген — му казал той — е мършавият вълк без нашийник.“ Мършавият вълк Гоген се пита дали не би сторил по-добре да замине отново, далеч от хорските къщи, за своите самотни острови.

Малкото продажби, извършени на изложбата, не са достатъчни да покрият разноските. Купувачи като Манци, който не се поколебал да плати две хиляди франка^[6] за „Иа Орана Мария“, са изключение. На всичко отгоре Манци е внесъл само една трета от сумата. Мете, много по-опитна търговка от Гоген, предполага, че резултатите от изложбата са съвсем други. Разнежела се, тя кани мъжа си да дойде в Копенхаген, после кара Алина да напише писмо, в което младото момиче пита баща си дали е продал много картини.

„За жалост, не — отговаря Гоген, — иначе щях с голямо удоволствие, да ви изпратя няколко хубави, желани неща, които да сложите под коледното си дърво. Виждате ли, бедни мои деца, не бива толкова да се сърдите на баща си, че в къщи няма много пари; ще дойде време, когато може би ще разберете кое е най-доброто на този свят.“

Истина е, че отношенията между Гоген и жена му все повече се обтягат. Повечето от писмата, които получава художникът от Копенхаген, са язвителни натяквания по повод на наследството на чичо Зизи. „Как можеш да си помислиш, че мога да имам пари и да не ти пратя?“ Търпеливо Гоген повтаря и преповтаря на жена си как стои работата с наследството, че трябва да се чака още, че сам той едва преживява от заеми — все обяснения, които не оказват никакво въздействие върху Мете. Гоген започва да се дразни от „тия непрестанни жалби, които не носят нищо добро, а причиняват много зло“. Толкова повече, че в това си състояние на духа не е твърде склонен да ги слуша. В продължение на десет години любовта му е устоявала на всякакви изпитания. Въпреки острите думи, които са си разменяли той и Мете, въпреки нейното мълчание — а то е било далеч по-мъчително от всичко друго, — въпреки всичко образът на любимата жена си е оставал почти незасегнат. Сега този образ е на път да рухне. Гоген вижда вече Мете не такава, каквато я е обичал, а каквато е — студена, безчувствена, неспособна на никакъв порив, който да не е продиктуван от най-пряк личен интерес. Откакто е стъпил на сушата в Марсилия, в отношенията му с нея няма нищо, което да не му показва колко суетни са били илюзиите му от десет години насам. Мете не го обича. Гнети го мъчително чувство на самота, на безнадеждна самота. За лишен път действителността опровергава бляна. И то по-жестоко от когато и да било. Защото този път Гоген е засегнат в живеца на съществото си. Светът на чувствата му рухва. Провалът е пълен.

От седмица на седмица диалогът между жена му и него се изостря. На шумните роптания на Мете той отговаря: „Тъй като ми каза неотдавна, че трябвало да се оправям съвсем сам (зная го твърде добре) и с какво — с моята стока (която е всичката при теб), ще си позволя да взема мерки да не ми се случва в бъдеще това, което ми се случи при пристигането ми в Марсилия.“ Въпреки това обещава да изпрати хиляда франка на Мете, „когато му дойде времето“, а по-късно ще ѝ прати още пари. Но поставя като условие да бъде „точно“ държан в течение на продажбите, които прави Мете. Действително досега той е можал да получи само списъка на творбите, продадени от нея, и въпреки че не е по нрава му да бъде недоверчив^[7], е принуден да признае сам пред себе си, че в отношението на Мете към него има толкова малко искреност, колкото и любов. Но датчанката няма

никакво намерение да му дава отчети и, упорита, ожесточена, фучи още по-яростно.

„Кризата, която прекарах в Таити, бе едва ли не смъртоносна — й пише Гоген. — Благодарение на лишенията и мъките сърцето ми се бе разболяло лошо и повръщанията на кръв спряха трудно. Според лекаря е сигурно, че това ще се повтори, и в бъдеще ще трябва да се грижа за себе си. Така че, ако трябва да ми пишеш занапред същите писма, каквито ми пишеш от моето пристигане насам, моля те да премислиш. Аз не съм завършил още творчеството си и трябва да живея.“

* * *

Хазяинът на Гоген е построил на едно старо празно място близо до авеню Мен, на улица Версенжеторикс 6, голяма дървена сграда, в която се помещават доста много ателиета. По негово предложение Гоген се настанява в едно от тях.

Постройката на улица Версенжеторикс е неугледна и на пръв поглед доста чудновата, което несъмнено се дължи до голяма степен на материалите, употребени за строежа — материали, купени на старо и на ниски цени след закриването на Световното изложение през 1889 година. Тя се издига в дъното на настан с плочи двор, сред който стърчи хилаво дърво; дворът е опасан от зид, по протежение на който са натрупани, одялани или още непокътнати, мраморните и каменните блокове на скулпторите, работещи в приземния етаж. Ателието на Гоген се намира на горния етаж. До него се стига по външна стълба, която продължава хоризонтално с дървен чардак, минаващ по дължината на фасадата. В ателието се влиза през вратичка на самия край на балкона, чиито стъкла Гоген е украсил с таитянски мотиви; на едно от тях е написал: Те Фаруру — „Тук се прави любов“^[8]. Вратата води към тъмно помещение. Вдясно има тясна стая с желязно легло, а няколко крачки по-нататък, като се бутне една вратичка, се влиза в

същинското ателие, което е осветено от голям прозорец, гледащ към градинка.

Това ателие, обзаведено набързо, макар и доста своеобразно — голям фотоапарат, поставен на триножник, се мъдри до статива на художника, пиано и овехтяло канапе, — донякъде стъписва посетителя. Гоген е подредил до някои от таитянските си картини рисунки от Рьодон, един натюрморт от Сезан, две картини „Слънчогледи“ и един пейзаж в бледолилаво от Ван Гог, японски щампи, репродукции по Кранах, Холбайн, Ботичели и Мане, а сред тях е окачил полинезийски оръжия — бумеранги, копия, боздугани — и музикални инструменти, издялани от червеникаво, черно и оранжево дърво. Върху камината от розов мрамор са наредени раковини от Южните морета до отломки от таитянски скали. Венец на тази екзотично-артистична обстановка е един последен елемент — на улица Версенжеторикс Гоген живее с една цветнокожа жена, мулатка от Ява на име Ана, много ниска на ръст и с маймуноподобни черти, която се движи навсякъде с малка маймунка, наричана Таоа.

Подбудите, които са накарали Гоген да се обкръжи с този доста театрален декор, са същите, които го карат да се труфи и със странното си облекло, което по думите на негов познат^[9] му придава „не величествената осанка на маджарин или на Рембранд, а по-скоро вид на участник в ревю“. Гоген е наперен, насмешлив. Играе роли. Приема гости. Има си нарочен „ден“ — четвъртък. Работи ли той? Малко. Рисува няколко портрета — на Ана Явайката, седнала на кресло, рисува себе си, а също така по една фотография и майка си, споменът за която винаги го спохожда в критичните мигове на живота му. През тази зима на 1893–1894 година Гоген прилича на човек, който е уязвен във вратата си и от чиито уста се чуват вече само богохулства. Цинизъм е това „Те Фаруру“ на стъклото на вратата му. Цинизъм е тази връзка с явайката и начин да се оскърби това, което е обичал. Цинизъм на човек, изпаднал в смут, лишен от смисъла на своя живот, човек, който не се чувства вече свързан по какъвто и да е начин със света, в който е живял.

На четвъртъците на Гоген се тълпят хора като Морис, Льоклерк, Серюзие. Монфред, който скоро ще замине за Алжир, идва на улица Версенжеторикс до средата на януари. Отбива се и Шуфенекер, а също и един художник, с когото Гоген се е запознал на времето в Бретан —

Максим Мофра, живеещ сега в Монмартър. Заедно с Гогеновите съседи — композитора Уилям Молар и неговата жена, скулпторката Ида Ериксон — тук се явяват художници като младия Майол или испанеца Пако Дурио, музиканти като виолончелиста Фриц Шнеклюд, когото Гоген портретува, малко или много мизерствуващи литератори като Габриел Рандон, който още не е прославил псевдонима си Жеан Риктюз. От време на време тук се виждат Дега и Маларме. На тези вечери, които продължават до късно след полунощ, Ана Явайката поднася чай в чинийки с малко сладкиши. Свирят, декламираат стихове, забавляват се с игрословици. Понякога се появява една испанска танцьорка. Гоген, който продължава да работи над „Ноа Ноа“, чете откъси от книгата си. Впрочем на него му стига и най-малкият повод, за да се впусне в спомените си от дните, прекарани на Таити. Тези спомени са образци на щастието, чиято ведрина не се помрачава от никаква сянка. Художникът говори и лека-полека се оживява, разказът му става все по-увлекателен. Пред лицето на Европа, която проклينا, чието общество порицава, виновно в неговите очи, задето не отрежда място на художника и затова „престъпно и зле устроено“, той възвисява носталгичната картина на блажените острови...

В началото на 1894 г. Гоген най-после получава от орлеанския нотариус наследството си от тринадесет хиляди франка^[10]. Урежда дълговете си, които са се трупали от седмица на седмица, изпраща на Мете хиляда и петстотин франка, дава малко пари и на Жулиет Хюе. Тази жена, въпреки че има дете от Гоген — дъщеря на име Жермен^[11], — е отказала да живее заедно с художника, страхувайки се в своето простодушие, че той ще предяви бащински права над детето ѝ. За Гоген това е още едно огорчение и може би Ана Явайката не би стъпила в ателието на улица Версенжеторикс, ако не беше поведението на Жулиет, която при това не престава да ревнува мулатката. Един ден когато идва в ателието, малката шивачка не се сдържа и се нахвърля върху Ана. „Да ми беше тук ножицата!“ — извиква тя.

„Не се притеснявайте за парите!“ — пише Гоген на Монфред. Опитът не го е научил на нищо. Той харчи без сметка, помага с франковете си на този или онзи — Льоклерк, Морис, съпрузите Молар. Когато белгийското дружество „Свободна естетика“ заместило тази година групата на „Двадесетте“, го поканва да участва в изложбата му през февруари, Гоген завежда Льоклерк на откриването, което става

на 17-и в Брюксел, в Кралския музей за изящни изкуства, и прекарва с него шест дни в Белгия, разглежда картините на Мемлинг в Брюге — какви чудеса! — и творбите на Рубенс в Антверпен. Надянал маската на великия непризнат, на великия неразбран, Гоген изказва пред картините, изложени от „Свободна естетика“, безпрекословни мнения, нахвърля се върху „хитреците“, които с ловките си похвати и повърхностна елегантност тъй лесно заблуждават публиката относно истинските си достойнства. „Тия хора знаят всичко, а са неспособни да създадат произведение на изкуството“ — му казват изумени някои. „Не е вярно — отвърща Гоген. — Тия хора не знаят всичко, те дори не знаят нищо, щом не умеят да създадат произведение на изкуството.“

Гоген никога не е бил човек много сговорчив. Сега обаче характерът му става още по-тежък, раздразнителността му се изостря. Някои от приятелите му — Серюзиe например — се оплакват понякога от недружелюбното му отношение.

Художникът броди из Париж. Ето седем-осем месеца, откакто е тук, и животът в столицата, който никога не му е допадал, започва да му досажда. И без това му е било трудно да свикне отново с него. Чувствува се угнетен, чужд. Час по час мисълта му се откъсва от тия улици, от тия къщи. Току-що е изписал една от най-хубавите картини от таитянската си поредица — една сцена около голям идол, „Махана но Атуа“ (Ден Господен)^[12], а за „L'Estampe originale“ прави литография по „Манао Тупапау“^[13]. „Да можехме да идем още веднъж на седемнадесетия паралел!...“

През април Гоген прекъсва своите „вечери“ и заминава за Бретан с Ана и маймунката. Той се надява, че „страната на тъгата“ ще го приеме братски, както някога.

* * *

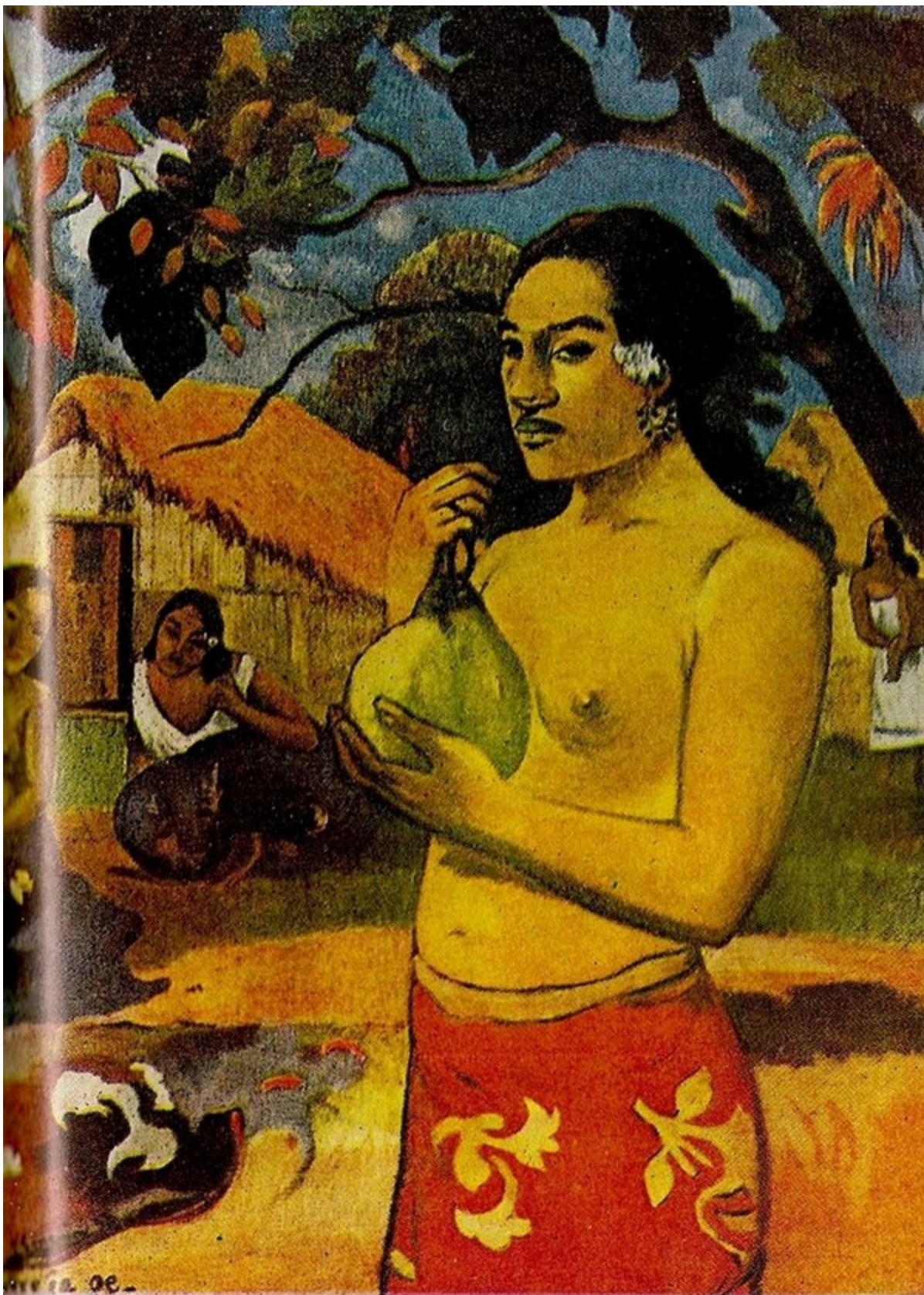
Минали са почти четири години, откакто Гоген е бил за последен път в Бретан. Много неща са се променили. Мари-Жан Глоанек, чиято търговия процъфтява, е построила на големия площад в Понт Авен удобен хотел с много стаи^[14]. Сатр и „хубавата Анжела“ са напуснали малкия градец и са се установили в Конкарно. От някогашните художници на групата в Понт Авен е останал само Журдан — той се е

оженил за една прислужница от странноприемницата, която му е родила дете, — а в Льо Пулдю са само Филиже и Море.

Гоген е смятал да отседне в Льо Пулдю при Мари Куклата. Но миналия ноември тя е напуснала „Гран Сабл“ и се е настанила с един приятел в селцето Моелан на пътя за Понт Авен. Това не само обърква плановите на художника, но и го огорчава. На драго сърце би поживял отново в уединената странноприемница, която бе изписал и украсил. Впрочем той се зарича да си прибере творбите, които е оставил у Мари Анри.

Гоген приема за известно време гостоприемството, което му предлага в една вила в Долен Пулдю полският художник Слевински, с когото се познава от времето, когато е живеел на улица Гранд Шомиер, преди заминаването си за Таити, после се връща при Мари-Жан Глоанек в Понт Авен и в същото време наема ателието в Льозавен.

Започва отново да работи, рисува пейзажи. Но Бретан вече не го вдъхновява както в миналото. Той възпламенява бретанските си пейзажи^[15] с екзотични багри. Зад Понт Авен прозира Матаиеа. Още повече, отколкото в Париж, Гоген пренебрегва местните сюжети, за да рисува по памет таитянски сцени^[16].

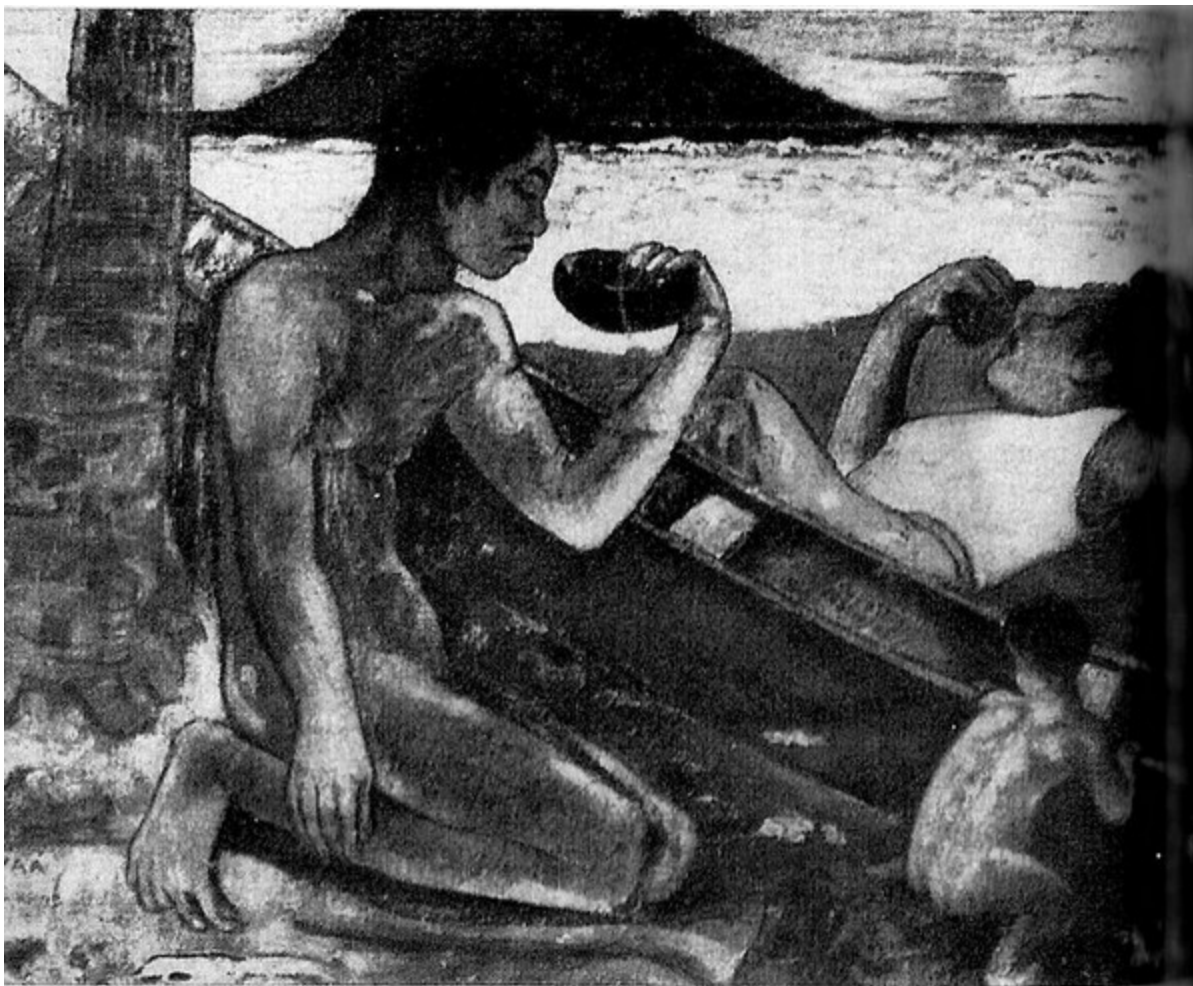
Жена, държаща плод. 1893. Ленинград, Държавен Ермитаж.

У Глоанек той се запознава с младия, двадесет и пет годишен художник Арман Сеген, за когото му е говорил Серюзи. Благ, стеснителен, малко женствен, Сеген, който страда от костна туберкулоза — оттам може би и лекото му накуцване, — има толкова нежна и поетична душа, колкото изящни и красиви черти. Още щом се озовава край Гоген, той изпада под негово влияние. Подчинява се изцяло на напътствията му, прилага буквално съветите му. Въпреки това случва му се от време на време да се поддаде отново на старото си увлечение да противопоставя допълнителните цветове, което Гоген рязко осъжда. Забележи ли това, Гоген не казва нито дума на упрек; въздържа се да повтори още веднъж, че допълнителните цветове произвеждат „сблъсък, а не хармония“. Задоволява се да извади от джоба револвера си, зарежда го, постави го до себе си и Сеген тутакси престава да борава с допълнителните.

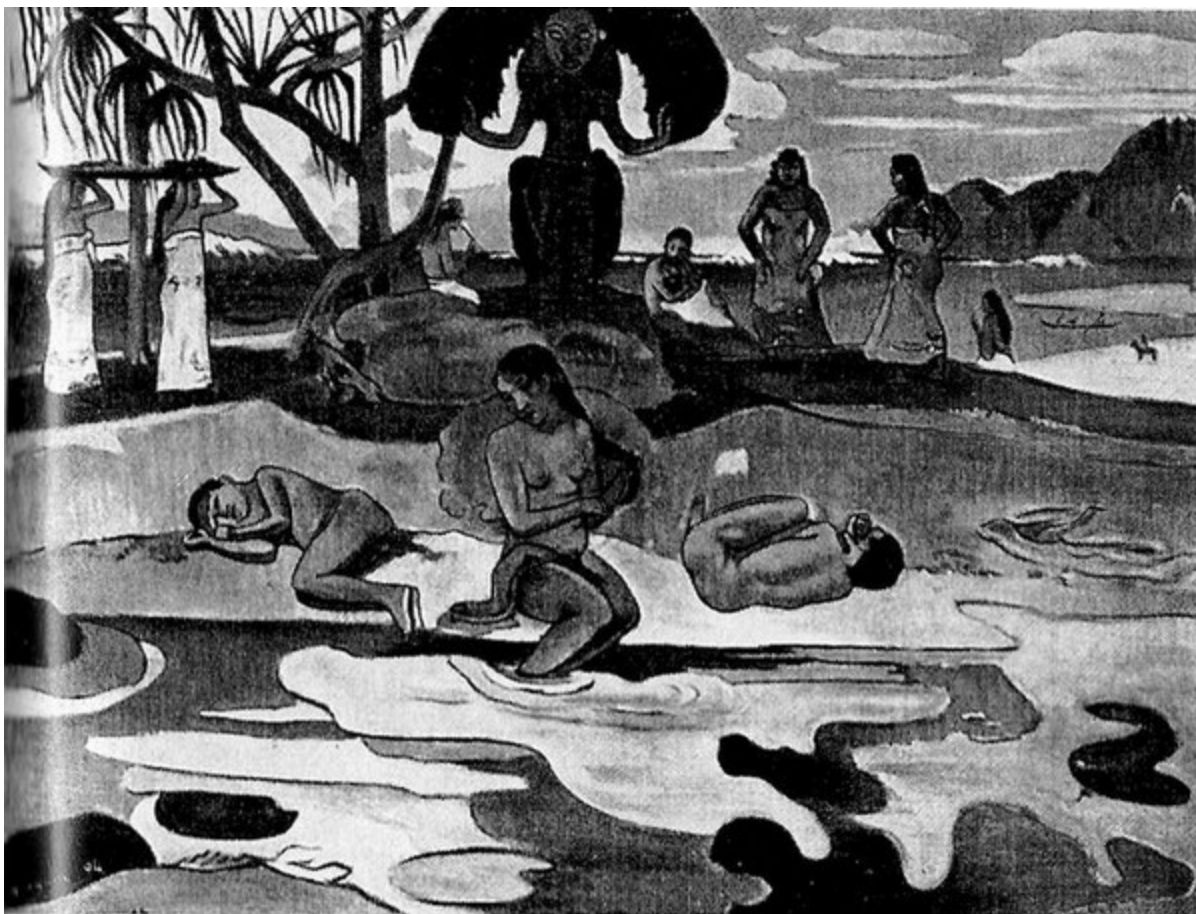
Един ден през май Гоген решава да посети с неколцина приятели пристанището на Конкарно и старинния градец. Отива нарочно в Льо Пулдю, за да покани и Филиже за този излет, но подивелият повече от всякога елзасец, който се е заровил в една селска къща в махалата Керселек, отказва. На 25 май, един петъчен ден, Гоген, Журдан, Сеген и ирландският художник О'Конор потеглят за Конкарно, придружени от своите законни или незаконни жени, между които и Ана.

Поради присъствието на Ана и на нейната маймунка увеселителният излет завършва доста зле. Докато художниците се разхождат по улиците на Конкарно, подир мулатката тичат деца и я обсипват със закачки и подигравки. На кея „Пенероф“ художниците влизат в първо пререкание с моряците. Малко по-късно, когато групата се приближава отново към кея, Журдан предлага да тръгнат по друг път. Гоген му посочва една напречна уличка: „Журдан, ако ви е страх, минете оттук!“ Малчуганите стават по-дръзки, почват да хвърлят камъни. Сеген успява да докопа един от нехранимайковците и да му издърпа ухото. Тутакси от едно кафене на кея се разнасят викове и ругатни по адрес на художниците. Един моряк на около четиридесет години — скоро се оказва, че това е бащата на детето, лоцманът Рене Собан — се спуска върху Сеген и му нанася силен удар с юмрук в лицето. Гоген се притичва на помощ на Сеген, удря лоцмана и го просва на земята. Докато лоцманът се опитва да се изправи, от кафенето изскачат трима други матроси и се нахвърлят върху групата.

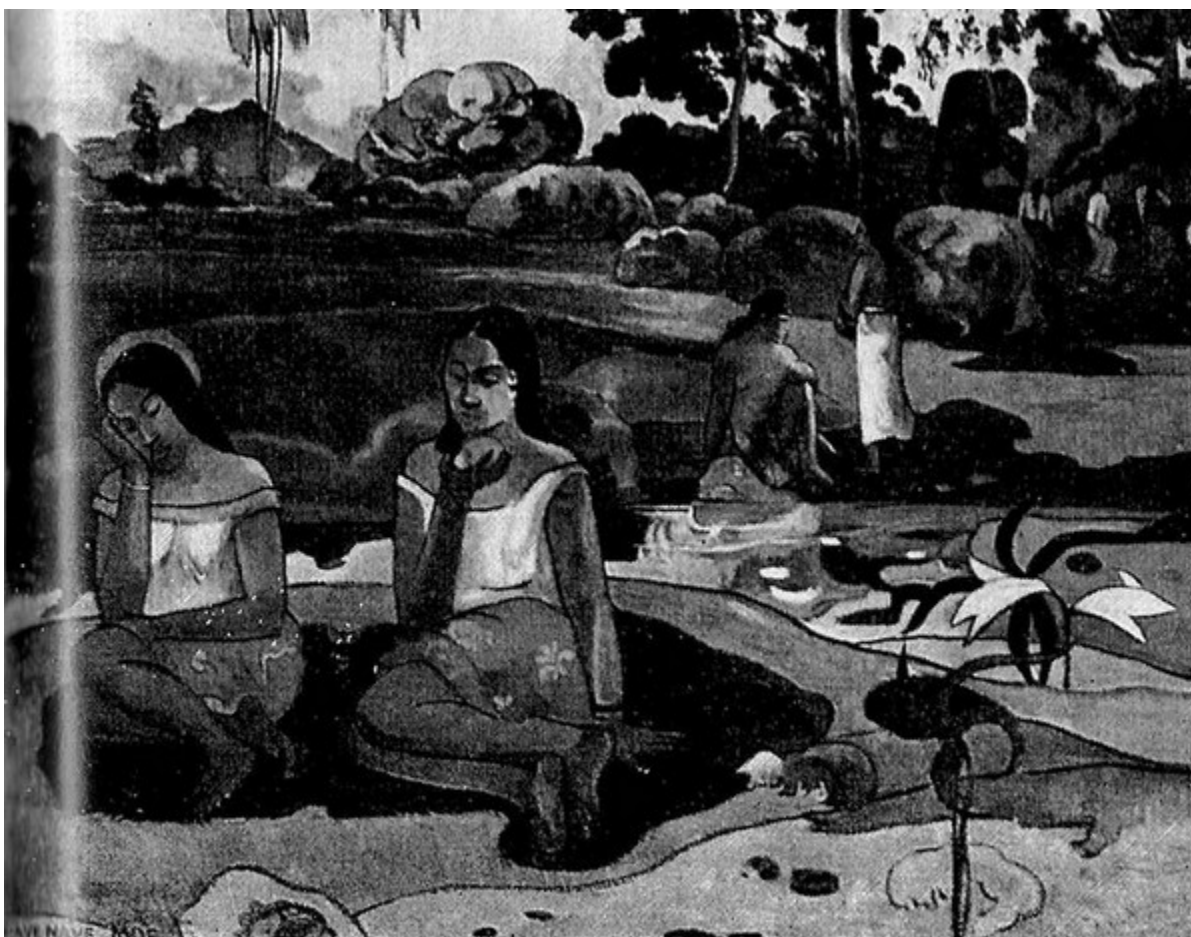
Жените пицят. Обезумял от ужас, Сеген се спуща да бяга и се хвърля с дрехите в басейна на пристанището. Гоген, взел за миг надмощие, се бие като бесен. Ала един юмручен удар на Собан го накарва да се олюлее. Той се препъва в една дупка и се строполява, а върху него се изсипват ритници с дървени обувки. Боят продължава още известно време между О'Конор и моряците, които малко след това се разпръсват.

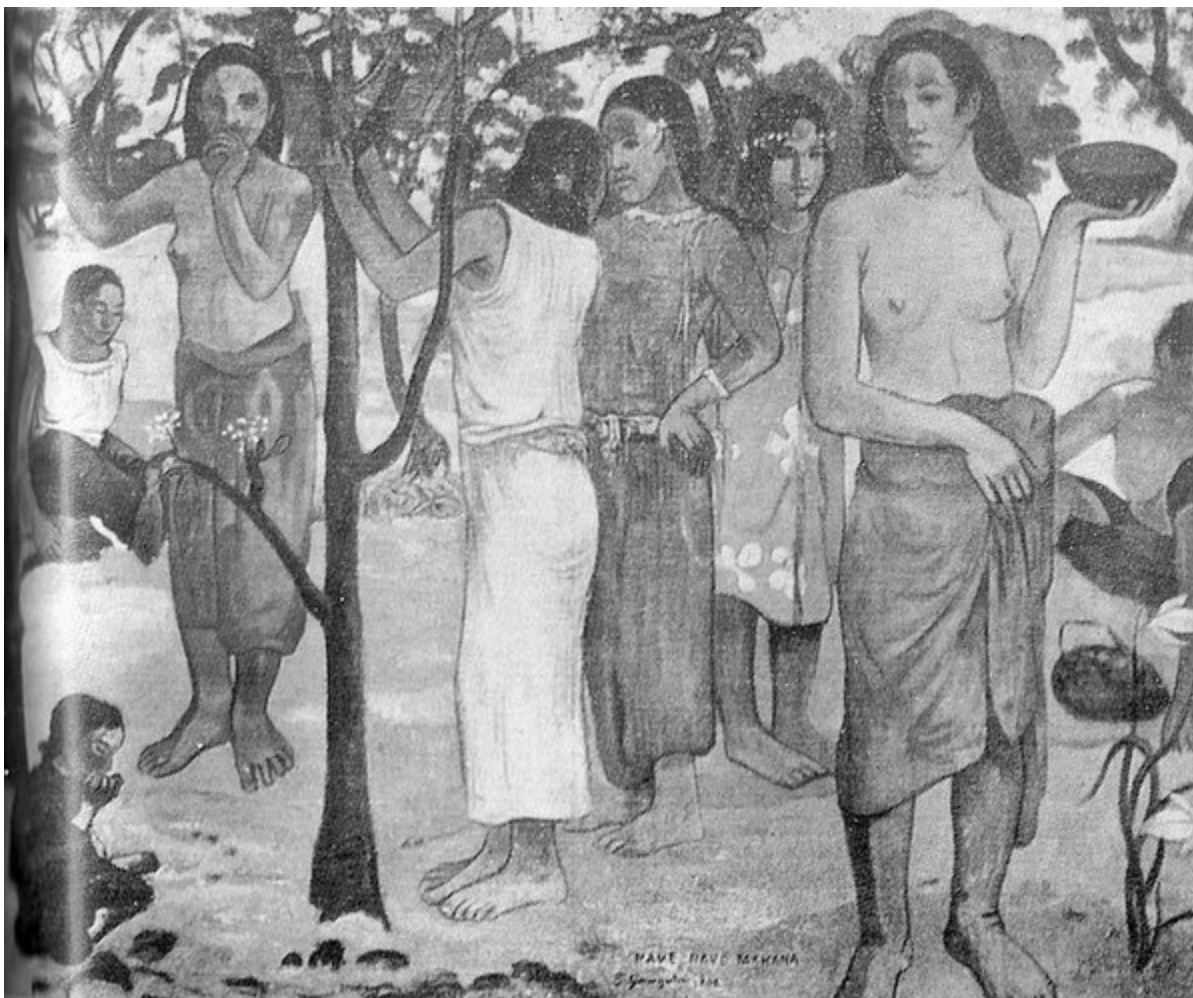
Таитянско семейство. 1896. Ленинград, Държавен Ермитаж.

Денят на Бога. 1894. Чикаго, Институт по изобразително изкуство.

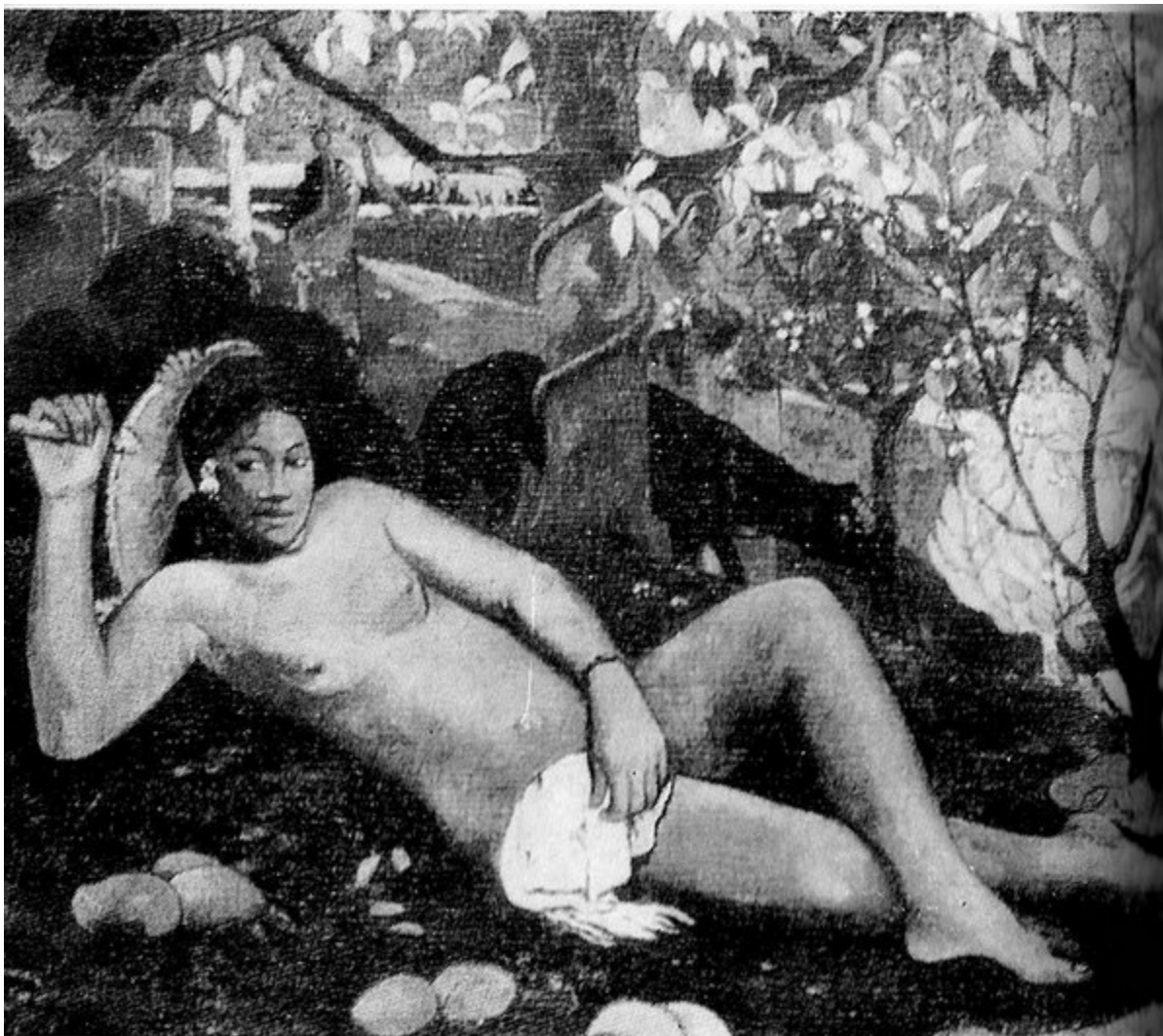
Сладки мечти (Чудотворния извор). 1894. Ленинград, Държавен Ермитаж.

Наве, наве махана. 1896. Лион, Музей за изящни изкуства.

Луна и Земя. 1893. Ню Йорк, Музей за модерно изкуство.

Жена под мангово дърво. 1896. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“.

Автопортрет „На приятеля Даниел“. 1896. Безие, частна колекция.

Подкрепян от Журдан, Гоген успява криво-ляво да се изправи. Десният му крак е неподвижен, строшен е над глезена. Малко по-

късно лекарят установява открито счупване на глезена и изместване на стъпалото. Пострадал е не само художникът. Ударена в гръдния кош, приятелката на Сеген има строшено ребро. Навалица. Жандарми. Тъй като не носи книгата си, Гоген праща да повикат Сатр, който дава най-добри сведения за него, а и му предоставя една двуколка, за да се върне в Понт Авен.

* * *

Два месеца Гоген прекарва съвсем неподвижен на легло. Кракът го боли много. За да успокои болките си, за да намери поне няколко часа отдых през нощта, той е принуден да се инжектира с морфин. След историята в Конкарно го е налегнало дълбоко униние. Откакто е дошъл в „мръсната Европа“, се натъква само на разочарования и унижения. Нито една усмивка не го стопля през дните, които текат, нито едно обещание, никаква надежда. След произшествието в Конкарно все пак се е надявал, че Мете ще му пише, ако не за друго, то поне за рождения му ден на 7 юни — от Копенхаген не идва никакво писмо. На 2 юни в „Отел Друо“ са разпродали на търг сбирката на стария Танги, починал през февруари; тази колекция е включвала шест Гогенови платна и нито едно от тях не е получило — жалки цени! — по-висока оценка от сто и десет франка. На няколко пъти Гоген иска от Мари Куклата да му върне творбите и особено бюста на Мейер де Хан, който бе изваял от дъбов дънер; всеки път се натъква на отказ.

Обречен на бездействие, „затъпял“ от морфина, неспособен да напише едно писмо, без да се умори, виждащ как парите му се топят по лекари и лекарства, Гоген се чувства смъртно угнетен. Натоварва брата на Шамаяр, адвоката, да го защитава, когато случаят в Конкарно стигне до наказателния съд в Кенпер; ще предяви граждански иск, за да го обезщетят за понесените разходи. От друга страна, решава да призове Мари Куклата пред мировия съд в Понт Авен.

Таитянски пасторал. 1893. Ленинград, Държавен Ермитаж.

Гоген е взел и друго едно решение, което е много по-съдбоносно: той ще се върне в Океания, този път „завинаги“. Отказва се от борбата. На Шуфенекер, който му е писал дълго и покъртително писмо като човек смазан от живота, разочарован от своите четиридесет години, мизантроп, въздишащ по непостигнатото, той отговаря:

„Целта, която постигнах, колкото и висока да изглежда... е далеч по-долу от онова, за което съм мечтал, и това ме измъчва, но не казвам нито дума. Аз нямам достатъчно време и художествено образование: оттук и известно затруднение да осъществя мечтата си. Слава! Каква суетна дума, каква суетна отплата! Откакто познах

простия живот в Океания, едничката ми мисъл е да се оттегля далеч от хората, следователно далеч и от славата: ще отида колкото мога по-скоро да заровя таланта си сред диваците и повече никой няма да чуе да се говори за мен. За мнозина това ще бъде престъпление. Няма значение! Често пъти престъплението е много близко до добродетелта. Искам да живея просто, без суета. И ще го сторя, каквото и да ми струва...“

Гоген крои планове. Ще се върне в Париж в началото на зимата и ще се заеме да продаде тогава „цялата си сергия на каквато и да е цена“, било наведнъж, било на части. През февруари сигурно ще може да стяга вече куфарите си. Сеген и О’Конор, с които е споделил намеренията си, ще заминат с него за две-три години. Самият той няма да се върне никога вече. „Бягството, усамотението“ — това е единственото разумно разрешение. „Европейците не искат мир с мен, ония диваци ще ме разберат.“ Надява се, че там ще може да не мисли вече за нищо, ще живее, ще люби, ще си почива, ще ходи из лесовете „да дяла фантастични образи по дърветата“. Така ще завърши дните си, „свободен и спокоен, без грижа за утрешния ден и далеч от вечната борба с глупците“ — в блаженството на нирвана. „Сбогом живопис, освен ако е за развлечение. Къщата ми ще бъде цялата в дърворезба.“

В началото на август Гоген започва да става и да прави по няколко крачки, подпирайки се на бастун. Постепенно привиква да ходи. През последните дни на месеца отново ще може да рисува по малко. Но краят на този месец му носи нови огорчения.

На 21 август делото с Мари Анри се гледа за първи път пред мировия съдия, който ще излезе с решение след една седмица. Два дни по-късно Гоген отива в съда в Кенпер, за да присъствува на процеса в наказателния съд. Собан е призован заедно с един друг моряк, Монфор, уличен също, че е взел участие в сбиването. Съдът отстранява Монфор „от делото като незамесен, без наказание и глоба“, после за най-голямо изумление и възмущение на Гоген — който е поискал десет хиляди франка обезщетение за понесени вреди и загуби — налага на Собан „въпреки всичките му доказани варварски злодеяния“ наказание, което художникът намира „смешно“: осем дни

затвор и да заплати шестстотин франка вреди и загуби. Гоген е разярен.

„Да ми дадат шестстотин франка обезщетение! А аз съм платил четиристотин седемдесет и пет франка за лекар, сто франка на адвокат и всичките разходи, свързани с боледуване в хотел — пише той на Молар... — Въпреки това противната страна обжалва решението, за да бъде преразгледано делото в Рен, нещо, което е много по-добре за мен. Ето защо трябва Льоклерк да се срещне с Долан, та да отидат при Жефроа, който да напише една статия в «Le Journal» или в «L'Echo de Paris», сурова статия против кенперското правосъдие, като изложи моя случай. Изглежда, че съдиите в Рен са много чувствителни към подобни статии. Как е възможно, имат право да убият или осакатят невинен човек, защото е чужденец в Конкарно, боледуването му, страданията, загубеното време не представляват нищо, защото бандитите от Конкарно са избиратели, а моят нападател е приятел на републиканските власти!“

Не бълнува ли художникът в гнева си? Така или иначе, ако непосредствено след сбиването кенперският седмичник „Le Finistere“ в броя си от 29 май порицава „бруталното нападение без разумна причина“, „неокачествимото и смешно нападение“ на кея „Пенероф“ и провинилите се „индивиди“ и „диваци“, то веднага след процеса, в броя си от 25 август, той споменава само мимоходом за някаква „доста тъмна история“. Впрочем „Le Finistere“ е вестник на един депутат от департамента, Луи Емон, а лоцманът Собан е в Конкарно „доверен човек и кореспондент“^[17] на парламентариста. Както изглежда, Собан скоро се отказва от обжалването на присъдата. Колкото до обезщетението от шестстотин франка, художникът напразно ще чака изплащането му: предвидливият лоцман е продал лодката си.^[18]

На 28 август в кметството на Понт Авен Гоген преживява ново разочарование. Въз основа на представените от адвоката на Мари

Анри аргументи, тъй като мировите съдии не могат да се произнасят по дела, чийто предмет няма определена стойност, и тъй като стойността на „вещите“, искани от художника, не е била посочена в исковата молба, мировият съдия се обявява за некомпетентен^[19]. Гоген натоварва адвоката Шамаяр да отнесе делото пред съда в Кенпер.

Навярно по причини от финансов характер художникът и Ана се разделят. Към 15 септември мулатката се връща в Париж, където ще си търси работа. Тя си заминава без Таоа: малката маймунка, към която Гоген се е привързал, е яла цвят от юка и се е отровила.

„Да, не пиша много често и всички се оплакват от това — пише на 20 септември Гоген на Монфред. — То е защото, виждате ли, загубих напълно дух поради болките, особено нощем, когато изобщо не мога да спя.“ „В очакване на по-добри дни“ художникът продължава да търси убежище в спомените си от Таити. С длето и резец в ръка гравира маорски сцени върху парчета дърво. Може би тези гравюри са замислени като илюстрации за книгата му „Ноа Ноа“.

Делото с Мари Куклата ще се гледа през ноември. Веднага щом съдът се произнесе, той ще замине за Париж. Гоген загубва процеса. Мари Анри отрича писмено твърденията на художника и най-вече уверява, че бюстът ѝ е бил даден от самия Де Хан; освен това се позовава на един член от гражданския кодекс, според който по отношение на мебелите притежанието е равносилно на документ за собственост. На 14 ноември съдът в Кенпер, обосновавайки се на това, че ищецът е допуснал грешка, като не е документирал писмено оставените на съхранение вещи, и че не може да се допусне доказателство чрез свидетели, отхвърля иска на Гоген „с всичките му искания и последици и го осъжда да заплати разноските по делото“^[20].

Художникът взема веднага влака за Париж. На улица Версенжеторикс го очаква неприятна изненада. Използувайки отсъствието му, Ана Явайката е опразнила ателието от всичко, което ѝ се е видяло що-годе ценно. Само картините са останали пощадени от грабежа. Без съмнение мулатката споделя мнението на Сатр, на когото Гоген от благодарност за услужливостта му след сбиването в Конкарно предложил картини и който отговорил на художника: „Можеш да си задържиш тези боклуци!“

На 22 ноември Шарл Морис и неколцина приятели отпразнуват на малък банкет в кафене „Вариете“ завръщането на Гоген. На другия ден Морис прославя по този повод в „Le Soir“ още веднъж величието на художника и се възмуцава от несправедливостта, с която продължават да се отнасят към него.

„Пол Гоген не може да се похвали със своите сънародници — пише той. — Тези от тях, които преди години се чудеха, когато той си подири в Таити красиво убежище за работа, покой и слънце, би трябвало да потърсят причините за неговото заминаване в своята неблагодарност към човека, чието творчество и име трябва да се причислят към най-скъпоценните наши достояния. Все пак да не преувеличаваме... Най-дръзките измежду довчерашните му хулители не смеят вече да го отричат и каквато и ирония да смятат, че влагат в думите си, когато заявяват, че не разбират този «гений», те са принудени да произнесат именно тази дума, говорейки за този художник.“

Няколко дни по-късно, в продължение на една седмица — от 3 до 9 декември — Гоген излага в ателието си известен брой рисунки и гравюри. Но въпреки статиите на Морис и Жулиен Льоклерк и тази изложба подобно на банкета не събужда голям интерес. Вярно е, че през 1894 година условията не са много благоприятни за такива художествени прояви. Атенататите на анархистите, извършеното през юни убийство на президента на републиката Сади Карно, полицейските мерки силно са смутили духовете и хората твърде малко се вълнуват от живописци и живопис. „Любителите са така объркани от събитията, че не искат вече и да чуят за изкуство“ — пише през юли Писаро на сина си Люсиен.

Гоген, когото постъпката на явайката е уязвила може би още повече от историята в Конкарно и когото нищо вече не би могло да

разубеди да не отиде „да се погребее в тихоокеанските острови“, следователно би сторил добре да приеме предложението, което му прави един търговец на картини. Последният изявява готовност да му купува редовно и на „разумна“, но затова пък „определена веднъж завинаги“^[21] цена всички картини, които той рисува. Гоген отказва: някои от неговите приятели го убеждават, че с такава сделка ще проиграе възможностите си за бъдещето, че една разпродажба в „Отел Друо“ ще му осигури още по-успешно, отколкото през 1891 година, необходимите средства да осъществи планове си. И Гоген тутакси се вслушва. Той винаги вярва на това, което ласкае надеждите му... и неговата повече наивна, отколкото надменна самоувереност.

Художникът, който страда от бронхит и все по-тежко понася студа — „буквално не мога да живея без слънце“, — почти не напуска ателието си, където отново е започнал да приема в четвъртък. Понякога обаче отива чак до Монмартър, за да навести Шарл Морис или пък Сеген, който също се е завърнал от Бретан и живее на улица Льопик. През февруари 1895 г. Сеген ще изложи свои творби при Льо Барк дьо Бутвил, дребен търговец на улица Льо Пелтие, спечелен от няколко години за каузата на художниците-новатори^[22]. Гоген пише предговора към каталога — предговор сърдечен и суров, в който един художник изразява без угодничене това, което мисли за друг художник. „Жест на разумна симпатия — ето, мисля, целият смисъл на един предговор“ — пише той и се произнася така за работите на Сеген: „Сеген не е майстор. Неговите слабости не са се очертали още достатъчно ясно, за да заслужи това прозвище. Но той умее да чете в тайнствената Книга и умее да говори езика на Книгата.“

Гоген няма нищо против, когато говорят с този искрен и пряк тон и за него. След като подбира четиридесет и деветте картини, рисунките и гравюрите, които ще предложи на търг в „Отел Друо“, той се обръща за предговора на каталога към един от гостите на неговите четвъртъци, към един шведски писател, който е почти негов връстник — Аугуст Стриндберг. Поет, романист, драматург, есеист, памфлетист, Стриндберг е човек всестранно надарен, с огнен темперамент, невъздържан и краен, движен от един вечно неспокоен ум. Яростен антиконформист, в своите лирични и изтерзани произведения той се нахвърля върху всички обществени предразсъдъци и лъжи. Една вечер към края на януари Гоген го забелязва, че гледа внимателно картините,

окачени на стените в ателието: „Обзе ме нещо като предусещане за бунт: цял един сблъсък между вашата цивилизованост и моето варварство.“ И тогава му хрумва мисълта да се обърне към Стриндберг.

„Отговарям веднага на молбата Ви с едно «Не мога» или по-грубо с «Не искам» — му пише шведът в дълго писмо, с което обяснява причините за своя отказ... — Аз не мога да разбера Вашето изкуство и не мога да го обичам... Сам аз направих сериозни опити да Ви класифицирам, да Ви включа като звено във веригата, да опозная историята на Вашето развитие — но напразно... Към Пюви дьо Шаван се носеха снощи моите мисли под южните звуци на мандолината и китарата: видях на стените на Вашето ателие безредата от слънчеви картини, които тази нощ ме преследваха в съня ми. Видях дървета, които не би открил никой ботаник, животни, за чието съществуване Кювие никога не е подозирал, и хора, които само Вие сте могли да създадете... «Господине — говорех аз на сън, — Вие сте сътворили нова земя и ново небе, но аз не се чувствам добре сред сътвореното от Вас. То е твърде слънчево за мен, който обичам светлосянката. А във Вашия рай живее една Ева, която не е моят идеал...»

Струва ми се наистина — казва Стриндберг накрая, — че откакто се разгорещих с писането, започвам да разбирам донякъде изкуството на Гоген. Упрекваха един съвременен автор, че не рисувал действителни същества, а че чисто и просто сам вграждал своите герои. Чисто и просто! На добър час, майсторе; само че елате да ме видите пак. Може би тогава ще съм се научил да разбирам по-добре Вашето изкуство, което ще ми позволи да напиша истински предговор за един нов каталог в един нов «Отел Друо», защото и мен започва да ме обзема властният стремеж да стана дивак и да сътворя един нов свят.“

Гоген решава, че това откровено писмо ще изиграе прекрасно ролята на предговор. Той го отпечатва в началото на каталога си заедно със своя отговор до Стриндберг:

„Пред тази Ева по мой избор, която съм изписал с формите и хармониите на друг свят, Вашите любими спомени може би са възкресили едно болезнено минало. Ева според Вашата цивилизована представа Ви прави и ни прави почти винаги женомразци; а древната Ева, която Ви е уплашила в моето ателие, може някой ден да Ви се усмихне по-малко горчиво. Този свят, който може би не би открил нито Кювие, нито някой ботаник, ще бъде рай, който аз само ще съм скицирал. А от скицата до осъществяването на мечтата има дълъг път. Какво от това? Да зърнеш щастието отдалеч, не е ли това предвкушане на нирвана?“

Предшествуван от една закрыта изложба на 16 февруари и от една публична изложба на 17-и, търгът се провежда в понеделник на 18 февруари в същата зала № 7, където бе станала разпродажбата през 1891 година. Той започва в три часа. Въпреки присъствието на много приятели — Монфред, Сеген, Шуфенекер, Мофра, Слевински и О'Конор — атмосферата е тягостна. С изключение на Дега, който още в самото начало купува „Вахине но те ви“ (Жена с манго) за четиристотин и петдесет франка, колекционерите и търговците не се увличат при наддаването. За да поддържа цените на творбите си, Гоген купува сам тези, които не достигат достатъчно висока оценка. Принуден е, уви, да откупи почти всичките. Разпродажбата протича катастрофално. Когато след търга Гоген тръгва подир Мофра, който го е поканил на вечеря в ателието си на булевард Клиши, той „плаче като дете“^[23].

При обща стойност на предложените картини от близо седемнадесет хиляди и петстотин франка реалните продажби достигат едва някакви си три хиляди франка. Когато художникът плати дължимите от него 7 процента върху направените откупки, ще му останат по-малко от две хиляди франка, от които трябва да се спаднат

и различните разходи, свързани с подготовката на разпродажбата^[24]. Този неуспех, съкрушителен финансово, е още по-тежък в морално отношение. Писаро, който винаги следи внимателно всичко, го отбелязва като признак на „един голям и действителен прелом“: „Тук символистите са загубени — заявява със задоволство той... — Ако не беше Дега, който купи няколко картини, щеше да бъде още по-зле“^[25].

Гоген е потресен, сломен. И през тези злокобни дни го сполетява друго едно изпитание, което го кара да се погнуси още повече от тази студена, враждебна, зла Европа, отвращението му от която все повече расте. Една вечер през януари той е бил заедно със Сеген в едно увеселително заведение близо до авеню Мен. Там го закачила някаква проститутка. Когато един полицаи го предупредил за опасността, която го дебне в обятията на тази жена, той повдигнал рамене: „На моите години човек не хваща вече нищо!“ Големи думи, за които днес идва страшното възмездие: Гоген е заболял от сифилис. В началото на март той отива за няколко дни в Бретан, несъмнено за да доуреди работите си. Сеген, който се намира по същото време там, пише на 7 март на О'Конор: „Бедният дявол е много болен. Сифилитичният ореол^[26] е обхванал цялото тяло и най-вече е засегнал раните на крака му.“

Действително раненият глезен на Гоген заздравява трудно. Раните не се затварят.

* * *

Когато отзвукът от разпродажбата в „Отел Друо“ достига до Мете, тя пише на мъжа си, за да му „припомни, че има пет деца“.

„Писмото ти го очаквах отдавна“ — ѝ отговаря Гоген, скърцащ със зъби, като ѝ известява „действителните“ резултати от разпродажбата. Вместо печалба той е понесъл, както твърди, загуба от около петстотин франка. Съзнателно или не, тази сметка е погрешна — защото нерядко бившият борсов посредник греши, когато борави с цифри^[27]. Така или иначе тези сметки, които Гоген ядно подхвърля на Мете, са за него не толкова оправдание, колкото повод да излее натрупалата се злъч. „Откакто съм се върнал, всеки човек на мое място би се отдал на тъжни размисли върху живота, семейството и всичко

останало.“ Нека Мете не се заблуждава! Тя няма да получи повече нищо от него. „На четиридесет и седем години не искам да изпадна в нищета и въпреки това съм съвсем близо до нея; падна ли на земята, никой на този свят няма да ме повдигне; в твоите думи «трябва сам да се оправяш» има дълбока мъдрост — така и правя.“

Това писмо — което фактически бележи края на писмовната връзка между двамата съпрузи — говори доста красноречиво за настроението на Гоген през тази пролет на 1895 година. Уязвен, угнетен, раздразнителен, той не вярва вече в нищо, вярва само в необятния покой, който ще намери, когато най-после ще може да побегне към Тихия океан, далеч от Европа и европейците, сред които се натъква само на беди. В керамичната пещ на Шапле е изпекъл една статуетка, представяща Овири, варварската Диана. Предлага я на Салона на Националното дружество за изящни изкуства, но я отхвърлят. Тогава Шапле поставя статуетката в собствената си витрина; предупреждават керамика да я махне оттам. Шапле не отстъпва, статуетката остава във витрината, но за Гоген тази враждебна намеса е нов болезнен удар. Той отговаря с изблиците на ранен звяр. В две свои статии, които „Le Soir“ публикува на 23 април и 1 май, художникът се нахвърля върху художествените дружества, които се разпореждат с изложбите, върху официалните среди и Дирекцията за изобразителни изкуства. „Най-прекрасния обществено безполезен институт, който познаваме“. По същото време го застига и един удар от Емил Бернар.

През март 1893 г. Бернар е напуснал Франция на път за Италия, а по-късно — за Ориента. Сега живее в Кайро. Кризата, която е преживял, е намерила развръзката си. Отричайки се от младежките си търсения, той е еволюирал в съвсем различна посока и е станал последовател на византийската школа и на старите италиански майстори. За да обоснове новата си позиция, той привежда не само естетически и философски, но и религиозни доводи.

„Всичко, което допада на душата, иде от Небето — уверява той. По-късно ще разказва: «Аз върших много обреди и водех такъв набожен живот, че никога не започвах работа, без да чуя литургията и да се помоля със скръстени

ръце пред олтара на свети Франциск Асизки. Бях постъпил в третия францискански орден и едничката ми мисъл беше да изписвам църкви и да живея, забравил всичко останало.»“

Но той не забравя Гоген, когото преследва със своята отмъстителност, като не пропуска случай да се заяде с него в писанията си. Във февруарския брой на „Mercure de France“, говорейки за Сезан, той споменава Гоген между художниците, които „не са се посвенили да го копират“ — и то не само Гоген, а което е най-поразително и слисващо — и Писаро, големия учител художника от Екс. В края на април Бернар пише на Шуф едно писмо, което хвърля получателя в голяма възбуда.

„Бернар — пише Шуф на Гоген — ми изпраща едно отвратително обвинение срещу Вас, основаващо се на Ваши признания пред него, и то с една наистина обезпокоителна увереност. Подобни слухове бяха стигнали до ушите ми след нашето скарване, но тъй като ги бях чул от брат си, не им обърнах внимание и ги взех за глупави и празни сплетни. Този път вече не е така... Освен това поведението на жена ми по това време към Вас ми беше дало повод за някои забележки.“

Както казва Шуфенекер, „всичко това, взето заедно, можело да (го) разтревожи“.

Гоген, когото той веднага е помолил за обяснение^[28], едва се сдържа: „Още преди моето заминаване — пише той на Шуф — Вие глупаво се оставихте да изпаднете под влиянието на това змийче. Днес работата е по-сериозна. Какво да ви отговоря на тази клевета? Нищо. Ако някой друг ми бе поискал това, щях да го отпратя с подигравки; но тъй като сте Вие, аз страдам, защото страдате и Вие.“ Тези редове обаче не успокояват напълно Шуф: „Една точка в цялата тази история си остава неясна за мен. Колкото и смахнат да е Бернар, колкото и да е побеснял от омраза към Вас, откъде е могла да му дойде мисълта за

такова гнусно обвинение? Да поговорим за това, ако желаете, когато се видим отново“^[29].

Гоген се чувства болезнено уязвен от оскърблението, нанесено му от Бернар^[30]. Той фучи срещу „тоя очарователен момък!“ („В живота си съм срещал немалко мръсници, но нито един като малкия Бернар. Където и да идеш, непременно ще стъпиш в някоя от неговите мръсотии. Той с... където свърне.“) и избухва в гняв, когато през юни прочита в „Mercure“ една нова статия, в която Бернар се провиква: „Това, че той (Гоген) се възползува от известна част — по-голямата — от моите търсения, фактите ми го потвърдиха твърде ясно, за да мога да го отрека.“ Тогава Гоген нахвърля един злъчен текст, в който проследява попрището на някогашния си другар от Бретан:

„Къде са неговите прословути художествени търсения? — пита той. — Бог знае в какво се изразяват те!... О, господин Бернар, вместо да пишете, за да се представяте за някаква личност, каквато никога няма да бъдете, създайте едно последователно в идейно отношение творчество и тогава няма да се излагате на опасността да Ви смятат за шарлатанин цяло поколение художници, които следят работата Ви от Вашите първи стъпки в Понт Авен. И най-вече не се заяждайте с учителя си. Като доказателство ето едно посвещение: На П. Гоген, на смелия и безупречен учител и т.н. — БЕРНАР. И то когато той не си дава труда да Ви отговаря освен с творбите си, които винаги са си приличали въпреки малките промени, които един художник, стремящ се към по-доброто, внася във всяка своя работа.“

Поради неизвестна причина обаче тези отмъстителни редове няма да бъдат публикувани^[31].

Сред всички главоболия Гоген упорито продължава да търси някаква възможност, за да осъществи планове си за оттегляне в тихоокеанските острови. Подава молба да бъде назначен като френски

резидент в Океания, но без успех. Може да разчита само на живописиста си.

Гоген е продал няколко картини на съдържателя на кафене „Вариете“ — Огюст Боши, който е голям приятел на художниците и разпален колекционер. На 20 юли Боши трябва да му изплати две хиляди и шестстотин франка. От друга страна, дребният търговец на картини Талбум, с когото го е свързал Морис, ще му плати през май след една година осемстотин франка за една творба, която си е запазил. Мофра пък се е заел да продаде едно платно на някакъв свой познат лекар; това са още триста франка. Най-послед майсторът на рамки Добур ще внесе на художника шестстотинте франка, които му дължи за една откупка, веднага щом получи пари. Гоген пресмята. Парите, с които разполага, ще му позволят да посрещне разходите по пътуването и настаняването си — това на първо място. Второ, в Океания ще му бъдат достатъчни по двеста франка на месец, за да живее доста нашироко; с четири хиляди и тристата франка, които има да взема от различни места, ще може да преживее почти две години. Следователно остава само въпросът за бъдещето. Гоген би искал да се подсигури.

И той успява да получи такива уверения от двама търговци на картини — Леви, който има магазин на улица Сен Лазар, и Шоде, който работи на улица Родие. Макар да признават, че „не е лесно да се пробутват“ картините на Гоген, те уверяват, че не след дълго сигурно ще почнат да продават творбите му. Това е просто „въпрос на време“. „Можете да заминете за там спокоен — му заявяват те; — ние няма да ви оставим да закъсате.“

Гоген е чакал само подобни обещания. Той оставя на хранение у търговците картините и скулптурите си и се заема с последните приготовления за предстоящото си вече пътуване — пътуване отново самотно, тъй като не ще го придружи нито Сеген, нито О'Конор. Раздава на приятелите някои спомени, стяга куфарите си.

На 28 юни Морис съобщава в „Le Soir“, че на следващия ден Гоген ще заmine завинаги. Това заминаване става без много шум, едва ли не крадешком. Тъй като не желае „прощавания на гарата, които (го) вълнуват и уморяват“, Гоген моли приятелите си да не го изпращат. В последния момент обаче семейство Молар и Пако Дурио настояват да го изпроводят; и само те ще му стиснат ръка на перона...

На 3 юли художникът напуска Европа от Марсилия на борда на кораба „Остралиен“.

„Остава ми само да извая гроба си там, сред тишината и цветята“ — е казал той на Морис.

[1] А не на 3-и, както често е писано. — Б.а. ↑

[2] Следващата 1894 година Анри Ружон бил заедно с Леонс Бенедит представител на държавата в прословутата „афера“ по завещанието на Кайбот, което било наполовина отказано и по този начин Франция била лишена от тридесетина творби на Мане, Писаро, Реноар, Сезан, Сисле и Моне (Вж. „Животът на Сезан“). В 1889 г. Ружон бил избран за член на Академията за изящни изкуства, а в 1911 г. — и на Френската академия. — Б.а. ↑

[3] Около 7500 нови франка. — Б.а. ↑

[4] Когато Дега тръгнал да си излиза от галерията Гоген, в желанието си да му засвидетелствува своята признателност за неговото застъпничество пред Дюран-Рюел откачил от стената един украсен с резба бастун: „Забравихте си бастуна, г. Дега!“ — Б.а. ↑

[5] Червено куче! (англ.) — Б.пр. ↑

[6] Около 5000 нови франка. — Б.а. ↑

[7] „Предпочитам — отбелязва Гоген — да бъда прекалено доверчив и вследствие на това да ме мамят, отколкото да бъда винаги недоверчив. Защото в първия случай страдам само в момента, в който ме излъжат, а във втория — страдам постоянно.“ — Б.а. ↑

[8] Този превод, даден от Гоген, не е съвсем верен. „Те Фаруру“ означава по-точно „чувствена наслада“, „сладострастие“. — Б.а. ↑

[9] Л. Ж. Бруйон. Под псевдонима „Жан дьо Ротоншан“ той публикувал през 1906 г. първия биографичен очерк за Гоген. — Б.пр. ↑

[10] Около 32 500 нови франка. — Б.а. ↑

[11] Жермен Хюе се родила няколко месеца след заминаването на художника за Таити — на 13 август 1891 г. — Б.а. ↑

[12] Картината се намира в Института за изобразително изкуство в Чикаго. — Б.а. ↑

[13] Тя била поместена в броя от април-юни. — Б.а. ↑

[14] Това е днешният хотел „Ажонк д’Ор“. — Б.а. ↑

[15] Като например „Мелницата“, днес в Лувър. — Б.а. ↑

[16] Като напр. „Ареареа но варуа ино“ (Под властта на призрака), намираща се копенхагенската глиптотека Ню Карлсберг. — Б.а. ↑

[17] Рене Морис в „Nouvelle Revue de Breiagne“, ноември-декември 1953 г. — Б.а. ↑

[18] Карей, „Le Fureteur breton“, ноември-декември 1919 г. — Б.а. ↑

[19] Извлечение от протоколите на мировия съд на кантона Понт Авен. — Б.а. ↑

[20] Извлечение от протоколите на второинстанционния съд в Кенпер. Погрешно е писано, че искът на Гоген бил отхвърлен, защото той не бил заплатил на Мари Анри пансиона. Във всеки случай такова съображение не е споменато никъде в съдебното решение.

Според документите, открити от г. Маленг и публикувани от него в една статия в „L’Oeil“ (юли-август 1959 г.), Мари Анри притежавала освен бюста на Мейер де Хан осемнадесет картини от Гоген (между които и портрета на Мейер де Хан и автопортрета с ореол), един гваш (Параклисът Сен Моде в Льо Пулдю), една рисунка, гипсова фигура, дървени обувки с резби и др. Някои от тези произведения тя продала на Амброаз Волар и на галерията „Барбазанж“.

През 1959 г. нейните наследници организираха две публични разпродажби в „Отел Друо“. На първата, състояла се на 16 март, гвашът на Гоген Параклисът Сен Моде бе оценен за 3 600 000 франка, едно гравирано от него буренце — за 2 001 000 франка, една украсена подложка за блюдо — за 1 700 000 франка; същия ден бяха продадени и осем творби на Де Хан. При втората разпродажба на 24 юни един скицник на Гоген бе оценен за 1 050 000 франка, а бюстът на Мейер Де Хан — за 9 600 000 франка.

Мари Анри не могла да снее от странноприемницата в Льо Пулдю стенописите — някои от тях бяха разкрити през 1924 г. от двама американски художници.

Изглежда, че завинаги са загубени декорациите на тавана и фризьт, на който били изписани думите на Вагнер: „Вярвам в един Страшен съд, където ще бъдат осъдени на ужасни мъки всички ония, които на този свят са се одързостили да търгуват с възвишеното и целомъдрено изкуство...“ — Б.а. ↑

[21] Шарл Морис. — Б.а. ↑

[22] Относно Льо Барк дьо Бутвил вж. „Животът на Тулуз-Лотрек“, II, 2. — Б.а. ↑

[23] Arsene Alexandre, „Maxime Maufra, peintre marin et rustique“ (Арсен Александър, „Максим Мофра, художник на морето и селото“). — Б.а. ↑

[24] В едно свое писмо до Мете Гоген направил направо дефицитна равностметка на цялата операция. Тази равностметка не изглежда да е съвсем вярна. Извлечението, което даваме тук, е съобразено с официалния протокол на разпродажбата. — Б.а. ↑

[25] Дега наистина бил един от най-упоритите измежду наддаващите. Той купил две картини и няколко рисунки за 965 франка, сума, която представлява една трета от реалния размер на продажбите. — Б.пр. ↑

[26] Сеген очевидно е искал да каже „сифилитичната розеола“. — Б.пр. ↑

[27] Или с дати. През декември 1893 г. той пише на дъщеря си: „Мила ми Алина, ето те вече голяма, на шестнадесет години... Мислех дори, че си на седемнадесет, не си ли родена на 25 декември 1876 г.?“ Тази дата е два пъти сгрешена, тъй като Алина е родена на 24 декември 1877 година. Гоген живее в един крайно мъгляв свят. Впрочем той има много лоша памет. Не е в състояние например да каже колко време е прекарал заедно с Ван Гог в Арл. В спомените си преименува площад „Ламартин“ в Арл на площад „Виктор Юго“ и т.н. — Б.а. ↑

[28] „От страна на човек с Вашия характер, с вашата суровост, никаква жестокост не би ме изненадала, но никога не бих могъл да допусна низост от човек с Вашия гений“ — четем в непубликуваната чернова на едно писмо на Шуф до Гоген. — Б.а. ↑

[29] Тези писма са публикувани от Урсула-Франсес Маркс-Ванденброук в нейната дисертация върху Гоген. — Б.а. ↑

[30] Той сам ще разкаже за този случай няколко години по-късно в книгата си „Avant et Apres“ („Преди и след“). — Б.а. ↑

[31] Те бяха публикувани от Анри Дора в „Gazette des Beaux Arts“ от април 1955 г. — Б.а. ↑

III АЛИНА

*И душата ми в мрак
Няма да дочака зрак —
Зная вече — нивга пак!*

Едгар

По,
„Гарванът“^[1]

През време на пътуването Гоген „с неподвижен и зареян в морето поглед“ продължава да спори със себе си.

Имал ли е право да изостави всичко, да сведе глава пред действителността, да не желае въпреки всичко да се надява още и още? А нежният и тъжен образ на Алина със замечтаните очи прорязва съзнанието на художника и го разкъсва. Нивга пак!...

Гоген дори не е предизвестил Мете за заминаването си — за своето бягство. Той не се съмнява, че ще окачествят това бягство като „престъпно“. „О, да, аз съм голям престъпник. Така да бъде! Микеланджело също; а аз не съм Микеланджело.“ Но тия, които ще го обвинят, „знаят ли колко мъка има в един лош брак?... Развод, лесно е да се каже, но как? И защо да не приемат един съвсем естествен развод без юристи?“ На борда на „Остралиен“ и на кораба, който го отвежда от Нова Зеландия на Таити, Гоген предъвква мислите си, стига все до същите заключения. Той ще умре тук. Ще си построи колиба, ще отглежда птици, ще засади зеленчуци, както и малко ванилия и кафе, които ще продава. „Нека семейството ми се оправя само, щом като няма друг освен мене, който да му помага!“

Нивга веч!...

В Порт-Саид Гоген си е купил порнографски снимки. Откакто е пристигнал на Таити, където не е могъл да поднови съвместния си живот с Техура, която вече се е омъжила, той се забавлява с различни

вахине. „Всяка вечер разбеснели се момичета нахлуват в леглото ми; вчера имах три за занимавка.“

Известно време се е колебал дали да не се установи на Маркизките острови. Накрая е наел едно място недалеч от Папеее, в Пунауиа, на крайбрежния път, който води за Матаиеа.

На Таити може би няма по-красиво кътче от Пунауиа. Голяма долина се врязва в пресечения релеф на вътрешността и стига чак до Орофена, най-високия връх на острова, който се издига на повече от две хиляди и двеста метра височина. Колибите се гушат сред кокосови и бананови палми, индийски круши, бадемови дървета и цезалпинии. Бялата ивица на плажа се точи с километри покрай лагуната, обагрена от безброй отсенки. Насреща се издига остров Мореа, открояващ причудливите си очертания над вълните в сиянието на слънчевите залези.

На това чаровно място художникът си построява просторна хижа с покрив от сухи кокосови листа, в която има две стаи — спалня, разположена във винаги прохладен полумрак, и добре осветено ателие. На пода той е постлал рогозки и стар персийски килим, по стените е окачил картини и тъкани, тук-там е пръснал дребни украшения. До колибата има обор с навес, където Гоген държи колата и коня, които е купил.

„Виждате че засега не съм много за оплакване“ — пише той на Монфред през ноември и след като самодоволно припомня оргиите през първите си седмици в Таити, добавя: „Ще сложа край на този разгулен живот, ще си взема една сериозна жена за в къщи и ще се хвана с всички сили на работа, още повече че имам вдъхновение, и вярвам, че ще направя по-добри работи отпреди.“

Все пак го гложди тревога. С изключение на едно писмо от Монфред и друго от Морис — Париж мълчи. Длъжниците му — и особено Боши, който е трябвало да му изплати през юли хиляди и шестстотин франка — като че ли не бързат много да се отчетат. Средствата му се изчерпват. Колибата му е струвала скъпо. Накрая сам признава: „Както винаги, когато имам пари в джоба и надежди, харча без сметка.“ Ако не побързат да му се издължат, скоро ще трябва да се лиши от всичко.

Отсега нататък, при всяко идване на пощата, Гоген се втурва — всеки път по-неспокоен и по-припрян — към пощенското гише. Ала

нищо! Нито писма, нито записи. Отново започва същото чакане, както преди четири години, по време на първото му пребиваване тук, и отново го обзема несигурността — тежката, мъчителна несигурност, която наистина е, както казва той, „най-лошото от всичко друго в (неговото) положение“. Ако поне му пишеха, за да го осведомят какво става! Всичко е за предпочитане, дори лошите новини, пред тази неизвестност. Да чакаш — и да не можеш да сториш нищо друго освен това — да чакаш, бездейно и в тревога.

Тази тревога, която се засилва от тягостното чувство за безпомощност, го прави малодушен пред телесните страдания. Поради мекия климат на Таити отново са се отворили раните на крака му. Боли го глезенът, нощем дълго време не може да заспи. Тъжна е тази зима на 1895–1896 година, когато красотата на Пунауиа, пламнала под слънчевите лъчи с ярките багри на хиляди и хиляди цветя, го кара да чувства още по-остро несретата си. Когато може да си поотдъхне от болките на ранения крак, рисува — продължава да пее своята песен. Полага върху платното си една маорска Олимпия — варварската Венера, която боготвори. За тази „Те Арии Вахине“ (Царицата или Жена с манго^[2]) навярно му позира неговата нова вахине Пахура, момиче на тринадесет и половина години. От платното лъха ведро чувственост. „Що се отнася до цветовете, мисля, че не съм направил никога нещо с такава голяма, тържествена звучност.“ Гоген се домогва до върховете. Но какво противоречие между художника, за когото започва жътвата на най-прекрасните му творби, и човека, който в същия миг жаловито признава, че е „не само на края на средствата, но и на края на силите си.“

Месеците текат, а от Франция — нищо. Длъжниците му са се обгърнали в пълно мълчание. За да има какво да яде, трябва да вземе на заем петстотин франка. „С петстотинте франка, които дължа за къщата си, това прави хиляда франка дългове — пише през април 1896 г. той на Монфред. — А не съм неразумен; живея със сто франка на месец, аз и моята вахине... — виждате, че не е много; освен това тютюн, сапун и една рокля за малката, десет франка за тоалет на месец.“ На всичко отгоре Гоген научава от едно писмо на Монфред, че Леви се е отказал да се занимава с продажбата на неговите творби. Ударът е тежък. Сега бъдещето му е само в ръцете на Шоде. „Всичко се пропуква... Колкото повече вървя, толкова повече затъвам.“

Научава също, че Мете е поискала картини от Шуф и че Шуф ѝ е изпратил няколко. „Бедният Шуф е вярвал, че постъпва добре, и не мога да му се сърдя. Той винаги е имал слабост към нея и я смята за нещастна... Жена ми ще продаде картините ми и ще си купи с парите хляб и масло. Voila!^[3]“

Художникът изпада в истински ужас. Търси помощ от където и да било, моли Шуф да се обърне към граф дьо ла Рошфуко, който дава на Филиже и Бернар хиляда и двеста франка годишна рента, за да получи подкрепата му в замяна на картини. Тази просия му тежи. Но какво да стори? „Домие, който не е бил по-малък от мен, е приел, без да се черви, рента от Коро.“ И една жалба се изтръгва от него: „Мене никой никога не ме е покровителствувал, защото ме смятат силен и защото бях твърде горд. Днес съм повален, слаб, наполовина похабен от безпощадната борба която подех, днес падам на колене и се отказвам от всяка гордост. Аз не съм нищо, само един пропаднал човек.“

Самоубийството му се вижда „смешно деяние“, но кой знае дали в края на краищата няма да се стигне до него? Твърде нелепо е. Прострян на леглото, с обвит в кърпи глезен, Гоген мисли, търси някакъв начин да се измъкне от неволята, крои „цял куп комбинации“. Една от тях, която през юни споделя с Монфред и Мофра, му се вижда отлична. Въпросът е да се съберат петнадесет любители, които да му внасят две хиляди и четиристотин франка на година или по сто и шестдесет франка всеки един. В замяна на това ще им изпраща петнадесет картини, които ще си поделят с жребий.

„На такава цена картините ми наистина не са скъпи^[4], а няма да мине много време и купувачите ще се убедят, че не са загубили нищо... По дяволите, не съм алчен човек! Да изкарваш двеста франка на месец (по-малко от един работник), когато приближаваш петдесетте, след като си си създал вече доста добро име! Излишно е да казвам, че никога не съм продавал боклук и няма да го направя и сега... Ако се примирявам с мисълта да живея бедно, то е защото искам да се занимавам само с изкуство.“

Едно писмо на Мофра, който му съобщава, че през юли ще му прати дължимите триста франка, го поуспокоява и той решава най-после да постъпи в болницата в Папее, за да лекува крака си, който му причинява все по-големи болки. За нещастие през юли не идват пари нито от Мофра, нито от когото и да било. Как да плати на болницата, когато го изпишат?

Гоген поддържа връзки с офицерите от военния кораб „Ла Дюранс“, който патрулира на входа на пристанището. Понякога обядва в тяхната столова, а те му връщат посещенията в Пунауа, като не пропускат да донесат със себе си и малко продукти. Помощник-капитанът Ревел се завръща този месец във Франция. Художникът изпраща по него девет картини на Монфред. Но е толкова отпаднал, че когато надписва адреса, сгрешава номера на булевард Араго, където сега живее приятелят му. Предишният месец, пишейки по повод на картините, предадени от Шуф на Мете, Гоген е наредил на Монфред да не се изпращат вече никакви картини на жена му, без тя да плати... „Искам една трета от продажбата на моите картини и тъй като нямам доверие, искам ги предварително. Разбрано, нали!“

Когато през август Гоген напуска болницата, все още е в същото положение. Мофра не се е отчел. Нито Боши, нито Добур, нито Талбум. „Представете си какво ми струваше това, когато трябваше да призная, че ще мога да платя едва по-късно сто и четиридесет франка.“

Въпреки че раните на крака му не са излекувани, те не го болят вече. Но как ще възстанови силите си? „За да се съвзема, имам само вода за пиене и малко сварен с вода ориз за храна.“ Впрочем това не би имало толкова голямо значение, ако го крепеше някаква надежда. Уви!... Явно е, че във Франция никой няма ясна представа за положението му. Егоизъм без съмнение. Когато става дума за другите, всеки бързо се успокоява. Гоген преувеличава. Гоген не е толкова нещастен, толкова обеднял, както твърди^[5]. Но съществува и неспособността на хората да излязат от себе си, да преживеят мислено това, което преживява другият. Затворен свят на индивидите, отделени един от друг с великата китайска стена на несподелеността. Хората си говорят, но не се разбират. Шуфенекер, на когото издателската къща „Независимо изкуство“ е уредила през февруари и март изложба на картини и пастели, се оплаква в едно писмо на Гоген, че тази изложба била „пълнен провал“. И че се чувствувал онеправдан в сравнение с

Гоген, който имал всичко, казва той — „и слава, и сила, и здраве“! „Ако бяхте разумен и далновиден, щяхте сега да живеете в охолство; и с малко повече предвидливост и малко повече добро желание и общителност спрямо Вашите съвременници животът Ви щеше да бъде много щастлив.“ Въпреки горчивината, която прозира в тези редове, Шуф сигурно ги е писал без лоша мисъл. Просто се е поддал на мрачното си настроение^[6]. Нито за миг не е помислил какво въздействие ще имат тези ненавременно изказани думи на завист, тези неуместни разсъждения върху съкрушения човек, който ще ги прочете на тихоокеанския остров. Жестока непохватност на хората, които не разбират другите. По внушение на критика Роже Маркс, Шуфенекер — чиято добра воля е безспорна — е подел инициативата да пусне една петиция, приканваща държавата да подпомогне Гоген. Художникът избухва. „Никога не съм имал намерение да прося от държавата. Всичките ми усилия в борбата извън официалното изкуство, достойнството, което се мъчех да запазя през целия си живот, губят от този ден смисъла си... Да, наистина, ето още едно огорчение, което не бях очаквал.“^[7]

Както го е помолил Гоген, Шуф отива при граф дьо ла Рошфуко. Но как подхваща той работата? Милостиня ли е отишъл да иска за Гоген? Така или иначе графът му дава двеста франка. Шуф продължава да събира пари и успява да получи двеста франка и от един свой колега. Гоген получава тези четиристотин франка през септември. „Щеше да бъде по-уместно да купят нещо от мен, вместо да ми правят благодения“ — коментира той. Бедният Шуф наистина няма чувство за „тънките разлики“.

Морис от своя страна също се заема да помогне на Гоген. Той не се колебава да поиска среща с директора на изобразителните изкуства Ружон, за да му изложи положението на художника и да се опита да го накара да промени решението си, като се съгласи да изпълни даденото от Ларуме на Гоген обещание:

— Купете една картина от Гоген или му поръчайте някаква украса!

Ружон — срещата става на 10 юли — почва да удря силно с ръце по креслото си:

— Никога, господине, докато съм тук — провиква се той, — никога г. Гоген няма да получи поръчка от държавата! Нито квадратен

сантиметър!

После, когато Морис става да си върви, той смекчава тон:

— Но ще направя нещо за него, обещавам ви.

И в същото време, когато получава четиристотинте франка от помощната акция на Шуф, за Гоген пристигат и двеста франка от Дирекцията за изобразителни изкуства — „като поощрение“. Вън от себе си, той връща на часа парите.

„Как ще свърши всичко това, не зная — пише художникът на Шуф. — Моля Всевишния да свърши по-скоро с мен.“

За щастие Шоде също се обажда и изпраща двеста франка на Гоген. Художникът урежда най-неотложните си дългове и задържа една малка сума за себе си. Добре или зле, той все пак преживява. През декември взема още сто франка назаем. Въпреки това объркано и несигурно съществуване той си възвръща енергията. И със здравето вече е по-добре. Започва работа в шест часа сутринта, рисува, вае.

„Скулптури поставям навсякъде из тревата. Глина, покрита с восък. Първо, едно голо женско тяло, после един великолепен лъв по фантазия, играещ с малкото си. Туземците, които не познават дивите зверове, са съвсем смаяни. Свещеникът например положи всички усилия да ме накара да махна голата жена... В полицията му се изсмели, а аз, аз го пратих да върви по дяволите, направо казано. Да можех само да получа това, което ми дължат, животът ми щеше да бъде необикновено спокоен и щастлив.“

„Наве наве махана“ (Сладостни дни) — нарича Гоген една от картините си^[8]. Никога той не е пресъздавал хармонията и сладостта на живота в Таити така убедително, както в тази картина, на която са изобразени неколцина маори прави и неподвижни под дървета. Ведро и спокойно видение. Но на този образ от мечтите се противопоставя друг един образ, суров и печален, образ от действителността. Гоген се рисува до пояс, облечен в бяла таитянска риза, широко разтворена около врата. Сякаш осъден, който се е изправил, за да поеме пътя към мъките. „Близко до Голгота“ — написва Гоген в левия ъгъл на

платното^[9]. „Ако не бях вече много по-добре със здравето, уверявам Ви, че бих си разбил главата — пише той на Монфред; — но сега, след като чаках толкова дълго и когато всеки месец се надявам на някакво разрешение, би било нелепо!“

Скоро обаче кракът започва отново да го боли и той трябва волю-неволю да прекъсне работа. Този път това ще трае малко: през януари 1897 г. пощата му донася хиляда и двеста франка от Шоде и облекчението, задоволството, което това му доставя, е най-добрият лек за него. Освен това Боши ще внася всеки месец на Шоде сто и петдесет франка по сметка на Гоген. Кръгзорът се прояснява. Гоген иска да се върне в болницата, но тъй като не може да плаща пълната такса — с парите от Шоде той е уредил напълно дълговете си, деветстотин франка, — след дълги спорове там се съгласяват да го приемат в помещенията, предназначени за местните жители, и то срещу пет франка на ден. Оскърбен, той отказва. Смешни хора са тия колониални чиновници!

Действително отношенията между хората от Папее и художника все повече се обтягат. Когато Гоген отива в града, белите го гледат с презрително съжаление. Този недохранен, зле облечен, жалък цапач не е от тяхната среда. „Виждате ли, деца мои — казал един губернатор, — единственото нещо, което можем да правим в тази страна, е да събираме парици.“^[10] Гоген не събира парици. Гоген живее заедно с туземците. Гоген е бедняк. Презрението, с което се отнасят към него, терзае художника, когото телесните и душевните страдания през последните месеци никак не са умиротворили. Сприхав и раздразнителен, той не пропуска случай да се надсмее над липсата на култура, над посредствеността на колониалното общество, и да изтъква неуредиците в администрацията. Нарича губернатора „манекен“, а главните съветници — „мошеници“. О, с какво удоволствие би изобличил публично тия негодьяи! Когато на близките острови Су льо Ван избухва въстание и на 1 януари френското правителство предприема там военни операции, художникът изпраща на Морис някои сведения:

„Ти би могъл да напишеш една хубава информативна статия (идеята ми се вижда оригинална) с интервю, взето

от г. Гоген от един туземец преди операцията. И ако успееш да прокараш статията в някой вестник, изпрати ми няколко броя, ще ми бъде много приятно да покажа на неколцина простаци тук, че имам някой и друг зъб.“

За провеждането на тази операция — приключила на 17 февруари — във водите на архипелага^[11] се намира кръстосвачът „Дюге-Труен“. Гоген, който винаги е бил в отлични отношения с морските офицери, е продал една малка картина за сто франка на корабния лекар Гузе. Към средата на февруари „Дюге-Труен“ се е отбил в пристанището на Папеете. Той ще се върне след един месец. Тогава Гоген ще повери една пратка картини на Гузе, който е пред пенсиониране и ще бъде назначен в някоя болница във Франция или Алжир. Шоде му е изпратил още хиляда тридесет и пет франка. „Ето ме вече на път да оздравея“ — пише доволен Гоген. Той работи с увлечение, макар и на „пресекулки“, и желае да прибави още една картина към пратката си: едно голо тяло, чрез което би искал да внуши представата „за известен варварски разкош в миналото.“

Това голо тяло е нова маорска Олимпия. Сред „нарочно мрачни и тъжни“, но пищни багри художникът полага върху тържествено ложе тялото на туземка с мощно изваяни форми. Жената почива с отворени очи. Зад нея една птица я наблюдава. „Като заглавие «Nevermore» (Нивга веч), но не гарванът на Едгар По, а птицата на дявола, която дебне“ — „глупавата“ птица на съдбата, на въпросите без отговор в непонятната човешка одисея. И наистина от това голо тяло се излъчва не толкова нега, колкото тайнственост и тревога. От месец на месец изкуството на Гоген става все по-богато и наситено. Живописецът вече не се нуждае от помощта на полинезийския пантеон, от каменните идоли, за да влезе в общение с всевечното. Достатъчно му е едно обикновено женско тяло с неговата животинска пищност, излегнала се сред богат и девствен декор, а над него птицата от „нивга веч“, за да изрази той съкровения страх, дълбокия смут, които вселява у човека загадката на неговото битие. За да изрази или, по-скоро, да внуши — защото „същината на една творба — казва Гоген — се състои тъкмо в това, което не е изразено“. Живописиста е музика, често повтаря той.

„Преди още да сте разбрали какво представлява картината... вас ви завладява (едно) магическо съзвучие.“

„Дюге-Труен“ ще пристигне в Таити не по-рано от 25 февруари. Гоген се възползува от това, за да нарисува още една картина която ще изпрати по доктор Гузе — „Те Рериоа“ (Сън)^[12]. В колиба, украсена с фризове и дърворезба, маорка е прилекнала до люлка, в която спи кърмаче. Друга жена, седнала до нея, закрива наполовина една врата, през която се вижда таитянски пейзаж, дървета, планина, тревиста пътека с ездач.

Подобно на „Наве наве махана“ и тази картина е образ на щастието, щастието, на което може би днес се радва Гоген сред новото си семейство: към края на миналата година Пахура му е родила дете. Може би... „Всичко е сън, мечта в тази картина — пише той за «Те Рериоа»; детето ли, майката ли, ездачът на пътеката ли, или може би мечтата на художника?...“ Откакто е получил парите от Шоде, дните му текат в мир. Здравето му укрепва. Всички дългове са платени, материалният му живот е осигурен за няколко месеца. Пък и Шоде му е обещал да му прати след кратко време още пари. Гоген се наслаждава на този отново намерен покой. Рисува с радост, рисува тези образи на щастието, които може би не са самата действителност, защото са като мечта, която пронизва действителността и я преобразява. Мечта!... Въпреки всичко една неосъществима мечта сега, каквото и да говори и да върши Гоген. Щяха ли болестта и мизерията да го измъчат така през изтеклите месеци, ако целият му живот не беше провал, ако заминаването му за Таити не беше бягство на победен? Никога веч! Миналата пролет, говорейки на Шуф за децата си, той е писал: „От дълго време аз вече не съм нищо за тях; отсега нататък те не са вече нищо за мен. Казах всичко...“ Да, всичко е казано. Но колкото и Гоген да се преструва на безразличен, на равнодушен, на циник, когото нищо не може да трогне, колкото и да се присмива и богохулствува, той знае добре, че у него гори рана, която е по-люта от язвите на крака му и която няма да зарасне. Мечта!... Преди пет години Гоген търсеше на Таити рая. Но отвъд великата нощ, отвъд великото по на Таити той е открил не рая, а мрака на въпросите без отговор, необятната бездна, пред която, смазан, изумен, напразно се пита за смисъла на човешката съдба и на своята собствена съдба, „пита се какво значи всичко това“. Глупава птицо от „Nevermore“!

Корабът „Дюге-Труен“ напуска Папеее на 3 март. Гоген живописва, а когато се умори да живописва, рисува в черно или реже гравюри на дърво. „Сега се чувствам съвсем разположен за работа — пише радостно той на Монфред на 12-и; — ще наваксам загубеното време, а Вие сте заплашен да бъдете затрупан от платната ми.“ Живот на труд и отмора. Той няма да продължи дълго. Ненадейно, в един миг, събитията отново хвърлят художника в тревога и несигурност.

Умира собственикът на мястото, на което Гоген е построил своята колиба, като оставя работите си в крайно объркано състояние. Парцелът трябва да бъде продаден, колибата съборена; и ето че Гоген трябва да търси ново място, където да си построи нова къща, и ето че материалното му положение отново се разклаща. Нужни му са хиляда франка! Откъде да ги намери? „Просто да полудее човек! — възкликва той. — Шоде ми пише само когато има пари, а аз не съм получил нищо, въпреки че той ми беше обещал преди; отново ще започне, значи, животът с дългове“.

Гоген се бори с тези нови затруднения, когато пристига априлската поща. Нищо от Шоде. Само две писма, едното от Монфред, а другото — доста неочаквано — от Дания. Какво иска Мете? Картини? Гоген разкъсва плика, изважда един лист, на който са написани само няколко думи: на 19 януари е починала Алина, покосена за три дни от пневмония, от която се разболяла на излизане от някакъв бал.

Гоген прочита писмото без вълнение, като човек, който се е изгорил и в първия миг не усеща болка. Нито една сълза. Вцепенение. И изведнъж — изблик на гняв, клетви, пристъпи на бесен смях. Гоген се смее. Той не знае вече нито какво прави, нито какво мисли. Смее се, кълне, бълнува. После, малко по малко, го пронизва болката, истинската болка, тази, която се усеща съвсем съзнателно, която не дава на човек да мигне нощем. „О, тези дълги безсънни нощи, как състаряват те!“

От ден на ден, от седмица на седмица, болката го залива с все по-големи вълни. Ужасно сътресение. Глупавата птица го е дебнела в мрака.

Гоген не отговаря веднага на Мете... „За какво да отговарям?“ Но след известно време, тласкан от нуждата да изплаче мъката си,

пише на жена си писмо, всяка дума в което е натежала от миналото, от горест и злоба — пише последното си писмо до МетеСофие Гад.

„Чета през рамото на един приятел, който пише:
Госпожо,

Бях Ви помолил в деня на моето рождение, 7 юни, децата да ми пишат «Мили татко» и да се подпишат. А Вие ми отговорихте: «Вие нямате пари, не очаквайте това.»

И аз няма да Ви кажа: «Да Ви пази Бог!», а много по-скромно: «Нека съвестта Ви спи, за да Ви попречи да чакате смъртта като избавление.»

Съпругът Ви.“

И същият този приятел ми пише: „Изгубих неотдавна дъщеря си, не обичам вече Бога. Като майка ми и тя се казваше Алина. Всеки обича посвоему: за някои любовта се разпалва край ковчега, за други... не знам.

Нейният гроб там, цветята — всичко е само привидност. Гробът ѝ е тук, съвсем близо до мен. Моите сълзи са живите му цветя.“

[1] Прев. Г. Михайлов, 1945 г. — Б.пр. ↑

[2] Днес в Държавния музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“, Москва. — Б.а. ↑

[3] На 31 януари Мете писала на Шуф: „Да, Пол и неговият свиреп егоизъм надминават всяка човешка представа, а най-много ме дразни това, че се смята за «мъченик на изкуството». Впрочем нека си троши главата. Щастие е, че Вие сте запазили толкова сърдечен спомен за мен, та искате да ми помогнете. И тъй, ако случайно имате картини, изпратете ми, аз ще се помъча да ги продам, а парите, разбира се, няма да пратя на Пол.“ — Б.а. ↑

[4] Сто и шестдесетте франка, които всеки любител трябвало да внася за картините, се равняват приблизително на 400 нови франка. — Б.а. ↑

[5] „Всичко това ми се вижда доста преувеличено — пише на 18 юни Сеген на О’Конор... — Не бива да се забравя, че той трябва да

чака по шест месеца, докато получи отговор. И затова Гоген трябва да вземе необходимите мерки.“ — Б.а. ↑

[6] Няколко месеца по-късно, през януари 1897 г., Шуф отбелязал в свой личен бележник: „Аз съм на четиридесет и пет години и съм по-стар от старейшина, по-уморен, по-празен и по-изоставен от гроб. Годишите натрупаха връз главата ми разочаровани я и беди. Животът постоянно ме е унижавал и оскърбявал. Ако някой би поискал да ми даде име, което да е като символ, би ме нарекъл Нараненото сърце.“ — Б.а. ↑

[7] Тази петиция била подписана от Пюви дьо Шаван, Дега, Маларме, Мирбо, Кариер, Арсен Александър, Роже Маркс... За голямо задоволство на Гоген търговецът Шоде убедил Шуф да не упорствува с това си начинание. — Б.а. ↑

[8] Днес в Музея за изящни изкуства в Лион. — Б.а. ↑

[9] Днес в музея в Сан Пауло. — Б.а. ↑

[10] Цитирано от Гоген в книгата му „Преди и след“. — Б.а. ↑

[11] Таити е един от островите Дю Ван, които заедно с островите Су льо Ван образуват архипелага на Дружествените острови. — Б.а. ↑

[12] „Те Рериоа“, както и „Nevermore“ принадлежат на галерията „Тейт“ в Лондон. — Б.а. ↑

IV

ИДОЛЪТ С ВДИГНАТИ РЪЦЕ

Прав, да страдаш прав, минута след минута. Идва миг, когато вече нямаш дъх, отпускаш се, почваш да молиш: „О, боже мой, не мога повече, накарай коленете ми да се подвият!“ Ала той отказва. Той иска да бъдем прави, живи, минута след минута, на тази земя, без нито миг отдих.

Пирандело,
„Животът, който ти дадох“
(думи на дона Ана).

Гоген се опитва да се съвземе. Почти е доволен, че има толкова много грижи. Докато обикаля надлъж и нашир целия край, за да търси място за строеж, докато се мъчи да издействува заем от Земеделската каса в Папеете, поне не мисли.

Единственият парцел в Пунауиа, който засега е свободен — той се намира недалеч от първата му колиба, — е разположен край пътя за гробището на протежение на сто тридесет и пет метра. Той е прекалено голям. Но няма що! Гоген ще го купи. Това място ще му струва седемстотин франка^[1], но на него има засадени стотина кокосови палми, които биха могли, пресмята той, да му носят петстотин франка годишно. Потъпкал гордостта си, той моли, умолява управителите на Земеделската каса да му отпуснат хиляда франка за една година. Накрая се съгласяват, като му дават заема при 10% лихва.

Гоген започва да строи новата си колиба, двойна постройка, на единия край на която е самото жилище, а на другия, в долната част — ателието, дълго шест метра. Пред къщата си прави малка градина. „Ех, да бяхме двама!“ — се провиква художникът, въздишайки по другар. Още в началото на годината е предложил на Монфред и на Сеген да дойдат при него. Понякога, особено когато от небето се изливат

неспирните и топли тропически дъждове и потапят в сивота колибите на Пунауиа, той се чувства смазан от самота. Самота и отчаяние.

*Кажу, какво извърши ти,
та в плач сега си,
кажу, какво направи ти
със младостта си?*^[2]

Положението му е по-лошо от всякога. Не идват пари нито от Шоде, нито от другаде. Здравето му отново е разклатено. През юни трябва да лекува двоен конюнктивит. Сега го болят и двата крака. Краката му са подути от отоци и разядени от екзема. Той се лекува, колкото може, с арсеник, но без особен резултат. Към болките, често пъти нетърпими, които усеща в глезените, се прибавят виене на свят, пристъпи на треска. Случва се понякога да не може да прекара на крак повече от четири часа на ден.

„Парите, изпратени от Шоде, ми се отразиха много добре — пише Гоген през юли на Монфред, — но сетне всички неприятности напоследък ме разсипаха“. Задълженията му възлизат вече на хиляда и петстотин франка, а той е изчерпал целия си кредит, дори и при търговеца, който отказва да му дава хляб. Когато получи пари — ако въобще получи някога, — „те ще отидат, за да позапуша дупката и да живея два-три месеца, и после пак същото. Това вече не е живот!“

През януари е упълномощил Монфред да застави Добур да плати дълга си. Но Добур, „този мошеник“, е оспорил задължението. Адвокатът, на който са предадени парите, е отказал да заплати сумата и я е внесъл в Касата за влогове и консигнации. Гоген се обръща към другите си длъжници, към Мофра, на когото пише през септември ядовито писмо. Но какво да очаква? Щом Шоде мълчи от февруари, той сигурно го е изоставил като Леви! „Безумно, но тъжно и лошо приключение беше моето пътуване до Таити!... Не виждам нищо друго освен смъртта, която избавя от всичко.“

Мисълта за смъртта го преследва. Не само мисълта за доброволната смърт, на която сигурно ще трябва да се реши някой и друг ден и която го ужасява, защото му се струва, че като се самоунищожи, ще избяга от дълга си, но също така — и преди всичко

— представата за смъртта сама по себе си, макар и преплетена с мисълта за самоубийство. Със смъртта на Алина пред него са се разтворили тайнствени двери. Гоген, който праща на Монфред писма, изпълнени почти само с цифри, който от месец на месец преповтаря отчаяно все същите безполезни сметки, този Гоген е човек, който вижда пред себе си бездната. Откъде идем? Какво сме? Къде отиваме? Какъв е смисълът на това пътешествие без цел? Всичко на тоя свят е хаос, безредно размножение, нелепица...

След пристигането си на Таити Гоген е преписал на големи листа, подвързани с кожа, редактирания от Морис текст на „Ноа Ноа“. Той илюстрира този текст, в който все още липсват много стихове от Морис, с акварели, гравюри на дърво, фотографии. Когато завършва преписването — двеста и четири ръкописни страници, — той започва да нахвърля, като продължение на „Ноа Ноа“, някои размисли и спомени под заглавието „Разни неща“(Diverses Choses). Към тях добавя и страница, посветена на една картина, която би искал да изпише — монументална композиция, „внушителна — пише той — като религиозно откровение“, съсредоточена около една маорка, превърнала се в идол, изправена пред „няколко дървета, каквито не растат на земята, а в рая“. Несъмнено Гоген има още твърде смътна представа за тази картина и за значението, което тя ще придобие за него под влияние на събитията, а и на душевните му терзания. Но той предусеща, знае, че тази картина ще бъде „шедьовър“.

Художникът се потапя в безкрайни размисли върху смъртта, отвъдния свят и бога на църквите. Още веднъж разгръща дебелия ръкопис на „Ноа Ноа“ и започва да пише едно дълго, доста объркано съчинение, озаглавено Католическата църква и съвременността. Като се позовава на една издадена в Сан Франциско брошура — „Историческият Исус“, авторът на „Жълтият Христос“ въстава срещу господството на католицизма. „Не по митическия Христос трябва да хвърлим камък — казва той, — а още по-нагоре, още по-далеч в историята... Трябва да убием бог“ — бога на църквите, бога на култовете, които са всички в очите на Гоген „идолопоклонство“:

„Пред необятната тайна... ти се провикваш гордо:
«Открих!» И замени непроницаемостта, тъй скъпо на

поетите и на чувствителните души, с едно определено същество по твой образ, съвсем дребно и жалко, лошо и несправедливо, занимаващо се специално с дупката на задника на всяко едно от малките си произведения. И този бог слуша молитвите ти, има си свои приумици. Той често е разгневен и се успокоява с молитвата на някое от малките творения, които е създал...”

Гоген не е изявен атеист. „Обичах бога — казва той, — без да знам, без да го определям, без да разбирам.“ Но въпреки че будизмът го интересува, въпреки че винаги е намирал в свещените писания „мъдрост, издигане на мисълта до най-благородната ѝ висота“, нито религиите, нито науката са му дали отговор на въпросите, които го измъчват.

„Непроницаемата тайна си остава това, което е била, което е, което ще бъде — непроницаема. Бог не принадлежи на учения, на здравомислещия. Той е на поетите, на Мечтата. Той е символът на Красотата, самата Красота.“

Може би трябва да вярваме в някаква метемпсихоза, в постепенното и непрекъснато развитие на душата през поредица от метаморфози, докато се стигне „до крайния цъфтеж“...

Докато Гоген пише тези бележки, здравословното му състояние застрашително се влошава. Болното сърце му причинява непрекъснато пристъпи на задушаване, почти всеки ден той храни кръв. „Трупът се съпротивлява, но все някой ден ще се пропука“ — говори той с горчиво задоволство. Това влошаване на болестта в същност му носи нещо като успокоение: няма да бъде принуден да сложи сам край на живота си, природата ще го извърши. „Така ще умра без нито един упрек.“

През ноември получава сто двадесет и шест франка от Монфред, остатък от петстотинте франка, внесени по-рано от Шоде, от които Монфред е удържал стойността на различни покупки — бои, рамки,

обувки... — поръчани му от Гоген през годината. Тези пари са твърде малко, за да внесат някаква промяна в положението му; за него те ще бъдат само малка „отсрочка“. Каква полза? Когато Монфред му пише за някакъв приятел литератор, който би желал да му посвети една студия, Гоген отговаря:

„Мисля, че за мен е казано всичко, което трябваше да се каже и което не трябваше да се каже. Искam само тишина, тишина и пак тишина. Да ме оставят да умра на мира, забравен, а ако трябва да живея, да ме оставят още повече на мира и забравен: какво значение има дали съм ученик на Бернар или Серюзие! Ако съм направил хубави работи, нищо не може да ги засенчи; ако съм правил боклуци, защо да ги позлатяват, да заблуждават хората за качеството на стоката? Във всеки случай обществото не би могло да ме упрекне, че съм му измъкнал много пари от джоба чрез измама.“

Преди около шестдесет години, при различни, но почти толкова драматични обстоятелства един човек също бе искал тишина. „Когато всичко бъде свършено, забравете ме, това е последното ми желание“ — бе писал в 1838 г. Андре Шазал, дядото на Гоген, стигнал почти до края на своите борби с жена си Флора Тристан. Какво сме ние? Откъде идем? Гласът на Гоген се смесва днес с гласа на Андре Шазал, както се смесваше вчера и ще се смесва утре с гласа на Флора Тристан или с други гласове, много по-стари, много по-далечни, безименни, излизащи от глъбините на мрака. Ние сме приемници на мъртви, но вечно живи гласове. Тупапау не слизат от планината. Те живеят и действуват в самите нас. В самите нас бди Духът на мъртвите.

В същото писмо до Монфред Гоген добавя: „Не се знае какво може да стане. Ако умра внезапно, моля Ви да задържите като спомен от мен всички платна, оставени при Вас; онова, което семейството ми притежава, и то му е много.“

През декември пощата не му донася нищо повече от обикновено. Освен обичайното писмо от Монфред художникът получава един брой

на „La Revue Blanche“ от 15 октомври, в който Шарл Морис — за това той вече е предизвестил Гоген — е публикувал началото на „Ноа Ноа“.

„Казвате ми да държа здраво курса — пише художникът на Монфред, — но както знаете, тъй като и Вие сте малко нещо моряк, за да държим курса, трябва да имаме поне мъничко предно и задно платно. Колкото и да търся в моите трюмове тия парченца платно, не ги намирам. Здравето ми става все по-окаяно, а за да наваксам загубените сили, нямам не само спокойствие, но и парче хляб; живея с малко вода, индийски круши и манго, които растат сега, понякога и със сладководни раци, когато моята вахине успее да ги хване.“

Гоген се надява, че скоро всичко ще се свърши, че сърцето му няма да издържи. Но ето че изведнъж и доста изненадващо през декември здравето му се подобрява. Той не ще има „щастията да умре от естествена смърт“. Е добре, така да бъде, няма да се колебае повече. И Гоген взема неотменимо решение: ако със следващата поща през януари 1898 г. не получи нищо от Шоде, нито от своите длъжници, ще сложи край на живота си.

А възвърналите се сили ще използва, за да изпише, преди да умре, голямата картина, която обмисля от месеци — композицията с идола, която трябва да бъде, както вече е казал, шедьовър. Но защо държи той толкова да нарисува тази картина? Животът му е угаснал, мечтите му са разбити, за него не съществува вече нищо. Сега е отвъд успеха и провала, отвъд самия живот, отвъд всичко. Защо толкова държи да изпише още едно платно и какво значение имат шедьоврите? Вярно е, че Гоген би могъл да дочака, без да се помръдне, край лагуната на Пунауиа избавлението си, края на своето приключение. Но щеше ли Гоген да бъде Гоген, ако онова, което го прави да бъде той, не го бе тласнало към приключението, не го бе направило съдбовно и неизбежно? Да, Шуфенекер е прав: ако той беше друг човек, разумен и предвидлив, мъдрец или хитрец, нямаше да бъде този нещастник, доведен днес до трагичния предел, но нямаше да бъде и този ясновидец, този обсебен от бляна, обладан от странни сили, който е

създал творбите на Гоген и който в този час, когато всичко ще свърши, опъва в ателието си платно, високо метър и половина и дълго четири метра, за да го изпише, преди да се самоубие. За кого? За никого. Пред това платно, най-голямото, което някога е рисувал, той се подчинява само на порива да се отдаде на силите, които са направили от него това, което е, които са създали творчеството му и са определили съдбата му. Само на порива да бъде още веднъж, в най-висша степен.

Върху това грубо, неравно и възлесто платно за чували Гоген разгъва около един идол, протегнал нагоре ръце към зрели плодове, историята на човешкия живот от раждането до смъртта. Работи в такава треска, овладян е от такава страст, че не сеща ни умора, ни глад, и вижда тъй ясно творбата, която трябва да създаде, че живописва с един замах, само с четката, без да си помага с подготвителни ескизи и без да поправя нищо. Той, който винаги е твърдял, че художникът трябва да се отърси от правилата, се отърсва от тях по-решително и по-пълно от когато и да било. Сега е вече само един сам човек, който пред лицето на смъртта разговаря със себе си и си повтаря трите въпроса, които ще напише в левия ъгъл на своята картина: Откъде идем? Какво сме? Къде отиваме?

Сред горичка, край брега на поток, няколко фигури с оранжеви тела се открояват срещу декор от синьо и веронезко зелено. Едно заспало кърмаче и три млади туземни жени символизират раждащия се живот, щастливия живот, който ще разцъфти в тялото на красивата маорка с вдигнати ръце. Пахура позира за този идол от плът и кръв. Как чудно прост би могъл да бъде животът на хората, ако знаеха как да намерят пътя към изгубения рай. Ала зад Пахура две тъмни фигури, облечени в пурпур, разговарят в сянката. Те са терзанията на човека, който не може да не мисли за съдбата си и изпитва пред нея болка и трепетен страх. На тези две фигури съответствува един каменен идол, който се издига, успокояващ, в другата част на картината, приканващ човека да се потопи в лоното на природата, да се примири с това, което е. Една старица в самия край на платното размишлява примирена върху смъртта. До нея птицата от „Nevermore“ държи под ноктите си гуцер. С глупавата птица „завършва поемата“ — тя олицетворява „безсмислието на празните слова“.

Със завършването на тази композиция^[3] настъпва за Гоген и срокът, който е определил за своето самоубийство. След като не

получава нищо с януарската поща, той взема арсеника, който са му предписали за екземата, и се покатерва по склоновете на планината, за да потърси скривалище, където да свърши със себе си. Вечер е. Нощта ще бъде сладка за него. Утре мравките ще изгризат трупа му...

На петнадесет хиляди километра от Пунауиа, далеч там, във Франция, хората сплетничат, надлъгват се и се блъскат един други. „Вие сте един голям неудачник!“ — бе казал веднъж Дега на Гоген. В този час, когато несретникът на Таити поглъща арсеника от малката ампула, на света няма и пет души, които да се сетят за него. Но нима са повече онези, които се сецат за стария Сезан? Екс-ан-Прованс е също тъй далеч като Пунауиа от онази арена, където се перчат суетите, където се бутат и препират „игралките на човешкото пустославие“, както ги нарича Гоген, цялата сбирщина от бездарници, които се смятат за солта на земята, а са само нейната пепел. Но целият този шум и всички козни са нищо, всички хитрини — суета. Нищо не е в състояние да попречи, щото самотникът от Пунауиа и самотникът от Екс-ан-Прованс да бъдат двамата най-големи живи художници. Нищо друго няма значение освен творбата. Гоген е оставил „Откъде идем?“ там, където я е изписал. Пресен е още подписът му в десния ъгъл на платното. И докато под действието на арсеника той се гърчи от повръщания с раздиран от спазми стомах, неговата творба почива в мрака на ателието, тръпнеща от живота на ония единствени творби, които, захранени от плътта и кръвта на един човек, не могат да умрат.

Дозата арсеник, погълната от Гоген, е толкова голяма, че той непрекъснато повръща. Това повръщане го спасява. Той се превива цяла нощ от „ужасни болки“. На разсъмване е принуден да се съгласи, че смъртта не го иска. Олюлявайки се, се спуска по склона към колибата си.

Цял месец ще продължат припадъците, виенето на свят, биенето и тежестта в слепоочията. Гоген е като вцепенен. Огромната енергия, която е изразходвал, за да изпише картината си, сътресението, което е понесъл организъмът му, са пресушили жизнеността му. Но не само физически причини са довели до крайната немощ, в която се влачи. Преживяната криза е зрела от месеци, от години. Това е била кризата на човек, който е загубил един подир друг устоите на живота и на когото са останали само сили да стене от болка. Кризата се е

уталожила, разнесла се е във връхния си пристъп. И изведнъж дълбок покой се вселява у Гоген. Покоят на примирението.

[1] Актът за продажбата бил изповядан при адвоката Венсан, нотариус в Папееге, на 11 май 1897 година. — Б.пр. ↑

[2] Превод Пенчо Симов. — Б.пр. ↑

[3] Днес тя принадлежи на музея в Бостон. — Б.а. ↑

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ
ВЕСЕЛИЯТ ДОМ (1898–1903)

I

УСМИВКА

*Този, който се самоубива, търси да
достигне образа, който сам си е изградил за себе
си; човек се самоубива само за да може да
съществува.*

Малро, „Царският друм“ (думи на Перкен)

Освен обичайното писмо от Монфред пощата от януари 1898 г. не бе донесла нищо на Гоген и Гоген бе отишъл в планината с ампулата с арсеник. Февруарската поща — каква ирония! — му донася писмо от Шоде и от Мофра: първото съдържа чек за седемстотин франка, второто — пощенски запис за сто и петдесет франка.

Четири страници, които е изписал Шоде с несигурния си почерк, в непохватния си, объркан стил, не държащ сметка ни за граматика, ни за правопис, са сърдечни и успокоителни: „Аз съм винаги (Ваш) приятел и не Ви изоставям.“ Търговецът не е писал на Гоген, „от доста дълго време“ — от една година. Това съвсем не смущава Шоде, който е добър момък, но повърхностен и отдаден на своите удоволствия. Безгрижен, нехаен — от което страда работата му, намираща се в най-объркано състояние, — той дори не подозира, че е — далечният — актьор на една драма, че заради едно ненаписано писмо, заради малко неизпратени пари Гоген насмалко не се е самоубил. Та той има толкова причини да извини мълчанието си! Бил е болен, „модерната живопис преживява страхотна криза“, а на Боши е умряло дете.

Осемте страници на Мофра пък са злъчни и язвителни. Мофра не е успял да продаде картината, с което се бе наел. Тъй като Гоген не го оставя на мира с натякванията си, добре, той сам ще вземе картината за уговорената цена от триста франка. Сега изпраща половината от сумата; „другата половина ще последва след няколко дни“. Той също не подозира, че е актьор в една драма. Възмутен е от „начина на

действие“ на Гоген, който си е позволил да му препрати последното си писмо чрез Шоде — търговецът сигурно го е показал из всички монмартърски кафенета.

„Ако изпитвам възхищение към таланта Ви на художник, съжалявам че не мога да храня същото към Вас като човек... О, драги ми Гоген, мъчително е да се приеме характерът Ви, може би озлобен в този момент... Тези, които би трябвало да бъдат Вашите искрени и предани приятели... са предизвикани на някакъв «шарлатански» турнир, недостоен за Вас... Обърнете се тогава към други, които смятате, че са истинските Ви приятели, и не мислете повече за един от бившите, освен за да ми потвърдите чисто по търговски получаването на това писмо.“

С тези осемстотин и петдесет франка Гоген удовлетворява най-настойчивите си кредитори. Той пише на Монфред, че ще „продължи да живее както преди, в немотия и срам, докато дойде месец май, когато банката ще (му) секвестира и продаде на безценица всичко, което има, включително и картините (му)“. Действително през май трябва да върне заема на Земеделската каса. „Пък ще видим тогава — казва с въздишка той — как да започнем отначало.“ Така или иначе сега е „осъден да живее“.

Монфред, когото последните писма на художника са „смразили от мъка“, съветва Гоген да се завърне във Франция. Но Гоген отхвърля тази възможност. Какво ще прави в Европа? Да търси някаква проблематична служба във финансите, както му внушава Монфред? Що за подигравка! От всичко онова, което ден след ден, в продължение на петнадесет години го е крепило в борбата му, остава едно и само едно: представата, която има за стойността си като художник. Той няма вече нищо и не е вече нищо, но му остава тази представа, която го оправдава пред самия него, която придава значимост на петнадесетте години неуспехи. Ако не можеше да се опира вече на тази представа, животът му би загубил всякакъв смисъл. Не би му останало нищо друго, освен да се презира. А го карат да се върне във Франция и да хленчи за някоя платена службица, която ще довърши крушението му,

като отрече всичко, което е било! Все едно че го карат, за да живее, да унищожи последното основание на живота си. Страданията му ще са отишли напразно. Смешно. Нелепо. Това би било окончателното отстъпление, погнусата от себе си. Най-черната нищета би била за предпочитане. Да страдаш, но да си казваш, че не страдаш безцелно, да усещаш в страданието увереност, която те крепи, поддържа те прав и непреклонен като желязна риза. Да продължаваш да бъдеш този, който вярваш, че си, до край, каквото и да ти струва то — дори мъченичества. Тази дума го озарява с магнетичната си сила. Скоро Гоген ще пише на бившия лекар от „Дюге-Труен“, доктор Гузе, който подобно на Монфред го увещава да се прибере във Франция:

„Не, и да не говорим повече за това! Пък и често пъти мъченичеството е нужно на всяка революция. Моето творчество, разглеждано като пряк и художествен резултат, има малко значение в сравнение с крайния и морален резултат: освобождението на живописиста, изтръгнала се вече от всички примки, от позорната мрежа, сплетена от школите, академиите и най-вече от бездарниците. Погледнете само на какво се осмеляват днес в сравнение с плахостта отпреди десет години.“

Големият Гоген тежи над своето столетие.

Художникът се връща постоянно към своята картина от декември:

„... и, по дяволите — пише той на Монфред, — признавам Ви, че ѝ се възхищавам... Ще кажат, че е претупана набързо, незавършена. Истина е, че човек не може сам да се прецени добре, и все пак вярвам, че това платно не само превъзхожда всички предишни, но и че никога не ще направя нещо по-добро или подобно на него.“

Въпреки отпадналостта и болките Гоген се мъчи да продължава работата си. Прави копия на някои части от голямото си платно, като „Раве те хити рама“ (Присъствие на злото чудовище), където замества каменния идол с отблъскваща фигура на божество. Това е един от последните идоли, които рисува той. „Откъде идем?“ и всичко онова, което го е вдъхновило за тази картина, принадлежат вече на миналото. Гоген иска да вярва в своя рай, както иска да вярва в себе си. Злата магия изчезва. Изкуството му се променя, отърсва се от всякакъв намек за древни култове. Светът, който изобразява, е свят умиротворен — свят пасторален, както във „Фаа Ихейхе“ (Приготовления за празника) [1], където мъже и жени се веселят сред цветя и животни, невинни като животните и красиви като цветята. „Като чете човек Телемах — пише Гоген на Морис, — добива известна представа за сродството, което свързва Гърция с Таити и с маорските острови изобщо.“ Градината, из която броди, визионерът я живописва с цветове по-„произволни“ от когато и да било. Рисувайки един кон, който пие вода от поток, и фигурите на двама яздеци туземци [2], той изписва в зеленикавосиво коня на предния план, в червено — един от конете на задния план, а в индиговосиния поток хвърля яркооранжеви облясъци. „Аз не съм живописец от натура — днес още по-малко от преди. Всичко при мен се разиграва в лудото ми въображение.“

Но отново започва измамното, тревожно чакане на пощата. Гоген не получава пари нито през март, нито през април. Мофра не устоява на думата си; Шоде, както винаги, нехае. Колкото повече приближава месец май и падежът на дълга към Земеделската каса, толкова повече растат страховете на художника. Няма нито сантим. „Катастрофата“ му се вижда неизбежна. На всяка цена трябва да вземе някакво решение. Не може да трупа така до безкрай дългове. „Като преглъща срама си“, той се решава на една постъпка, която му е противна: отива в Папее, за да се „просне“ пред губернатора и да го помоли за някаква работа. Назначават го в службата по обществените строежи и кадастъра да пише документи и да прави чертежи. Ще получава шест франка на работен ден.

Гоген се зарича да не напусне Папее, докато не изплати напълно задълженията си и не отдели настрана хиляда франка. Наема една колиба в града. Той няма скоро да застане пред статива си.

Остава Земеделската каса! Какво ще му донесе майската поща? Пощата има закъснение, десет дни закъснение — „десет дни убийствено чакане“. Най-после корабът пристига. От Шоде и Мофра наистина няма вест, но за щастие Монфред е изпратил петстотин седемдесет и пет франка, получени от продажбата на две картини. Тази сума позволява на Гоген да предотврати запора върху имуществото му, от който се е опасявал. Той внася в Земеделската каса четиристотин и шестдесет франка и след много молби неохотно му разрешават петмесечна отсрочка. После изплаща на китайския търговец в Пунауиа част от закъснелия си дълг. Малко по-късно урежда окончателно положението си по отношение на Земеделската каса: ипотекира имота си в Пунауиа, като се задължава пред нотариуса да погасява всеки шест месеца по една дванадесета част от дълга си и да плаща 6% лихва върху общата сума до последната вноска^[3].

В канцелариите на кадастъра и по строежите на пътищата Гоген изпълнява задачите, които му възлага неговият началник, чиновник от обществените строежи, точен, методичен, облечен винаги безукорно в чисто бял костюм, с колониална каска на глава. На младини началникът на службата е следвал една година курса на Художествената академия. От време на време той разговаря с Гоген за живопис. „Аз обичам точността!“ Гоген не упорствува. Хората, които познава в Папее, го гледат със съжаление или с презрение. Той мълчи, извързва глава. „Вие като че ли се страхувате — пише той на Монфред, — че съм недоволен от ниските цени, на които продавате картините ми; не, казал съм ви го вече: каквото и да направите, е добре направено... О, ако бях сигурен, че бих могъл да продавам всичките си картини по за двеста франка!... Така че продавайте без страх на каквато и да е цена; ще дойде време да им се покачат цените, когато тълпата почне да ги търси.“

Към Монфред художникът изпитва от ден на ден все по-топла признателност. Монфред е единственият му истински приятел. Ако не беше той, ако не бяха писмата му, помощта му, какво щеше да стане с него, Гоген?

С чувство на унижение Гоген пише писма и копира чертежи в кадастралната служба. „Добър чиновник, но не много старателен“ — се изказва началникът на службата. Художникът му е подарил една-две

рисунки. Началникът ги е дал на децата си, които са се позабавлявали с тях и после са ги скъсали.

През юли Гоген се възползува от заминаването на морския офицер Вермен, за да изпрати на Монфред десетина картини и особено „Откъде идем?“ Ако Шоде и Монфред успеят, както са замислили, да уредят с картините от втория му престой в Таити „една хубава малка изложба“, може би ще се получат по-осезателни резултати. Въпреки че кракът непрестанно го боли и въпреки че „празният и не много интелектуален живот“ в Папеете му тежи, Гоген гледа вече спокойно на бъдещето. През август получава близо хиляда франка — седемстотин от Шоде и двеста двадесет и пет от Монфред — и урежда напълно дълговете си към частни лица. С какво задоволство! Той, който от петнадесет години е принуден непрекъснато да прави заеми, никога не е могъл да понася мисълта, че има да дължи. „Познавате манията ми да плащам веднага, щом се видя с пари“ — бе писал преди десет години той на Шуфенекер от Бретан. Винаги е плащал задълженията си във възможно най-кратките срокове и никога не е ощетявал — па макар и с един франк — когото и да било. Честността му към другите съответствува на честността му към собственото творчество, на категоричния отказ от всякакви компромиси. За него би било лесно да рисува „по-търговски“, но самата мисъл за такова нещо му вдъхва „ужас“ и „отвращение“: „Това би било недостойно за мен и за моето поприще, което смятам, че съм следвал доблестно“ — говори с гордост той. Изпраща една от последните си картини на Морис, който, верен на себе си, е изтеглил сам целия хонорар за „Ноа Ноа“ от „La Revue Blanche“: „Правя това — обяснява Гоген на Монфред, — за да покажа и на него, и на другите колко малко ме интересуват паричните въпроси и колко високо се поставям над онези, които не постъпват честно и почтено.“

Тази гордост, в която се вкопчва Гоген, му е твърде необходима в Папеете, за да може да понася всички унижения или онова, което смята за унижение. Болестта отново го мъчи и го прави още по-раздражителен. През септември прекарва три седмици в болницата, но лечението му донася само краткотрайно облекчение. Паричните му грижи се разсейват. Дега и семейство Руар са му откупили чрез Монфред картини за шестстотин и петдесет франка. Шоде му изпраща шестстотин франка. Той скоро ще си възвърне свободата. Но болестта

му е толкова упорита, че се пита угнетен дали някога въобще ще оздравее, дали ще може още да рисува. „Аз, който обичам вече само това! Ни жена, ни деца, сърцето ми е празно.“ И въпреки гордостта у него отново се надига чувството на отвращение от себе си.

Гоген се задушава в Папеете. Тъй като поради болния си крак е принуден постоянно да отсъствува, работата в кадастъра му носи все по-малко и по-малко пари: през декември работи едва две седмици. Ето защо, когато с януарската поща получава хиляда франка^[4] от Монфред, той не се стърпява повече и напуска кадастралната служба. Успял е да сложи настрана една малка сума и се надява, че изложбата, организирана от Шоде и Монфред, ще му донесе добър приход.

Тази изложба се е състояла в Париж от 17 ноември до 10 декември в магазинчето на един млад търговец на картини, установил се преди няколко години на улица Лафит — Амброаз Волар. По време на последното си пребиваване в Париж Гоген се е запознал с Волар. Той няма високо мнение за търговеца и най-вече гледа с недоверие на него. „Мошеник!“ — казва той за Волар.

Волар наистина е доста особен човек. Роден на остров Реюнион в семейство на нотариус, той заминал за Франция да учи право, първо в Монпелие, после в Париж. Законите и декретите го привличали много по-малко, отколкото скитането покрай Сена, край сандъците на букинистите и търговците на щампи. Купил няколко гравюри, влязъл във връзка с художници и накрая зарязал подготовката на доктората си по право, за да постъпи на работа в „Художествения съюз“, където се продавали само творби на академични художници. Това станало през 1890 година. Атмосферата в Съюза скоро дотегнала на Волар и не след дълго той взел решение да заработи самостоятелно. Няма достатъчно пари, за да си наеме дюкянче, и се задоволявал да тича подир колекционери и купувачи, като използвал всички сведения, до които можел да се добере. По този начин успявал да продава гравюри и рисунки от Ропс, Стайнлен, Вилет, Форен — сделки, от които сигурно получавал прилична печалба, защото малко по-късно, в 1893 година открил малка галерия на улица Лафит. През 1895 г. станал търговец на Сезан и уредил първата изложба на негови творби.

Вярва ли Волар в художниците, с продажбата на чиито произведения се занимава? Кой може да знае? Един от първите му клиенти бил слепороден. „Това беше най-типичното насърчение“ —

отбелязва той с присъщото си безгрижие. В магазинчето си Волар често се показва мрачен, намусен. По природа, без съмнение, но и от търговски съображения. Поради креолския си произход — уверява търговецът — той има голямо влечение към съня. Това е доста преувеличено; за него сънливостта е станала истинско тактическо оръжие. Той никак не бърза да продава картините си, дебне купувачите, изчаква, докато ламтежът им се разпали достатъчно, за да им продаде на висока цена предмета на техните възжелания. Никога не прави отстъпка. Напротив, започне ли някой да се пазари, повдига първоначалната цена.

Подмамващите похвати на Волар не са по вкуса на резкия Гоген. Още от януари 1894 г. в магазинчето на търговеца е имало картини на художника. Въпреки това Волар никога не е проявявал особено усърдие по отношение на Гоген. Той сякаш не се интересува от него; от време на време Гоген получава някое писмо от този „разбойник“ с „меден поглед“ или научава, че е купил някоя картина. Преди две-три години, в 1896 г., Волар го помолил да гравира една плоча и да извади от нея сто отпечатъка, нещо съвсем невъзможно за Гоген, който няма нито преса, нито хартия. Същата година Волар купил от Шоде три Гогенови картини за четиристотин франка. През април 1897 г. идва ново писмо от Волар, който този път иска от Гоген „скулптурни модели от отливане в бронз“ и „стари рисунки“; на тази твърде чудновата молба художникът отговаря не без ирония. Най-после през октомври Монфред продава на търговеца четири платна; именно шестстотинте франка, получени от тази продажба, съставляват по-голямата част от последния му паричен запис. И ето че сега Волар, който продължава обходните си движения, е предоставил своята галерия за изложбата...

Когато се завръща в Пунауа, Гоген за голямо свое неудоволствие намира хижата си в плачевно състояние. Плъховете са опустошили покрива. Вътре тече вода. Хлебарките са направили други поразии, нападнали са рисунките, книжа и дори едно голямо платно, което е унищожено. Но това са само дребни ядове в сравнение с разочарованието, което ще донесат на Гоген през февруари новините от Франция.

Изложбата му е привлякла многобройна публика, заинтригувана от споровете на критиците. Но с изключение на монументалната „Откъде идем?“ нито една картина не е останала за продан: Волар е

изкупил на куп останалите девет табла. Монфред дълго се е колебал, преди да му ги даде за нищожната сума, предложена от търговеца — хиляда франка. Но си казал, че ще бъде навярно по-добре да се съгласи и да изпрати веднага на Гоген тези пари, отколкото да чака може би с месеци други възможности за продажба, при това несигурни.

Гоген подскача. Какво! Волар е задигнал всичките му картини при средна цена сто франка едната^[5]! Волар е точно такъв, за какъвто го е смятал — „кайман от най-лош вид.“ Вече няма нищо за продаване?

„А Волар, благодарение на това, което е в ръцете му, има сега с какво да работи цяла година. Това ще рече, че единствените клиенти, склонни да купуват мои творби, са в ръцете на Волар — пише Гоген на Монфред. — О, дори цял вързоп стари картини да бяха продадени евтино на някой обикновен любител, нямаше да бъде толкова лошо, но Волар да вземе всички нови — това е катастрофа! Този човек няма срам, готов е да използва всяко бедствие, за да измъкне няколко сантима, а следващия път ще Ви предложи половината цена, насърчен от първия си успех.“

Художникът е в „ужасна възбуда“. Той е разчитал на изложбата си, „за да (се) съвземе окончателно“, а търговецът го е изиграл. Сега, когато боледува постоянно, кога ще може да рисува, за да изпрати отново няколко картини във Франция? След година, след година и половина? Какво ще продава дотогава? „Този неочакван удар на Волар гложди мозъка ми и не ми дава да спя... Как не умрях миналата година!“ През идния юни ще навърши петдесет и една години. Уморен е. Да се бори, още да се бори... Уви! За това му е нужна енергия, която вече няма. Вече превалиящият мъж, който преди пет години мереше с юмрук силите си с грубияните в Конкарно, беше колос в сравнение с този „похабен, уморен от главата до петите“ Гоген, който днес гледа с тъгата на застаряването как силите му непрестанно отпадат, как рухва жизнеността му. Зрението му все повече отслабва, болките в краката му затихват само за да станат още по-мъчителни, сърцето му се

задушава, а понякога остри спазми в стомаха напомнят за неотдавнашното „бягство“ в планината.

*Животът ми трепти
на черен сън в покоя.
Заспивайте, мечти.
Заспи, надежда моя.* ^[6]

Въпреки всичко, въпреки мрачното и скудно съществуване, на което е обречен, Гоген надига глава, мъчи се да намери някаква светлинка. По негова молба Монфред му е изпратил семена за цветя. Гоген гледа как никнат растенията. Градината му се изпълва с перуники, гладиоли, далии. „Всичко това заедно с многобройните цъфнали храсти в Таити ще направи около колибата ми истински рай... За мен това е голямо удоволствие.“ От друга страна, Пахура очаква дете и Гоген се радва отнапред на раждането на отрочето. „Може би то ще ме привърже отново към живота.“

Цветя, дете — с оскъдните средства, които са му останали, Гоген се опитва да възкреси загубения свят на чувствата. В януарския брой на „Mercure de France“ прочита една статия за своята изложба от критика Андре Фонтена, „който не разбира нищо — казва той, — но е добронамерен“. Той отговаря на Фонтена, за да се защити, да се обясни, да го накара да проумее замислите и целта му, съзвучието между творчеството му, самия него и средата, в която протичат дните му:

„Тук, край колибата си, сред пълна тишина, мечтая за дръзки хармонии сред естествените благоухания, които ме опиват. Това е наслада, породена от някакъв свещен ужас, който ми навява предвечното. Ухание на радостта, което вдъхвам в настоящето. Животински фигури, застинали като статуи; има нещо древно, величаво, религиозно в ритъма на тяхното движение, в странната им неподвижност. В бленуващите очи повърхността е развълнувана от непроницаема загадка. И ето нощта — всичко е в покой.

Очите ми се затварят, за да гледат, без да проумяват бляна в необятното пространство, който бяга пред мен, и сякаш дочувам скръбната стъпка на надеждите.“

Раят е отново около него — у него. Той пак взема четките си и рисува платна, чиито композиции са плавно уравновесени чрез големи вертикали, платна, излъчващи чувство на хармония и покой — на щастие. На 19 април Пахура ражда момче, което наричат Емил. Гоген рисува една картина „Майчинство“, която е сякаш поема за постоянно възраждащия се живот, за вечната младост на света, за онази младост, която може би олицетворяват двете таитянки с разголена гръд от друго едно платно — „Разголена гръд с червени цветя“^[7].

Ала Гоген трябва да продължава да търкаля скалата си. Всяка година той продава по за сто и петдесет — двеста франка кокосови ядки. Искане да увеличи местните си доходи и особено да си уреди на своя парцел зеленчукова градина. За тази цел е нужно да се изкопае кладенец. Работата започва, но е принуден да я прекъсне поради недостиг на пари. Тези винаги погрешно направени сметки, физическите болки, които не му дават мира през голяма част от нощта, притеснението заради дълговете се отразяват на характера му. Лесно избухва, мърмори. Когато Монфред му съобщава, че жената на Шуф е поискала развод, процежда злъчно по повод на брака: „Защо не кажат веднъж винаги истината, че въпросът се свежда само до парите, ако не и до проституцията!“ На Морис Дени, който го поканва да участва в една групов изложба, сухо отказва. Без много да му мисли, запитва Монфред дали не познава „някой анархист, който да вдигне във въздуха Ружон, директора на изобразителните изкуства“: „Ако познавате някой, не се стеснявайте, защото заместването му с Жефроа например би могло да подобри положението ми“.

От ден на ден все по-докачлив и раздразнителен, той настръхва под презрителните погледи на хората от Папеете, чийто интерес към собствената му личност по всяка вероятност преувеличава. Но и безразличието го уязвява. Кой благоволява да разговаря с него? Пари и като него, като пазача на гробищата, Леонор, бедняк, комуто Гоген се опитва да обясни какво представлява добрата живопис — смешна идея! — и пред когото понякога се увлича в спомени за семейния си

живот, като му говори надълго за Мете, за покойната си дъщеря и за синовете си, а после внезапно замлъква, зареял поглед в далечината...

Предъвквайки безкрай жалбите си срещу колонистите и чиновниците в Папеете, той се представя като жертва на техните машинации. Преди две-три седмици е отишъл да разкаже една чудновата история на прокурора Едуар Шарлие, който в миналото му е правил някои услуги. Една нощ заварил на своето място една туземка „да мете из гъсталака с къщна метла“. Прокурорът, комуто случаят без съмнение се е видял доста неясен, отказва да удовлетвори искането на Гоген и да подведе под отговорност туземката за нарушение на жилищната неприкосновеност и опит за кражба. Избухва спор. Гоген се връща разярен в Пунауиа. Няколко дни по-късно си внушава, че същата жена му задига писма при минаването на пощальона на Папеете^[8]. После се оплаква — с не по-голям успех, — че „на два пъти бил ощетен поради злоупотреба с доверие“. Във възбудата си той раздува тези несъмнено доста жалки истории до необикновени размери. Гаврят се с правата му. Опитват се да посягат на „достойнството“ му. Заяждат се с него, преследват го. „Всеизвестно е в целия окръг — провиква се той, — че всеки може да ме окраде, да се нахвърли върху мен и всеки ден хората се възползват от това покровителство; утре властите ще ме набият, а глобата ще платя аз!“

Но той няма да позволи вече на това „прокурорче“ и подобните му да се отнасят високомерно с него. Ще вдигне глава, ще го накара да го уважават. От месец март насам, на всяко дванадесето число на месеца, в Папеете излиза едно полемично вестниче — „Les Guerpes“^[9]. Дали Гоген се е свързал лично с редакцията на списанието или пък вдъхновителите на „Les Guerpes“ по своя воля са предоставили колоните му на художника, преценявайки, че е добре да използват недоволствата му за свои политически цели? Така или иначе на 12 юни Гоген публикува в този лист едно писмо до прокурора Шарлие, в което, без да държи сметка за последствията, напада с невъздържани, почти оскърбителни думи държавния служител. След като излага накратко своя случай, той му подхвърля:

„Вие нямате власт, господине, Вие имате само задължения... Затова Ви моля да ме уведомите дали не

постъпвате така спрямо мене, за да задоволите налудничавото си желание да ме настъпите по краката, които и без това са много болни, с една дума, да се подигравате с мен. Ако е така, ще имам честта да ви пратя секундантите си. Или пък, което е по-вероятно, ще признаете, че нямате достатъчно сили да упражнявате прокурорски надзор, че се ръководите винаги от суета и глупост, за да си внушите за миг, че сте някаква личност, уверен, че Вашите покровители могат винаги да Ви измъкнат от затрудненията, в които Ви вкарват Вашите недомислия. В такъв случай ще поискам от правителството да Ви отзове във Франция, за да се заемете наново с правните науки, както и да изучите азбуката на своята професия.“

Тази заплаха без покритие е направо смехотворна. Та на какво влияние може да разчита Гоген? Но това е обикновено перчене на гордостта, на този бесен звяр, който надига яростно глава, когато го наранят.

Гоген се гордее много със своята изобличителна реч. Бърза да съобщи на Монфред за публикуването ѝ: „Ако този простак не иска да се бие — казва той за Шарлие, — навярно ще ме закара пред углавния съд и ще отнесе няколко дни затвор, което ми е все едно; но глобата ще бъде ужасен удар за мен.“ Художникът се саморазпалва. Във въображението си вече вижда идването на жандармите, които ще го арестуват, вижда съдебната зала, където ще се яви. Изправя се, за да отговори на обвинението, да се защити: „Господа съдии, господа съдебни заседатели...“ Трескаво нахвърля на седем листа служебни бланки пледоарията, която ще прочете в съда: „Осъждайки ме, господа, Вие може би ще убедите един честен човек, че не бива повече да посещава прокурора и най-вече да спори с него...“

Противно на очакванията му Шарлие пък сигурно смята, че е съвсем безполезно да „спори“ с нещастния художник от Пунауиа. Въпреки че фучи срещу Гоген, когото нарича „неблагодарник“ и „чудовище“ — в яда си унищожава трите платна на художника, които притежава от него, — от мъдрост, или от предпазливост, той

предпочита да запази мълчание. „Резултатът: не предприемат нищо срещу мен — нито дуел, нито съдебно преследване: колко гнило е всичко в нашите колонии!“ — възкликва Гоген в писмото, което изпраща месец по-късно, през юли, на Монфред. Вместо да го усмири, мълчанието на прокурора, напротив, още повече го разгорещява. „Вече почват да гледат на мен ако не с уважение, то поне със страх.“

Художникът винаги се е залавял с готовност за всяка възможност да публикува свои писания. Обича да пише, със задоволство си спомня, че е внук на онази „чудновата женица“ Флора Тристан. Приет радушно от ръководителите на „Les Guerres“, той само това и чака — да сипе оскърбления, да се хвърля в дребните лични препирни, които са основа на политическата линия на вестничето. Главният им вдъхновител е някакъв бивш моряк, установил се като търговец в Папеете, свободомислещ и привърженик на католическата партия. На полинезийските острови религиозните спорове винаги са забулвали политическите кавги; още от идването на първите пастори и първите мисионери протестанти и католици винаги са се борили за надмощие, за по-голямо влияние над населението на архипелага. Гоген не вижда тъй ясно положението. Важното за него е да разполага с трибуна, от която да напада и едните, и другите, да се вживява в ролята си на полемист, която му позволява да излива омразата си, а и го ласкае, укрепва гордостта му. На 12 юли „Les Guerres“ излиза с две статии от него. В едната той се нахвърля срещу журналиста и адвоката Бро, в другата критикува без заобикалки администрацията — която е, заявява той, „враг на колонизацията“ — и обсипва с хули членовете на Върховния съвет на Таити, назовавайки дори поименно някои от тях, като споменатия вече адвокат Бро и адвоката Гупил, с когото в миналото е поддържал връзки, както с Шарлие.

Гоген се гмурка с наслада в това бласто, увлича се в сарказми и ирония, остроумничи, пуца махленски шеги, служи си обилно с удивителни знаци и звучни епитети. Охотно се е представял за писател и философ; сега самодоволно открива, че е и памфлетист. „Не вярвах, че имам толкова въображение!“ Скоро „Les Guerres“ не го задоволява вече. През август той основава свой собствен орган — „Le Sourire“ (Усмивка), „сериозен вестник“, чийто първи брой излиза на 21-и.

Името „вестник“ е доста честолубиво за тия четири страници на школска хартия, размножавани в не повече от тридесет екземпляра на

малък копировъчен апарат, който е на мода по това време — така нареченият линеограф Едисън. Написани на ръка и илюстрирани с рисунки, те носят мотото: „Усмийте се, сериозни мъже, заглавието ви приканва към това.“

От брой на брой, от месец на месец, Гоген се увлича във войнствената си игра, която успоредно с това води и на страниците на „Les Guerres“, воюва срещу Шарлие и Гупил, срещу губернатора Гале — „административно плашило“, „свиреп деспот“, който „разхожда огромните си телеса и глупаво лице по улицата и в църквата като добър и преуспяващ протестант“, — срещу търговеца на ром и председател на търговската камара Дроле, или срещу мисионерите, като задава щекотливи въпроси — „Защо обществените строежи, извършени в Хитиаа и в Моту-Ута, са възложени без търг на частния съветник г. Порои и на генералния съветник г. Темарии?“ — и като продължава да заплашва със същата самонадеяност, че ще се отнесе до този или онзи министър, та дори до президента на републиката. В някои от своите рисунки, после в някои гравюри, с които започва от месец ноември да украсява „Усмивка“, той окарикатурява жертвите си. Няколко от статиите му са подписани с циничния таитянски псевдоним „Тит-Ойл“. Неговият подстрекателски лист, който от „сериозен вестник“ става през декември „зъл вестник“, „прави фурор“ — пише Гоген на Монфред, но по собствените му думи има само двадесет и един читатели.

Освежен от сатиричните си писания, Гоген позабравя болезните си, напълнява, възвръща си силите и най-вече — въодушевлението. Към септември започва отново да рисува; гравира и на дърво. От друга страна, журналистическата дейност му носи и малко пари; изкарва петдесетина франка на месец, незначителна сума, която все пак му помага да преживява, защото от катастрофалната сделка с Волар през февруари Монфред вече десет месеца не е продал нищо. Колкото до Шоде, той отново се е обгърнал в мълчание — също и Мофра. Гоген е принуден отново да обикаля заеодавците, и все пак бъдещето го безпокои повече от настоящето: Монфред, който вече прекарва голяма част от годината в своето имение близо до Прад срещу Канигу, в Корнея дьо Конфлан, възнамерява да се оттегли там почти за постоянно. Тогава вече никой в Париж няма да се занимава с неговите

творби и с трудното им пласиране освен толкова „лековатия“ Шоде, който се обажда само веднъж в годината.

Шоде вече няма да му пише въобще: той току-що е починал. Гоген научава тази потресаваща новина през януари 1900 година, но в същото време получава и едно писмо от Волар — по този случай креолецът е излязъл от дрямката си и се е раздвижил, — който му предлага да откупува занаяд всички негови картини, като ги заплаща в брой при получаването им. Той ще му доставя платно и бои. Единственият спорен въпрос е цената. „Ако наблягам на въпроса за цените — пише Волар, — то е защото Вашето изкуство е толкова различно от онова, което хората са свикнали да гледат, че никой не го търси.“

Този път — Гоген го предсеща — той е близо до целта. Наистина Волар е „по-голям разбойник от Картуш“^[10], но никой не може да оспори ловкостта му; той доволно е доказал уменията си със Сезан, който „започва да пробива“, както сам търговецът казва в писмото си. Въпреки че мнението му за Волар не се е променило, Гоген не се двоуми. Какво от това, че Волар искал да го „експлоатира“! „Все едно ми е дали Волар или (някой) друг ще печели много пари на мой гръб, стига по този начин да успея да изплувам; по-късно ще гледаме да стегнем юздите.“ Все пак с подобен дявол трябва да се пипа колкото ловко, толкова и твърдо.

Гоген пише веднага на Волар. Не пропускайки да подметне мимоходом колко странно е все пак, че Волар иска да сключи такава сделка с него, когато никой не търси картините му, закъсалият художник поставя своите условия: той ще доставя всяка година най-много до двадесет и пет картини, които ще му се заплащат по двеста франка едната; за рисунките ще му се плаща по тридесет франка.

„Няколкото мои малки рисунки, които Ван Гог (Тео) продаде у Гупил (Бусо и Валадон), бяха средно по шестдесет франка. А най-ниската цена на картина беше триста франка. Но при Ван Гог те се търсеха. Та ето формалното ми предложение. Мога да Ви уверя (гаранция е честната ми дума на художник), че ще Ви изпращам само

изкуство, а не стока за печелене на пари. Иначе е излишно да разговаряме.

Има друго нещо, което е също *sine qua non* и което вие лесно ще разберете.

Ако нямам пари, ще трябва... да се хвана на работа в Таити и в такъв случай не ще мога да се отдам на изкуството и да Ви удовлетворя. Затова е необходимо, ако се съгласите, след получаването на писмото ми да ми изпращате по триста франка всеки месец, които ще бъдат приспаднати от сметката в деня, когато Ви изпратя творбите, които мога да изпращам само при удобен случай, от време на време. Впрочем аз имам достатъчно картини на склад, за да Ви обезпеча тези аванси. Ето моето *sine qua non*, което може би ще Ви изплаши; но, както виждате, то е съвсем необходимо за това предприятие, тъй като е казано веднъж, че човек трябва да яде. А аз и не мисля, че Вие като търговец бихте предложили сделка, която не сте обмислили зряло...

Изпращам тава писмо на Даниел, който ще Ви го предаде и който във всичко и за всичко е упълномощен да води делата ми. За десет минути, ако имате желание, Вие ще стигнете по-бързо до съгласие, отколкото за две години кореспонденция с Таити. А след две години има много изгледи да бъде вече покойник, като се има пред вид лошото ми здравословно състояние.“

Изпращайки този отговор^[11] на Монфред, Гоген го придружава с куп наставления. Пред търговеца Монфред трябва преди всичко да си дава вид на „много равнодушен“.

„Виждате ли — пише му той, — твърде ясно ми е, че е много деликатно да се уговаря такава сделка с един толкова усукан и изпечен хитрец, но тя може да стане (ако въобще стане) само при условие, че му се даде да разбере, че именно той държи на нея, а не аз. (Бог единствен знае обаче каква нужда имам от нея!) Освен това тя трябва (това

е безусловно) да се сключи незабавно, и то с авансите. По този въпрос — добавя Гоген — Вие можете спокойно да слезете от триста франка месечно на двеста, но това е крайната граница. Също така да свалите и цената на всяка картина от двеста на сто седемдесет и пет франка. Разбира се, ако взема гравюри, те ще се плащат отделно и допълнително. И още нещо: картините, които са у Вас, както и (наличните) у Шоде, не са за продан по тия цени от новия договор.“

Освен това споразумението няма да има определен срок. Докато Гоген дописва писмата си, му връчват още едно писмо, съдържащо сто и петдесет франка в банкноти. То идва от някакъв парижки колекционер на име Еманюел Бибеско, живеещ на улица Курсел, който му иска за тези пари една малка картина. Художникът не познава Бибеско. Ако се съди по писъмцето, трябва да е някой „не твърде преуспял“ и „безкористен“ колекционер. Той веднага задоволява желанието му, като го поканва да се обърне към Монфред, в случай че изпратената картина не му хареса.

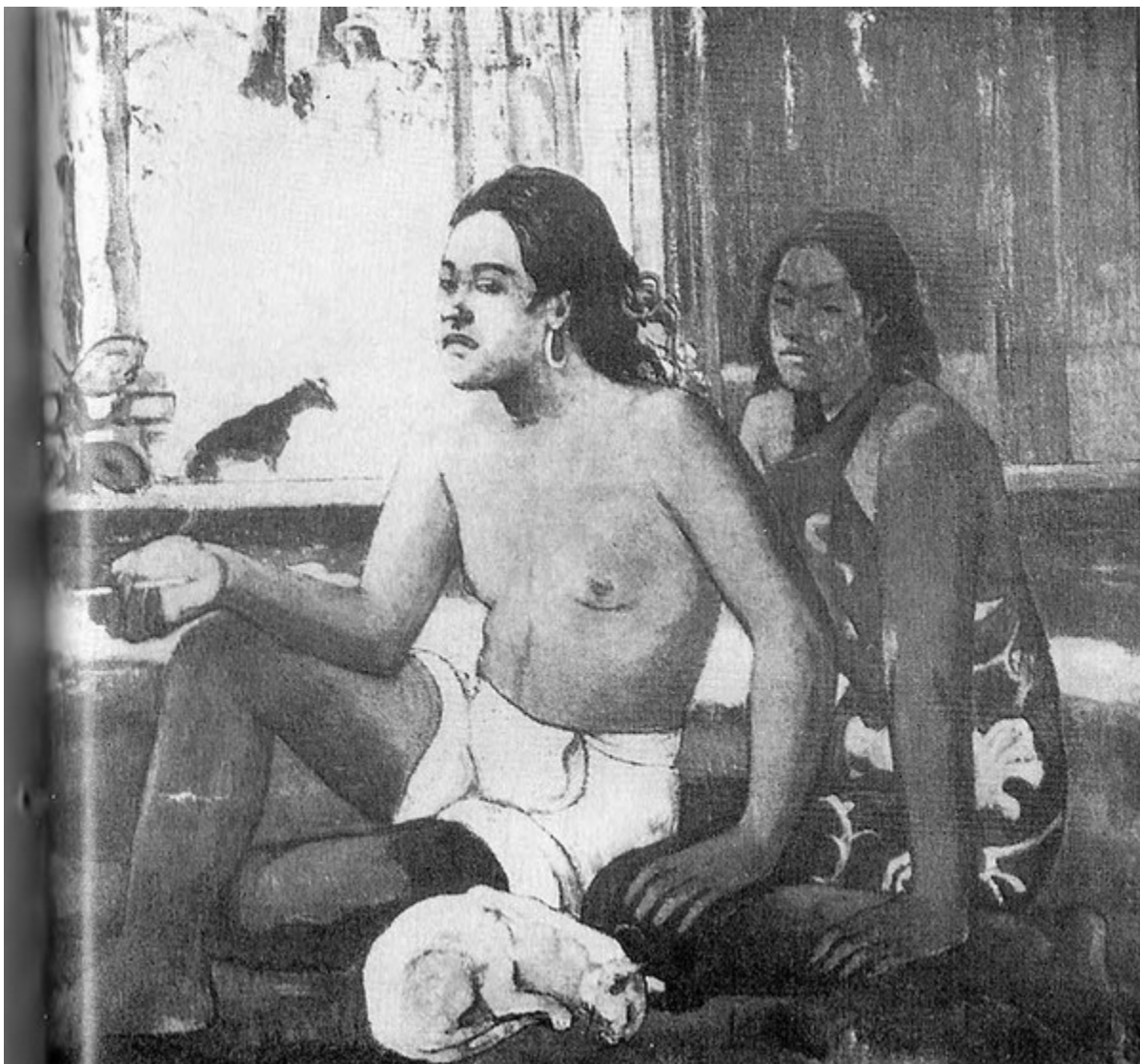
Сто и петдесетте франка на Бибеско идват тъкмо навреме. Въпреки че продължава да пише статия след статия, Гоген, несигурен в бъдещето си, е изцяло погълнат от мисълта как ще завършат преговорите на Монфред с Волар. Ако не дадат резултат, той наистина недоумява как ще се измъкне от тежкото положение. Шоде му е дължал още пари, но е оставил сметките си в толкова объркано състояние, че от тях не може да излезе нищо. На всичко отгоре през март Боши уверява Гоген, че се е издължил напълно на Шоде още преди две години. Никаква надежда освен от Волар! Нетърпението на художника расте с всяка поща. От дълго време вече не рисува. Нито има възможност, защото болестта му го измъчва отново, нито пък желание. През април издава деветия брой на „Усмивка“ — последния. Гоген е в трескаво очакване.

Най-после през май научава, че е спечелил. На 9 март Волар е приел всичките му условия и още същия ден му е изпратил първата месечна вноска от триста франка. Отсега нататък, избавен от грижата за съществуването, Гоген ще може да „работи без тревоги“^[12]. Това не

е всичко. Предишния ден, на 8 март, Монфред продал на Бибеско пет платна по сто и петдесет франка едното. Тези седемстотин и петдесет франка Гоген получава също с майската поща; сега може да уреди и последните си дългове.

Чуден човек е този Бибеско! Той съвсем не е такъв, за какъвто го взема художникът. Зад дребния колекционер се крие един румънски княз с големи доходи^[13], който сега предлага на Гоген — ни повече, ни по-малко — да замести Волар: „Позволявам си, господине, да се върна днес на последното си писмо; то беше малко неясно и непълно“ — пише му той. Научил от Монфред, че Волар плаща по двеста франка за картините на Гоген, на 28 март той внася по свое желание на Монфред допълнително по петдесет франка за всяка от купените от него пет картини. Освен това е изразил готовност да заплаща занапред картините на художника по двеста и петдесет франка — с петдесет франка повече — и да приеме всички други условия, точно както е направил търговецът, който — казва той — се ръководи „само от изгодата и от желанието да спекулира“. Ако е необходимо, той би възстановил на Волар първите му аванси.

Това предложение изненадва Гоген и го изпълва с недоверие. Впрочем художникът няма никакво намерение да разваля подписания с Волар договор. Все пак не би искал да пренебрегне „възторжената симпатия“ на Бибеско. Възможно е в бъдеще тя да му бъде от голяма полза, особено ако Волар не постъпва с желаната почтеност.

Таитяни в стая. 1896. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А.С.Пушкин“.

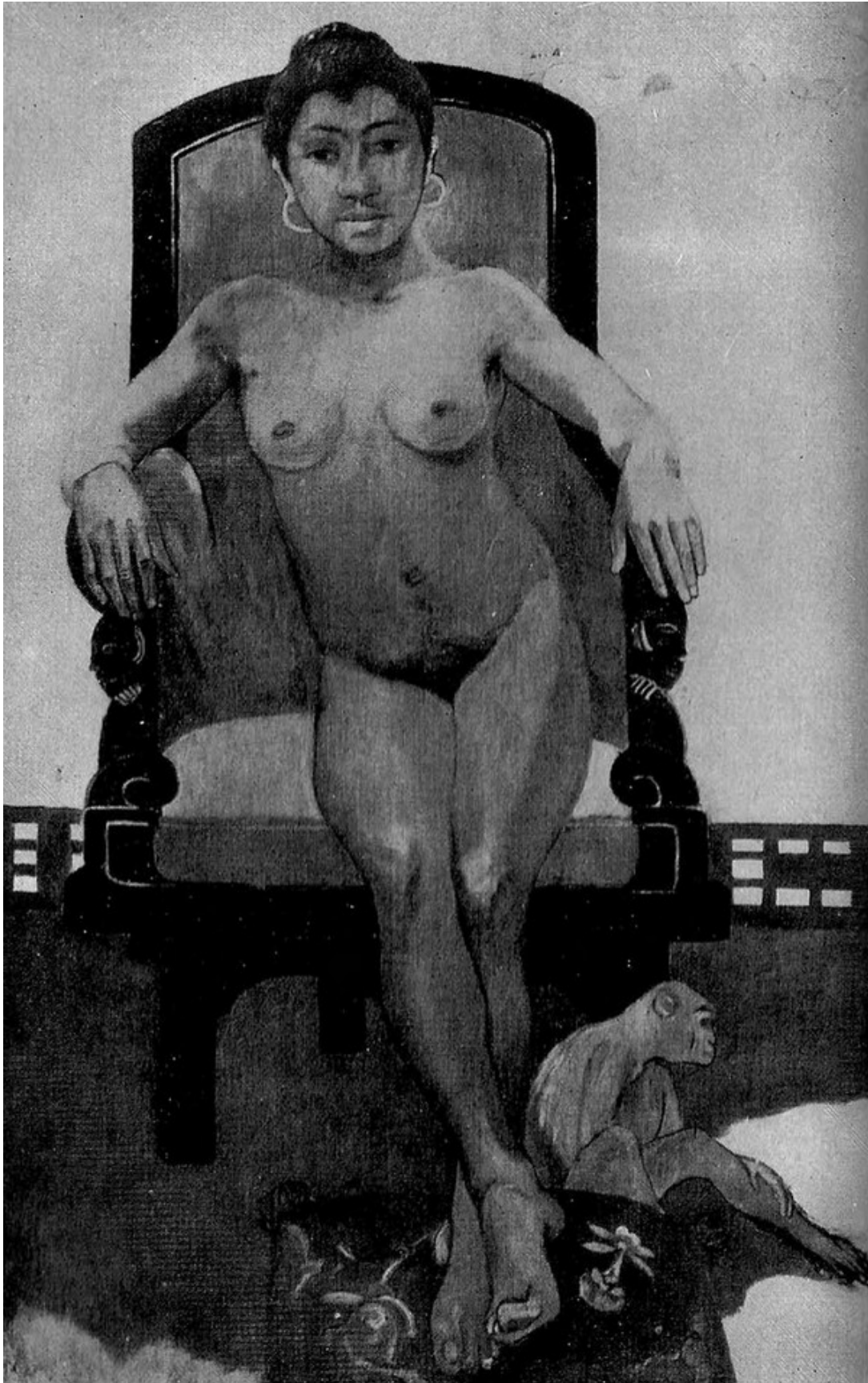
Майчинство. 1896. Нью Йорк, частна колекция.

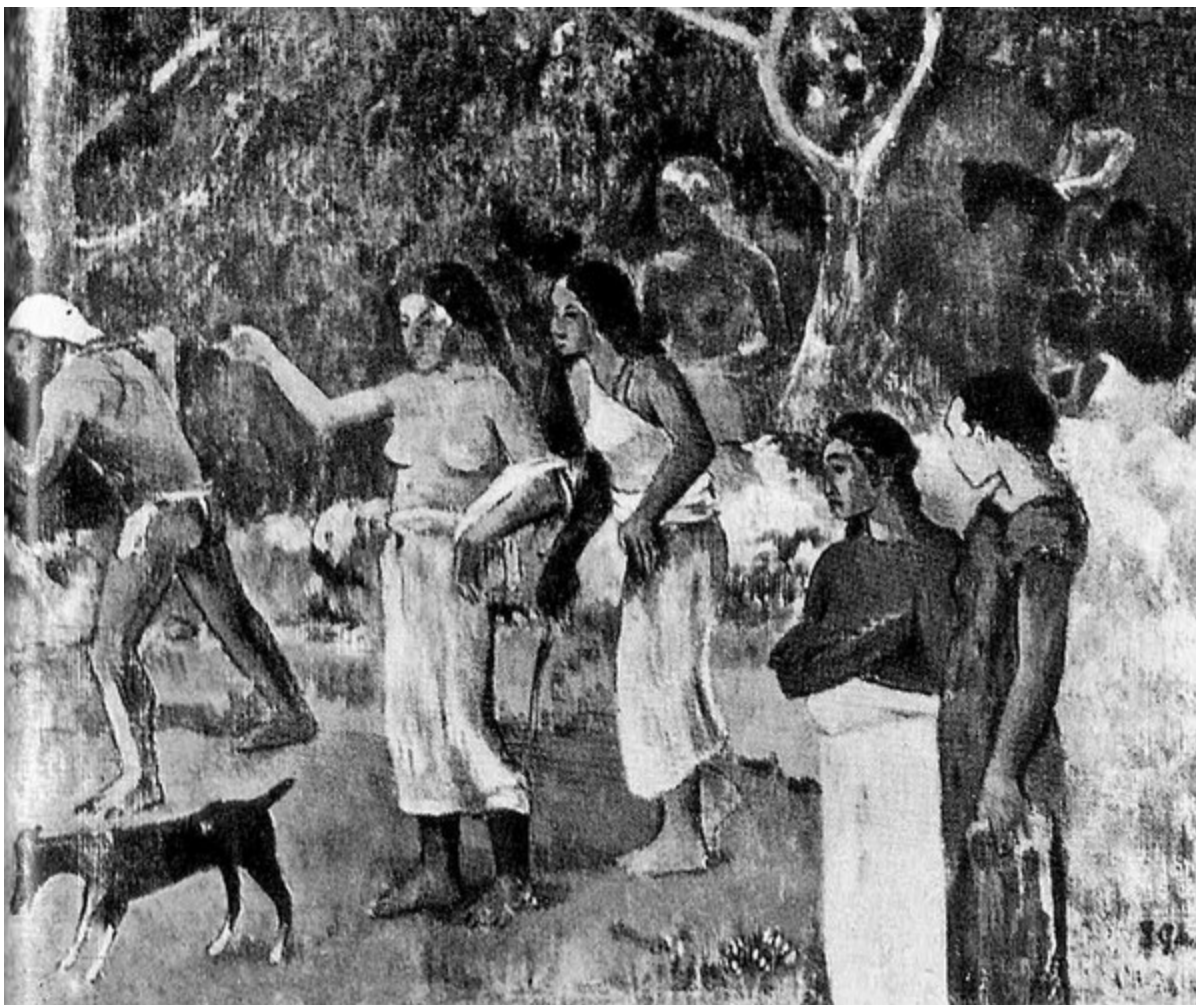
Гоген. 1890–1891. Фотография.

Автопортрет с палитра. 1893. Париж, частна колекция.

Ана явайката. 1895. Цюрих, Музей за изобразително изкуство

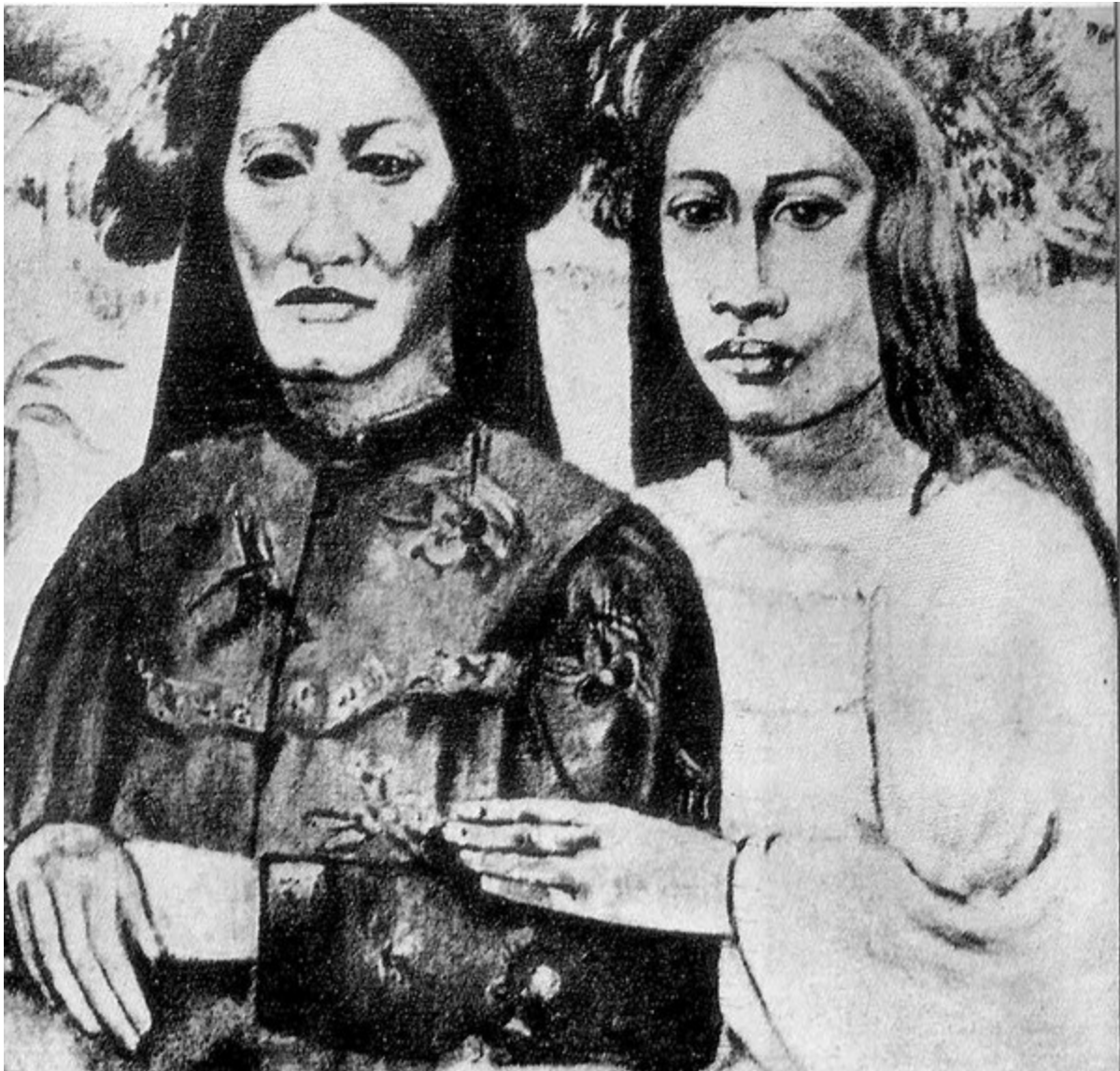
Сцена от живота на Таити. 1896. Ленинград, Държавен Ермитаж

Новият дом на Гоген в Пунауи. 1897. Фотография.

Може би Гоген сам е направил тази снимка, а може би я е купил в Папеете. Във всеки случай лицата и позите на жените са го привлекли.

И той рисува стилизиран портрет, като изменя фона.

Любимият модел на Гоген, червенокосата Тохотауа, фотографирана в ателието във „Веселия дом“ от приятеля на художника, търговския пътник Луи Греле. По това време тя позира за картината „Момиче с ветрило“

Момиче с ветрило. 1902. Есен, Музей Фолкванг.

Гоген си отдъхва. Всичко би било прекрасно сега, ако само здравето му се подобрило, ако можеше да намери сили да се заеме „сериозно“ с живописата. Колонистът Орсини е отнесъл напоследък във Франция десетина негови творби, „нахвърляни, както се казва, надвенатри“. Бездействието го гнети, но той се надява, че скоро ще настъпят по-добри дни. Поръчва на Монфред да му изпрати „малка хомеопатична аптечка“ с лекарства за кожни болести, прурит, астма, а също и за сифилис. Може би хомеопатията, която някога Писаро толкова му е хвалил, ще му помогне да се излекува.

* * *

Преди три години, в 1897 година, третото от децата на Гоген, Кловис, който споделяше с него мизерията в Париж след завръщането му от Дания, е преживял злополука, от която хълбокът му е останал парализиран. Мете не е счела за уместно да уведоми съпруга си.

В началото на май оперират момъка. Дванадесет дни след хирургическата намеса, на 16 май, Кловис умира от сепсис — на двадесет и една години.

Гоген не ще научи никога за тази смърт. Мете се колебае дали да пише на мъжа си, но няма да го стори. Ще мълчи и Шуфенекер, единственият приятел на Гоген, на когото датчанката е съобщила за това...

[1] Тази картина се намира днес в Лондонската галерия „Тейт“.
— Б.а. ↑

[2] Става дума за „Белият кон“, която днес принадлежи на Лувър.
— Б.а. ↑

[3] С това задължение, подписано от Гоген на 27 юни 1898 г. в канцеларията на нотариуса Венсан в Папее, размерът на неговия дълг е определен на хиляда франка, нещо, което не съвпада със сведенията, които той дава на Монфред. Може би предишната операция е била анулирана и художникът е внесъл само насъбралите се дотогава лихви. — Б.а. ↑

[4] По-точно 1066,60 франка. Сметките на Монфред били винаги много точни. Този път например той бил продал картини за 1100 франка, от които приспаднал 23,40 франка разноски за чека и 10 франка за превоза на картините. — Б.а. ↑

[5] Около 270 нови франка. — Б.а. ↑

[6] Превод Пенчо Симов — Б.а. ↑

[7] „Майчинство“ принадлежи на Държавния музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“ в Москва, а „Разголена гръд с червени цветя“ — на музея „Метрополитън“ в Ню Йорк. Един вариант на „Майчинство“ разработен почти по същия начин както картината в Москва, се намира у един американски колекционер. Художникът не го е датирал и обикновено го отнасят към творбите, рисувани през 1896 година, което изглежда неправдоподобно. Вероятно и тази картина е рисувана през 1899 г. — Б.а. ↑

[8] Този случай навярно е дал повод за рисуваната по това време картина, изобразяваща туземка край пътя — „Те тиаи на ое ите рата“ (Писмо ли очакваш?). — Б.а. ↑

[9] Оси (фр.). — Б.пр. ↑

[10] Картуш (Луи-Доминик) (1693–1721), главатар на банда крадци, екзекутиран на колелото на мъченията в Париж. — Б.пр. ↑

[11] В сборника „Писма на Гоген“ отговорът до Волар е възпроизведен погрешно като писмо, адресирано до колекционера Еманюел Бибеско, за когото скоро ще стане дума. Трябва също така да се поправи и датата: май 1900 г., поставена на писмото. — Б.а. ↑

[12] Тъй като често се е спорило за материалните условия, при които Гоген е живял на Таити, смятам за уместно да дам тук кратка равносметка на паричните приходи и разходи на художника през изтеклите пет години. За тази цел се опирам на всички сметни документи, които можах да събера най-вече благодарение на архива на Монфред.

През 1895 г. Гоген не получил никакви пари. През 1896 г. получил 750 франка, през 1897 г. — 2361,25 франка, през 1898 г. — 3600 франка, през 1899 г. — 2175,60 франка, през януари 1900 г. — 150 франка, или всичко 9036,85 франка. Към тези суми трябва да се прибави заплатата на художника през месеците, когато работил в кадастралната служба, малките постъпления от продажбата на кокосови ядки и доходите му като журналист. Трудно е да се определи

техният размер, но може да се приеме, че общият приход на художника за този период не надвишава 10 000 франка. Ако от тази сума се приспаднат разходите по строежа на двете му колиби, цената на закупения парцел и изплатените лихви на Земеделската каса, т.е. около 1000 франка (тази сума е значително намалена, тъй като по онова време той бил още длъжник към Земеделската каса), за живеене са му останали най-много 9000 франка, с други думи, средно по 140 франка (375 нови франка) на месец. Затова не е чудно, че когато Монфред го упрекнал веднъж, че не покрива „по-обилно“ платната си, той му отговорил, че трябва да държи сметка за „разхода на бои“. Освен това трябвало да се съобразява и с различните разходи за лечение. Пълната такса на болницата в Папеее била 12 франка на ден. Рентата, която започнал да му изплаща Волар, променила коренно това положение, което се влошавало и от не дотам реалистичното отношение на бившия борсов посредник към парите. От този момент нататък паричните доходи на Гоген се удвоили, та дори утроили. — Б.а. ↑

[13] Той бил приятел на Марсел Пруст. — Б.а. ↑

II ПРИВИДЕНИЕТО

*Да бягаш — где? В коя ли нощ
обезумяла
да скриеш — дрипав плащ —
неутешимостта?*

Маларме
, „Лазур“^[1]

„Ако има нещо, което да ме измъчва, то е болестта ми“ — пише Гоген през август. Хомеопатията се оказва не по-ефикасна от другите средства. Въпреки това художникът се „занимава само с лечението си“.

Споразумението с Волар го е избавило от паричните му грижи, но сега той се пита как ще устои на задълженията си, ако раните на краката му, огнища на инфекция и гной, му пречат още дълго време да рисува. Единственото, което може да прави, е някоя и друга рисунка, които отделя за търговеца. Още повече се измъчва, че не може да живописва, като вижда растящия интерес към творбите му.

Според Монфред той е постигнал голям успех сред колекционерите от Безие, които са образували художествено дружество. Един от тях, богатият лозар Гюстав Файе, предлага хиляда франка за две негови платна. Волар пък явно се мъчи „да събере колкото се може повече“ картини. През септември той пита художника за цената на неговата „Откъде идем?“ Хиляда и петстотин франка^[2], отговаря Гоген. Волар трябва да бъде повече от всякога „надзираван“ — заключава той, все тъй мнителен по отношение на търговеца. Вярно е, че месечните вноски на Волар пристигат доста нередовно. „Като че ли съжалявам, че не преговарях с Бибеско — пише Гоген през ноември... — Може всеки момент да скъсам с Волар, ако продължава да ми играе номера... Искам да постъпя в болница, но това ще ми

струва допълнително триста франка, а досега не успях да ги сложа настрана.“

В същност Волар е нередовен повече от нехайство, отколкото поради зла воля или хитруване, както си въобразява Гоген. Но фактите говорят против него. Бавността, несигурността на пощенските съобщения между Франция и Таити удължават значително неговите закъснения. Вбесен, че трябва постоянно да отлага влизането си в болницата — „вече едва понасям болките“, — Гоген ругае още по-люто. Всяка помисъл, всяка постъпка на търговеца му се струват продиктувани от съмнителни и нечисти сметки. През декември научава, че Волар е решил да му плаща занаяпред картините по двеста и петдесет франка, тоест на по-високата цена, предложена от Бибеско, за да няма художникът впечатлението, че губи от него; също и месечните вноски ще се увеличат на триста и петдесет франка. Но Гоген не проявява никаква признателност към Волар за увеличението. „Това доказва за лишен път — казва той разгневен — колко заинтересован е той да получава платната ми и колко лесно би било в даден момент да се вдигнат цените им. О, да имах само малко преднина с картините!“ Още на часа той би написал на Волар с непринудена надменност: „Господине, изплатили сте ми толкова и толкова аванси, ето Ви ги — нашият договор се прекратява!“

През втората половина на декември художникът най-после може да постъпи в болница; Гюстав Файе му изпраща хиляда и двеста франка за двете картини, които е купил.

Гоген остава в болницата няколко седмици — до февруари 1901 г. Излиза от нея „ако не излекуван, то поне малко облекчен“. Междувременно Волар е привел в ред месечните си вноски. „Сега той ми се вижда много уплашен да не би да го зарежа.“ Файе от своя страна е изявил желание да вземе от Гоген една дърворезба. „Мисля, че в бъдеще се очертават добри възможности с Файе“ — смята художникът.

Той не се лъже. Файе, човек на тридесетина години, произхожда от семейство, в което изкуствата винаги са били на почит. Неговият баща, също лозар, рисувал като любител и често работел заедно с Монтичели. Сам той също се занимавал с живопис, но захвърлил четките в деня, когато — още провинциалист, малко запознат с авангардните художествени течения — открил, и то с какво вълнение,

творчеството на Сезан, на Ван Гог, на Гоген. Уредник на градския музей в Безис, той е душата на тамошното художествено дружество и с голямо усърдие обогатява личната си колекция, в която наред с творби на Монтичели, Мане и Дега има картини от Сезан, Реноар и Ван Гог. Сега обаче Гоген е любимецът му. Той го смята „за най-прекрасния художник на нашето време“.

Няколко месеца по-рано Гоген би могъл да удовлетвори незабавно желанието на Файе. Но през октомври той е помолил Монфред да приеме „в знак на приятелство“ всичките му дърворезби от Таити. Ето защо Монфред го съветва да изработи за Файе нова творба. Веднага щом се прибира в Пунауиа, където — нова беда! — в негово отсъствие плъховете са унищожили двадесет и три рисунки, приготвени за Волар, той се хваща на работа. Ще изреже едно двойно пано — „Война и мир“, което ще изпрати през май в Безие.

Въпреки че се чувства по-добре, Гоген не взема палитрата. Близо година и половина вече не живописва, нещо, което скритом го измъчва. Само Волар да се съгласеше да приеме срещу своите аванси стари картини! По дяволите този „проклет“ търговец, с когото той сигурно би се церемонил по-малко, ако се чувствуваше по-уверен в правотата си! Но има нещо по-тревожно. Вярно е, че болестта го сковава, но тя ли е единствената причина за бездействието му? С няколко бегли редове той най-после признава на Монфред: в Таити въображението му „започва да изстива“.

Странно би било, ако това не се дължеше донякъде на „съвсем преждевременното състаряване“, от което се оплаква. Врагът е у самия него, разяждащият червей на смъртта; и въпреки че мълчи по този въпрос — та това не са неща, за които човек обича да говори, дори със себе си, — не долавя ли Гоген със свито сърце упадъка, бавното чезнене на творческите си сили?

Подобно на ония мъже, които се мъчат с изкуствени средства да пришпорват западащата си мъжествена сила, той търси начин да разпали пламъка, който гасне. Неговият таитянский рай е вече само една земя, загубила магията си, отровена от присъствието на „всички тия чиновници“, които мрази. Той трябва да се възроди някъде другаде, където варварството се е съхранило по-чисто — и където никой няма да знае за паденията му. Още от първото си пътуване до Океания е мечтал за Маркизкия архипелаг. През април художникът

съобщава на Монфред: ще се опита да продаде имота си в Пунауиа, да „разпродаде всичко без голяма загуба“, за да се отправи към тези „почти още людоедски“ острови. Преди да умре, се надява да намери там „последния пламък на възторга, който ще подмлади въображението (му) и ще увенчае таланта (му)“.

„Това ще означава загуба на време, но в същност ще бъде много разумно“ — пише той на Монфред. Докато в Таити животът поскъпва постоянно поради епидемията от бубонна чума, избухнала в Сан Франциско, там животът е „много лек и много евтин“. Там ще намира по-лесно модели, отколкото на Таити, ще може да използва „нови и по-диви елементи“ и по силата на контраста неговите маркизки табла ще спомогнат за по-доброто разбиране на по-раншните му творби от Океания: „Моите картини от Бретан станаха розова вода след Таити; Таити на свой ред ще стане одеколон след Маркизките острови.“ И накрая още едно преимущество: не е изключено някои любители да почнат да купуват „маркизките платна“, за да попълнят колекциите си. „Може би греша; ще видим!“

Гоген решава да се установи на най-големия остров на архипелага — Хива-Оа, наричан още Доминика. През май той съобщава на Монфред и на Волар бъдещия си адрес. Но много бърза, защото въпреки че лесно е успял да уреди продажбата на имота си, му възразяват, че законът не позволява на съпруга да отчуждава общо съпружеско имущество без съгласието на жена си. Гоген фучи срещу този „глупав“ закон. Какво да стори? Да замине въпреки всичко? Той моли Монфред да се обърне веднага към Мете за да поиска от нея необходимото пълномощно.

„Ако жена ми откаже да подпише това пълномощно, вижте дали няма начин да се застави, като се има пред вид, че цялото общо имущество е в нейни ръце (макар и придобито от мен). Аз съм женен просто по режима на съвладетелството, без особен договор.“

Докато Гоген нетърпеливо се мъчи да излезе от затруднението — сякаш самата мисъл за заминаване отново го е ободрила, — той получава през юли писмо от Морис, който е издал в началото на май на

свои разноси „Ноа Ноа“ под фирмата на списанието „La Plume“. Гоген повдига рамене. Това издание му се вижда „съвсем ненавременно“. Морис му обещава сто екземпляра от книгата, на което той доста сопнато отговаря, че на Таити тия екземпляри биха стрували колкото „хартия за подпалка“. Затова пък го възпламенява друга една идея, която писателят е споделил с него. Морис възнамерява да открие публична подписка, за да бъде откупена и предложена на Люксембургския музей картината „Откъде идем?“, както преди единадесет години това е било сторено с „Олимпия“ на Мане. Как само би подействувало едно такова начинание на колекционерите и публиката! Чрез подписката трябва да се съберат, според Морис, десет хиляди франка, които да се изплатят на Гоген. Гоген се възпротивява рязко на тази цена, която е „огромна за жив художник“. Пет хиляди франка са предостатъчни. „За да улесни подписката“, твърде развълнуван от тази история, той се заема — за разлика от Волар, който, познавайки изтънчеността на Морис, смята цялото начинание за „мошеничество“ — да разясни на писателя в подробно описание смисъла на своята картина и съставя списък на лицата, чието съдействие би било уместно да се поиска, на първо място Гюстав Файе, който е — казва Гоген — „архимилионер“.

Няма да стане нужда да чака пълномощното от Мете. Гоген ще може да замине и без него.

„Каква жалка измама са тия закони! — възкликва той. — За първи път си пъхам носа в тях и откривам, че всичко противоречи на здравия разум и е най-вече скалъпено да служи за зальгване на почтените хора. За щастие аз съм упорит и с търсене, питане и пр. успях да установя, че правото на жената на първа ипотека върху общото имущество е повече от спорно и че освен това то може да се отмени чрез нещо чудовищно, а именно като се окачи обява в ипотечната служба. Тогава, ако след един месец не се яви никой да поиска да го впишат, имуществото ти се оказва свободно от това право на ипотекиране. Дори да приемем, че жената е напълно в правото си, тя остава на сухо, задето не е сторила нужното. А как искате да го

стори, когато в течение на този месец тя не знае нищо за цялата история и е в пълна невъзможност да се защити. Ето как успях да продам имота си за четири хиляди и петстотин франка^[3] и по този начин да уредя работите си тук, и да се сдобия с пари, за да се настаня сносно на Маркизките острови^[4].“

Веднага щом пристига пощата през август, Гоген се качва на една от гемеите на Търговското дружество в Океания, което има кантора на остров Доминика. На 7 август той е уредил дълга си към Земеделската каса и е изпратил на Волар пет от картините, които са му останали. Сандъците му са заковани, куфарите — стегнати. В едно дълго писмо той дава на Монфред последните си наставления, като подхвърля няколко заплахи по адрес на Волар — този „господин, който ме остави дълго време в немотия, за да се добере на безценица до картините ми“ — и няколко остроумия по адрес на критиците, „куп глупци, които искат да анализират нашите наслади — освен ако не си въобразяват, че сме длъжни на тях да им доставяме наслада“^[5].

Тези остроумия, тези заплахи идат от човек, за когото животът отново е добил вкус. Там, на двеста и петдесет морски мили от Таити, на най-далечните брегове на Океания, с лице към необятната и пуста шир на Тихия океан, Гоген ще завърши сред радостта от последното обновяване крайния етап на своето пътешествие към варварския рай.

Пахура той оставя в Таити. Маорката е отказала да го придружи, защото не иска, казва тя, да ходи при „диваците“.

* * *

На Маркизките острови няма коралов риф, който да пази брега, както на Таити. На Хива-Оа, в Залива на предателите, океанският прибой се разлива върху покрития със ситни черни камъчета бряг, край който се полюляват палмите на обширна кокосова гора. Шеметно стръмни скали от застинала лава господствуват над този пейзаж, в чиято красота има нещо и тъжно, и величествено. Вляво, на хиляда

двеста и шестдесет метра височина, се издига върхът на планината Хеани, най-високият на острова.

На езика на местното население Хива-Оа значи „Дълъг хребет“. Образуван от стар вулкан с троен кратер, който ерозията е накъсала с течение на вековете, островът издига мрачните си склонове и отвесни канари над тесни проломи, обрасли с пищна растителност. При изхода на една от тези долинки, на триста метра от брега, се гушат десетината къщурки на село Атуона, където Гоген пристига през септември.

Тук е по-топло, отколкото на Таити. Хива-Оа е разположен на десетия паралел — почти на същата географска ширина като Лима, от която го делят хиляда и триста — четиристотин мили океанска пустош.

На острова, който е доста малък — четиридесетина километра от изток на запад, двадесетина от север на юг, — няма по-голямо селище от Атуона^[6]. Сред хлебни дървета, ибискуси, кокосови и бананови палми стърчат, освен селските колиби и няколко дюкянчета, зданието на жандармерията и сградите на двете враждебни вероизповедания: църквата на протестантската мисия и срещу нея — църквата, епископията, училището на монасите и училището на монахините от католическата мисия, чието гробище е разположено на северния край на селото, на едно планинско възвишение; там орденът на Светите сърца на Исус и Мария, наречен Пикплюс, е издигнал голям бял кръст.

Още със слизането си на сушата Гоген се представя в жандармерията, за да поиска някои сведения, необходими за настаняването му. Приема го старшината Шарпийе, с когото вече се познава от болницата в Папеете и от Пунауиа. Шарпийе не скрива от него, че ако той иска, както смята, да си купи място и да строи, ще трябва почти неизбежно да се обърне към католическата мисия и да се споразумее с ръководителя ѝ монсеньор Мартен, апостолически викарий на Маркизите. Мисията наистина е собственик на повечето от земите в Атуона. Гоген не се стряска: той си спомня, че в Таити е полемизирал срещу протестантите; за да направи удоволствие на свещеника, дори на драго сърце ще ходи редовно на църква заедно с превъзходния старшина; а за да си създаде без много протакания полезни връзки с епископията, се обръща с молба към мисията да му дадат една граматика на маркизки език.

Докато чака да получи място за строеж — тъкмо сега има едно свободно в центъра на селото, — Гоген се настанява на квартира у

един полужълтокож на име Матикауа, а се храни при китаеца Айу, хлебар и гостилничар. И с двамата го запознава един млад индокитаец, с когото тутакси се е сприятелил — Нгуен Ван Кам. Ван Кам е талантлив поет, развил твърде рано дарбите си, който умее да възпламенява простите души; в негово лице тонкинците виждали „детето-чудо“, което ще освободи земята им от френско господство. Едва завършил учението си в един алжирски лицей с държавна стипендия, през 1896 г. той се върнал в Тонкин и, осланяйки се на свръхестествените сили, които му приписвали, организирай бунт. Зле подготвеният метеж се провалил. „Детето-чудо“ било депортирано в Океания и сега работи на Хива-Оа като санитар. С този политически заточеник Гоген намира много по-голяма духовна общност, отколкото със старшината Шарпийе, с когото засега все пак усърдно поддържа дружбата си.

Неделен ден художникът и жандармът ходят заедно на църква, където имат запазени места. Гоген едва издържа въздуха в храма, толкова много злоупотребяват местните жени с парфюмите, мускуса и долнокачествените „пачули“, които купуват в представителството на Търговското дружество или в магазина на американеца Варни. Това в същност е единственото оплакване на Гоген от маркизците, защото той заявява, че е във възторг от всичко останало. „Уверявам Ви, че от гледна точка на живописиста тук е възхитително. А моделите — истинско чудо!“ — ще пише скоро той на Монфред.

Очарован, Гоген наблюдава стройните жени с позлатена плът, с неимоверно големи очи, мъжете със снажни тела, нашарени с татуировки, някои от които още си спомнят сладкия вкус — „о, че е хубаво!“, казват те с умиление — на човешкото месо. Живели дълго време настрана от цивилизацията, маркизците далеч не са се нагодили към нравите и забраните на европейците. Ако людоедството почти навсякъде е на изчезване^[7], все още съществуват някои древни обичаи. В селата всяко момиче при встъпването си в пубертета бива дефлорирано в определен ден от всички мъже на селището; колкото повече са едnodневните ѝ любовници, които я превръщат в жена, толкова на по-голяма и трайна почит се радва тя. На търговците е забранено да продават спиртни напитки на маркизците, но всички си варят ракия от кокосов или портокалов сок, която пият заедно; танцуват голи, пеят и вече съвсем пияни се отдават на безразборни

сношения. Впрочем мероприятията на цивилизованите често водят до любопитни резултати. В църковните училища карат маркизците да учат наизуст предписания от рода на: „Ти си болен, защото пиеш кокосов сок.“ Туземците декламираат тия предписания по време на своите оргии като литании в своеобразен ритъм, освен ако не предпочитат да пеят църковните химни или да изреждат в монотонен припев имената на френските департаменти и техните префектури.

В същност общуването с белите носи на маркизците повече вреда, отколкото полза. Ако не са възприели от европейците никакви добродетели — което навярно не биха и могли, — те все пак са усвоили от тях някои добавъчни пороци. Моряците са ги посветили в разврата, запознали са ги с опиума и с неизвестни спиртни питиета като рома, по който те сега лудеят. Ето защо, когато не им се удаде да се сдобият с ром чрез някоя хитрост, се задоволяват с лавандуловия спирт. Заставили са ги да носят дрехи — в името на свяна, чувство, което не познават, — но заедно с това са загубили физическата си устойчивост. Станали са твърде уязвими за всякакви болести, особено за туберкулозата — наричана там покопоко, — още повече че поради откъснатостта си не са имунизирани с никакви средства срещу болестните причинители. Най-малката епидемия нанася страшни опустошения. Донасянето на сифилиса се е оказало фатално и ги е поразило с безплодие. До вчера свирепи воители, днес те са вече само едно лениво, наплашено население, което, изтръгнато от първобитното си съществуване, едва смогва да оцелее. През 1840 г. единадесетте острова на архипелага са наброявали двадесет хиляди местни жители; днес те са по-малко от три хиляди и петстотин^[8]. Дълбоко в себе си Гоген прокллина злините, нанесени на това племе. По времето на своя разцвет то е имало сръчни скулптори и декоратори. Тези изкуства са изчезнали заедно с местната религия. „Да ваеш, да украсяваш е било фетишизъм, значело е да оскърбяваш бога на християните“ — установява художникът. Дори когато някое момиче си накичи „артистично“ косите с цветя, „монсеньор се гневи“.

Но Гоген пази своите мисли за себе си. „В лицемерието има нещо хубаво“, а и той е постигнал целта си. Монсеньор Мартен се съгласява да му предостави свободния парцел, половин хектар трънаци, за шестстотин и петдесет франка. На 27 септември се подписва актът за продажба. Апостолическият викарий няма да види

повече художника в църквата на Атуона, изпълнена с тежкия дъх на мускус и „пачули“.

Гоген се заема веднага със строежа на своята колиба — една гемия на Търговското дружество му е докарала от Таити товар греди и чамово дърво — с помощта на неколцина туземци, между които и Тиока, който ще бъде най-близкият му съсед. Мястото, е разположено над един лош път, срещу магазина на Варни, зад който стърчи църквата. За място на бъдещото си жилище художникът избира дъното на парцела, докъдето води една алея.

Въпреки отеكلите си глезени, въпреки голямата рана на десния крак, около която непрекъснато бръмчат зелени мухи, Гоген е изпълнен с енергия и въодушевление. Преместването на Маркизките острови наистина му се отразява тъй благотворно, както е очаквал. При все че местните жители, твърде сдържани по нрав, обикновено не се сближават лесно с новодошлите европейци, той ги спечелва почти веднага с непристорената си симпатия, а не по-малко и с щедростта си, като ги гощава с чай, сладкиши и алкохол. Още през септември натрупва голям запас от ром — купува деветнадесет литра^[9]. Маркизците, които го наричат „Коке“, му засвидетелствуват по най-различни начини своята привързаност. Един стар туземец, осъден в миналото за човекоядство, когото той снабдява с тютюн, го освещава според обредите на местната религия. По силата на древен обичай Тиока разменя с него името си и отказва да приеме каквито и да било пари за дърводелската работа в новия му дом.

Колибата израства бързо. Към края на октомври е вече готова. Издигната върху колове на два метра и четиридесет сантиметра над земята, тя е дванадесет метра дълга и пет и половина метра широка. В приземието са кухнята, столовата, едно малко ателие за скулптура и друго помещение, временно приспособено за дърводелна работилница. На горния етаж се отива по доста стръмна външна стълба. От стълбата една врата води направо в малката спалня, потънала в полумрак, а през нея се влиза в просторното и обилно осветено ателие. Покривът е направен от сплетени кокосови листа, стените на горния етаж — от бамбукови рогозки.

Гоген украсява ателието с полинезийски оръжия, със своя автопортрет „Близко до Голгота“ и с репродукции, и подрежда там стативите си, две маси, два скрина, две кресла от индийска тръстика,

хармониум и арфа. Спалнята е мебелирана само с дървен креват, покрит с мрежа срещу комари, и няколко полици, но затова пък е богато украсена, и то по начин, който не оставя никакво съмнение върху „езическите“ настроения на човека, който днес обитава бившия епископски участък. Върху дървени плоскости художникът е изрязал и оцветил пищни, натежали фигури на голи маорки. На друг релеф до три женски глави се чете надпис: „Бъдете влюбени и ще бъдете щастливи.“ По стените са набодени порнографските фотографии от Порт-Саид. Дори на дъската на леглото си Гоген е изрязал еротична сцена. Тази серия от релефи^[10] той увенчава с една дърворезба на горния праг на вратата: между две женски глави, една птица и листа личи името, което Гоген е дал на своята къща — Maison du Jouis (Веселият дом).

„Както виждате, колкото повече старея, толкова по-малко се цивилизовам.“ Пред ателието той моделира от глина нещо като идол; на една плочка в подножието му, украсена с животински мотиви, се четат двете думи: Те Атуа (Боговете), а на малък лист хартия са написани стиховете, които Шарл Морис е съчинил за „Ноа Ноа“:

*Умират божества и Атуана^[11] с тях.
И слънцето бе плам, а днеска с блясък плах
я води в тъжен сън с пробуждания скрити.
Дървото на скръбта се ражда в очите
на Ева; гледа тя с усмивка своята гръд —
стерилно злато с цел замислена отвъд...^[12]*

В живота на Гоген настъпва порядък. Във финансово отношение художникът се опира изключително на Търговското дружество, на което е поверил паричните си средства. Това немско предприятие, което има няколко клона в Океания, е могло свободно да се настани на Маркизките острови редом с американски и китайски търговци, тъй като никой французин не се захваща с банкова или търговска дейност на архипелага. Търговското дружество заверява Гоген с чековете, които неговите френски кореспонденти му изпращат чрез банката „Шарф и Кайзер“ в Хамбург, а го задължава с всичко, което той получава в

продукти и пари от магазина на дружеството в Атуона. Останалите си покупки художникът прави в магазина на Варни. Търговското дружество и Варни му продават за около две хиляди франка материали за строежа на колибата.

Гоген наема двама прислужници, единият от които е племенник на Тиока, на име Кахуи, и ще му готви. Въпреки че величае първичния живот, художникът предпочита консервите пред местните ястия и поръчва с дузини кутии говеждо месо, към които скоро се прибавят консервирани вътрешности, аспержи, грах, сардели и различни солени меса. За да разнообрази храната си, купува птици и малки прасенца от местните жители, пък и те често му носят даром плодове, яйца и риба, за което той се отплаща с пълни чаши ром. От време на време ходи по брега на лов за морски птици.

Ловът е един от поводите за разходка. Болните му крака му пречат да излиза. Ала понякога вечер, облечен с маорската си риза и таитянска препаска, парео, със зелена барета, украсена със сребърна халка, с меки платнени обувки на краката, той се отправя, едва влачейки се, като се подpira на някой от многобройните си бастуни с резба, до най-високото място на скалистия бряг, който стърчи на стотина метра над Залива на предателите. Светлината трепти над океанската шир, сред която се открояват скалистите масиви на близките острови — вдясно Тахуата, насреща Мотане, а по-нататък Фату-Хива. Зад него шумолят палмите, от стръмнината се спускат води. „Ние сме изчерпали всичко, което може да каже словото, и стоим безмълвни. Гледам цветята, неподвижни като нас. Слушам големите птици, увиснали в пространството, и проумявам великата истина.“ С очи, изпълнени от безкрая, Гоген се спуска обратно към Атуона. На дръжката на един от бастуните, на които се подpira, е изрязал лудуваща любовна двойка, а на друг — един фалос.

Гоген отново е започнал да рисува. Почти без усилие. „Тук — пише той на Монфред — поезията се излъчва от само себе си, и е достатъчно да се отдадеш на мечтите си, като рисуващ, за да я внушиш. Искам — добавя той — само две години да бъда здрав и да нямам твърде много грижи за пари, които сега се отразяват неимоверно силно на нервите ми, за да достигна известна зрелост в изкуството си.“ Влиянията на окръжаващия го свят придават нов, потръпчив тон на живописиста му, както личи на платното, което рисува

към края на годината — „И златото на техните тела“^[13]: две голи маркизки жени седят на виолетова земя пред фон от зеленина и оранжеви цветя.

Мау тера! Далеч са вече времената, когато Гоген не смееше да послуша съвета на старците от Матаиеа. Освен постоянната му вахине Мари-Роз Ваеохо, която през ноември е отвялял — четиринадесетгодишна — от училището на монахините и на която още същия месец е купил шевна машина и тридесет метра плат, много други маркизанки посещават — като модели или мимолетни любими — Веселия дом: червенокосата и зеленоока Тохо, Тауа-тоатоа, една от красавиците на архипелага, заради чиито любовни ласки капитаните на гемии отбиват от пътя корабите си, Тетуа, Апохоро Техи и малката Вайтауни, която поради една прищявка на интимната си физика, малко „рогова тъкан“ в „преддверието“, буди чувствеността на Гоген, когато е „уморен пешеходец“... Често пъти тези и други жени идват във Веселия дом, придружени от своите тане за да пият и гуляят заедно с Коке, у когото не срещат никой друг европейец. Дойде ли някое непознато момиче, Гоген плъзга ръка под тъканите. „Трябва да те нарисувам“ — казва той.

Чрез тези жени Гоген, цивилизованият, скъсал със своята раса, се домогва до истината на голите инстинкти, които нищо или почти нищо не задържа, до първичната животинска природа, до скритата ядка на живота. „Тия дяволски гърци, които всичко са разбирали, са измислили Антей, възвръщащ силите си, като се докосва до земята. Земята е нашето животинство, вярвайте ми“ — пише той на Монфред. Гоген е стигнал до първоизворите и ненаситно пие от тъмните им води. В своите странствувания е изминал хиляди и хиляди километри, ала, търсач на изгубените тайни, той е направил най-голямото си и най-плодоносно пътешествие във времето — онова дълго вътрешно пътешествие към нощта у човека, към нощта на несъзнателното, нощта на великата тайна.

Всичко около него е глас, всичко е знак.

Една вечер, когато излиза уморен на няколко крачки от двора си и сядна на една скала, за да наблюдава залеза, той изведнъж вижда как храсталакът се разтваря и към него се затътря, опипвайки пътя си с тояга, някакво същество без определена възраст, грозно, немошно, с провлечена задница. Вледенен, Гоген се изправя, хваща тоягата,

извиква едно предупредително „У!“ В полумрака разпознава някакво тяло, татуирано от главата до петите, сухо и сбърчено като мумия, съвсем голо с изключение на една гирлянда от цветя. Привидението се спира, докосва със студена ръка — „с със студенината на влечугите“ — рамото му, после лицето, после гърдите. „Ужасяващо чувство на погнуса!“ Ръката се спуска към пъпа, плъзга се под препаската, търси пола, опипва внимателно. „Пупа (европеец)!“ — промърморва привидението; маркизците са обрязани. И се отдалечава, изчезва с бавни крачки в гъсталака. Това е била — обясняват на другия ден на Гоген — една недъгава старица, побъркана и сляпа, която броди из трънака и се храни с остатъци. Но преживяното вълнение е разтърсило художника до дън душа. Той не може да прогони от мислите си образа на лудата, изникнала в здрача. Този образ ще го преследва седмици наред и, каквото и да рисува, винаги между него и платното му ще се изпречва видението, което ще придава на нещата „някакъв варварски, див, свиреп облик“. „Изкуство на папуас, отблъскващо с простацината си“ — е прочел един ден той някакъв отзив за своите творби в „Mercure de France“. Гоген се подсмива злъчно, като се сеца за тия думи на един от своите хулители, думи, които са го уязвил и които никога няма да забрави, докато все още усеща върху тялото си студената ръка — „Пупа“! — на голата слепица с гирлянда от цветя!^[14]

От тази среща се ражда несъмнено картината, наречена именно „Привидението“: младо момиче, спряло се под дървета, гледа поразено как минава покрай него странна и тайнствена фигура. „А на другите всичко бива в притчи, за да гледат с очи и да не видят...“ — обича да повтаря Гоген. Той се изразява все по неразбираемо за ония, които не са могли да го следват по необикновения му път. Та какъв смисъл биха могли да имат в техните очи някои от картините, които Гоген рисува през същата тази 1902 година — например „Зов“, голяма композиция, в която, използвайки с удивителна виртуозност сугестивната сила на баграта, съчетавайки бледолилави с розови, оранжеви с пурпурни тонове, рисува две жени със строги лица, едната от които с кротък жест сочи на другата нещо, сякаш я кани да я последва? Платно, окъпано в светлина, която с готовност бихме нарекли свръхестествена. Тук времето сякаш е спряло. Не е ли това, което маркизката жена сочи на своята другарка — в символичен смисъл, — вечността?^[15]

Гоген се връща отново към своето съчинение „Католическата църква и съвременността“, преписва го и го преработва в нов ръкопис, озаглавен „Съвременният дух и католицизмът“^[16]. Преследван вечно от трите въпроса, в които се заключават питаннята на човека пред лицето на всемира, той още веднъж напада църквата, която според него е изопачила „истинския естествен и разумен смисъл“ на Евангелието, възприела е неговата „противоположност“ и „високомерно“ провъзгласява пред него своя „религиозен дух“. Споменът за споровете в Льо Пулдю пред дебелия библия на Мейер де Хан сигурно го спохожда често. Така или иначе на едно платно, което назовава „Варварски разкази“^[17], той рисува Де Хан седнал зад двама приклекнали маркизци — момък и девойка, хубава, би казал Морис, като образ от Ботичели.

През тия първи месеци на 1902 г. дните на Гоген текат щастливи. Здравето му като че ли се подобрява; материалното му положение е заздравено и той се гордее с това: „Шуфенекер говореше, че съм бил непредвидлив! Бих искал да го видя на моето място.“ Въпреки кризата на винарския пазар, Файе — който „пресмята много, дори твърде много“ казва Монфред — е платил хиляда и петстотин франка за дърворезбата, изработена от Гоген по негова поръчка. За същата цена пък Волар е откупил „Откъде идем?“ и я е препродал на един любител в Бордо^[18]. При все че търговецът не е винаги много точен с пращането на парите, Гоген вече почти няма грижи за материалното си съществуване^[19]. В своята колиба, заобиколена от кокосови, хлебни и бананови дървета, той се радва на пълен покой. Нищо не му липсва. Туземците са му направили до къщата вана за къпане на открито. В сянката на листака е окачил въжена люлка, в която си почива през горещите часове на деня. От кладенеца, изкопан под прозорците на ателието му, черпи прясна вода. В него са потопени постоянно стомна с вода и шише с абсент, завързани за нещо като въдица, с помощта на които Гоген може да ги изтегля направо от кладенеца в ателието, когато е жаден. „Това е отдихът и аз имах нужда от него.“ Той работи усилено и не след дълго изпраща на Волар двадесетина платна. Всеки ден се поздравява за това, че е напуснал Таити и неговите чиновници.

Но колониалната власт разпростира досадното си опекунство и над Маркизките острови. Гоген си дава сметка за това, когато през март му поискват да внесе близо шестдесет франка личен данък и

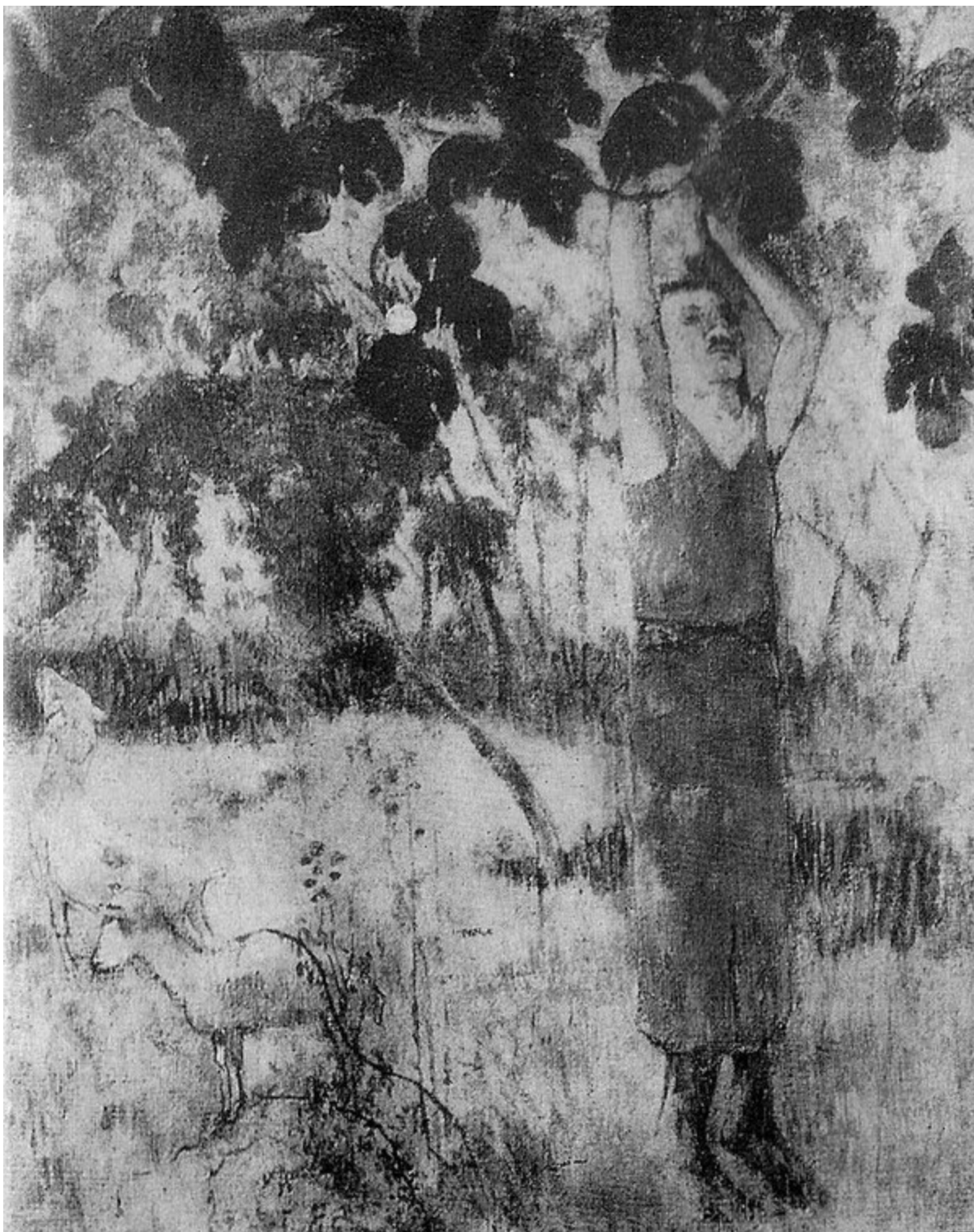
други налози. Но за какъв дявол са тия данъци в страна, където не са прокарали дори един-единствен път? За да пълнят касата на Таити! Нека не чакат от него и сантим! Още на часа той уведомява управителя на Маркизките острови г. дьо Сен Брисон, който живее в Таихоае на остров Нука-Ива, че отказва категорично да плати исканите данъци. Няма да плати личния си данък и готвачът му Кахуи. Преди да изпрати писмото си, Гоген го дава на старшината Шарпийе, който го прочита ужасен. — „Да не би да подстрекавате канаките да не плащат!“ — възкликва жандармът. Гоген го поглежда с насмешка. Той си има — казва му — „други сериозни занимания“. „Ако туземците бяха осведомени, те биха постъпили като мен — добавя той. — Нищо не могат да им направят, защото повечето от тях не притежават нищо.“

На 3 април г. дьо Сен Брисон отговаря на художника, че е препратил възражението му на губернатора на Френските владения в Океания, но че докато чака решението му, на него лично не му остава нищо друго, освен да „приложи безпрекословно Закона в пълната му сила“.

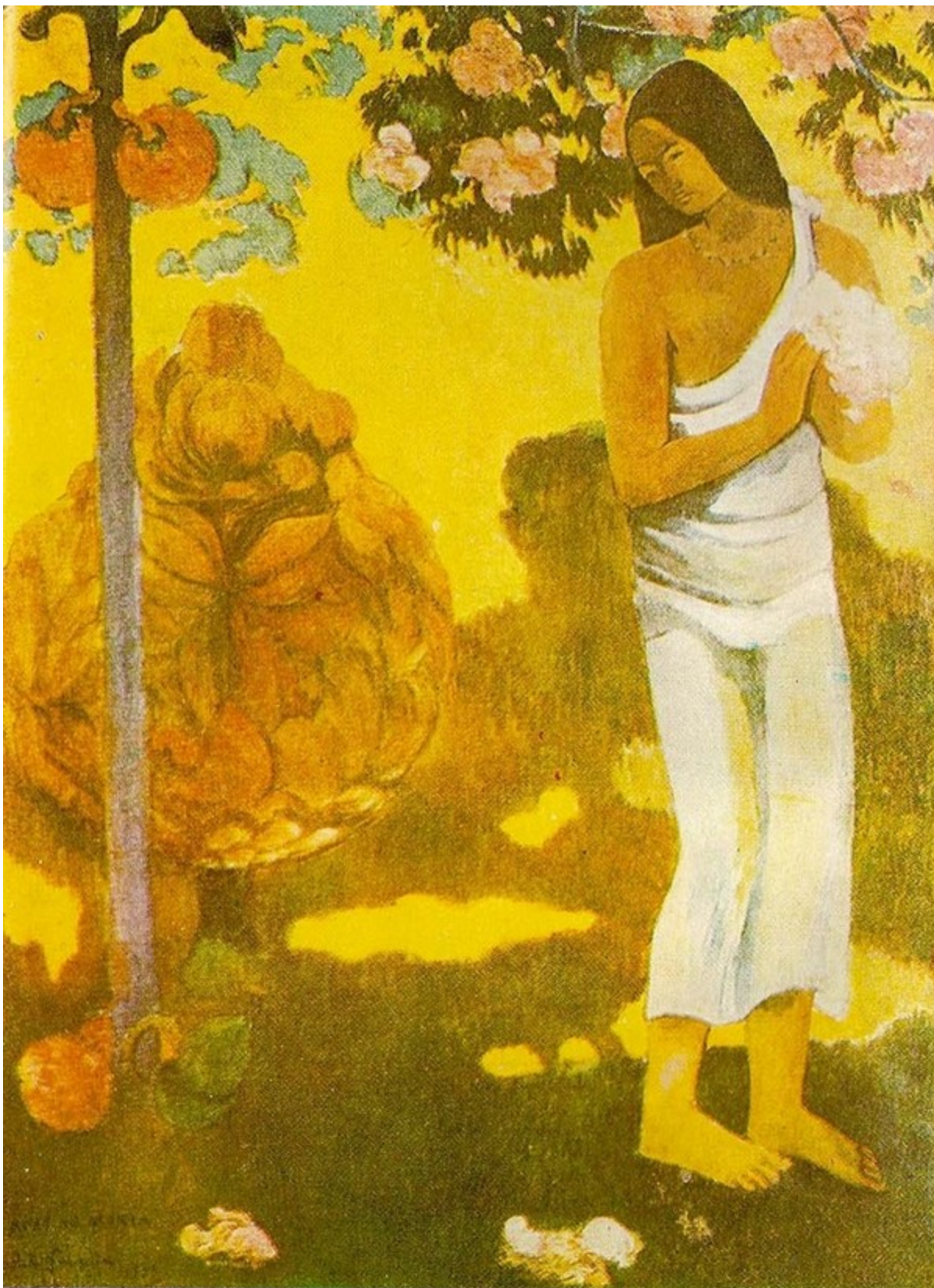
Размяната на тези писма доставя голямо удоволствие на някои колонисти и търговци на острова, които обичат властта не повече от Нгуен Ван Кам и подтикват Гоген към съпротива. Почти всяка седмица във Веселия дом идва един баск на име Гийету, бивш сержант от морската пехота, който преди двадесет години се е уволнил от служба тъкмо тук, на Хива-Оа. Отначало той търгувал в Хакеани, а сега отглежда добитък в окръга Ханаиапа. Поради някаква тъмна история на времето Гийету е лежал в затвора. Оттогава не пропуска случай, със законник в ръка, да разобличава грешките на администрацията и жандармерията. Седнал с Гоген на чаша ром или абсент, той говори безконечно за злоупотребите и изедничествата, на които е бил свидетел в ХиваОа. Впрочем управлението на острова е под всяка критика. Малкото стоки, които могат да се изнасят — добитък, кокосови орехи, ванилия и кафе, — са обременени с твърде тежки мита, платими предварително. Освен това повечето земи принадлежат на неколцина привилегировани, които са ги изтръгнали от маркизците с най-различни измами. Нека художникът не се учудва, че католическата мисия е собственик на толкова обширни имоти. Години след години тя ги е грабила от местните жители, повечето от които, не знаейки да четат и пишат и не разбирайки нищо от френското

законодателство, лесно стават нейна жертва. Понякога мисията се задоволява да им обещае в замяна на някой парцел „един много подобър на другия свят“. Предшественикът на Шарпийе, старшината Франсоа Гийо, който се противопоставял яростно на действията на духовниците, писал през последните години няколко доклада върху „грабежите на земи, вършени от мисията във вреда на местното население“. Той дори успял да застави монсеньор Мартен да върне някои от тези земи и, както изглежда, във Франция се подготвя законопроект, който ще защити туземеца от присвоителите на чужди блага^[20].

Гоген негодува. Болките, които с настъпването на пролетта пак започват да го мъчат, го правят отново сприхав и раздразнителен, както по времето на „Оси“. Екземата го изгаря, раните му гноят. За да пооблекчи страданията си, се инжектира с морфин, но му е толкова трудно да се движи, че през май се вижда принуден да си купи от Варни кола и кон, с които да се разхожда. Той не крие, че е станал „чувствителен до крайност“. Монфред не му е писал от няколко месеца и това мълчание го хвърля в мъчителна тревога. Когато най-после получава писмо от приятеля си, възкликва: „С каква радост познах почерка Ви, с каква жажда го прочетох... Това е, защото — обяснява той — аз не съм вече някогашният Гоген.“ Наистина! Въпреки че физически е още много як, на петдесет и четири години той има вече вид на старец. Кожата му вехне, косите му белеят, а под очилата с железни рамки — зрението му непрекъснато отслабва — очите гаснат. Но той е още по-дълбоко засегнат духом. Оплаква се от еснафщината на неколцината свои съседи европейци, с които е невъзможно каквото и да било сериозно общуване — всички разговори се въртят около клюки и нечисти похождения, — с мъка понася усамотението на ума, а и на чувствата. „Няма кой да ме ободри, да ме утеши“ — говори жаловито той. Бързо е повяхнала красотата на Атуона.

Мъж, събиращ плодове. 1897. Ленинград, Държавен Ермитаж.

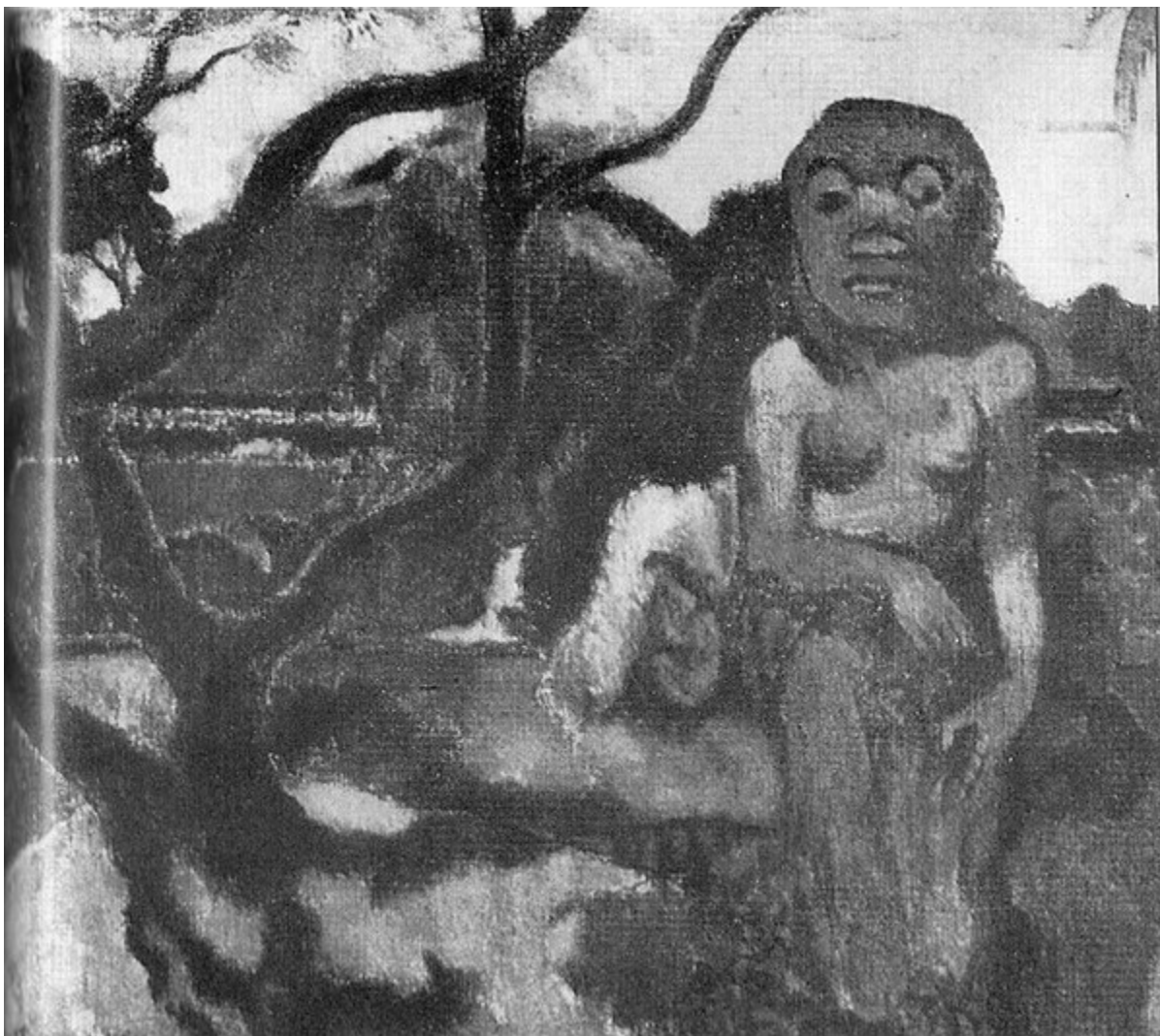
Жена с цветя в ръцете. 1899. Ленинград, Държавен Ермитаж.

Откъде идваме? Кои сме? Къде отиваме? 1897. Бостон, Музей за изящни изкуства.

Never more. 1897. Лондон, Художествен институт Курто.

Идол. 1898. Ленинград, Държавен Ермитаж.

Защо се сърдиш? 1896. Чикаго, Институт за изобразително изкуство.

И най-малката досада кара Гоген да избухва. От края на май пълното спиране на пощенските връзки и продоволствието поради корабокрушението на „Южен кръст“, кораба на Търговското дружество, поддържащ връзката между Таити и Маркизките острови, го хвърля в растящо раздразнение. Недопустимо е седмици наред, щом няма военен кораб, властите да не съоръжат някоя гемия, която да пренася ориз, брашно, сол и картофи на архипелага. „Човек може да каже без риск, че ще се излъже — говори на всеослушание той, — че ако тази колония беше наказателна колония за престъпници, нямаше да посмеят да я оставят без продоволствие.“

Междувременно на старшината Шарпийе му хрумва трогателната идея да предложи на Гоген председателство на комитета по отпразнуването на 14 юли. В това си качество художникът ще трябва да присъди наградите по пеење на децата от училищата.

Мисията несъмнено предполага, че бившият памфлетист от „Les Gueres“, макар и да не се вестява в църква, е запазил „добрите“ си чувства и поради неприязънта си към протестантите гледа благосклонно на католическите училища. Действително мисията води люта борба срещу конкуренцията на малкото протестантско училище, което младият пастор Пол-Луи Верние е открил при пристигането си в Атуона през 1898 година. Било от лукавство, било от справедливост или пък от безразличие Гоген поделя първата награда по равно между малките маркизци от монашеското училище, които са изпели „Химн на Жана д'Арк“, и децата от училището на пастора, изпълнили „Марсилезата“. Католиците протестираят ядно срещу тази неправда, срещу тази сектантщина. Малко по-късно монсеньор Мартен забранява на енорияшите си да общуват с Гоген, който излага на показ такава „опасна разпуснатост на нравите“. Запрещението се отнася най-вече до жените.

Гоген кипва. „Иска да ми наложи насила обета за целомъдрие! Това е вече твърде много: на мен не ми минават тия, миличък!“

Той знае какво се говори по адрес на апостолическия викарий на Маркизките острови — че макар духовникът публично да изказва съжаление, задето въпреки закона се виждат толкова много жени да се къпят голи, което тревожи сериозно благонравие то на духовника и неговите монаси, това никак не му пречи да поддържа интимни връзки със своята икономка, младата маркизанка, носеща християнското име Тереза, и че преди две-три години великденската служба в църквата в Атуона била смутена по доста необичаен повод. Докато монсеньор Мартен отслужвал литургията, друга малка маркизанка на име Анриет, ток-що излязла от училището на монахините, която той направил своя втора икономка, се провикнала в изблик на ревност към споменатата Тереза: „Само защото спиш по-често от мен с епископа, той ти даде копринена рокля, а аз получих памучна!“ Тези брътвежи развеселяват художника. Намерил „две разкошни парчета розово дърво“ той веднага изрязва от едното глава на рогат дявол — Отец Пайяр^[21], а от другото — момиче с венец в косите — Света Тереза^[22], и ги поставя от двете страни на стълбата си, където идват да им се любуват и да се забавляват туземци и европейци. „Ако това е легенда, все пак не съм я създал аз.“ Що се отнася до Анриет, Гоген си позволява удоволствието да я измъкне от епископията и да я настани във Веселия дом. Там тя

замества Мари-Роз Ваеохо, която е бременна и е заминала за своето село, за да роди при домашните си^[23].

Една вечер старшината Шарпийе, когото неговите църковни приятели сигурно не са приветствували заради инициативата му, съставя акт на художника по един доста комичен за този край повод: че на колата му няма фенер. Това разпалва още повече войнствеността на Гоген. Художникът винаги е трябвало да се бори. Но днес поведението му се направлява не от съкровения подбуди, които през целия му живот са обуславяли тази борба. Той се подчинява вече само на някакъв автоматизъм, впуска се в препирни, които по друго време биха му били безразлични. Вече почти не рисува — или „малко и лошо“. Измъчван от екземата, подстрекаван в гневните си изблици от Гийету и някои съседи — между които и собственикът на кокосови гори Райнер, пенсиониран жандарм, който непрестанно черни бившите си колеги, — Гоген се занимава много по-малко с живопис, отколкото да слуша жалби и обвинения, основателни или клеветнически, да отбелязва злоупотребите на властта, които сам открива или за които му съобщават други. Както на времето Флора Тристан се бореше за работниците, така сега той поема защитата на туземците. Критикува колонизаторската политика, която се прилага на дело, порицава и методите ѝ, и резултатите от нея, опитва се да спъва дейността на двете сили на архипелага: на жандарма — който упражнява всички функции: бирник, митничар, администратор на наследства, съдебен пристав, началник на пристанището... — и на мисионера. От седмица на седмица отношенията му с Шарпийе все повече се обтягат. Не му стига, че увещава маркизците да не плащат данъци, но и ги подтиква да изтеглят децата си от училищата на мисията, където, казва той, учат децата само на катехизис и на страх от поповете. „Те и без това знаят много“ — отговорил един ден директорът на училището на възмутения старшина Гийо.

Шарпийе съвсем не споделя разбиранията на своя предшественик и не само съставя актове на родителите, провинили се, задето са послушали художника, но праща и доклад след доклад до новия управител на Маркизкия архипелаг Пикно по повод на „машинациите на господина Гоген“. На 28 август той пише дълго изложение против него, описва го как се влачи на болните си крака до брега, за да агитира туземците. Все повече и повече ученици — пише

той — напускат католическите училища; данъците постъпват много мудро, защото маркизците заявяват, че „ще платят, ако плати и Гоген“. „Към тези пакости — пише по-нататък старшината — господин Гоген прибавя и други от второстепенно естество, между другото и със своите нрави, присъщи на ученик на Епикур, с които маркизецът нямаше никаква нужда да се запознава.“

Пикно, достоен човек, който се старае да бъде справедлив и комуто тези разпавии са до немай-къде неприятни — а и той изпълнява само временно длъжността управител на Маркизките острови, — приканва старшината към благоразумие по въпроса за учениците на мисията. Знаейки добре, че по закон не могат да се заставят главите на семейства да изпращат децата си в църковни училища, ако те са отдалечени на повече от четири километра, той уведомява поверително Шарпийе, че ще се види принуден да остави актовете му без последствие. „Трябва настойчиво да се убеждават тези родители..., без да признаваме безсилието си“ — му казва той.

Броят на учениците в мисионерските заведения спада наполовина. Затова пък принуждават Гоген да плати данъците си. Скоро Шарпийе получава заповед да секвестрира някои от вещите на художника и да ги продаде на търг.

В деня на разпродажбата във Веселия дом се стичат всички приятели на Гоген. С чаша ром или шампанско в ръка Гийету, Райнер, Нгуен Ван Кам и другите се забавляват до насита при вида на смутения жандарм, на когото Гоген се прави, че не обръща никакво внимание. Той дори не благоволява да отговори на старшината, когато Шарпийе го поканва да плати данъците си, нараснали със съдебните разноски на общо шестдесет и пет франка. Тогава жандармът обявява на търг конфискуваните от него две туземни скулптури и една карабина. На масата на художника никой не трепва, продължават да пият и да приказват, от време на време избухват в гръмки смехове. Едва след известно време Гоген решава да сложи край на този унизителен фарс. Заръчва на Кахуи да даде на жандарма исканите шестдесет и пет франка и да го помоли да се махне.

На 20 август, след осемдесет и пет дневно прекъсване, една гемия на Търговското дружество възстановява най-после връзката с Таити и пристига на Маркизките острови. Новините, които Гоген получава от Франция, са отлични: Монфред се надява твърдо да „уреди

някаква комбинация“, та да може да продаде „Белият кон“ за шестстотин франка^[24]; Файе пък възнамерява да устрои идната пролет голяма изложба на негови творби в Безие.

— Кой знае дали няма да бъда по това време там! — казва Гоген.

Наистина, уморен от страдания, той вече живее с мисълта да се върне в Европа. Промяната на въздуха, по-здравословният климат сигурно биха му се отразили благотворно. Ала неговото пътешествие, дългото пътешествие, което го отведе на край света, при „последните диваци“^[25] — не е ли вече то към края си?

Така както и „колегата“ Ван Гог, завършил трескавия си поход на юг, след месеците, прекарани в Арл и Сен Реми, бе мечтал само да се върне на север, към родните места, така и Гоген е обзет от неясна носталгия. Не толкова да види отново Париж и Франция копнее той; мечтите му са отправени към една друга страна, която не познава — към Испания, където преди повече от век драгунският полковник и кавалер на ордена „Свети Яков“ дон Мариано де Тристан Москосо се бе свързал с една млада френска емигрантка. Гоген ще отседне първо в Южна Франция близо до Монфред, после ще тръгне да търси на Пиренейския полуостров „нови елементи“: „Биковете, испанките с намазани със свинска мас коси, всичко това е рисувано, хиляди пъти рисувано; чудно е все пак, че си го представям другояче.“

„Нашият род е от чиста испанска кръв“ — говореше Флора Тристан, която в химерите си никога не бе помисляла за легендарните прадеди инки, чийто глас Гоген пък вярва, че чува у себе си.

Някои привилегировани посетители на Веселия дом откриват не без изумление у „опърничавия господин“ от Атуона този Гоген на скритите гласове. Един от тях е колонистът Грьоле от Фату-Хива, образован швейцарец, чието семейство е поддържало на времето приятелски връзки с Курбе. Макар Гоген понякога да го обърква, той скоро долавя необикновената величина на художника на „Варварски разкази“, когото повечето европейци от островите смятат само за един „умопобъркан“. Сложната и богата личност, която се разкрива пред него, го вълнува дълбоко. Той слуша този самотник, който му говори колко мрази самотата си, този голям сладострастник, който анализира като художник една поредица от еротични гравюри на Утамаро — „Японците са учители на всички ни!“ — или свири Бах на хармониума, този циник, разказващ с разтреперан глас за семейството си, за което

от години не е чул нищо: „Не вярвам, че други биха се осмелили да постъпят така дори с баща, който е в затвора“ — ще пише скоро Гоген на Монфред. „Може би твърде много обичах живописиста“ — казва една вечер той на Варни...

Но това, което най-силно поразява Грьоле, е влечението на художника към причудливото, към фантасмагориите на един невидим свят, с който той сякаш съвсем естествено общува, с един свят повече злокобен, отколкото благодатен, чието омагьосващо присъствие несъмнено обяснява както неотразимия чар на едно творчество, така и злочестините на един живот, свързани и едното, и другото — както подобава — неразривно помежду си. Няма ли у този човек-творец, който е твърде много човек, някакъв съдбовен нагон да разбива живота си, някакво призвание към нещастieto? Тържеството на майсторите се изкупва често с техните човешки поражения.

„Аз имам лошо око!“ — казва понякога художникът със синкавозелените зеници.

[1] Превод Пенчо Симов — Б.пр. ↑

[2] Около 3750 нови франка. — Б.а. ↑

[3] Около 11 250 нови франка. — Б.а. ↑

[4] Макар и доста късно — на 7 септември, — Мете изготвила пълномощното и го изпратила „без нито дума“ на Монфред. — Б.а. ↑

[5] Гоген никога не е бил особено разположен към критиците. „Критик! Господин, който се бърка в неща, които не го засягат“ — писал той на Фонтена през 1899 г. — Б.а. ↑

[6] А не „Атуана“, както пише Гоген. Истина е, че в писмата и спомените си художникът бърка понякога дори Хива-Оа със съседния остров Фату-Хива. Гоген наистина имал много лоша памет, но това се дължало несъмнено и на обстоятелството, че не отдавал голямо внимание на някои неща. — Б.а. ↑

[7] Последните официално регистрирани случаи са именно от тази 1901 година. — Б.а. ↑

[8] Населението на Маркизкия архипелаг беше намаляло на 2000 души през 1926 г. Оттогава насам то отново започна системно да се увеличава. — Б.а. ↑

[9] Гоген попълвал редовно тези си запаси. От септември 1901 г. до април 1903 г., т.е. в продължение на двадесет месеца, купил от

Търговското дружество сто литра ром, петдесет и четири литра абсент и три бутилки уиски. — Б.а. ↑

[10] Четири от тези дърворезби се намират днес в Лувър, постъпили там през 1952 г. — Б.а. ↑

[11] Тук Гоген променил оригиналния текст на Морис, в който естествено се говорело не за Атуона, а за Таити. — Б.а. ↑

[12] Превод Пенчо Симов — Б.пр. ↑

[13] Днес в Лувър. — Б.а. ↑

[14] Камий Моклер — безспорно един от най-противните критици на своето поколение, който отмервал хулите и хвалбите си според известността на художниците, за които пишел, тъпчел победените и величаел победителите, но бил винаги готов да промени мнението си при първия обрат на успеха. Под неговото перо „папуасът“ се превърнал в 1919 г. в „голям самобитен колорист, един неразбран, един нещастник“, автор на картини, обладаващи „великолепен декоративен стил, абсолютно оригинална багрена хармония и неоспоримо композиционно умение“. — Б.а. ↑

[15] „Зов“ се намира днес в Музея за изобразителни изкуства, Кливлънд, САЩ. — Б.а. ↑

[16] Този ръкопис принадлежи на Градския музей за изобразително изкуство в Сейнт Луис, САЩ. — Б.а. ↑

[17] В музея „Фолкванг“, Есен. — Б.а. ↑

[18] Габриел Фризо, приятелят на Жид, Клодел и Франсис Жамес. — Б.а. ↑

[19] От май 1900 година, когато пристигнала първата месечна вноска от Волар, до май 1903 г. художникът получил общо 15 220 франка (в 1900 г. — 4270 франка, в 1901 г. — 4350 франка, в 1902 г. — 6100 франка, в 1903 г. — 500 франка) или средно на месец през тези три години — 422 франка (малко повече от 1000 нови франка). — Б.а. ↑

[20] Този декрет действително бил обнародван на 9 септември 1902 г. — Б.а. ↑

[21] Pere Paillard (фр.) — Отец блудник. — Б.пр. ↑

[22] Днес дърворезбата се намира в колекцията Честър Дейл в Ню Йорк. Музеят на Отвъдморска Франция в Париж притежава една дърворезба с подобно наименование — Свети Оранг. — Б.а. ↑

[23] Тя родила момиче на 14 септември. — Б.а. ↑

[24] Монфред никога не открил на художника, че купувачът на тази картина бил самият той. — Б.а. ↑

[25] Изразът е на Макс Радиге, който като секретар на главния щаб на адмирал Дюпти-Туар пребивавал на Маркизките острови от 1842 до 1845 година. Той е записал наблюденията си в крайно увлекателна книга със спомени. — Б.а. ↑

III

И ГЛУПАВАТА ПТИЦА ЗАВЪРШИ...

*... Смеещ се с вечния смях,
с ледения смях на Тупапау.*

Лоти,
„Сватбата на
Лоти“

През тия седмици на 1902 г. Гоген често се вглежда в себе си и в своето минало. Опитва се да измери стойността на творчеството, което ще остави, обхвата на влиянието, което е упражнил.

Една мисъл като че ли го преследва; от време на време той повтаря, сякаш чувства нужда да се оправдае: „Ще съм изпълнил дълга си.“ В изкуството е следвал единствения път, който е трябвало да следва — в това е убеден повече от всякога. Няма съмнение, че поради обстоятелствата, поради трудностите, които е трябвало да преодолява, неговото творчество е само „относително добро“. Но поне му остава увереността, че двадесетгодишните му усилия са били не само полезни, но и необходими. „Ако творбите ми не останат, то все пак ще остане споменът за един художник, който е освободил живописца от много от старите й академични пороци и от символистичните нелепости, които са друг вид сантиментализъм.“

През септември той пише един очерк, „Racontars de Rapin“ (Брътвежи на цапача), в който излива „сподавени ядове“, но накрая завършва с тържествуващ тон. Изпраща тази дълга статия на „Mercure de France“. Без да се назовава, Гоген изтъква в нея обсега и значението на своето дело. Както ще пише през октомври на Монфред, той е „искал да извоюва правото да дръзне всичко“. Никаква принуда не тегне вече над изкуството. Огромни, безпределни възможности се откриват пред живописците на бъдещето. Като изброява в края на статията си онези художници, които заедно с него са допринесли за

възраждането на живописиста през току-що завършилото столетие, от Мане до Ван Гог, от Писаро — „Той беше един от учителите ми и аз не го отричам“ — до Сезан и Тулуз-Лотрек, Гоген заявява: „Ето, струва ми се, какво може да ни утеши за загубата на две провинции^[1], защото с това ние покорихме цяла Европа и най-вече, през последните години, извоювахме свободата на изобразителните изкуства.“

Сега Гоген се залавя по-често за перото, отколкото за четките си. През декември впрочем, твърде много измъчван от екземата, той почти престава да рисува. Спи зле и през безсънните нощи пише. Не след дълго захваща една книга, сборник от различни текстове — „Преди и след“. Изпратил е — „по заобиколен, много заобиколен път“ — на монсеньор Мартен своя ръкопис „Съвременният дух и католицизмът“ и след като получава в отговор от епископа един дебел том върху историята на църквата, той се заема да обори това съчинение по различни точки. А наред с това продължава, разбира се, да се бори в защита на туземците.

На 15 октомври губернаторът на Френските владения в Океания Едуар Пти пристига с кантонерката „Ла Зеле“ на инспекционна обиколка на Маркизките острови. От името на местните жители Гоген му връчва писмо, в което едновременно предявява искания и протестира. Настоява да бъде дадено на маркизците „правото да пият, което е дадено на негрите и китайците“, възстава срещу прекомерните данъци и налози и още повече срещу произволния брой наказателни актове, съставяни от жандармерията.

Губернаторът Пти, придружаван от една от жертвите на „Оси“ и „Усмивка“ — прокурора Шарлие, приема просбата с презрително пренебрежение. Минавайки заедно със старшината Шарпийе покрай колибата на художника, той се провиква: „Да знаете, че това е един негодяй!“

Губернаторът се постаравал да избегне всякакъв досег с населението; задоволява се да направи строго официални посещения в епископията и жандармерията. Така поне мисли Гоген и това го изкарва от кожата. През ноември, след заминаването на Пти, той му отправя яростно писмо, в което сурово критикува безразличието му — „ние не сме коняри на вашите яхъри“ — и най-подробно му описва какво би научил, ако би благоволил да излезе от „самомнителността“ си. Но художникът го предупреждава, че ще вдигне на крак

общественото мнение в метрополията. Наистина той изпраща копие от писмото си до редактора на „Mercure de France“, отговорен по колониалните въпроси, за да привлече вниманието на публиката върху „жестоките приумици на една глупава администрация“^[2].

Гоген не мирясва. Меси се по всеки повод в местните работи. Съобщят ли му за някаква нередност, пише на Пикно, позовава се на неговото „чувство за справедливост“ и администраторът е принуден да признае, че сприхавият му кореспондент невинаги греши. На 4 декември в Атуона пристига новият жандармерийски старшина Жан-Пиер Клаври, който на 16-и замества Шарпийе. Въпреки че Клаври не е твърде разположен да подкрепя мисията — нещо, което би трябвало донякъде да го сближи с художника, — Гоген почти веднага подема борба срещу него. Извършено е някакво престъпление, но Клаври не се заема тъй усърдно със случая, както би желал художникът — от малодушие, от страх от репресалии, твърди Гоген. Ами тогава — роптае той — „къде е нашата сигурност?“

Докато очаква възможност да каже мнението си за разните негодници като Шарпийе и Клаври на съдията, който предстои да дойде в Атуона, той работи усилено над книгата си „Преди и след“, в която нахвърля безразборно, според хрумванията и настроенията си, спомени и размисли. Вече е изпълнил немалко листа, когато през първата половина на януари 1903 г. над Маркизките острови се разразява циклон.

Циклонът е предшествуван от двудневна буря. Вечерта на втория ден, към осем часа, стихията внезапно се развихря. Останал сам в ателието си, Гоген не може да поддържа пламъка на лампата; тя мигновено гасне под напора на вятъра, който яростно тресе покрива. Изведнъж художникът чува „някакъв глух и непрекъснат, съвсем необичаен шум“. Излиза от стаята си, започва да слиза по стълбата, но затъва до колене във вода. В мрака, в който забулената луна хвърля бледи отблясъци, съзира развълнуваните води на буен порой, който обгражда колибата му, блъска подпорните колове с вълните си, с камъните и изкоренените дървета, които влече — река Атуона е излязла от бреговете си и е заляла тясната крайбрежна долина. През цялата нощ Гоген трепери от страх, че къщата му може всеки миг да бъде отнесена, а заедно с нея и сандъците му от камфорово дърво^[3], в който пази рисунките, събирани още от началните му стъпки като

художник. Но колибата, здраво построена и добре укрепена, устоява. Когато се развиделява, пред очите му се разкрива гледката на опустошението. Разлелите се нашироко води, които бавно се оттичат, са прекъснали пътищата, съборили са мостовете, унищожили са жилищата на много туземни жители. Безброй дървета лежат повалени^[4].

На другия ден след бедствието маркизците се отдават на вопли и жалби. Нанесени са им големи загуби. Циклонът е попарил младите пъпки на хлебните дървета и е съсипал реколтата. Приятелят на художника, Тиока, чиято земя е опустошена, трябва да си строи нова къща. За да му помогне, Гоген му отстъпва с акт без нотариална заверка част от своя парцел. В същото време той отправя искане да бъде разрешено на двадесет и двама туземци от остров Тахуата да платят данъците си след прибирането на реколтата, но жандармерията отказва: въпреки нанесените от циклона щети тя ще застави тези туземци под страх от наказателни актове да платят незабавно задълженията си.

Клаври, който е не по-малко избухлив от художника и твърде ревнив към пълномощията си, винаги готов да заплашва, понася все по-нетърпеливо тези постоянни вмешателства в служебните му дела. Но трудно може да накара Гоген да мълчи. В началото на февруари художникът научава от Райнер, че два американски китоловни кораба са се приютили по време на циклона в Тахуата и са продали там, без да платят мито, разни стоки — сапун, ножове, часовници, тъкани... — със знанието на отговорния за този район жандарм Етиен Гишне. Гоген няма да отмине тихомълком подобен случай. Няколко седмици по-рано той напълно е одобрявал — и го е писал в „Преди и след“ — незаконната търговия на китоловните кораби с туземците. „Какво лошо има в това? И защо са всички тия крясъци? Кога най-после човекът ще разбере какво значи Човечност?“ Но щом в историята е замесен жандарм, всичко се променя за Гоген. Той веднага подава оплакване до Пикно и го приканва да разследва случая.

Администраторът, „по силата на — както казва той — някои особени разпореждания, срещу които (той) винаги е протестира“, трябва да препрати оплакването до уличения в злоупотреба жандарм. Малко по-късно, минавайки през Атуона, той уведомява художника, че оттогава митническите декларации се подават най-редовно. „Тия

мръсници умеят да се прикриват“ — добавя Пикно по адрес на жандармите^[5]. Гоген заявява на администратора, че при това положение оплакването му става безпредметно и той го оттегля.

С февруарската поща Гоген получава няколко писма, които поради циклона не са могли да пристигнат навреме. Както е предвиждал, „Mercure de France“ отказва да помести неговите „Брътвежи на цапача“. Това не го вълнува. Той току-що е завършил „Преди и след“ и сега желанието му е да издаде колкото се може по-скоро тази книга на „омраза“ и „мъст“ (той без колебание употребява тези думи), в която е написал „страхотни неща“, особено за жена си и за датчаните. Изпраща ръкописа на Фонтена и му възлага да се погрижи за публикуването му. „Като го четете, ще доловите между редовете личната ми и злобна заинтересованост от издаването на тази книга. Аз искам тя да бъде издадена.“ Същевременно моли Монфред да намери на всяка цена необходимите средства за отпечатването на книгата. „Всички картини от първото ми пътуване до Таити са за продан: вземайте от купа и продавайте на каквато и да било цена!“ Препраща ръкописа на „Брътвежи на цапача“ на Монфред, а ръкописът на „Преди и след“ отива у Фонтена:

„Ще Ви бъда много благодарен, каквото и да се случи — му пише той, — ако запазите за спомен от мен в някое кътче, някъде, като дивашко украшение, а не във Вашето чекмедже с куриози, този ръкопис заедно с рисунките му. Това не е заплащане, не е дай ми — на ти. Ние, туземците от Маркизките острови, не познаваме тия неща; само знаем понякога да протегнем приятелски ръка. Нашата ръка не е с ръкавица.“

Гоген получава и две писма от Монфред. В тях няма нищо особено важно, само едно: в съгласие с Файе, Монфред изрично разубеждава художника да не се връща на Запад, както е изразил намерение. „Изкуственият“ живот на европейците ще се окаже гибелен за неговото „вече толкова разклатено здраве“. И освен това, пише далечният приятел:

„Има опасност Вашето идване да смути едно развитие, една инкубация, която се извършва в общественото мнение по отношение на Вас; сега Вие сте нечуваният, легендарен художник, който изпраща от далечна Океания своите смайващи, неподражаеми творби, завършените творби на един голям човек, който, така да се каже, е изчезнал от лицето на света. Вашите врагове (а такива Вие имате много, както всички ония, които дразнят посредствените) не казват нищо, не смеят да Ви нападат, не мислят дори за това: та Вие сте толкова далеч!... Не бива да се връщате... Вие се радвате на неприкосновеността на големите мъртъвци, Вие влязохте в историята на изкуството. А междувременно публиката се възпитава; несъзнателно или съзнателно тласкат напред вашата известност. Самият Волар работи малко по малко за това. Той може би вече надушва Вашата неоспорима и всеобща слава. Ето защо оставете този процес да се извърши докрай: той е още едва в началото си. Една, две години ще бъдат може би още нужни, за да донесе той някои плодове. Чакайте търпеливо; другите работят за Вас.“

Колкото и ласкателно да е това мнение, Гоген не го споделя. Той е убеден, че здравето му ще се подобри в Европа. Екземата, която го разяжда, му дава само редки мигове на отдих. Страхува се също така, че ще ослепее; „и тогава си казвам: какво ще стане с мен, ако Волар се отметне?“ Тук, на Маркизките острови, се чувства застрашен, заобиколен от опасности. При най-малката грешка, при най-малката слабост — сигурен е в това — „ще го стъпчат“. „Докато във Франция — казва той — човек може да скрие нещастieto си, да намери и милост.“

Твърде странно отеква тази дума „милост“ в устата на художника-бунтар, който не оставя властите нито за миг на мира. Съдията, който от няколко дни работи в Атуона, го вижда час по час да се появява в съдебната зала. Заседанията протичат бурно, защото пререканията често се ожесточават. Веднъж съдията нарежда на

жандармите да изгонят художника. „Да не ме докосва ръка на жандарм!“ — изръмжава Гоген, като вдига бастуна си.

Той си отива, но тутакси се връща и отново подхваща нападките си. Особено се нахвърля върху жандарма от Ханаиапа, който, спечелен от мисията, си е позволил да забрани на маркизците протестанти да пеят химните, които искат. Накрая им е съставил актове. „С какво право този жандарм ще дискредитира една религия и един почтен и почитан от всички тук пастор?“ — пита Гоген. Съдията е принуден да оправдае туземците.

Същият жандарм е скроил една примка на маркизците от Ханаиапа с помощта на местния туземец вожд; чрез посредничеството на вожда ги подбужда да устроят една от своите оргии, да се напият с кокосов сок, а после им съставя наказателен акт. Получил разрешение от съдията да се заеме със защитата на туземците, Гоген поради липса на достатъчно доказателства не успява да спечели делото. На излизане от съда обаче Гийету, в присъствието на Райнер и Варни, изобличава туземния вожд в лъжесвидетелствуване. Гоген отива в жандармерията. Там се стига до такова яростно спречкване със старшината Клаври, че когато се прибира в къщи, художникът започва да повръща кръв и трябва да легне на легло. Това преमेждие не му попречва да напише на съдията обстоятелствено писмо, в което, след като съобщава за признанията на туземния вожд, разказва с ирония за срещата си със старшината:

„Господин старшината с малко гневен глас и ръкомахания, които ме уплашиха, ми заяви, че когато станел цивилен, щял да си поговори с мен.

Тъй като съм много боязлив, както всички знаят, и тъй като съм много болен, такива сцени биха могли да ми навредят. Затова ще ви бъда признателен, господин съдия, да ме считате за напълно покорен на властта, за крайно хрисим човек.“

Докато Гоген, храчейки кръв, държи защитни речи пред съда, той научава, че през март на Маркизките острови ще дойдат колониални инспектори. Веднага написва за тях дълго изложение относно

поведението на жандармите на архипелага, които разполагат с твърде голяма власт без „непосредствен контрол“, за да не вършат произволи. Те тероризират местните жители, за да измъкват от тях хранителни продукти и услуги, та дори редките стари резбарски предмети, които все още се намират у маркизците. Съсипват с глоби съпротивляващите се. До неотдавна са прибирали за себе си една трета от тези глоби. „Тази третина — казва Гоген — бе отменена едва напоследък и за да си отмъстят, жандармите увеличиха броя на наказателните актове, та да докажат навярно, че винаги са изпълнявали и изпълняват това, което наричат свой дълг.“ С една дума, тези „цивилизатори“ са успели само да възбудят омразата на туземеца към европейца. „Какво искаме ние в същност? — Правосъдието да бъде правосъдие, не на пошли и празни приказки, а на дело!^[6]“

Гоген показва тази обвинителна реч на пастор Верние, чието достойно държане и свободолюбив дух цени. Верние благоразумно му отговаря: „Почакайте!“ Ала Гоген не чака; и както бе направил вече с писмото си до губернатора, изпраща копие от своето изложение в Париж, този път на Шарл Морис: „Моля те, с всичкия талант, който имаш, да вдигнеш голям шум в печата... Имаш добра кауза в ръка, затова бързай, бързай!“

Въпреки усилията си Гоген не успява да се добере до инспектора Андре Сал, началник на комисията, на когото са говорили против художника. В доклада си до министъра на колонии Сал дори не споменава за въпроса, който Гоген е взел толкова присърце, но пише за художника и изказва съжаление, че той е успял да причини такава голяма пакост на мисионерските училища, на които, от друга страна, неправилно са намалили паричните помощи.

Тъй като служебните лица се измъкват, Гоген прави нов опит да се обърне към Париж. Инспекторът Сал е пристигнал на Маркизките острови на борда на кораба „Ла Зеле“. Един от корабните офицери е син на депутата и приятел на изкуствата Дени Кошен. Гоген го кани във Веселия дом и му предава едно писмо до парламентариста. След като толкова упорствува, няма ли най-после да го чуят? Здравето му се руши, но както болната Флора Тристан не преставаше да държи речи пред работниците, така и той няма да изостави защитата на туземците. Ако възтържествува, „много неправди ще бъдат премахнати, а за това

си струва да страдаш“ — говори той със същата страстна убеденост, която е възпламенявала агитаторката от 1844 година.

„Бързай, бързай!“ — пише той на Морис и добавя: „На път съм да ме експулсират.“ Той не е много далеч от истината. Губернаторът Пти отбелязва върху доклада на Сал, преди да го препрати на министъра: „Аз казах на инспектора всичко, което мисля за негодниците, които с лошия си пример размиряват най-далечните ни острови. Качеството им на французи ги обезпечава срещу правото ми на експулсация. За това съжалявам всеки ден.“

По време на кавгата между Гоген и Клаври в яда си старшината внезапно е размахал писмото на художника до Пикно по въпроса за американските китоловни кораби, като извикал: „Ще ви дам под съд за това писмо!“ Гоген пише на Пикно, за да изрази учудването си, че неговото оплакване против Гишне е могло да попадне сред книгата на Клаври. В отговора си от 17 март администраторът обяснява на Гоген, че оплакването е минало по йерархическия ред, като е отишло първо от Гишне до Клаври, а от Клаври до самия него, но че сам той не можел да си обясни как Клаври е посмял да заплашва художника със съд „въз основа на писмо, попаднало случайно в ръцете му“.

Пикно би се изненадал още повече, ако знаеше какво крои Клаври. Без да уведоми Пикно, старшината изпраща на началника на жандармерията в Папеее копие от оплакването, без да отбележи, че то е било оттеглено от своя автор и оставено без последствие, а напротив, твърдейки, че една анкета на администратора била „потвърдила лъжливостта му“. Така оплакването добива вид на клевета. Към писмото си Клаври прибавя и всички документи от естество да представят Гоген в неблагоприятна светлина, и особено доклада на Шарпийе от месец август. По внушение на старшината, жандармът Гишне от своя страна подава тъжба до съда. Началникът на жандармерията, убеден, че Гоген е „накърнил доброто име на корпуса“, препраща на губернатора преписката, за да бъде започнато съдебно преследване против художника. Той постига целта си без трудности. Целият случай се придвижва с необичайна бързина.

В петък на 27 март един жандарм, изпълняващ длъжността на съдебен пристав, връчва на Гоген призовка да се яви след четири дни, във вторник на 31 март, в осем и половина часа сутринта, пред „мировия съд с разширена юрисдикция, заседаващ в Атуона“.

Художникът, който не е очаквал подобно нещо, няма време нито да иска призоваването на Пикно като свидетел, нито да се посъветва с адвокат в Папее. Той бързо си дава сметка, че целят осъждането му. Във вторник, когато се събира съдът, едва спазват формалната процедура. Съдията назначава прокурора, нещо, което противоречи на един скорошен декрет, и то не друг, а пародия — старшината Клаври! Художникът не благоволява да се яви пред съда. Присъдата е безпощадна: осъждат го на три месеца затвор и петстотин франка глоба^[7].

Гоген въстава^[8]. Той ще обжалва присъдата в Таити, за да получи справедливост и за да разкрие пред очите на всички скандалните беззакония, които е изобличил и чиято жертва сам е станал сега. Ако апелативната му жалба остане без резултат, ще обжалва присъдата пред касационния съд в Париж. Художникът предизвестява за това Шарл Морис, за да може той да се свърже с някои адвокати в столицата:

„Повален съм на земята, но не съм още победен — му пише той. — Победен ли е индианецът, който се усмихва сред мъките? Решително дивакът е по-добър от нас. Ти не беше прав, когато каза един ден, че греша, задето се наричам дивак. Все пак е истина: аз съм дивак. И цивилизованите го долавят: защото в моите творби няма нищо, което да поразява и обърква, ако да не е това «дивак против волята си». Тъкмо затова те са неподражаеми.“

Веднага след присъдата Гоген пише на Пикно, умолявайки го да представи веднага на съда писмото, с което той е оттеглил оплакването си. Поверява бъдещата си защита на адвоката Бро, същия, когото някога бе нападнал в „Оси“. Ще отиде и сам в Папее. За да посрещне тези непредвидени разходи, има нужда от пари, а не е получил нищо от Волар от януари насам. Впрочем търговецът е закъснял твърде много с вноските си и Гоген се страхува, че Търговското дружество ще откаже да го авансира с необходимата сума за пътуването до Таити. Като пише накратко на Монфред, че е осъден от „един съдия-разбойник по

заповед на губернатора и на прокурорчето“, той му съобщава, че изпраща направо на Файе три картини, за да му преведе лозарят по спешност хиляда и петстотин франка. „Въпросът е за спасението ми.“ Несъмнено, за да затрогне приятелите си, той увеличава размера на глобата на хиляда франка.

През тия априлски седмици Гоген живее в извънмерна възбуда. „Стремежът да завърша достойно творчеството, което съм започнал — е писал той през февруари на Фонтена, — е единствената причина, която ме възпира в най-ужасните мигове да си пръсна черепа.“ Вече рисува само през дълги промеждутъци. Напоследък е направил нещо като копие на централната част на „Откъде идем?“, като зад идола с вдигнатите ръце е изобразил двете маркизки жени от Зов. Рисува и един изглед от Атуона с женски фигури и бял кон, а стърчащ високо над пейзажа — кръста на мисионерското гробище^[9]. Рисува се и сам в един покъртителен автопортрет^[10]; дебелият врат и масивната глава наистина все още напомнят някогашния мъжага Гоген, но най-силно поразяват в този автопортрет изтерзаните черти на художника, смъртоносният отпечатък, който са оставили върху тях изпитанията. Гоген е поръчал на Волар платна и бои. Но ще рисува ли още? В началото на април художникът се обръща за помощ към пастор Верние, който има известни познания по медицина. Състоянието му се влошава. „Не мога вече да ходя“ — пише той на Верние. — „Всички тия грижи ме убиват“ — споделя по същото време с Монфред.

Макар и мъчително, развитието на екземата не е толкова опасно, колкото влошаващото се състояние на сърцето му. Художникът не обръща никакво внимание на това. Той трескаво подготвя защитата си: в нея полемизира с противниците си и на свой ред обвинява Клаври в клеветата, задето е направил обществено достояние доклада на Шарпийе. „Дори осъден на затвор — отбелязва на един лист, — аз винаги ще вървя с вдигната глава, горд със заслужено извоюваното си име, и извън съда не ще позволя никому на тоя свят, колкото и високопоставен да е, да каже каквото и да било за моята почтеност.“ Всеки ден от Веселия дом заминават писма. Гоген се обръща към всички, които може да смята за свои съюзници — към един от капитаните на гемии на Търговското дружество, към сина на Дени Кошен, към търговците на острова, които увещава да подпишат

петиция, за да протестира срещу противозаконната конкуренция, която неведнъж са им правили американските китоловци.

Откакто Гоген е осъден, туземците — с изключение на верния Тиока — отбягват Веселия дом. Властта е доказала, че е по-силна от Гоген. За тези наплашени същества, маркизците — те все още помнят „топовете от миналото“, — става опасно да показват, че са много близки с Коке. И въпреки това, въпреки собствените си неволи Гоген все още се бори за тях. Двадесет и девет туземци от острова са осъдени на големи глоби — над три хиляди франка — и художникът „моли за голяма снизходителност“ към тях, като не пропуска мимоходом да отбележи несъответствието между размера на глобите и дохода на тези хора, които „в най-добри години“ изкарват „едва четири хиляди франка“.

Това е последната просба, с която Гоген ще досажда на властите. Силите му гаснат. Когато през месец април пастор Верние се отбива във Веселия дом, той най-често намира художника „на легло и стенещ“. Но Гоген бързо се овладява. Забравил болките си, започва да говори, а пасторът го слуша мълчалив. Развълнуван от думите на този човек, от когото толкова неща би трябвало да го разделят, Гоген говори за някогашните си приятелства, за Орие и Маларме, и най-вече за изкуството, за своето изкуство: още не признават творчеството му — казва просто той, — но това творчество е гениално.

„Ще съм изпълнил дълга си.“

Момичета с цветове от манго. 1899. Ню Йорк, Музей Метрополитън.

В петък, 8 май, сутринта, Гоген изпада на два пъти в безсъзнание. Прострян на леглото, унасящ се, вече не знае дали е ден или нощ. Още в полусвяст праща Тиока да повика Верние. Когато идва пасторът, се оплаква от болки „по цялото тяло“. Пасторът го преглежда и открива голям цирей в основата на гръбначния стълб.

Едно рязване с хирургическо ножче облекчава художника, който лека-полека идва на себе си. Той е обезпокоен донякъде от двата си припадъка, но още веднъж се окопитва и започва да говори на пастора за „Саламбо“. Верние си отива успокоен.

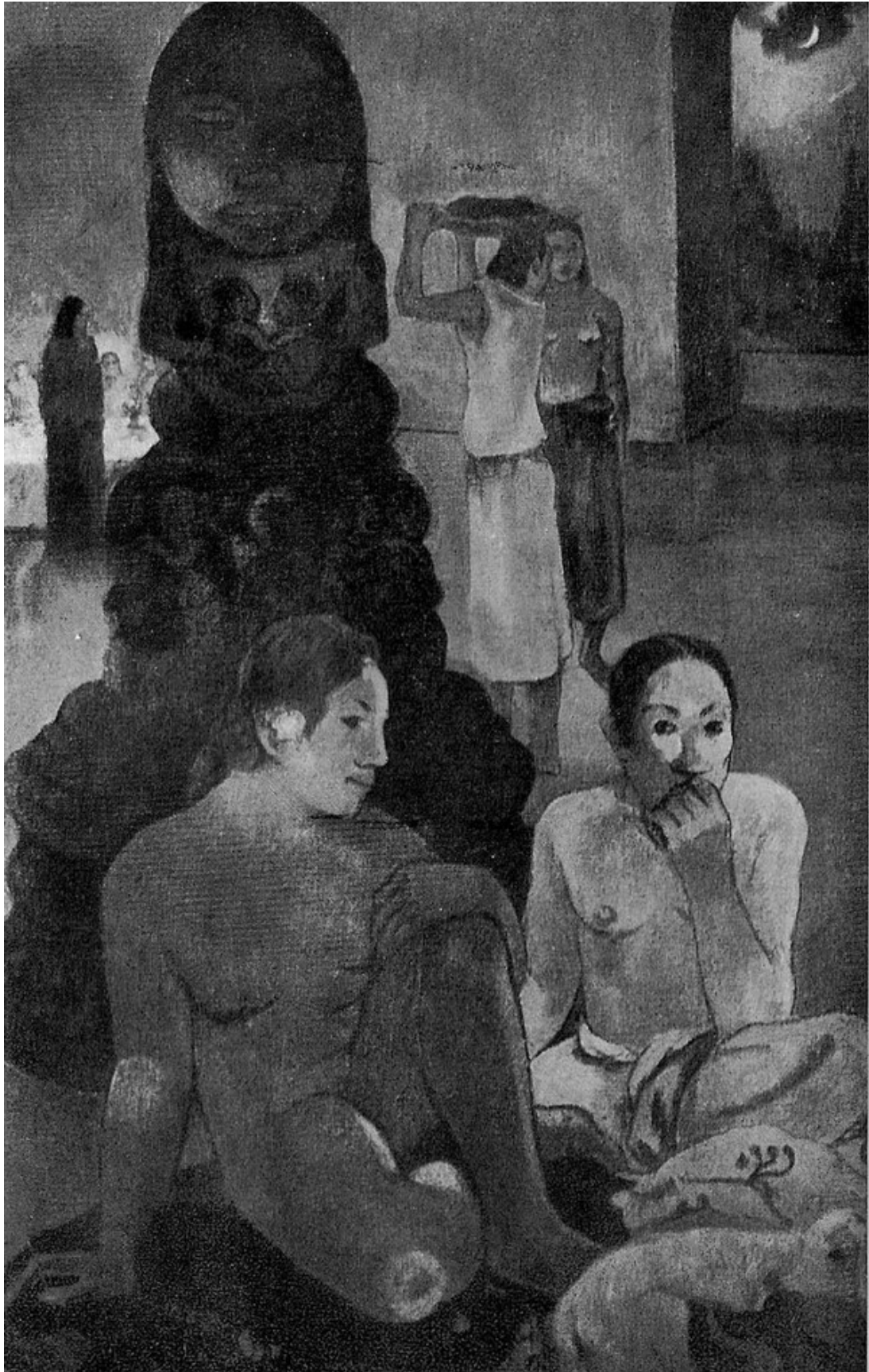
На свой ред и Тиока се прибира у дома си. Кахуи шета в кухнята. В стаята се възцарява тишина. Гоген е сам.

Сам, както е бил през живота си и както ще бъде пред лицето на смъртта.

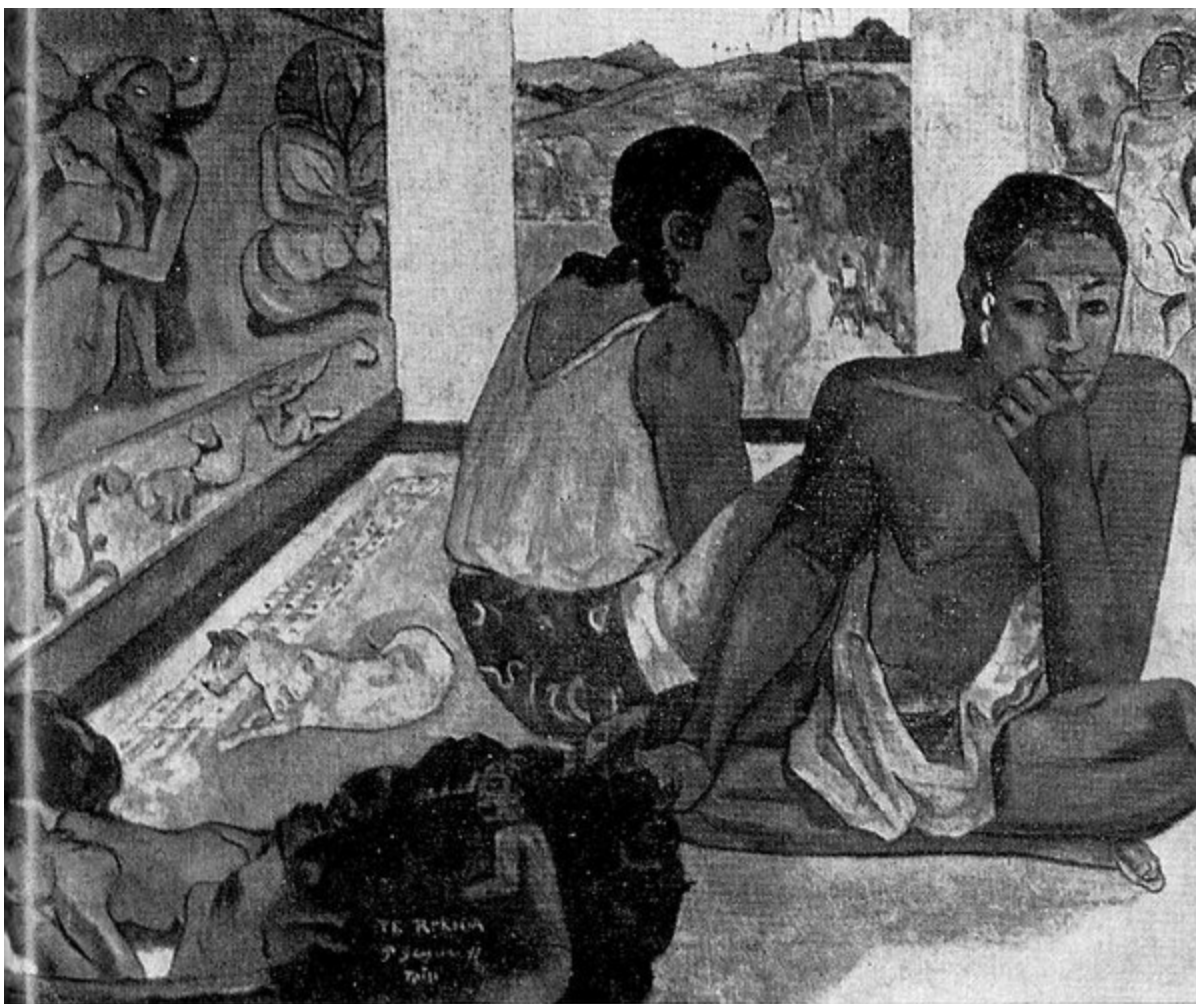
Сам може би със своите призраци.

... Към единадесет часа Тиока идва да го види как е и извиква Коке от подножието на стълбата. Никой не отговаря. Той се качва в стаята. Гоген е издъхнал, поразен внезапно от сърдечен удар.

Кахуи се втурва да търси Верние, а Тиока ухапва приятеля си по главата, опитвайки се по маркизки обичай да го съживи. Верние пристига тичешком. Въпреки бързането му други са го изпреварили във Веселия дом: когато влиза в стаята, той вижда изумен, че монсеньор Мартен и неколцина монаси от католическата мисия са се настанили вече край смъртния одър на художника, който лежи „с един крак, провиснал от леглото, но още топъл“. Пасторът се опитва да му направи изкуствено дишане, но то помага не повече от ухапванията на Тиока.^[11]

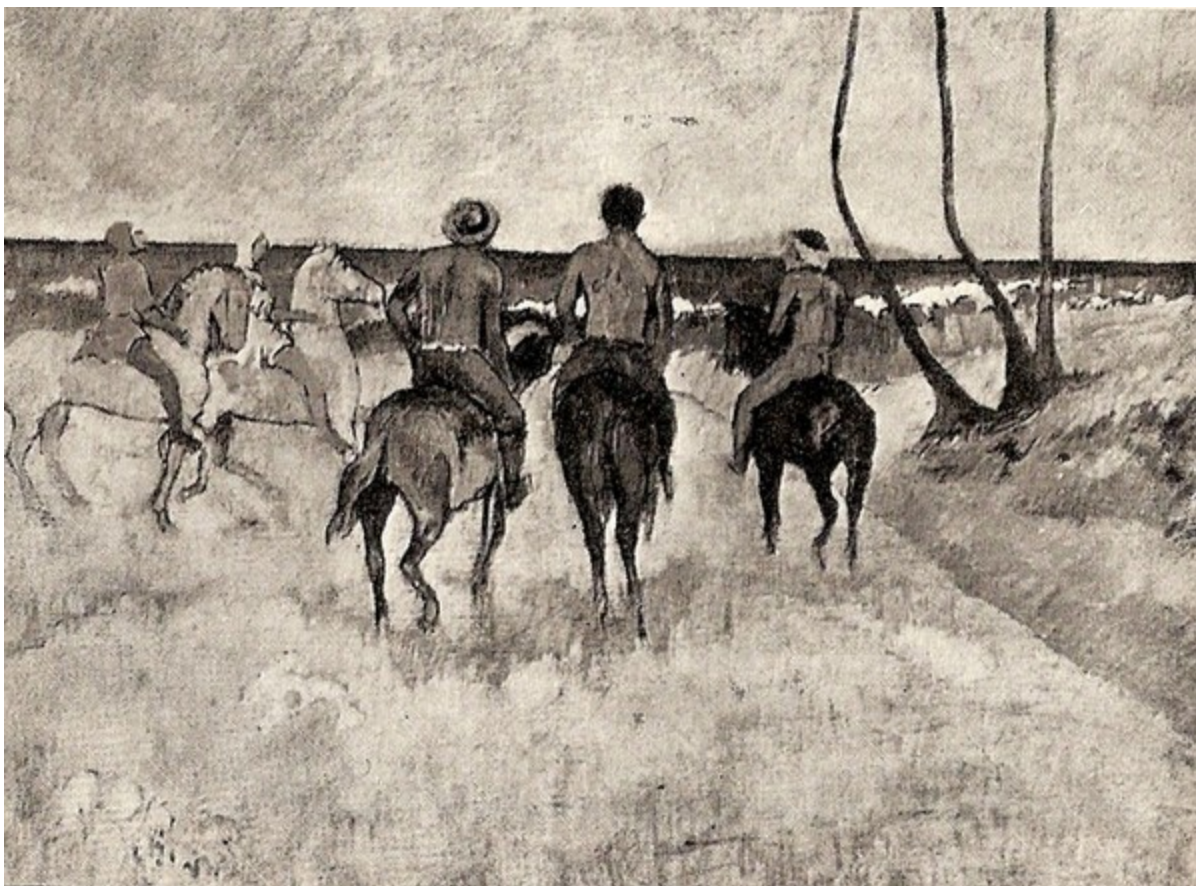
Великият Буда. 1899. Москва, Държавен музей за изобразителни изкуства „А. С. Пушкин“.

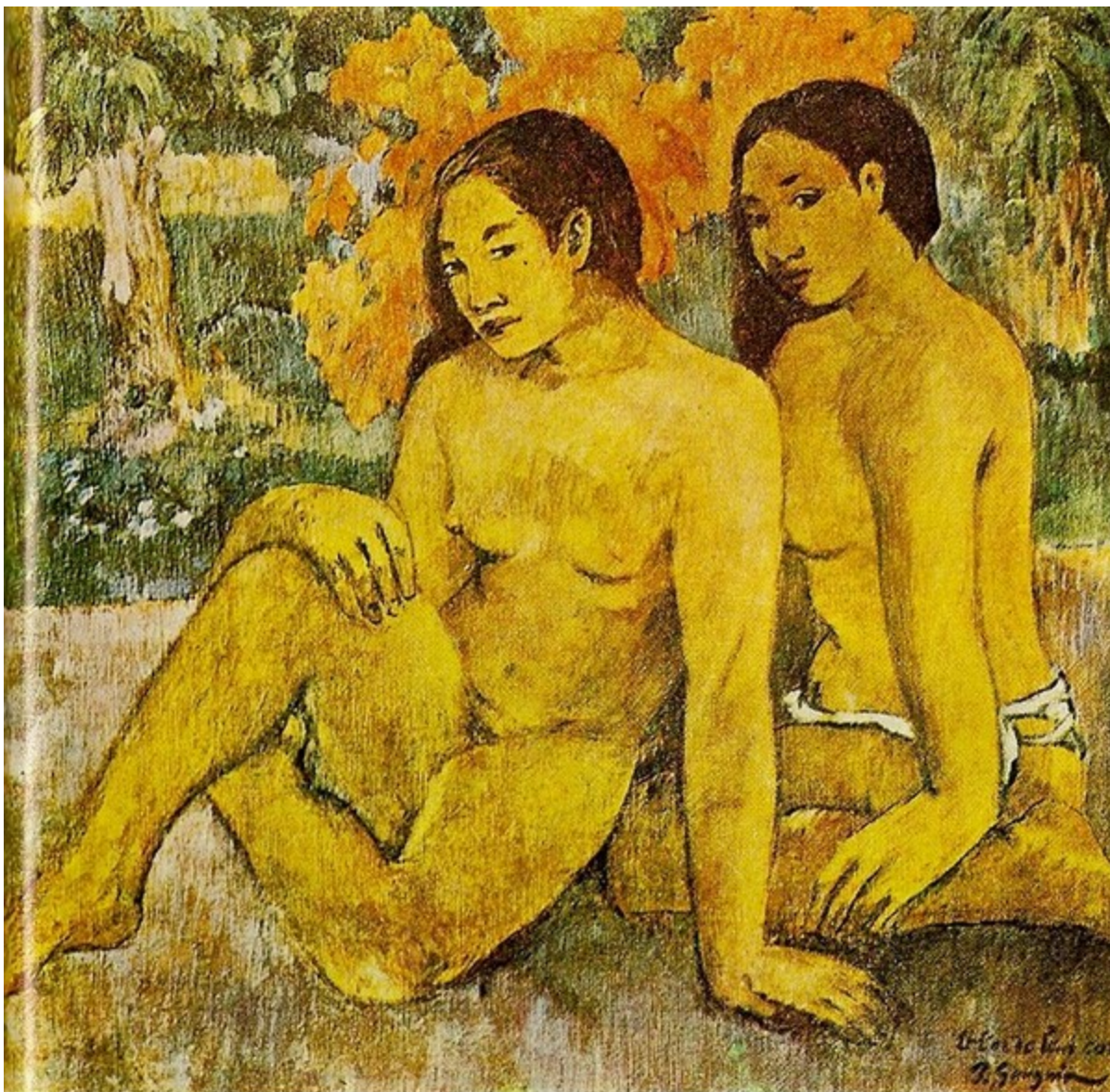
Почивка. 1897. Лондон, Художествен институт Курто.

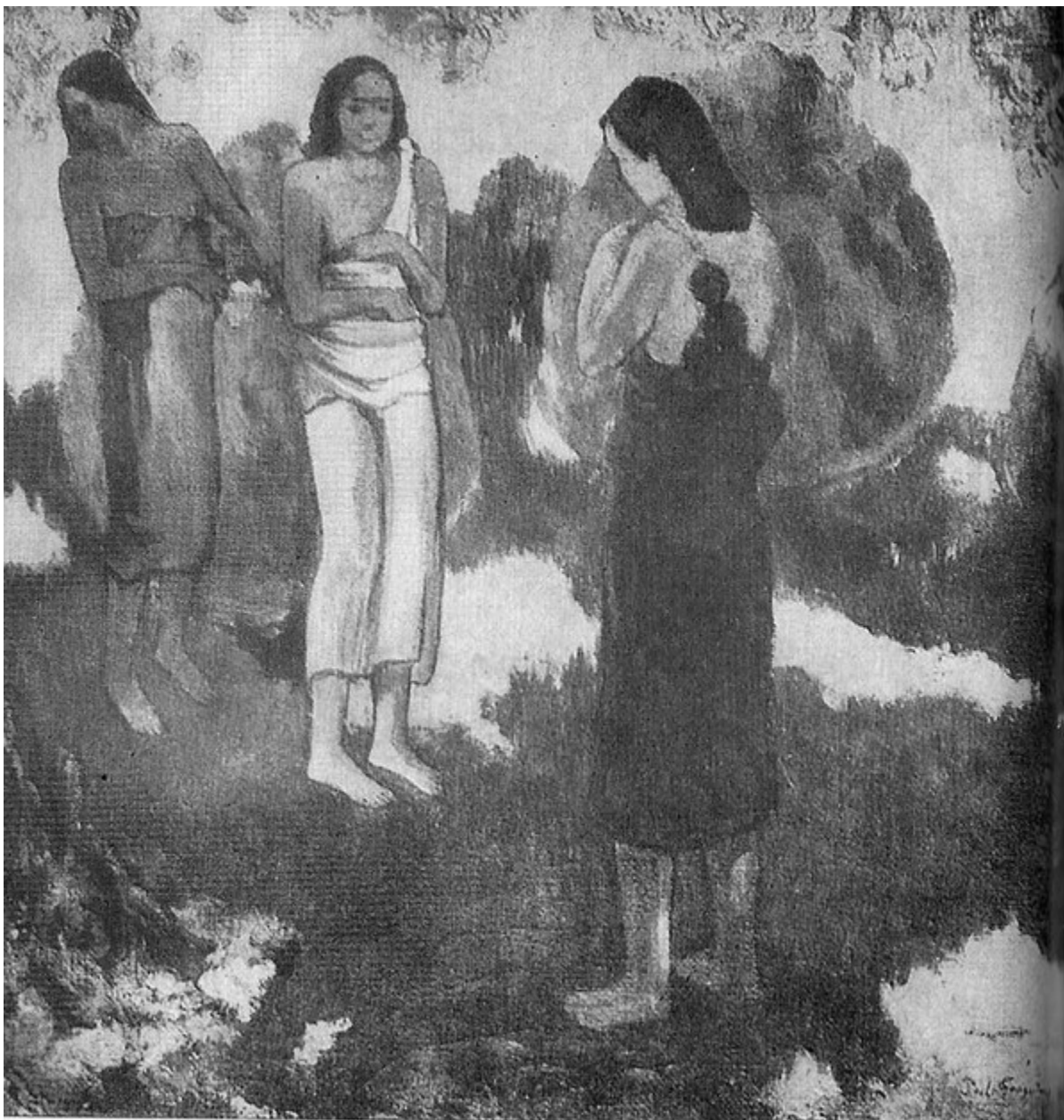
Конници на брега. 1902. Париж, частна колекция.

Конници на плажа. 1902. Есен, Музей Фолкванг.

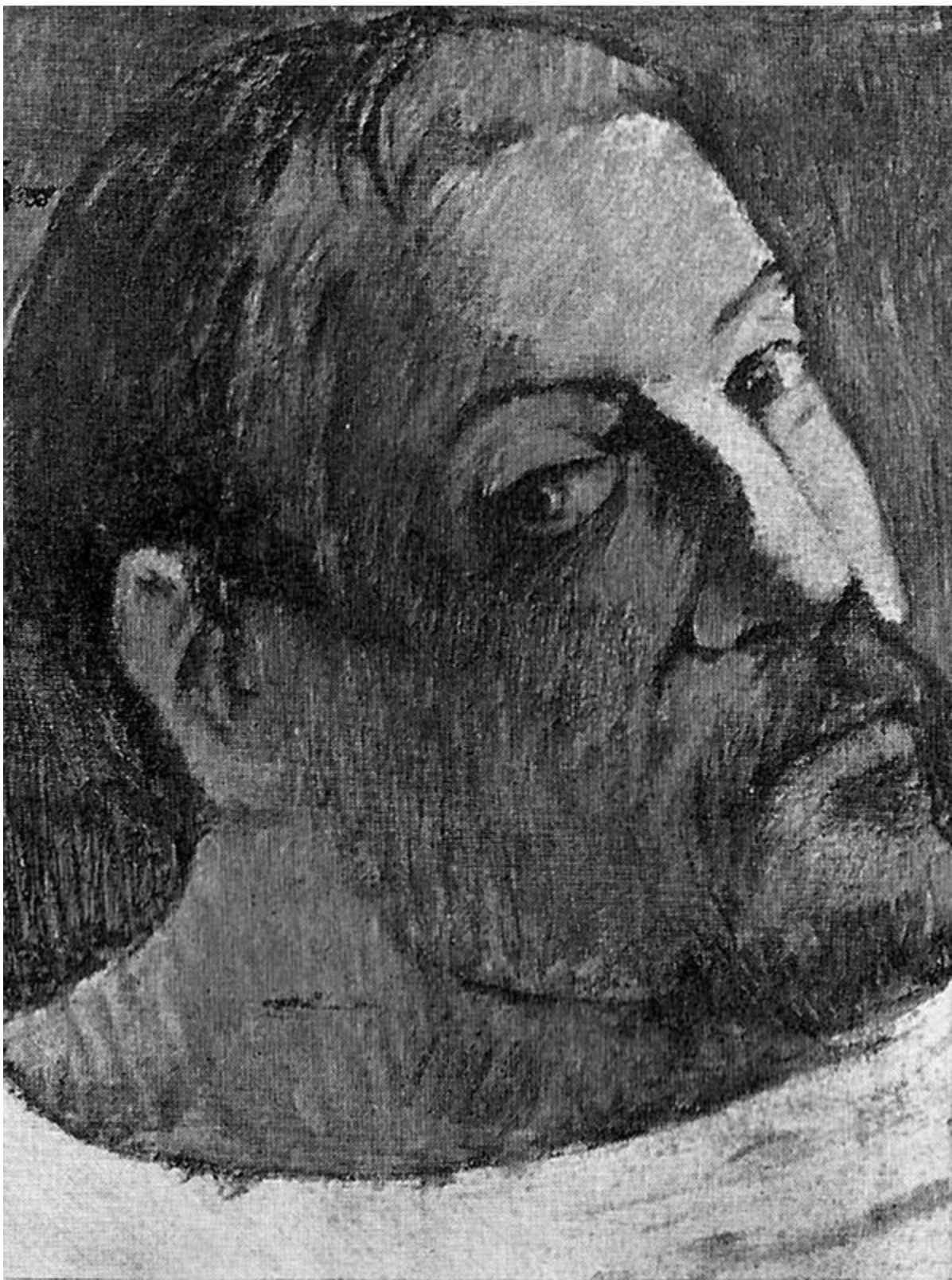
И златото на техните тела. 1901. Париж, Лувър, Музей на импресионизма.

Три таитянки на жълт фон. 1899. Ленинград, Ермитаж.

*Последният автопортрет на Гоген. 1903. Базел, Музей за
изобразително изкуство.*

Автопортрет. 1903. Женева, частна колекция.

Монсеньор Мартен заявява на пастора, че ще погребее художника в мисионерското гробище. Верние се задъхва от гняв: за никого не е тайна, казва той, какви чувства е хранил Гоген към „тия господа“; според него художникът трябва да получи гражданско погребение. Но е принуден да отстъпи. Гоген е кръстен, той принадлежи на католическата църква. Въпреки всичко пасторът се зарича, че ще присъствува при вдигането на тялото, което монсеньор Мартен насрочва за два часа след обед на другия ден.

Верние си отива. Оттегля се и монсеньор Мартен. Докато Тиока помазва тялото на Гоген и го окичва с цветя — „Коке е мъртъв, няма вече човек, ние сме загубени“ — жали туземецът^[12] — пратениците на епископа бдят във Веселия дом...

В ателието се намират само няколко картини — всичко десетина. На един от стативите е опънато платно с твърде необичаен за този тихоокеански остров сюжет: Бретанско село под снега^[13]. Затова пък сандъците от камфорово дърво са все още натъпкани с рисунките, за които Гоген бе споменал по време на циклона. Вече никой няма да види тези рисунки, тези „зли образи“. Те ще изчезнат заедно с известен брой дърворезби и прословутите японски щампи.

Край тленните останки на големия „дивак“ бдят епископските пратеници. На другия ден те се позовават на бързото разлагане на трупа, за да ускорят погребението. Когато в два часа идва пастор Верние, той намира колибата празна; погребалната церемония вече е започнала в църквата на Атуона.

Върху гроба на Гоген Тиока поставя базалтов блок, на който издълбава името на своя приятел и годината на смъртта му.^[14]

Три седмици по-късно, на 27 май, пристъпват към описване имуществото на художника, което трябва да бъде продадено на търг. На 20 юли в Атуона се провежда първата разпродажба. Тя засяга само домашните вещи — служебен оценител е Клаври. През август „Ла Дюранс“ пренася на Таити мебели, картини, художествени предмети, книги. Един „експерт“ от Папеее прави последен подбор измежду останалите рисунки и акварели, като „праща на боклука, тоест, където им е мястото — така пише сам той, — голямо количество“. Вторият търг се провежда на 2 септември. Разни офицери от „Ла Дюранс“ и „Ла Зеле“ си оспорват реликвите на художника. Картината, достигнала най-висока цена — сто и петдесет франка, — е едно „Майчинство“, за

която корабният мичман Кошен предлага по-голяма сума от губернатора Пти и я получава. Лекарят на „Ла Дюранс“, Виктор Сегален, купува за шестнадесет франка четири от дърворезбите, които са красели Веселия дом, за два франка — палитрата на художника, и за осемдесет и пет франка — седем картини, в това число автопортрета „Близо до Голгота“ и „Бретанско село под снега“ (оценена за седем франка), която оценителят показал обърната наопаки, прикачвайки й странното наименование: „Ниагарския водопад“.

Варварска приказка. 1902. Есен, Музей Фолкванг.

От Гоген не остава нищо. Веселият дом, купен от Варни, ще бъде затворен и без обитател до не много далечния ден, когато го събарят. Разрушават банята на открито, затрупват кладенеца.

От Гоген не остава нищо освен споменът. Спомен, натрапчив като някои мечти...

Манао тупапау

[1] Тук очевидно става дума за Елзас и Лотарингия, които Франция трябвало да отстъпи на Германия след поражението през 1870 г. — Б.а. ↑

[2] Тогава редакторът на „Mercure“ не обърнал внимание на това съобщение. Но две години по-късно, след смъртта на Гоген, публикувал писмото му в рубриката „Разни“ на списанието. — Б.а. ↑

[3] Камфоровото дърво има преимуществото, че с миризмата си отблъсква термитите. — Б.а. ↑

[4] Този циклон, който причинил смъртта на петстотин и петнадесет души, поразил особено тежко архипелага Туамоту. Хива-Оа останал настрана от центъра на катастрофалната стихия. — Б.а. ↑

[5] Ако, разбира се, може да се вярва на художника. — Б.а. ↑

[6] Според събраните от доктор Марсел Потие документи, цитирани от Жан Лоаз („Gazette des Beaux Arts“, януари-април 1956 г.), на 1 август 1903 г. между „сумите, подлежащи на събиране“ в Атуона, фигурирали 2380 франка от данък занятие и 20 075,74 франка от глоби. „Всичко е изискуемо — гласят служебните указания — и отсега нататък ще се вземат съдебни мерки срещу неподчиняващите се. Господин специалният заместник-агент (старшината Клаври) разполага следователно с необходимите средства да напълни желязната си каса...“ — Б.а. ↑

[7] Около 1250 нови франка. — Б.а. ↑

[8] Този процес и присъдата са били твърде често критикувани след това. Ще се задоволя да цитирам мнението на Луи-Жозеф Буж, който бил след Едуар Пти един от губернаторите на Френските владения в Океания: „Беззаконията — пише той, — които са извършени през 1903 г. в Атуона, за да се постигне осъждането на

Гоген на затвор и глоба, са сами по себе си достатъчни, за да обосноват реабилитирането му.“ — Б.а. ↑

[9] Тази картина принадлежи днес на Музея за изящни изкуства в Бостон. — Б.а. ↑

[10] Днес в музея в Базел. — Б.а. ↑

[11] След смъртта на художника се носели различни слухове на Маркизките острови. Не е ли бил отровен Гоген? Впоследствие този въпрос бил отново повдиган по разни поводи. Както изглежда, отговорът може да бъде само отрицателен. Тезата за убийство противоречи на показанията на най-важните свидетели, между които пастор Верние и младия лекар Виктор Сегален от кораба „Ла Дюранс“, възторжен почитател на Гоген, който на 28 март 1904 г. писал на Монфред: „Мога да опровергая категорично слуховете, които приписваха смъртта на Гоген на непосредствените машинации на неговите врагове. Защото, макар и някои да го ненавиждаха открито заради неговата войнственост, познавам мнозина други, които го подкрепяха, помагаха му, защитаваха го докрай, бдяха над него, и те в никакъв случай нямаше да оставят подобни действия безнаказани. Някои от отблясъците, с които във Франция е заобиколена смъртта на бедния изгнаник, са чист екзотичен мираж... Аз отдавам смъртта му на руптура на аневризмата и такова е мнението на един мой колега от друг тихоокеански кораб, който го беше видял три месеца преди края.“

Възможно е все пак Гоген да е сложил неволно край на живота си. Вземайки на 8 март прекалено голяма доза морфин, известно време преди това той бил престанал да се инжектира. Край леглото му обаче била намерена „празна ампула“. С това се обяснява и един друг слух, по всяка вероятност не по-малко произволен, според който художникът се бил самоубил. — Б.а. ↑

[12] Според Бенгт Даниелсон („Гоген в Полинезии“, Искусство, Москва, 1969 г.) това е погрешен превод на думите на Тиока: „Уа мате Коке, уа пе те ената“, които в същност означават просто: „Гоген умря, дойде му краят“. — Б.пр. ↑

[13] Днес в Лувър. — Б.а. ↑

[14] От 1957 г. този камък не стои вече на гроба. Не е известно какво е станало с него. — Б.а. ↑

ПОСМЪРТНА СЪДБА

След смъртта на Гоген на Таити и на Маркизките острови настъпило известно раздвижване.

Някои хора останали изумени от „бързината“, с която било разпръснато имуществото на художика, и говорили за „раздадени рисунки“ и „изчезнали ръкописи“^[1]. Веднага щом научил за това, Монфред се обърнал към Министерството на колониите, което в началото на 1904 г. наредило да се проведе анкета и да се върнат във Франция непродадените творби и ръкописи.

Между ръкописите, за които се безпокоял Монфред, бил и „Ноа Ноа“.

„Мога да ви успокоя — пише през март 1904 г. Виктор Сегален на Монфред... — Господин Пти пожела да прегледа тази книга, която му бе поверил екзекуторът на разпродажбата. После губернаторът заболя тежко и това ускори заминаването му. Ръкописът беше опакован по недоглеждане с багажа и когато съобщиха това на губернатора, той почти на смъртно легло заяви, че щом пристигне във Франция, ще го предаде лично на правоимащия.“

Едуар Пти не можал да се завърне в Европа. По времето, когато Сегален предал споменатите сведения на Монфред, той бил вече починал в Австралия. Семейството му предало „Ноа Ноа“ на Министерството на колониите, където малко по-късно се получил от Папеете „пакет с писма и книжа, отнасящи се до наследството на Гоген“.

Междувременно Пикно поискал от губернатора Пти да отзове от Атуона старшината Клаври — „заради лошо управление, пишел той, и задето без мое знание е подкрепил даването под съд на Г. Гоген“. От

една анкета, проведена от администратора, „пролича ясно — добавя той, — че фактите, за които съобщаваше покойният, отговаряха отчасти на истината.“

Пти удовлетворил своя подчинен и преместил старшината. Малко по-късно изтекъл срокът на временното назначение на Пикно. След това друг губернатор дошъл на мястото на Пти, а през април 1904 г. за голяма изненада на възмутения Пикно старшината Клаври бил върнат на поста си в Атуона. И тогава сякаш духът на Гоген оживял наново в лицето на бившия администратор на Маркизките острови.

„Това представлява за мен — пише незабавно той на новия губернатор — незаслужено оскърбление, срещу което въставам много почтително, но енергично. Ето защо имам честта, господин губернаторе, да Ви помоля да препратите това оплакване на господин министъра на колонните, на чиято висша справедливост се позовавам. Ако върховният началник на нашата служба сметне, че не съм прав, ще му бъде признателен да ми позволи да предявя правото си на пенсиониране. Освободен от всякаква служебна обвързаност, аз ще мога тогава, господин губернаторе, да привлека внимание с подкрепата на доказателства, *urbi et orbi*^[2], върху злоупотребите и произволите на военните от жандармерията в нашите колонии, и особено на Маркизките острови.“

Губернаторът отговорил с обратна поща на Пикно:

„Имам чест да Ви известя, че мога само да ви приканя да не превишавате рамките на правомощията, които имате в местната администрация. Тъй като по служебна необходимост сте освободен вече повече от шест месеца от временните функции, които упражнявахте в качеството си на администратор на Маркизките острови, днес Вие сте безспорно съвсем чужд на делата на този архипелаг и трябва особено да избягвате да изказвате

мнения от естество да повлияят на решенията, които смятам за необходимо да вземам в интереса на службата. Моля Ви в бъдеще да проявявате по-голяма въздържаност. От друга страна, смятам за свой дълг да Ви съобща, че още със следващата поща ще поискам пенсионирането ви, щом получите право на това.“

Три седмици по-късно старшината Клаври бил представен за повишение в чин старши сержант.

Жандармите от Маркизките острови не забравили никога Гоген. Но с течение на годините чувствата им към него коренно се променили. Оттеглил се в областта Горна Сона, Шарпийе разказвал с вълнение за „майстора Пол Гоген“, за „необикновения човек“, за „този беден велик художник“, когото имал щастието да познава на Маркизките острови. „Това беше — говорил Шарпийе — човек, какъвто никога не бях допускал, че може да съществува. Той беше ясновидец!“

Клаври хранел още по-пламенно благоговение към паметта на художника. Когато се оттеглил в Монгайар, Горните Пиренеи, където държал тютюнопродавница, той „показвал с набожно смирение на посетителите една малка витрина с дърворезби, изваяни от тоя, когото преследвал и който по-късно станал негов кумир“^[3].

Мисионерите на архипелага не били озарени от това закъсняло просветление. Един от тях, който познавал художника, писал през 1934 г. на духовника Анри дьо Лаборд: „Каквато и стойност да имат неговите (на Гоген) картини, много бих искал над този печален индивид да се спусне най-дълбоко мълчание. Виждате, че аз не съм привърженик на разграничаването, което се прави между автора и творбите му. Може би живях твърде близо до господина“^[4].

Твърде сурови думи! Но те не са по-сурови от служебните доклади, отнасящи се до мисионерската дейност на Маркизките острови, които само една година след смъртта на художника започнали да пристигат във Франция. След подмяната на административния персонал отношението на властите се променило до такава степен, че едва ли не се отъждествило с възгледите на Гоген.

„Единствената грижа на ордена «Пикпюс» — се казва в един от тези доклади — беше да наложи господството си над Маркизките острови чрез присвояване на земни блага по пътя на религиозната пропаганда под булото на възпитанието, морализирането и пофренчването... Присъствието на духовните ордени на Маркизките острови е пречка за всякакъв материален, духовен и нравствен напредък на архипелага.“

Един администратор на островите отбелязва от своя страна: „Туземецът е придобил най-вече страх от мисионера и от жандарма, като страхът от единия крепи страха от другия.“ Гоген сигурно би одобрил безусловно тези доклади^[5].

Но има и странни обрати. Само допреди няколко години в училището на монахините в Атуона нямаше по-послушни ученички от правнучките на художника и на Мари-Роз Ваеохо.

И ако град Папеее е назовал на името на Пол Гоген една от улиците си, той е дал същото име и на един католически колеж.

* * *

Но да се върнем в Европа. Едва на 23 август 1903 г. Монфред научил от едно писмо на Пикно за смъртта на художника. Той съобщил за това първо на Волар и Файе, после писал на Мете.

Волар побързал да отговори:

„Ако случайно имате Гогенови работи за продаване за негова сметка, ще Ви бъда крайно признателен, ако ми дадете предпочитание. Друго нещо: бях Ви казал, че договорът с Гоген определяше цената на картините на двеста франка едната. В едно от следващите си писма аз съобщих на Гоген намерението си да плащам по двеста и петдесет франка на платно. В едно по-сетнешно писмо, копие от което пазя в архива си, аз му казах, че пред вид

състоянието на пазара съм принуден да се придържам към условията на нашето взаимно споразумение за двеста франка.“

Няма съмнение, че Гоген въобще не е получавал такова писмо. Иначе кореспонденцията му би се увеличила с още едно яростно послание! Заедно с книжата на художника във Франция били върнати и писма на Волар. Писмото, за което говори търговецът, не фигурира между тях; а и последните суми, изпратени от Волар на Гоген, като че ли не дават никакво указание за някаква промяна в тяхното съглашение. „Що се отнася до цената от двеста франка на платно — пише отново на 8 октомври Волар на Монфред, — надявам се, няма да помислите, че това е нещо, което Ви известявам, след като му е минало времето.“

Както и да е. Не след дълго Волар се видял принуден да плаща много по-скъпо за картините на Гоген.

Между Мете и Монфред се завързала веднага оживена преписка.

„Бедничкият ми Пол почина при особено тъжни обстоятелства — пише датчанката на 25 септември. — При последното ми пътуване до Париж преди една година моят приятел Шуфенекер ми каза, че Пол бил болен и нещастен, но аз не вярвах, че краят е толкова близо!“

Мете упълномощила Монфред да събере наследството на „големия художник“ — „на това необикновено същество, което беше мой съпруг“. От двата публични търга били получени: 1077,15 франка от първия и 1056,95 франка от втория. По времето, когато починал, Гоген дължал на Търговското дружество 1389,09 франка. Но малко по-късно пристигнали два чека от Волар и хиляда и петстотинте франка, които Файе изпратил веднага щом получил отчаяния зов за помощ от художника; така сметката на Гоген при Търговското дружество била приключена с кредитен остатък от 1567,15 франка. Монфред наредил да бъдат върнати обратно всички тези суми, възлизащи общо на 4151,25 франка^[6].

Освен това той поставил на разположение на Мете всички Гогенови творби, оставени на хранение у него. Наел се да продаде някои от тях, най-вече на Файе, който побързал да обогати колекцията си.

„За нас — казвал Файе — няма значение дали един ден тези творби ще струват петдесет сантима или сто хиляди франка. Те са хубави, това ни стига.“ Все пак цените скоро започнали да се покачват, от което лозарят бил недоволен. „Сигурно е, че ако буржоата започнат да купуват картини на Гоген, за цените вече няма да има граница!“ Накрая сбирката на Файе включвала двадесетина картини, между които и някои шедьоври, като „Жълтият Христос“, „Разголена гръд с червени цветя“ и „Те Арии Вахине“.

Няколко години по-късно Монфред посетил Файе и с изненада забелязал, че последната картина не е на обичайното си място:

— О, знаете ли — казал Файе, — аз не исках да я продавам... Знаете колко много държах на нея!... Но пък най-после, какво да се прави. Дойде такъв един. Искаше я на всяка цена и ми предложи петнадесет хиляди франка. Разбира се, отказах.

— Петнадесет хиляди франка за „Те Арии Вахине“! Вие се шегувате... Не искаме да я продаваме... Разбира се, ако предложите някоя изключителна цена, ще бъде друго.

— Но колко?

— Тридесет хиляди франка например!

— Тридесет хиляди франка? Дадено!

Скъпи ми приятелю, знаете добре, че не исках да я продавам, но помислете си все пак: сега моята колекция не ми струва вече нищо.^[7]

Мете пък нямала вкус към колекционирането. Както пише Рьоне Пюиг, „госпожа Гоген «осребряваше» при първа възможност всичко, което беше останало от мъжа ѝ“.

През пролетта на 1907 г. тя прекарала две-три седмици във Франция. Тогава донесла от Дания няколко картини, които Волар купил от нея. По време на това пътуване успяла да получи от Фонтена

ръкописа на „Преди и след“, който в края на краищата станал притежание на един германец.

Виктор Сегален^[8], който по това време имал случай да обядва заедно с Мете, ни е оставил следните редове за нея:

„Пол“ — така казваше тя. — Странно е да чуеш една жена да говори за „Пол“. — Тя признава, че той е много голям, но и много покварен. Била се омъжила за човек с благородни и почтени чувства, а казва, че се натъкнала на порочен и лъжлив дивак. И тогава — особено когато си представя кои са били нейните заместнички и приемнички сред тия жени, чиито торсове и кореми покриват стените у Файе и Монфред, — тогава тя не намира достатъчно изразителни гримаси на отегчено и високомерно отвращение, а възмутената ѝ салфетка шибва и разкъсва във въздуха и наоколо въображаемите и явно отвратителни „вахине“. Въпреки това отрича, че е ревнива: „Мъжът ми винаги ми е казвал, че не предпочита никоя друга пред мен.“ Никой не вярва, че тя е могла да разбере живописиста на Гоген. Сега тя мрази мъжа, съкровения мъж у него. Дори отрича името му^[9]...

През 1911 година, „след като всички наследствени въпроси били уредени“^[10], Мете престанала да пише на Монфред. В последното си писмо от 7 декември 1910 г. тя му говорила за едно издание на „Ноа Ноа“, замислено от някакъв германски издател: „Като се има пред вид величината на моя мъж като художник, смятам, че две хиляди франка съвсем не са много.“

Желанието на Монфред обаче било ръкописът на „Ноа Ноа“ да остане във Франция. Както казва Жан Лоаз, той трябвало „да се бори упорито — с писма, възражения и доказателства, — за да (го) запази“. На едно заповедническо писмо^[11], което му писал един от Гогеновите синове, той отговорил на 22 декември 1913 година:

„Не желаейки да се намесвам по какъвто и да е повод в семейните разногласия между Гоген и Вашата майка, аз счетох за свой дълг да предам на г-жа Гоген всичко, което притежавах от баща Ви, с изключение на онова, което той ми беше дал лично приживе или което бях купил от него със собствените си пари... Аз се възползувах стриктно от моето право само за едно: за ръкописа на «Ноа Ноа»... Ако се бях придържал буквално към текста на писмата му, можех въобще да не влизам във връзка с г-жа Гоген и нейните синове. Но далеч от мисълта да забравя, че Гоген остави семейство, аз се потрудох Вие да получите не само това, което съставляваше неговото материално наследство, но и славата на неговото име.“

Тази история продължила доста дълго време след смъртта на Мете (на 27 септември 1920 г.). Най-големият от синовете на Гоген, Емил, който работел като инженер в Съединените щати, взел страната на Монфред.

„Смятам, че бихте изменили на приятелството си към Пол Гоген — му пише доблестно той на 24 декември 1921 година, — ако дадохте «Ноа Ноа» тъкмо на ония, на които той не е искал да го остави... От смъртта му насам аз доста често съм отричал пред непознати хора, че съм син на големия Гоген. Не съм се опитвал никога да печеля пари, не съм искал никога нищо, задето съм син на Гоген, и винаги съм считал това по-скоро за проклятие, защото в сравнение с неговия ръст собствената ми незначителност неизбежно би проличала.“

През 1927 г. споровете около „Ноа Ноа“ намерили своята развръзка: благодарение на усилията на Монфред ръкописът постъпил в сбирките на Лувър; една година преди това било осъществено и първото му издание във факсимиле.

Неколцина от потомците на Гоген са се занимавали — или се занимават — с изкуство, като например синът му Жан (починал през 1961 г.), който бе скулптор, и Пола (починал също през 1961 г.), както и синът на Пола — литографът и гравьор Пол-Рьоне Гоген.

Призванието към изкуството се пробудило и у дъщерята, която Гоген имал от Жулиет Хюе — Жермен (като художничка известна под името Жермен Шардон).

Жулиет Хюе била дълбоко потресена от смъртта на художника. У нея сякаш нещо се пречупило. Унищожила всички спомени, останали ѝ от Гоген, бродела печална, започнала да пие. Разумът ѝ се помрачил. Тя била вече само сянка, тръгнала по дирите на друга сянка, когато склопила очи през януари 1955 година.

* * *

През целия си живот Монфред не престанал да величае гения на Гоген. В 1926 г. един германец му предложил 350 000 франка за „Белият кон“. „Не — отговорил той, — мястото на «Белият кон» е в Лувър“. Той наистина предложил на този музей картината за 180 000 франка и тя била приета на 7 февруари 1927 г. от комитета на музейните консерватори, но не без противодействие. „Никога няма да гласувам и сантим за подобен боклук“ — заявил Саломон Райнах. Решението било взето с осем гласа срещу четири и един въздържал се.

Дъщерята на Монфред и доведена сестра на мореплавателя Анри дьо Монфред, Аньес Хюк дьо Монфред, бди днес в Корнея дьо Конфлан, в имението на своя баща — починал на 26 ноември 1929 г. (при смъртоносно падане от дърво) — над художествените творби, писмата и хилядите документи, отнасящи се до Гоген, които е наследила. Този фонд „Монфред“ е несравним по богатството си и аз прекарах много ведри часове едно лято да прелиствам архивите в стаята, потънала в сенчеста прохлада. Заобикаляха ме творби на Гоген, някои от неговите дърворезби от таитянския период, вълнуващата „Техура“, „Идолът с перла“, „Идолът с раковина“, „Хина“... Автопортретът „На приятеля Даниел“ бе окачен на стената до „Жълти купи сено“ и до един пастел, представящ „Малка свинарка“. Ръководена от същите благородни чувства като своя баща, Аньес Хюк

дъо Монфред предаде през 1951 г. всички тези творби на Лувър с правоползуване на дохода.

През 1925 г. Монфред нарисувал картина „Почит към Гоген“. Наскоро след смъртта на художника, към 1903–1905 година, била създадена друга „Почит към Гоген“, пастел от Одилон Рьодон, който по същото време изписал по памет и един портрет на покойника^[12].

И други приятели допринесли за посмъртната слава на Гоген. Шарл Морис, който продължил неспокойния си бохемски живот, излизал неведнъж в защита на художника. Преди смъртта си (през март 1919 г. в Мантон) той написал за него възторжена студия, издадена през 1920 година. Амброаз Волар също работил за славата на художника. Ще кажат, че това е било в негов интерес като търговец. Във всеки случай той направил през 1926 г. един жест, който заслужава да се отбележи. Робер Рей имал желание да покаже на учениците си в школата на Лувър „Хубавата Анжела“ и поискал картината от Волар, който веднага се съгласил да му я заеме. След завършването на курса Робер Рей се канел вече да върне картината, когато Волар му написал писмо, в което казвал: „Тъй като «Хубавата Анжела» влезе в Лувър, то, ако желаят тя да намери там постоянното си място, аз не искам нищо повече от това, тя да си остане там.“^[13]

Особено трогателна преданост към паметта на Гоген проявявал Пако Дурио. Въпреки бедността си малкият испанец дълго време отказвал да продаде творбите, които притежавал от своя знаменит приятел. „Аз нямам пари. Но за какво служат парите? За да се купуват хубави неща. Аз имам хубави неща“ — говорел той. В деня, в който бил принуден да се раздели със своите Гогенови творби, животът му загубил смисъла си. Малко покъсно той починал (1940 г.).

Шуфенекер също трябвало да продаде картините, които имал от Гоген. Разводът, разочарованията помрачили дните му. В лицея „Мишле“ във Ванв той бил изкупителната жертва на своите ученици, които му измислили прякора „Буда“. Примирен, меланхоличен, той се отнасял с голямо търпение към тях. Веднъж все пак избухнал. Един от учениците му, Робер Рей, бъдещият администратор на Изобразителните изкуства, му подхвърлил един ден без злоба: „Трябва да е много шик да си учител по рисуване в голям лицей, а? Кажете, г'син Шуфенекер, шик е, нали?...“ Шуф изведнъж побледнял. „Малки глупако, мръсно малко буржоазче — смотолевил той, — вие мислите,

че е щастие, когато си се надявал да станеш един Сезан, един Ван Гог или един Гоген, да изпаднеш дотам да поправяш такива боклуци!“

„И не можейки да се сдържи повече — разказва Робер Рей, — той разкъса с широк замах рисунката ми... Останах посрамен и натъжен. Долавях смътно някои неща: Сезан, Ван Гог бяха за мен съвсем нови имена. (А впрочем и за почти всички французи. Та помислете си само, това беше през 1900 година!) Защо Буда не каза Бона или Жан-Пол Лоран, или Каролус-Дюран? Тия имена аз чувах да произнася сестра ми при всеки Салон. Това бяха поне известни имена. Но не, не на тяхната слава завиждаше Шуфенекер, а на художниците, за които никой не говореше. И все пак аз почувствувах, че Шуфенекер проявява сигурно по-голямо честолубие, споменавайки Сезан или Ван Гог, отколкото ако беше казал Бона или Каролус-Дюран. Когато много по-късно разбрах и видях, тогава си спомних за този случай. И никога не угасна напълно срамът ми, задето тоя ден поисках да направя за смях стария Шуфенекер.“

Емил Бернар сигурно не би произнесъл думите, казани от Шуф. Ненавистта му към Гоген била упорита и той с непреклонно постоянство продължавал да сипе обвиненията си: майсторът от Понт Авен го бил „ограбил“. В същност, погледнато логично, тази кавга не би трябвало да задържа до такава степен вниманието на Бернар, тъй като той от дълго време се бил отказал от младежките си търсения. През пролетта на 1902 г. била уредена изложба на негови творби от Египет от прословутия привърженик на официалното изкуство Леонс Бенедит, консерватор на Люксембургския музей. През следващата година един няколкомесечен престой във Венеция тласнал още по-стремително развитието на Бернар по посока на особен неокласицизъм, който той се опитвал да противопостави на изкуството на знаменитите майстори, които имал щастието да познава — и то, както казвал, за да „спре упадъка“ на френската живопис. В защита на този неокласицизъм той основал през май 1905 г. списанието „La Renovation esthetique“ („Естетическо обновление“), носещо

подзаглавието „Revue de l'Art le meilleur“ („Списание за най-доброто изкуство“), а като мото: „Няма ни древно, ни ново изкуство, има само Изкуство, тоест проява на вечния Идеал.“ Така той се отрекъл напълно от някогашните си възторзи. Обявил се против Сезан и неговото „гибелно творчество“. В неговите очи Ван Гог бил вече само „един твърде незавършен художник... неспособен да измисли нещо възвишено“. Най-после, говорейки за Гоген, той порицавал неговите „детинщини на невежа“.

Джон Реуалд без съмнение е съвсем прав, когато нарича „трагичен“ случая с този художник, работил упорито до края на живота си (Бернар умира през април 1941 г. на 73-годишна възраст), но чиито единствени творби, които се помнят, са тъкмо рисуваните към края на юношеските му години — тези „заблуди“ на младостта, „родени — както казвал Бернар — от моята възторжена и склонна към прекомерно въображение природа“^[14].

От лятото на 1960 г. в Понт Авен има една улица и на името на Бернар — както има на Гоген. Още през 1939 г. бе поставена възпоменателна плоча на къщата, в която някога се помещавал пансионът на Мари-Жан Глоанек. По-късно в Льо Пулдю бе открита паметна плоча на Гоген и неговите приятели.

Няма навярно друго място на света, където споменът за един художник да е така жив, както това кътче на Бретан. Там живописата е всеобща страст. В едно кафене чух как трима селяни, седнали на чашка, спореха върху достойнствата на Анри Море и Шамаяр. Навсякъде се виждат картини. Стените на някои къщи са покрити от горе до долу с тях.

„Гоген“ е очевидно на най-висока цена и много хора са се потрудили да разровят избите и таваните си с надеждата, че ще открият някоя забравена Гогенова картина, струваща на световния пазар — в звонкови пари — над милион нови франка. Ала уви! Къде са творбите, които Гоген е оставил в Понт Авен?

Художникът подарил на някаква прислужничка на Мари-Жан Глоанек една своя картина, изобразяваща перачка в червена рокля. Червена рокля, празнична рокля на една... перачка! Картината била хвърлена във водите на Авен. Не видели по-добра участ и много други подаръци на Гоген. Някои платна, подарени от него, били използвани

като изтривалки, други — за изкърпване на платнени пантофи. Та машинът струва толкова скъпо! Ах, да бяха знаели!

* * *

Гоген бил дълго време прицел на хули и омраза. На 18 октомври 1919 г. Андре Салмон поместил в „L'Europe nouvelle“ статия, в която писал: „Колкото до тази слава (на Гоген), крайно време е да се потрудим за нейното унищожаване... Намират се все по-малко и по-малко «просветени» любители, които си позволяват наивната дързост да окачат на същата стена Сезан и Гоген.“

Доста смели думи! От година на година интересът към Гоген не престава да расте. Студиите и съчиненията за него се множат. Неговите творби влязоха в музеите и големите колекции, а „цените“ му растат непрекъснато.

Те започнаха да се покачват шеметно от декември 1942 година насам, когато една картина от 1889 г. — „Две фигури на скалист бряг“, беше оценена на 1 100 000 франка. През 1956 г. „Селянин с куче бе купена“ за 18 500 000 франка.

До този момент нямаше картина, достигнала на публична разпродажба сто милиона франка. На 14 юни 1957 г. този предел бе надхвърлен от един Гогенов Натюрморт с ябълки, който гръцкият корабоприитежател Базил Гуландрис купи за 104 000 000 франка.

По-късно, на 25 ноември 1959 година, таитянската картина „Писмо ли очакваш?“ бе продадена в Лондон за 130 000 лири стерлинги, или около 180 000 000 франка.

Така Гоген стана, наред със Сезан и Ван Гог, един от тримата „най-скъпи на света“ модерни художници. Колекционери и любители си оспорват и най-малките му скици. През юни 1957 г. в „Отел Друо“ бе продадено едно негово писмо. То достигна цена 600 000 франка. Какво пишеше в това писмо? Следното: „Днес съм повален на земята, победен от нищетата...“

[1] Писма на кралица Мараятару Салмон до г-жа Папино, жена на бивш губернатор, от 15 декември 1903 г. и от 1 април 1904 г. — Б.а.

[2] В града (Рим) и по света, т.е. навсякъде (лат.). — Б.пр. ↑

[3] Бернар Виларе. — Б.а. ↑

[4] Това писмо е публикувано в каталога на изложбата „Гоген“ в Оранжерията на Тюйлери през 1949 г. — Б.а. ↑

[5] Архив на Министерството на Отвъдморска Франция; текстовете са цитирани и от Урсула-Франсес Маркс-Ванденброук в нейната дисертация за Сорбоната. — Б.а. ↑

[6] Около 10 375 нови франка. — Б.а. ↑

[7] По доктор Рьоне Пюиг. — Б.а. ↑

[8] През юни 1904 г. Сегален публикувал една статия в „Mercure de France“ под заглавие „Гоген сред своя последен декор“. По-късно той написал „Hommage a Gauguin“ (Почит към Гоген), която е поместена в началото на събраната кореспонденция на художника с Монфред. В своята книга „Les Immemoiriaux“ (Прастарите) от 1907 г. той си поставил за цел да обрисова маорите такива, каквито Гоген „ги виждал, за да ги рисува“. От него е останал и един недовършен ръкопис, чийто герой е Гоген на Маркизките острови: „Майсторът на насладите“. — Б.а. ↑

[9] Писмо на Сегален до жена му от 8 май 1907 г., цитирано от Жан Лоаз. — Б.а. ↑

[10] Рьоне Пюиг. — Б.а. ↑

[11] Жан Лоаз. — Б.а. ↑

[12] Днес в Лувър. — Б.а. ↑

[13] Цитирано от Робер Рей. — Б.а. ↑

[14] Писмо на Емил Бернар, цитирано от Пол Жамо в „Gazette des Beaux-Arts“ от 1 ноември 1912 г. — Б.а. ↑

ХРОНОЛОГИЯ И СЪПОСТАВКИ

- 1784 — Роден Гийом Гоген, дядо по бащина линия на художника.
- 1797 — Роден Андре-Франсоа Шазал, дядо по майчина линия на художника.
- 1798 — Роден Дьолакроа.
- 1803 — Родена Флора Тристан, баба по майчина линия на художника.
- 1807 — Умира дон Мариано де Тристан Москосо, прадядо на художника.
- 1814 — Роден Кловис Гоген, баща на художника.
- 1818 — Родени Изидор Гоген („чичо Зизи“) и Гюстав Ароза.
- 1819 — Роден Курбе.
- 1821 — Андре-Франсоа Шазал се оженва за Флора Тристан на 3 февруари.
- 1824 — Романтизмът тържествува в Салона („Клането на Хиос“ на Дьолакроа). Родени Пюви дьо Шаван и Монтичели.
- 1825 — Родена Алина Шазал, майка на художника.
- 1830 — Роден Писаро.
- 1831 — Роден Пол Дюран-Рюел.
- 1832 — Роден Мане.
- 1833 — Пътуване на Флора Тристан до Перу. Роден Бракмон.
- 1834 — Родени Дега и Уистлър.
- 1835 — Родени Ернест Шапле и Жан Долан.
- 1838 — Флора Тристан издава „Странствувания на една пария“. Съпругът ѝ прави опит да я убие.
- 1839 — Андре Шазал е осъден на двадесет години каторжен труд. Родени Сезан и Сисле. Родена Мари-Жан Глоанек.
- 1840 — Родени Моне, Одилон Рьодон и Роден.
- 1841 — Родени Реноар, Гийомен и Берта Моризо.
- 1842 — Роден Стефан Маларме.
- 1844 — Флора Тристан предприема революционно-пропагандна обиколка из Франция; умира на 14 ноември в Бордо.

Роден митничарят Русо.

1846 — Кловис Гоген се оженва за Алина Шазал на 15 юни.

1847 — Родена Мария Гоген, сестра на художника. Роден Фриц Таулов.

1848 — На 7 юни, се ражда Пол Гоген на ул. Нотр Дам дьо Лорет в Париж.

1849 — Кловис Гоген заминава със семейството си за Перу. В Порт Фамин Кловис Гоген умира внезапно (30 октомври). Алина се установява с двете си деца Пол и Мария в Перу.

1850 — Родена Мете-Софие Гад, бъдеща съпруга на художника. Роден Октав Мирбо.

1851 — Роден Клод-Емил Шуфенекер.

1852 — Роден Якоб Мейер де Хан.

1853 — Роден Винсент ван Гог.

1855 — Алина Гоген се завръща с децата си във Франция. Умира дядо Гийом Гоген.

Световното изложение. Павилион на реализма на Курбе. Апотеоз на Енгър. Писаро се установява в Париж.

1856 — Дега изучава в Италия ранните италиански художници. Роден Анри Море.

1857 — Роден Тео ван Гог.

1859 — Роден Съора. Родена Мари Анри.

1860 — Умира дядо Андре Шазал. Родени Шарл Морис и Емил Журдан.

1861 — Родени Максим Мофра и Луи Анкетен.

1862 — Родени Шарл Лавал и Анри Дьолавале.

1863 — Скандал със „Закуска на тревата“ на Мане в Салона на отхвърлените.

Умира Дьолакроа. Родени Серюзие, Филиже и Синяк.

1864 — Родени Тулуз-Лотрек и Фердинан дю Пюигодо.

1865 — В Хавър Гоген постъпва като стажант-корабен офицер на борда на „Луситано“; първо пътуване до Рио де Жанейро. Алина Гоген пише завещанието си, в което посочва Гюстав Ароза за настойник на децата си.

В Салона скандал с „Олимпия“ на Мане. Родени Албер Орие и Андре Фонтена.

1866 — На борда на „Луситано“ Гоген предприема второ пътуване до Рио де Жанейро; произведен в чин втори лейтенант, през октомври той отплава на кораба „Чили“ на околосветско пътешествие.

1867 — Умира Алина Гоген. „Чили“ се завръща във Франция.

Умира Енгър. Роден Бонар.

1868 — Гоген постъпва във военноморския флот като матрос трета степен на яхтата „Жером-Наполеон“. Юни-юли: Източно Средиземно море, Черно море, Егейско море. Септември: Лондон.

Родени Емил Бернар и Вюйар.

1869 — Април-май: „Жером-Наполеон“ плува из Средиземно и Адриатическо море.

Роден Матис. Роден Арман Сеген.

1870 — Средата на юли: плаването на „Жером-Наполеон“ из Далечния Север бива прекъснато поради обявяването на войната между Франция и Прусия. Краят на юли-август: Северно и Балтийско море. 19 септември: „Жером-Наполеон“ бива преименуван на „Дезе“. Октомври: „Дезе“ пленява немски кораби. Декември: Атлантически океан, Бордо.

Роден Морис Дени.

1871 — През април Гоген напуска „Дезе“. Постъпва като борсов посредник при борсовия агент Пол Бертен. Първи опити в изкуството.

Роден Руо. Родена Мадлен Бернар.

1873 — На 22 ноември Гоген се оженва за Мете-Софие Гад.

1874 — През август се ражда първото дете на Гоген — Емил.

Първа изложба на художниците, които на подбив биват наречени „импресионисти“ (Моне, Реноар, Сезан, Писаро, Дега, Сисле, Гийомен, Берта Моризо).

1875 — През зимата Гоген рисува Сена при Пон д'Йена.

Роден Пако Дурио.

1876 — Гоген излага в Салона Горичка във Вирофле.

Втора изложба на импресионистите. Роден Вламенк.

1877 — През декември се ражда второто дете на Гоген — Алина.

1878 — Ван Гог проповядва в Боринаж.

1879 — Април-май: Гоген участва с една статуетка в четвъртата изложба на импресионистите. През май се ражда третото му дете — Кловис. През лятото Гоген прекарва отпуска си в Понтоаз при Писаро.

1880 — Април: Гоген представя седем картини и един мраморен бюст на петата изложба на импресионистите. Реализира големи печалби на борсата. Рисува „Етюд на голо тяло“.

1881 — През април-май Гоген участва с осем картини, една статуетка и един медалион на шестата изложба на импресионистите. Юисман възхвалява горещо неговия „Етюд на голо тяло“. През април се ражда четвъртото му дете — Жан-Ръоне. През лятото прекарва отпуската си в Понтоаз при Писаро и Сезан. Към края на годината решава да напусне борсата, за да се посвети на живописата.

Роден Пикасо.

1882 — През януари фалира „Юнион Женерал“. На седмата изложба на импресионистите Гоген представя дванадесет картини с маслени бои и пастел и един бюст.

Роден Брак.

1883 — През януари Гоген подава оставката си при борсовия агент Галишон. „Отсега нататък ще рисувам всеки ден!“ През декември се ражда петото му дете — Пол-Ролон (Пола).

Умира Мане. Моне се установява в Живерни. Роден Утрило.

1884 — Гоген се установява в Руан. Към края на годината напуска Руан и отива в Копенхаген.

1885 — Гоген в Копенхаген. През лятото се връща във Франция със сина си Кловис; Мете остава в Дания.

1886 — Гоген представя деветнадесет картини на осмата и последна изложба на импресионистите, на която Съора показва „Неделен следобед на Гранд Жат“ (дивизионизъм). Първо пребиваване на Гоген в Понт Авен.

Ван Гог пристига в Париж. Умира Монтичели.

1887 — Гоген в Панама, по-късно в Мартиника.

Роден Марк Шагал.

1888 — Гоген в Понт Авен; през октомври отива при Ван Гог в Арл. Към края на декември, след драмата с отрязаното ухо, се връща в Париж.

1889 — Гоген излага заедно с приятелите си творби в кафенето на Волпини. Работи в Льо Пулдю. През тази година рисува „Разпятие“, „Жълтият Христос“, „Хубавата Анжела“ и прави дърворезбата „Бъдете влюбени“. Желаете да замине за Тонкин.

1890 — Гоген пребивава в Париж, после в Льо Пулдю. Възнамерява да отиде на Мадагаскар, но накрая решава да замине за Таити. Връща се в Париж през ноември. Символистите приветствуват в негово лице майстора на модерната живопис.

През юли Ван Гог се самоубива в Овер сюр Оаз. „Олимпия“ на Мане постъпва в Люксембургския музей.

1891 — За да събере необходимите средства за пътуването си, Гоген устройва разпродажба на свои творби в „Отел Друо“. През март отива в Копенхаген. На 1 април напуска Европа на път за Океания. Пристига на Таити и след престой в Папеее се установява в Матаиеа. Рисува Иа Орана Мария, Мечтание, Под панданусите...

Умират Съора и Тео ван Гог.

1892 — Гоген се запознава с древната религия на туземците. Рисува „Манао Тупапау“.

Умира Албер Орие.

1893 — Гоген се връща във Франция, където пристига на 30 август. Умира чичо му Зизи в Орлеан. През ноември изложба на Гоген в галерията на Дюран-Рюел.

1894 — Гоген живее на ул. Версенжеторикс. През април заминава за Бретан. На 25 май при едно сбиване в Конкарно моряци му счупват крака. Той се завръща в Париж през ноември.

Умират Шарл Лавал и старият Танги.

1895 — Гоген урежда втора разпродажба на свои творби в „Отел Друо“. На 3 юли заминава отново за Таити. Установява се в Пунауиа.

Умират Мейер де Хан и Мадлен Бернар.

1896 — Гоген рисува „Наве Наве Махана“ и автопортрета „Близко до Голгота“.

1897 — Гоген е дълбоко потресен от смъртта на дъщеря си Алина. Рисува „Откъде идем? Какво сме? Къде отиваме?“

1898 — През януари Гоген прави опит за самоубийство. През пролетта постъпва на работа в кадастралната служба в Папеее.

Умират Стефан Маларме и Пюви дьо Шаван.

1899 — През януари Гоген напуска работата си. Рисува „Разголена гръд с червени цветя“. През юни започва да сътрудничи в „Оси“, а през август — да издава сам вестник „Усмивка“.

Умира Сисле.

1900 — От март Амброаз Волар осигурява месечна издръжка на Гоген. През май в Копенхаген умира Кловис.

Пикасо идва за първи път в Париж.

1901 — През август Гоген напуска Таити на път за Маркизките острови, където се установява на остров Хива-Оа (Доминика), в селището Атуона. Там си построява колиба: „Веселият дом“. Рисува „И златото на техните тела“.

Умира Тулуз-Лотрек. Умира Жулиен Льоклерк.

1902 — Гоген влиза в конфликт с мисионерите и жандармите на островите.

1903 — Обвинен, че е оклеветил един жандарм, Гоген бива осъден на три месеца затвор и петстотин франка глоба. На 8 май умира от сърдечна криза. Изложба от творби на Гоген в галерията на Волар в Париж (около сто картини и рисунки от Таити). Ретроспективна изложба на Гоген в Есенния салон в Париж (осем картини). Умират Писаро и Арман Сеген.

1905 — Фовистите предизвикват скандал в Есенния салон.

1906 — Ретроспективна изложба на Гоген в Есенния Салон в Париж (227 творби). Във Ваймар излиза първата книга за Гоген от Жан дьо Ротоншан (300 екз). На разпродажбата Йожен Бло „Цветя от Таити“ е оценена за 2900 франка.

Умират Сезан и Кариер. Умира Фриц Таулов.

1907 — Изложба от творби на Гоген в галерията „Митке“ във Виена (март-април).

„Госпожиците от Авиньон“ на Пикасо. „Укротителка на змии“ от Митничаря Русо. „Олимпия“ на Мане е прехвърлена в Лувър.

1909 — Умират Жан Долан и Ернест Шапле.

1910 — Изложба на творби на Гоген в галерията „Танхойзер“ в Дрезден и в Мюнхен.

Умира Митничарят Русо.

1911 — Изложба от творби на Гоген в галерията „Бло“ в Париж (дърворезби).

1912 — На разпродажбата Руар картината „Папеее“ от Гоген е оценена за 31 500 франка.

1913 — Умира Анри Море.

1914 — Умира Бракмон.

1915 — Умира Мари-Жан Глоанек.

1916 — Умира Одилон Ръодон.

1917 — Изложба от творби на Гоген в галериите „Нюнес“ и „Фике“ в Париж (39 творби). Изложба от творби на Гоген в Копенхаген.

Умират Дега, Роден и Октав Мирбо.

1918 — Излиза във факсимиле „Преди и след“. Умира сестрата на Гоген — Мария.

Умира Максим Мофра. Манифестът на Дада.

1919 — Изложба „Непознати творби“ на Гоген в галерията „Барбазанж“ в Париж (29 творби). Кнъодлер купува „Иа Орана Мария“ за 58 000 франка. Публикуват се писмата на Гоген до Монфред.

Умират Шарл Морис и Реноар. Триумф на кубизма.

1920 — На 27 септември умира Мете.

Умира Модилиани.

1922 — Умира Пол Дюран-Рюел.

1923 — Изложба „Гоген“ в галерията „Дрю“ през април-май (68 творби). „Преди и след“ излиза като редовно издание.

1924 — Изложба от творби на Гоген в галериите „Лестър“ в Лондон. Редовно издание на „Ноа Ноа“.

1925 — Излиза като редовно издание „Гоген“ на Ротоншан.

1926 — Изложби от творби на Гоген в Стокхолм, Копенхаген и Осло („Гогенови творби в Скандинавия“). През декември изложба „Почит към гениалния френско-перуански художник Гоген“, уредена от дружеството „Париж — Латинска Америка“ в Париж (135 творби). Излиза във факсимиле „Ноа Ноа“. Амброаз Волар предава на Лувър „Хубавата Анжела“.

1927 — Монфред предава на националните музеи ръкописа на „Ноа Ноа“, а също и картината „Белият кон“. Ръкописът на „Древният маорски култ“ постъпва в Лувър (дар от Моро-Нелатон). Изложба „Гоген“ в Музея за изящни изкуства в Бостон (гравюри) през април-май.

Умират Серюзие и Гийомен.

1928 — Изложба от творби на Гоген в Люксембургския музей в Париж („Гоген — скулптор и гравьор“ — 107 творби). Изложба в „Кунстхале“ в Базел (254 творби), ретроспективна изложба на Биеналето във Венеция (42 творби.)

Изложба в галерията „Танхойзер“ в Берлин (230 творби).

Умира Филиже.

1929 — Картината „На брега“, завещана през 1923 г. на Люксембургския музей, е прехвърлена в Лувър.

Умира Монфред.

1930 — На родната къща на Гоген е поставена възпоменателна плоча.

Умират Емил Журдан и Фердинан дю Пюигодо.

1931 — Изложба от творби на Гоген в галерията „Плеяд“ в Париж (графични творби). Изложба в галерията „Льо Портик“ в Париж. Изложба „Сбирката на Дурио от Гогенови творби“ в лондонската галерия „Лестър“.

1932 — При разпродажбата Щраус Фигури в Таити е оценена за 50 000 франка.

Умира Луи Анкетен.

1934 — Изложба „Гоген и неговите приятели, школата от Понт Авен и академията «Жулиан»“ в Галерията за изящни изкуства в Париж.

Умира Шуфенекер.

1935 — Умира Синяк.

1936 — Изложби от творби на Гоген в галерията „Валденщайн“ в Ню Йорк, в музея „Фог Арт“ в Кембридж (Масачузетс), в Музея за изобразително изкуство в Балтимор, в Музея за изобразително изкуство в Сан Франциско. Изложба „Гоген“ в Галерията за изящни изкуства в Париж.

1938 — Изложба „Ж.-Даниел дьо Монфред и неговият приятел Пол Гоген“ в галерия „Шарпантие“ в Париж. „Аликан“ постъпва в Лувър.

1939 — В Понт Авен поставят възпоменателна плоча на къщата, на чието място се е намирала някога странноприемницата на Глоанек. Пол Жамо завещава на Лувър Сена при Пон д'Йена и Коситба в Бретан.

1940 — Умират Вюйар, Паул Кле. Умира Пако Дурио.

1941 — Умира Емил Бернар.

1942 — На разпродажбата „Вио“ „Две фигури на скалист бряг“ от Гоген е оценена за 1 100 000 франка. Изложба „Гоген“ в галерията „Марсел Гио“ в Париж (май-юни).

1943 — Изложба „Понтавенската школа и набистите“ в галерията „Парвиле“ в Париж (май-юни).

Умират Морис Дени и Анри Дьолавале.

1944 — Лувър купува „И златото на техните тела“.

Умират Сутин, Кандински, Мондриан, Феликс Фенеон. Умира Мари Анри.

1946 — Изложба „Гоген“ (91 творби) в галерията „Вилденщайн“ в Ню Йорк (април-май).

1948 — Ретроспективна изложба „Гоген“ в Дания по случай стогодишнината от рождението на художника (129 творби), уредена в Глиптотеката „Ню Карлсберг“ в Копенхаген (май-юни).

1949 — Февруари: Изложба „Гоген и неговите приятели“ в галерия „Клебер“ в Париж. Лятото: Изложба „Гоген“ по случай стогодишнината от рождението на художника в Оранжерията на Тюйлери, Париж (116 творби). Ноември 1949 — януари 1950: Изложба „Гоген“ в „Кунстхале“ в Базел (153 творби).

1950 — Изложба „Гоген и групата от Понт Авен“ в Музея за изящни изкуства в Кенпер (юли-септември). Изложба „Гоген“ в музея в Лозана.

1951 — Изложба „Гоген и неговите приятели“ в галерия „Андре Вейл“ в Париж (юни).

1952 — „Семейство Шуфенекер“, „Мелницата“, „Ваируматии“ и „Натюрморт с ветрило“ от колекцията на принц Матсуката постъпват в Лувър съгласно с условията на мирния договор с Япония. Освен това Лувър купува „Бретанско село под снега“.

1953 — Август-септември: „Възпоменателна изложба по случай петдесетгодишнината от смъртта на Пол Гоген“ в Понт Авен.

Умира Раул Дюфи.

1954 — Изложба „Пол Гоген и неговото място в срещата между Изтока и Запада“ в Музея за изящни изкуства в Хюстън (март-април).

Умира Матис.

1955 — Изложба от творби на Гоген в Единбург, в галерия „Тейт“ в Лондон, в „Кунстнерфорбундет“ в Осло. Във Флорида умира Емил Гоген, най-големият син на художника.

Умират Фернан Леже и Утрило. Умира Жулиет Хюе.

1956 — „Селянин с кучето си до ограда“ от Гоген бива оценена в Париж за 18 500 000 франка. Изложби от творби на Гоген в галерията

„Вилденщайн“ в Ню Йорк (април-май), у „Винкел и Магнусен“ в Копенхаген (юни-юли).

1957 — На разпродажбата Лърси през ноември в Ню Йорк „Жена с червен воал“ от Гоген е оценена за 24 000 долара, а „Мау Тапоро“ (Беритба на лимони) — за 180 000 долара. През юни при разпродажбата Томпсън-Бидл, състояла се в галерията „Шарпантие“ в Париж, „Пейзаж в розово“ от Понт Авен намира купувач за 14 000 000 франка, а два „Натюрморта с ябълки“, единият от 1889 г., другият от 1901 г., биват оценени съответно за 35 500 000 и 104 000 000 франка. (Това е първата публична разпродажба, на която картина достига оценка по-висока от 100 000 000 франка). Едно писмо на Гоген до Шарл Морис (от юли 1901 г.) е оценено за 600 000 франка.

1958 — През юли в Льо Пулдю се открива паметник, посветен на Гоген и неговите приятели. Юли-септември: изложба „Почит към Серюзи и художниците от групата в Понт Авен“ в градския музей за изящни изкуства в Кенпер. Юли-август: изложба „Гоген, Ж.-Д. дьо Монфред и техните каталански приятели“ в музея „Иасент Риго“ в Перпинян.

Умират Вламенк и Руо.

1959 — Изложба „Гоген“ (200 творби) в Института за изобразителни изкуства в Чикаго (февруари-март), след това в музея „Метрополитън“ в НюЙорк (април-май). През ноември в Лондон картината „Те тиаи на ое ите рата“ (Писмо ли очакваш?) на Гоген е оценена за 130 000 лири стерлинги (180 милиона франка): това е най-високата цена, дадена за творба на художник.

1960 — Изложба от творби на Гоген в галерия „Шарпантие“ в Париж (януари-март).

1961 — Картината „Ареареа“ на Гоген постъпва в Лувър. В Копенхаген умират Жан-Ръоне и Пола Гоген, синове на художника.

БИБЛИОГРАФИЯ

Гоген е писал много. От една страна, той поддържал редовна или откъслечна кореспонденция с голям брой свои съвременници, от друга — писал е от време на време статии за списания и освен това е автор на дълги съчинения, та дори на цели книги. Цялото му писмено наследство обхваща не по-малко от хиляда и петстотин страници.

За съжаление не съществува целокупно издание на всичко писано от него. Затова се постарях да събера колкото е възможно повече от писанията му.

Що се отнася до кореспонденцията му, издадени са два главни сборника от писма: „Lettres a Daniel de Monfreid“ (Писма до Даниел дьо Монфред), предшествувани от статията „Hommage a Gauguin“ (Почит към Гоген) от Виктор Сегален, чието последно и много сериозно издание е аотирано от г-жа Ани Жоли-Сегален (Falaize, Paris, 1950), и „Lettres a sa Femme et a ses Amis“ (Писма до жена му и до приятелите му), събрани от Морис Маленг, автор и на предговора (ново допълнено издание, Grasset, Paris, 1949).

Навсякъде, където имах възможност, съпоставих тези писма с оригиналите им, с факсимилета или фотокопия. Освен това тяхното проучване ми позволи да нанесе поправки в много дати. Особено трудно е да се уточни хронологията на „Писма до Емил Бернар“ (Lettres a Emile Bernard), които са излизали в отделни издания (Ed. de la Renovation esthetique), Tonnerre, 1927, и Ed. Cailler, Geneve, 1954).

Посочените сборници далеч не обхващат цялата кореспонденция на Гоген. Забравени са някои писма на художника, поместени по едно или друго време в списания, както и писма или части от писма, цитирани от различни автори в техните трудове.

Такъв е случаят например с едно писмо на Гоген до „Journal des Artistes“ в отговор на една анкета, публикувано в това списание на 18 ноември 1894 г. Едно писмо до Едуар Пти, губернатор на Френските владения в Океания, и друго до Карл Сиже са поместени в „Mercure de France“ през август 1904 г., писма до Одилон Рьодон — в „La Vie“ от

11 януари 1911 г. и от 2 ноември 1912 г., едно писмо до художника Виломсен — в „Les Marges“ от май 1918 г. и две писма до Алфред Валет — в „Mercure de France“ до 1 декември 1946 г.

Неиздадени писма на Гоген са публикувани в „Europe“ от 15 февруари 1939 г. от Клод Роже-Маркс, в „Arts“ от 11 февруари и 27 септември 1946 г. и от 28 март 1947 г. от Жан Рибо-Ментьер, в приложението към каталога на т.нар. „Изложба по случай стогодишнината на Гоген“ в Оранжерията на Тюйлери (Ed. des Musees nationaux, Paris, 1949) и в „The Burlington Magazine“ от март 1956 г. от Динис Сътън.

Едно писмо до Емил Бернар е поместено в английското издание на писмата на Ван Гог до Емил Бернар, под редакцията на Дъглас Лорд; писма до Пол Серюзие — в неговата Кореспонденция, която е отпечатана като продължение на „ABC de la Peinture“ (Азбука на живописата) от Пол Серюзие, а някои писма до Одилон Ръдон са възпроизведени в книгата Одилон Ръдон на Розлин Баку.

Отделни фрагменти от кореспонденцията на Гоген могат да се намерят и в посочените по-долу трудове на Шарл Морис (Gauguin), на Мадлен Октав-Маус (Trente Annees...), на Арсен Александър (Gauguin), на Ръоне Амон (A Tahiti...), на Пиер Борел (Les Derniers Jours...), на Робер Рей (Menus Propos), на Жан Лоаз (Let Amities de G.-D de Monfreid и Il faut rehabiliter...), на Урсула-Франсес Маркс-Ванденброук (Gauguin), на Ховард Роструп (Gauguin et le Danemark), на Джон Реуалд (Postimpressionism... и The Genius and the Dealer) и т.н.

А има и непубликувани писма. В архивите на Ж.-Д. дьо Монфред, които г-жа Хюк Дьо Монфред постави на мое разположение, открих множество неиздадени текстове на Гоген, писма, чернови на писма, различни бележки, досието на съдебната му защита, сметки и др. Г-жа Ани Жоли-Сегален ми показва две писма на Гоген до Шуфенекер и направления от Сегален препис на едно писмо до Амброаз Волар; г. Марсел Бугар ми показва писмо на Гоген до Йожен Бош. Имах възможност също така да видя оригиналите на различни други писма у търговци на автографи (които в някои случаи са цитирали извадки от тях в каталозите си).

* * *

Както сторих с писмата, така се постарях да събера колкото е възможно повече и от другите текстове и съчинения на Гоген.

Книгата „Ноа Ноа“ е издавана на няколко пъти, по-специално от „La Revue blanche“ (в броевете от 15 октомври и 1 ноември 1897 г.), от издателство La Plume, Париж, 1901 г., и от Cres, Париж, 1924 и 1929 г., във факсимиле от Майер Грефе, Берлин, 1926 г., и от Жан Форлаг, Стокхолм, 1947 г. Саго-Льо Гарек издаде една първа версия на „Ноа Ноа“ през 1954 г. в Париж.

„Avant et Apres“ („Преди и след“) е публикувана във факсимиле от Курт Волф в Лайпциг през 1918 г., а като обикновено издание — от издателство Cres през 1923 г.

Като книги са издадени и: „Racontars de Rapin“ (Брътвежи на цапача) от Falaize, Paris, 1951 г.; „Ancien Culte mahorie“ (Древният маорски култ), следван от „La Clef de Noa Noa“ (Ключът към Ноа Ноа) под редакцията на Рьоне Юиг (във факсимиле, La Palme, Paris, 1951); статиите от вестник „Le Sourire“ (Усмивка) бяха събрани и издадени с коментар от Л.-Ж. Буж (във факсимиле, Maisonneuve et Besson, Paris, 1951).

„Quatre pages inedites de Gauguin“ (Четири непубликувани страници от Гоген) бяха поместени в специалния брой за Гоген на „Arts“ през юли-август 1949 г., бележки на Гоген, записани в златната книга на Мари-Жан Глоанек — в приложението към каталога на изложбата „Гоген и групата от Понт Авен“, състояла се в Музея за изящни изкуства в Кенпер (Ed. des Musees nationaux, 1950); „Notes sur Emile Bernard“ (Бележки за Емил Бернар) бяха поместени в „Gazette des Beaux-Arts“ през април 1955 г. Джон Реуалд публикува „Notes sur la Peinture“ (Бележки за живописата) в своята книга за Гоген (Hyperion, Paris, 1938), а Жан Лоаз — „Notes sur Huysmans“ (Бележки за Юисман) в „Les Nouvelles litteraires“ от 7 май 1953 г.

Ако се прелистят годишниците на списанията от онова време, могат да се намерят различни статии, писани от самия Гоген, като например: „Notes sur l'Art a l'exposition universelle“ (Бележки за изкуството на световното изложение) в „Le Moderniste“ от 4 и 13 юли 1889 г., „Qui trompe-t-on ici?“ (Кого заблуждават тук?) в „Le Moderniste“ от 21 септември 1889 г., „Natures mortes“ (Натюрморти) в „Essais de l'Art libre“ от януари 1894 г., „Exposition de la Libre Esthetique“ (Изложба на свободна естетика) в „Essais de l'Art libre“ от

февруари-март-април 1894 г., *Sous Deux Latitudes* (На две географски ширини) в „*Essais de l'Art libre*“ от май 1894 г., „Предговор“ към каталога на изложбата на Арман Сеген, издаден от Льо Барк дьо Бутвил, февруари 1895 г. (този предговор бил препечатан в „*Mercure de France*“ през февруари 1895 г.), „*A propos de Sevres et du dernier four*“ (За Севър и за последната пещ) в „*Le Soir*“ от 23 април 1895 г., „*Les Peintures francais a Berlin*“ (Френските живописци в Берлин) в „*Le Soir*“ от 1 май 1895 г. Вестник „*Les Guepes*“ (Оси) в Таити публикувал няколко полемични статии на художника през 1899 и 1900 г. Нека споменем също така и две интервюта на Гоген, дадени — едното на Жул Юре („*L'Echo de Paris*“ от 23 февруари 1891 г.), а другото на Йожен Тардийо („*L'Echo de Paris*“ от 13 май 1895 г.).

Други текстове са останали изцяло или отчасти непубликувани, като „*Cahier pour Aline*“ (Тетрадка за Алина), чийто ръкопис се намира в Библиотеката за изкуство и археология в Париж; „*Diverses Choses*“ (Разни неща), продължение на „*Ноа Ноа*“, намиращ се в Кабинета за рисунки на Лувъра, и „*L'Esprit moderne et le Catholicisme*“ (Съвременният дух и католицизмът) в Градския художествен музей в Сейнт Луис, САЩ.

Освен това Фернан Дошо ми показва копие на една непубликувана страница, написана от Гоген в златната книга на Мари-Жан Глоанек.

* * *

В допълнение към тези текстове е уместно да се отбележат и редица документи, които също представляват ценни източници.

Протоколът на разпродажбата в „Отел Друо“ от 23 февруари 1891 г., протоколът на разпродажбата от 18 февруари 1895 г. и едно писмо на неизвестен духовник до Анри дьо Лаборд относно „обстоятелствата около смъртта и погребението на Пол Гоген“ са възпроизведени в каталога на вече споменатата „Изложба по случай стогодишнината на Гоген“. В специален брой, посветен на Гоген, „*Gazette des Beaux-Arts*“ (януари-април 1956 г.) публикува акта за раждане, кръщелното свидетелство и венчалното свидетелство на Гоген, акта за смъртта на Гийом Гоген и др. От своя страна

Дружеството за научни изследвания в Океания издаде през 1957 г. в Папеете „Dossier de la Succession Paul Gauguin“ (Досие за наследството на Пол Гоген), съдържащо десет необнародвани документа: писменото задължение на Гоген към Земеделската каса в Папеете (27 юни 1898 г.), акта за продажбата, извършена от Монсенъор Мартен на Гоген (27 септември 1901 г.), едно писмо на Монфред до Гоген (15 декември 1902 г.), извлечение от сметките на Търговското дружество в Океания (1901–1903 г.), дневника на споменатото дружество, една бележка на надзорника на свободните наследства; протоколния опис на имуществата на Гоген в Атуона (27 май 1903 г.), протокола на разпродажбата в Атуона (20 юли 1903 г.), описа на мебелите и вещите, пренесени от „Ла Дюранс“ (11 август 1903 г.), протокола на разпродажбата в Папеете (2 септември 1903 г.). Тези документи са придружени от един коментар на Х. Жакие.

Използувах също така и много голям брой писма, написани от съвременници на Гоген, някои от които адресирани до самия него и в по-голямата си част непубликувани, писма на Емил Шуфенекер, Мете Гоген, Шарл Лавал, Емил Бернар, Мадлен Бернар, Тео ван Гог, Стефан Маларме, Октав Мирбо, Ж.-Д. дьо Монфред, Андре Фонтена, Амброаз Валар, Еманюел Бибеско, Пикно, Виктор Сегален, Мария Урбе, по баща Гоген, Анри Мотре, Емил и Пола Гоген и т.н.

Госпожа Ани Жоли-Сегален ми предостави бележките за Гоген, дадени от старшината Клаври на Виктор Сегален, а г. Мишел-Анж Бернар — бележник с отзивите в печата на Емил Бернар.

От друга страна, различни лица, на които изказах благодарност в предговора на тази книга, ми дадоха устно или писмено сведения и разяснения от най-различен характер.

* * *

Както при другите си биографии, така и тук аз разширих до възможно най-голяма степен кръга на изследванията си, и то не само по отношение на Гоген, но и на лицата, с които той е общувал, и на средите, в които се е движел. Както може да се види от следващия списък, документите и показанията на съвременници са особено многобройни; някои от тях не са публикувани:

Alexandre (Arsene): Maxime Maufra, peintre marine et rustique, a. Petit, Paris, 1926. — Paul Gauguin, sa Vie et le Sens de son Oeuvre, Bernheim Jeune, Paris, 1930.

Antoine (Jules): Impressionnistes et Synthetistes, в Art et Critique, 9 ноември 1889.

Auriant: Souvenirs sur Emile Bernard, в Maintenant, No. 7, 1947.

Aurier (Albert): Concurrence, в Le Moderniste, 27 юни 1889. — Le Symbolisme en Peinture. Paul Gauguin, в „Mercure de France“, март 1891. — Les Symbolistes, в Revue encyclopedique, април 1892. — Lettre a Emile Bernard, 29 август 1890, непубликувано. Сбирка на Мишел-Анж Бернар.

Bernard (Emile): Note sur la Peinture, в „Le Moderniste“, 27 юли 1889. — Lettre ouverte a M. Camille Mauclair, в „Mercure de France“, юни 1895. — Lettre a Alfred Vallette, в Mercure de France, август 1895. — Notes sur l'Ecole dite de „Pont-Aven“, в Mercure de France, декември 1903. — Lettres a Alfred Vallette, в Mercure de France, февруари и март 1904. — Louis Anquetin, в La Renovation esthetique, септември 1905. — Souvenirs, в La Renovation esthetique, ноември 1907. — Julien Tanguy, dit le „Pere Tanguy“, в Mercure de France, 16 декември 1908. — Les Ripipointillades, в La Renovation esthetique, април 1909. — A Emile Bernard, Lettres de Van Gogh, Gauguin, Redon, Cezanne, Bloy, Bourges, etc., сборник, включващ бележки от Емил Бернар и Note relative au Symbolisme pictural de 1888–1890. Ed. de la Renovation esthetique, Tonnerre, 1927. — Louis Anquetin, в Gazette des Beaux-Arts, февруари 1934. — Le Symbolisme pictural, 1886–1936, в Mercure de France, 15 юни 1936. — Souvenirs inedits sur l'artiste peintre Paul Gauguin et ses compagnons lors de leur sejour a Pont-Aven et au Pouldu, с предговор от Rene Maurice, Imprimerie du Nouvelliste du Morbihan, Lorient, 1939. — Memoires pour l'Histoire du Symbolisme pictural de 1890; Gauguin et l'Art negre; une Definition du Symbolisme, в Maintenant, No. 2, април 1946. — Affaire Vincent, в Art-Documents от януари 1952. — Lettres a Gauguin, 1889, в Gazette des Beaux-Arts, април 1955. — Lettres a Eugene Boch, събрани и представени от Marcel Bougard, непубликувани. — Lettres a Albert Aurier, непубликувани. Сбирка на Жак Вилиам. — L'Aventure de ma Vie, неиздаден ръкопис. Сбирка на Мишел-Анж Бернар. Извадки от него са поместени като предговор към Lettres de Paul Gauguin a Emile Bernard, Cailler, Geneve, 1954. — Lettres a ses

parents, непубликувани. Сбирка на Мишел-Анж Бернар. — *La Vie de Madeleine Bernard*, заедно с подбор от писмата на Мадлен Бернар до брат ѝ Емил и до родителите ѝ, неиздаден ръкопис. Сбирка на Мишел-Анж Бернар.

Bernard (Madeleine): *Lettres a son frere Emile et a ses parents*, непубликувани. Сбирка на Мишел-Анж Бернар.

Blanche (Jacques-Emile): *Propos de Peintre. De Gauguin a la Revue negre*, Emile-Paul, Paris, 1928. — *La Peche aux Souvenirs*, Flammarion, Paris, 1949.

Daurelle (Jacques): *Chez les Jeunes Peintres*, интервюта на Анкетен, Емил Бернар и др. в *L'Echo de Paris*, 28 декември 1891.

Denis (Maurice): *Lettre*, в *Mercure de France*, януари 1904. — *Theories*, Bibliotheque de l'Occident, Paris, 1912. — *L'Epoque du Symbolisme*, предговор към каталога на изложбата „Гоген и неговите приятели, школата от Понт Авен и академията «Жулиан»“, *Galerie des Beaux-Arts*, Paris, 1934. — Предговор към каталога на изложбата „Ж.-Д. дьо Монфред и неговият приятел Пол Гоген“, *Galerie Charpentier*, Paris, 1938. — Предговор към каталога на изложбата „Школата от Понт Авен и набистите“, *Galerie Parvillee*, Paris, 1943.

Feneon (Felix): *Les impressionnistes en 1886*, издание на *La Vogue*, Paris, 1886, — *Autre Groupe impressionniste*, в *La Cravache*, 6 юли 1889.

Filliger (Charles): *XII Lettres inedites*, представени от Auriant в *Maintenant*, юли 1947.

Fort (Paul): *Sur Emile Bernard*, предговор към каталога на изложбата „Емил Бернар“, *Galerie Saluden*, Brest, 1946.

Gide (Andre): *Si le grain ne meurt* (Gallimard, Paris, 1929).

Grass-Mick (A.): *Quand je voyais Paul Gauguin*, в *Massalia*, 20 октомври 1955.

Guillot (Francois): *Souvenirs d'un Colonial en Oceanie*, Imprimerie L. Depollier, Annecy, 1935.

Halevy (Daniel): *Degas parle...* La Palatine, Paris-Geneve, 1960.

Hartrick (A. S.): *A Painters Pilgrimage through Fifty Years*, at the University Press, Cambridge, 1939.

Jade (Marie): *Le Masque du Genie*. Въпреки че тази книга е написана във формата на роман, тя представлява в същност мемоари. Авторката (чието истинско име е Габриела Виан Дьо Монториан, снаха на Шарл Морис) ми даде „шифъра“ на имената, по-важните от които,

имащи връзка с живота на Гоген, са следните: Пол Соваж (Гоген), Филип Рьонак (Ш. Морис), Елеонор дьо Сент-Аон (г-жа Виан дьо Монториан, впоследствие г-жа Шарл Морис), дъщеря ѝ Мони (Габриела), Жан Седен (Арман Сеген), Пабло Мадро (Пако Дурио), Жан Мордан (Жан Долан), *La Renaissance du Livre*, Paris, 1925 — *L'Histoire d'un Portrait d'Enfant, Gauguin que j'ai connu*, в *Le Figaro litteraire*, 23 август 1952.

Jarry (Alfred): *Manao Tuparau, L'Homme a la Hache, la Orana Maria*, стихове „по и за Пол Гоген“, извадки от златната книга на Мари-Жан Глоанек, поместени в приложението към каталога на изложбата „Гоген и групата от Понт Авен“ в Музея за изящни изкуства в Кенпер. *Ed. des Musees nationaux*, 1950.

Jenot (мл. лейтенант): Спомени, издадени под заглавието: *Le Premier Sejour de Gauguin a Tahiti d'apres le Manuscrit Jenot*, в *Gazette des Beaux-Arts*, януари-април, 1956.

Jourdain (Francis): *Notes sur le Peintre Emile Bernard*, в *La Plume*. 1893. — *Ne en 1876*. *Ed. du Pavillon*, Paris, 1951. — *Gauguin doit-il beaucoup au „petit Bernard“?* в *Les Lettres francaises*, 9 август 1956. — *Emile Bernard, le bon genie de Gauguin*, в *Connaissance des Arts*, август, 1958. — *Mon Ami Emile Bernard*, неиздаден ръкопис. Архив на Мишел-Анж Бернар.

Jourdan (Emile): Спомени за Гоген, събрани от Фернан Дошо, неиздадени.

Kahn (Gustave): *Au temps du Pointillisme*, в *Mercure de France*, 1 април 1924. — *Paul Gauguin*, в *L'Art et les Artistes*, ноември 1925.

Leclercq (Julien): *Sur la Peinture*, в *Mercure de France*, май 1894. — *Exposition Paul Gauguin*, в *Mercure de France*, януари 1895. — *Lettre a Alfred Vallette*, в *Mercure de France*, юли 1895.

Mauclair (Camille): *Choses d'Art*, в *Mercure de France*, юни 1895. — *Servitude et Grandeur litteraires*, Ollendorff, Paris, 1922.

Maus (Octave): *Le Salon des XX a Bruxelles*, в *La Cravache*, 16 февруари и 2 март 1889.

Meyer (Arthur): *Ce que mes Yeux ont vu*, Plon, Paris, 1911.

Mirbeau (Octave): *Des Artistes*, Flammarion, Paris, 1922. — *Lettres a Claude Monet*, в *Les Cahiers d'Aujourd'hui*, No. 9, 1922.

Monfreid (Georges-Daniel de): *Un Grand Artiste*, в *La Depeche de Toulouse*, 10 октомври 1903.

Morice (Charles): Paul Gauguin, в *Les Hommes d'Aujourd'hui*, No. 440, 1891. — Paul Gauguin, в *Mercure de France*, декември 1893. — Paul Gauguin, в *Le Soir*, 23 ноември 1894. — *L'Atelier de Paul Gauguin*, в *Le Soir*, 4 декември 1894. — *Le Depart de Paul Gauguin*, в *Le Soir*, 28 юни 1895. — Paul Gauguin, в *Mercure de France*, октомври 1903. — *Quelques Opinions sur Gauguin*, анкета с отговорите на Йожен Кариер, Жан Долан, Франсиско Дурио, Одилон Рьодон, Анри дьо Рение, Луи Роа и др., в *Mercure de France*, ноември 1903. — *Les Gauguins du Petit Palais et de la rue Laffitte*, в *Mercure de France*, февруари 1904. — Paul Gauguin, Floury, Paris, 1920.

Mothere (Henri): *Notice sur Meyer de Haan*, непубликувана. Сбирка на г. и Г-жа Луи Кошнecк. — *Lettre a Armand Parent*, по повод на една Гогенова творба, непубликувано. Частна сбирка.

Natanson (Thadee): *Peints a leur tour*, Albin Michel, Paris, 1948.

Pissarro (Camille): *Lettres a son fils Lucien*, представени с помощта на Люсиен Писаро от Джон Рьуалд, Albin Michel, Paris, 1950.

Ranft (Richard): E. Schuffenecker, в *Les Hommes d'Aujourd'hui*, No. 389.

Regnier (Henri de): *Nos Rencontres*, *Mercure de France*, Paris, 1931.

Rotonchamp (Jean de): Paul Gauguin, Kessler-Druet, Weimar-Paris, 1906; Cres, Paris, 1925.

Schlumberger: Спомени за Гоген, събрани през 1952 г. от Фернар Дошо, непубликувани.

Schuffenecker (Emile): Emile Bernard, непубл. Сбирка на Мишел-Анж Бернар, — *Autobiographie*, непубликувана. Сбирка на Мишел-Анж Бернар.

Segalen (Victor): *Cyclone des iles Tuamotou*, в *Amees et Marine*, 12 април 1903. — *Gauguin dans son dernier Decor*, в *Mercure de France*, юни 1904. — *Journal en Oceanie*, 1903, неиздаден ръкопис, илюстриран с рисунки, а също и с фотографии и документи от онова време. Сбирка на Ани Жоли-Сегален. — *Lettres a Monfreid*, отнасящи се до Гоген, неиздадени. Сбирка на Ани Жоли-Сегален. — *Le Maitre du Jouir*, незавършен роман, посветен на Гоген, неиздаден ръкопис. Сбирка Ани Жоли-Сегален.

Serusier (Paul): *ABC de la Peinture* заедно с *Lettres*, писма, разменени между Серюзие, М. Дени, Веркад, Гоген, Рьодон, А. Сеген и др. Floury, Paris, 1950.

Tristan (Flora): Peregrinations d'une Paria, Arthur Bertrand, Paris. 1838; и другите съчинения на Флора Тристан.

Tual (Leon): Mademoiselle Julia Guillou de Pont-Aven. Imprimerie Le Tendre, Concarneau, 1928.

X...: Gauguin et l'Ecole de Pont-Aven, в Essais d'Art libe, ноември 1893.

Van Gogh (Theo): Lettre a Paul Gauguin, в Gazette des Beaux-Arts, януари-април 1956.

Van Gogh (Vincent): Lettres a Emile Bernard, с Recueil des Publications sur Vincent Van Gogh faites depuis son deces par Emile Bernard, precedees d'une preface nouvelle par le meme auteur, Ambroise Vollard, Paris, 1911. — Letters to Emile Bernard, с предговор от Douglas Lord. The Cresset Press, London, 1938. — Correspondance complete, с предговор от Georges Charensol, 3 тома, Gallimard-Grasset, Paris, 1960.

Verkade (Dom Willibrod): Le Tourment de Dieu, Rouart et Watelin, Paris, 1923.

Vollard (Ambroise): Souvenirs d'un Marchand de Tableaux, Albin Michel, Paris, 1948. (Спомени на един търговец на картини, Бълг. художник, София, 1981).

* * *

Към споменатите текстове и документи следва накрая да се прибавят и голям брой трудове и изследвания, най-значителните от които изброявам по-долу:

Bacou (Roseline): Odilon Redon, 2 Тома, Cailler, Geneve, 1956.

Bazin (Germain): L'Epoque impressionniste, Tisne, Paris, 1947. — Les Derniers Souvenirs du Maudit sont maintenant au Louvre, в Arts, 8 май 1953.

Bodelsen (Merele): The Missing Link in Gauguin's Cloisonism, в Gazette des Beaux-Arts, май-юни 1959.

Borel (Pierre): Une Canaque de sang royal connut le Secret de la mort de Gauguin, в Paris-Soir, 28 юли 1939. — Les Derniers Jours et la Mort mysterieuse de Paul Gauguin, в Pro Arte et Libris, септември 1942.

Boudot-Lamotte (Maurice): Le Peinture et collectionneur Claude-Emile Schuffenecker, в L'Amour de l'Art, октомври 1936.

Bouge (Louis-Joseph): Opinion d'un ancien Gouverneur de Tahiti sur onze Menus de Paul Gauguin, в Revue d'Histoire des Colonies, 1er trimestre 1950. — „Le Sourire“ de Paul Gauguin, въведение и бележки, Maisonneuve et Besson, Paris, 1952. — Traduction et interpretation des titres en langue tahitienne inscrits sur les oeuvres tahitiennes de Paul Gauguin, в Gazette des Beaux-Arts, януари-април 1956.

Bourin (Andre): Quand Gauguin et Alain peignaient au Pouldu, в Les Nouvelles litteraires, 24 юли 1958.

Briant (Theophile): Paul Gauguin et l'Ecole de Pont-Aven, предговор към каталога на изложбата по случай петдесетгодишнината от смъртта на Гоген, Понт Авен, 1953.

Brigneau (Francois): Gauguin de Tahiti, в Les Maudits, Denoel, Paris, 1959.

Bureau (Noel): Francisco Durrio, в L'Amour de l'Art, март 1928.

Cassou (Jean): Предговор към каталога на изложбата „Бонар, Вюйар и набистите“, Национален музей за модерно изкуство, Ed. des Musees nationaux, Paris, 1955.

Chasse (Charles): Gauguin et le Groupe de Pont-Aven, Floury, Paris, 1921. — Gauguin et Mallarmé, в L'Amour de l'Art, август 1922. — „De quand date le Synthetisme de Gauguin?“ в L'Amour de l'Art, април, 1938. — Les Demeures de Gauguin avec les gendarmes et l'évêque des Îles Marquises, в Mercure de France, 15 ноември 1938. — Le Mouvement symboliste dans l'Art du XIXe siècle, Floury, Paris, 1947. — Gauguin et son Temps, La Bibliothèque des Arts, Paris, 1955. — Le Lycée Condorcet, Berceau du Mouvement Nabi, в Prisme des Arts, No. 14, 1957. — Emile Bernard à Pont-Aven, в Le Telegramme de Brest et de l'Ouest, 22 декември 1957. — Le Sort de Gauguin est lié au Krach de 1882, в Connaissance des Arts, февруари 1959.

Chesneau (Marc): Hommage à Emile Bernard. Les Cahiers d'Art-Documents, Ecole Française, No. 69, Cailler, Geneve, 1959.

Clavel (Bernard): Gauguin, Edition et Imprimeries du Sud-Est, Lyon, 1958.

Cogniat (Raymond): La Vie ardente de Paul Gauguin. Предговор от Henri Focillon. Ed. „Gazette des Beaux-Arts“, Paris, 1936.

Colling (Alfred): La Prodigieuse Histoire de la Bourse. Société d'Editions économiques et financières, Paris, 1949.

Coquiot (Gustave): Vincent Van Gogh, Ollendorff, Paris, 1923. — Des Peintres maudits, Andre Delpeuch, Paris, 1924.

Coulon (Marcel): Une Minute de l'Heure symboliste: Albert Aurier, в Mercure de France, 1 февруари 1921.

Dauchot (Fernand): Jourdan, peintre de Pont-Aven, в Panorama, 5 август 1943. — Meyer de Haan en Bretagne, в Gazette des Beaux-Arts, декември 1952. — Le Christ jaune de Gauguin, в Gazette des Beaux-Arts, юли-август 1954.

Daulte (Francois): L'Art de „transposer“ le sujet chez Gauguin, в Connaissance des Arts, февруари 1959.

Delsemme (Paul): Un Theoricien du Symbolisme, Charles Morice, Nizer, Paris, 1958.

Deverin (Edouard): Un Ami de Gauguin: Schuffenecker, в Les Marges, 10 януари 1935.

Dorival (Bernard): Les Etapes de la peinture francaise contemporaine, t. 1: De l'impressionnisme au Fauvisme. Gallimard, Paris, 1943. — Gauguin et son Oeuvre, в Larousse mensuel, октомври 1948. — Sources of the Art of Gauguin from Java, Egypt and Ancient Greece, в The Burlington Magazine, април 1951. Further Observations on Sources of the Art of Gauguin, в The Burlington Magazine, юли 1951. Carnet de Tahiti. Quatre-Chemins Editart, Paris, 1954.

Dorival (Bernard) et Humbert (Agnes): Каталог на изложбата „Бонар, Вюйар и набистите“ в Националния музей за модерно изкуство. Ed. des Musees nationaux, Paris, 1955.

Dorra (Henri): The first Eves in Gauguin's Eden, в Gazette des Beaux-Arts, март 1953. — Emile Bernard and Paul Gauguin, в Gazette des Beaux-Arts, април 1955.

Dorsenne (Jean): La Vie sentimentale de Paul Gauguin, Cahiers de la Quinzaine, Paris, 1927.

Dupouy (Auguste): Les Peintres de Bretagne. Aux Editions de la Bretagne touristique, Saint-Brieuc. 1924.

Elgar (Frank): Gauguin, Hazan, Paris, 1949.

Estienne (Charles): Gauguin, Skira, Geneve, 1953.

Florissoone (Michel): Introduction a l'Esprit symboliste du XIXe siecle, предговор към каталога на изложбата „Йожен Кариер и символизъм“ в Оранжерията на Туйлери. Ed. des Musees nationaux, Paris, 1949.

Fougerat (Emmanuel): Gauguin, Laboratoire Chantereau, Alrcueil, 1953.

Fuss-Amore (Gustave) et Ombiaux (Maurice des): Montparnasse, Albin Michel, Paris, 1925.

Gauguin (Pola): Paul Gauguin, mon pere, Ed. de Franee, 1938.

Geffroy(Gustave), Jourdain (Frantz), Natanson (Thadee), Besson (Georges), etc. : Octave Mirbeau, специален брой на Cahiers d'Aujourd'hui No. 9, 1922.

Goldwater, (Robert): Предговор към каталога на изложбата „Гоген“ в галерия „Вилденщайн“, Ню Йорк, 1956. — Paul Gauguin. Nouvelles Editions francaises, Paris, 1957.

Goulinat (J.-C.): Les Collections Gustave Fayet, в L'Amour de l'Art, април 1925.

Guerin (Marcel): L'Oeuvre grave de Gauguin, 2 тома, Floury, Paris, 1927.

Hamon (Renee): Sur les Traces de Gauguin en Oceanie, D L'Amour de l'Art, юли 1936. — Le Solitaire du Pacifique. Sur les Traces de Gauguin a Tahiti et aux iles Marquises, в Beaux-Arts, 25 февруари 1938. — A Tahiti et aux iles Marquises. Gauguin, le solitaire du Pacifique, Vigot Freres, Paris, 1939.

Hofstatter, (Hans Hellmut): Die Entstehung des neuen Stils in der franzosischen Malerei um 1890, Freiburg in Brisgau, 1954.

Hook (Katrina Van): A Self-portrait by Paul Gauguin from the Chester Dale Collection, в Gazette des Beaux-Arts, декември 1942.

Humbert (Agnes): Les Nabis et leur Epoque. Cailler, Geneve, 1954.

Huyghe (Rene): Gauguin, createur de la peinture moderne, предговор към каталога на изложбата по случай стогодишнината на Гоген в Оранжерията на Тюйлери. Ed. des Musees nationaux, Paris, 1949. — Le Carnet de Paul Gauguin, Quatre Chemins Editart, Paris, 1952.

Isay (Raymond): Panorama des expositions universelles, Gallimard, Paris, 1937.

Jamot (Paul): Emile Bernard, в Gazette des Beaux-Arts, 1 ноември 1912.

Jaworska (Wladyslawa): Gauguin, Slewinski, Makowski, в Sztuka i Krytyka, No. 3–4, 1957.

Joly-Segalen (Annie): Paul Gauguin and Victor Segalen, в Magazine of Art, декември 1952.

Kunstler (Charles): „Gauguin estil mort empoisonne?“ в *Candide*, 28 юни 1934. — *L'etat de Gauguin ne laissait pas prevoir sa fin si brusque*, в *Comoedia*, 17 юли 1934. — *La Retrospective de Schuffenecker ou La noble Vie d'un peintre amateur*, в *Le Petit Parisien*, 21 февруари 1935. — *Paul Gauguin et la revolution espagnole*, в *Les Nouvelles litteraires*, 9 януари 1937. — *Gauguin, peintre maudit*, Floury. Paris, 1947.

Lacnaud (Jean): Предговор към каталога на „Ретроспективна изложба на школата от Понт Авен“, уредена от Съюза на художниците в Кенпер, Кенпер, 1946.

Lassaigne (Jacques): *Monfreid et Gauguin*, в *L'Amour de l'Art*, ноември 1938.

Leblond (Marius-Ary): *La Vie anarchiste d'un Artiste*, в *La Depeshe de Toulouse*, 1 октомври 1903. — *Gauguin en Oceanie*, в *Revue universelle*, 15 октомври 1903.

Le Bronnec (G.): *Les Dernieres Annees*, в *Gazette des Beaux-Arts*, януари-април 1956.

Lecomte (Georges): *Gullaumin, Bernheim Jeune*, Paris, 1926.

Lefebvre (Louis): *Une Grande Figure du Symbolisme*, Charles Morice, Librairie Academique Perrin, Paris, 1926.

Leonard (H. Stewart): *An unpublished Manuscript by Paul Gauguin*, в *Bulletin of the City Art Museum of St. Louis*, St. Louis, USA, лятото на 1949.

Leymarie (Jean): Каталог на изложбата по случай стогодишнината на Гоген в Оранжерията на Тюйлери. *Ed. des Musees nationaux*, Paris, 1949.

Loize (Jean): *Gauguin Ecrivain ou Les Sept Visages de „Noa Noa“*, Societe des oceanistes, musee de l'Homme, Paris, 1949. — *Les Amities, du peintre Georges-Daniel de Monfreid et ses reliques de Gauguin*, Paris, 1951. — *Il faut rehabiliter Gauguin*, в *Arts*, 8 май 1953. — *Gauguin sauve du feu*, в *Gazette des Beaux-Arts*, януари-април 1956.

Malingue (Maurice): *Gauguin, Les Documents d'Art*, Monaco, 1943. — *E. Bernard, cet initiateur*, в *Paris, les Arts et les Lettres*, 12 юли 1946. — *Gauguin, le peintre et son Oeuvre*, предговор от Пола Гоген, *Les Presses de la Cite*, Paris, 1948, — *Du Nouveau sur Gauguin*, в *L'Ceil*, юли-август 1959. — *Encore du Nouveau sur Gauguin*, в *L'Ceil*, октомври 1959.

Marks-Vandenbroucke (Ursila-Frances): *Paul Gauguin*, докторска дисертация, Филологически факултет на Парижкия университет, Paris,

1956. — Gauguin, ses origines, sa formation artistique, в Gazette des Beaux-Arts, януари-април 1956.

Marois (Pierre): Des Gouts et des Colleurs, Albin Michl, Paris, 1947.

Martin-Mery (Gilberte): Каталог на изложбата „Гоген и групата от Понт Авен“ в музея за изящни изкуства в Кенпер, предговор от Rene Huyghe, Ed. des Musees nationaux, Paris, 1950.

Maurice (Rene): Trois Artistes peintres morbihannais, Arthur Midy, Henri Barnoin, Henry Moret, Imprimerie du Nouvelliste, Lorient, 1937. — Autour de Gauguin, Sa rixe a Concarneau avec les marins bretons, в Nouvelle Revue de Bretagne, ноември-декември 1953.

Maus (Madeleine Octave): Trente Annees de lutte pour l'Art, L'Oiseau bleu, Bruxelles, 1926.

Menard (Wilmon): Gauguin's Tahiti Son, в Saturday Review, 30 октомври 1954.

Meyerson (Ake): Van Gogh, and the School of Pont-Aven, в Konsthistorisk Tidskrift, декември 1946.

Michelet (Victor-Emile): Maufra peintre et graveur, Floury, Paris, 1908.

Mondor (Henri): Vie de Mallarme, Gallimard, Paris, 1941.

Montergon (Camille de): Histoire de Concarneau, Librairie E. Le Trende, Concarneau, 1953.

Morland (Jacques): Odilon Redon et le Symbolisme, в Mercure de France, 1 август 1936.

Mornand (Pierre): Emile Bernard et ses Amis, Cailler, Geneve, 1957.

Mussat (A.): „Le Christ jaune“ modele de Paul Gauguin, в Les Lettres francaises, 9 август 1956.

Norgelet (Francis): Предговор към каталога на изложбата „Гоген“ в галерия „Барбазанж“, Париж, 1919.

O'reilly (Patrick): Victor Segalen et l'Oceanie, издание на автора, Paris, 1944.

Pia (Pascal): Ambroise Vollard, marchand et editeur, в L'Ceil, 15 март 1955.

Poulain (Gaston): „Faut-il croire?...“ в Comoedia, 6 юли 1934. — Le Peintre Emile Schuffenecker est mort, в Comoedia, 3 август 1934.

Priou (J.-N.): Van Gogh et la Famille Roulin, в Revue des P. T. T., май-юни 1955, и Arts, 31 август 1955.

Puecn (Jules-L.): La Vie et l'Oeuvre de Flora Tristan, Marcel Riviere, Paris, 1925.

Puig (Rene): Paul Gauguin. G. D. de Monfreid et leurs Amis, Ed. de „La Tramontane“, Perpignan, 1958. — Artistes en Roussillon (без място и дата на издаването). — Paul Gauguin et Emile Bernard, в Le Crocodile, октомври-ноември-декември 1960.

Revon (Maxime): Octave Mirbeau, Ed. de la Nouvelle Revue critique, Paris, 1924.

Rewald (John): Seurat, Albin Michel, Paris, 1948. — Histoire de l'impressionnisme, Albin Michel, Paris, 1955. — Post-Impressionism. From Van Gogh to Gauguin, The Museum of Modern Art, New York, 1956. — Quelques Notes et Documents sur Odilon Redon, в Gazette des Beaux-Arts, ноември 1956. — The Genius and the Dealer, в Art News, май 1959.

Rey (Robert): Paul Gauguin, в L'Art vivant, 15 март 1927. — La Renaissance du sentiment classique dans la peinture francaise a la fin du XIX siecle, Les Beaux-Arts, Paris, 1929. — Gauguin, Rieder, Paris, 1939 — Menus Propos, в Onze Menus de Paul Gauguin, Gerard Cramer, Geneve, 1950. — Предговор към каталога на изложбата „Гоген и неговите приятели“, галерия „Андре Вейл“, Париж, 1951. — Dernier Decor de la Demeure de Gauguin aux Iles Marquises, в La Revue des Arts, юни 1953.

Robin (Maurice): Emile Schuffenecker, в Les Hommes du Jour, 19 юли 1924.

Rollin (Louis): Un „Lepreux“ de Gauguin, в Beaux-Arts, 13 ноември 1936.

Rostrup (Haavard): Gauguin et le Danemark, в Gazette des Beaux-Arts, януари-април 1956.

Rousseau (Theodore): Предговор към каталога на изложбата „Гоген“ в Института за изобразително изкуство в Чикаго и в Музея за изобразително изкуство „Метрополитън“ в Ню Йорк, 1959.

Salmon (Andre): Chamaillard et le Groupe de Pont-Aven, в L'Art vivant, 15 юли 1925. — Souvenirs sans fin. Deuxieme Epoque (1908–1920), Gallimard, Paris, 1956.

Scheler (Lucien): La Geste romantique de Flora Tristan, suivie de Morceaux choisis de Flora Tristan, La Bibliotheque francaise, Paris, 1947.

Schniewind (Carl O.): The Woodcuts of Paul Gauguin, в каталога на изложбата „Гоген“ в галерия „Вилденщайн“, Ню Йорк, 1955.

Serullaz (Maurice): Camille Pissarro, collection Innothera, Paris, без дата.

Simon (J.-M.): Une Interview du petit-fils de Gauguin, в La Republique du Centre, 31 август 1959. — La Famille du peintre Gauguin, в La Republique du Centre, 27 октомври 1959.

Sutton (Denys): La Perte du Pucelage by Paul Gauguin, в The Burlington Magazine, април 1949. — Notes on Paul Gauguin, в The Burlington Magazine, март 1956.

Taralon (Jean): Gauguin, Ed. du Chene, Paris, 1953.

Thirion (Ivonne): L'Influence de l'estampe japonaise dans l'oeuvre de Gauguin, в Gazette des Beaux-Arts, януари-април 1956.

Thuars (P.): La Servante de l'Ecole de Pont Aven vient de s'eteindre a 90 ans, в Le Progres de Cornouaille, 15 юни 1957. — La „Nature morte aux pommes“ de Gauguin a sans doute ete peinte a Pont-Aven, в Le Progres de Cornouaille, 20 юли 1957. — L'etonnante Aventure de l'Ecole de Pont-Aven, в Le Progres de Cornouaille, 16–30 ноември 1957.

Tschann (Gaspard): Paul Gauguin et l'Exotisme, в L'Amour de l'Art, декември 1928.

T'serstevens (A.): Aux Marquises sur les traces de Gauguin, в Les Nouvelles litteraires, 13 октомври 1949. — Tahiti et sa Couronne, Albin Michel, Paris, 1950.

Vallery-radot (Pierre): Gauguin, Misere et Maladies, в La Presse medicale, 5 януари 1957.

Van gogh (V. W.): Theo Van Gogh without Vincent в Art News, октомври 1953.

Vauxcelles (Louis): Ambroise Vollard, curieux homme, в Beaux-Arts, 29 юли 1939.

Venturi (Lionello): Arhives de l'Impressionnisme, 2 тома, Durand-Ruel, Paris — New York, 1939.

Villaret (Bernard): Les Dernieres Annees de Gauguin, в La Revue de Paris, февруари 1953.

Vlaminck: Portraits avant Deces, Flammarion, Paris, 1943.

X...: Gauguin fut-il assassine? в Beaux-Arts, 17 август 1934.

WILDENSTEIN (Georges): L'Ideologie et l'Esthetique dans deux Tableaux-cles de Gauguin, в Gazette des Beaux-Arts, януари-април, 1956. — Les Comptes de Gauguin, в Gazette des Beaux-Arts, януари-април 1956.

Освен това използвах различни трудове върху Перу и Лима, Бретан, Панама, върху строежа на канала и остров Табога, върху Таити, Маркизките острови, и по-специално: *Souvenirs de l’Amerique espagnole* от Max Radiguet, Michel-Levy, Paris, 1856 (в случая ползувах екземпляра, аотиран от Леонс Ангран, бивш вицеконсул в Лима; този екземпляр се намира в Националната библиотека), *Cinq ans a Panama* от Wolfred Nelson, Ferreyrol, Paris, 1890, *Le Mariage de Loti* от Pierre Loti, Calmann-Levy, Paris, 1880, *Les Derniers Sauvages* от Max Radiguet, reedition, Duchartre et Van Buggenhoudt, Paris, 1929, *Les Iles Marquises* par Louis Rollin, Societe d’Editions geographiques, maritimes et coloniales, Paris, 1929, *La France du Pacifique* от J. Bourgeau, Ed. maritimes et coloniales, Paris, 1955, *Abrege d’Histoire de Tahiti* от Ph. Rey Lescure, Klima, Papeete 1958.

Издание:

Анри Перюшо. Животът на Гоген

Френска. Второ издание

Редактор: Цветана Узунова-Калудиева

Редактор на издателството: Надежда Петкова

Художествен редактор: Иван Димитров

Съставител на илюстративния материал и художествено
оформяне: Атанас Василев

Коректор: Лидия Станчева

Технически редактор: Георги Димитров

Снимки: Михаил Енев

Издателство „Български художник“, София, 1981

ПК „Георги Димитров“

Стиховете на стр. 187, 248, 264, 274 и 283 преведе Пенчо Симов

На корицата: „Майчинство“ (Жени на брега на морето). 1899,
Ленинград, Държавен Ермитаж

Литературна група III

Код 21/9538222514/7020-21-81

Дадена за печат на 12. XII. 1980 г.

Подписана за печат на 30. XII. 1980 г.

Излязла от печат на 25. VI. 1981 г.

Формат 16/60/90

Печатни коли 26,50.

Издателски коли 26,50.

УИК 30,08

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.